

KAFFKA MARGIT REGÉNYEI

TARTALOM

MÁRIA ÉVEI

ÁLLOMÁSOK

LÍRAI JEGYZETEK EGY ÉVRŐL

KÉT NYÁR

MÁRIA ÉVEI

1

- Hol van Mária? Mária, alszol? - kérdezte Józsa hirtelen, és felkönyökölt a párnán.
- Üres az ágya. Valahol olvas, vagy memoárt ír a nappaliban.
- Ejnye! Az utolsó estéink ezek így együtt.
- Bolondul ideges. Múlt éjszaka - ti nem is tudjátok - fenn voltam vele, szegénnyel. Lepóztunk a kertbe, a hársfa alá, és háromig beszéltünk.
- Na, képzelem!...

A harmadik ágy felől hallatszott ez már, kicsit kiábrándult és szomorú élel. A másik két leány is megzavartan hallgatott el egy időre.

Nagyon távoli és gyenge fény - messze csillagok és messze utcalámpák világa - révlett halovány csíkban egy sárga ripsz paplanon - a Klára felhúzott térdei ormán. Bizonytalan fűillatok érződtek az internátusi kert és túl, a liget felől; a mosdólavór rézcsapjából zengő neszeléssel hullt le egy-egy vízcsepp. „Hányszor volt így, éppen így - ez a perc, ez a hangulat!” - gondolta Józsa, és nagyra nyitott szemmel bámult a homályba. Őszintén naiv érzelmesség fogta el; szentenciákat kellett mondania.

- Holnapután, lányok, el kell menni nekünk innét, szétszóródní mindenfelé. Ez a három évünk itt marad, meghal - sohse leljük meg többet. El tudjátok gondolni, lányok?... Itt fiatalok voltunk.

Könyökéig csúszott a bő, csipkés hálóing. Csak a karja gyöngyházfényét látta és néhány fehér színű tárgy derengését a szobában, százszor megszokott helyükön. „Volt úgy, hogy téli éjszakákon a kályhaszén parazsa világolt rózsaszínelve a porcelánokon s a székekre dobott ingeken - a rolló csukva volt, mindenki fülíg takaródzott, és Klári nagy, szürke pamutsállal a nyakán teát főzött nekünk. Zi-z-z-z! A tilosság izgalma volt ebben is, a szabályok kijátszása, és milyen jólesett, egész gyerekesen. És Mária egy angolból való verset zümmögött félhangon a Rózsakerti Fiúról...” „Milyen kedves, drága volt mindez”, gondolta sírnívágyó megindulással, és annyi minden eszébe tolult. „Hol voltál oly sokáig, te rózsakerti fiú? Az istállóban jártam, anyám, te szomorú! Rám vársz még este, de meg nem térek!...” Vagy a szaggatott, lihegő beszédek, mély és eleven zokogások, miket öntudatlanul, mindenról megfeledkezve csuklottak el itt nagy, tavaszi estéken, mikor telihold járt-kelt a meztelen kert fölött, és odalenn fázón rügyeztek az orgonák meg a hársak.

- Emlékeztek arra, lányok? Egyszer így voltunk itt éppen - de az áprilisban lehetett tavaly -, és bejött Mária közénk halásápadtan, ott állt a holdvilágban, és reszketett. „A zongoraszobában ültem - azt mondta -, az ablakban ültem, és gondoltam valamire nagyon erősen, lehunyt szemmel. Akkor lövést hallottam, egészen közélról, és alattam a téren - beljebb egy kicsit - egy férfi hanyatt esett egy padon. Én láttam... a halántékán jött a vér... Jó ruhája volt, a karja lecsüngött a földre. Egy rendőr szaladt oda az utca felől, föléhajolt és megnézte - és hosszan sípolt a másíknak...” Emlékeztek? Azt mondta, épp abban a pillanatban gondolt valamire - csodálatos, erős és gyönyörű gondolata volt -, és az ílyet nem lehet elfeledni...

- Istenem! Persze, így gondoljuk ezt. De mennyi mindennek kell még történnie mivelünk!

- Nem tudom, Klári - azt hiszem, ezek a dolgok maradnak fontosak mégis. Legfontosabbak. Éppen azért, mert még kívül vagyunk...

- Ejh! Játék volt itt az egész „belső” életünk - és minden egyéb. Most már megmondom - én titokban sokszor éreztem annak, játsztuk a dolgokat, élményt, lihegést, szomorúságot; apró, csinált novellákat. Ha volt valami igaz ezek mögött, tán olyasmi, amit sohase tettünk szóvá. Én egy-egy pillanatra belülről, néha nevettem. Gyerekek...

- Hallgass - ne, ne józankodj most! Klári, hisz ráérünk majd egy életen át. Inkább ha sírni tudnánk egyszer még így együtt! Holnapután cseppetnek nekünk még egyszer, utolszor, mint a leckeórák után. Csilling!... És akkor következik a valóság.

Klára tettetve ásított, megfészkelődött az ágyban, és kifelé fordult.

- Gyermekem, csakugyan fájhat a szíved, mert nem is veszed észre, hogy közhelyeket mondtál egy évzáró beszédből. Kedvesem!

Szomorkás és gyöngéd, nevető hangba enyhült ez a csúfolódás, de a Vica keserűbb, rövid kacaja is felhangzott. Megint elcsöndesedtek. Olyan szokatlan és megzavaró volt ez így, hogy nem tudták meglelni a rendes összehangoltságot - a régi, drága, színes és meleg intimitást, amikor szinte csak önmaguk számára duruzsoltak szaggatott, friss, furcsa szokat néha - és úgy értették és élvezték egymást, mint önmagukat: hangulatokon, szavak árnyalatain át. Hát máris közbük került a „valóság” - gondolta Józsa ijedt szomorúsággal.

- Miért nincs benn Mária - kérdezte újra gyorsan, hogy ébrentartsa a többit. - Egyszer még verseket mondana nekünk? Mennyit tud - és mit tud csinálni ez a teremtés az ő csodálatos, letompított hangjával - mintha mindig készülők fogadta volna vissza. Néha monoton, szinte fásult és egy fordulatnál... ó, ha inspirálva van, meg lehet bolondulni tőle! Lányok, emlékeztek a Rózsakerti Fiúra - vagy a kis Nielsfinre, akinek pici, meleg, piros tündérpapucs, egészen szívformájú, lemaradt, ottveszett a nagy hóban... Most egy románcra gondolok a kései, móros, keletieskedő spanyolból - ej, hogy is volt? Bizonyos Lindrajének szól. „Tekintetteddel mérget kevertél vérembe, édeset!” így kezdődik. Nem tudod tovább, Klári?

- „Ideje vagyon a szeretésnek, és ideje vagyon a szökésnek! Ideje vagyon az ölelésnek, de eljő ideje az öleléstől való eltávolodásnak!” - mondja a prédikátor...

- Tudom, ez a Jób könyvéből, milyen szép ez is!... És a Sulamith énekeit hányszor mondtuk így együtt, litániásan; olyankor ájtott Borka is, akkor lett menyasszony - és szegény kis Lujzi a tizenhatalmas szobából. „Mikor béviszen engem a király az ő ágyasházába, örvendeztetek és vigadjatok, mert az ő szerelmei jobbak a bornál. Nárdusnak jó illatja származik őtőle; - olyan nekem, mint egy kötés mirha, mely az én kebleim között hál. Az ő bal keze az én fejem alatt, és az ő jobb karjával átölel engem...”

- Aludjunk, aludjunk, éjfél is elmúlt...

- Nem!

- Holnap csomagolni kell, ugye Vica? És most már... egyszer már ideje okosnak lenni! Meglássátok, megkeserüljük még! Odakinn minden egészen más, egészen csúnya!

- Nem bánom... Most el fogom mondani nektek a Szőkehajú Izolda történetét Tristánnal. Ezt is, ugye - a monda forrását - Mária lelte meg egy régi kis francia népmesekönyvben. Ó, hisz te is ott voltál, Vica, mikor elmondta. „Nyers és üde vadócgyümölcs, őstípusa a szerelem nevű kultúr-idegbajnak, e kényszerképzetes hóbortnak, melyet a középkor hagyott az emberiségre.”

- Ezt mondtad, mert az még tavaly ősszel volt, Vica, akkor te még így beszéltél... Jaj, hát egyszer Tristánt, a halálos-hű lovagot küldi kísérettel menyasszonya elébe a király. Jövet a hajón véletlenül isznak a bájitalból, amelyet a házaspárnak szánt Izolda anyja, és a hű komor-

nára bízott; az Örökké Megújuló Vágy vize volt az. Estétől reggelig összeölelkezve állnak a hajósátor ajtajában. „Nem ők szerettek, az ital szerette önmagát bennük!...” És megérkezvén, a nászéjszakán Berennis helyettesíti Izoldát; az önfeláldozó, szűz udvarhölgy. Asszonya tud a cselről, és mégis meggyűlöli a leányt utólag ezért; alig-alig kegyelmez életének. Mert mégis az ő királyi ágya volt az?... Hát nem gyönyörű, Klári?

- Örült vagy! Örültek vagyunk mind! Folytasd!

- Azok ketten tovább élnek a titkos és szörnyű szerelmet. Besúgják a királynak, és az - hogy a vádlókat megszégyenítse - ott hálatja a lovagot őrizőül az ágyasházban, míg maga vadászni jár. De a lovag ellenségei fűrészpont szóratnak el a terem földjén. Berennis tudára adja azt, és Tristán... átdobja magát egy halálugrással a királyi nyoszolyára. De felszakad közben egy régi sebe, szökkenő, piros vér pirosra festi a padlót, és ez lesz árulója; menekülnie kell másnap... Izoldát esküdni viszik a dómba, a szakramentomra tett kézzel kell vallania ártatlanságát. Megdagadt vizű patak állja a kíséret útját, és a királyné egy vén, rongyos koldusra parancsoltat rá, hogy vigye át karjaiban. Az ár közepén valahogy úgy csinálja, hogy át kelljen ölelnie. A templomban fennhangon esküszik: „Isten a tanúm, nem öleltem uramon kívül más férfit, hacsak nem a ronda, útszéli koldust, ki áthozott a vízen!” Sejtet már, Klári? Az álruhás Tristán volt a koldus... Azután a bujdosó lovag jártában-keltében valahogyan feleségül veszi a Fehérkarú Izoldát, a másikat; ez is a királyleány volt tudniillik. Igen, hiába nevelsz - ez is szimbólum. Mit változtat az egy ilyen sorsszerelmen? Vadászaton egyszer valami mocsáron vágat át a királyleány, és szoknyája alá fröccsen a lova felcsapta sárvíz. Keserűn, hangosan felnevet. Miért neveltél? faggatja a szigorú bátyja. „Csak azért - felel -, hogy ez a gyáva sár is bátrabb, mint az én királyi férjem, Tristán!...” Hát ehhez mit szóltok? - Vad, vad - csudaszép!... Hogy is van tovább? A haláleset - igen, azt tudjátok, a wagneri. Jaj, de mennyi minden van közbe még!... Igen, egyszer valahonnét egy ölebecskét küld a Szőkehajúnak a lovag, egy bűvös csengő a nyakában, és minden szavára derül egy-egy mosollyal a szomorú királyné arca, s a szíve is, mert ez a Felejtés csengője volt. Egyre ugrándozott az eb, és az egész birodalomból odajártak zarándokolva a keseredettek, és enyhülésre találtak a zengő zenében. De egy nap megdőbbsen Izolda önmaga változásán. „Feledhetném-e valóban Tristánt?” - kérdezte ijedten. És azonnal a tengerbe dobatta csengőstül a kutyát... Jaj, gyerekek, gyerekek! Milyen sűrűség, mennyi minden! És azt mondják, hogy nekünk még csak ezután kezdődik az élet.

Kifáradt a beszédben. Feje alá kulcsolta szép, fehér karjait, és lehunyt szemmel, mély lélegzéssel pihegett hanyatt fekve, mint valami igazi felhevülés után. Klára halkán dobolt ujjjaival az ágy pléhmennezyetén. Vica szólalt meg váratlanul.

- Hát ez megvolt - kezdte csendes hangjában több bánattal, mint gúnnal -, e nyolcszázéves konfliktust megoldottuk egyszer megint valahogyan! A szó mómora elborított megint - sose szégyelld, Klára. Két nap a világ. Igaza van Józsának, be kellene hívni a többi szobákból is a lányokat - az internátust, ezt az egész lelki bordélyházat, és orgiáját csapni, fekete miséjét a szónak. - Hajnalig. - Virradatkor aztán ezek „a jól ismert, kedves falak” elkezdenek majd tárogulni, tárogulni, köddé ritkulva magasba nyúlnak, és lehajolnak mint óriási, fantasztikus emelőgépek, és felragadják a mi csomagjainkat. A szalmazsákba varrott ágyneműt meg a zöld ládákat, ahol vásott, intézeti fehérművek alján ott nehezednek iskolakötésben a Fénelonok, Rousseau-k, Spencerek, a Wundtok, Fechnerek, Riedlek, Beöthyk, e sok zagyva útravaló. Megfogják, kiemelik és partra teszik ott az Aréna út közepén. Felfelé is megy az út, lefelé is; mi odaállunk a motyóink mellé. No de, most mi lesz? Merre, uramisten, le vagy fel, mert attól függ minden további már most...

A másik két lány nem felelt hirtelen. Kelletlenül jutott eszükbe az a nagyon egyszerű dolog, hogy a Vica csakugyan egészen vagyontalan, árva és csaknem teljesen egyedülálló. És ha innen ki kell mennie...

- Nem látjátok - nevetett fel kicsit erőltetve, idegesen -, máris megnőttek, kísértetiesen imbolgva hajbókolnak, és csúfolódnak velünk: „Tessen kérem, méltóztassanak helyet adni a következő generációnak. Tessen, anyányi nagykisasszonyok, huszonegyesztendős iskolások! Kinn tágasabb!”

- Hogy tágasabb-e? - tűnődött Szentillay Klári, és feje alá gyűrte a párnát. - Az se igaz, fiam, hogy tágasabb!... Hanem egy dolog bizonyos, Vica. Az, hogy amit te most mondtál, ahogyan mondtad, az éppen úgy stílus - vagy szókéjelgés, amint te nevezed -, mint a Józsa meséje az imént. Szegény gyerekeim... szegények mi! Mennyi bajunk lesz majd, amíg hozzátörődünk a külső világhoz!

E percben mind a ketten világosan értették, hogy mit akar mondani. Mind érezték itt már, hogy mit fog jelenteni az; meglenni ezentúl e különös, gőzködű levegő nélkül, mellyel itt körülvették volt lelküket, érzéseiket szinte természetellenes szivárványlással. E fülledt összecsukottság tette - a fokozott asszonyi és intellektuális érlelődés idején, és fiatal testük szüzsességét is ez őrizte és szigetelte el: a teljes és túlzott lelki kiélés és a műélvezés elvonatkozottságában betegessé nőtt igényeik, írott betűkbe hazugul sűrített élet volt előttük, ez lett kis és nagy élményeik mértéke, és hozzáhangolódtak ifjúságuk fel-felszakadó ritmusai. „Szépségbe göngyölt nászt!...” Tán Mária mondta ezt is egyszer. És bár elégszer kimehettek, és járhattak szabadon, kísértelen a pesti utcákon, soha kísértetbe sem ejtette őket az aszfalt lehetőségeinek vagy látványainak köznapisága. Ó - milyen „másképp” gondoltak ők egy ölelést például!

- Gyerekeim - folytatta egyre hevesebben -, próbáljátok meg csak egyszer végiggondolni komolyan - hogy micsoda egy élet volt ez, amit itt éltünk! Semmi gondunk, semmi muszáj munkánk nem volt - azt a kevés kollokválási időt nem számítva. Csengettek - bementünk órára; csengettek, kijöttünk, ettünk - aludni mentünk -, és e teljes ingyenkényelem és jó életrend közepett olyan szabadon kerestük ki az olvasnivalókat, a lelki kendőzőszereinket, mint ahogy parfümöt, bőrápoló szappant, fürdősót vehettünk a zsebpénzünkön. És mikor szombat délutánokként sorban betelefonáltak bennünket a fogadószobába, ahol rokonok vagy barát-nők, pesti zsúrasszonyok és - túlnyomó számban bizony - ál-unokafivérek vártak, és a kicsi asztalok körül megindult társaságunkint a szokott halk, fojtott beszélgetés, és mi ragyogtattuk a szemünket, és kacérkodtunk nekipirulva, kiöltözetten, illatosan kifürödve - mert a heti fürdőóra pont a vendégórák előtt volt beosztva; - igen, ilyenkor sokszor jutott az én eszembe is a Vica ötlete: egy nyilvános ház szalonja, egy finomabbé, ilyen lehet nagyjában. A különbség annyi csak, hogy a párok itt nem tűntek el diszkréten végül, hanem ha a nagy falióra elverte a hetet, a napos felügyelőnő tapintatosan közeledett a maradozó csoportokhoz, és figyelmeztette a vendégeinket, hogy az idő lejárt. Akkor elmentek, és mi szépen feljöttünk a szobáinkba, egymásnak regélni, néha éjfélig is. Mint a bomlott méhraj a kasokból, úgy jöttek, vizitelt egymásnál a szobák népe ilyenkor - és ha szétszedtük az impresszióinkat, elejtett szókat, célzásokat -, témánk volt egy-egy egész hétre való új szombatig vagy kimenő-napig. De azok, akik vendégeink voltak, ugyan mi mindent nem mondtak, próbáltak, láttak és tettek azalatt! Erre alig gondoltunk - akármelyik otthon-zsúrozó bakfis jobban gondol. Mi azt hittük tán - így teszik el magukat egy szép skatulyába jövő szombatig. - Mikor Vicának udvarolni kezdett Laub doktor...

- Hagyd azt most! - érzékenykedett közbe a másik.

- Jó!... Szóval ez a csekély különbség, amint kifejtani bátorkodtam, pont ölég volt mégis, hogy hozzájáruljon a mi megbolondításunkhoz. Hiába, most nyíltan beszélek! Nem ez volt a legfőbb, persze! Szó, ami szó, ezek a „jól ismert, kedves falak” nem is zártak minket túl szorosan, az internátus felől ugyan akár... A matematikusok közül a túlsó szárnyban hét lett menyasszony azalatt, míg itt voltak, négy meg abbahagyta a tanulást, férjhez ment még első évben. De mi? A „Nyelvész- és Irodalom-Csoport” szaga messziről parfümlik és émedyeg

rajtunk. Odalenn a könyvtárszobában mi bűnöztünk Grätchennel, és lángoltunk Júliával, szenvedtünk Sakuntalával, és bűnhődtünk Elsával - és Szavitritől Heloise-ig és Imogéntől Dorotheáig átszíttuk az idegeinkbe kelet-nyugat literatúrájának és minden álmodott asszonyának minden kigondolható szenvedélyét. Komolyan, szakszerűen, a munka látszatával gyötörtük magunkba a legkülönfélébb, idegen szerelmeket; holott jómagunkat az Isten cifra világán soha, senki még szájon nem csókolt...

- Már akit nem!... - próbált most már Józsa gonoszkodni, de mindjárt észrevette maga is, hogy igazság híján mennyire nem sikerült.

- Na, csak hagyd el! A tizenhetes szoba lakóira esküdni mernék. Ó, mi szegények! Micsoda levegő-történeteket játszottunk végig itt mi négyen, micsoda álmovellákat és milyen odaadó publikuma voltunk egymásnak! Vegyük csak sorra - most senkit se kímélek. Emlékeztek, milyen volt Vica első esztendőben? Milyen büszkék voltunk rá, mikor dolgozata megjelent a *Nyelvőrben*, „A finnel rokon elemekről igeragozásunkban”. Azt hittük, ő lesz az közülünk, aki produkálni fog valamit, aki megmutatja!... Révész professzor is így gondolta nyilván, aki bejuttatta a cikkét - de a felesége, az internátus-igazgatónő, már akkor elég hűvös volt Vicával. Észre se vettük itt az összefüggést - mi gyámoltalanok -, pedig tán el lehetett volna kerülni azt az ostoba látszatot, ami... Ej, de hát Vica akkor találkozott a nagynénjénél Laub doktorral. „Csak barátság ez, semmi egyéb!” Milyen sokáig gyanútlan volt az istenadta leány. Emlékeztek, mikor egy kimenőnap előtt este bolondul kirázta a hideg, negyvenfokos lázzal rémülten küldték a betegszobába - másnap reggelre semmi baja; az intézeti orvos nevetett! Hogy megszépült akkoriban ez a leány, és mennyire nem tanult semmit - és Révész tanár úr milyen érthetetlenül gyöngéd elnézéssel intézte el az alapvizsgáját. Jött a nyár, a levelezés - de hogy mi volt azokban a levelekben! Lilán-túli finomságok és semmi tény - minden vidéki fruska tudta volna a módját, hogy kell az ilyet gyakorlatibb révbe terelni - Hymen felé. De itt a szó volt a fontos, és végre a legény maga sem tudta már, hogy mit értsen és mit akarjon... Akkor aztán jött össze a „csalódás”, az éjszakai bögések, karikás szemek. Mikor a szokott harmadéves vacsorán volt a csoportunk az igazgatónőnél - emlékszem -, én adtam oda Vicának a levelet - akkor küldték ki az irodából a postát -, a Laub írását jól ismertem a borítékon. Az utolsó levél volt, szakítás, búcsú, magyarázkodás, de nem juthatott hozzá, hogy elolvassa ott; a blúza bő ujjában rejtegette. És ez volt az oka, tudjátok, az elolvasatlan levél fojtott izgalma, hogy akkor úgy ragyogott a Vica szeme, és hogy a vacsoránál meg a teánál is később olyan esztelenül, kétségbeesetten, a leghazárdabb nyíltsággal kacérkodott Révésszel. Én láttam a dühtől verítékezni a Jolánta néni pipacspiros képét! És a felborult teaasztalka... Igen, hát nem a kezéért; a térdéért nyúlt az a vén, pápaszemes csacsi - úgy megvadult... és ez a bolond leány felugrott villámló szemekkel. Ott voltam én is akkor a Jolánta kis sárga szalonjában... És ezért volt másnap az a csúnya jelenet - az igazgatónő valami kis ürüggyel nekiment, mint egy vén pulyka... és Vicának ma sincs még állása.

- Klára, de talán ezeket a dolgokat...

- Ó, hagyd csak, Józsa, engem nem izgat már! És aztán - olyan különös -, amíg beszélt, mintha egészen másvalakiről lett volna szó, nem rólam. Csudálkoztam és élveztem, hogy ő így látja. Tán csakugyan menthetetlenül bolondok vagyunk.

- Hadd folytassam! A te „történeted”-ről, Józsa, alig lehet ennyit is beszélni, abban nincs öt percre való „tény”, pedig én győzőm a színezést, igaz-e? Mennyi is történt mindössze? A múlt nyár elején egyszer megint kihívtak Kálmándyék Leányfaluba, a nyaralóba - két pünkösdnappal következett épp - és Gina, az asszonyka bennmaradt még vásárlások miatt. Bár ez gyanús nekem - miért akart még egy éjszaka az üres, pesti lakásban hálni nyaralás előtt -, mikor az urát a három gyerekkel, cselédekkel előre kiküldte? A gyerekekkel és teveled, mert a dolgok így összevágtnak néha. Akkor már másfél éve lelkendeztél és sírtál és zöldültél ettől a sze-

relemtől, két kötet naplód teli volt vele, és néha az ágyad szélén ültél órákig mozdulatlan, ölbe ejtett kezekkel... Szóval, a hajó siklott veletek a napfényes folyó hátán, zöld szigeteket hagytatok el, gyárkémenes partokat, fehér madarak szállkostak a víz fodrát súrolva, és lassan rubinpirosra vált a millió fénycepp a habokban. Gyenge szél jött az alkonyattal. „Nem fázol meg, kis Józsa?” - kérdezte rokonod férje különös, szinte epedő, könyörgő gyöngédséggel. „Ó nem, csak maradj, János!” felelted hirtelen. A három gyerek a fedélzeten futkosott, a te kalapod fehér fátylát habosan fodrozta a szél... No, mit mondjak még? A villában vacsorához terítették, és te ültél a Gina helyén, te osztottál a kicsiknek. Aztán körben hevertetek a medvebőrre. „Gyerekek, nem látjátok, mennyire hasonlít Józsa néni anyucihoz... így, oldalvást a lámpának!...” „Igen, apa, csak fiatalabb!” Aztán neked mesélni kellett, a Paradicsom Kertjét mondtad el Andersenből... Ez rád vall mégis. Csak az lehet ennyire merész a *szóval*, aki aztán úr minden mozdulatán, vagy nem is ért egyébhez!... A gyerekek elköszöntek, ti is. „Aludj jól!” - súgta János, soká a kezében tartotta, és végre megcsókolta a kezéd. A vendégszobában a vetett ágyon ültél ölbe hullt kezekkel, az arcodon a sok könny, és hallgattad éjfélig, tán tovább is, a Kálmándy János lépéseit, amint odaát fel-alá járkált a szobájában. Hát ez minden, amit egy húszesztendő nagy gyereklány két éves „szerelmé”-ről följegyezni érdemes. Másnap megjött Gina, és nagyon jókedvű volt, nagyon friss, üde; a te szemed körül meg halványzöld árkok.

- Jó, kérlek, már elég! Tán magad felől is regélnél, te híres, te mindent próbált! Vagy talán azt majd én!

- Nem szükséges, szerény leszek, nem fogok hozzászínezni semmit! Ó, mikor én bolondultam - másodéves korunkban, ősszel -, ez már csak tarka és eseményes, izgalmas egy történet volt! Buzgó protestáns lettem akkor hirtelen, és minden vasárnap eljártam a Deák téri templomba, ahol a híres, fiatal káplán, az „aranszájú Benedek” prédikált. Na... ennyi! Asszony legyen, aki többet tud facsarni ebből a meséből! Pedig mégis!... A fekete, hosszú fátyolom - gyászt viseltem akkor - egy nap messze kicsüngött a padból, lenn úszott a templom kőkockás földjén. Mindig a pad szélén ültem, és utoljára maradtam, hogy mellettem haladjon el, ha kifelé megy. Akkor megállt egy percre - már régebben észrevettem -, lehajolt, felemelte a fátyol végét, marokra fogta kedves-ügyetlenül, csudálkozón, és az ölembe tette. Még kétszer lógattam így ki azt a fátyolt, mikor sikerült magunk maradni a kiürült templomban. Egyszer meglátott az egyházfi; azontúl más oldalra ültem. N-na! Nem vagyok elég ötletes?

Nevetős, csúfondáros kedve átragadt a másik kettőre is, Józsa szívből kacagott: párnái közé fullasztva az éles, idegesen ki-kicsendülő hangot. Aztán hirtelen abbahagyta.

- Hanem, hogy micsoda kifogástalan, numerózus prózában volt mindez, Klári, milyen szélesen, epikusan, helyenkint mégis lüktető menetben folyt ajkadról a „szó”. Még te mersz csúfolni minket, öreg? Lantot verhetnél volna hozzá: „Hej, regű-rejtem!”

- Biz igen, ez a fő minálunk, édesem; ezért fog koppanni az állunk az élet lakodalmán. A regős lantot ver az asztal mellett s a nászszoba ablaka alatt, de kívülmarad mindig. Ha legalább valamelyikünknek igazán tehetsége volna - íráshoz például! De nem, ez mind csak idegen, felszívott dolog, az érett fiatalságunk narkotikuma... És a szerelem helyett van, igen!... „Tiszta inget veszek, mert ma *beszélni* fogok az ideállommal!” - mondta Boriska egyszer tavaly...

- Na még, Klári! Most már benne vagy, én pihenhetek.

- Ó, ma este gyönyörűen „összejátszunk” megint. Igen, ez a leszögezése és elhatárolása a dolgoknak, ez a múltbaterelés gyászkiérettel, amit míveltünk! Tán csakugyan megtartottuk a szómámor fekete miséjét az éjszaka?... Gyerekek, de jó is, hogy szétkerültünk. Itt összefülve ebben az aszalóban, hogy agyonfárasztottuk néha egymást! Hanem most kérdek valamit, így

akarunk mi odalenn vidéken, kis magyar városokban megélni és polgárcsaládok felsőbb lányait tanítani? Mi lesz mivelünk?

Senki sem felelt neki.

- Megmondom. Úgy lesz eleinte, mint az új kapuval, megbámulnak, belénk dörgölődnek, megöklelnek és - bepizskítanak, bocsánat! Én tudom, gyerekek, hogy bánnak ott az ilyen magános jöttmenttel, mint mi leszünk. Védtelen és szokatlan; és *más*, mint a többi eladólány ott, és mégis lány, sőt úrilány, esetleg számbamenő vagy csinos, és hivatlanul eggyel több pályázó a zártszámú házasulandókra. „Kiszámíthatatlan a férfiak szeszélye!” gondolják riadt és óvatos mamák, és igyekeznek elébevágni. Hívogatnak, hurcolnak eleinte, hogy a gyengéinket kitanulják: kvártélyosnak kell menni egy-egy úri család kebelére, mert máskülönben első perctől lehetetlen a helyzetünk, alkalmazkodni, simulni, háziaskodni kell majd a keserves pénzükért. És aztán. Hirtelen híre jár majd a társaságban, hogy mennyire nem értünk a konyhához - (mert az szörnyű nehéz tudomány, ők egy életen át tanulták, mégis mind fűlig adós) - és hogy a fehérmű-szekrényünk milyen rendetlen belül. Micsoda utálatos röhej-visszhangot ver majd egy-egy bolond, kedves internátusi mondás, ha kicsúszik a számon! Hogy sietnek majd továbbadni, félremagyarázni, mennyi baj lesz az „erkölcsaink”-kel, várjatok csak! „Pesten járt iskolába, ki tudja, mi mindent nem próbált!...” És hogy jönnek majd egyszer csak a buta ficsúrok is „más” célzatokkal felénk. Pedig hiába, gyerekek, a vége mégis az, és úgy a legtűrhetőbb; férjhez menni egyhez közülük. Én tudom. A nővérem is így volt... most fiskálisné Kapnikbányán, és van három fia: és az urát mindenestül az ujjá köré csavarja.

- Szegény fiskális, bocsánat!

- Igazad van, de mit lehet tenni... Én se hiszem épp minta feleségmatériának magunkat, bizony. Na, és... mi még tán hagyján, de képzeljétek el például Máriánkat, szegényt. Úristen!

- Az ám, Mária! - kapta fel Vica is hirtelen. Józsa eltűnődött.

- Nem tudom. Ő határozottan szép, és ez nagy dolog!

- A szépsége inkább olyan minékünk tetszős; nem az, aki után a férfiak az utcán megfordulnak. Az ő szépsége csak nehezíti a dolgát.

- Na és a titkolt és már a lelkébe tört, bolond hajlama a színészségre. Pedig a beszélőművésze mégsem olyan - nem az igazi -, ő maga is érzi ezt. Igen, ha külön az ő számára lehetne csinálni színpadot, egészen más rendszerűt; és a közönség... hasonlítana mihozzánk. De a mai színház túlságosan vaskos valami lenne az ő számára, rikító és kemény - úgy viszonylana, mint a görög aréna a maihoz - álarcos és alulról toldott, érhangú művészetével. Beszéltünk sokat erről is az éjjel, egy kicsit megnyílt előttem.

- No, és az ő ügye Seregéllyel, a nagy íróval?

- Hallod, ha még ez is *ügy*! Ez különben nem is hozzáméltóan megszokott, hagyományos internátusi szokás; levélben, ismeretlenül közelíteni meg valami neves embert, kérdő vagy tanácskérő ürüggyel.

- De hogy mindjárt levélben válaszolt neki szerkesztői üzenet helyett. Úgy látszik, mégis érdekelhette! Pedig hány ilyen levelet kaphat az!

- Meghiszem! Miért ne érdekelte volna! Egy ilyen sajátságos női lélek; az ő drága, ösztönös, óvatos kacérságával, a legnagyobb asszonyi művészettel, ahogy azt az első levelet megírta. Ő nem tudatosodott így el, mint mi.

- Ebben, látod, elfogult vagy, Józsa, egy kicsit! - vélte Taubler Vica. - Például, azt hiszem, sokkal tudatosabb mindnyájunknál. Mert már azon is túl van, hogy ez meglássék rajta; ösztönösnek, magátólvalónak tud látszani minden gesztusa.

- Mindenesetre gazdag valaki! - igyekezett eldönteni Klára.

- És most elviszi a gazdagságát ő is... hova is? Torockóra?

- Még nem tudni hová; de a kinevezése biztos a minisztériumban. Az apja törvényszéki elnök volt, és van egy miniszteri tanácsos nagybátyja.

- Az özvegy anyja is vele megy majd?

- Igen! Még egy fiatalabb húga is van, úgy tudom. Cs-ssst! Jön!

Elhallgattak, a kényelem okáért alvást tettetve hirtelen. Látták a fehér kendős leányt, amint zajtalanul a szoba közepéig ment; de egyiknek sem volt kedve megzavarni most már. Ki-beszélték magukat.

Laszlovszky Mária megállt egy percre, aztán összehúzta a nyakán könnyű sálját, és nagyon vigyázva, lábujjhegyen a nyitott ablakhoz ment, a Semjén Józsa ágya közelébe. A lélegzetét is visszafojtotta, hogy fel ne riassza a többit, mélyen kihajolt a kertre, és mozdulatlan maradt. Egy idő múlva Józsa kinyújtotta a karját felé, és nagyon gyöngéden, alig érintve végighúzta ujjait a vállán, csípején. Mária közelebb lépett, mosolyogva az arcához hajolt, és mély, izgalmas szeretettel, nesztelen, rebbenő mozdulatokkal átölelték és megcsókolták, egymást. - Jó éjszakát, te drága! - súgta Józsa, és búcsút intett utána, szép, csipkés, karcsú karjával.

2

- Hazahozták a fehér grenadinruhátokat a tisztítóból. A tied egészen friss még, Mária. Mint a hab.

- Hátha én nem mennék arra a majálisra, mama.

- Beteg vagy?

- Nem éppen. Csak fáradt, és szívesebben ülnék ma egyedül itthon...

Az özvegy nem felelt. Zajtalanul lépdelt át a szobán; óvatos, kedves bizalommal állt meg a lánya mögött, kissé belenézett a könyvébe.

- Mit olvasol? Most hoztad ezeket?

- Igen.

- Mérimée... Ez valami történelmi dolog, ugye? Nem unalmas? Á, *Salammbô*! Ezt én is átolvasom még egyszer. *Bel-ami*. Maupassant-t nemigen ismerem.

- Parancsold, mama.

Titkolt és kelletlen szégyenkezéssel érezte, hogy az édesanyja tartózkodó közelsége, nyugtató enyhe hangja is terhére van e pillanatban. Várta, hogy kimenjen, szemével értetlenül futott végig a sorokon. Az asszony tétovázón indult halk, kellemes fekete selymes kis alakjával, de az alacsony ajtóban újra megállt, gondozott, fehér csuklóján igazgatta a csipkét. Mária felnézett végre.

- Dolgozni fogsz most, mama? - kérdezte dresszúrás érdeklődéssel.

- Az Ágnes blúzáát mégiscsak javítgatni kell, sokkal viseltebb a tiednél. A táncórákon szégyenke mindig ezt hordta...

Mária a könyvére hajolt újra. Félig sejtő kelletlenséggel, az elodázás vágyával érezte meg, hogy valami szemrehányásban függ össze e két dolog; a francia könyvekért fizetett frankok s a húga lehordott kis fehér ruhája. Nem volt szokás ököztük nyíltan szóvá tenni ilyesmit, pörpatvart, ízetlenkedést nem ismert e megőrzött és példás családi viszony. De e percben megint felrémlt benne az a régi, kislánykori, feszengő érzés, mikor azt hitte, megbántotta valamivel az anyját, és bár nem volt büntetve, nem mert kimenni a játékhöz, sírni is szégyellt, vagy bocsánatot kérni, szólni hozzá. Most szokatlanul testies ideglehangoltsággal nehezült rá minden, a június korai melege, délelőtti leckeórák fáradtsága, az ismétlődő napok, megszokott arcok, az állandóság kényszere e bensőséges, szerető közösségben övéivel.

Hátravetette a fejét. Messzi, elmosódó zivajok hangzottak be megsűrten, bágyasztóan, a házban valami konyha előtt vasaló csattogott, és nyújtottan danolt egy cseléd; a szomszédkertben a ribizskét szedték biztosan, és gyerekhangok visítotak egymásra, egy zongoraverkli járt a másik utcában valahol. Zaklató intenzitással *érezte* mindezt most, a tespedt város nyári sziesztáját, boltok pállott bűzét, nyelvelő kutyákat a hús kapualjakban, fatáblás ablakok mögött öltögető, bábész szemű, kövéres asszonyokat. És az edénymosogatás profán zörejeit a házban, az utcai lakás teraszán a házigazdát, e kövér szücsmestert, amint újságja fölött bóbiskol; az anyját, vakoskodva a varráson a belső, sötétes hálósobában, és Ágnest, aki odaát, az üvegnégyszögekkel falazott verandaabédülőben babrál szórakozott unalommal valami áruisme-feladványon... Értelmetlenül és csodálva ütött belé a gondolat, hogy ő ezekhez oda van kötve nyúlós és meleg, széttephetetlen szálakkal, a szeretettel, mely annyira biztos, szelíd és igaz, hogy elviselhetetlen néha. Milyen végtelenné nyúlik az idő! Valahová, valamibe ha menekülni lehetne! De itt, körülötte úgy elintéződtek, olyan megállapodott színt kaptak az élet apró dolgai, mintha örökre így kellene már maradniok, s a környezete természetesnek találta ezt. E kicsiny, beosztott háztartás a kétszobás, udvari lakásban - vendéglőből hordatott étellekkel, takarítónővel -, hogy az anyja nyugdíja meg az ő kezdő fizetése fedezze a költségeket e már nem éppen olcsó kereskedői városban. Őneki külön szoba jutott, és kedvezve, gondoskodva különböztették meg, méltányolták, hogy dolgozik, de annyira *érezték* mégis egymás jelenlétét e szűkös összeutaltságban. Azelőtt az internátusban is többen voltak együtt, de személyes ügyeik annyira nem függtek egymástól; nem volt beleszólásuk egymás életébe. Egy volt társnője, az okos Klári szavára emlékezett sokszor. „Itt magunkat műveljük, tápláljuk, magunkat csinosítjuk: nem egészséges már ez, émelyítő. Ideje volna már másokért is élni!...” Lám, őneki most itt volnának, anyja és a kicsi - nem jutott idegenek közé -, csak hogy még nem esett át egy végleges, belső elszánáson, hogy maga-akaratából éljen önfeláldozásban. Nem is kérdezte őt az élet, nem engedett választást... a helyzet véletlenül alakul így ki lassankint - és már elmúlt egy tél, egy év idestova...

Négyre vert az óra. Az anyja megint betípett, leült közel hozzá egy karszékre.

- Talán mégiscsak jönnél velünk, kedves! Ha nem érzed rosszul magad.

Mária némán ejtette ölébe a könyvet. Várta, hogy így lesz, nem is nagyon hadakozott; de hagyta, hogy kibeszélje magát az anyja.

- Nézd, fiam. Az emberek mindjárt okot keresnek; minap is kérdezték, a teniszhez miért nem jársz. Ágnes még tizenhat éves sincs, és te huszonkettő múltál mindössze; nem szabad, hogy mellőzve higgyenek. És a kicsinek olyan nagy kedve van.

Mária gépiesen tette le a könyvet.

- Ne érts rosszul, Máriám, terólad is van szó, természetesen. Ne hidd, hogy ha elhúzódol az emberektől, békén hagynak. Persze, valami húhós társasélettől mentsen Isten itt - de a tartózkodás ne legyen feltűnő -, az sértődést kelt és bosszút. És a kiközösített magányt, vagy kétesnek tartott külön életet mégsem bírja el jóízű ember. Százszorosan érezné ön maga súlyát.

- Így meg... elveszíti önmagát.

- Nem tudom. Én egy életet éltem le ennél sokkal kisebb fészekben, tudod - és sose kerültem összeütközésbe. És hát mi okosabbat tehet az ember önmagával? Még úgy őrizhet meg a legtöbbet, ha látszólag alkalmazkodik. És a kicsit főleg abban kell nevelnünk, tudod!

Már meg volt győzve. Igen, a családi összeköttetést, rokoni befolyást kimerítették és felhasználták, amíg Verát, a pesti nővérüket és őt elhelyezték a fényűző, ingyenes intézetben, és álláshoz juttatták őket. Ágnessel nem sikerült már; itt végez valami kereskedelmi tanfolyamot - de csak nem szánhatják arra, hogy egy szürke irodában élje le az életét - havi száz koronáért - az ő édes, friss, almavirág-szépségével...

- Mária - igazgatta helyre az anyja aggódó nyugtatással -, te tudod, hogy én nem tartom a boldogság útjának a házasságot -, semmi okom nincs rá. Életpálya, mint a többi - sok esetben még ma is a legelfogadhatóbb. Nem kell tőle semmi rendkívülit várni, hanem helyesen kell betölteni. Persze, egy kiirthatatlan, öregasszonyos ösztön bennem is vágyik unokák után - neved ki -, és ez az ösztönöm sejtí, hogy te sem lehetsz kivétel. Miért is? Most nincs senki olyan - jó -, de minden szezon hozhat ismeretséget, új embereket helyeznek ide, Istenem, nem múlt még idő! Hátha épp ma! - Nem, no, csak mókázom, hisz te mindentől függetlenül intézheted ezt - sietni, fogni, erőlködni semmi okod!... No, ugye, felöltözl? Fésüljelek?

- Ágit előbb! Én magam kibontom.

A kicsi beröppent egyszeri hívásra.

- Már készülhetünk, anyus? Igen? Várj, kioldom ezeket az apró copfokat - ezt úgy kell hagyni, bojtosan a végét, tudod? Mit szólsz a körmeimhez, Mária? Hallod, méltányold jobban, három éjszaka volt bórgerinipácban a te tavalyi téli bórkesztyűdben a kezem. Fent szorosabban, anyukám, ha táncolok, mind szerterepked. Jaj, mennyiféle ember lesz ma ott, mindegyik társaságból, ez épp a mulatságos! Valami előadás is lesz egy sátorban, Baldóczy Lenke szaval. N-na! Ma látunk vidékieket is, azt mondják - holmi dzsentrit meg bérlő zsidót; minden évben ez a főhecc itt, azt mondják, így nyaralás előtt -, olyan összehozópróba, de persze sose sikerül. Vagyis az összehozás, de táncolni azért lehet. Bár töméntelen sok itt a lány. De ha mással nem, hát kereskedőkkel is - miért ne, ugye? Itt elég finomak a boltosok, érettségiznek, némelyik akadémiára is megy. És katonákat majd csak mutat be Baldóczy Pista, ugye, Mária? Anyu, itt tágan érzek egy hajtút...

Kinn enyhült már a hőség, álmatag csend borult a lombos kis Klastrom utcára, az átmelegült aszfaltra s a földszintes, széles házak heveassárga falaira a hanyatló napfényben. A Fő utcára érték, mert ide torkollik minden út a keskeny völgy városában, s a pesties, emeletes házak sűrű boltjai előtt nyájaskodó készséggel köszöntek elébük. Rőfös, rövidáros, üveges, cipős - ismerték és becsülték már őket, mintha bennszülöttek volnának, és Laszlovszkyné előzőkenyen bólingatott vissza régebről megszokott, reprezentáló mosolyával. A Népliget fákkal szegett utcájában már az est mozgalmassága érzett, jobb szivarok füstje és erős parfümillet felhozott körül egy-egy csoportot, s a kikészítettség naiv izgalma feszengett az arcokon el nem palástolhatóan. Máriának szinte nevető kedve támadt! Máskor simuló és közlékeny lányismerősök most messziről, hirtelen mosolyra húzott szájjal, feszes kedveskedően köszöntötték őket, és gyorsan elfordultak, nehogy csatlakozni kelljen. Indokolatlan idegességgel féltette mindegyik a mai kilátásait, az oly véletlen tánc-sikert, mely a kezdettől, az elsőnek csatlakozó gavallértól, szerencsés elhelyezkedéstől is függhetett. - Hallani lehetett, amint egy-egy

boldogabb már rövid, oktalan felnevetésekkel honorál erővel-esett élcélődéseket. Egy ilyen szójátékszörny mögöttük hangzott el éppen: *Van* - van Hutén-kakaó - lesz, les dernières cartouches - volt... *volt* szeretőm, de már nincsen! - És kacagták, kacagták el sem titkoltan ujjongó idegekkel a ritkán hallott férfiszót, az ő udvarlásukra szántat - e rózsaszínruhás, kékruhás fehércselédkek, jobb hivatalnokok, vagyonos polgárok magzatai; - mézesbábosok, szappanosok és egyéb céhbbeliek ivadéakai az ősi, iparúzó városban - és siettek, mentek; szaporára bokáik, csontos csuklóik körül frissre vasalt batisztfodrokkal, tarka virágos kalapkaikban, takarosán, hogy kinn a lámpavilágos gyepen kirúgódják vagy fél esztendőre megint fiatalságuk dugdosott, visszafogott, ficánkodó elevenségei... Az Ági kedves, gonoszok nyelvén sorra vette őket.

- Nézd, Fáber Editkét, hogy szorítja a lakkcipője, és hogy befűzték a derekát megint; nem szeretnék mama a bőrében lenni! - Tömpe Erzsike ma is biztosan elmondja, hogy két kosár ruhát vasalt be, mielőtt majálisba jött. Híj - Selymes bácsi cylinderben -, na, ez a leggyönyörűbb!

- Csitt, Ágica! Nem szabad megszokni ezt a hangot, kicsim! - fedtte félkomolyan az anyjuk.

A liget széles útján, ahol már katonazene indulóra szedődtek a léptek - Baldóczyék érték őket utol. Cousinjuk, a fiatal tiszt, előzékenyen szegődött Máriához - a két lány Ágival fölényeskedett.

- Milyen herceg vagy! Mária is pompás ma! Elpletykázom, mit mondanak a tisztek felőletek a kávéházban. „A kisebbik bájos, a nagyobb érdekes, az egyik megindítóan kedves, a másik... (hogy is volt, Ila?) - hatásosan jelentékeny” - valahogy így. Szóval, hogy egyikre mosolyogni kell, másikon gondolkodni kell.

- Mi kellemesebb? - kérdezte Mária - csak hogy épp szóljon - tréfásan a mellette haladó tiszttől. Az mosolygott, és nem felelt.

- Mennyit fogtok ti ma táncolni; nekünk nem is marad ember! - negédeskedett Baldóczy Ila.

- Készséggel lemondunk!... - ilyesmit mondott már csaknem Mária, de szégyenkezve harapta vissza. Miért jönnének akkor ide?... Bizony, neki is fontos ez ma, nem volna kellemes ülni maradni - és éppúgy függ e fiatalemberek kénye-kedvétől, mint a többiek...

- Milyen sroffak most mind ezek a többi lányok, csak nézd el - csípősködött Baldóczyiné karonfogva a másik özvegyet -; mind a gavallérját félti ez, keservesen szerzett jószágját? Hiába, csak a mi gyerekeinkben van egy kis igazi könnyedség, úri fesztelenség, mi más tájékról kerültünk, ugye, földim?

Laszlovszkynéval rokonok is voltak kissé, és ezt most, hogy idekerült, felújították. Ez a szegény, sovány asszony anyai gondokba aszott madárcáival őszintén vonzódni látszott hozzájuk, és mint szintúgy özvegy anyja két eladónak, testvéri megértéssel viseltetett. Nekik volt valami eladósodott szőlőbirtokuk feljebb a Hegyalján, abból akarta még lányait „jól” férjhez adni, és testét-lelkét belelihegte az erőfeszítésbe.

- Te szavalni fogsz ma, Lenkém, ugye? - kérdezte Mária anyja visszaadva a nyájaskodást.

- Igenis, néni - mondta kicsinylő művészöntudattal a fiatalabb. - Úgy látszik, várnak is már, az első zeneszámnak vége, hallom.

- És nem vagy izgatott? Siethetünk kicsit!

- Ó, semmi, csak hadd várjanak. Megszoktam én ezt már!

- Mi az neki! - tódította akaratlan büszkeséggel az anyja is.

A bejáratnál rózsákat vett nekik a katonatiszt, és Ágnes fülig pirosra váltan tűzte fel. Mert épp, mikor neki kedveskedő mosollyal átadta, ott ment el mellettük Selymes Ilonka az apjával, és arról mindenki tudta, hogy titkon eped a fiúért, ki két évvel ezelőtt foglalkozott vele.

A sátorpavilonban csakugyan Lenkén volt a sor. Vékony kis alakjával könnyedén szökött fel az emelvényre, kissé nagy száját szenvedelmes vonalakba húzta, derekát kígyózva meglengette, és magasba emelte nagy, sötét babaszemeit; - aztán harsányan - a reszkető borzalom váratlanul erős és mély hangján kezdte: „A radványi sötét erdőben...”

Már a következő hegedűszámnak is vége volt, s még mindig határozatlanul tusakodott az ismerősök arcán malícia és megindulás. A másokra várt mindegyik. „Szépen mondta volna, ha nem tesz úgy a szemeivel!” - pattantotta ki végre diadalmas erkölcsi bátorsággal Fáber Editke, a doktor leánya, törzsökös, gögös idevalósi család és gyermektelen tántik agyonnevelt becéje, a kényes, helyeske leány. Az öregebbek elnéző mosollyal bólingattak.

- Ez a gyerek a maga naivságában kimondja! A lelke!... Bizony egy kicsit meglátszik már Lenkén, hogy Csilléry Adriennel társalog.

- Hátha nem is kacérkodó szándékból teszi - vélte kegyesen Tömpe Erzsike, a gazdag nagyszülék nevelte, dolgos, szigorún tartott gyermek. - Lehet rossz szokás is az a szemjáték, vagy úgy fogja fel a szavakat.

- Így nem lehet viselkedni szavalás ürügyén sem. Hanem az Erzsike jó szívét mutatja, hogy így beszél.

- Sose szól meg senkit, az igaz - suttogja titkolózva öreglány nagynénje -, igazi karakter. Nem azért mondom, hogy a húgom, de higgyétek el, Aranyos Erzsike jut eszembe róla néha vagy Katinka a *Kereskedelmi Tanácsos Házából*.

- Hát a Pusztai Hercegnő - bólingat az idős kézimunka-tanítónő, Mária társnője a felsőbb leányiskolában. - Ma a modernnek nem olvassák Marlittot, pedig egy író sem nyújt olyan bájos nemes nőalakokat. A lánynevelés nagyon sokat nyer vele...

- Hanem a költemény, amit szavalt, mégis gyönyörű - ilyenkor látszik, ha nem olvassa, de hallja az ember - veti bele a szavát Selymes Ilonka is. - Bár *Szép Ilonkát* a múltkor szebben mondta, az jobban is illik az egész alakjához. Hogy ki tudta hozni azt a csalódott leányt, a titkos szomorúságot és büszkeséget!... Be szép volt!

- Nem az a szép leány, aki csalódik, hanem az a szép leány, aki férjhez tud menni! - dörmögi rá a rosszul halló, együgyű apja, mert huszonnyolc tavasz virága már a kisasszony, és anyátlan lévén, az öregúrnak kell bálakba cipelni. Fojtott, alig visszatartható nevetés pukkaszt és csiklandozó végig az összetartozó társaságon a következő énekszám alatt. Mindenki tudja, hogy ez a bonmot évek múlva is szájról szájra jár, az unokák is örülni fognak neki még.

- Milyen lehangolt ma Máriácska! - jegyezte meg végre elterelően, tapintatoskodva a polgármesternő - e darabos, jó, faluról került nőske.

- Fáj kicsit a feje! - siet magyarázni Laszlovszkyé.

- Szegényke! Persze, neki bajlódni kell korán reggeltől a rossz gyerekekkel... mondta a kislányom, hogy milyen kedves hozzájuk! Nagy dolog az, lelke, ha ilyen úri lánykát kényszerít rá a sors.

- Hát nekünk otthon a rossz cselédek, takarítás, konyha - élénkül fel egyik nagynéni -, az se könnyebb dolog, lelke!

A dalárda következett. Mária összeharapott ajkú fegyelmezettséggel próbált egy nyájas, szerény, és hálálkodó mosolyt a polgármesternő felé. Hihetetlenül élménygett az érzéseiben ma minden itt, egy-egy percben mintha valami haragos, veszedelmes gátszakító kedv lobbant volna fel benne. Ha megfelelné egyszer! Vagy csinálna ma valamit, ami egyszerre elszakítaná és megszabadítaná - mindentől. De maga is tudta, hogy csak gondolatain tombol végig, és él ki az ilyen. Tekintete egy percben a Baldóczy főhadnaggyal találkozott, ki tán komolyan vette a főfájást, és gyöngéd, meleg részvétellel nézett felé.

- Tánchoz, tánchoz, éljen - harsogták tüntető animóval az állóhelyek kereskedőifjai. A közönség kivonult a sátor elé, a székekkel, padokkal körülsáncolt tisztásra...

Kezdődött a szédült, pihenéstelen, válogatlan indulás mindenkivel, aki vitte, és addig míg letennie tetszett. Táncos csakugyan volt elég. Jöttek futó, téli ismerősök, új arcok - pesti jogász, katona, vasúti mérnök -, zsidók, ügyvédjelöltek, tanárok, kereskedők. Idegen karok fonódtak a dereka köré, idegen kezekben érezte kesztyűs kezét, cserélgetve egy-két fordulás után. Legtöbbször nem tudta, az elmorgott bemutatkozás után sem, ki az akivel körülra indul a ritkás lombú fák közé, arcán érezve forró leheletét és veritékszagát. Nem táncolt rosszul, de nem tudta átadni így magát e szimbolikus mozgás állatiasan szép hevületének. Előkelően, de kissé merev, idegenszerű tartással szegte hátra finom, nyúlánk alakját, féltében egy-egy önfeledtebb szorítástól. Bensőbb, jelentősebb társalgást nem is igen mertek vele kezdeni a pár obligát bókon felül - a zene ritmusával lüktető lihegéseket, szaggatott artikulátlanul is értelmes szövegeit a férfiközeledésnek nem ismerte meg a tánc révén. És oly idegennek és magánosnak érezte lényét e testies, kábult robotolásban; - miért ez, kinek kell? Oly futólagos, vegyes, felszínes és sivár így!

A Baldóczy Zoltán karján otthonosabban, több bizalommal simult meg. Kevésbé ismerte őt is pedig, de a fiú viselkedésén oly őszinte, szinte lelkes jóindulat, meggyőződéses tisztelet látszott, hogy melegséget keltett őbenne is az igen távol rokon iránt. Tudták, hogy szerelmeknek tartják őket, néha említették is ezt egymás közt, de ilyenkor megzavarodtak kissé. Egy-egy tour vele tovább tartott a többinél, és fölengedten, jólesően cseréltek megjegyzéseket a városról, ismerősökről; a két Baldóczy-cousine-ról is némi palástolt iróniával. A főhadnaggy úgy fogta fel, hogy a két rokon testvérpár holmi rejtett versengésre van hivatva itt az elsőbbségért, s ő a Laszlovszkyak mellett szavazott. A tánc forgatagában Mária meglátta egy-egy percre Ágnes lebegő, kedves alakját kiszínesült, keskeny arcával, ragyogó szemeivel.

- Mit szól a kicsihez? - kérdezte minden célzat nélkül, inkább őszinte dicsekvéssel.

- Hadd nézzem! Igen, ma különösen aranyos Ágica. Milyen öntudatlan még egy ilyen kis madár! „Noch nicht aufgepulwert!” - azt mondta rá az örnagy a minap, hogy elment a kávéház előtt. Pedig nézni szépen tud már!

- Elhiszi-é, hogy ebben a korban mi már egészen asszonyok vagyunk? Csak mert mellőznek még, gyerekességbe kell rejtőznünk, és annyi furcsa szépség vész el így.

- Igazán? Mi végképp nem értünk ehhez a nőiséghez még - nem is merjük találgatni. Pedig tán előítélet ez!...

És felkérte a következő táncra. Mária látta a kicsi ámúlt, diadalmas mosolyát egy fordulónál megint; a fiú gyöngéd, becéző érdeklődéssel nézett le rá, és úgy súgott neki valami csacsiságot.

Beharangoztak négyesre - Zoltán megint a Mária karját kérte.

- A kicsi legyen a vizavíni! - mondta most már nem egészen szándéktalanul. Maga sem tudta, mit akar ezzel. Valami kicsit dacos, szertelenkedő adakozás volt e gesztusban, pazarló elszórása vélt értéknek. Volt abban megnyugtató eddig, hogy a fiúra mindig számíthatott mint

állandó gavallérra, s az emberek előtt hiúsága érzékenységében fedezve volt. De zavarta is néha gondolatban ez a viszony, mégis felelősséggel terhelte: hátha csakugyan fejlődik valamivé, és elintézetést kíván... Hát hadd menjen csak, ő maga küldi, segíti tovább észrevétlen. Neki meg kell szoknia minél előbb az egyedülmaradást, hátrább állást, mindenből kihúzódást. És nem vette észre a kényelmeskedő önzést ebben. Hisz a fiú sosem válhatott volna igazán fontossá az ő számára, és öntudatlanul egységet, teljességet áhító lénye félt ilyen átmeneti kapcsolatokról.

A sátor túlsó felén, a vendéglői asztalok körül önkéntelen elosztódással települtek meg az összetartozó társaságok. Máriának a még jókölsejű polgármester jutott asztalszomszédul. „Jó is így, tiszteskorú házasemberek már ezután!” gondolta szinte gyerekes nagyítással. Pedig kellemes, váratlanul értelmes szomszéd volt, és minden elszántságával és tiszteletével adta magát a beszélgetésre, hogy kárpótolja és lekösse. A városról beszélt ő is - mint idegennek - s a társaséletről.

- Nagyon nehéz az itt - gyökértelen, kicsit parvenü fészek ez, hirtelen fejlődött fel az ősi cívis-városból a „felvidék kulcsá”-vá, ahogy csúfolják. Az a bizonyos dzsentrí-osztály, amelyik hibáival együtt is szint-formát ad a magyar vidéknek, itt hiányzik jóformán. A széteső, völgyes-erdős megye földje paraszt-úrbéreseké, vagy néhány Pesten lakó mágán meg milliómos zsidó nagybérlő kezén; de ezek külön arisztokráciát csinálnak, ne higgye, hogy elmennek az itteni zsidónőegylet báljaira. A zsidóság? - Az Galíciából Munkácson át kerül ide második generációban, kereskedők, esetleg ügyvédek, orvosok, már a gazdagság fény-űzéséhez, de még nem a belső kultúrához finomodva; - azt majd a fiaik érik el egy stációval tovább, Pesten mint újságírók, művészek vagy pénzemberek. Itt még megfészkeletlenek kissé, társaséletre éretlenek. A szép és drága bécsi toalettekben pompázó asszonyaik könnyű ismeretségeket és szerelmeket kötnek a tisztekkel a Fő utca korzóján; a lányaik idegen nyelven fecsegnek, klasszikus zenét dobolnak a zongorán, és ajánlásra mennek férjhez egy más városbelihez. Itt vannak még a katonacsaládok, a sűrűn áthelyezkedő vasútiakkal s a környék gyári mérnökeivel. Nem, ez a mi hivatalnok-társaságunk még a legjellegzetesebb, tradíciós, néha kedves is... Bajban mindig résztvevő, összetartó...

Mária szinte hálás komolyan hallgatta e szakszerű általánosításokat. A teóriákban van mindig valami nyugtató biztosság, „másképp nem lehet”-féle leszámolás, és neki enyhülés volt ez ma... A társaság nőit egy piros ruhás, érett szépségű, kövéres leány foglalta le most, ki az ezredesné társaságával ült nem messze; kívülök csupa egyenruhás férfi volt az asztaluknál.

- Na, oda bevette magát! Kíváncsi vagyok, meddig tűrik.

- Azt mondják, az ezredesné megkedvelte.

- Hisz az is elég szabados modorú, de Adriennét azért nem fogja vállalni soká, meglássátok! Két dudás egy csárdában.

- Kár azért a perszónáért. Azt mondják, nagyon eszes, perfektül beszél franciául, sokat olvas.

- Mégis Csilléry fajta, fuzsitos - mint az apja is, a szerencsétlen. Bizony, hamis kártyázás miatt lőtte föbe magát.

- Hallották nagyságtok az Adrienne legutóbbi esetét? - szorgoskodik a pápaszemes segéd-tanár. - Megtetszett volna valami jóra való úriembernek Hevesből - vagy hogy tízezer forint-kája van az árvaszéknél -, szóval, szándékban volt. A fiú valami peres ügyben is eljár itt, az a Herz Samu az ügyvédje a Fő utcán. Felmegy egy délelőtt hozzá az a bizonyos - hát ott leli Adriennét az íróasztalon ülve keresztbevetett lábakkal, a foga közt a cigaretta; - épp a francia klerikális politikáról szavalt a fiatal zsidónak, aki ugyancsak közel ült -, hogy többet ne mondjak. Persze hogy elillant a vőlegényjelölt.

- Szerencsétlen! Most azt beszéli, kérem, hogy mihelyt nagykorú lesz, Rómába megyen - politikai híreket fog kikémlelni a Vatikán körül, európai udvarok meg nagy újságvállalatok számára. És hogy szeretne valamelyik bíboros barátnője lenni.

- Az örült! A mi Erzsikénk mondta meg jól a minap. „Nem Adrienne az, hanem Vadrienne!” - Kérlek, most úgy jár otthon, egy szál batisztslafrok, semmi egyéb rajta, úgy fogadja a tisztet. Néha dicsekedve jókat üt a csípején - a palánkon átkiabál néha a kertünkbe nagy kacagva: „Ugye, jó kis husika - ez tetszik ám!” - Megmutatja a kezeit! „Ugye, szép hófehérek, párnások - nem is dolgoznak ezek semmit!”

A piros ruhás hölgy éles kacaja idáig csendült - cigarettát sodort megint nagy gyűrűs, pici ujjával, és tüntetően gyakorlott fogással gyújtott rá.

- Pedig lássa - súgta Máriának a polgármester -, lehet, hogy ez egy egészen egyszerű, kicsit zabolátlanul nevelt, de jó leány alapjában. Ez a nagy hűhós elképedés vadítja meg. Ha egyszer olyan környezetbe kerül, ahol minden nő cigarettázik, fecseg politikáról, és ápolja a körmeit, nagy zavarba fog jönni, és nem leli meg önmagát.

Mária szinte hálásan nézett vissza rá ezért - mintha az ő titkos megrettenésére lett volna válasz. Ilyenné hajszolódik az ember, ha egyszer hozzákezd, hogy par force ellene tegyen a környezete ízlésének. Nem, hiszen ő úgyis gyáva óvatosságra született, fél minden rikító ellentétől, egy-egy feltűnőbb, szertelenkedőbb mozdulat vagy szó nyersszínű formátlan-ságától. - Szemével szándékosan kereste meg a hűgát. - Egy rózsalevelet tépkedve, elmerülve válaszolt épp a Zoltán valamelyik szavára.

- Nem tudom! - Várni valakire, órákig is, az csakugyan jó lehet, de csak addig a percig, amelyikre biztosan ígérkezett. Hanem attól kezdve... hogy mászhat a mutató! Istenem, tán nem is éri fel azt az örömet, mikor mégis beállít végre!...

A nővére álmélkodva figyelt oda. Igaza lett volna az imént? Így már a nő beszél, ki álmodozásban legalább végigpróbált egyet-mást.

Újra vissza kellett mennie a táncolókhöz, folytatni egyre céltalanabb kimerültség érzésével. „Csak még egy kicsit!” súgta fülébe Ági egy percre hozzásimulva - hisz a második négyesre Zoltán kérte fel.

- Nézze - mondta akkor Mária hirtelen, őszinte aggódással a fiúnak, végigsétálva vele a lombok mellett -, nézze, mégis vigyázzon erre a gyerekre. Csupa kísérletből, tréfából ne bántsa... még egészen zavartalan idáig!

A fiú elpirult kicsit, mintha féltékeny szemrehányást érezne ebben, és zavartalan mondta: „Ó, olyan kedves baba. Maga lesz, ugye, a vizavínk?”

- Igen, persze, de... jé, hisz nincs is táncosom!...

A tiszt kínos zavarban szaladt el, hogy kerítsen. Felelősnek érezte magát, mert itt mindenki joggal hihette, hogy ő foglalta le megint. Pedig már az utolsó percben a szállingó gavallérok is felszedték táncosnőjüket a maradékból - a helyzet minden pillanattal nehezebb volt, és akárkinek mégsem szólhatott. Végre a bálanya, a polgármesternő is neszét vette.

- Az Istenért, ilyen dolgot! Micsoda ügyetlenség! Józsi, már hiába, kérd fel csak te magad már most! - lódította az urát. De aztán, hogy félreértés ne legyen, illőnek tartotta minél több mamának elmondani és kimagyarázni.

Laszlovszky Mária pedig új meglepetéssel érezte, hogy nem „mindegy” neki egészen, hogy zavarón érinti, majdnem megszégyenítőn. Ostobaság, de nem tehetett róla; a mosolya - érezte - kínosan lárvaszerű már, és erőltetett, gépies minden mozdulata.

Késő volt. A férfiak egy része pezsgőzött; egy falusi társaság asszonyostul, semmit nem zavartatva magát, külön vonult, és hallgatókat húzatott fülbe a második primással egy falvédte, távolabbi zugban. „Igen, indulunk, drágám!” súgta az anyja végre.

Ágnes és Zoltán előre mentek. „Így jó!” gondolta Mária, és valami kis késztetett álkeserűséget mégiscsak sikerült éreznie. De a mély levertsége mégsem ezért volt, minden, minden egyformán ránehezült. A Lenkének felharsogó tapsokra is gondolt, majd Csilléry Adriennére. Ki tudja, nem beszélnek-e róla is olyanformán háta mögött? rémisztgette magát. Nincs kiút ebből!... De bír-e majd végig alkalmazkodni? És mivel jobb az? Egy ilyen Zoltán-forma neki mégsem volna elég!... Ej, csak egy választása van, a súlyos, teljes magány, azt kell vállalnia.

Azok már a kapunál voltak, és látta, hogy a húga keze maradozón pihen a férfiében; valami beszédbe fogott az anyjával hamar, hogy távortartsa a figyelmét. Az egész lénye súlyos volt a fáradságtól, összevissza, kelletlen benyomásoktól.

A kis udvar virágágyai közt elősurrant Ági, mint egy karcsú, fehér holdtündérke a hűvös, kékes éjben. A gömbölyű tükörgolyók színes mélyén fantasztikusan megnagyítva és szétesve vibráltak a csillagfények, a levegő sűrű volt szinte a nedves kert mély, csudálatos virág-illatától. „Leveled van, Mária!” szólt vissza a gyereklány különös, rezgőn-üde hangon az ajtó szekrénykéje előtt. Mária megállt, egyszerre kalapálni kezdett a szíve. A Seregély levele!... Reszketve állt ott, amíg anyja a kulccsal bajlódott, és már nagy, mérhetetlen messzeségek választották el az előbbi percétől. És tőlük is olyan távol jutott. Kezében a levél, a drága zálog, messze, magasabb, külön világból jött üzenet! Benne a sorok, pompázatos titok még, de majd olvasni fogja. Aki írta, sohase látta az ő arcát, de írás közben övele, csak vele volt, és keze melegét, mozdulata eleven nyomát hozzák a szikár, kedves betűk. Ó, mindennél több és drágább ez... már minden jól van!

Fölötte van - már érzi - e kényszerű, kicsinyes viszonyoknak; van, ami kiemeli és élteti itt, hogy szomján ne vesszen a lelke a nyomorúságban. Egyszerre fölengedett benne minden, és mint a zokogás vágya, úgy lüktetett torkáig az ujjongó, hálás és boldog felindulás.

Egyedül maradt a szobájában, és nem is sietett nagyon; lámpát gyújtott, és kinyitotta a kertre szolgáló ablakot... Ó, alig köszönt ma jóéjszakát!... De lám, a húga sem jött ma hozzábújni szeles és heves öleléssel - vagy ahogy szokta, kamaszos idegességből, ma nem nézte meg lámpával az ágyak, bútorok alját, rablót keresve!... Lám, a kicsi! És meghatott, szerető gondolatot küldött felé. Mit rabló, mit tűzvész? Ki törődik *ilyenkor* a halállal?

És látta az ő biztos, szép különarcú betűit!... Szemét ok nélkül elfutotta a könny. Az egész kelletlen nap, a jelen - kín, sértődés, minden elsímítva! Ő *méltó* erre! „Kedves, halvány barátnőm!” Ezerjófű-illatok szállták körül mámoros homlokát - mohón és mégiscsak félig értve olvasta... és még egyszer - és még egyszer! Valahol a kakas szólt - a hajnal egyenletes szürkése derengett már a kertek fölött.

3

Hámor, július 23.

Igen, a városból írok még mindig; csak augusztusban települhetünk át két hétre a szomszéd kis fürdőzugba. Azt mondják, unalmas és szegényes - de tán nincs ott por és meleg. - Különbben mindegy; be lehet hunyni a szemem mindenütt és gondolni fenyőtollas, sötét hegylejtőkre, tarka és üde majorságokkal buckázó víztajtékre, facifrás, szép erkélyekre, friss, hűvös kék-zöld-fehér tájakra. Vagy még inkább a tengerre, amit sohase láttam; fehér sirálymada-

rakra és fehér, puha csipkés asszonynapernyőkre a strandon. Az Ön jachtja, Seregély - mikor fog kirepülni?... Itt szürkék már a falevelek a portól; nehéz csendesség tikkad az utcákon és tehetetlen, siket unalom; ebben a percben a házalófogylaltos kordéja csikorog végig a hőségtől lágyult aszfalton odakinn, és hallok az elnyúlt, siralmas dallamú kiáltást; olyan, mint egy nagyon szomorú, agyonfárasztott állaté, mely öntudatlanul előre baktat. Istenem, ha tudná - mennyire kívánom én már a teljes rezignációt!

Mert még mindig nem jött el, és néha azt gondolom, kicsit sem vagyok okosabb, mint mikor - több, mint egy éve - a kemény, szigorú tanácsaival útnak eredtem. Akkor azt írta, ne várjak sokat az évektől - és valami belülről is készítetett erre, valami rejtezkedő, ijedős vagy dacos strucchajlam, hogy hamar, hát hamar csak homokba a fejem, ne is lásson meg engem, és valahogy ki ne szemeljen engem a sors, mert bármi is jöhetne, úgysem jön semmi méltó. Azt hittem, nincs bennem egy gyűszűnyi igenlés - és most, ezen a sivár kiégett nyáron, mintha legtutokban mégis lázadna bennem a csalódottság, hogy lám, az év valóban semmit sem hozott. Becsületesen, istenigazában semmit. De hát mégis - csakugyan *vártam* volna? Kérem, könyörgöm - legyen hozzám megint egyszer nagyon kemény és szigorú.

Tudom - heteken, hónapokon át egy hangon zakatolom bele a lelkembe, hogy semmire sincsen jussom; miért is volna, miféle érdem vagy kiválóság révén? - De lám, Ön is ahelyett, hogy türelmetlen vállrándítással végezze velem - továbbra is jó és törődik a hóbortjaimmal, és válaszol a szegény, ügyefogyott leveleimre. - Miért teszi hát? Valamit elvégre is gondolnom kell magamról!... Nem, ne vessen ki, bús tréfa ez; és Öntől a nagylelkűség egy szeszélye.

Néhány kérdésére akarok felelni, mint ahogy az orvosnak felelnék - tán nem könnyen, de minden jószándékommal őszintén. - A családommal itten - (az anyámat és a húgomat értem) - semmi szabad szemmel látható differenciám nincsen; nagyon szeretnek, és nagyon szeretem őket - és a felelősség százszoros súlyát érzem magamon e szeretetért, teljes függést ez együttérzésből, minden lépésemmel. Én sohasem kísérletezhetném az életemmel semmilyen irányban, mert az édesanyám szívével kockáznék - nem tehetném ki magam semmi késes esélynek, mert ami ütés érhetne, ha magam bíróbb volnék is -, százszor rezonálna ebben a mindent felfokozó és súlyosító szolidaritásban. Ó, azelőtt, a tanulóévek idején majd megfullasztott néha a honvágy utánuk, és most sokszor súlya van rajtam ennek a fedezettségnek, mert véd és kötelez. De nem bírnám túlélni az elvesztésüket.

A másik kérdése a szerelemre vonatkozik. - Nem, nincsen, nem is volt idáig! Csodálkozik: igen, huszonharmadik évemet élem. Tudom, ízetlen bújósdi ez, amit az étellel játszom; vágyom a szenvedélyre, és reszketve rejtőzöm tőle. Érzem, mit jelentene az nekem. A legendás fekete mágiára kell gondolnom és a kis lágyviaszképmásokra egy idegen lény hatalmában, ki néha tüvel karcol végig a szíven. Okom van félni, minden hajlam megvan bennem és minden vágy, hogy hatalmába essem egy méltóbb valakinek, tőle függjek, és általa legyek végtelenül sebezhető. Tudom, hogy a szerelem volna legfontosabb az életemben, és egyébre alkalmatlan értékeimet csak az bonthatná ki; de odáig, hogy az *Örömet* is látni tudjam mindezeket át - még sohasem jutottam el gondolataimban.

De hát mindenáron *kell*, hogy ezen forduljon meg az életem? Csupán azért, mert egyéb, kiemelő és felszabadító eszmény nincs számomra, ugye? Valaha a művészetre is mertem gondolni; ó, már régen beláttam, hogy gyereklány-hiúság volt az. De hiszen itt én elvégzem a dolgomat elég tűrhetően, furcsa kis tankönyveket forgatok meg a kezemben és furcsa kis pénzeket, amikről azt mondják, a munkámmal szereztem, és lassankint szebbé tehetem majd azok életét, akiket szeretek. Mit akarok hát? Férfiembert az én helyemben miért nem bántanának ezek a diszharmóniák? Ha minden csak így folyik is - később csinos és nyugodt élet áll előttem -, valami fejlődés tán; messze tájak, városok látványa, szép könyvek, finom holmik; a családom és az emberek szeretete. Ilyesmikre céloz Ön, jól tudom. De én zavaros és tévelygő

teremtés vagyok, és oktan, csúnya, kicsiny tűszúrással kapott ma az érzésembe egy apróság. A húgocskám néha titkolódzó, sugaras mosollyal öltözik friss, fehér ruhába, és nagyos koszorúba fésüli a szőke haját; és én tudom, hogy valakire vár ilyenkor, aki az ő kedvéért jön ide. - Én soha barátságos jóindulatnál egyebet nem éreztem az iránt a fiatal férfi iránt; - nem is tudnék, természetesen. Egyszerűen csak: rossz, elégedetlenné tesz ez a magamra-utaltság. Én nem vagyok elég független, elég erős, elég ember, hogy az életem súlypontját önmagamra helyezhessem. Csak egy apró szegényke asszony!

Kérem, ha egyszer valamikor írna még nekem, legyen hozzám nagyon szigorú, és ne kíméljen. Önt most már talán szép, tarajos vizek fölött repíti valami jószagú szél; szabadon és kacagva, hajadonfött viaskodhat játékveszedelmekkel, hanyag kényelemben fellélegezhet minden köteléktől, egyedül lehet, álmodozhat, apró csínyeken mulat, vagy terveket épít... Megértheti-e az én idegességbe fülledt, oktan, szomorú tusáimat? És a sok jósa ellenére újra kérdelem, hogy mi jogon zavarom velük? - Érzem, most jó néhány ilyen hosszú, bolondos episztolát fogok írni Magához az - asztalfiókom számára, míg egyet majd megint el merek küldeni. Ne nehezteljen, kérem! Szép, szabad, teli, pihentető nyarat kíván szeretettel és hálával: Mária.

Augusztus 22.

Vettem a szép kártyákat, a hajója képét; a pompás svájci tájakat is. Sejtettem, hogy csak útból hazaérkezve kapja kézhez utolsó levelem; így is annyira köszönöm, hogy azonnal válaszolt. És hogy így válaszolt. Hát valóban el merjem hinni, hogy nem untatják; - hogy érdeklik az én zavaros tépelődéseim, alaktalan sorsom és magam! Igen, igen - ha akarna lenni, egyedül Ön lehetne számomra az a „kímélő, erős és önmagában mindig biztos barát”. Nem is hiheti igazán, hogy erre még engedelmet kell kérnie tőlem, vagy, hogy lehetne valaki a földön, akit elébe helyezhetnék ebben.

„A Nő szelleme viaskodik, esdekel, lázad és lelkesedik felém mindennél érdekesebb soraiban; és én kábultan érzem, hogy kérdéseire nincs nyugtatás... Hiszen harcosan, talpig fegyverben áll egymással neme és nemem...” Miért írja ezt, Seregély? Én azt hittem, az ember kérdez és keres menekvést bennem az asszony zűrzavarai, félbemaradtsága, alaktalan nosztalgiai elől! De talán ebben is Magának van igaza. - Ó, ha csakugyan hatalmas volna elzárni engem abba a „zöld dióburokba” - vagy inkább az üvegkoporsóba a másik meséből - abba, ahol Hófehérke elrejtve pihent. Az élet csakugyan túlságosan konzekvens - nagyon is egyenes vonalakkal határolt nekem. De úgy látszik, végig kell csinálni - és Maga egy-egy biztos, nyugodt lendülésű és szelíd -, távoli gesztusával mindennél inkább segítségem tud lenni ebben.

És mégis oly különös, amit ír... hogy talán egy kellemes házasság... hogy védelem lenne és megnyugvás. - Istenem, de hát milyen veszélyekre gondol? Azt hiszem, mégis félreért egy kicsit engem. Hiszen azon - gondolatban rég túl vagyok én. - Ó, nagyon szomorúvá tesz - de bizonyos, hogy semmit sem hasonlítok azokhoz a csupa jellem, következetesség és lelki egészség asszonyokhoz, akiket az új regényében annyi művészettel és látható csodálattal rajzol, ez erősvonalú és világos lényekhez, akik igazi zátonyok közt eveznek igazi bajokkal verekedve, kudarcuk csak az élet természetes erőelosztódása, sorsuk kérlelhetetlen, de világos és önmagában lel megbékülést, mert csupa törvényszerűség. Az ő számukra a házasság csakugyan sok mindent megold vagy kibékít legalább; problémájuk az „új asszony” elhelyezetlensége és ütközései a mai életben, ugye... Én irigylem őket azért - volt társnőimet is irigylem; ők megalkuvások árán így vagy úgy révbe jutnak majd... De hát nem gondolhat egészen másfajta, bensőbb ellentétekre? Azt hiszem, nekem nem volna jobb dolgom egy más, sokkal elkészültebb korban sem; nekem önmagammal van legtöbb bajom; - én magamnak fájok... Én sem értem egészen! Talán a „természet” sem olyan általános - van benne néhol hiba, eltérés

vagy fölösleg; - halálaszülöttség, mely zavart okoz. Tán egy messze jövőbeli törvény felüti a fejét száz és száz évvel előbb... Ejh, milyen hóbotos, éktelen gondolatok ezek, szinte megijesztem, ugye? Hát persze, én is „más” vagyok, mert mindenki más, mint a többi; ebből nem szabadna olyan nagy dolgot csinálni. Bizonyosan a házasságok is, például, nem egyformák, és sok variációt enged „az emberi intimitások e kipróbált formája, melyet külsőségek jóltevően védnek és takarnak kifelé...” De el tud-e képzelni hát egy olyan együttest... Istenem, hogy is próbáljam kimagyarázni... amely két összevágó és állandóan diszponált lény eszményi felfokozódása az életművészetben - nemes és finom szürcsölése minden szépségnek, jelentéktelen dolgokban - öltözetek színében, illatokban, apróságokban, szavakban és mozdulatokban -, folytonos megünneplése reggeleknek, deleknél és alkonyatoknak - a világ minden világításának és szűkmarkú szépségeinek! És mindezt valami *tudatos mámorban*, tökéletesen, soha nem hibázón! - De kibírhatná-e ezt ember, ki a „föld terményeivel él?” Nem vagyok eszelős, hogy ne tudjam, hova vezetne, még ha volna is a világon társam ezekben az igényekben, még ha rám találna, és akarna is engem. Hisz elmerülne minden kiejtett szó, melyre árnyalatok, érzések és jelentőségek ilyen kristálytömege rakódnék lényünk sűrűjéből. Ó, igen - csak egy kicsinyt magasabbrendű élethez is, tudom, hogy az anyagi lehetőségek... de nem, meg akkor is - *ember* képtelen volna erre, elfáradásoknak és betegségeknek kitett, pongyolaságokban pihenést lelő. Tán én magam sem... ó, egészen bizonyos! Ne vessen ki nagyon! Hisz ahogy most élek - semmitől sincs távolabb, mint ettől; és így, egyedül - lássa - bírom! Sőt, minél teljesebb szürkéséget, zavartalan homályt - hogy lehunyhassam a szemem, és mindent végigálmodjak - így, elszigetelődve, a magányban hallgatódzva. De azzal az emberrel, akit szeretnék - aki szeretne!... Nem bírnám. Én *teljességet* akarok, és az nincs az idő telésében - ez örökké öblögető, elmosó, újuló és zavaró változásban. Hát jó! A képzeletem beéri félórakkal vagy percekkel; és ha én boldogságot vagy teljesülést rajzolgatok magam elé - legkezdettől fogva mindig csak úgy gondoltam; egy jelenet, valami betetőzés, összetalálkozás, felismerés - percnyi, csodás felemelkedés -, és aztán hulljon vissza minden a homályba, de nyomtalanul. Két ember elindul a föld két ellenkező pontjáról, összetalálkoznak egy napra egy lakatlan, gyönyörű szigeten, másnap visszatér mindegyik oda, ahonnan valót, anélkül hogy megnevezné magát. Lohengrinnek el kellene mennie, mikor Elza megkérdezi...

Most pedig éppen eléggé kifárasztottam magát, és mindörökké elijesztettem tán. - Ne törődjék ezekkel, kérem, és ne változzék meg irányomban. Hisz épp azért olyan igen nagyon sokat jelentő nekem a barátsága - és a művészete is; mert a nyugodt, világos, derűs erőt jelenti; de azt a nyugalmat, mely már *túlvan* a harcokon, azért értékes. Maga bizonyonnyal elkészült már az életével; én pedig a fegyelmezettség és világossága e szép, ragyogó szintje alatt próbálom megsejteni és rekonstruálni magam számára a volt szakadékok és alvó kráterek vonalát. Meggyűlöl ezért? Nem szabad. Hisz én annyira adódom - olyan szertelenül néha, hogy belerémülök -, sohase tudnék még másvalakinek így. Nem tudom, észreveszi-e, hogy mennyi fullasztó visszafogottság tör gátat ezekben a kuszaságokban. - Én a maga írásművészetében az elhallgatások, forma-egészség és a híres, úri objektivitása mélyén sokszor vélem és próbálom meglátni azt, amit gögösen önmaga számára tart meg. Ha nem akarja, nem gondolok többé erre. - Ugye, megőrzi barátságban és nem fogja félreérteni: Máriát.

Szeptember 16.

Ma érkezett hozzám az új balladáskönyve; sokszor, sokszor köszönöm! és a dedikációt; - az Ön „hétfátylas szívű barátnője...” Nem tréfa ez?

Mit mondjak? A könyvét én meghozattam már a kiadótól, és két hét óta olvasom és könyv nélkül tudom ezeket a pompásan egész, tökéletes verseket. Gondoljon csúnya kis presszióznak: naponta órákat engedek magamnak, amikor semmi mással nem foglalkozom - e vers-

sorokat élem hunyt szemmel, félhangon mondogatva, és orvul hozzáépítem őket a Maga képéhez. A versek... valamivel közelebb engednek tán a prózánál, bár a forma kristályos tökéletessége itt is páncél. A kritikusai, ugye egyhangúan, a székelyes, régieskedő meséket ünneplik. Igen - ezek a legművészebbek tán. De én a magam számára a „*Síratóasszonyok*”-ban leltem a legtöbbet és a „*Histrion*” - megőrlnivalóan szép ez a groteszk és rettentő tragédia. Seregély... Maga szólt így?... És egy vers van, amiről nem is tudnék beszélni, „*Io*” - a nász elől futó leány. Ezt mikor írta?

Seregély, úgy örülök, úgy örülök, hogy végre önmagáról is ír valamit nekem. Eddig azt éreztem néha - azért foglalkozik olyan elszánt jószággal velem, mindig csak velem, mert öntudatlanul is védekezik... Nehogy sor kerüljön magára. Nem is tudom, miért fontos ez nekem. Olyan jólesett.

Én mindig így értettem Magát. Végigment sok útján az életnek, és elég korán úgy találta, hogy „nagyon sokat és sokfélét a legféltelenebb szabadosság mellett sem lehet variálni benne - főleg nem büntetlenül... „És önként, bízva és jóízűségről engedi alá magát bizonyos szentesített társasági szabályoknak - a kaszinónak, mondjuk; a művészetét éppígy meggyőződésből a nemes és tisztelt tradícióknak. Lehet - írja -, hogy értékesebb volna fanatikusa lenni vagy az életnek, vagy a művészetnek... Ej - bizonyosan másképp indult valaha, és csak gyorsabban járta végig az utat. - És mennyire fölébe tud így kerülni mind a kettőnek, milyen nagyon értője és igazi élvezője! És milyen egyetlen tanítómesterem lehet így nekem!

Azt mondja - közel jutottam a lelkéhez a távolság révén... Sokat gondolkoztam ezen. Hisz lássa, alig tehetek egyéb okosat itt, mint a Maga mondatain élődni, és néha olyan ijedelmesen megnő egy-egy szó jelentősége bennem; rituális értékű lesz. - A szót amúgy is fontosabbnak érzem én a tetteknél például. Cselekedni lehet valami hirtelen színjátszó ötletből, beteges kísértésből egészen furcsán és magunkkal következtelenül. Egyszer Pesten egy Duna-hídon mentem át - nagy szél fújt -, kezemben a pénztárca, minden zsebpénzem benne. A karom kinyújtottam a karfán valami bolond, hirtelen játékosztönnel: mi lenne, ha most elengedném? Csak így, ok nélkül... az ujjaim ízét kellene kigörbíteni... csak egy hajszálnyira még... most - most!... A szívem úgy vert, mintha az életéről lett volna szó - és nem is tudom, hogy történt -, egyszer csak nem volt a kezemben a tárca - forogva hullt a hídláb felett, mint egy kis fekete madár és eltűnt. Akkor vissza kellett ténnem, mert semmi se maradt nálam, és a szekrénykulcsom is benne volt... Hát ez a *tett*. - Bizony, ezenkívül nem sok említésvárat cselekedtem az életemben, de például a Magához írott és el nem küldött leveleim csomójában körülbelül benne van az, hogy milyen vagyok. Hanem gondoljon csak egy olyan kinematográfgeptalálmányra, ha volna, amelyet a testünkön viselnénk a ruhánkban elrejtve és minden mozdulatunkat megörökítené! Rettenetes volna, zavaros és hazug. Utólag, azt hiszem, minden ember megkonstruálja múltját, és a hamis vagy véletlen dolgok elhullnak; csak az elvek maradnak meg - életünk eszméje történetbe foglaltan. Nem is képzelek embert, akinek a magáról adott képe igaz ne lenne magasabb értelemben. Mint önmagának hatványozó tükre. - Ez a *póz*, mondja Ön. Hát akkor tisztelet a póznak. S a szónak.

Hova jutottam megint! - Igen - a távolságok!... És én egyre tördelem, csorbítom kettőnk között e jó, szépítő falakat - mi lesz már velem? Nem, Seregély - hadd ne küldjem el mégse a fényképet - hadd maradjon meg valami! - Bár... igazán, nem szabad azt hinnie, hogy azért - mintha rút volnék. A leoldódó hét fátyol közül nem ezt kellene meghagynom utolsóként! Furcsa dolgok jutnak ma eszembe, ugye? Engedje is hát elbúcsúzni most és lámpát oltani sietve a Maga nem mindig beszámítható szegény barátnőjét: Máriát.

November 2.

Azt akarja, hogy írjak mindennapos dolgokról is - arról, hogy miképp folyik itt az életem? De hát folyik-e egyáltalában? Nem is tudom, miért kell nekem most dátumot írni, mint tavaly ilyenkor? Pedig bizonyos, hogy öregedtem egy évet.

Az évszak úgy vált, mintha semmi egyebet nem lehetne várni tőle. - Őszies színeket kaptak a poros fák, felélénkült kicsit a város, friss diákcsoportok jártak, sürgés volt a könyvesboltok előtt pár napig. Aztán kirakatba tették a szezon új szöveit, esős, nedves napok jöttek, és gesztenyés-köfe települt a Fő utca sarkára. Ezeket írhatom. - Az iskolában megint úgy járok félig álmodva ki-be a szép, világos folyosókon, valami fátyolon át látom néha repkedni körültem a kisleányok szőke-barna, hosszú hajfonatát, tarka szalagjaikat; hallom a sok kacagást, és hogy gyerekes sűgés-bűgés sistereg utánam néha, és hátam mögött a nagyobbak hóborzós csókjai a levegőbe. Tudja, a társnőim közül én vagyok a legfiatalabb itt; és ez már így szokás... én is csináltam annak idején. És néha elámulva nézem valami régebbi aláírásmat valami naplón vagy egyéb „hivatalos” íráson. Ezt én igazoltam - ellenjegyeztem, revideáltam; kis dadogó gondolatgyakorlatokat én javítottam pirossal?... Félig kikapcsolt öntudattal megy, hálistennek, de mégis szédítő. Minden júniusban elbűcsúzik egy gyerekcsapat, és szeptemberre új első osztály jön; más nevek, arcok - ismeretlen családok termékenysége ontja elénk oktanul, fölösen, véget nem érőn. Eleinte néha még valami személyes viszonyba kerül az érzésünkkel egy-két bájos vagy eszes asszonycsirke - de mindig újak, mások -, ez szédítő! Idegen arcok, idegen vérség! Hát lehet ezt így folytatni öt, tíz, húsz éven át? Egy öreg kisasszony társnőm, aki kézimunkát oktat, azt mondja - még egy percre sem unta meg, hogy egész életében ez a hivatás volt mindene, és gyerekkorában csak tanítónősdit játszott... Ejh - de hát csak nem fogok ilyenekről írni magának!

A mi kis hármassunk itthon a megszokott, csendes - ó, ilyenkor a legcsendesebb -, amikor súlyos megbeszélőnivalóink volnának. Futólag említettem tán, hogy a húgocskámmal komolyabban foglalkozik valaki: mindössze pár hónapja még. Ágnes most fordult csak a tizenhetedik évébe - de oly rövid idő alatt egészen átalakította ez a dolog. Megkomolyodott - néha azt hiszem: elébem érett. Bizonyosan ismeri az ilyen dolgokat. Ő szereti és szeretik; nagy dolog ez, méltán érzi a maga fontosságát... és így szép, így jó az ő korában. Igen, hisz mi is így gondoltunk volna vele egyébként... de az a fiú katonatiszt. Ha tudja-e, mit jelent a mi viszonyaink közt egy ilyen bonyodalom. Szimpatikus, derék, vagyontalan fiatalember. - Anyám végtelenül aggódik - látom -, szenved belé; és nem szól senkinek. Ő ilyen - és a családi együttlétben kicsit belénk nevelte ezt, minálunk nem divat szóvá tenni, kimagyarázni, megvitatni a dolgokat - kivált ha kényesek és fájók. A heveskedés tisztító viharait mi nem ismerjük, itt minden igény, vágy, akarat, ellentmondás hallgatva fülled és sistereg. Hisz így volt az én pályaválasztásommal is... Különben a fiú még nem is állt elő komolyan, Ági sem beszél - várni kell. - Szóval, a „család”, ha jó értelemben gondoljuk: egy örök hatványozó - jót, rosszat tízszeres -, de mikor annyival több a rossz!

Írja, hogy jól ismeri Szaniszló nagybátyámat, aki a minisztériumban van. Én rég tudom ezt - még Pesten -, tőle hallottam néhány kaszinóbeli apróságot magáról. És hogy Emilt is, a képviselőt. Az pompás ember, ugye? A boldogult apámra hasonlít, csak benne még több van a Laszlovszkyak néha furcsán zsibongó, kalandos lengyeliségéből. Szerencsére nőtlen maradt... De most kérem valamire - ugye, nem fog rosszul érteni? Őelőttük - Szaniszló bácsi és Emil előtt ne tegyen említést rólam, és hogy én írok Magának. Ne úgy gondolja - én független vagyok, és ebben különben sincs semmi titkolnivaló, bátran beszélhetne róla esetleg, ugye? És talán nem is azért - és nem miattam. Tán ebben a percben megint arra a „távolság”-ra gondolok, amit egy régebbi levelében említett egyszer. Néha már félek, mint akinek vesztőnivalója

van. Olyannak, akit a társaságból ismerek, nem volnék képes így írni. Eddig oly *zavartalan* volt ez - azt akarom, hogy megmaradjon. Nem lepődik meg, hogy ilyen kategorikus mondatot is le tud írni a Maga barátnője: Mária.

December 8.

Nem, nem küldöm el azokat a leveleket, amik a fiókomban vannak. Kérem - a barátságunkra -, ne említse őket többször!

És a fényképem. - Tudja-e, hogy egyszer már be is csomagoltam az egyik levélbe, aztán kivettem megint. Egy rendesen fésült, vékony arcú, fehér blúzós nőcske, aki egykedvűen néz maga elé. - Annyival többet kell ismernie már belőlem.

És hadd örüljek annak a kedves és furcsa dolognak, hogy én jól ismerem a maga külsejét, találkozhatunk, jó soká figyelhetem, anélkül, hogy sejtelve volna róla. Tudja, hogy ezt az örömet kipróbáltam egypárszor Pesten még. Nemcsak az Irodalmi Társaság gyűlésein. - Egy nagyon koratavaszi, esős estén a Ferenciek pincetemplomában - jobbról, a kis Mária-oltárnál mögöttem állt vagy tíz percig. A két keze egymásra kulcsolva, félkönyökével egy kicsit a padnak támaszkodott és szórakozottan nézett a gyertyalángba. Ott olyankor a társaság minden szépasszonya megfordul, benéznek egy-egy percre a korzóról. Talán várt valakire. Egy idő múlva sarkon fordult, és elment egyedül. - Később, májusban a Stefánia úton épp akkor hajtattott el, amikor át akartam menni. Egészen féloldalt húzódott a kocsiban, és nem nézett szét. Elfoglaltnak látszott vagy unatkozott. - Én akkoriban kaptam Magától az első levelemre választ... Ha Maga küldi el a képet; nagy, nagy örömet szerez - de kérem, ne azt a félkönyöklőset, amit a *Magyarság* kiadóhivatala akárkinek szállít utánvétellel. Nem vettem meg: *azt* nem akartam.

Az olvasmányaimat kérdi. Ágnes húgom mondja: „Csak olyan könyvet tudsz olvasni, amit legalább kétszer már olvastál!” Szóval kicsiny és furcsán vegyes a bibliotékám, és a könyvek sarka meglazult a sok forgatástól. Egy sincs felvágatlan: Flaubert és Loti, Anatole France, Verlaine-versek és Browning-versek, Kemény Zsigmond, Arany és a Maga két népvándorlás korabeli regénye van e percben szemközt velem, élre-állítva az íróasztalom polcán. Drámát nem olvasok többet; egyszer majd egész nyugodtan fogok olvashatni drámát - tán nem is sokára.

A napok lefolynak. Itt tegnap szép hó esett - nem sok; és mára sár lett belőle. Kimondhatatlanul vágyom egy kicsit menni valahová, de nem tudom, karácsonytájt lehet lesz-e. Egy nővérünk, Vera, Pesten van férjnél; nem említettem még? Áhítozom és félem most Budapestet, az ismerős utcákat, az internátust... tavaly egész idő alatt nem voltam fenn. Ha most az anyám egészsége jó lesz; hogy itt hagyhatom Ágnessel... Úgy vágyódom!

Itt nekilendül a szezon, hívogatnak - mit lehet tenni? Úgy látszik, egy-két bálra, estélyre el kell majd mennünk mégis, bár ha Ágnes hamarosan jegyet váltana, én fel merném szabadítani magam - talán. Noha itt... ideig még sikerült nekem semmit, egy csodálkozó kérdést sem provokálni. Nem hiszi, milyen nehéz ez; az anyám érdeme és az én összes életeredményem mostanáig. - A napokban ismerkedtem meg társaságban egy új emberrel; az itteni gimnázium ősszel idekerült irodalomtanárával, aki - gondolja csak - képzett, jónevelésű és igazán szélesen látó, csak egy kicsit professzoros eszű -, de itt meglepetés és jóleső sziget. Azt hiszem, szívesen beszélgetünk egymással; a Maga könyveit mind ismeri, általában, mindent elolvasott, azt hiszem - ami csak írva van. A kollégiumból furcsa várakozásokat és hiteket hozott magával egy ezután-következő, nagy, viharos; európai és romantikus - fiatalos és differenciálttá-érett (és még isten tudná minő) irodalmi ébredés iránt. A fiatal Apostol tanár úr szerény, áhítatos és lelkes várója egy eljövendő, már közeledő nagy költő-messiásnak, aki

minden bizonnyal az ő volt egyetemi diáktársai közül kell, hogy támadjon - ő titokban tudja is a nevét bizonyosan, de meglepetésül tartja a világ számára. Kedves, ugye? Eszembe jut, mi mindent vártunk mi is Taubler Vicától például, aki egyszer cikket írt a *Nyelvőrbe*, a finnes igeragokról vagy miről. Most valahol nevelőnő egy bérlő-családnál, két éve már, hogy hiába keres állást. És voltak, akik titokban erősen hitték, hogy egyszer csak én is elmegyek valami csoda - egy titokzatos impresszárió, valami álruhás Boszorkánymestere a Szépnek; - és kézen fog és ragad egyenesen százezer lámpák elé, szemek elé és tapsok elé; és nekem csak úgy, halkán kell majd beszélnem, lecsüggedt karokkal ülni és hang nélkül sírni; - mint ott, köztük, a tizenhetes internátusi szobában, a kert holdfényében vagy sötét éjjel, ha nekik elmondtam valami régi, furcsa mesét, és sóhajtottunk és sírtunk, és minden olyan eleven volt bennünk, és kinyújtott kezünkkel elérhettük egymás szívét... Istenem! Hol maradnak tőlünk ezek a drága, drága örökök! Ha még egyszer ott a könyvtárszobában írhatnék Magának levelet; áhítattal, problémázva és boldog reszketésben a saját merészségemtől!... Ó, ebben a percben tudom, hogy nevet rajtam! Hogy hiszen alig van két éve annak még, és én éppen olyan csacsi, egzaltált és fontoskodó iskoláslány vagyok! Jaj, de csak a Magához írott leveleimben lehetek már!... Minden, ami voltam, és szerettem lenni, befelé fordult bennem és befelé fulladt, és ha néha nem vihetném így - kényszerűen, fölösen és kicsit tálcára-rendezetten - Maga elé... Itt én olyan igénytelen, hallgatag, okos és óvatos vagyok. Fuldoklom néha! Úgy érzem, e kulcsos város régi, tisztos romfalai körülzáródnak előttem, és mindig rosszabb-rosszabb szorúlnak, megnyomódnak, és már kétségbeesetten *elférek*, már *ide illek*. Ó, értenie kell, miért lobban Maga felé az én elnyomott, szegény valóm néha tán tovakodó, indiszkrét szertelenséggel, túláradón. Rettenetes volna, ha egyszer terhére lennék, és ezt eltitkolná előlem jósból. - Kell, kell, hogy feljussak most pár napra Pestre. El fogok menni a lakása előtt!... Legyen irántam mindig elnéző; kell, hogy jó legyen; - hisz Maga erős és szabad, Maga *éli* az életet. Néha gondoljon szegény Máriára.

Január 20.

Csaknem két hete gondolkodom, hogy mit válaszoljak Magának, és hogy mentegődzem? Amiért elmentem a háza előtt...

Úgy ragyogott a nap. - Áradt és nevetett a déli korzó, fehér hóprém simult a karcsú híd elegáns vállaira, és kerek jégtáblák, mint nagy láprózsák úsztak és torlódtak lefelé a Dunán ezerszer megszikrázva a fehér fényben. A színház előtt rikkancsok kiáltozták a Seregély Pál nevét - *A thrák harcos* - rikoltották a tarka plakátok, és nagy csoport ember tolongott az előcsarnok bejárója előtt. Akkor indultam meg sietve a háza felé - csak el akartam, haladni a szemközti boltok előtt, ahol szép, régi gyűrűket árulnak - és az ablakára felnézni - tudom, hogy arra esik. A sarkon kínálták felém azokat a csodálatos, fehér violákat... A hordár, aki felvitte, szolgatárs, fiatal legénnyel beszélt. Jankó volt, ugye, akit levélben emleget? Azt mondta, mindjárt beviszi Magához... Én az átjáróház tulsó felén vártam be a hordárt, és - olyan bolondság - hirtelen kocsiba ültem, mintha üldöznének. - Estére jegyünk volt *A thrák harcos* huszonötödik előadására - és otthon maradtam. Nem tudom, miért? Nem akartam látni Magát aznap a lámpák előtt.

És most szigorúan ír nekem, és komoly szemrehányással kérdi meg: miért? Miért nem mentem fel úgy, mint a testvérbátyámhoz vagy akárkihez, „akit becsülök, és kicsit kedvelek?” - Két hete gondolkodom, és nem tudok erre felelni.

Talán, ha előzőleg ír erről, vagy nekem eszembe jut, és elkészülhetek, és néhány napon és estén át gondolhatok rá! Istenem - tudnia kell, hogy nekem jelent valamit ez - és általában minden. Én tisztelen a véletleneket és mindent, ami jön és történik - de hogy valamit tegyek, kihívjak én magam... olyan dolgot, ami nem közömbös és nyomokat kell, hogy hagyjon!... Ó -

igen, hát gondoljon akármit, de azt nem szabad hinnie, hogy bizalmatlanság volt vagy valami közönséges mellékgondolat... „Hát ennyire ismer - így képzeli engem?...” Nem, ezt nem lett volna szabad írnia. Oly különös az, hogy miköztünk félreértés lehet.

Nem is tudok most írni Magának - olyan zavart és szomorú vagyok ma. Ritka eset ez, hogy én nem tudom tisztán, mi történik bennem! Igen, természetesen - hisz Ön ismeri a nagybátyámat s a cousinom... de hát *kellott* ezt említenie most nekem? - Hogy társaságbeli fiatal leánynak néz. Most én kérdelem; hát nincs-e már ezen a gondolaton túl a mi szép, régi barátságunk?...

Én nem akarok gondolkodni tovább ezeken! A „Sarlós Boldogasszony”-t ma olvastam a *Magyarságban*. Ennél jobban és szebben már nem lehet írni magyarul; ez után a magasság után csak hullámvölgy jöhet - dekadencia és utánzók kora; akármit mond is Apostol tanár a jövőendő irodalmáról. Kedves, amit felőle ír - hogy mi ketten övele majd... Ó, hát azt hiszi, olyan könnyű dolog az nekem? Dehogyan hiszi! Sajnos, nagyon is jól látja mindig, énnálamnál sokkal jobban ismeri - e percben teljesen megzavart és szomorú hívét: Máriát.

Ui. Mégis köszönöm, hogy megőrizte és szerette a virágaimat! Mária!

Március 12.

Vettem jókedvű, friss, szép levelét. Nem gondoltam rosszat a hosszú hallgatása miatt; az újságból tudtam, hogy külföldön jár. A kártyákat is köszönöm. - Tehát *A thrák harcost* még az idén adni fogják Berlinben. Mennyire örülök, ha tudná; ilyen messze, egy idegen leánynak jó napot csinál a Maga diadalának minden új híre. - Olyan idegessé tett a német kávéházi esztéták előrehangoskodó, kicsinyes kritikája. Azt hiszem, ezek azok a hosszú hajú és rendetlen külsejű, dologtalan sihederek, az „Örvénylők” asztaltársasága - ha jól fordítom. De a komoly irodalom már meghajolt. Igen, most jönnek a nagy, drámai sikerek; színpad, lámpák ezrei, taps, virág - és a semmihez nem hasonlítható, megfogott némasága sok száz feszült lelkű, tágra nyílt szemű embernek...

Hogy köszönjem meg a kedves, finom apróságot; a kis ezüst thrák katonát a zöld márvány-lapon; - a hosszú lándzsát édes, groteszk-hősi lendítéssel szegzi a mellének. - Olyan ízléses, gyönyörű! Mindig az asztalomon lesz, és pici sisakja alól szűrös kis sasszemeivel máris úgy tud nézni, hogy néha meg kell értenem. Ha bolondokat gondolok!... S a jelmondat. - „*Az eljövendő évek határköve!*” A darabban „századok”, de milyen mindegy, ugye? Évek, üres tarsolyú vándorok! Tán csakugyan a fájdalommal kell cöveket verni a szívünkbe, hogy a homokidő jelzőtáblája legyen.

Igen, el fogok menni Magához, most már tudom, Virágvasárnap lesz, tavasz, friss violák, illat, ragyogó asszonyok... De igazán - nem fél hogy nagyon kellemetlen a külsőm például, vagy a hangom, a mozdulataim? Hisz, ugye, nem kérdezett semmit felőlem? De ha nagyon kevésbé talál is megnyerőnek majd, ugye, fogja tudni a levelek Máriáját nézni egy idegen leányarcban; a Maga aggódalmas és fázós „csigabigaleányát”, aki az élet annyi furcsa talányát nyújtja türelmes barátja felé éveken át reszkető, gyámoltalan tapogatózással. Most majd valóban megfogja a kezem.

Látni fogom a dolgozószobáját; az asztalt, ahol írni szokott - a kis dohányzót és a pamlagot, amelyiken nyitott szemekkel hever délutánokon, a könyveit a polcon, és arcképeket a falon. És meglátom a derék Jankót és Hellát, a fiatal agárt. Igen, egy csöppet sem félek! Hisz minden apróság ismerősöm ott már, és minden a Magáé. - Most már nem akarok kérdezni semmit.

Két hét van odáig. Az is csak eltelik, mint az év számtalan napjai, bár lassúnak tetszik most mind, és minden nyűg mintha súlyosabb volna rajtam. Tizennégy nap - azalatt nem fog történni semmi, de akkor utazom! Viszontlátásra!... Azaz - első látásra!

Nem fogok írni addig már. Behunyom a szemem, és eltakarom az arcom, és minden érverésem elvisz egy pillanatot. - „Ünnepem lesz, amikor a házamba jön!” - írja annyi gyöngédséggel... Igen, ünnepeket, csupa megszentelt napokat, felragyogó, boldog vagy tragikus órákból összeszúrt rövid, rövid és káprázatos életet! - Ne, ne szidjon meg! Inkább ne írjon odáig! - Telefonon értesítem, igen! Isten önnel! Mária.

4

A hálószoza kis villanykörteje mozdulatlanul hunyt a sárga ernyő alatt, és alattomos, mélymelegű fényt öntött a meggypiros paplanok selymére. A sarokban, mollfüggönyös ágyon egyenletes gyerekszuszogás neszelt. Mária magárahúzta a takarót, és gyöngén, összeverődő fogakkal süllýedt a párnába - egy kis láz révületét érezte a tagjaiban, és hirtelen, valami ideges túlérzékenységgel, bántón ütött eszébe, hogy hitveságyban fekszik a mára kitessékelt férj helyén. De Vera akarta így, hogy kedvükre együtt lehessenek a viszontlátás napján.

- Máriám, nem egyeznél bele, hogy elszívjak egy cigarettát? Melletted a hamucsésze - köszönöm! Te nem akarnál? - Nem, Zsuzsababa fel se veszi! Ideges vagyok ma valahogy, és ez használni szokott, még úgyis beszélgetünk egy kicsit, ugye?

Szép, barna haját oldalt vetette, cigarettára gyújtott - és hallgatva feküdtek egy darabig. Otthonról, az anyjukról és Ágneske sorsáról már mindent elmesélt Mária, és most önmagukon volt a sor. A szokott testvéri bizalmasságra ma nehezebben találtak rá, mint egyébkor.

- Mondd... Andor későn jön haza? - kérdezte a leány végre elszántan, kicsit visszafogott lélegzettel. - Úgy gondolom... nem én üldöztem el ma, hogy megzavarom a szokásait?

Vera kicsit zavartan felnevetett.

- Dehogy!... Vele is kurtán bántam a búcsúzásnál, ugye? - De nem, ő elég gyakran elmegy vacsora után, rendes kávéházi asztala van, építőmérnök kollégák - őt nagyon ünneplik ott... Vagy hát mit tudom én? Éjféltajt rendesen hazajön. Néha magam küldöm, ha soká nem megy, jólesik egyedül is lenni egy kicsit.

Mária sorra nézegette a mustrát a tapéták frízén - a Vera cigarettája heves, fel-felszisszenő tűzzel piroslott. - Hirtelen kézzel rázta le mind a hamut.

- Hát tudod mit, fiam! Egészen bizonyos, hogy Bandinak valami asszony-ügye van most megint egy kicsit; és egyáltalában ne gondold, hogy ez lényeges, fiam!...

- No, Vera! Hát minden férjes asszony ilyen képzelődő, gyerekes?

- Nem minden asszony ilyen józan, mint én; a lányok, no azok meg persze hogy másképpen képzelik - még a legokosabbak is, az ilyen mindent elolvasók. De ez a valóság, fiam! Az emberben ilyenkor egy kicsit ágaskodik az irigy nőstényöszton; - de ebbe már bele kell nyugodni... Általában, minek „vagy-vagy”-kodni az étellel; azt „így is, amúgy is” játsszuk! Be lehet várni mindennek szépen a végét.

- Vera, miket beszélsz!

- Tudod, én igen valószínűnek gondolom, hogy ha mi sokáig találunk élni, szépen együtt ülünk majd Bandival a Zsuzsó lányunk ezüstlakodalmán is; de addig lesz még néhányszor

ilyen kis időváltozás. Én azt megérzem már - gyakorlatom van. Ilyenkor sokkal kedvesebb velem, nagyon engedelkeny, nem kérdi soha, hogy én merre, hol járok, ha a városba megyek. Látnod, ezen a békítő szándékon érzik, hogy megbecsüli a házasságunkat, meg akarja tartani. Hát igen, mind a ketten tudjuk, hogy aligha cserélhetnők fel egymást valaki jobbal; - tudod, az ember mindig véletlenül kerül össze, a szerelem is véletlen, de éveken át úgy összekopik, összefejlődik apróságokban, hogy végül már igazán legalkalmasabbá válik egymásnak, együttélésre - és ezen még egy erősebb szenvedély se nem változtat. - Nyugodt lehetsz, én nem fogom élire állítani a dolgot - ó, már sokat gondolkoztam. Az élet nem elég hosszú, hogy az ember többször is elülről kezdhesse a berendezést - pedig valami egységet mégis kíván benne. A házasság jó erre - belül rajta mindig lehet rekonstruálni a viszonyt; nem gondolod?

- De Vera, hát van komoly gyanúd valakire?

- Most, azt hiszem, egy özvegyasszony ismerősöm foglalja le hetenkint átlag egy estjét. Legyen boldog vele! Tőlem mit vesz el? Ha szerelmes - mert az asszonyok rendszeren úgy csinálják, szegények -, akkor még sajnálom is. Rossz dolga lesz majd azután. Másfél éve egy kis színésznőről tudtam biztosat, az jobban haragított, de erről felteszem, hogy nem kíván anyagi áldozatokat. Soká nem tart egyik ilyen ügy se - tudod, bolond is volna! Olyanja, aki megmarad, akihez mindig vissza kell térni - van neki otthon is, nem is a legutolsó asszony; hát a szeretőit legalább korlátlanul és a férfihajlama szerint akarja cserélni.

- De hogy te erről így beszélsz!...

- Ugyan, gyerek! Nehogy nagy dolgot csinálj ebből egy pillanatra is, nehogy a mamát nyugtalanítsad! Tudod, a fővárosban másképp is van az - itt nagyon nehéz lehet a férfiaknak egyet-mást elkerülni, itt mindenből az rikoltoz elő. És hát mért ne tennék, mit kockáztatnak vele? Egy asszony soha, fiam, még a legkülönb se ambicionálhatja, hogy egyedül legyen egy férfi számára. Tán nem is győzné, nem is vállalhatná, vagy mi?... Persze, vannak aztán férjek, akik nem is kellenének más asszonynak - de olyanért nem cserélném el... Ej, *első* az asszonyok közt, ez akarhat lenni valamirevaló nő; - és az elsőség illúziója megadódik a házasságban. Látnod, megtisztel azzal, hogy minden iparkodással titkolja előttem a másikat - társaságban alig foglalkozik vele. Bezzeg annak, szegény fejének, tudni kell rólam, látnia kell a Bandi karján, pedig bizonyos, hogy szerelmesebb bele, mint én ma már. Ez természetes, ugye? És tudod - ha egy asszony csalja az urát, az legtöbbször szinte meggyőződésből, az elnyomott fél dacos jogérzetével; - de a férfi mindig valami nagy, néha öntudatlan lelkiváddal, őt csak a vére hajtja - és a feleségéért mindig a szeretőjén áll bosszút, ezt már megfigyeltem másokon sokszor. Folyton érezteti vele a naiv, ősi, igazságtalan morális felháborodását - és hogy semmit sem jelent az életében... Azt hiszed, nincs igazam?

Hevesen, gyorsan beszélt, röviden, tört gesztusokkal. Mária ijedt ámulattal nézett rá.

- Csacsi, hát ne ess kétségbe. Azelőtt, iskoláslány korodban nem tudtam veled így beszélni - hisz emlékszem, milyen ferde, hazug látás az, amit a Valéria-internátusban magunkba szívunk az én időmben is. De hisz már két éve a világon élsz - egyet-mást csak megfigyeltél! Istenem, míg az ember leány marad, nem fejlődik tovább!... Persze, vidéken más egy kicsit, kivált abban a derék bugrisfészekben, szegénykém!... Tulajdonképp mennyire nem való vagy te sem arra, hogy ott lecsaládosodj.

- Arról szó sincs, megvigasztalhatlak! Hanem hogy te... én nem bírom el ezt, Vera... nem értem!

- Ej, rólam ne beszéljünk már, elég volt. Elég sok szép társadalomtudományi szentenciát mondtam hamarjában a... megnyugtatómra! Na, neved te is, gyerek! Hány óra - fél tizenkettő már? Adj még egy cigarettát! - Igen, és most beszélj magadról!

- Én azt hiszem - semmiképp sem volnék alkalmas erre!

- A házasságot gondolod? - Csak nem én ijesztgetlek el, szegénykém!

- Dehogyan - nemcsak azért! Hanem, hogy úgy mindennap, akármikor, kéretlenül is kéznél lenni... valaki számára, mint egy közömbös bútordarab, mint a keze vagy a lába, amivel nem sokat törődik, amíg megvan!...

- Hm, szenzáció lenni, becses, ünnepi ajándék, olyan, akit virággal díszített szobában, lihegve és hódolva várnak! Emlékszem, a mi csoportunk is a Valériában mindig „élmények”-ről suttogott esténként. - Nem, a házasság csakugyan nem valami differenciált, izgalmas „élmény”, galambom... Első héten én is, emlékszem, mindig eloltottam a lámpát, és sötétben vetkőztem le, de az ember felhagy az ilyennel. Mint egyéves menyecskét, egy kicsit operálni kellett, és az uram ott állt az ágy fejénél, és nézte. Aztán a gyerek. Csúnya, állatias testies dolgok ezek - a szeretetnek túl kell tenni magát holmi finnyasságon... Persze, az, amit a házasság „lényegének” neveznek, szintén nem a legfinomabb dolog - ezt már mondtam neked régen is -, és hozzá még egészben nem is jelentékeny. - Csak a férfiak vannak olyan nagyra azzal, amit az utolsó kocsis is tud. - Vagy, hogy mi nem vagyunk olyas fajta - a Laszlovszky-lányok -, ha csak Ági nem üt majd jobban az apánkra ebben. Mi ketten csak a fantáziáját örököltük; te még sokkal inkább, mint én. A fejünk éhes azokra a szép, bolond, izgalmas kis szenzációkra, amik nélkül unalompocsolya volna az élet. De lásd, fiam, ehhez is férjhez kell mennünk előbb, hogy aztán kellő öntudatossággal mehessünk el a dolgok széléig, a leg-széléig... Mondd csak, szerelmes vagy?

Mária nem felelt, kicsit halványan, összehúzott szemöldökkel nézett maga elé.

- Még mindig levelezel Seregély Pállal? - És otthon nincs valami egyéb, házasságféle?...

- Egyéb nincs, nem kell! - felelte a leány csendes, dacos hangon.

- Hm!... Hát tudod - én nem féltetek... nincs is jogom hozzá. Magunkért felelősek vagyunk, és a legszentebb szabadságunk, hogy kedvünk szerint parancsolhatjuk el az életünket. - És az olyanféle emberek, mint ő, nem is igen vesznek el nőtől többet, mint amennyit felelősség nélkül lehet. Csak asszonytól akarnának mindent, lánnyal szemben adják a nagylelkűt, ritkán olyan fontos nekik az ügy, hogy kitennék magukat vádnak vagy aggodalomnak. Hisz nekik könnyű!

- Nem, Vera! Ez egészen másféle dolog - szó sincs olyanról!

- Természetesen nincs szó!

- Nem! - Ez az érzés egyoldalú nálam; tán nem is az, amit ti szerelemnek hívtok. De én annak mondom - ez elnevezés dolga, ugye? - Ő nem is tud róla, önála nem egyéb igazi barátság nál.

- Még nem látott téged?

- Még nem.

- De tudja, hogy ki vagy - ismeri rokonainkat, igen! Nem lehetetlen, hogy kedves neki ez a kis lelki kacérkodás így - és úriember - és eléggé el van látva, Istenem!... Ott a grófnéja!

- Téreyné?...

- Igen, a híres festőasszony. Együtt voltak Berlinben a télen, és a grófné kiállított - nagy sikere volt. Pedig itt sokszor gyanúsították, hogy csak Seregély csinál hangulatot az újságoknál mellette.

- Ez már régi viszony?

- Ó, hogyne! A társaságban már legitimált dolog úgyszólván. Szinte házásoknak tekintik őket.
- Pszt! Valaki jár kinn! - Bandi jött haza!

- Nem oltjuk ki a villanyt!

- Nem!

A külső ajtóban vigyázva csikordult meg a kulcs. Lábujihegyen - gyöngédebb óvatossággal már nem is lehetett volna - lépdelt át a férfi az előszobán, a felöltőjét levetette, és egy percre felcsavarta a lámpát, hogy megnézzék még egyszer, nem tapadt-e az aljához valami áruló gaz, ragadós, tavalyi bogáncs - mert messze, kinn - friss, tavaszi mezőkön kószált valakivel. Az ebédülőben ágyaztak ma neki, de a hálóból átszűrődött a sárgás, gyöngye fény.

- Még fenn vagytok, Verácska? - kérdezte megfogva a kilincset; kedélyeskedő, természetes volt a hangja.

- Jé, csakugyan nincs korán - nevetett vissza az asszony. - Úgy elbeszélgettünk. De ne leskelődj, Bandi, nem szabad! - Várj, sötétet csinállok - így, most... csak neki ne menj valaminek!

Tapogatódzva a Vera ágyához ment, kezét csókolta és az arcához hajolt. Az visszaölelte félkarral a nyakát - a megszokott puha mozdulattal, ki tudja, hány századikszor. „Jó éjszakát!”
- mondta hirtelen, kicsit hűvösen.

- Jól fekszel, sógorasszonyka? - kérdezte nyájasan Mária felé.

- Hogyne! Csak sajnálom, hogy kizavartalak. Olyan hosszú vagy, el se férsz tán azon a díványon.

- Elférek azért. És holnaptól, ugye, eligazítjuk Máriának a kis vendégfalót? - No, jól aludjatok!

Kiment, és vetkőzés közben megszagolgatta a mellényét. Ej - miért használ ilyen erős parfümöt az az asszony; persze hogy megérezni!...

Elcsöndesültek. Mária hanyatt feküdt, és egy gondolatra vér öntötte el az arcát. Az jutott eszébe, hogy itt most ő az akadály - hogy ezek egészen, lelkükkel-testükkel kibéküljenek mára. Aztán magára gondolt, és egyszerre megörvendett, hogy nem mondott el mindent - a holnapi látogatás tervét. Profanálta volna - vagy megzavarná; meg kell őriznie e néma lángot, magános szerelmét, s a szép szenvedéseket - e folytonos, lilaszínű izzást lelke legmélyén. Igen; kell, hogy ő más legyen annak az embernek - ha nem lehet *legtöbb*, legalább más, mint a többi asszonya. Ha bármilyen áron - a távolmaradás árán is - meg kell tartania a viszonyuk drága - egész lényét betöltő mindennapiatlan voltát... Oktalan, heves fájdalmat érzett ezeken a gondolatokon - aztán világosan a fülébe csengett a férfi meleg, szép beszédhangja, ahogy ma először szólt hozzá a telefonból.

Hajnaltájt szunnyadt el, és könnyű, zagyva, boldog álmai voltak.

Gyönyörű kocsit magas, pompás hegyoldalak hűs sikátorában; a meredek sziklafalról dúsan, frisszölden hullt le a vad futólomb, szivárványos, csörgő vizek és ezernyi, pompás, idegen virág mesebeli, nagy, nedves kelyhekkkel a kék és violaszín hihetetlen gazdagságában. - Aztán egy fehér pad, valami márvány istenszobor alján, nyári éjszakában, messziről zümmögő, szomorú zene szólt... Végre egy álomra világosan emlékezett. A telefonszekrény előtt állt, és a kagylóból tisztán csendült ki a Seregély hangja, hízelegve, félig suttyogón. „Nem lépne közelebb?...” Engedelmeskedett, és fizikailag érezte ezt a közelséget. „Öleljen meg!” folytatta a sohasem hallott hang lihegésbe fúlva. És az idegeibe sugárzott valami hihetetlenül légies, mégis egész lényét átborzongó ölelés.

...És minden úgy volt, ahogy legszebbnek elképzelte pepecselő, finnyás ábrándjaiban, otthoni, magános óráin sok éjszakának.

Borús, hűvös délután volt, ritkás hó hullongott, bár a fölengedt vízen hajók jártak, és az utca-sarkon garmadával állt az ibolya, a barkás mimóza, kankalin. De az asszonyok visszabújtak bársonyos, téli prémjeikbe, és szemük hamvas fátylak alól csillogott ki. Minden hang élesen, különválva zizzent már a levegőben a kemény tél siketsége után, és apró fuvalmakban rejtélyes tavaszi illatokat szimatoltak az élénkülő idegek. Minden valami izgatott sietésre készítetett ma - gyors lélegzésre, heves iramodásra. - „Mit fogok mondani neki?” - ijedt fel gyerekes, nyilalló érzéssel a leány, mikor felszaladt a szőnyeges lépcsőkön. „Ó - legjobb, ha semmit. Minél kevesebbet beszélni!”

„Istenem, engedd, hogy minden szépen menjen, hogy semmi el ne romoljon, hogy ne mondjak valami visszatetszőt, semmi kiábrándítót, ő sem - Istenem, add!...” fohászkodott; és elszántan megnyomta a csengőt. A fiatal legény nyitott ajtót, szeretett volna rámosolyogni, de az ajka idegesen elrándult. „Méltóztassék itt - majd bejelentem!” Az előszoba nagy tükrében megnézte magát hirtelen, karcsú alakját a mohazöld, csinos kosztümben, szép, fátylas kalapja alatt kicsit átszínésült, porcelános arcbőrét - gesztenyebarna haját, mely simán ragyogott meg szép homloka, finom halántékai mögött. Érezte, hogy disztíngvált intérieur-szépségének előnyére van ma minden - a levegő - a levegő, a felhős, opálos fény; a színek, amiket viselt. És kissé megnyugodott.

- Ó, parancsoljon!

A házigazda felényújtotta mind a két kezét, az ablak iránt fordította, és megnézte a hanyatló délután világánál. „Hozta Isten!” - mondta később csendesen, meghatottan; lesegítette a kabátját, és az egyik nagy karszéket közelebb gurította a zöld cserépkályhához. Fűtve volt még, és a parázs fénye egy csodálatos, keleti szőnyeg virágain izzott. - Mária megszimult a bőrfotój mély öblén; hajlékony, karcsú tagjaival, és keskeny ajkait összefogta a félénk, várakozó kíváncsiságban. A férfi az átelleni szék karját fogta, és könnyedén meghajolt, engedelmet kérve a leülésre.

- Kis Mária, csakhogy itt látom egyszer! - mondta melegen.

És csendes kérdések jöttek semmi dolgokról, hogy mikor érkezett, meddig marad, hogy vannak a rokonai, mit csinál Pesten? Formásan felelgetett, de lényük zavartalanul fürkészte egymást eközben.

A kávészínű agár jött, és letelepült ura lábainál. Éppilyennek gondolta... „Nem álom?” tűnődött, és alig észrevehetően elmosolyodott.

És beszéltek a vidéki városról, az író új darabjáról, könyvekről. Már meglették a levelek egy-egy szolamát, utaltak rá vagy továbbfűzték - a saját, külön tolvajnyelvüket beszéltek már. De még ürügy volt mindez, hogy tájékozódjanak, megszokják egymás levegőjét, és önmagukat a másik szemével vizsgálják képzeletben. - Mária érezte a siker nagy harmóniáját; - nem, nem rontotta el semmivel még! Halk és ökonómiás volt, kissé leplezett és tartózkodó; Isten őrizz, úgy beszélni, és annyit, mint a levelekben! Amaz jó volt, hogy túlessenek a tudnivalókon és frázisokon - most nem kellett magyarázkodni, csak ösztönös, könnyed érintésekkel játszani egymás lelkén, mint két összehangolt citerán...

- Ez Hella! Szép, kedves Hella!

- Menj oda, öreg! Csak bátran!

A kutya odafektette szűk állát a leány térdére, és az végigsimított néhányszor szép, tiszta fején. A gyűrűje nagy opálja rózsaszínben izzott egy percre a rávillanó tűzfénytől.

- Nem akar körülnézni nálam? - kérdezte a férfi a nagy csöndben.

A leány felállt, körüljárt kicsit félénk, puha mozdulatokkal a bútorok közt, megérintette kezével a könyvek fedelét, a dohányzóasztal apróságait. Egy pisztoly hideg csövéből hirtelen visszakapta az ujját. Pillanatra megállt a szép, nagy női portré előtt; - fekete fátyolruhában ábrázolta az asszonyt, nagy, fekete csipkés kalapban, sok, sötét ibolyával fedetten, gyönyörű vállai körül... A férfi szó nélkül ment tovább.

- Az íróasztala! - mondta egészen halkán Mária, és megfogta a régi szék cifráját. Kézirat-papírok és könyvek heverték ott, nagy, kovácsoltvas tintatartó, egy kis egyiptomi istenasszony elefántcsontból s a térdelő, kapitólumi Venus.

- Itt, oldalt, lássa, milyen jó helye volna a maga arcképének, Mária! A két kis öcsémmel szemközt. Bizony, már önkéntes az egyik.

- Nincs nőtestvére?

- Nincs, sohasem volt!

- Az az édesanyja, ugye?

- Igen.

Együtt álltak meg előtte néhány pillanatig. A leány a képre nézett, majd a férfi arcára, és megint vissza. „A szeme egészen olyan!” mondta végre és elfordult.

A kis bőrtáskája jutott eszébe, megkereste, és apró csomagot húzott ki. Fakólila moaré-tok volt a selyempapírba göngyölve.

- Ezt... talán odatehetnők az arcképem helyett!

Az író elcsudálkozva nyitotta fel, a kicsiny kép egészen ritka, bámulatosan régi magyar üvegmunka volt; Sarlós boldogasszonyt ábrázolta félhold trónusán, csillagokkal és ért kalászokkal körülvetten... Mária odalenn, valami eldugott kis mívészboltban lelt rá - tönkrement felvidéki úricsalád gyűrűi, láncai közt -, és *csodának* hitte, a véletlen babonás intésének.

- Hátha talizmán! - mosolygott.

- Az *én* Boldogasszonyom! - súgta meglepetten a férfi és belepirult szinte - hisz ez gyönyörű kis jószág! Hogy köszönjem meg ezt a kedves, szép figyelmét!...

Hálás szeretettel csókolt kezét; egy darabig elemlegette még zsörtölődve és kedvesen a nagy ajándékot.

- Hanem azért a fényképről mégse mondok le - földi Mária!

- Itt csak boldog asszonyok képe legyen!

- Ó, gyerek!...

Mária végigment a nagy szőnyegen, vissza a kályha közelébe. Erősen alkonyodott.

- Ne gyújtsunk világot? - kérdezte a gazda.

- Még nem... talán!

Megrezzent. Csöngettek az előszobán - csakhamar megjelent a Jankó feje az ajtóban.

- A méltóságos asszony izent a holnapi páholy miatt.

Seregély kiment, beszélt a küldöttel - aztán visszaült megint a vendég közelébe, a kis dohányzó elé.

- Igen - mondta később félhalkan, komolyan -, annak az asszonynak nagyon sokat köszönök. Ami energia van bennem, lebírás és bizalom önmagamban, mind azóta!...

Elhallgatott megakadva kissé. A leány világítón fehér arca meg se mozdult a homályban. Sietve csapott át megint a becéző, baráti hangba.

- Kis Mária, mondja, mivel kínálhatnám meg magát itt nálam? - Egy csésze teát, igen?

- Nem, köszönöm - semmiképpen! - tiltakozott hevesen. - Mire elkészülnénk - mindjárt mennem is kellene!

- Ó, akkor nem - ne még! De mit parancsolna? Nézze, bonbonok! - Jankó, hozz be süteményt!

- Nem, nem!

- Hát akarjon valamit!

- Hát... pezsgőt!

Fellihegett kicsi, félig síró nevetéssel... A férfi csak egy pillanat felére hökkent meg - aztán hangosan, telijókedvvel kacagta el magát. Egy csacsi, kedves, nagy iskolás lány ült előtte.

- Jaj - kisleány!

- Magamon csúfolódtam... Semmi!

- Vallja be, az intézetben képzelték és álmodoztak ilyen csacsikat!

- Csakhogy az régen volt már... Huszonhárom éves vagyok, sajnos!

- Az én kis öreg gyereklányom.

Mária lehajtott fejjel, megadón intett igent. De aztán megpróbálta összeszedni magát - hamiskodni.

- Jó, most találja ki, hogy mit adhatna nekem - magam sem tudom -, valami légiest, ami egy az emlékekkel, amit öntudatlanul vigyek magammal; anyagtalan jószágot.

- A könyveimet mind elküldtem, ugye?

- A könyv - az nem éppen súlytalan.

- Szavakat persze! Valami új mesét akarna a kisbaba! Csakhogy a világért se tudnék most...

- Lássá, most csúfol - a szavakkal. Azért sem ezt!

A keze után nyúlt, és megcsókolta.

- Ettől meg... nem lett szegényebb!

A sötétben is látszott, hogy az arcát előnti a láng. - A férfi felállt, egy piciny parfümöskancsót emelt le a polcra, felvette az asztalkáról a lány puha, galambszínű bőrkesztyűjét és rálocolt néhány csepp.

- Köszönöm! - mondta a leány, arcához gyűrte a kesztyűt, és mélyen beszívta illatát...

Egyszerre elcsöndesedtek... A szemközti házban s az utcán már égtek a lámpák. Egyikük sem mozdult. Mária fehér csuklóját, könyöktől fedetlen két karját szűzies, merev mozdulattal tartotta csipejéhez, érezte magán a férfi tartós tekintetét a homály leplébe rejtőz. A gondolataik áthevültek, és néha hallani vélték, hogy a másik lélegzik. Kocsik robogtak lenn a messze utcán, sok távoli nesz elhaló, kábult zümmögéssé szűrődve ért ide. - Egy mozdulat - érezte a

leány - most megtörné a varázst; veszedelmesen, tán mindent összezavarón vagy feloldón. - Nem - nem mozdulni meg! Így maradjon, minden - ez szent!...

Élesen csendült meg ott kinn a telefon. Seregély felugrott - a lány is, zsibbadtan egész testében, mintha vasbilincsbe verve ült volna.

- Nem, ne készüljön! Mindjárt elintézem - csak a kiadóhivatal.

Kissé soká tartott mégis. Mire visszajött, Mária már belebújt a kabátjába, felhúzta kesztyűjét.

- Ó, hát csakugyan megy már?

- Fél hétre várnak otthon.

- De ugye, ír majd hamar?

- Igen.

- És... nem bánta meg, ugye?

A leány csak a fejével intett.

- Semmi sem változott?

- Nem változott.

Finom csontú, fehér, akaratlan kezét odaengedte még egyszer, aztán kifordult hirtelen. A férfi a lépcsőházig kísért.

- Most lesietek. Isten vele!

...Így történt minden! - Mintha meg lett volna írva valahol - egy vigyázva összegondolt színdarab valamelyik jelenetében... Mária arra gondolt, hogy szebben, hibátlanabban nem is képzelhette magános, éjszakai órák finnyás ábrándjaiban. Egy percnyi zavaró emléke nincs - egy szertelen mozdulat vagy szó a másik részéről sem -, ő százszor hálás neki azért. Tán élete legszebb félórája volt ez! És hála azért a nemes, szép gyöngédségért, hogy idejében említette azt az asszonyt, hogy nem alázta meg őt szerelmében a hiúsága vagy kíváncsisága valami léha játékaival. Így - így szép volt legalább!

Tévetegen ment előre. Egy átjárónál gondolat nélkül várt, hogy az arramenő kocsí elhaladjon; ám az megállt mellette tévedésből, azt hite, hogy intett neki. Hát beszállt, megmondta a Veráék lakását. Mikor megindult vele - akkor vette észre, mennyire szüksége volt rá. Elővette a kis batisztkendőjét, arcára szorította, és hangtalan, mély, feloldó zokogással sírt. Közben egy-egy pillanatra érezte kesztyűjén a Seregély Houx-parfümjé mély, kesernyés, burkolt érzékiségű illatát...

5

Wien, augusztus 4.

Ez nem útinapló akar lenni.

Majd a Baedekerben aláhúzom a sorokat néhol, és széljegyzeteket írkálok bele vasúton vagy múzeumban: ha lesz bennem annyi elevenség. Talán később, egyszer fogok én még pedánsan is utazni; ó, szép aggleányságom boldog éveiben. Csinos jövedelem; független, biztos mozgás és gyakorlottság, átszállók, bérkocsik, hotelek zűrzavara közt - finom börtáska, angol pléd, kifogástalan szoknyák és világos nyersselyem köpenyek a karcsúnmaradt alakon - emberies érdeklődések, nyitott szemek, ápoltság és enyhült derű a kedélyen; és keresztanya-

ság az Ágnes húgom valamennyi gyermekénél, szóval némi műkedvelő családiság is... Nini! Nem is olyan zord kilátások mához tizenöt esztendőre.

Egyelőre pedig hajsztolt és szándékos, tévedező, tökéletlen mindez; ejh, hát törődöm én igazában városok nevezetességeivel, fontosak nekem a látnivalók önmagukért? Szegény bolond én, most megint szomorú, felemás, tévedt játékba kezdtem; útnak indulok, mint a kis Nielsfin az északi mesében, ki lábára húzta cipőinek, piros, meleg szívét.

Egy hónappal ezelőtt sok levelezőlapot kaptam; hegyek, paloták, hidak, tavak képeit, futtában írt rövid nyájasságokat - és éreztem, tudtam, hogy együtt utaznak, ő és az asszony. És Vera nővérem olvasta is valami lapban azután, vagy társaságban hallotta... A kártyákból tudom, merre jártak, hol pihentek meg; néhol még a hotelek címét is. És én most elindulok, és egyedül leszek mindenütt, elhagyottan - és *érezni* akarom ezt. Azt hiszem, írni fogok ide néha a magányomról és magamról.

Milyen lassankint, az aggodalmával küszködve nyugodott bele anyácskám, szegény! Kereste az ürügyeket: „Ideges vagy most, fáradt!” - és nem merte kereken azt mondani ósdi, szigorú anyamódra az ő független, őszre már „nagykorú” lányának: „Nem eresztelek mellőlem, őrizni akarlak a szárnyaim alatt, ágaskodó, nagy csirkém!” Nem akartam észrevenni. Kellett, hogy kiszabaduljak egypár hétre a fulladt, szorongó közelségből azoknak, akiket szeretve szeretek.

Ma először száll rám az este idegen nagyvárosban, idegen szavú, fajtájú nép közé veszejtve; és az elhagyottság e különös, izgató szorongása idáig a legnagyobb szenzációm. A hotelszoba négy fala; amiket sohase láttam addig, és tán sose fogok; és ezerek hordták ide az életük átmeneti napjait, ügyes-bajos dolgot, betegséget, szerelmet, az útrakelés ezerszálú okát; és én itt vagyok elmondható ok nélkül - az én ezer közt is elkülönböző, bolond, okatlan okommal. Igen, de ha ez nekem bensőbb és elhatározóbb minden kimagyarázható, elfogadott életügynél! Nekem „ügy”-em ez; megint egyszer tisztán érzem, hogy valamiben, valahol „más” vagyok mindenkinél - de ennek a titkára még nem jöttem rá világosan. Tán ennek a kíváncsisága hajtott leküzdhetetlen kényszerrel - egyedül lenni, önmagamra nézni. Most itt vagyok, este van, és ha akarom, hosszan, zokogva sírhatok itt, és senkit meg nem ijeszték; el is mehetnék egyedül, le az utcákra, ismeretlen veszélyekbe, és senki se kérdezné, mit akarok? Ha meghalnék is itt... meg se tudnák az éjjel!

Ma reggel érkeztem, lucskos szürke hajnalon, álmosan, összetörve az úttól - és láttam egy pesties, lehangoló külvárosi utcát az első pillanatban, s a pályaudvar előtt sivár és vizes téren búsfejú fiákeres lovak álltak, és áztak bamba tehetetlenségben - és minden tisztátalannak tűnt fel a köszénporos és párás levegőn át... Istenem, de hát mit vártam? Micsoda naivitás? A városok arca éppolyan semmitmondó így futtában, kívülről - mint az embereké, akik szembe kerülnek velünk a villamoskocsin fásultan és közömbösen, és kiszállnak a szakasznál.

Wien, augusztus 6.

Negyedik emeleti ablakom a Ringre néz, és odalenn most színház utáni élénkség, siető párok, maradozó társaságok, kocsik. Magasról olyan izgalmas, heves életnek tűnik ez, hogy szinte fáj; pedig onnét jövök, félórával ezelőtt sietve vágtam át az úton színházból jövet, és közönségesnek, nagyhangúnak, profánnak tetszett minden elkapott szó, a langyos virágszag, a kései nyár ernyedtsége a szép, selyemköpenyeges asszonyokon; mindez a kifejezett, nyers hév és szándék... Nórát játszta egy vendégzsereplő, berlini társulat - ugyanaz, amelyik a Seregély Pál darabját is megvette a télre. Figyeltem a színészeket, és elosztottam köztük a *Histrío* szerepeit. Egy nyúlánk, szőke, sima gesztusú színésznő - ez lenne a hősnő majd, a fáradt és váró kastély-úrnő, Benigna, a fehér özvegy. De hisz annyira tudatos, elkülönözött az aprólékosságig, és mégis fakó... annyira német. Nem, nyilván kitűnő színésznő. - De Benignát

nem fogja tudni e tűnődve okost, e látva magavesztett, mindig szerelemelőtti és függetlent, pompás, idegen, hadverő vitézek ölelései között is - ezt a szent véletlen-asszonyt véletlen csókjai csodálkozásában... Ha egyszer eljátszhatnám... hányszor álmodom... ezt, ezt az egy szerepet biztosan tudnám, és mindentől különbözően!

Ó - csak még ez a hóbot hibázik nekem újra!...

Ma már második este vacsoráztam egészen egyedül egy kis asztalnál odalenn a szálló restaurantjában. Mindig nagy gonddal öltözöm ehhez, a pincérek megkülönböztetően szolgálnak ki, és virágot tesznek az asztalomra. Mintha várnék valakire! Ha várnék!... Néha biztosra veszem: így ülhetett nemrég Térey grófnő órá várva - az asszony, a szabad, bátor, előkelő, szép, talentumos... ezzel a nyugodt fensőbbiséggel szólt a hajlongó pincérhez - tán ilyes német kiejtéssel, mint a francia születésűek - nagyon udvariasan és szórakozott közönnyel, és így húzgálta le lassan a kesztyűjét, így nyúlt karcsú, finom ujjakkal a virágok közé - a várás egyszerű biztonságával, derűsen és fel se rezzenve mosolygott elényújtva gyűrűs kezét, amikor megérkezett, és alig érintve hajolt ajkával a fehér csuklóra. - Az övük minden harmónia... minden.

Egy fiatal, osztrák tisztült ma is, mint tegnap a szemközti asztalnál; intelligens fejű, szögletes vonású szőke. Éreztem, hogy ma ő is vár valakit, és ez furcsán lehangolt; tegnap egész estén engem figyelt nagyon kellemes diszkrécióval, szinte jólesően. - Végre jött egy szép, piros, ősz hajú asszony, az anyja. Nagyon örültek egymásnak, bensőleg és vidáman beszélgettek és sokat, mint akik régen látták egymást. És egyszer észrevettem, hogy a fiú figyelmeztette rám az anyját; kis idő múlva megnézett, rokonszenvesen és érdeklődve. - Egy pohárka szamorodnit kóstolgattam, és olyan furcsák jutottak eszembe. Hogy például ez a nagy darab katona is icipici, pufók pólyásbaba volt vagy huszonöt évvel ezelőtt, csak bámult és csámcsogott, és az a szép, kerek asszony odaadta neki a fehér, erős mellét, akkor még virulót. - És mindenki, aki most itt ül az asztaloknál, ágál, beszél, udvarol - és mindnek volt külön gyermekora, élettörténete, szerelmei, sorsa; a maga nemében mind egyetlen és nem ismétlődő az idők és életek végtelen sorában. Gyorsan fizettem, amikor kész voltam; és feljövet elmentem az asztaluk mellett - természetesen nem nézve feléjük.

Tudom, hogy mindenki férjes asszonymak néz idegenben; pincér, szobalány így szólít. Vajon mit gondolnak felőlem? Most fel kellett jönnöm és lefeküdnöm, pedig odalenn tovább folytatja életét a város. Ha lemennék egyedül, ha kocsiba ülnék is... hova, merre? Nézés, gondolat, szó, ami érintene - sértés lehetne csak. Asszonyvoltom a kiszolgáltatottság - valami rettentő kitakartság, amivel járunk-kelünk, amit sohasem felejtenek velünk szemben, és mi magunk sem - edényei vagyunk valaminek, aminek szándéka, öröme, akarása nem a miénk. Csak a felelőssége, a nyomorúsága.

Milyen csúnya gondolatok!

Ők ketten bizonyosan nem feküdtek még le ilyenkor. Vagy igen?... A Rathauskeller után zenét hallgatni mentek vagy az aprószobás, japános kis művészkávéházba - asztalukhoz ült az a különös, lengyel festő, akit egy levelében említett - talán az itteni író, aki ismertetni szokta őt a feuilletonjaiban. És az asszony trónolt köztük szépsége, rangja, tehetsége irigyelt ragyogásában - irigyeltetve a férfit, aki birtokolja őt büszkén és nyugodtan, mint életéhez tartozót. Aztán a kocsijukhoz mentek, és tán még elhajtattak, végig az utcákon, ki a szabadba valamerre. Ők talán már nem is beszélgetnek sokat egymással - annyira egészen együtt vannak? Egy egészen egyszerű, kicsi készsörítés, egy apró kézmozdulat, sóhaj; és mindent megértettek.

Bizonyos, hogy külön szobákat bérelnek útközben mindenütt; nem is egymásba nyílókat. Ők mesterei a szerelem őrizésének; próbált és okos, tán csöppet szomorú értők, akik tévelygéseken át jutottak el egymáshoz, és egyek a finom és szelíd szándékosságban; megpihenni és megbecsülni! És bírnak tán soha el nem véteni egyetlen mozdulatot sem.

Lefekszem és végig gondolom ezt!

Wien, augusztus 7.

Holnap délben utazom tovább.

Ma, későn délelőtt a reggelinél megint láttam a fiatal katonát. Egész idő alatt figyelt engem értelmes, kíváncsi, meleg tekintettel. Később meggondolta, egy újságot kért és belebújt; kis időre én próbából felkeltem, és egész halkán indultam. Megérezte és felütötte a fejét, utánam bámult, amíg tehetett; szóval, nem is olvasott igazán az előbb.

Múzeumot jártam délelőtt; de ma sehogy se bírtam. Ebéd után Schönbrunnba mentem.

Seregély Pál nagyon szeretheti ezt a kertet; vagy kétszer is emlegette valamire hasonlatul e csonkított élet, e nyírott taxusfalak természetellenes, izgató szépségét, amint a nagyszerű és tág teret befoglalják; s a márványok különváló, idegenszerű, kísértetiesen felcsendülő életét a zöld barlangok mélyén. Kivittem a balladáskönyvét, és az egyik lányszobor alatt olvastam a *Boldogasszonyt*. Vajon szoktak ők olvasni együtt - tudja-e az asszony is könyv nélkül a verseit, megmutat-e mindent írás közben? - Vagy tán olyan embernek, mint ő, csakugyan nem ez kell az asszonytól? Támasz, erősség, inspiráció... mire az neki így, közvetlenül; túl van ő már azon? Tán mese az egész, hogy asszony adhat valamit ebben a formában egy igazi talentumnak? Öltözzék pompásan, legyen tökéletes pillanatnyi ráérzésekben; teli valami kimondhatatlan, sosem említett, inkább negatív asszony-zsenialitással...

De nincsenek-e vajon rettentő percei is; ki tudhatná azt? Fáradtság, kétkedés - a félelem, hogy most-most talán már terhére van egy kicsit, és a férfi talán csak udvariaskodik? Vajon leszögezték, szóval elintézték-e már egymás közt ezeket a dolgokat, és úgy szabadultak meg tőle? - Én bizonyosan nem bírnám el a lankadás perceit; nem tudnék okosan és elszántan bízni az új lendülésben! Történhet-e két ember között minden zavartalanul és összevágón?

Esteledett, és akkor nagyon szép volt - ahogy megindultam, és utat veszítve jártam a kert ismeretlen, gyönyörű távolságain. Vörhenyes fák, sárga fák a zöld közt - szokatlan és elbűvölő fényverődések a színes alkonyatban; a flamingók komolyan és grációzan lebegtek rózsaszín nyakuk pompás vonalával, és vékony lábuk alig látszva, szinte elveszett alóluk. - Egy percben sikerült mindent feledve egészen, véglegesen csak szomorú lenni és fájni. Itt ezek alatt a színszóró fák alatt, ahol alig jár ember - bizonyosan elfeledtek minden gondolatot, formát, óvatosságot; és hirtelen szorítással átfogta a derekát, és hátrakényszerítette a gyönyörű fejét - hogy a száját érhesse heves, forró szája csókjával -, és ez lehet mégis minden; és ők bizvást megnyugodhatnak egymásban, mert vannak ilyen perceik. Most látom a száját - lehunytan a szemét - az egész drága férfiarcot a vágy mindennél szebb, mély és fájdalmas elkomolyodásában...

Holnap tovább utazom.

Drezda, augusztus 10.

A kedves, barna madonna; ez a legédesebb és legegyszerűbb minden világkincse között, amit ember alkotott. De hogy teli van itt vele minden kirakat, plakát, hirdetési oszlop, képes levelezőlap! S az utazók, akik körülülnek elszánt áhítattal, némán; ahogy morcos feddével néznek egy fecsegő fiatal párra, ahogy titokban kihúzzák és megnézik az órájukat, akárcsak otthon, az anglikán templomukban.

Néhány kép, ami futtában megfogott - tonzúrák papok mélyfekete csoportja heves és tömzsi gesztusokkal; Szent Sebestyén-jelenetek, lázpiros ruhájú emberek feltörtetése ködkék oszlopok, lépcsők között... párszor véletlenül megnéztem a festő nevét - azután már mindig. Cranach - az északi reneszánsz e biztos és nyugodt szándékolója, a protestáns főemberek barátja, udvari festő, polgármester, tekintélyes és népszerű polgár. Lám, egészen, egészen mást láttam bele én e lázas lebegésű ruhákba, s az oszlopközök elvesző mélységeibe! - Ez tán csalódás. Hát ez lehet csak a művészet? És száz meg száz kép, átmeneti, futó, mégis fárasztón halmozódó benyomások, és nincs vége, és nem lehet abbahagyni.

Talán egyképpen lehetne. Olyannal járni itt, akinek ez élettartalma, mestersége, öröme - és akit nagyon szeretünk, és akivel kinn, szabadban átpihentünk vagy átkocsiztunk egy napos délelőttöt, és akkor pihenten, kellemes kedvben betér velünk ide, csak úgy - és minden vászon felragyog a múzeum homályában, és minden alak felmozdul - és ő végigszalad velünk száz közt, és egynél megállva azt mondja: „No, most nézd, kedves - ez egy Cranach!”

Ezeket azért gondolom most ilyen akarattal, mert Seregély Pál a festő-asszonnyal utazott.

Berlin, augusztus 14.

Tegnap jártam abban a szép, kertes kis Künstlerhausban, ahol a múlt télen a Téreyné képei ki voltak állítva. Megkerítettem valahogy egy akkori katalógust, amiben van néhány fénykép-reprodukció; mert én még egyetlen dolgot sem láthattam. Intérieurok, fő mindig az ablak, a fényforrás - aktok az elvékonyult felső test nekiszabaduló mozdulatával, egy csodálatos arc-képtanulmány. Őt, úgy látszik, nem festette, vagy csak nem állítja ki; a katalógusban nincs említve.

És aztán belejöttem, és képeket néztem estig szakadatlanul - régit és újat - ma délelőtt Böcklint, ámultam, és felzaklatva és beleszédülve már - észre nem vett halálos idegkimerüléssel, míg egyszer csak forogni kezdett velem az egész, a szemem elé enyhítő sötétségek jöttek - és akkor egy teremszolga észrevette, udvariasan karonfogott, és levegőre vitt. Tulajdonképp éhes és álmos lehettem - délután pihentem, és fürdőt rendeltem, és gazdag uzsonnát hozattam fel, kakaót, vajás kenyeret, banánt, szamócát.

Elképzelhetetlenül jólesett ma ez a sok, testies átengedés. Langyos, bő víz, amibe pazarlón öntöttem a levendulavizet, egy kedves szobalány, aki vetkőzni segített, odakészítette a bassin melletti kisasztalra a habos szamócát és egy száll orgonámat, amit két egész márkán vettem ma egy friedrichstrassei kertésztől; de minden kellett ma, és az is kellett, hogy lecsukja az ablak-táblákat fényes délután, és felcsavarja a villanykörtéket a nagy, sötétsárga, sűrű ernyőkkel. Akkor halkán kiment, csodálkozás és tapintatlanság nélkül. Csend lett, és zengő csattanás volt egy vízcsepp ütődése. Lehunytam a szemem, és arra gondoltam: ha most nem itt volnék, hanem valahol nagyon-másutt, és nem is tudnám, hogy hol vagyok - és a harmadik vagy negyedik szobában egy ismeretlen kéz Grieget játszana halkán.

És így, lehunyva szemmel azt mondhatnám magamnak, mindent elfelejtve: „Milyen jó nekem! - Itt van minden jóleső, minden felhangoló!” És az ő karjában lennék, és akkor is csak ezt gondolnám. „Milyen jó, itt nála van a legjobb helyem nekem!” - És az a *gondolat* volna a legjobb. „Ez a hivatásom, a meggyőződése, őt szeretnem kellett, és eljutottam hozzá!...” De Vera magyarázgatta egyszer, hogy ez nem az igazi; hogy nem így kell várni és ünnepelni a pillanatokat. És úgy, ahogy ő magyarázza az asszonyi dolgokat... nem, nem értem. „Hisz az agyvelőnk is a testünk!” - felelte. Természetesen!... Hiszen az életem tele van vele, mindig rágondolok, az egésznek végső értelme ő - és a legkülönb. De az, ami ölelés és csók után jön és úgy külön, önmagáért... ej, az ilyesmi csak *azután* jön meg nyilván. A szívemig szalad a vér, ha egy hozzá hasonló eleven vagy festett arc kerül szembe velem. - Vajon olyan asszony

vagyok én, rendes, mint a többi?... Már megint ez a félelmetes, idegbajos gondolat! Hát mi közöm hozzá, hogy a többi milyen?

Csakugyan fáraszt az út és ez a sok városi zaj, kultúra, kép, színház. És van tíz napja, hogy alig szólok emberhez a legszükségesebben kívül. Holnap Svájc felé megyek; a múzeum-járással végeztem, hálistennek!

Interlaken, augusztus 14.

A hotelszobám erkélye az Aar-ra nyílik. Zúg és zuhog és él alattam a víz, szikrázik és felcsap fehéren minden új pillanatban újra; és mindig, éjszaka is, ha alszom, és tavaly ilyenkor, életem bármelyik percében vagy a születésem előtt; és a halálom után és mindig, folyton kezdődik és múlik egy nagyszerűn mozgalmas kis dráma; száz és száz fehéren ragyogó csepp felszökkenik versengőn - magasra nyúlik, mint tündéries karok esdeklése; egy megszikrázik a csúcson és zuhan, széttörik, lesüllyed mélyre, így szállt és hullt a víztajték akkor is, amikor ők jártak itten.

Este van, feketén kísértő hegyárnyékok összébb sereglenek, egymás mögé zsúfolódnak, mintha rá akarnának rontani a völgyre, vagy csak jobban ügyelni, fenyegetni. A csúcsokon a turistaállomások előtt csillagnál erősebb fényt sugároz le egy-egy reflektor. És zúgnak és csörögnek örök, altató ritmussal az örök vizek; elevenek, jeges mezőkről jövő friss, üde vándorok. És messze, apró malmok meg fűrészgépek lapátjai ütődnek meg a kései órában - sűrű, monoton, mormogó ritmussal. Milyen csodálatos levegő ez!

Hát ha most itt volna mellettem!... Ebben az éjszakában, itt az erkélyen; - és erre a ritmusra lüktetne bennünk minden - és így a kényszerítő szerelem szavai. „Drága, édes - legédesebb - fehérem, jóm - szeretlek, akarlak, az enyém vagy!...” Szeretnék itt állni vele egyölelkezésben hajnalig, mint Izolda a hajósátor előtt. Igen... és aztán Ővele bizonytalansággal semmi sem undorító, ő úgy tudná, hogy észre sem venném azt, ami benne idegen lehet és groteszk. De hát miért az? - Ó, de hisz nem is fontos, hisz az csak szimbólum kell, hogy legyen; egy a szónál erősebb kijelentése ennek: „Szeretlek, szeretlek!” És én *tudnám*, hogy szeret. És ami történik két ember közt így, azt halálos komoly drámává szenteli az asszony számára az életkockázat, és mindennek kockázata.

Vajon ültek így együtt valaha az Aar-t hallgatva és az éjszakát? Vajon gondolt-e rám csak egyszer is komolyan és gyöngéden olyankor?

Miért nem születik gyermeke Térey grófnénak? Tán nem akarja? Hogy lehet nem akarni, hogyha szereti őt?

Néha úgy érzem, a karom le hagynám vágatni annak a kedvéért, akit szeretek és a két szemem... és akármit. Hogyne tenném meg akkor azt is, ha ő akarja, ha neki az fontos, ha boldogítanám egy percre vagy csak szolgálatára lehetek.

...Milyen különös, hogy most ez jutott eszembe! Egyszer régen, az internátusban így hajoltam ki éjjel az ablakon - tavaszi, furcsa éjszakán a friss lombú térre -, tán az illatában volt valami hasonló a mostanihoz! Egy zongoraszobában volt az; és valami ilyenre gondoltam, mint most, de nem ilyen szándékosan és kifejezetten - és lehunytam a szemem. Akkor lövést hallottam egészen közélről, és alattam a téren - beljebb egy kicsit - egy férfi hanyatt esett egy padon. Láttam, vagy csak képzeltem, hogy a halántékán csurog a vér. A karja lecsüngött. Egy rendőr szaladt az utca felől, megnézte föléhajolva, és hosszan sípolt - és messziről felelt rá a másik.

Mennyire emlékszem erre. A tavaszi bokroknak egy kicsit ilyen szaga volt.

Brienz, augusztus 20.

„Hotel du Lac” - mondtam az este a hajóhordárnak, és levétettem a kosaraim a másik szálló kocsijairól, ahová felrakta. Tisztán emlékszem; ők itt laktak. És ma, hogy a szobalány lehozta utánam a teraszra a vendégekönyvet; kikerestem belőle a két nevet: Paul v. Seregély - Gräfin Erna Térey.

Olyan különös, zavaró és idegenszerű ez. Írott nyomokra leltem, és ez most már nem képzelődés, önkínzó, érdekes, konok álom; ez már egyszerű bizonyosság. Itt laktak, itt ültek a tóra nyíló nagy teraszon, a bő németes reggelinél; szemközt a gyönyörű, kedves, kerek vízzel és a hirtelen záródó hegykulisszákkal. Mosolyogtak a reggeli verőfényben, beszéltek is erről-arról, ettek, számlákat intéztek. Igen, útközben annyi profán dolgot kell lebonyolítani. - És élet közben?...

A kétágyas szobákba valami zavart, reggelies szégyenkezéssel pillantok be a folyosóról. Úgy laktak vajon? Itt minden olyan nyílt, bizalmas és egyszerű! Az ágyruha friss, tiszta, üde szagú, mint a hegyi levegő itt: de az enyémen átható, finom asszonyparfüm érzett; túl mosáson, friss vasaláson; belevette magát; tán valami szép kis francia dáma csipkéinek, a lágy és rossz kis asszonytestnek itt hagyott emléke. Istenem, hányan, de hányan szerettek, öleltek már itt; és évről évre ez eldugott, kedves, derűs châtlet-ek facifrás szobáiban, a tiszta, kacagó svájci nyarakon át. És hányan gondolhatták, szegény, magános kóborlók ugyanezt, amit én tegnapelőtt odaát Interlakenben, az Aar fölötti erkélyen; „Ha *itt* volna, ha *itt* történne velem valami szép és egész életdolog!” És senki sem tud, lám, annál fontosabbat, teljesebbet ki-gondolni. „Ó, élet ünnepélyessége!...” mondjuk esengve - és hát ennyi az egész: két meleg ajak és az este káprázata, hogy rászedjen.

De hisz én a kijózanodás fanyar ízét érzem ma; mint valami igazi vétek után; vagy igazi nászútról visszafordulóban!

Pedig Brienz a világ legkedvesebb faluja. Mennyi faragott fakanál, diótörő meg medvés papírvágó; és mennyi szép piros, virgonc, életerős kisgyerek! Ha valaha gyermekem születne, itt szeretném nevelni kétéves koráig legalább, ezen a pompás tejen-vajon. Kacagnivaló, borzasztó furcsa, hogy én most erre gondoltam. Pedig hát miért is ne tulajdonképpen?...

Luzern, augusztus 23.

A pénzem fogyóban, és ez itt, éppen itt váratlanul elszomorító. Árván és kedvetlenül gunnyasztani a parti gesztenyefasorban, útszéli padon; egy másodrendű szállóban, rosszul töltött éjszaka fáradtságával, és előttem korzózik a gazdagok világa, szép fehér ruhák, csipkekalapok s a férfiak világos panamáik, halvány színű turistaruhái a tarka, angol nyakkendőkkal. Egyszerre annyira kívül érzem magam mindenben, ami jobb, magasabbrendű élet - egyszerre kellemetlen fennhéjázást, léhaságot, buta részvétlenséget látok ezeknek az idegeneknek minden kacajában, összetartozó, társas vidámságukban, mely mindenki mást - (engem?!) - kizár a körükből; - egyszerre lázad és gyűlölködik az érzésem, és kínlódom e borzasztó kötöttségen; hogy most, bármennyire akarnám is, nem költözhetnem át egy drága, kitűnő hotelbe, nem rendelhetnék fürdőt és finom vacsorát, nem ülhetnék kocsiba, nem vásárolhatnék magamnak és a húgomnak a gyönyörű ametisztékből és achátokból, amik nem is túl drágák, égetett-ezüst foglalatban, és ragyog a szépségüktől minden kirakat...

Furcsa, hogy keserves kedvemben most, tán most először jut eszembe egy otthoni jó barátom, Apostol tanár, mert egyszer nagyon okosan fejtegette nekem az osztályérzések lélektanát. Na, hiszen egyéb sem hibáznék nekem még, mint ilyen tömegérzésekre ismerés magamban. Nincs nekem úgy külön is elég zűrzavarom?

Milyen pompás dolog egy ilyen fehér autó - Istenem!

Lindau, augusztus 25.

Korán hajnalban szálltam ki, és délután továbbmegyek.

Most már közelebb visz órától órára a vonat - hazafelé.

Reggel fél négy. A szürkületben üresen, magánosan kong a lépés szűk és ódon utcák kockakövéin, olyan kihaltak a csendben most, mintha a régi, középkori lakóik dermedve aludnának az árkádos házakban, kifelé görbülő, zömök pillérek és hasas rácsú ablakok mögött. A sarkon valami ózsidó felírás egy parányi, csukott bolt fölött... A lépéseim zaja visszacseng?... Nem, mások járnak ott, korai emberek a szomszéd utcán! Most kilép a sarkon egy társaság, két fehér ruhás, fehér cipős leány, egy mama, egy gavallér. Búcsúznak, az egyik húga lehet az ifjúnak, de a másiknak, aki elválk az anyjával, rejtve és tartósan megszorítja a kezét. Odább a másik utcaközben is fellibeg egy fehér ruha - álomruha - bál, nyári bál volt az éjszaka Lindauban! És azt a kézszorítást csak én láttam, vadidegen lélek ebben a hajnalban - és egyetértően és gyöngéden gondolok rájuk, mintha már öreg volnék, és asszony volnék és túl a magam életén, mindenén. Nem is olyan rossz ez!

Salzburg, augusztus 28.

Még egy elszánás, egy délután itt! És ma utolszor alszom idegen vendéglői ágyban, most már egyfolytában megyek hazáig.

És indultam előírásosan az idegenforgalmi iroda várostérképei, plakátjai után. Át a kis folyón, fogaskerekűn fel a várba, szegődtem az angolok csordája után, hallgattam a vezető daráló mondókáit. „Leonhard érsek hálósobája - a híres, gót cserépkályha, a répás címer meséje - Szent Ruppert városalapító a sótartóval...” És börtönök a föld alatt, kínzókamra, rostély, fészítőkerék. És olyan hitetlen szívvel állok előtte ezen a profán és fáradt napon. Hátha csak kulissza mindez! - ilyest éreztem egészen oktanul. Vagy ha igaz is; - hány ezren megbámulták már azóta, lecsudálkozták róla a századok hamvát, a friss megilletődést.

...Szép, kedves, kies város - egy ősrégi orgona játszott egy korált odafenn, aztán a harangjáték egy ócska, szürke templomtoronyban. Milyen furcsa lehet itt születni, felnőni, hivatalt viselni - és meghalni is itten!

Jó lesz már otthon az ágyamban! Az idegen párnáktól, ha frissen húzottak is, mindig irtózom egy kicsit!

6

Hosszú, hosszú hónapok múlva, egy téli estén akadt kezébe ez a kis füzet. Erőt vett magán, és végigolvasta - ahogy már rég ideje nem -, és a lámpafénybe nézett soká, ölbe ejtett, tétlen kezekkel.

Most küszködve akart egészen visszakapcsolódni gondolatban a fél évvel ezelőtti magához. „Egységet, egységet az életbe, valami teljest és egészen kitöltőt!” - ezt akarta volt mindig, öntudatlanul is kereste - és hát itt tartana már? Hogy a dolgok halványulnak, és lassan csúsznak odább - semmi okáért. Csak mert az idő jár.

Ijedezőn és hitetlenül gondolt rá régen néha: hogy lenne az, ha egyszer megváltoznék a kapcsolatuk Seregély Pállal, ha nem jelentené azt neki többé, amit eddig?... Igen, hisz a levelezésük hangja nem is lett más külsőleg; akkor, a találkozásuk után a férfi melegen és

hálásan írt, és tele volt apró figyelmekkel iránta, csakúgy, mint azelőtt. De ő - (most már érezte) valami nagy változást várt attól a lépéstől, be nem vallottan valami bensőbb közeledést - bizony, a csodát talán!

A férfinak egy kedves kíváncsisága elégült ki, a dolog finomságában és különösségében tetszelgett is egy kicsit; hálásan, hogy nem járt durva kiábrándulással ez a kis kaland, mint rendesen az ilyen irodalmi ismeretségek. És aztán nyájasan, csöppet meghatottan kezdett napirendre térni fölötte. Láta, hogy itt egy kifinomult, kissé felcsigázott lélek álmodozásainak lett ürügye a véletlen révén, de komolyan vette érte a felelősséget, ami annyit jelentett, hogy szépen bánt vele, és egy kevésnyire erőt vett hódító férfigajlamán. Önmaga előtt lovagi gesztussal maradt meg „csak jóbarát”-nak, tán még inkább apáskodott, mint azelőtt, észre sem véve, hogy bizonyos szempontok miatt öneki is így kényelmesebb. És hát az egész dolog... készen volt már most. Hová fejlődhetett volna tovább? Ritkábban váltottak levelet, és keresettebb modorban, anélkül, hogy akarták volna.

„Hátha egyszerűen már kiadta egymásnak itt mindkettőnk azt, ami egymás számára valamit jelenthetett?”... töprengett a leány, és még mindig szenvedett az ilyen gondolatoknál... Azelőtt, gyönyörű és szomorú álmodozásaiban néha elszánta magát: hát jó, neki csak *ennyi* jutott, hát beéri az élete ennyivel, ez méltó dolog legalább! Az a fontos, hogy ő maga szerethet. És a szerelem nem is kell, hogy történés, kölcsönösség, kapcsolat legyen, ez lényegében *érzés*, és ilyenül zavartalan lehet és legalább megőrizhető... De nem őrizhető meg! Igen, ha két ember csupán egymással szemben állana és hatna; de keresztül-kasul találkozáson és ellenkezőn száz más erő jön: hangulat, zavaró benyomás, idegen vágy és akarat. És sohasem tudhatjuk a másik félről, nem jött-e annál közbe valami végleg eltérítő. Lám, Seregély Pál ismerte és szerette Térey grófnét már akkor, amikor vele (hiába, mégiscsak a férfi játszós, érdeklődő módján) levelezni kezdett!... Mennyire semmit sem jelentett ő annak az embernek, akire az élete három fiatal évét elvesztegette; „száz feleségnél hívebben” - ahogy akkoriban bús tetszélgéssel mondogatta magának! - De hátha még koldusabb lenne az élete e nélkül az ábránd nélkül?

Lám, ezeket a furcsa, áthevült, beszámíthatatlan dolgokat a múlt nyáron irkálta csak! „Mennyire tudtam volna *akkor* szeretni, ölelni valakit!” - gondolta hirtelen és szinte átborzongott. Egyszerre olyasmit érzett, hogy méltatlanság esett vele, valami nagy, vétkes kárbaveszejtés. És eddig ismeretlen szégyenkezés fogta el. - „Annyira véletlene az életnek, hogy nem engem szeret szerelemmel!” biztatta, magát sietve, de az érzése mégis kudarcnak jegyezte ezt most már és sérelemnek. Az alázat és odaadás fölemésztődött benne észre sem vett átmenettel. Mindaz, amit titokban sokra tartott és hitt magában, finnyás kis lelki páváskodása és gögje, mit egy időre elaltatott ez a légies szenvedély, most feltámadt lázadón. „Mégiscsak az történt, hogy nem kellettem neki! Nagylelkű hősködés ürügyével - egyszerűen nem akart elfogadni engem! Lám, egyetlen férfit éreztem méltónak az életben, és annak nem voltam elég jó! Mit érek akkor? Még arra sem érdemesített, hogy összetörjön, hogy játsszék velem, és kegyetlenül elhagyjon, és eldobjon, és elintézzé legalább az életemet!” Ilyenekkel gyötörte magát.

Így, minden átmenet nélkül már sokszor támadt rá egy-egy percben valami heves, haragos kijózanulás, hogy szinte nem ismert magára és kutatta, honnét, mióta? Valami kívül eső ok?... És szántszándékkal gondolt azokra a férfiakra - kettőre is -, akikkel most többször volt együtt, mert az élet és a haladó napok véletlen logikája váratlanul és önkényesen összehozta velük. De nem, ezek... semmi! És még nem merte végiggondolni azt, ami tán az igazság: hogy egészen egyszerűen, olyan ok nélkül, ahogy támadt, elmúlóban van itt egy szerelem. Egy ideges, kicsit mesterkedő, parfümös-levegő szerelem, félig internátus-ízű még, és éppen mert

nem volt eseménye, emléke, valósága - úgy esik szét most eléretten, mint a pitypangvirág kaszatjai a szélben.

Most, ebben a zavart és végletes, kiábrándulással teli órában elővette a Seregély utolsó levelét. Ó, igen - csupa életfáradtság, csupa lehangolás minden sora. Ahogy hírül adja - szinte már kellemetlen cinizmussal -, hogy a „hivatalos” irodalmi társaságok miképp ünnepelték a *Histrío* kétes színpadi sikere után. - „Valami unott pangás van itt most mindenben - írja -, valami nagy eltelés a közéletben. A mi évtizedünk talán már kiélte magát. Én érzem, hogy vannak új utak, de semmi sem készítet a küzdelemre. Minden nemzedék csak önmagáért élhet és munkálhat, és ha annyit-amennyit elért, alázattal kell bevonulnia az arrivék valamelyik hizlalójába, a népszerűségbe vagy az akadémiába - és másnak hagyni a keresés drága hevét, a küzdés narkotikumát. Rekonstruálódni, ha lehetne is még... ehhez új izgatószerre kellenének, friss lendítés valahonnét és minden vonalon... De tőlünk telhetően *nagy* lenni nem mindig egy azzal; némi ízléssel élni a belső morált illetően is, más szóval: emberségesen. És mindenki a maga módján oldja meg a konfliktusait...” És így tovább. Elértette - tán a levelénél is jobban azt, hogy a dátum három hónappal azelőtti, és azóta nem írt egyebet, mint képeskártyát megint valahonnét. - Igen, új izgatószer, új lendítés... új asszony is! És ő gyáva és kényelmes... vagy tisztességes.

Visszarakta a levelét a többihez, és rázárta a skatulyát. Azelőtt soká keresgélt és babrált mindig a régiek között is, és századszor elolvasta őket, most annál az időszaknál tartott, amikor fájnak az emlékek már, mert a dolgok összehullását, minden jelenségek lezüllesztését éreztetik ijesztően.

Sietve állt fel, ide-oda rakosgatott a kedves, csinos szobában. „Szelídke öröme, igen!” - gondolta egy kis csendes gúnnal, és legyintett. Az elmúlt őszen előbbre jutott fizetésben, és jóleső kis fellélegzés járt evvel, most látta csak, mennyire. Nagyobb lakást vehettek, utcára nyílt, elkülönözöttebb, tágas szoba jutott neki, és minden hónap elején vásárolt valami kellemes jóleső holmit, szőnyeget, függönyt, apróságot. Többet költhetett ruhára is, és lassankint, eleinte félénken, kezdett eltérni az eddigi mindig Ágnesével egyforma szabású, puritán, fiatalos holmiktól, az örök fehér blúzoktól sötétkék szoknyával. Ági most már teljesen a vőlegénye hatása alatt állt, ilyen kicsi dolgokban is, és az anyjuk mostanában - néha gyöngélgédkön - mindinkább elveszítette magát az új alakulások közt. Mária egy egészen pongyolaszerű, világoszöld selyem otthoni ruhát rendelt, Récamier-szabásút, kivágással a nyaknál, és izgalmakat okozott neki a saját merészsége.

Bizony az Ágnes mátkasága változtatta meg egészben a helyzetet. A két fiatal együtt ült délutánok hosszat, mindig egyforma bensőségével és tisztaságával az ő nagy, kész szerelmüknek, néha úgy látszott, szinte belenyugodva már az idő telésébe fölöttük, legalább nem küzdve túlságosan a lassan haladó kibontakozásért. Úgy volt, hogy Baldóczy az élelmezéshez kerül, és akkor a jóval kevesebb kauciót előteremti valahogyan, de sok formáság volt odáig is, és bizonytalan, hosszú várás. De Ágnes boldognak látszott így. Tízennyolc éves, telő szépségén nem hagyott nyomot semmi epekedés, úgy állt szemben az életével, mint valami lehető legjobban elintézett, szép és illendő bizonyossággal. Az odaadó és szeretett asszony nyugalma volt e csókkal is alig-érintett fiatal szűz lényén, és ha együtt voltak, nem is jövőn tervezgettek, inkább a mának, a jelennek apró kedvességeit, tarka kis bújást-baját beszéltek ízéssé egymással. - A délután hosszú óráira Mária rendesen átengedte a szobáját nekik, hogy a félig nyitott ajtó mögött zavartalanul lehessenek, bár magában egy kissé áldozatnak érezte ezt a kényelmetlenséget. Ám idegenekkel, sőt az anyjukkal szemben is pártfogó szolidaritással állt mellettük, gyöngéden és tapintattal fedezte a dolgukat, és a leendő sógoráról mindig őszinte becsüléssel szólt. „Láthatod, Ági egészen a te leányod, anyus! Csak terád hasonlít, hál-istennek!” mondogatta sokszor engesztelő hízelkedéssel.

Ő maga örült, hogy e farsangra a bálozástól szabadult végre. Érezte, hogy az emberek - a lányos mamák elsősorban - kezdik azok közé sorozni, akik „lemaradtak” a versenyről minden különösebb ok és történet nélkül - kezdenek megfejtkezni róla, ahogy elkerül a szemvona-
luktól. És lassankint, nagyon óvatos méréssel eleinte - megpróbált élni ennek az előnyeivel. Az első esztendőben annyira alkalmazkodó volt, hogy a megnyert közvélemény számlájára tán kicsit szabadabban mozoghat már, időbe fog telni, míg ezt majd észreveszik, és botrán-
kozzák megint. A múlt nyári utazása volt az első ilyen kísérlet, azontúl már önmagát is meglepte, hogy hozza magával egyik dolog a másikat. Otthon fiatalasszonyos szabású pongyolákat viselt, és délutánra fésültette magát, mint a gazdag, főutcai zsidónék, és egy-két férfiismerőst - félig nyitott ajtó mögött - a szobájában fogadott, sőt hat óra tájban bevittette kettőjüknek a teát.

Apostol tanár volt az egyik jó barát, aki csaknem szabályos időközökben, pontosan és látható-
lag szívesen felkereste. Érezni lehetett, hogy csak a formások tartják vissza, különben még sokkal gyakrabban jönne.

Volt néhány közös és kedves beszéd tárgyuk. A fiatal férfi alig volt másfél évvel idősebb nála, és az egyetemi éveit ő is intézetszerű együttlétben, kollégiumban töltötte. Ezek az emlékek mindkettőjüket érdekelték némileg hasonló, mégis annyira másszínű voltukkal.

Véletlenül - a tanár komoly hite szerint legalább - csupa jelentékeny és igazán tehetséges egyetemi generáció volt a vele egyívású. Lelkes és termékeny éra; valami erős, szinte vallásos hév járta át a fiatal lelkeket, akik társai, barátai voltak. Mária ámulva gondolta el, hogy lám ugyanaz az „Irodalmi Csoport”, a papírosélmények és filológiai elmélyedések milyen más-
képp hatnak férfi-ifjakra! Nem fültek össze, mint öbennük, a lekötött szerelmi élet valami örökké fenyegető helyzeti energiává, hanem fölös tevésvágyba, néha oktalan, de heves ambíciókba forrtak. Csaknem mindegyik doktorjelölt írónak készült ott, és próbálkozott, sokszor idegenből felszedett, összeolvasott, alig ellenőrizhető hatásokkal, gyanús tudatos módszerekkel „képezték” magukat arra, amiben ifjú túlzó lendülettel Új-Magyarország kez-
deteit, mindennel összefüggő, mindenre előkészítő, szinte üdvözítő faktort láttak. Egy minden felmozdulásában literátus nemzet szegény ifjai voltak, a „szók” népének buzgó hegedősínasai; tele várással és hittel, és őszintén Jánosoknak tartva magukat egy közeledő, nagy, sorsszerű zseni sarui megoldására. - És diplomával a kezében legtöbbjük ott nyomorgott, másolt, privátórázott ma is a fővárosban, apró zugkávéházak asztalai mellett élesztve és szítva szép lidéretzüket, bolond és megható várásban; hogyha valami jönni fog, kéznél legyenek. Apostol Sándor volt az egyetlen köztük, aki rendes, vidéki állásra pályázott; az egyetlen, akinek a sok tudása, alázatos odaadása nem termett meg akárcsak valami szűkös határú finom és kevésbé termékeny írói készséget sem. Tán épp a túlságos áhítat gátolta, hogy áldozni merjen az oltárnál; ottmaradt, kalaplevéve a templom ajtajában.

- Érdekes tulajdonképp - tűnődött Mária, és oldalt könyökölve ringált a hintaszékben -, lássa, szinte érthetetlen, hogy maga sohasem ír egy sort sem. Kész volnék meggyanúsítani, hogy csak titokban flörtöl a múzsával.

- Egészen nyugodt lehet! - felelte a kellemes, kicsit félénk vagy fáradt mosolyával. - Nem - én vagyok az olvasó. Olyan is kell, hogy legyen itt-ott elvéve vagy egy!

- Igazi olvasó zseni - kedveskedett a leány. - Jószemű, ízléses és önzetlen. Mennyi odaadás van a maga érdeklődésében a volt társai munkája iránt, például, hogy néha még rám is elragad belőle.

- Kertelni akar, kisasszonyom, mert látta, hogy paksamétával jöttem megint. Semmi sem menti meg, kijelenthetem. Meg fog hallgatni egy új embert!

Mária kicsit tüntető kíváncsisággal bontogatta a papírcsomót.

- Persze, olvassunk hamar! Új ember? Ismeri személyesen?

- Ó, tréfáltam csak, nem sürgős! - vonult vissza érzékenykedően, mintha csakugyan ő magáról volna szó. - Majd később esetleg, vagy máskor:

És csak új kérlelésre, sürgetésre vette elő mégis a kéziratot, gyöngéden teregetve szedte számba a gyűrt lapokat, és hozzáfogott. Halkan és kellemesen olvasott, valami diszkrét, monoton zeneiséggel, ízlésesen és mérsékeltén, szinte a teaasztalhoz mérve a lírai átengedés fokát. Mária nagyon méltányolta az intelligenciát ebben. Néha beszéltek róla, hogy az újfajta vers, ha meglesz, új elmondóművészetet, modern recitációt is kell hogy teremtsen majd.

Apostol a lámpa ernyője alá hajolt kicsit gyöngö, csíptető-üveges szemével, halvány homlokával, és formás alsó ajka kielevenült a ritkás, finom szálú, szőke bajuszka alatt. A papír kicsit remegve zizegett eres, fehér kezében, és a leány tekintete ezen a kézen nyugodott legszívesebben. „Lám, a művelt ember keze, könyvolvasó emberé; az Európa-honos, a szobalakó finom és fáradt keze!” gondolta messze eljáró gondolattal, de aztán nagyon igyekezett figyelni a versek minden sorára.

Félre ne érts!

Csak úgy teszek, lásd, mint nagyocska gyerek,

Ki elfogódva néz ki a havas éjbe,

Ha Jézusfa kedves csengői révlenek.

Bár sejti jól:

Már nem neki szól.

- Hogy igazi angyal jár

Úgyse hiszi már...

Fényszóró, drága füst,

Festékarany, papírezüst.

Mert tudja már: elmarad tőle,

Kinőtt belőle!

Mégis - ne félts!

Követeléseim nékem már nincsen

Az életem

És úgy veszem;

Mi még adódhat: ajándék minden;

És semmitse vesztek.

Olyan véletlen, olyan szándéktalan,

Oly igénytelen, oly holnaptalan,

Olyan egyszerű dolog,

Hogy talán szeretlek!...

Felfigyelt a leányra, és várta a megjegyzését. Szerette és nagyrabecsülte benne a tartózkodást, a lassabbanmelegülést új dolgok iránt; és nem is tudva miért, fontosnak érezte, hogy meghódítsa valaminek, amit ő már elfogadott.

- Még! - kérte Mária, és előbbre hajolt.

„Ime, az én testem!” - harsan a húsvét-ige

Vegyétek és egyétek!”

- Egy lépést se tettem az Asszony felé,

Bennem fult minden kincses, vad vétek,

Véletlen vétek, temetetlen halott.

- Dühödt hiéna ma ez a sikoltó, nagy tavasz!

Vonít a szélbe, rámcsap, szétszaggat. Meghalok!

- Ez... nem lehet - rezzent előbbre a leány egy ámulat türelmetlen mozdulattal.
- De nem ám! Mert ezt másik fiú írta, ő, egy egészen másféle fiú. Csak próbálni akartam.
- Hát ne tréfáljon - kérem. Attól az elsőtől, ha szabadna valamit!

Szót fogadott. Széles és fáradt ütemű sorok rezegetek el hosszan, maradozón megint, lankadt és homályos szólamai a rezignációnak, mely retteg a felmozdulástól és önmagát becézi féltőn. Mária halkán, önkéntelenül zümmögte utána a sorokat.

- „Csak így, - mint lágy estén vágytalan ágynak,
Lassankint levetközni a halálnak!...”

- Mit szól hozzá, kisasszonyom? - kérdezte Apostol, és a szemüveg alól kérdő és szelíden diadalmas mosollyal nézett rá.

- Azt hiszem - tétovázott a leány -, talán ez is azok közül való, akiket így neveztünk a múltkor: elaprózók. Engem szomorít, mert arra gondolok, hogyha tehetségem volna a versíráshoz, én is ilyenformákat csinálnék... Ej, mindez nem fontos, ugye? Hiszen élveztük!... Kérem csak egy percre - ezt itt!

Most már ő kezdte olvasni - gyönyörű beszédhangján - valami mindennél bensőbb, intuitív megértéssel, érezve és érzést játszva egyszerre:

*A szívemen át, - és minden szíveken
Már csörtet az új vers, új szenvedelem,
Vasszárnyakon is jár, kereken, sineken,
Harcos, eleven, idegen szerelem, -
Oly messze neked, - oly súlyos nekem:
Az életigen...*

És egyszerre elernyed, lehullt a hangja, megzavarodva tette le a papírt. Észrevette, hogy a fiatal férfi ellágyult ámulással hallgatja a hangja zenéjét, hogy szívéig meghatva nézi, gyöngén rózsaszínűre vált arccal. Idegeskedve érezte meg ennek a kényelmetlenségét s a perc kicsit édeskés hangulatát. Már tudta, hogy gyöngéd személyeskedés van az egészben; Apostol sokszor célzott a Mária - szerinte - végsőkéig rezignált lelkiállapotára, és magyarázgatta a gyógyulás módjait. Az újféle költők szólásmódján „a Csüggedés Leánya”-nak nevezte őt...

És neki e percben egyszerre oly idegennek, furcsának tetszett az egész. Ez az ember és ő... és idegenféle versek közöttük; hangfogóul. Miért, mi értelme? Szinte gyerekesnek látta ezt a nagy közvetettséget benne; a dilettáns vak bizalmát a „kötött szó” erejében; a csaknem nőies másodlagosságot e nagy és folytonos befogadóképességben, és elfogult lelkesedésben.

„Mennyi líra jön majd - gondolta kijózanultan -, ha ezekből csakugyan lesz valami! Micsoda fulladásig-kibeszélés, milyen kitergetés, mutogatása a vérrel aláfutott sebeknek, minden silányságnak, betegségnek, tapadósságnak! Ezek egyre magukat kiáltozzák!...” És erőlködve hozta eszébe a Seregély-balladák jégkristály embereit, a nagyszerű pogányokat, a kevés-vonalú női sziluettek egyszerűségét s az imponáló, elegáns, úri elvonulást idegen, költött fejek és életek költött nyomorúságai mögé. Ott van az egészség és minden, ami egy vele: morál, harmónia, fegyelmezettség, forma. Mindaz, ami öbelőle magából is hiányzik, és azért hatott rá olyan biztonságosan és jólesően. Nem, az nem volt véletlen, tán élete egyetlen törvényszerűsége volt. „Némi ízléssel élni a belső morált illetően; más szóval: emberségesen!” - jutott eszébe nagyon élénken és a lét minden heroizmusának a gyökerét vélte érezni ebben szimbólummá hűsítve.

- Elgondolkozott! Hova? Nagyon messzire?
- Nem is tudom - igazán!

- Akarja, hogy olvassunk még?

- Most talán... egy kis teát, ha nincs ellenére. Jó? Behívom Ágneskét is; - Zoltán már elment.

A másik jó barátja, a „blazírt Szentandrassy” ritkábban járt el hozzá, és mindig váratlanul.

Az új főispánnal egy időben, karácsonytájt került a vármegyéhez; Pestről küldték le, Ugo-
csában valami birtoka volt még - mindenképp átmeneti állomásnak nézte ezt a várost; nem
értette, nem is akarta - egy kis fanyar nosztalgiával, de azért fesztelenül és függetlenül élt itt,
idegen volta minden előnyét kiélvezve ebben. És mindenféle hírek keltek szárnyra felőle;
hogy valamely titokzatos családi bonyodalmak miatt sohasem lehet házasodnia - hogy fényes
karrier vár rá -, hogy asszonyhistória volt az oka ennek a küldetésnek - meg gyógyíthatatlan
idegbetegség meg amerikai párbaj - minden olcsó fantasztikum végigbujkált a Fáber Editkék
és Selymes Ilonkák nehézkes képzeletén. Végül belefáradtak, lemondtak róla, és békén
hagyták - egy idegen régióbeli lénynek kijáró tisztelettel és bizonytalan ellenszenvvel - mely a
„blazírt” titulusban minden ötletességét kiadta. A fiatal főispáni titkár pedig mégis elég
jóízlésűen tudott egyszerű és mértékletes maradni bizonyos - félig rákényszerített - gesztu-
saiban a lanyha fölénynek és közömbösségnek. Igen jószabású, kicsit hanyag és többnyire
világos ruhákban járt-kelt; a tiszti kaszinó különszobájában étkezett, sokszor látták bérkocsiba
vetve magát végigrobogni a Fő utcán; a szezonban a színésznőkkel barátkozott egy kicsit, és
támlásszéket bérelt az első sorban; némelyek szerint egy nagyon elegáns kis zsidó doktor-
néval liezonja volt egy ideig, és látták felsurranni az asszonyt a korzó szürkületi órájában néha
a lakásához vivő lépcsőn.

Laszlovszky Máriával valami korcsolyaünnepen ismerkedtek össze, és bár palástoltan, de
gyors ösztönrel megérezte mindegyikük, hogy a lány furcsán elkülönözött helyzete a
társasággal szemben mennyire megkönnyíti a további érintkezésüket. - Oly kifejezetten
könnyed és természetes volt a meghívás és az ellátogatás, mintha csak hangsúlyozni akarták
volna, hogy itt két ember áll egymással szemben felül, és kívül minden kisvárosi feszélyezett-
ségen. Hogy ez... valahogyan nem a „lányos ház”-nak szóló, felelősséges és félremagyaráz-
ható „vizit” - hanem kettejük független és jóleső szórakozása. Szentandrassynak váratlanul
kellemes volt a leány lénye, a disztिंगvált levegő, mely körülvette az otthonában - érdekes,
mindennapiatlan szépségét egyre jelentősebbnek érezte, minél inkább kárba vészettnek itten.
Részvét, kíváncsiság és sok meglepődés keverte a furcsa kellemes izgalmat, amit vele szem-
ben érzett.

- Olyan maga, mintha valami gyönyörű szép, tüzes virágot fátyol alatt növesztenének elejétől
fogva! Az embernek - nem értem, miért - folyton az jár az eszében: „Milyen lett volna?”

- Szóval... hogy valahol valami hiba történt? - kérdezte a leány, és a kis kacérkodásnak szánt
pillantása eltévedt valami bizonytalan gondolaton.

- Nem tudom. Dehogyan... akkor minden hiba volna, ami nem közönséges. De mégis, kell
valahol, valamiféle miliőnek lenni, ahová maga zavartalanul odaillik.

- Erről ne beszéljünk, ezen túl vagyok már! Inkább valamibe beléveszejteni magam,
belemúlni - tán valami nagy, általános dologba, amiben az ember mindenkivel együtt van. Az
pihentető volna... azt hiszem.

A férfin meglátszott, hogy kényelmetlen neki most a gondolat új és homályos volta. Kény-
szerülve ment bele.

- Mi lehetne az? Most nem oly világot élünk? Minden szerte van, és mindenki a maga kényére-kedvére fejlődik. Tudja, ez tetszik nekem igazság szerint! Nem is vágnék valami csordaidőszakban csorda-buzdulással vágatni neki a szegény, egyetlenegy, rossz fejemmel valaminek, amiről száz év múlva kisül, hogy számárság volt.

- Az ember kevésbé érezné az életét és a halálát. Ez a fő, nem az, hogy amiért él-hal; a dolog mit ér! Nézze, van egy jó barátom, egy itteni gimnáziumi tanár; talán már emlegettem. Annak például minden gondolata és idegszála tele van egy új és jobb Magyarország ideáljával. Hogy is mondjam, kicsit zavaros! Újforma versekért hevül, amiket nem ő írt, egyet sem; új elvek diadalán reménykedik, bár semmi része bennük, és változásokon, amik öneki magának semmi hasznót sem fognak hozni. És ez elfoglalja és eligazítja az életét is. Én belül, magamban furcsállom néha, pedig a jobb énem azt mondja, hogy ő emberebb valaki.

- ...És mindennél emberebb - és én már nem is furcsállom, hogy például maga most itt okos és kitűnő dolgokat papolt bizonyosan, Mária; és én egy szavát se értettem, mert hirtelen valami piros ködöső szállt a gondolataimra, és a száját úgy láttam, mint valami különélő, meleg, édes állatot; egy vonagló kis kígyót... Nna! Most elmegyek, kedves Mária!

- Így siet? - ártatlankodott a leány.

- Üdvözlöm a kitűnő professzort, de meggyanúsítom. Ő se jobb nálam, csak tetszősebb burokba rejtegeti. Idejár magához, és este van, mint most, és maga ebben a pillangós, bő, fekete selyemben... hát verset olvas magának a teához, és szociológiát vagy mit ad elő. - Jaj, ne haragudjék, ez a férfiállat rossz kis féltékenysége bennem! Hanem most komolyan mondom, Mária - higgye el, nincs egyéb, mint ez, és ez van mindennek az alján és minden csak ürügy erre, vers, muzsika, szép szó. Mind körül táncol az ember, és hogy táncol, hogy illegeti magát! Kész kacagás lehet valahonnét a Saturnusról vagy másmilyen csillagrul nézve.

- Hát jó estét, Szentandrásy! - nyújtotta felé Mária szépen ápolt karcsú, meleg kezét. Úgy akart tenni, mintha haragudna kicsit, mintha feszélyezné az ilyen beszéd; de csak a forma kedvéért. A kezét akarva bennhagyta egy ideig a férfi tenyerében; és az észrevette, és elfogadta, hogy ez akarva van.

Mikor elment, úgy maradt ülve egy ideig, és elgondolkozott felőle. Különös, hogy szívesen veszi, majdnem szerencsének és megtiszteltetésnek ezt a barátságot! Holmi társaságos hóbertoktól mégsem volna hát ment egészen? Ez az ember csakugyan az osztályán kívül állónak érzi és kezeli őt, azért szabadabb beszédű vele szemben? A túlzott tisztelete néha nem szintúgy leereszkedő ajándék-e? De hisz az itteni „társaság”-gal semmi közösséget nem vállal, az alispánékhöz meg az ezredesékhöz jár mindössze. Hát ezért imponál?... Nem, valami van rajta; a sokkal kisebb műveltségével is valahogy szabadabb, közvetlenebb, lendülőbb tud lenni ez a „blazírt” a másiknál. És a külseje is... Egyszer a párizsiakról olvasta, hogy sok ezer évesek mozdulataik; talán ez az; valami veleszületett!... Vagy csak mert egyszerű, nem palástolt és nem fárasztó módon, friss és hanyag, szokatlan metaforákban foglalkozik az ő nőies értékeivel! Nem volna-e mégis okosabb, ha nem szoktatta volna el az édesanyját, hogy ott üljön mellettük a varrásával, ha fiatalember van nála? Apostollal szemben sose jutott az eszébe; sem az, hogy ravaszdian igyekezzék úgy elfogadtatni övével az ismeretséget, mintha a „házasulandó” jószándékú és megtisztelő közeledése volna... Ej, rettenetes, hogy ilyeneken kell töprenkednie! Mennyire ide van már kötve ehhez a fészekhez, menthetetlenül; lám, mégis hozzányomorodott, hiába volt a küzdelem!

Nagyon egyedül ült ilyenkor, és lassankint, oktanul fanyar kedvbe hangolta magát; semmi vágya nem volt felkelni, megindulni, tenni valamit. - Egyszer aztán kulcs fordult a külső zárban, anyja jött haza a jegyesekkel, Baldóczy kardja megcsörrent, Ági kacagott halkán valamin; kigyúlt a lámpa az ebédlőben odaát, és az ajtófüggöny résén látni lehetett a fehér blúzos

friss alakot, ahogy dalolva jön-megy a terítés körül, simán fésült haja szőke ragyogásával. Sült gesztenyét hozhattak a vacsorához, és beérzett az illata. Mindez jó volt.

- Máriánk egymaga ült itthon? - hallotta a leendő sógor hangos szavát, és hogy nem mindjárt felelték neki.

...És így múltak a hetek, így tavaszodott is, és úgy volt, hogy majd megint nyár lesz és új szezon és újra minden elülről.

- Meg kell fulladni itt! - mondta Szentandrassy egy fuvalmas, enyhe szürkületben. Szinte mozdulatlanul ültek egy ideig, a nyitott ablak csipkefüggönyét belibegtette a szél, a férfi cigarettája gyorsan, hevesen hunyt és parázlott - aztán hirtelen izzópiros ívet festve repült a kályhaajtó vastálcája felé.

- Ó, bocsánat! Nem, itt lehetetlen az életet még csak átgunnyasztani is. Én már nem győzőm türelemmel, Mária!

- Mi történt magával? Sohase beszélt így!

- Igen, fel se vettem; úgy alvajárok át, gondoltam, ezen az időn, ezen a rettenetes fészken, bugrisvilágon, a vármegyéjükön, a telitalpú ludakon, akik itt asszonyok; gondoltam, el se ér hozzám. De most örülten a hátamban van az egész, teli vagyok csömörrel, utálattal. Mit akarnak velem? Itt felejtene? A választásokig... nem, odáig nem tudok várni. Ma megírtam az onklinak, ha tavaszra el nem igazodik az ügyem a minisztériumban, itt hagyom az egész közéletet, mindent. Pedig akkor kire marad a ferdült nyakú Bozóky-leány a kétszázezer forintjával?

- Láss, láss! Jó lesz meggondolni, bizony!

- Hogy bír mosolyogni, hogy van kedve csúfolódni velem, és finom lenni és különb lenni - mondja? Mi lesz már a maga életével is?

- Semmi!

- Ne...! Vár valamit, számít valamire?

- Nem akarom, hogy ma gondolkoztasson! Semmi!

- Igen, ez furcsa, látja; hogy máskor maga gondolkoztat engem. Nem maga beszélt a télen valami kiútról, menekülésről; persze, valami nagy ideálra gondolt, szent harcra, emberiségre... maga szegény! Pedig lehet felejtéses, nagyszerű időket élni csak egyszerűen örömmel is, mámmal, muzsikával, sok lámpafénnyel, sok ember zsongásával, úttal, látvánnyal, mindenféle szépséggel. De nem itt, nem így!

- Én már mindent végiggondoltam!

- És mire jött rá?

- Semmire! Tán mindennel elkészültem úgy elgondolásban; néha olyan fáradtnak látom magam, és megijedek tőle, hogy egyszer, valamikor majd mégis cselekedni kell... Jaj, ma különösen ne bántson!

- Mi baja, kedves Mária? Miért nem mond el mindent mindig nekem?... Amit a napok hoznak?...

- Gondolom, négy hete volt itt utolszor! - felelte a leány, de nevetett hozzá csendesen.

- Tudom, hogy magának is vannak napjai, amikor torkig van, és azt hiszi, nem bírja. És leány és gyönyörű, lélekveszejtőn hatásos; és itt ül, és délelőtt a leckéire szalad... Ki különb itt magánál, ma folyton ez jár az eszemben. Ahogy maga lendíti a karját, ahogy féloldalt hajlik a

szép, finom szoborfeje, elkígyóz remegve a szája egy olyan sírhatnamos mosolygáson; több van egy mozdulatában, mint amennyiről álmodni merhetnének ezek a lánycsirkék meg hivatalnok-ficsúrok. Hát akkor...

- Én nem állok a versenyben. Miért beszél ilyeneket?... - kérdezte Mária egyszerre különösen elfulladt hanggal, mely nem azt mondta, amit a szavai.

Mert ő sem a szavakat hallotta és ítélte ez egyszer, e félig közhelyes válogatatlan összevisszaságot; a férfi fulladozó, küszködő heve hevítette forróvá a levegőt feje körül.

Hagyta, hogy csókjaival a keze fejére boruljon, hogy lassan elébecsússzék a földre, és térdére tegye a fejét. „Ezt most hagyni kell - akarom!” - gondolta határozatlan rémülettel, és lehunyta a szemét. Legbensőbb énje lesben állt a pillanat fölött hűvös kíváncsisággal: mi fog most következni? - Meg kellene próbálni a magafelejtést; nem *tudni*... valami jó, langyos szédület jön, és áthullámlik a gondolkodás gyötrelmén, és minden megáll... de ezt *akarni* kell, próbál-gatni...

A következő pillanatban szilaj, esztelen rémülettel lökte maga elé védőn a két karját. A férfi forró arcába esett az ütés, hogy felhördült a homályban, de keze ujjai görcsös kapkodással keresték még vakon az iménti mozdulat gyönyörűségét. „Pfuj!” - sziszegett a leány hangja izzón a beteges utálattól. Kiszökött végre, reszkető dereka szilaj hátraívelésével; nekiszaladt a szoba homályának valami ismerős bútor bástyája mögé. Egymásfelé lihegtek egy percig izgultan kutatva egymás árnyékba takart vonalait, mozdulatát - mint két viaskodó állat... Nem, a férfi nem üldözte tovább; félkarja bizonytalanul keresett valami támaszt, és végigtörült kendővel a homlokán. Még mereven állt, és küszködő lélegzettel, szavakat keresett. Valami maró, fagyos és finom nagyszerű sértés... ha eszébe jutott volna most a bosszú és megalázás e bestiális percében!... De nem tudott szólni, abbahagyta; a halk, rövid kacaja is olyan idegenül hangzott még. Az ajtóhoz hátrált; némán, gúnyosan, mélyen meghajolt, és hirtelen kifordult.

...És Mária tudta, hogy az anyja az ablaknál ül most odaát; a varrást ölébe ejtette már, a gyér utcát szemléli, és álmodozik tán régi dolgok felől lámpagyújtásig, és nem is sejti a nesztelen gonosz tusát, ami mellette folyt... Hallotta, amint a vendég halkan elköszön. „Ó, ezer bocsá-nat, nem láttam meg mindjárt a homályban!” - leplezi zavarát; és udvariaskodnak, búcsú-znak... milyen rettenetes távolságban őtöle.

Már nyugodtan ült, kezére támasztva a homlokát. Gyorsan lecsillapodva, örülni próbált a menekülésnek. De hát veszélyben volt? Valami hideg zavarodottság maradt benne, és egy érthetetlen érzés, hogy nem is tudott volna másképp tenni, akaratlan volt ez így, ijesztően ösztönös. „Hát ez sem, ez sem!” - suttogta, már énje ismeretlen rugói közt keresgélve vaktá-ban...

- Igaz, Mária! - fogadta Ágnes hetek múlva, mikor délben hazajött. - Itt ez a névjegy, búcsú-vizit - Szentandrassy adta le, miután látott bennünket anyussal a főutcán. Úgy látszik, csakugyan elhelyezték.

Később, ebéd után, mikor egymás mellé feküdtek egy kis szendergésre a Mária széles dívánján; félig álmos hangon felemlegette újra.

- Tudod, Máriácska (de nehogy megharagudj! Nem fogsz? Ígéred?) - tudod én egy kicsit nem bánom, hogy eltűnik a színtérről ez a titkár. Képzeld - annyit hallgattam miatta Zoltántól! Hogy ez nincs rendjén, hogy ez nem korrekt dolog, hogy ő már a családjá nőtagjának tekint téged is, és mint tiszt felelős esetleg az ügyeidért... ilyeneket zúgott a fülembe mindig, és egyszer majdnem összevesztünk, mert azt kívánta, hogy szóljak neked, és én nem akarom. - Elhallgatott egy időre. Mária nem felelt. - ...És tudod, ha jól meggondoljuk, Zolinak igaza is

van ilyen formáságos dolgokban. Úgy értem - ezt ő mégis jobban érti férfi létére, ugye -, és minekünk csakugyan ő az egyedüli védőnk; neked is olyan, mint egy fiútestvér, ugye?

- Természetesen! - felelte Mária kurtán, de olyan hangon, hogy a húga nem merte folytatni.

7

Augusztusban megvolt a fiatalok esküvője. Végre, végre!

Szép reggel volt ez. A teljesülés enyhülete simul el ilyenkor az arcokon, részvét és öröm naiv altatása; - minden fölenged, minden irigység, rosszakarát, apró rágalom felejtve. Hisz az emberek jók egymáshoz, gyöngédek, lelkesülők az ő kicsiny, kíváncsi szeretetükben; hallgatva szövetkeznek, ha így meg kell jutalmazni valami hosszú túrést, várast - és megünnepelni a visszafogadást, bocsánatot, mert két elbizakodott fiatal fő most nyilvánosan meghajlik, hitet téve a törvényre, és szelíden megköveti a közösséget, a szerény egyformaságot e kettő, ki gőgös szerelemben egy időre különszakadt. „Mi lesz már ezekkel? Isten a tudója, lelkem! Nem, ez mégse járja!” - zúgolódtak idős asszonyok, e hivatásos őrizők a hosszú mátkaság alatt; sokszor fájt nekik ez idegenből jött kis asszonycsalád tartózkodása, s hogy nem sírták el küzdésük sok panaszát a jó nénik törvénytároló, de könnyőrekes szívén. Ám ezen a napon senki sem neheztelt a menyasszonyra; a templomban ott volt minden ismerős.

Ágnes szép, nyersselyem útiruhájában, tollas, asszonyos kalapban, világos és viruló komolysággal állt ott, rokonszenvesen és egyszerűen játszva el rokonszenves és komoly kis élete e köteles, szép szerepét. Halkan és biztosan felelt, meghatott volt az oltárnál, sugárzó és nyájas a sok ölelés, jókívánság közben. „Légy nagyon boldog, kedves!” „Mindig úgy érezz, mint ebben a percben!” - zenéltek fülébe a Baldóczy-lányok, a nagyobbik menyecske már; - és hozzásimultak édeskedőn. „Ugye, jó a boldogság?” - kérdezte Selymes Ilonka, cérnakesztyűs, sovány karját felényújtotta és két szeme teli volt könnyel. „Igazán veled örülsz!” - mondta a kis Tömpe Erzsi, és érdes, kerek tenyere hirtelen szorítása valahogy meglepően jólesett. De akkor: „Nem félsz?” - súgta fülébe lopva, háta mögül egy reszketeg és fojtott leányhang; Fáber Editke volt. „Mitől?” - kérdezte Ágnes elcsudálkozva, belenézett a lesütött pillájú, gerjedt és alattomos mosolyú fiatal arcba, és egyszerre ijedten, mélyen elpirult.

„Hát a másik?” - kérdezte Fáberné a polgármester feleségét, s Mária felé intett a szemével. Bizony a másik még kívül állt ma enyhületen és bocsánaton. Apostol Sándor ebben a percben mondott pár üdvözlő szót a fiataloknak, aztán nyugodtan állt félre Mária és az anyja mögé. „Na, azt még nem lehet tudni!” - óvatoskodott a polgármesternő. „Hogy elveszi?... Bizony, ütődöttke már a leány egy kicsit. Hány éves? Lehet huszonhét!” - „Hova gondolsz, lelkem! Pont huszonöt, egy nappal se több! Most ideges, fáradt; az anyját ápolta, egész nyáron meg varrt a hűgára, most meg újra kezdi a tanítást szegényke!” - Egész felhevült a jó asszony szép buzgalmában; őszintén vonzódott Máriához, és az ő kislányai majd csak évek múlva eladósorba kerülők - nem érezhette versenytársnak.

De Baldóczyné ott ingatta már sovány fejét a másik asszony megett, mikor ez félrefordult. Újabban idegesen acsarkodott a Laszlovszkyakra; érthetetlenül, de bizonyosan Zoltán cousin miatt. De ezt röstellte, inkább Márián rágódott, a „viselet”-én.

- Hallod! Miért nem már tizenhat éves; annyi erővel! Ideges a lelkem; mit szólsz, hogy néz ki! - suttozta hevesen. Valami savanykás mosoly ujjongott az arcán, és két nagy szeme majd kiugrott, hegyes ujjai a másik csuklóját szorították. Az legyintett a kezével egyetértően, jelentősen; bár nem volt egészen tisztában, miről lehet szó.

- Na, összeillő egy pár lesz különben, elég fantaszta mindkettő! - szölte el magát.

- A fiú egészen jóra való, hidd el! - igazította helyre Baldóczyne sietve. - Nekem sem volt rokonszenves, de a múltkor úgy megfigyeltem; Lenkémnek ígért volt, tudod, valami régi verseskönyvet, azt hozta el, hát elbeszélgették az estét. Mondhatom, nagyon érdekes előadása van, igen képzett.

- Még az se legyen? Azért tanár! - mondta Fáberne, és az ajka széle gúnyosan fölrandult. Bizony, egypár évvel ezelőtt Baldóczyne állítólag azt mondta valahol, hogy földbirtokosnál alább nem adná a lányait, de lám, Ili is csak hivatalnokhoz ment... A másik asszony olvasott az arcán, fulladozva, idegesen kezdett darálni.

- Na persze, közelebbi barátkozásra nem bátoríthat az ember mindenkit, sajnos! Bizonyos nívót, tudod, jobb megtartani - elég volt Ilivel a sok ellenkezés, de hát az a bolond szerelem! Aztán ebben a buta városban mindjárt is vőlegényhíret költik, ha valaki kétszer megfordul leányos háznál. Emlékszel, lelkem - szegény Editké is, hogy mérgeződött két éve a kis doktor miatt!...

- Ó, nem is tudom, mire célzol! - pattant fel Fáberne pipacsszínre vált arccal, és elfordult, otthagya. Nem a sértés sebezte valójában, hanem a nyilvánvalóan sértő szándék s a „tromf”, amivel az eldicsekedhet akárhol.

A kis násznép az ajtónál volt már, a nyári dél napja bederítette egy darabon a tömjénes, ködlő templomhomályt. Kiléptek, az utcán mindennapias zaj, néhány bémésködő cselédarc, kereskedősegédek; három-négy kocsis hajtattott egymás elébe tolongva, kocsisok veszekedtek valamin. Egyszerű vendéglői reggeli - aztán vasúthoz kísérték a párt, két hétre mentek csak, egy olcsó kis tátrai fürdőbe, az olcsó utószezonban. „Úgy örülök a nagy hegyeknek!” - sügta Ági nagyon kedves zavarral Máriának; de mindjárt asszonyosan nekikomolyodott az arca. Ugye, gondját viseled anyusnak?” - tette hozzá aggóskodva, mikor utolszor átölelte. „Lám... a kicsi!” - gondolta Mária, és ernyed mosollyal nézett az induló vonat ablaka felé, honnét egyre távolodón repkedett feléjük egy fehér batiszt kendőcske meg egy fehér kesztyűs, aranypaszomántos férfikéz. „Vigyázzon rá, fiam!” - lehelte utánuk még Laszlovszkyne, de senki sem hallotta ezt már, szavát elfogta a sok kitörő könny, és végigfolyt halvány, finom arca ráncáiban. „Igen, hisz jó fiú az. Ágnes felől én nyugodt is vagyok!” - hajtogatta csendesen, és keskeny, halvány ajkai reszkettek a sírásban. - Ó, olyan jó volt már kettőjüknek békén megbújni a kocsis mélyén, hazamenni a csendes lakásba, ahonnan életbizalom és remény röppent ki az imént, és Ági kedves hangját hallani vélték még sokszor.

- Kedves kislányom, milyen jó vagy hozzám! - simogatta sokszor szinte félénken az anyja Máriát, és még a szokottnál is gyöngédebb volt iránta. Lelki vád is volt ebben; hisz mindnyáján csak a kicsivel foglalkoztak jó ideig már; az idén megint nem utazhatott el Mária, valóban halvány volt ő is... csak nem beteg? És ami párezer forintcskájuk volt, a két lány kelengyéjére őrizgette - most az idősebbnek arról is le kellett mondani a kaució javára - hisz így is nehezen ment. „Szegény jó kislányom!” - gondolta százszor is gyöngéden és tehetetlenül.

Apostol Sándorhoz is nagyon szíves volt most Laszlovszkyne. Öntudatlan anyai számítással-e; vagy csak mert már megszokta, hogy párocskát őrizzen - és olyan nagy csendességben voltak most ketten. Mária is érezte, hogy egyre jobban összeszoknak, mind bensőbbé válik a barátságuk. Már nem nézegette bíráló, kutató érzéssel, úgy érezte, élete bútorzatához tartozik - megszokott darab, melyet már „te”-nek szólít az ember, és nem látja furcsának a furcsaságát sem, ha van is rajta. - A fiú most olyan gyöngéd és kedves volt hozzá, bizalomkeltő és bizalmas; és már sokkal személyesebbek voltak a közös témáik is. Apostol majd mindig Máriáról beszélt, és ez nem volt neki kellemetlen.

Egy csendes délután elmondta a Seregély Pállal való régi kis dolgát - de csak mintha érintené itt-ott a tényeket - kicsit határozatlanul, körvonalasan. „Bizonyos, hogy nem voltam neki olyan fontos, mint ő nekem; de mégis ő volt a szerelem az életemben, és nincs egyéb, és nincs tovább!...” Megmondta, hogy sokáig leveleztek és találkoztak is később, hogy mindez szép volt és hogy elmúlt. De csak így mesélt róla, és közben ismételte egy-egy mondatát, idézett valami régi, jelentős szólamot; amelyeken hetekig évdött hajdan, lelke lázas szomjúságával óriássá torzítva mindennek a jelentését. De most, hogy mondta - csak úgy emlegette, mintha véletlenül, találomra vetődnének fel sok teli emlék gazdagsága közül. Szántsándékkal volt-e homályos, maga se tudta volna megmondani.

- Mennyire eleven mindez magában még, Mária - mondta végre Apostol komolyan. Majdnem mozdulatlanul hallgatta végig.

- Igen, hisz nincs egyebem!

- De... már nem szenved ezek miatt, ugye?

- Már nem!

Nagy csend volt egy percre; gondolataik óvatosan találgatták egymást.

- Ez, azt hiszem, típusa a *távolságszerelemnek*; így nevezik valahol tudományosan ezt a fajtáját!

- Nem tudom... lehet!

- De hát ennyivel akarja jóllakatni az életét, ilyen gyökértelen, légies emlékekkel?... Ha ugyan helyesen ítélem meg!...

- Hát - az ember hozzáalakul a sorsához, valahogyan! Ez kívülről úgy látszik, mintha ő maga csinálta volna a sorsát. Vagy nem?... Lehet, hogy ma már igazán nem volna „hozzám illő” a boldogsági játék, ami Ágnesnek olyan jól áll például.

- Igen, mert csak fantasztikus, mindennapiatlan körülmények közt képzelet el, másképp tán el se fogadná. Pedig egyhangú, szűkös miliőben is lehet sok szín meg sokféle hangulat - gondoljon csak Hermann Bangra például!

- Azt hiszem, én túl vagyok!

- Jó, hiszen ott *túl* - csak ott lehetséges az a bizonyos... az a megbízható fajtájú boldogság; igénytelenebb, hajlékony és békéllő; valami egészen egyszerű.

- Gondoljak Kempis Tamásra, ugye? Az embernek el kell felejtetni önmagát, hogy boldog lehessen.

- Csúfolódni nem sikerül most, Mária! Lásd, ilyen egyszerű mondatok is vannak a világon.

- Bizonyos, hogy magának van igaza, Apostol! Csak a maga igaza messze esik tőlem.

- Idővel majd elmegy hozzá - talán.

...Így beszélgettek, és múltak csendes napok és csendes esték. Ősz volt, megint télre fordult, és úgy volt, hogy kezdődik minden elülről. Ágnes betoppant esténként: „Nálam ez így van, én ezt úgy rendezem!” - csicseregte öntudatosan, komolykodón; és úgy tűnt fel mégis, mintha a bábuival játszana nagytakarítást, háztartást, mint nem is olyan régen. Szélcsend volt minden; Mária komolyan úgy hitte, sohasem érezte magát ilyen kevés szándékúnak. „Selyembegubódzott élet” - jutott eszébe egy sor valamelyik Apostol-olvasta versből. Tetszhalottan pihent valami a lelke legmélyén és várt. Vajon vezetnek-e még lágy, selyemvékony szálak valakihez, aki tán rég elfeledte?...

Egy zúzmarás, novemberi estén, mikor békés és álmatag ujjakkal vágta fel a képes heti újságját, meleg volt a szobája és nyugalmas a lámpafény, az első lapról szembenézett vele egy rég ismerős fénykép. A szögletes vonalú, intelligens férfiarc a szép sajgó, áruló szemekkel; Seregély Pál „felkönyöklős” képe. És szemközt vele női arckép. Fehér, lehulló csipkekalapban, ingerlően kedves, göndör és villanó mosolyú... ó, nagyon fiatal arc. És lejjebb a szokványos hímenőngicselés - üde boldogság - rózsaszínű jövő - családi rév, N. N. bánati földbirtokos kedves, bájos leánya stb.

Mária soká nézte idegenkedő, kételyes mosollyal. Tett-vett a szobában később, egy könyvből olvasott, a blúzra felvarrta a kapcsolót - aztán megint kinyitotta az újságot.

- De hiszen ez igaz, igaz! - riadt eszébe hirtelen valami siket, tompa döbbenéssel. Ezt végig kell gondolni! Hogy történhetett? - De hiszen... az asszony! Téreyné...

És érthetetlen, fájó, kínzó heveséggel vetette magát erre a kérdésre minden gondolata. Mi történik az asszonnyal?

Mit érezhet, hogy van, hogy viseli el? Elbírija?... Mivel igazolhatta magát előtte a férfi, hogy intézte el vele? Ó, milyen pietástalan, gonosz egy tett!

Meg tudta-e bocsátani és a lemondás önkéntes, egyszerű, póztalan mozdulatával félrevonulni baráti módon, megbékülten? Meg tudta-e játszani finom életművészettel ezt, legsúlyosabb próbáját az asszonyi sorsnak, vagy jelenetezett, követelt lázadtan oktanul és csúnyán! Jaj - szeretett volna hozzásietni, tenni valamit érte... milyen nevetséges, gyerekes gondolat!...

De hisz Seregély bizonyosan vigyázott rá; kímélve, idejében és őszintén beszélt vele; bizonyos, hogy nem alázta meg. - De mégis, mi maradt ennek az asszonynak most már, mi az élete? Öregedés, magány; s a másikat ott kell tudnia a közelében, a férfit megújított életével és hogy ez az élet túlment őrajta, átlépte, még az emlékek is átértékelődtek, mert az ember nem hal meg a kellő időben, túltengődik, és minden értelmét veszti így! - Vajon meghagyott-e neki valamit? - Vajon a művészete... menekülni lehet-e ahhoz?

Laszlovszky Mária fel-alá járkált a szobájában órákon át, és folyton erre gondolt beteges, szenvedélyes intenzitással. Azonosította magát az idegen nővel, akit sohase látott, vele volt minden forró részvételével, szeretetével. Hiszen itt... ő van megcsalva, ő maga, az élete, igazsága, kényszere és megnyugvása. Annak a jogait elismerte volt mindig; de most egy új, egy idegen, vidéki lány! Hogy jut hozzá! - Szerette volna érteni, belelátni, tisztázni az egészet; de el volt zárva tőle, és nem tarthatta több közét hozzá, mint az író akármelyik jeles olvasója.

Pár nap múlva mégis megkapta az elegáns, nyomtatott velin-lapot: „Ezer üdvözlét!” - írta a margóra küldője az ismerős, rajzos betűkkel. Hetek múltak, míg a Vera leveléből megtudhatott valamivel többet.

„Vidéken ismerkedtek meg - írta -, valami felolvasóúton volt vagy szoborleleplezésen. A leány apja polgármester is ott, és ez a szép fruska afféle kis jukkernő, barna és nagyon bájos, gyönyörű, sugár alakja van; ma mutatták a korzón. Mondják, két óriás, fehér kutyával járkált az utcán mindig; szeles, furcsa, ötletes beszédű, de minden veszedelmes asszonytudomány magja benne!”

Az asszonyról is írt Vera. „Ez öneki bevégeztetett. Nem látszik olyannak a leendő feleség, aki mellől visszavárhatná, remélhetné még; ez a szép gyerek fejlődni fog Pesten mindenképp és veszedelmesen; és gondot fog adni az urának, hogy mindig elég fiatal tudjon maradni mellette. Téreyné bizony negyven felé jár; Seregély, mondják, már negyvenöt. Végre is, joga van; csak egy élete van. Érti az öregedést, valami megfrissülés kell neki, tán mint művészek is, és... bizonybolondot csinál (csak ez az egy a vigasztaló, Máriám)! - Azt mondják, a férfi a kényelmet szereti végül is a szerelemben; lám, ez se igaz, nem tudni, mit szeret -

mindig mást. Az a bolond, aki szerelemügyekben tapasztalatokra hivatkozik, nincs két egyféle! Téreynével, úgy mondják, simán ment a dolog. Úri asszony és ember; és talán az ő érzése sem volt már személyes szenvedély, inkább a kettejük szép szerelmét, a belevitt egész-magát és a szépségeket szerette; ilyenhez vallásos hittel tudnak ragaszkodni az asszonyok. - Itt a társaság és a szóbeszéd tüntetően a grófné mellett fog pártot, képzeld, a jogait emlegetik. Ez butaság, jogok nincsenek!... Mennyit foglalkozom én ezzel, nem furcsállod, Máriám? Arra gondolsz-e, hogy mindig egy kis baj van velem, mikor túl sokat teóriázok? - Te, remélem, rég túl vagy már a Seregély-féle, iskolás ábrádon, kedves kis bolondom: mi van veled már?..."

Apostol jött. Látszott, hogy tudja már a dolgot, de nem hozta szóba, és Mária hálás volt ezért.

Különben egy új revü első számát hozta, az újságjukét - végre; örömmel, mint valami diadaljelet, olvasta, magyarázta, már megint tele volt ezzel. Furcsa, kicsit kalandos, vegyes és határozatlan irányú, de friss dolgokkal volt teli ez a kis kávéházi lap, és úgy látszott, mindent mer, hisz nincs veszteni valója. A szerkesztői is tudják, hogy fél éven belül meg kell buknia, mikor egy szeszélyes mecénási ötlet révén került kis tőkéjük elfogy; olyannak szánták, mint egy kis üstököst, ami átmegy, megvillog, figyelmet kelt, ráeszméltet bizonyos dolgokra, és nyugtalanságot hagy hátra a tespedt unalom közepett! - Volt benne sok ilyen villanyozó. Örvendő és rejtőzetlen érzékiség, ismeretlen távlatok, eddig meg nem látott életméliségek, fülledt, kispolgári tragédia; - munkás vers a gyárak veritékes komorságával, zakatoló gépek ritmusával tele - majd nagyon belső, soha leírhatónak nem gondolt élmények borzongása, az örület határa, és ilyenek. Főleg pedig sok, sok kritika, harapós, kíméletlen, szinte illetlen néhol, kötekedő, elégtelen és lírai... Apostol hozta, felolvasta számról számra, és most már a leány is felmelegült ebben kissé. Előfizetett; - néha szinte várta, kíváncsian és csodálkozva fogadta. Néha már szinte személyes közét érezte a dologhoz, valami rejtező ellenséges izgalmat valaki rovására... Ó, ha igazuk van ezeknek! Ha igaza van mindennek, ami újulás, fiatal kíméletlenség és változás. Ha ezek diadalmaskodnak egyszer, akiket észrevevésre se tartott érdemesnek; és *annak* betelik a végzete, a negyvenéves ember és sikereiben-megállott művész tragikuma; ha kiderül, hogy hiába volt az erőlködés, új életinger, új galvanizálás; asszony. - Igen, jó ez; csak bánjon el övele is az élet könyörtelenül!

...A tél is elmúlt szinte észrevétlenül megint. Sokat gondolkodott, de tétován - és bizonytalanul, semmilyenül élt. A tanárral sokat voltak együtt, mindig beszéltek.

- Igen - fűzőgette a gondolatokat Apostol -, az újulás szele mindig a művészetet mozgatja először, minden repeső lesz és nyugtalan, új formák jönnek - és ez a fontos, nem a költészet tárgyai. Új szóvonzatok és frappáns mondatfűzések keltenek valami friss, bátor, kegyeletlen érzést; megérlelik a szíveket az elpártolásra - és ez kell nekünk. Persze hogy „a művészet a művészetért” művelődik; itt ne legyen célzatosság; a versbe foglalt propagandaírás bizonyosan nevetséges. Csak úgy talál, ha nem céloznak vele. Nézze, itt egy vers: „De jó lesz! Rózsaszínű kupéba bújunk!” - olvassa csak át! A fiatal nász minden kis virgonc, drága hóbortja csenget benne. - „Nyakadon valami borzogat, fel-leszalad. Egy pók. Milliomm pici csók, pici pók!...” Ez semmi, ugye, ki gondol itt komoly ügyekre. De sose olvastuk így mondván, ilyen furcsán! - Végre is elfogadjuk és a többit is... és egyszer, tíz év múlva tán ezek a megdolgozott lelkek majd termőföldje lesznek a politikai vagy társadalmi forradalomnak - hozzászoktak a meglepetésekhez; tudnak új szépségeket látni valami nagy elmozdulásban például; - mondjuk egy elképzelhetetlen demokráciában vagy tradíciótlan szabadosságokban, ahogy mi még nem tudunk...

...- Mondja, Apostol; maga most Försteréknél lakik, ugye? - kérdezte a leány hirtelen. A férfi rácsodálkozott.

- Igen - február eleje óta. De hogy jut ez most eszébe?

- Jaj... igazán, bocsásson meg! Idegesség ez. Pedig közben figyeltem minden szavára, de komolyan - akár el is mondom, ha kívánja.

Másnap, a délelőtt unalma közepett, ahogy a hatodik osztályban, a katedrán ült, és gépies formulákat mondott álkomolyan, szórakozottan; - sokszor nézett el a harmadik pad felé, ahol a kis Förster Blanka ült. Pirosas arcú, dús sötétszőke hajú leány, afféle németes kellemű, igen; van valami sajátságos bizarr a mosolyában. Lám... egy tizenhat éves leány! - Kiszólította felelni a pódium elé.

Szépen, délcegen jár. A hosszú, vastag copfjában széles, lila szín selyemszalag. Csinos lába van a gombos cipőkben, jó kis szürke angolszoknyája - formás csípője körül vékony, ezüst óralánc, a sok bizsu csörrenve verődik az övéhez - a csuklóján is aranydrót-karikák, egy zafirköves kis gyűrű az ujján. Máriának eszébe jut, hogy a szabályok ellen van az ékszer-viselés; szólhatna érte; - de elszégyelli ezt a gondolatot. „Hát kérem, Förster - a Ráskay Lea-féle szövegek ortográfiájáról!”... Lám, elegáns, kicsit szórakozott hangszínnel felel - bizonyos könnyed lenézéssel tankönyvi közhelyeket. Felületesen; nem fontos neki annyira az ügy, hogy önállóságot, érdeklődést vigyen bele - csak megtanulta illendőségből, mert nem akar ízetlenkedni holmi rossz osztályzattal... Ez az utolsó iskolai éve, jövőre bálba viszik, két kisebb nővére van még, ő az első. Nem ártana, ha hamar férjhez tudnák adni! Mária hallott felőle, hogy a professzor szobaurat családi vacsorákra be-behívogatják néha. Lám! és szeme megakad a formás keblén, vállain; sűrű fátolszövet blúza átláttatja a karját kacérul. Milyen telt, karcsú, formás - és eleven rózsaszín az egész bőre! „Köszönöm, elég lesz, Förster! Jól van!” A tanítvány tudatos, hanyag udvariassággal meghajol, és hátrál pár könnyed lépést a helyéig... Egészen bizonyos, hogy Försterék is hallottak az Apostol sokszori látogatásairól Máriánál... Úgy nézett egymással szembe ez a két nő; értőn, ellenfél gyanánt és mégis nobilisan, az ellenfélnek kijáró minden tiszteletadással, de tartózkodó göggel. Március reggeli napfénye derült be fehéren az ablakon, a padban ülők megfeszkelődtek, némelyik rejtve megnyújtóztatta fiatal vállait, karját. A tanári asztal sarkában korai ibolya illatozott; Mária az arcához szorította, megszagolgatta. „Lám, a fiatalság!...” - mondta bensejében.

Inspekciós volt, a nagy, világos folyosón kinyitotta a kertre szolgáló ablakot. Megint egyszer tavasz készül, napfény bomlik a vizes tócsákon, minden megindul - jaj, hová, hová lehetne elmenni? Lüktető, éles türelmetlenség ütött rajta egyszerre. Olyan régen nem érzett már ilyet. Valamit csinálni, érvényesülni, lenni valaki... ha lehetne még! Borzasztó, hogy csak mint nő, mint leány jön számba; és olyanul hanyatlása kezdődik már. Kalandos, hihetetlenül merész gondolatai támadtak: Amerikába menni, ismeretlen utakon és munkákon próbálni ki önmagát - mindent előlről kezdeni - valahogy vizet zavarni, nyomot hagyni a mások életében, legalább kicsikarni valamit, nem maradni ilyen semleges, jelentéktelen. Ha tett volna valaha valamit, akár rosszat is! A bűn talán erősebb élet, viharzóbb, virtuosabb, halál-elé fárasztóbb... Csilléry Adrienne, az a hóbortos, el mert menni, lám - színiiskolát végez Pesten, valaki látta is már játszani valahol.

Csengettek! Összehúzta vállán a kendőt, és a negyedikbe ment stílusóra.

...Melegedett az idő. Valami járt-kelt ezeken a jeltelen napokon, heteken át, borzongó nyugtalanság; csalóka szele valami távoli életáramlásnak, mely nem fog elérni idáig, de a lélek idegei megérzik. Orgonafürtökkel teli lettek a bokrok, közük lehetett temetkezni arccal; beszívni mélyen a jó szag hűvös, dús gyönyörét. Aztán a pünkösdi jött el bíbor tulipánjaival, aztán úrnapja, hervadt lomblevél, virág, tömjén, lőporfüst, zsoltosmák. És mindez olyan elevenen érződött most!

...Egy napon sétára mentek, alkonyodó délután Apostollal; Ágnes és az anyjuk mögöttük ballagtak jólelmaradozón. A népliget útján, a sorompón át, szénaszagú mező mezsgyéjén haladtak már - összehangoltan, valami eleven és méla kis szomorúság jegyében, ami a nagyillatú estétől, június dűskáló levegőjétől is lehetett.

- Igen - mondta akkor a tanár minden átmenet nélkül -, most meg kell kérdeznem magát, Mária, hogy akar-e a feleségem lenni?

A színek sápadoztak már, távoli szőlősdombok felett fehéres párák keltek, és támoltyogtak az égbolt felé nyújtózva! Mária lecsüngő kezéből virágokat hullatott a porba. „Meglepi ez a kérdés?” kérdezte a férfi, és szelíd kíváncsisággal, kicsit meghajtott fejjel kémlelte oldalvást a leány arcát.

- Nem lep meg, Sándor!

- Ugye? Hisz erről mi már párbeszédet mondtunk némán. Ha nem akarna mindjárt felelni...

Mária léptei akaratlanul gyorsultak, előre nézett. „Hát ez történt, ez - gondolta valami tétova, belső daccal -, ezt idéztem fel! Valami mégiscsak jött! Most itt van. Nekem kell elvégezni!”

- Mielőtt válaszolna, Mária, kérem kell, hogy csak a maga szempontja döntsön itt. Éppen azért, mert én vagyok az, aki jobban szeret. Én jól ismerem magát, és olyannak szeretem mindenestül, amilyen; maga is jól érzi mellettem magát, ezt is tudom. Én annyira tisztetem, és olyan komolyan veszem a mi eddigi viszonyunkat, Mária, ezt a szép csendeset; hogy nem fogom megalázásnak érezni, ha nemet mond esetleg.

- Ó, Sándor!...

- Sőt, nézze - folytatta, és remegés érzett a hangján -, hogy előre megnyugtassam, most éppen egészen biztos lehetősége van számomra egy külföldi, tanulmányi ösztöndíjnak. És ha úgy találna dönten, hogy egyedül menjek... szóval nem kellene feszélyeznem magát egy ideig, egy évig; és mire visszajövök, minden felejtve lesz a barátságon kívül.

A leány bólintott, és várt még egypár pillanatig.

- Hát most - mondta aztán gyorsan, alig lélegezve - el fogok mondani magának valamit, Sándor. Kötelességem ez, ha már megengedtem, hogy ilyen dolog szóba jöjjön köztünk.

- Mit mond... Mária?

- Igen, ezt el kell... hamar fogom. Most mindent!... Én néha emlegettem magának Seregély Pált, ugye?

Visszanézett egy percre. A két nő leült volt pihenni valami padra egy szőlőskert előtt. Őket nem akarták megzavarni, úgy látszik; engedték együtt.

- Hát én, Sándor, senki másnak nem lehetek a felesége. Az övé voltam.

- Mária! De... hogy érti?

- Most két éve, nyáron... együtt utaztunk Svájcba.

- Ó!...

- Nem, ez nem volt csúnya vagy közönséges dolog... az életem ünnepe volt. Van valamim legalább a halálig - mégis azé voltam, akit szerettem. A schönbrunni kertben jártunk együtt egy százszínű estén, és egy szobor alatt - egy fehérmárvány szoborleány lábainál olvasta nekem a balladákat. És flamingók sétáltak magas, rózsaszín nyakkal, és aranypor szállt a tarka fák között. Együtt vacsoráztunk szépen terített kis asztalnál a hotelben, és a pincérek virággal díszítették kedvezésből. Drezdában az Elbán hajókáztunk, egész nap a napfényen jártunk és

neveltünk, és délfelé hirtelen betért velem a múzeumba. „Nézd meg ezt! Cranach egy képe!” Most is látom a lázpiros színeket, papok csoportját kékes oszlopok között... Így akartuk mindvégig - de Berlinben jött valami szent szédület, éreztük, hogy belefáradtunk -, szomorság fogott el, minden ránk nehezült. De jöttek a hegyek; néma, zöldtollas óriások, messze hó - fehér vizek muzsikáltak, és Interlakenban együtt lestük az éjszakát a châlet erkélyén, az Aar tajtékzott alattunk, csillagok bújtak meg a hegyek válla mögött, és összébbhajoltak a lejtők... ó, nagyon szép volt. Egyetlen szép! És minden szimbóluma volt annak, hogy szerettem és az is, ami történt! Az életemet is akarhatta volna. Aztán megismertem a rosszat is, a borzalmat, az összetörést, és vissza kellett jönnöm, így kell a szemembe néznie, Sándor.

- Mária!

- Ha akar, megvethet; de nem csaltam meg.

- Mária! Szegény!...

- Már nem kell sajnálni! Már elkészültem a dolgokkal, egyebekkel is azóta, sokat gondolkodtam... készen vagyok. Ha egy év múlva visszajön, és érdemesít a barátságára tovább is...

- Mária, adja ide a kezét!... Olyan megzavart vagyok, Istenem, nem tehetek róla... Nem tudok mást mondani, mint hogy... éppen úgy tisztetem, mint eddig... és sohase fogom azt hinni, hogy ítélni van jogom. Maga emberileg olyan nagy és nemes most, Mária; igen, nemes - hogy azt is meg kell értenie, ha én most nem lelek szót, ha annyira hat rám mindez. Maga teljes őszinteségre méltatott; és én köszönöm; el van temetve bennem minden szava, ezt mondanom sem kell, ugye? És ha elmegyek... És ha visszajövök, úgy fog velem kezét szorítani, mint a leghódolóbb baráttal... Ó, mégis nagyon kegyetlen mindez, Mária, nagyon fájdalmas nekem! Szegény, szegény!

- Isten vele, Sándor! Adjon kezét most nekem, hamar, anyámék itt lesznek a fordulónál.

- Így. Tartson meg jó emlékezetben.

Megcsókolta a kezét hosszan, reszketeg szájjal. Aztán elérték a két asszonyt. Könnyedségeket mondtak látható erőlködéssel; azok észrevették rajtuk, hogy komoly megbeszélés volt itt, és összenéztek jelentősen. Megint elől haladtak, de nem hagyták messze a többit, hallgattak, csak néma jelei voltak a megindulásnak, a tragikus döbbenetnek... Már sötét volt. Egy utcasarkon, kis kültelki zsinagóga móros cifrájú ablakából piros fény özönlött, és gyönyörű pénteki zsoltospanasz panaszkodott ősi, tépett jajdulásokkal. A kapujuk előtt Apostol elvált tőlük.

Mária nem felelt a kérdő, nyugtalan tekintetekre, amik azt tudakolták: „Megkért csak-ugyan?...” A szobájába ment, feje fáj, mondta - gondolkozni akart a sötétben.

De rettenetes, dúló zavar hullámozott fel bensejében egyszerre, az émelyítő szégyenig, az önmegvetésig. Az ideges hazugságmámor szörnyű kijózanodása hűtötte végig minden érzését. „Miért tettem ezt? Örült vagyok; vagy gaz, gonosz; - képzelgő, beteg - igen, talán beteg vagyok!... Miért tettem?”... Hirtelen eszébe jutott Seregély Pál egyik regényhősnője, aki *valóságos* botlást vall be a kérőjének így... de a hős azért feleségül veszi mégis, sőt annál inkább... Ó, hisz az egy írott alak, literatúra!... Pfuj, pfuj! Ha valaki tudná az igazságot, egyszerűen csak... nevetne őrajta!

És hangos, ideges kacagógörccsel fuldoklott, és temetkezett bele a díványpárnába - aztán sírásba csapott át, zokogott és vergődött, aztán csendesülten és mélyen sírt soká, soká. - Már akkor azt érezte, hogy szánnia kell önmagát, hogy szánivaló és méltó a részvétre. Már értette is az egészet.

Az ember nem lehet perceknél-tartósabban nevetséges önmaga előtt.

„...Mert ezt kellett tennem! Illúziókat mentettem meg neki, jó voltam hozzá a magam rovására. Egy nyílt kosár miatt, ha okát nem adom, méltán meggyűlölne volna - ha már ennyire engedtem. És *mindazt* én átéltem a bensőmben érzéssel, elképzeléssel, még többet is; - mivel vagyok jobb hát igazán? Csak szegényebb vagyok, szegény, nyomorult! Ezek a dolgok bennem vannak - még tetté se osztottak soha -, hát engem így kell szeretni, ezzel együtt: - és ha úgy szeretne, és holnap azt mondaná: „Minden mindegy! Nem lépek vissza, szeretem!...” akkor még be lehetne vallani: „Csak ezt akartam látni! Próba volt. A testem mégiscsak megőrizett, ha ez ér valamit!...”

De nem jött el másnap. Aztán elutazott.

Hát így is jó - vesszen ez is! Minden jól van! Nincs tovább!

8

...Taubler Viktorin beszélt, a fiatal íróasszony. - Legsarkában ült az erkélynek; körölte, egymáshoz zsúfolt székeken, egymás közelségét érezve gunnyasztott a kis társaság; egy tömött, meleg emberfészek, ahogy sötétlőn tapadt a szép, ócska bérház falához, négy emeletnyi magasan a latin-negyedbeli utcácska görcsösre taposott kockakövei felett; körülötte szelíden derengő éjszaka, e nyugtatóan éber életű, kedves, párizsi éj... A vasrácsos kikönyöklő szép, formás karja néha rövid, hullámzó gesztusokkal tördelte a kékes levegőt, mely százféle illatú volt, enyhe és édes a korai tavaszok ez ernyedő és lágy klímája alatt.

- Igen, én már végire jártam a dolognak; tisztában vagyok. Egyszerűen: ahogy kielégülést kívánnak bizonyos primitív életfunkciók időnkint; úgy az a magasabbrendű, másik mechanizmus is; valószínűleg a központi idegrendszerhez tartozó s eddig még nagyon hiányosan tanulmányozott. - Mondjuk: négy-öt évnyi időszakban egyszer átlag. Ilyenkor megéri valami bennünk, eljön a Nagy Tavasz, nevezzük így, megkülönböztetésül a rendes, minden évben előforduló tavaszoktól. Egyszerre megnő bennünk az, amit a régi mesélők „szív”-nek mondanak. Nem mosolyogni, uraim; szó szerint értem! - Érezzük, hogy most, jönni kell valaminek. Lényünk bizonytalanul lebeg a magányban, mint a súlypontja alatt megtámasztott test; valami felfokozott helyzeti energiával tele. Csak billentésre vár... és nagyon vár, a vágya szinte von, mint az űrbe helyezett mágnes. Nos; hát jön is felé valaki véletlen, mert a véletlenek folyton mászkálnak az űrben; de ez a valaki véletlenül sánta vagy béma, vagy vak, aki nem látja meg. Semmi! Jön egy másik, de az épp foglalkozva van; valaki már lóg a karján. Jó, jön a harmadik; az meg elügyetlenkedik valahogy, vagy a perc nem alkalmas, vagy egyéb körülmények jönnek közbe, sietős útja támad - a dolog ki nem fejlődhet. Végre jön egy a tizenkettedik órában, aki úgy - nagyjában megjárja. Bizonyos viszonylagos mértéket megüt, valahogy eltalálja a kellő szót, egyszer-kétszer kerítőnek áll az este, a hold, a zene vagy valami költőies véletlen; a többit elvégzi a vágy és a fantázia, elkezdődik a lelkendező hideg-lelés. Két hét múlva az ember ezt mondja magának: íme, a csoda; íme, az öröklét-messzeségű múltból elém jött nagy Találkozás, a Végzetszerelem. A csillagokban így volt megírva!...

- Kedves, mikor így papol - nem?

Tavi Simon, a fiatal pesti újságíró, mosolyogva, kicsit fesztelenkedő mozdulattal hajolt át a barátnője vállán és a korláton, hogy a mélybe verje le cigarettája hamvát.

- Nem érdektelen téma! - mondta majdnem naivul Villiers, a kis francia fiú, és Lilienberg kisasszony arcát kereste a homályban - valami félénk és rosszálló kíváncsisággal. De a szép svéd leány háttal ült az utcafelőli fél-világosságnak, mozdulatlanul és kicsit feszélyezetten; és nem fordult felé.

- Tény, hogy a legkevésbé tisztába hozott ügye az emberiségnek! - fűzte tovább Tavi Simon ugyanazzal a mókás tárgyilagossággal, mint a társnője. (Ők tudták egymás tolvajnyelvét.) - Tény, hogy az úgynevezett „Szerelmes Szerelem”-nek még csak elfogadható, tudományos definíciója sincs. Némelyek azt hiszik; egyszerű plusza a lelki rokonszenvnek meg a testi ingerlődésnek. Milyen tévedés! Az ember néha elkínlódik rajta, hogy lám, itt a legtöbbször becsülök egy bizonyos nőembert, ragaszkodom hozzá, jó vele lenni - és bolondulhat a férfivoltomra is, és úgy este, kettesben - ugyancsak érzem... szóval rendben volna; de valami hiányzik. Valami csudalátás, a távolság, fantasztikum, ámulat, babona; harag, izgalom hiányzik az ilyen „barátság”-okban. - Általában, mióta az asszony is kezd ember lenni, mióta számba kell venni mindenestül... ej, ez is csak komplikálja a dolgot!

Észrevette a Taubler Vica nagyon halk, fellélegző kacaját.

- Vajon feltétlenül megbízható útmutató-e a szerelem a fajjavítás, kiválasztás szempontjából?
- komolyodott bele egyszerre a kis francia is.

- A gyermekekre gondol, uram? Ej - szó sincs róla. A legindividuálisabb hóbort az, bizony; még a fajhoz sincs észrevehető köze. Bár mindenestre céloz valamire, valahová mutat nyilván, csak mi nem tudjuk még... Különbözik sem fejlődött a föld minden részén egyformán, és mi csak közép-európai értelemben beszélünk róla. Milyen más a keleten például. - Azt hiszem, idővel külön fogják majd választani, ami itt egy név alá zsúfolódott: az egyesülés vágya, a jól összeférés vagy szeretet, a gyermek akarása, a játékos képzelet narkózisa, a hiúság, sőt a bonyodalmak és életsűrűségek után való epekedés... Egyszer majd tudni fogják, hogy az érzésekben nincsenek is éles határok, csak nüanszok vannak; szeretet, szerelem... ha már így beszélünk, akkor tízféle nevet kellene kitalálni legalább. De minek elnevezni?...

- Lehet! - szólt bele most halkán Legrand asszony, az érdekes, harmincéves nő, ki oldalvást ült Apostol tanárnak. - Talán csakugyan a szótár szegénysége az oka minden bajnak és szenvedésnek ebben. Egy szó van, és mindenki azt érti alatta, amit akar; és a lelkiismeretlen visszaélhet vele büntetlenül.

- Itt lelkiismeretről nem lehet beszélni! - vetette ellen az író.

- Igaz? - kérdezte Lilienberg provokáló kíváncsisággal; és szeszélyből most Apostol tanár felé fordult, aki nem félve a szűk balkonra már, félig behúzódva ült a penzió szobájában.

- Azt hiszem, ennek éppúgy megvan a morálja, mint más emberi dolognak, kisasszony!

- A házasságnak igen! - magyarázta tovább az újságíró. - Érték alatta itt minden olyan egyesülést, melyben két ember az ölelés kizárólagossága alapján szerződött. Ennek megszegése tehát egyszerűen - szerződésbontó; ha csak a két fél továbbra ki nem egyezik. De egyéb törvény aztán nincs is - képtelenség!... Kérem, ne értsenek félre, én nem vagyok esküdt ellensége a hites szerelemnek a mai viszonyok közt még - és hiszem, hogyha mint jogforma meg is szűnik majd a nő gazdasági felszabadulásával, mint életforma soha nem múlhat el. Hisz mindig lesznek intímus hajlamú, erős idegzetű, kényelmes vagy humoros emberek, akik a „ház”-as együttlakást kibírják a kedvesükkal.

- Hát a gyermekek?...

- A gyermek az anyjé! - felelt helyette Taubler Vica váratlan hevességgel... egyévi küzdelmes házasság után vált el az urától, a züllő életű, előkelő családból való embertől. Volt egy gyermek, fiú - meghalt háromhónapos korában. Ha élne... ha élne - és a törvény erejével elvehetnék tőle, az anyjától, aki most valami vagyonkát is örökölt váratlanul, írással is kereshet; odaadnák annak a korhely embernek vagy a szívtelen, korlátolt népségnek, a családjának. Nem engedné, erőszakkal sem - ölne érte! -, gondolta néha fellángoló keserűséggel, emésztődve. Hiszen csak élne!

- Igen, a gyerek az anyjáié - ismételte -, el kell jönni megint az anyajog korszakának! Ez természetes. A férfi szülői hajlama csupa műkedvelés; őrá a társadalom bízta a gyermeket, az asszonyra az Isten. Az apaság könnyen föloldódhat valami általános altruizmusban, a fiatal nemzedékről, jövőről gondolkodásban. Jézus szerette a kisdedeket, noha apa sohasem volt.

- Ez elfogultság, asszonyom, ne haragudjék! - szólalt meg Apostol most először. - Az élet törvényei változnak, fejlődnek az időben, az ösztönök sem öröktől fogva valók. Lehet, hogy a társadalmi élet folytán; de mára valóban kialakult az apai érzés - és van olyan erő, mint a „természettörvények”.

- A társadalmi élet is „természet” - vélte a francia -, csak magasabbrendű már; fejlettebb, összetettebb!

Taubler Vica sietett visszaterelni a már-már általánosságban homályló vitát.

- Hisz úgyis, ha majd az egész házasság és nemi erkölcs átalakul; - akkor is szórakozhat majd a férfiú az ő apaságával, ha éppen kedve tartja. Egyszerűen megkérdezi az asszonyt, akihez köze volt: „Ki a gyermeked?” - „Tőled van, uram!” - feleli az; és egyéb garancia ma sincsen uraim, az önök számára, mint az asszony „igen!” szava. Csakhogy ma az asszony kiskorú, „felelőtlen”, és sokszor lehet oka hazugságra ebben, mert anyagilag függ a gyermekével együtt. - Akkor majd javul a férfi helyzete ez örök tragikusan bizonytalan kérdésben is; meg a nő vonzalmáról is biztosabb lehet, ha az függetlenül, szabadon áll össze vele.

Tavi Simon megint mosolyogva állt mögötte, másik Marylandre gyújtott, és fölé hajolva nézte az asszony mozgékony, érdekes fejét, tömött barna haját a homályban.

- Mulatságosak maguk teoretikusok, ahogy stilizálják, kevés fővonalra redukálják az ezerszövevényű és kiszámíthatatlan életet. Nézze, hátha még szerencse az, hogy a kevésbé kiváló férfiegyén is hozzájuthat ma elsőrendű párhoz a gazdasági kényszer folytán. Az élet így nivellálja ellentéteit a gyermekekben, hogy mást ne mondjak. Aztán - de ne szidjon meg - teljes szabadság mellett hátha az asszony sem tudna mindig biztosan, jóhiszeműen felelni arra a bizonyos kérdésre...

- Ejh! Az asszony egyférjűsége egy időben úgyszólván természettörvény. Egy burkolt félelem a vérfertőzéstől, mely előállhatna, ha a felnövekedő gyermekek nem tudnák, hogy... ki az apjuk. És az élet mindig korlátozni fogja majd önmagát. A túlzást ebben, amit ma parázsnaságnak hívnak - mindig ellenszenvesnek, mert a lét harmóniája ellen vétőnek fogja érezni, és meg fogja róni a közizlés, aminek morál a neve.

- Szóval, nincs kilátásunk ezentúl sem több ölelésre! - nevette el magát kicsit frivolán a francia, de mindjárt nagyon elröstellte Lilienberg Rebegga miatt.

- Azt hiszem - vette komolyan Viktorin -, kicsit meg lesznek akadva ebben, monsieur! A nő ősi, testies hajlamát a szerelemre (mint a faj céljaira már-már fölöslegest) máris jórészt visszafejlesztette a gazdasági elnyomatás. Kénytelen volt átengedni magát; vágya évezredek óta nem jött számításba; a passzivitás felé fejlődött egyre jobban. Szerelme ma már inkább „szívügy”, érzelmi lelkendezés. És sok köztünk a korcs, a dolgozóméh-típus; sok nőkülsejű ember érzésben szinte kívül áll a nemén semlegességével.

- Tény, hogy sok a nők közt az ellelkiesült, agyonfinomult példány. Már az is, hogy általában nem sokat adnak a férfi testi szépségére! Az ész fontos nekik meg a lélek meg efféle.

- Most megint félreért, Simon! - ellenkezett Vica, és arra gondolt, hogy e kedvelt barátja szintén nem épp Adonisz. - A születendő gyermeknek nemcsak tüdeje, gyomra, csontváza határozódik meg a szerelemben, hanem karaktere meg intellektusa is. Ennek van értelme!... Most másra gondoltam; a teljesen hideg nőkre, és egy másik fajtára, amely maguk, férfiak

számára alig volna megmagyarázható. Az internátusban együtt volt velem egy csomó húsz-huszonkét éves leány, csupa érintetlen testű, csupa finom és okos. Mindig a szerelemtől olvastunk és beszélünk, a fantáziánk olyan hajszálnyi nűánszokra is rezonált, hogy az már betegség volt szinte. Sőt, bizonyos értelemben szexuális értékűvé vált köztünk minden szó, minden jelenség; a legegyszerűbb dolgoknak is volt a szemünkben valami hátmegeetti, lila színű és szimbolikus értelme... és mégis, azt hiszem, abban az időben egyikünk sem lett volna alkalmas egy igazi, amolyan rendes ölelésre... Furcsa bogarak voltunk! Szerencsére, szétkerültünk a világba, jött az élet, és többé-kevésbé mindnyájunkat helyreigazított, remélem. Bár valami hiba azért mindig marad!... Igaz, Apostol, maga ismer közülünk egy tipikus példányt. Laszlovszky Mária egy városban tanít magával. Szegény, szép, furcsa Máriánk meg az ő hóbortos levelezése egy híres íróval. Valaha még bekerül az irodalomtörténetbe is tán. - Ha akarja, egyszer majd mesélek felőle magának...

- Laszlovszky Mária jó barátnőm; valaki, akit nagyon tisztetek! - mondta Apostol feltűnő hűvösen.

- Ó, természetesen... hisz már említette! Én is nagyon szerettem, szobatársak voltunk. Ugye, átadja majd az üdvözlőmet neki?

Mindenki megérezte, hogy valami tapintatlanság történt. Kis időre elhallgattak.

- Szél jár, Vica, maga megfázhat! - mondta Simon. - A szobában hagyta a kendőjét?

Már indult érte, elhozta, és vigyázva takarta be az asszony kicsit sovány, de széphajlású vállait. Olyan jólesett a gyöngéd szolidaritása ebben a percben.

- Ah, ah! - sóhajtozott Legrand, és hátranyújtóztatta izmos derekát egy szép, puha és gyors mozdulattal. - Milyen szépen elrendezte ön a világ jövődjét, madame! Csakhogy minden hiába, mert kín és gyötrődés mindig egyformán lesz a szívek dolgában. Hát akit szeretünk, mást szeret, vagy mást is szeret, vagy mást jobban szeret!... Mindenki a különbet keresi magánál, s akik legkülönbek szerelmileg, azok másnak is, sokaknak is kellene. A féltés kínján nem segít semmi intézmény, sem a csalódás fájdalmán vagy az elhagyatottságon.

- Ez mind a két nemmel közös! - szólt bele Villiers.

- Az ám; csakhogy az asszony kötött lény, gátolt és tehetetlen. A férfi szabadon jár-kel köztünk, piros kakastaréjt lenget; a harcban, mit velünk megharcol, még csak külön, egyéni fegyvernemet sem választ; - figyelték-e, asszonyaim, mennyire ugyanazok a fogások... egy közös vívómestertől tanulja mind. A természet az - mondjuk. És alig vált módszert, ha herceg-asszonnyal áll szemközt vagy egy midinettel. Ah, ah! - Mennyire meglátszik a világ rendjén, hogy a Jóisten is férfi! A nőmegvetés hazugságaival tele van a biblia, a korán, minden szent könyv. És csak a teljesülés előtti pillanatok feledtetik ezt velünk, mikor a vágy juháztatja előttünk az Urat, és kedves, szegény gyermekké tehetetlenül a karjaink közt. Mi mégiscsak anyáik vagyunk és szeretjük az éhséget, melyet olthatunk. - Igazi asszonynak csak az adás szenzációja adódott; bár ez nem kevés!...

- Azt hiszem - szólt bele félénken és eltöprengve Rebeca -, az ilyen dolognak csak a kezdete szép. A szerelemben olyan szép kezdetek vannak...

Olyan váratlan volt ez, hogy mindenki nevetett. Csak most tűnt eszükbe, hogy hisz ez leány!...

- Olyan, mint Magyarország; minden szépen kezdődik benne! - ötleteskedett Simon.

- Szegény Magyarország! - Mint a szerelem, olyan! - nevettek a magyarok.

- Érdekes föld! - mondta udvariasan Villiers. - Kár, hogy úgy elcsépezték, mint témát.

- Szent föld, édes föld! - érzékenyedett el Simon félig mókásan. - Sehol annyi, olyan szerencsés és teljes keveredése a fajtáknak! Egyen épp most van a sor! - Egy nép úgy frissül meg ezekben, mint az ember minden új szerelmében. De mint a dústestű hetérát gyönyörűbbé teszi mindegyik ölelés, de magzattal nem áldja; - olyan ez az ország. Elvetél! A kezdet itt már halál is. Szép kezdés, szép halál, szerelmesen heroikus mozdulatok mindenütt!... Igaz, tanár úr! Még nem mondtam önnek, hogy az új revü, amit említett, amit barátai csinálnak - képzelje, elfogadta és most hozza egy cikkem, egy kis förmedvényt az epigon-líra langyosságai ellen. Most majd beküldjük a Taubler-Tábor Viktorin egy novelláját.

- Nagyon örülök! - mondta Apostol Sándor kicsit szárazon...

Csakhamar felállt, cigarettát hozott ki a szobából, és kínálgatta túlzott szívességgel.

- Köszönöm, mi már indulunk is lassan, Viktorin asszony odaát lakik túl a Szajrán. - Ó, tudják, hogy fél egy? Most ütni fog odaát! - Milyen szép ez a régi kis komoly érchang - milyen szép a St. Jacques templom, ez a kedves, egytornyú Notre Dame itt szemben! Fogadni mernék, hogy kettő volt ennek is valaha, vagy kettő akart lenni! Nem? Hogy feketül rá a rózsáslila égre! Szinte belesüpped! Fél egy! Ez az óra, amikor Párizs mélyet lélegzik a könnyű álomban, drága, könnyű mámorban. Hányan szeretnek messze alattunk ezen az órán, mennyi jó szagot hoz a szél! És mi itt!...

- Drága illat! - nevetett bele Vica gyorsan. - A pékboltok pincéiben most szedik ki a friss süteményt. Érti? Most leszaladunk, és venni fog nekem.

- Csak a szaga jó, az ígérete; a legízletlenebb dolog ez a kenyértésztából gyúrt édesség. Hogy még meg nem tanulta!

- Ez is, mint a szerelem! - bátorkodott neki Rebeggia; felállt, szép alakjával a küszöbnek támaszkodva, kicsit gögösen és merészen nézett a Villiers szemébe.

Búcsúztak.

Viktorin és Tavi lassan, kocogva kerültek le a Boulevard St. Michel-re. A Luxembourg-park felől csakugyan orvul támadt rájuk minden illatsudálatossága a márciusi éjnek, a százféle fáknak, és idegen honú, különös bokrok tétova és bágyadt rügyezésének. Az asszony ijedten fullasztott vissza valami sóhajt; némán mentek.

- A sütemény csakugyan rossz! Adjuk oda a nyusziknak - szólalt meg szelíden egy ismerős pincerács előtt.

Az éber állatkák megismerték őket, fehérén surrantak elő a zárka homályából, és elkapták az ételt.

- Milyen kedvesek!

- Jól jegyezzétek meg, nyuszik! Most Tábor Viktorin kezéből majszoltok, nagy kitüntetés ez! Majdan világirodalmi jelentőségű kéz, a nagy nőé, ki megteremtője lesz az új, a feminin filozófiának!

- Megverem, Simon!

- Haj, haj! Na, menjünk!

- Miért siet annyira?

- Miért ne siessek! Úgyis hiába!... A kapunál mondod: jó éjszakát!

- Engem hazaszállít, azután megy, ahova akar. Párizs lélegzik, Párizs szeret!

- Csakhogy már megint nincs kedvem máshova menni!

- Én vettem el a kedvedet?

- Te...

- De hát... mit érnél velem, jó fiú? Mivel érnék neked többet, mint akárki? Értsük meg egymást egyszer szépen!

- Hisz én értelek; rendben van! Te olyan okosan megmagyarázod, asszonyka! Te tudod, hogy nekem nem valami jó most egyedül hazamenni; én is tudom, hogy neked mégis igazad van. És ismerve magunkat... Hát jó, hiszen hazamegyünk.

- Haragszol rám?

- Dehogy! Te kifogástalanul becsületes vagy és őszinte. Ragaszkodol ahhoz az ősi asszony-babonához, hogy azt csak a Nagy Szerelemről lehet és szabad; jelképül, ünnepi és vallásos szertartásul. Nem fogadod el, hogy az ember nem azért ölel meg valakit, mert a Csudát, a Kifejezhetetlent, az Örökkévalót érzi, hanem mert ölelni van kedve, és pont azt a bizonyos asszonyt szeretné leginkább ölelni. És hogy a barátság, bajtárság azért ezen kívül és túl érintetlen maradhat; az külön ügy, talán magasabbrendű. Hát... jól van!

- Vannak kevésbé teoretikus okok is, barátom; bár azokat ti, férfiak felejteni szeretitek. A dolognak „következményei” is szoktak lenni, és az asszony... legalábbis olyan helyzetbe kerülhet, hogy kénytelen a férfi támogatását, tanácsát kikérni... rászorul, együttérzést kell provokálnia olyan bajban, ami kizárólag őt sújtja, és a másiknak érzésében semmi köze hozzá. Ez megalázó!

- Hm! Az indokolásod gyáva, szegényes és nem szép, Viktorin. Nem bírnám megérteni, ha nem tudnám, hogy a gyermekkorod elnyomott, a fiatalságod kietlen volt, szegényem, és elvadítottak, szégyellőssé tettek; hogy hiányzik belőled a kérnitudás, a szépen elfogadni-tudás művészete, és mert most a sorod jobban megy; ideges rémképed: jaj, másra ne szorulni! Nem tudod, milyen boldoggá tehet az ember valakit azzal, hogy alkalmat ad neki a nagylelkűsége, könyörületre... No jó, hisz ne vess! Mindjárt a lakásodnál vagyunk.

Észre sem vették, hogy a hídon mentek már; pedig a víznek csodálatos illata volt, s a templom megjelent jobb kéz felől, és ott állt violásszürke, eleven mély-mély árnyékaival; egydarabszerű szögletességben, s a kerekded díszítések befejezett nyugalmaival; olyan teljesen, olyan megfoghatatlan jelentőséggel, mint az örök dolgok, a hold, az ég, a hegyek. Aki látja, mindig, ezredikször is mondania kell - meglepődve, a ráismerés örömeivel mégis: „Íme, a Notre Dame!” És feléje fordítani a tekintetet elhaladóban...

- Milyen jó, milyen emberséges vagy te azért, Simon! - mondotta az asszony az ószeresek kicsi utcájába fordulva, ahol a lakása volt. - Te ismeresz engem - mindenkinél jobban; te tudod, mivel lehetne rám hatni, igen bizony, az én szegény, okos fejemre -, az én szomjas és szomorú muszájjózanságomra! Hogy egy kis pátosszal, szavalattal, szerelem-hitetéssel mindent elérnél. De nem fordul a nyelved a hazudozásra; inkább lemondasz az egésztől, mert te csak így tudsz, ilyen tisztán, becsületesen.

- Nagyon tévedsz, kedveltem! - mondta a fiú valami kedves, szomorkás gúnnyal, és nevetett. - Nem vagyok én se szent, se örült; olyan közönséges, kívánczó férfiállat csak, mint a többi, és egy-egy ilyen percben hazudnék én, szavalnék én, sírnék, esküdnék csakúgy, mint más; csak azért nem teszem, mert tudom, hiába volna. Nekem nem hinnél, még ha igaz volna sem. Mert te is nagyon jól ismeresz engem, és mi már mindenről nagyon sokat beszéltünk!

- „Fájdalom, nagyon jól ismerik egymást!” - idézte a Heine-verset Vica a kapuban. Kezet nyújtott szelíden, egymásra néztek és megcsókolták egymást testvéries szeretettel és szomorúsággal.

Villiers és Lilienberg kisasszony a penzióban laktak; a leány a második emeleten, a fiú a földszinten. Legrand asszony szobája szemközt volt az Apostol Sándoréval.

A kis francia lekísérte a leányt, sötét volt az ódon ház szűk csigalépcsőjén, és pattogó, apró gyufalángokat kellett gyújtania minden percben. Közben újra-újra koromsötétség támadt, és néha olyan nehezen, babrálva keresgélte elő a másik szál gyufát. Ilyenkor mindig megálltak a karfába fogódzva.

Az első lépcsőfokokon közhelyes szójátékokat mondott sebtén, és halk mormogással, hogy lármát ne verjen az alvó házban „Sz-sz!” Hirtelen elnémulva, nagyon óvatos léptekkel haladtak előre végtelen lassan, és visszafogott lélegzettel, szorosan egymás mögött. A fordulónál újra megálltak.

- Elfogyott mind a gyufám! - súgta a leány fülébe Villiers.

- Most mi lesz?

- Most mi lesz?...

A lélegzetvételük hallatszott.

A leány megindult mégis a sötétség bizonytalan és vak szédületében. A karfán túl, lenn az örvénylő mélységben derengett valami kék-szürke fényfolt, a kapuablak recés, négyszögű képe a padló kövére vetődve. Mint egy kútfenék!... Milyen közel is van a halál! - gondolta Rebecga egyszerre, és nem értette... e percben érezte, hogy nem érti az egészet... az életet.

Tudniok kellett, hogy a következő emeletszakaszon enyhül a sötétség; a sarokban, a penziószolga lakása előtt egy villanykörte égni szokott egész éjjel... Mégis itt álltak meg pihenni, ahova nem ért el még a ködlő derengés.

Pedig minden számító gondolatuk megállt; itt egy titokszerűbb, távolabbi intelligencia volt jelen.

A karfába fogództak jobb kézzel: és akkor a fiú, átnyúlva a lány derekán, megragadta ballal is a korlátot, így körülfogta, elrekesztette, elzárta a két karjával görcsösen. Rebecga feje visszaesett hozzá, a vállára feszült fölemelt arccal; az reszketve hajolt lejjebb, míg elérte a száját; és egyetlen, váratlanul rettenetes, villámütés erejű csókkal csókolta percekig...

Az ajkuk lehullt egymásról, szédülten és lihegve indultak felfelé - a lány ajtaja a villany-mécses alatt nyílt. „Bonne nuit!” Valamit szólni akart a fiú - még reszketve állt ott, és lüktető fejjel, de a leány megkapta a kilincset. Szinte beesett a szobába, rémült erővel szorította vissza az ajtót, míg a másik kezével megfordította a zárban a kulcsot. Akkor lehullt az ágyra ruhástól, az arcát is eltakarta a sötétben; érezte minden ere és idegszála külön, zajló életét, és arra gondolt, hogy meg kellene halnia. - Ez volt az első ilyen csókja.

Az Apostol szobájában csend volt már; a zsebóráját húzta fel vigyázva, percegetve, az éjjeli asztalra tett egy könyvet, vetközni készült. - Halkan kopogtak az ajtaján. „Entrez!”

Madame Legrand állt a küszöbön.

- Ah! Bocsánat - akadt meg egy percre a zavart jelezve, holott oly biztos és tudatos volt minden mozdulata; - talán nem zavarom még! - mondta szokatlanul mély, de lágy és finom hangján. - Csak egy pillanat, azt a könyvet, a legendagyűjteményt, amit ma kölcsönadott, itt felejtettem az asztalán.

- Úgy - majd megkeressük, madame!

- Ne fáradjon, monsieur professzor; - én megtalálom!

Apostol felgyújtotta a függőlángot; szemben álltak az asztal előtt; a nyitott erkélyajtón beáradt a szagos szél, és meglibbentette a teltarcú szép asszony barna hajszálait. A rózsaszín ernyős villanyfény alatt oly színes és meleg volt ez a jelenség a puha, ingszerű selyem-krepp kimonóban, amit már azóta ölthetett magára hirtelen. Sárgásrózsaszínű, óriás, festett krizantémok terültek szét dús keblein, vállán: elvesztek a karjai alatt mély redőkben... „Mégis - valószerűbb, hogy csak kacérkodik. És adná a sértődöt, ha merész lennék, és hosszú ceremónia kellene!” - gondolkozott a tanár magát hűtő szándékossággal.

- Ó, nézze - itt a szobában hagytam pedig biztosan! - És most olvasnom kellene; ilyen szép, csendes, régies dolgot valamit; hogy elaludjam rajta. Itt ma annyi bolondot összebeszéltünk!

- Csupa teóriát! - mondta Apostol, csakhogy valamit feleljen. Az asszony nagyra nyílt, egyszerű szemeit ráfüggesztette, és elmosolyodott egy pillanatra.

- És milyen furcsa szél jár! - mondta gyorsan levelezve egy könyvben, valami szótárban, amit az asztaltól felvett.

- Betegyem talán az ajtót?

- Ó, dehogy! - Én elbírom ezt!... Szóval nincs itt a *Geneviève élete* - hihetetlen, hogy mégis magammal vittem volna!...

- Választana talán egyebet, madame?... - kérdezte még mindig bizonytalanul a férfi. Az asszony nem érezte elég világosan a marasztaló vágyat e hangban; - holott ő már eleget tett ezzel a lépéssel. Mindegyik gyanakodva félt a visszautasítástól, mindegyik elvárta volna a másiktól a határozott kezdést. Túl-nagyon fontos egyiküknek sem volt bizonytalanság; s az asszony tán valóban az ellenállás, viadal örömeit akarta felidézni csupán... Most már eldöntötte a siető visszavonulást; úgy tett, mintha csak most venné észre, hogy hiszen egyedül van itt, hogy az ágy fölvetve, és hogy ez nem illő. Megint futó zavarodottságot mímelt. „Bonne nuit!” - mondta gyors, hűvös kézfogással, kicsit idegesen, és kiment az ajtón.

..., „Hát ez mi volt?” - vonta fel a vállát egy kis fanyar csalódottság érzésével Apostol. - Végigment a szobán, meg-megállt, mintha bosszankodnék valamin. Nem fogott vetkőzéshez. Visszament a balkonra és leült, arccal a St.-Jacques tornyának fordulva s a sarlós, hajnali holdnak.

- Bizonyos, hogy csak játszani akart! - gondolta kelletlen kedvvel és legyintett, mintegy elterelve a zavarbaejtő incidens emlékét. Néhányszor tett már így ez az asszony; adott valami kétes vagy félreérthető jelt a közeledésre, s aztán hirtelen visszahúzódott, mikor ő neki-bátorodva és tán kicsit elsietten kinyújtotta érte a kezét. - Pedig a széptevést, esdeklést, hódolatot és gyöngédkedéseket nem volt kedve vállalni vele szemben; hiába! Nem volt neki rokonszenves ez a nő, nem kedvelte; bár szép, bágyadtta érett teste, omlatag valója; a pihent és összesűrűsödött érzékiség minden mozdulatában - néha szinte alkalmatlanul felgerjesztette indulatait.

Szándékosan egyébre gondolt. - Hm, mennyi furcsát, zavarosat összevissza teóriáztak ezek ma megint! Néha közismert elméleteket merítenek fel saját eszméik gyanánt az ilyen éjféli beszélgetésekben; néha meglepő fordulattal új és gondolkoztató megvilágításokra jönnek rá. Hányszor volt így velük a múlt ős óta, a tél hosszú hónapjain át, egy-egy kis fehér kandalló melegénél, halk esték és tea-illat meghittségében; ahogy összeuntalta és egymáshoz szoktatta néhányukat az idegenség s a találkozás véletlene! Néhány különszakadt ember - otthonukból, sorsukból, előítéleteikből egy időre kiváltan; - mennyit gondolkoztak, hány kérdésüket az életnek és világnak adták fel önmaguk számára leckéül, mintegy hajszolva lelkiismeretüket, hogy most, életük vakációs idején, kívülről és túlról nézve mindent; valahogyan tisztába jöjjenek! - Új gondolatok, végső konzekvenciák, merész megközelítések, lerontás, kegyetlenség, lég-

várak, fantazmagóriák minden kérdésben; társadalom, história, művészet, bölcsелеm, nevelés, szerelem, család!... Milyen zavar! De hiszen... de hiszen ő, Apostol Sándor híve és esküdt katonája volt mindig, minden dologban a frissítő és éltető újnak; mindennek, ami fejlődés címén tér el a meglevőtől!... Miért érzi most egyszerre, hogy meg kellene állni, jó volna megvetni a lábát valamiben?...

Végigsimogatta a homlokát görcsös és tehetetlen ujjakkal... Hát igaz volna mégis, hogy ő lényé belsejében egészen másfajta ember; hogy nyárspolgári, kényelmeit féltő, körülhatárolt és érzékeny, mihelyt intim érzéseit érintő dologról van szó! Hogy neki ütközések és problémák még olyan dolgok, amiken ezek felszabadultan és magától értetődően túlvannak régen! Ó, az ő szemükben olyan egyszerű minden, hús és meglazult; morális világnézetük oly türelmes, engedékeny, befogadó - hogy minden szétfolyik benne, elmosódik, átolvad; az ember mindennel készen lehet így. De itt van az élete, és mit kezdjen akkor vele?... A korlátoknak védő és fenntartó erejük van és szent és nagyszerű élettörvény, hogy össze lehet törni rajtuk vagy daccal megállani felettük, harcolni és legyőzni!

Ó, van valaki a messzeségben, aki szintúgy nem siklik el könnyedén a komor kérdések, végső és tragikus életfokok előtt. Hanem vállalja a legszigorúbb konzekvenciákat, és ráadja az életét váltságul egy tévedt kockavetésre. Mennyi komolyanvétel van ebben az elszánásban, milyen hősi felelősségérzet, milyen mély erkölcsösség és mennyi szenvedés!...

Estébe jutott a búcsúzás napja, a júniusi alkonyat dúskáló édessége, fák és földek illata; az otthoni levegő aranyporával, a kisváros álmatag esti csendje, kedves utcák, tücsökszó a mezőkön - a kis barna zsidótemplom kivilágított ablaka, ének - s a Mária halvány, csipkés ruhája, ahogy karcsú alakja beleveszett, belemúlt remegőn a szürkület árnyékaiba. Most hallani vélte mindennél csodálatosabb halványságát, kicsit egzaltált szemei sajgó tekintetét, amint villámgyorsan rárebbennek és összevonaglanak a sötét pillák... És egész drága, csodált és szeretett lényét; mindazt a kimagyarázhatatlan hatást érezte megint, amivel ez az egyetlen lény hatott rá csupán. Hát ennyire, ennyire eleven... ilyen sok idő múlva?

De hiszen régóta sejtí, tudja, hogy úgy van. Igen, ő ugyanaz maradt iránta a távolban. Megvizsgálta az érzelmeit, és világos volt előtte, hogy az a lény, akit szeretett, nem veszített a szemében. Akkor mindjárt... nem, nem is lett volna helyénvaló megmondani ezt... és ő maga is oly izgatott volt, oly váratlanul érte az egész, annyira szenvedett. Jó az, hogy akkor eljött, hogy önmagával szemben, elszigetelve és zavartalanul élte át újra a dolgot, hogy gyötrődött és harcolt ő is - önmagába tekintett, megalázkodott; értett; és különb; emberebb, jobb lett e metamorfózisban.

Amúgy erőszakolt lett volna az egész, és ő talán nagylelkűnek érezte volna magát vele szemben; míg ma?... Megbocsátani? Mit jelent az? Ki ő, hogy hódolattal ne borulhatna ezután is eléje? Sőt most talán még tisztábban és hálásan, mert neki köszönhet egy belső átalakulást, egy nagy élményt, igaz életértéket - emberi emelkedést.

Mint annyiszor, önkínzón hozta eszébe most is az első párizsi hónapok egy bús epizódját; a könnyes szemű kiselzászi hotelszobaleányt, aki olyan szomorú és gyámoltalan készséggel adta magát neki, mintha szegényke sorsa egyéb, morcos parancsainak fogadna szót. „Nincs nekem egyéb dolgom az életemmel, minthogy engedelmeskedjem az úrnak! - Hova adhatnám én magamat jobb helyre, mint monsieur kezére; mikor hát szeretem? Nem bánok én már semmit, eleget ríttam; most már odabízom magam; monsieur biztosan jobban tudja az én tanulatlan fejemnél, hogy mit kell nekem tenni!”... A lábai előtt ült, térdére fektette friss, fiatal, egyszerű kis arcát, és zokogott; - és ő érezte a hozzásimulás póré édességét, vad és egyszerű éhséget fiatal testére -, és elfogadta őt részvétlenül, felelőtlenül, elcsitítva jobb énjét. - Első ilyen tette volt; általában tisztességesebbnek hitte magát a férfiak átlagánál. - Mégis tán feledte volna rég az egészet, ha nem kellett volna később megtudnia egyet-mást felőle. -

Milyen egyedül, mennyire tudva és vállalva magános voltát indult el, amikor bajba került - hogy segítsen magán valamiképp, amíg lehet; - és mikor nagy betegen került a kórházi ágyba; hiába kérdezték, faggatták, néma maradt. - A múlt hetekben szembejött vele az utcában; - lesóványodva, megkisebbedett; öregesre vált kis arcával, jelentéktelenül; szapora léptekkel sietve új szolgálatban, új törődésben. Olcsó kalapkája alól felpillantott rá egy percre, aztán szégyenlősen összehúzott vállakkal, riadtan és reménytelenül szaladt át az utca másik oldalára. Eszébe jutott, hogy utánasiet, és megkínálja valami pénzzel; - és egyszerre borzasztóan elszégyellte magát ezért...

Hát ez volt ő. Ezek mindnyájan ők, a férfiak, az urak, akik „annyival erősebbek, okosabbak” - kezükben tartják a törvényt, s akikben mégis bízni kell a gyöngének, mert „hová adhatná magát jobb helyre, mit tehetne az életével?”... És akkor még ők azok, akik ítéletet és bocsánatot emlegetnek! Ó, minden asszony vértanú, szent! És szerencsés az a férfi, aki magához vonhat, megvigasztalhat, szerethet és kárpótolhat egyet a sebzettek, a megbántottak közül. És neki köszönheti lényfelemelkedését, a jobbulást, az alázatot.

Nem, ő nem kicsinyli az élet és szerelem nagy konfliktusait! Nem vallja *ezekkel*, hogy a leányi tisztaság vélt érték, barbáros formáság, zsarnoki birtokló-öszön. Miért csökkenteni azoknak a dolgoknak számát, miket az ember komolyan vegyen? - Bár nem tudna rá sok vitában használható érvet és elméletet; ő a döntő és nagy életdolgok közt érzi a női fizikum tiszteletét, a velebánás szent komolyságát, a vallásos rítusokat és korlátok tilalmát ebben; - hiszen az *ember*, a jövő bölcsője az asszony teste... És szerelme minden mélységével nem ezt üzeni ma a leány felé a messziségen át: „Ami téged ért, az semmi! Amit sorsdöntőnek tartasz; gyerekjáték, előítélet!” - Hanem ezt mondja: „Nincs mit megbocsátanom, mert én százszor többet vétettem. Nem kell, hogy felemeljelek; mert igazságban és szenvedésben magasan állsz és méltón az asszony-ember névre. És nem kell semmit felednem, mert mindenestül szeretlek, mert a te sorsod tanított meg engem emberebben és tisztábban gondolkozni és fájdalommal ezerszer drágább vagy nekem!”... Oly biztos volt felőle, hogy csak azzal a nővel élhet igazi életet, igazi házasságot.

Bement a szobába, és papírt, tollat keresett. Hosszú, hosszú, gyöngéd és boldog levélben mindent megírt Laszlovszky Máriának.

9

Így történt; írott szavak útján; a levelezés félig kimondó, hátteres és mégis rögzített logikájú menetével elintéződött minden. Ősszel, mikor Apostol hazakerült, eljegyezték egymást.

Minden, ami kívülük és körülöttük volt, efelé utalta őket már: a környezet, Mária családja, s a hosszú, senyvedt és üres esztendő, amit eltöltött itt, míg a férfi odajárt. Valami bódult tompaságban pergette le a napokat, és nem remélt semmit már, amikor Sándor először írt neki. Megindult az úton... és akkor látta, hogy valójában semmi kifogást nem mondhatott a dolog ellen önmaga előtt sem, és érezte, hogy az ő helyén mindenki más így cselekedne. Minden normális, ép gondolkodású leány. Az emberek sejtő irigysége már rég egymásnak szánta őket, már lemondtak volt Apostolról a többi lányok és anyáik itt; és szinte csodálta mindenki, miért nem történt ez már jóval előbb? Igen, az ő utaik egymás felé tartottak, és oly kicsiny téren folyt az életük: egymást már ki nem kerülhették. Némelyek „végzet”-nek mondanák ezt.

Józanul igyekezett végiggondolni. Mit várhatna az életével voltaképp, és mi jobb jöhetne? Leány maradni? Szinte megijedt rajta, hogy mennyire nem érez bensőleg semmi természetellenest ebben; de tudta, hogy mindenki más annak ítéli, ha hallgatag szájalommal is - ezt a

sorsot. Az emberek tudatában mégis valami hibát, lesiklást jelent ez, és teljesületlen életet. És Mária nagyon palástoltan és szenvedve, de mindig nagyon hatása alatt volt a közízlésnek, mert rettegett és gyanakodott, vajon hasonlít-e eléggé a többi emberhez mindabban, amiben ők egymáshoz törvényszerűen hasonlítanak? Jaj, ha meg kellene győződnie egyszer, hogy egyedül áll énje és élete titokzatos törvényeivel, melyeket maga is hasztalanul kutat még ijedezve, és vak bizonytalanságban; - egyedül a többi lények nyugalmasan hullámló, nagy, megtámasztó közösségével szemben!...

Kell, hogy elszánja magát erre a lépésre még!

A huszonhetedik évében volt, és az utóbbi időben egyszerre, egész erővel tört rá az ijedelem. Hisz már nincs sok ideje a meggondolásra; és az egész hátralévő életét eldöntheti valami passzív és tagadó késedelem. De hát miért is olyan nagy dolog neki, miért jár annyi lelki erőlködéssel az, amit minden egyszerű kis asszonyi lény természetes átmenettel, a fejlődés magától való útján elvégez az életében! Férfiúval élni, asszony, anya lenni! Ágneske bizony nem gondolkodott ezen annyit, hanem belesimult szép és egyszerű természetességgel kedves és egyszerű sorsába. Hát ő maradjon a fölősek, alkalmatlanok, meddő életűek kényszeredett és szálnalmas sorsában? Az öregséget, melyet azelőtt mindig valami távoli és valószínűtlen ködlésben sejtett, ahogy a halálra szoktunk gondolni; most egyszerre a küszöbön érezte rideg bizonyosságban.

Jaj, meg kell előzni! Fegyverkezni ellene!

Az ifjúság évei lejártak bizony, és mint az üres malom kerekei, sután és értelmetlenül zakatoltak el; nem volt mit megőrleniök. De máris lassul, szűnik körülte az a kevés, mesterkéltné mozgalom is, ami éltette valamikor; egyszer csak minden elcsitul majd, és a szörnyű csendben hálót kötnek a pókok. Elszikkadt, megmerevült élettel élni kell még - ki tudja, hány egyhangú, értelmetlen évet! Jaj, nem, nem! Akkor már el volna zárva minden kilátása, a lehetetlenség rabos kényszere fogná - az arcbőre ráncai; - és ő maga lenne maga előtt felelős, mert hisz ott volt előtte a menekülés útja. A kérője kifogástalan, úgy szereti őt, ahogy senki eddig még; és amíg odajárt, hányszor nélkülözte ő is értő barátságuk sok enyhe óráját! Mivel magyarázhatná meg anyja és önmaga vagy Apostol előtt, a „nem”-et most már? És hátha igaza van Verának, hátha a házasság új, eddig ismeretlen utakat nyit meg számára, az asszonyi érzések ingereit és izgalmait, amit titkolva, de értve ismernek a többiek! És odakapcsolja őt is a dolgok biztos, nyugodt egyetemességébe az élet e rendes rendje! Meg kell tennie!

Órákat töltött ideges, felszámláló töprengésben, de látszatra, külsőleg egyszerűen történt minden, magától értetődően. Együtt ültek megint soká, és járkáltak hosszú sétákon, összeszokott léptekkel, csakúgy, mint régen azelőtt. De magukról és egymásról, az elmúlt időről valahogy keveset beszéltek. Mintha félnének valamitől.

- Látja ez eget, drágám? Milyen szépen gyülekeznek az apró fellegek ott lenni! Sárgák, mint a kén. Mennyi színe van megint az ősnek! Párizsi kertekre és temetőkre gondolok - ó, kell, hogy együtt legyünk ott egyszer, hogy magával járhassek abban a sok, sok szépben! Ugye, elmegyünk?

- Igen - ha lehet!

- Takarékosak leszünk egyébként. Nem fogunk járni sehová; függetleníteni kell magunkat ettől a fészektől és az embereitől. Olyan fontos nekem, hogy sokat legyünk zavartalanul együtt! Meghozatjuk mindig a jó, új könyveket; - mennyi szép, meleg esténk van még hátra nekünk! Kedves...

A leány bólintott. Maga sem tudta, miért érez kelletlenséget. Hisz ő óhajtotta legkevésbé az itteni embereket s a társas érintkezést; - bár utolsó időben, kénytelenül összébbkerült velük kissé. De olyan szokatlan volt a szemében Apostolnak ez a gyámkodó, professzoros hangja; mintha azelőttől nem így ismerte volna! És általában... mire való mindent konstatálni!

Meglepődött ezen a türelmetlen, bírálkozó érzésen; mintegy engesztelésül hozzásimult a karjához kissé - mert így, a városon kívül karonfogva jártak.

- A bútorokat, Máriám, mikor fogjuk kiválasztani? Azt hiszem, a rendelés után jó ideig várni kell majd rájuk úgyis!

- Jaj, olyan ellenszenves nekem, Sándor - ez az egyetlen bútorraktár itt a kirakatba tett borzalmas darabjaival! Bemenni és választani - hát nem kinszenvedés?... Hisz nekem van egypár kedves, régi holmim és a többi - majd apránként talán, hogy összeszokjanak legalább a dolgok!...

Elcsodálkozott magán, hogy így, mégis... véleményt tud mondani ilyen gyakorlati ügyben.

- Ó, igen, hisz maga olyan nagyszerű dekorátor, drága! A szép kis szobája!... De azt hittem, nekünk egyelőre egy háló és egy ebédlő kell, ugye?...

- Magának egy szoba és nekem egy - ha kettő lesz! - mondta a leány halkán, de szokatlanul határozottan. - Abban lehet élni, dolgozni, pihenni - mindent. Nem?

Mintha valami bizonytalan ingerültség lett volna a hangjában. Sándor elszégyellte magát, hogy úgy gondolta - és elhallgatott kétséges, zavart érzéssel. - Az egymás mellé tolt ágyakat a polgári hálószobákban ő se szerette bizony... de azt hitte, nem lehet másképp.

- Az egyik szobánkba mégis be kell vinni néha idegent; néhány látogatást nem lehet elkerülni...

- Én - most is díványon alszom! - felelt a leány; érezte, hogy ok nélkül elpirul kicsit, és ez kellemetlen volt.

Általában voltak napok, mikor valahogy nyugtalanították, bénították egymást, nem tudtak úgy összehangolódni, mint azelőtt, mikor még csak észtorna és általánosság, gondolatjáték volt a beszélgetésük. A viszonyuk régi, nyugalmas meghittsége, mintha veszített volna. Az idegen emberek felületes nyájasságai, szerencsekívánatok, beszédek szinte jól hatottak; a leánynak valami biztonságot adott, hogy mások mennyire természetesnek, egyszerűnek ítélik az ő helyzetét. „Hol vesztek lakást, kedvesem? Nem vártok soká, ugye? Minek is?...” De ő érthetetlen, heves makacssággal ragaszkodott a kikötéshez, hogy az esküvőjük csak később, valamikor majd a nyár elején, a szünidő előtt legyen. „Addig mind a ketten megszokjuk ezt a gondolatot!” - mondta néha tétován, magyarázat helyett.

Csak valami szép, nagy közös utazás ábrándja békítette ki Apostolt ezzel. Meghajolt elszánt szeretetből, és elkészült rá magában, hogy még sokszor nem fogja megérthetni ezt a finom és különös természetet. De ilyenkor szomorú sejtéssel gondolt a sok szenvedésre, amit átélhetett, kegyetlen belső tusákra, mik összezavarták és kilendítették lelkileg. Gyógyítás kell itt! És megerősítette magát türelmes, küzdő és mindent legyőző gyöngédségre.

November volt már, tiszta, esőtlen hidegek jártak - de ők folytatták hosszú sétáikat a korán szürkülő délutánokon. Sándor eljött naponta a leányért, soha el nem maradt, nem késett; és már gépies szükség volt ez. Rendes, kisvárosi mátkaságnak látszott kívülről az övék is; folytonos együttléttel, apró, kimerítő félszepségekkkel, teljes illedelemmel. „Úgy látszik, ez a módja és nem lehet máshogyan!” - gondolta Mária beletörődve már. A férfi nem is próbált magának számot adni mindenről. A levéltelen liget utain - kopasz rétek felett jártak... és

mindig némán visszatértek a sorompó előtt, és nem fordultak be a szőlősdomb mezsgyéje felé. Kerülték azt a helyet.

...Gyanúsán siető túlgondolással hátrította el Mária annak a nyáresti órának az emlékét, mikor utoljára jártak itt, másfél évvel ezelőtt. Mosolyogni igyekezett rajta, mint valami félszeg véletlenül, egy hibás perc furcsa ötletén. Ideges, képtelen szeszély volt, igen - hogy akkor azt mondta neki!... De minden embernek vannak zavaros, beteg, beszámíthatatlan félórái, mikor olyat tesz, amit maga sem ért később. Bolondság!

Csakhogynem most... azóta - százszor is megmondhatta volna neki az igazat! Egy alkalmas percben - félig tréfába simítva tán! Egyszer szívdobogva gondolta: hátha most szólna! Mondhatná: csak meggondolatlan ürügy volt, hogy sértés nélkül utasíthassa el akkor, mert még nem volt tisztában a saját érzésével... vagy egyéb hasonlót találhatna ki. De lehetséges ez?... Oly részletezve, meggyőzően, valószínűen hazudott akkor, olyan félelmes, beteges biztonsággal, oly egyfolytában - emlékezett; - hátha *most* majd nem hinne neki? Nem, ez képtelenség! Ostobának látszani, vagy örülni, hisztériásnak - nevetségessé válni; ez a gondolat elviselhetetlen volt neki. Egy vélt vétket, nagy, tragikus botlást meg tudott bocsátani, meg tudott szentelni a férfi szerelme; - de tönkremenne tán egy visszás és zagyva hangulaton. Valami kiváltságos, szomorú hódolat jegyében volt az érzése iránta, s ez volt a levelei hangja is a távolléte utolsó hónapjaiban. Az a dolog komoly élményt jelentett neki; nagy lelki válság emléke, fejlődés eredménye volt; része és bizonyossága szerelmének. „Odakinn sok mindent más színben láttam meg - sokféle embert ismertem és érteni tanultam; - sokat voltam egyedül is, gondolkoztam, közelebb jutottam magamhoz, a világhoz és minden szenvedéshez!” - így mondta volt, amikor hazajött. Ó milyen siralmasan nevetséges, nevetséges... ijesztően furcsa minden a világon! - gondolta Mária kimerülten a töprengésben.

Voltak napok, mikor túlzott nagy fontosságot tulajdonított a dolognak, és úgy érezte, közöttük fekszik, mint valami hulla a küszöbön, és nem nyílik tőle az ajtó. Másszor meg kinevette magát, és úgy találta, gyerekség az egész; valamikor mind a ketten nevetni fognak rajta még. De állandóan, vissza-visszatérően foglalkoztatta ez, néha szinte a kényszerképzetek gyötrő intenzitásával. Szórakoztatni próbálta magát, többet érintkezett emberekkel, érdeklődőbb volt és beszédesebb, mint azelőtt; de az édesanyja aggódva figyelte a mohó és nyugtalan erőlködést ebben. „Menyasszonykori idegességek, igen! De hát miért is okoskodni, én Istenem? Miért váratod annyi ideig, és - te magad is!... Rosszabb dolog veled sem történik, mint ezernyi-ezer más asszonnyal a világon!” És a jó anyósok tapintatos, ügyes módján fennszóval mindig a Sándor pártján volt minden apró dologban.

- Üzenetet kell átadnom, Mária, a polgármesterné bízta ma rám, a színház előtt találkoztunk! - mondta egy délután Sándor, valami kis kelletlenséggel a hangjában. - Azt szeretné, hogy maga üdvözlje Darvast, a képviselőt a leányiskolák, vagy mik nevében.

- Én?... Hogy? Micsoda alkalomból?

- Nagy, ünnepélyes fogadást akarnak rendezni a tiszteletére, hangulatcsinálást most, az új választások előtt. A polgármester nem szeretné, ha ellenjelöltje támadna.

- Darvas Endre... az most pártvezér, vagy afféle - ugye? - kérdezte a leány váratlan, szinte mohó érdeklődéssel felneszelve.

- Ismeri talán?

- Dehogynem ismeri! - válaszolt helyette az anyja. - A polgármester emlegette tavaly, nagyon dicsérte...

- Igen, az nagy híve!

- Darvas most pártot változtatott, ugye?

- Ej, egy kicsikét mégis olvasnia kellene a politikát is, Máriám! Új alakulások vannak, a Darvas pártját szélsőbb radikális program felé hajtották a viszonyok; ő pedig mint vezér, természetesen a meggyőződés látszatát kell, hogy keltse. Bár - úgy mondják - a személyes hajlama, temperamentuma őszintén efelé viszi.

- És ez?

- És ez most aránylag legbiztatóbb útja volna a haladásnak Magyarországon. Ha kormányképes lehetne, természetesen; de ez csak fantazmagória. Így üdvös egyensúlyozó; legalább ébren tart és éleszt majd egy új politikai öntudatot, a jogok legszélesebb kiterjesztéséről való álmot és hasznos félelmet a másik részen.

- Egyszerű családból való ember az, ugye? - kérdezte Laszlovszkyné.

- Igen, munkásembernek - azt mondják -, egy nyomdásznak a fia. Rendkívül talentumos... Hát az üzenetet én átadtam.

- Volna ennek most értelme? - kérdezte az asszony határozatlanul, és a leányára nézett.

- Hivatalosan még fel se kértek! - felelt az különös, elodázó hangsúllyal. De mintha felélnéknének látszott volna hirtelen.

Valóban különös, egyszerre izgalmas módon foglalkoztatta ez a dolog, mikor magára maradt. Eszébe jutott róla valami, ami a múlt évben egy rettentően üres, reménytelen, vak unalmú télen néhány napjába meg nem magyarázható, reszketeg nyugtalanságot, ködlő ijedelmek és elevenségek hangulatát hozta. Egy álma, ami ahhoz az ismeretlen emberhez fűződött. Magában véve semmi különös! A polgármester beszélt neki róla egyszer valami színház után, amikor együtt vacsoráztak. A kedves, jó Hubert mindig szívesen krónikázott, magyarázgatott neki ügyekről; emberekről: a képviselőt magasztalta; tetterős, éles ítéletű, felülkerekedni erős egyéniségnek mondta; aztán sok szeretettel és hódolattal mesélt apró dolgairól, karakterizáló szokásairól, megjegyzéseit idézte. És azon az éjen Mária felőle álmodott. Igen, valami erős huruttal ópiumos porokat kellett akkor szednie, s az álmai mindig különösen élénkek, víziósak, eseményesek voltak és tisztán maradtak az emlékében. A Darvas pesti lakásán járt álmában, vagy csak *látta* a szobáit, és világosan emlékezett részletekre: egy ezüstszürke vagy kékes székgarnitúrára például; majd valami naplementés, hegyi tájképre a Segantini modorában; s a leginkább egy nagy olvasóra, ezüst halálfőszemekkel; ez az ágy fölött lógott, középen a falon... Hetek múlva egyszer újra találkozott Hubert polgármesterrel, és eszébe jutott, kérdezősködni kezdett.

- Úgy emlékszem, csakugyan világosszürkék nála a fotójök... az egyik szobában. Persze! No, de egy kicsiny Segantini egész biztos, hogy van nála. Érthetetlen!... Az olvasót, hisz azt én említettem magának, Máriácska! Nem? Dehogynem! Valami keleti, tán kínai holmi, tényleg ezüsből, ördög vagy szörnyisten fejcskéket ábrázol minden szeme. Egy barátja hozta neki. Ej, valahol olvasott erről, valamelyik napilap különfélék rovatában írtak róla tán; csak nem emlékszik! Érdekes!...

De a leányra akkor erősen hatott ez a furcsaság. Mert olyan különös, jelentős utóízzel maradt meg benne az álom hangulata: valami várakozásszerű és félős, lázeleven és mégis ködlő, bizonytalan érzés, olyan, ami szóval kifejezhetetlen, csak valami illat juttatná eszébe tán. Valami borzasztó vagy nagyszerű dolog volt vele történőben... ha közben föl nem ébred. Így néhány látott tárgy képe elevenült meg, és fájdalmas ujjongás vagy rémület homályos, izgató emléke járt vele. És hiába gondolkodott, hogy hol, kitől hallott vagy olvasott arról a szobáról. Örült, hogy nem emlékszik; így napokra beleringatta magát valami szokatlan, mámorszerű idegállapotba...

Most arra gondolt, hogy egy évvel ezelőtt még, a múlt télen, amikor semmi nem történt vele, semmit nem várt, letargikusan, gépmódra élt itt, hogy milyen eleven és ámuló érzésekre, milyen különös hangulatokra volt akkor még fogékony. Mennyire *élt* belsőleg!... Most minden oly nappalias, egyszerű; határozott a sorsa fölött, életmódot változtat, bútorgépkészítés, lakásgondjai várnak rá. Minden elkérgesedik majd lassan; és olyan rendes, normális valaki lesz öbelölőle... Pedig a társa kitűnő és értő ember; művészetről, életről, fejlődésről és még meg nem fejtett dolgokról egyformán lehet vele beszélni; egyet-mást okosan, érdekesen megállapítani. Sőt tendenciózusan tartja magát az új áramlatokhoz, a szokatlan és kezdődő ízlés-irányhoz, a haladás eszméihez! „Smokk!” jutott eszébe Máriának váratlanul ez a csúnya szó. „Minden új tanok lelkiismeretes professzora!...” Pedig tudta, érezte, hogy az összes, elgondolható, ismerős férfiak közül egyikkel sem tudna ennyire is összeszokni, együttélést elképzelni.

- Beszélte Hubertékkal, kedves? - kérdezte pár hét múlva Sándor óvatosan, szinte félénken.

- Meg kellett ígérnem az asszonynak, hogy mondok néhány szót majd... Remélem, nem helyteleníti!

- Ha már elvégezte, úgyis hiába helyteleníteném utólag!

A leány csodálkozó szemekkel nézett rá.

- Csak arra gondoltam, Mária, hogy nekünk most szorgoskodni kell a pénzzel, ugye, annyi mindenre van szükségünk. És arra az alkalomra külön ruhát kell szereznie!

Mária nem felelt.

- De természetesen, ahogy jónak látja, kedves!... - tette hozzá Sándor halkán. Valami lehangoltsággal küszködött egész este, bár titokban szégyellte ezt.

Hajlamom van-e a férjzsarnokságra, féltékeny leszek-e, vagy kicsinyeskedő? - tűnődött hazamenet. Nem, ez nevetséges! Hisz éppen én vagyok az, aki elvből nem akarnám korlátozni semmi személyes szabadságában az élettársamat, sem visszafejleszteni az egyéniségét... De ha én volnék az ő helyén... hisz én most is minden léptemről előre beszámolok neki.

Nem vette észre, mennyire téves dolog a szerelemben önmagunkhoz mérni a másik viselkedését. Minden lénynek annyira mások a törvényei, hogy nem is lehetne „viszonzás”-ról beszélni, és nem is kellene, hogy ez fontos legyen.

- Sándor kísért fel a megyeházára holnap? - kérdezte Ágnes a nővérét kicsit fontoskodón.

- Valószínűleg.

- Nem hallottam, hogy szó lett volna erről. Talán nem is kérted rá! - szólt közbe Laszlovszky né majdnem élesen.

- Valóban nem! - felelte Mária kurtán és annyi ingerültséggel, daccal a hangjában, hogy megütődve néztek rá, aztán egymásra, rosszalló egyetértéssel. Mária maga is elcsodálkozva vette észre néha az utolsó időkben, mennyivel kevesebb egyre a belső megértés köztük. Anyja és testvére megszokták volt sok éven át, hogy ő mindig szinte személytelenül gyöngéd, készséges és engedékeny volt; most nem bírják elviselni, hogy valamit ízlésük ellen tegyen, vagy előre közös megbeszélés alá ne vesse, amit mivel. Mária legalább így magyarázta bensejében ezt a lassú, csak árnyalatokban érezhető eltávolodást közöttük.

Este mégis szólt Sándornak.

- Nem ígérhetem biztosra. A gimnáziumban nincs szünet, és aligha helyettesíthetnek azokban az órákban... És maga, Máriám, nem lesz kellemes társaság híján.

Nem titkolhatott el valami neheztelésfélét a hangjában. „Kedves dolog lesz, ha így kezdődik! - gondolta váratlanul józanon a leány. Baldóczy Zoltán sem engedi Ágneset sehova magában... de hát az más! Sándor olyan szépen tud szónokolni a nő emberi nivójáról, a független, modern, paritásos házasságról!...”

Másnap nyugodt és tiszta hangon, valami tudott fölényű kis hanyagsággal és egyszerűséggel az egész megjelenésén, nagyon okosan és kedvesen mondta el a pár jól összegondolt, formás mondatát.

Szép, fehér posztókosztümje volt; nagy friss pármai ibolyák csomója sötétlett a keblén; hullámos, barna haja fénylőn simult el a kedves, fehér szőrmekucsma alatt. Előkelő jelenség volt, karcsú és finom; valami különös, disztíngvált magánosságban vált ki a sok ember mozgalmá, arcok és öltözetek kopár egyhangúsága közül. A városháza széles teraszán, a téli dél tiszta verőfényében került szembe vele.

- „A kultúránk az egyetlen, független terület ma, és a nemzeti lélek jó kiformalódása itt kell, hogy megtörténjen. Minden mozdulat, melyet a politika tesz a művelődés érdekében; nemes tisztelgése a megszokott körű, kényszerektől gátolt energiáknak a szabad és lendülő irányú eleven erők előtt!...” Közhelyek voltak ezek is, de ahogy kicsit röstelkedő álkomolysággal elmondta, ahogy új gondolatra siklott, majd egyszerre a tárgyhoz térve, egy kellemesen igénytelen és rövid szólammal gyorsan befejezte; - kedves volt, merész kicsit és tetszetős. Az előtte szólók „imádott hazánk súlyos állapotát” - „nemzeti létünket fenyegető sötét viharfelhőket” emlegettek.

A képviselő szemben állt vele, komolyan, majd kellemes meglepődéssel hallgatta, végül megnézte jól, eléggülten és megcsillanó szemekkel. Mosolygott - feléje ment, és kezét nyújtott.

- Nagyon köszönöm, kisasszony! Ön engem zavarba hozna, ha még százszor kedvesebb nem volna, mint amilyen okos. Boldog vagyok, hogy tehettem valamit a leányiskoláért, ha ilyen kezekben van a jövője.

Néhány „éljen” hangzott a közelükben.

- Ilyen szép, kecses, finom kezekben! - tette hozzá súgva hirtelen. Csontos, nagy tenyerében fogva tartotta a leány fehér kesztyűs kezét egy pillanatig. Akkor a polgármester új szónokot tuszkolt előre.

- Nagyon aranyos voltál, galambocskám! - settenkedett Máriához a jó Hubertné, hogy fülébe súghassa. - Ez a karvalyszemű gúnár ugyan rádfeledi a pillantását... csak nézd, most is! Keres a szemével... Ejha! Legényember, tudod-e?

Úgy látszott, felejtí a leány menyasszonyságát e percben; oktalan asszonyi kerítőöszttöne felbuzdult; szándékosan lépett hátrább, mikor - az ünnepség végén - a körulte tolongó embercsoporton áttörve, Darvas feléjük tartott. Huberték hivatalos, nagy ebédet adtak a tiszteletére, a város minden kitűnősege odakészült.

- Azt hallottam, hogy menyasszony! - állt meg egy percre Mária előtt. - Gratulálhatok én is?

- Köszönöm!

- A vőlegényének kellene gratulálnom. Mindig itt fognak lakni?

- Igen.

- Kár... talán. Úgy érzem, jó volna gyakran látni magát.

- Hisz a mi képviselőnk lesz!

- Hátha megbukom?

- Nem bukik meg!

- Miért mondja ezt így?... Tudja, hogy babonás vagyok?

- Nem bukhatik meg! - ismételte a leány komolyan - furcsa merészséggel nézett a szemébe, aztán elpirult kicsit, de saajtszerű mosoly surrant el a szája sarkában.

- Megérzi a sorsomat?

Bólintott rá.

- Hát most bízom! - mosolyodott el a férfi. - De ilyen szó sokszor kellene!

- Itt mindig készen a szó! - merészkedett a leány.

- Meglelem-e mindig, mikor nagyon kell? Adjak egy keszkenőt, mint a mesében: „mikor ez a kendő színében változik!...” ha nagy bajban tud egyszer, izenjen! Jó?

- Jó!

Tréfás hangon volt mindez, de csodálatos gyorsan és élénken. Sietve törtek egymásra a kurta válaszok, és meglepetés volt mindenik szó, nyomban, ahogy kimondták. Kezet fogtak még egyszer, búcsúzva.

- Hát csakugyan nem jöhetsz fel hozzánk, drága? - sajnálkozott Hubertné.

- Anyám vár. Apostol is nálunk ebédel ma! - felelte tétovázón. És elkészönt tőlük. A vőlegénye a főutca sarkán várta.

...Így kezdődött; hogy megváltó álommenekvés, rejtett izgalmak és távolbavivő gondolatok becses képzeletszövevénye váljék belőle megint egyszer - a kiszomjazott, elterelt, már-már bénult lelkének. Mint valamikor régen... úgy kezdett foglalkozni megint ok és realitás nélkül egy ember alakjával, akit alig ismert, akit zavartalanul formálhatott magának, magyarázgatva, kutatva lényét és távoli, idegen életét. Csakhogy ebben most annyi sok volt a szándékosság, az akarat; - évek fakó és silány csapata volt már közte, s az akkori, régi lelke között.

És annyira különbözött az álmok tárgya. Az új világ embere volt ez nyilván; - nyílt és merész jelenség, gyors szavú és profán - bizonyosan tud nyers és rossz is lenni; hisz eseményeket kavár és mozgat, cselekedetek, döntések serege juhádzik széles, erős tenyere alatt; szándékai vannak, és tisztán látja az utat hozzájuk; - és ő van legelől mindenben, saját sorsa, pályája, feltörtetése az igazi rugó - szavak, ideák és tekintetek mögött. A nőre felpillant mohón, kedvtelve és meglepett örvendéssel; de sohasem szegetné útját eggyel is, sem pietások meg nem zavarhatnák. Nem az élet szent bárkája a nő, hova mindenével menekül; hanem feldíszített, szép, kényelmes jacht, amit kölcsönvesz, vagy kibérel egy pihenő utazásra. Aztán túlrad rajta, és folytatja a dolgát, így ismerte hallomásból, ez volt eddig. De ha egyszer egy ilyennek az életébe úgy kerülhetne asszony, hogy zászlónak látná lengeni maga előtt, és az útjára sütné mindenünnét messze, magános ablaka fénye.

„...Érzi a sorsomat? - kérdezte tőle oly különösen váratlanul. - Most bízom, de ilyen szó sokszor kellene!...”

Heteken át tartott ez az állapot, hogy álmokba gubódzva ült megint estennet - hogy nem gyújtott lámpát késeig, s a tűzhely nyitott torkába bámult, izzó parázshegyek, róten villódzó szakadékok, pokoli barlangok fantasztikus tájékaiba merülve; és végigélt, végigképzelt magában egy dús és dagadó pompájú életregényt; esélyeket, változásokat, küzdést, fájdalmat és pillanatok izzó jelentőségét. Aztán egyszerre, látható ok nélkül, hirtelen felrezzent ebből.

Megint érezte a mámor utáni lehangolást és fanyar szájíz. „Hát nem vagyok örült én - abnormális és beteg teremtés?” - fordult maga ellen váddal és ijedtséggel egyszerre. „Menyasszony-

fővel most egy ilyen eszelős ügy megint, levegőszcénák, játék-emóciók... és ilyen bolond, perversus beleélés! El kellene pusztulnom; én tán csakugyan nem vagyok ép életre teremtve! Meg kellene mondanom Sándornak, hogy milyen vagyok, tán megértene és akkor tudhatna gyógyítani! Ő egy türelmes szent! Hogy lehetnék meg én már önélkül a saját magam félelmes társaságára maradva!”

Februárban gyöngélkedő volt megint, és hetekig nem mozdult ki hazulról. Szabadságot kapott; az orvosi bizonyítványban szívgyöngeség szerepelt. Oly alélt és letargikus lett, hogy az övéi komolyan aggódni kezdtek miatta.

- Mária - mondta egyszer Sándor, valami mély levertséggel, de nagyon komolyan -, én egy idő óta nagyon sokat gyötrődöm valamin. A maga dolga nincs jól, Máriám; maga hajlama ellenére készül belemenni egy új életbe, amitől én a kettőnk boldogságát vártam. De én nem vagyok vadállat, hogy áldozat gyanánt akarjak elfogadni egy életet. Épp azért nem, mert szeretem.

- Nem értem egészen, Sándor!...

- Mária, hát azt hiszi, nem látom, nem érzem én már régen a maga... keze érintése, a bőre, az idegei, az ösztönei jeges idegenségét irántam? Azt hiszi, ilyen a mások mátkasága is, mint a miénk? Tudja, hogy tisztellem a tartózkodását, de ez... mint szimptóma, döntően bizonyít. Maga tudja, mi nekem és az életemnek. De azért ne kösse lelkiismereti aggodalom; valahogy csak rendbe jövök még... én kész vagyok visszalépni inkább, mint így!...

- Sándor ne... kérem, ne mondja ezeket. Én szeretem magát, Sándor...

Rémült elszánással nyújtotta felé soha nem érintett ajakát...

- Máriám, üdvösségem, édes, édes! - Úgy lesz, ahogy akarod - minden! Így tudok türelmes lenni, bízni, dolgozni, várni! Szeretsz, Mária!

„Egy hazugsággal több!” - gondolta a leány új gyötrődéssel. „De nincs már más út! Most már nem lehet visszalépni, magamra maradni - rágalmozó kíváncsiak, s a szegény, ijedt anyám előtt mi volna a mentségem? És nem is bírnék egyedül lenni!”

A városban képviselőválasztások folytak... Ki sem lépett az utcára, kérdezni sem akart senkit; sőt valami szégyenkező érzéssel gondolt a közelmúlt hetek képzelgéseire. Csak a helyi újságban nézte meg lopva a híreket. A kormány pártja csakugyan léptetett fel másik jelöltet; izgalmas harcban, nem nagy szótöbbséggel győzött Darvas Endre. „Biztos, hogy gondolt rám egypárszor azalatt, míg itt volt!” nyilallt meg benne valami izgalmas kíváncsiság mégis.

Aztán csend lett, jó ideig megint nem történt semmi. „Így van jól - határozta el tompa hangulatban -, most már így következik az életem. Hisz tulajdonképp nincs is már hátra semmi! Olyan csendes, passzív, befelé senyvedő asszony leszek, mint az édesanyám, egyre semlegesebb, egyre kövesültebb; lesz tán egynéhány leánygyermekem, évődöm és aggódok majd szegények miatt csendben és elmúlok szívbajban, mert öröklöm azt is tőle; és nem lesz nyoma sehol, hogy voltam!”

Időnként eltúrta a Sándor vőlegényi csókjait; maga sem értette, hogy volt ez lehetséges... És gondolni arra, hogy tovább megy majd az esküvő után, és mindennek meg kell lennie!... De hogyan, milyen átmenettel? Hiszen azt... majdnem fizikailag lehetetlennek hitte. „Örültség! Hisz nem vagyok „tudatlan” csirkelány, sem gyerek!” - leckézte magát sokszor ijedten.

Régi olvasmányaira gondolt, titkos erotikájú beszélgetéseikre az internátusban, mikor éppen ő lelte meg a könyvtárszoba polcán, ólegendáriumokban, feledt, francia szövegek könyvek ásatag lapjai közt és keleti mesék selymes ezerszínűségében; és ő közölte a társnőivel a régi, különös éjszakák mélyén, suttogó elfogódással az élet rejtélyes szövésű oldalát, az idegek reszkető és

mindennél mélyebb értelmű sejtéseit... Hol vannak azok az idők, a megérzésnek azok a képességei? - Tristán és az „Örökké Megújuló Vágy” itala és az éj a hajósátor küszöbén, amikor összeforrva állnak egy ölelésben hajnalig. És a másik éjszaka, mikor a királyné ágyasházában kell hálnia őrizőül a lovagnak, de fűrészpont hintettek a padlóra, ő átveti magát a királyi nyoszolyára, de felszakad egy régi sebe, és a vér árulón szökkenve festi bíborra a fűrészpont. És a másik Izolda, aki keserűen kacag fel a vadászon, mikor átugratja lovát egy mocsáron. „Mit neveltél?” - „Csak azt, hogy ez a gyáva sár is, a szoknyám alá fröccsenő - bátrabb, mint az én királyi férjem, Tristán!...” Ó, Istenem, hol vannak már azok a fiatalkori éjszakák? És hogy ő egyszer, Interlakenben *egyedül* ült hajnalig egy balkonon; az Aar tajtékja zúgott, egymáshoz bújtak a hegyek, és ő arra gondolt, hogy *mindent* meg tudna tenni egy férfiú kedvéért, akit akkor szeretett. De csakugyan szeretett-e?... És hogy akkor egy öngyilkosra is gondolt, aki az intézet ablaka alatt, a kis tér padján egy éjszaka föbe lőtte magát, ismeretlen, fiatal férfi volt, és a halántékából csurgott a vér!...

Nem, nem, ez mind *más*... ezeket nem is bírja úgy érezni már, elmúltak tőle. Most a valóság jön és az annyira más! - Most látta, hogy valójában milyen tájékozatlan a legegyszerűbb dolgokat illetőleg is, amik a házasságban várnak rá. Az ő drága, bolond csapatuk a Valériában csak a költészetét élvezte az érzéki életnek, a testi szerelem illatát itták tarka és eszmélyült bujaságú gyönyörében a szónak és kitalált életnek. A valóság ebben is más; egyszerűbb, szigorúbb, a mord természet leplezetlen célzatában és a következményekben.

Most erőszakos kíváncsisággal fordult az ilyen dolgok felé. Megkerített valami kicsit nagy-képű, professzoros, német könyvet, mely vastag kötetben, rendszeresen tárgyalja a nemek életét, s az anyaságot. Mind nagyobb zavarral és borzadva merült el a biológiai részletekbe, ámulva nézte a hússzínű, szörnyű ábrákat. Ilyen részletességgel soha végig nem gondolta a dolgot eddig. - Hisz ez elviselhetetlen, ezek a nehézségek!... Elrémült, ha Ágnesre gondolt, aki derűs és mély örömmel engedi sejteni külsőleg még alig észrevehető reménye titkát! Hát ez vár szegényre, és őrá is majd; nem elég, hogy a testi szűzi lázongása letörik, megalázkodik az átengedésben?...

S egyszerre megakadt a gondolata valami váratlan és vad ijedelmén; azon, amit már-már szinte felejtett megint. Hiszen ő... Sándor azt kell, hogy higgye róla!... És most világosan látta, megtudta ebből a könyvből, hogy rá fog jönni majd a hazugságra. Ez rettenetes! Most már nem lehet, nem is bírna szólni; ezen már nem lehet segíteni!...

És újra halálos izgalomban élt és járt-kelt, folyton kínlódva a legképtelenebb lehetőségeken. Holott voltak világos és nyugodt percek, mikor tisztán vélte látni, hogy beteges kényszerszorgondolat az egész csak, és nincs a dolognak akkora jelentősége. Ezt a lelke külön szakadt és ép része mondta; de a többi, egész összezavart és megtámadott gondolatvilága, mint valami borzasztó kelepcebén, úgy vergődött ebben.

És mégis teltek a napok. Március szellői jártak újra, Sándor gyöngéd és állhatatos erőszakkal vitte mindennap a szabadba, és mintha valóban enyhült volna is egy kicsit. A testi egészsége határozottan javult. És el tudta érni néha - legtöbbször csak ezt akarta -, hogy semmire ne gondoljon szinte órákon át. Csak halálosan fáradtnak érezte testét-lelkét.

Ám volt még valaki, akire majdnem éppoly kimerítően hatottak az utolsó hónapok, igénybevéve minden türelmét, okosságát és szeretetét: Apostol Sándor...

Egy délelőtt történt, hogy Mária Hubert polgármesterrel találkozott az utcán. „Mi történik magával? Hogy él? Mikor esküsznek? Miért nem látjuk soha?” Szokása szerint elkísérte egy darabon, beszélt erről, arról és felemlítette a képviselőt, legújabb és zajos politikai eseményekkel kapcsolatban. „Pompás egy ember az! Tudja-e, hogy most az ő kezében van a helyzet? Úgyszólván rajta fordul. Olyan kiforratlan párttal, mint az övé! - De zseniális!”

Elbúcsúztak; - Mária befordult gyorsan egy utcasarkon, és napilapot vásárolt. Nem járt neki egyik sem; sohasem érdekelték aktualitások. De most hazavitte, bezárkózott vele, és mohón, gyorsan futotta át a politikáról szóló részt.

Igen, amennyit így kikapva és tájékoztatlanul megérthetett belőle, valami olyan alakulás volt küszöbön, mely „lehetőséget mutatna a Darvas-féle csoportnak egyik nagyobb, mérsékelt ellenzéki párttal való egyesülésre, ami minden számítás szerint a kormány bukását hozná magával”. El volt még mondva, hogy a vezér bizonyos felelősségek (főképp személyiek) vélt súlya alatt késlelteti még a döntő lépést, de a kibontakozás úgyszólván napok kérdése.

Maga elé ejtette a lapot, és mozdulatlan maradt sokáig. Nem értett sokat a dologból, bár sejtette, hogy e látszólag egysíkú kérdés mögött titkos érdekek, gátak és ütközések szövevénye lappang, melyekről sejtelve sem lehet. „Így jó! - gondolta egyszerre. - Legalább kívül vagyok, és nem befolyásolnak egyéb részletek. Talán stratégia mindez, magasabb sakkjáték, és senkinek sincs igazi haszna belőle. De az ő élete, sorsa - az erős emberé, aki akar és bír és felülkerül. Ez szép!... Ej, jobb, hogy nem értem. Pythia behunyt szemmel szól!...” Egy kézmozdulattal nyúlt papír és toll után, és felírta ezt:

„A kendő színe nem változik, csak elevenül! - Szeretném most olyan percében kapni, amikor nem nevet a babonákon; akkor azt mondanám: nem mindig leghasznosabb út a legnehezebb! Odaát többet kockáztatnak; meglepetést érzek és várok; és - örülök. Nem is tudom pedig, hogy szabad-e nekem?... Ha úgy akarja, dobja el ezt, és ne gondoljon velem!”

Megállt egy percre. Egy kis belső gúnymosoly settenkedett benne az egész játék mögött; úgy érezte egy kicsit, hogy a kártyavetők rosszhiszemű véletlenségével rángatott itt együvé néhány zavaros szólamot. De mert nagyon szerette volna, később majdnem sikerült elhinnie, hogy hisz. Gondolkozott egy ideig az aláíráson, aztán gyorsan odajegyezte: Laszlovszky Mária.

Elküldte.

És azontúl megvett mindennap néhány újságot, ellentétes pártok szócsöveit; lázas odaadással olvasott át vezércikket, pártpolitikát, országgyűlési riportot; két hét alatt szinte beletanult, mint valami rejtvényjátékba, melynek lassankint elleshető és csaknem egyszerű fogásai vannak.

Ezek történtek. A kormány a várható válság kényszere alatt alkudozni próbált, az utolsó percben engedményeket ajánlott a törzsellenzéknek. Ám itt nem volt egyöntetűség. A vezérek egy része inkább hajolt a fúzió felé; - ez a hatalom némi kilátását jelenthette idővel; többségre jutást egy szerencsés pillanatban majd. Némelyek tudni vélték, hogy a „Szépszakállú gróf” állt útjában ennek - az európai és modern mázzal átvont, hivatásszerű kuruckodó, de bensejében hozzáférhetetlenül kaszthú és hagyományos, feudális úr. Akkor egy-kettőre jött minden. A kormány Darvasékhoz közeledett; s az eredmény olyanféle megegyezés volt, mely egy legközelebbi - a nemzetiségeket érintő - javaslatban „jelentékeny kedvezéseket” ígér a párt intencióinak - a béke és bizonyos vámkérdések zavartalan lebonyolíthatása fejében. Azt is jelezték féltitokban, hogy alighanem a miniszterelnök személyes ellentétei jutottak itt szóhoz a Szépszakállúval szemben, kivel társaságszerte tudott, udvari, asszonyi, félig familiáris, sőt örökölt torzsalkodásban állt...

És volt valahol egy vidéki leány, aki mindezekről távol és eltörpült, kicsiny élete közepett - titkos és becses közét vélte érezni mindehhez; néhány száz ismert nevű, az élet szintjén járó, szerencsés ember külön, úgyszólván személyessé kisajátított ügyeihez. Asszonyi erők lappangó szereplése, a feminin akarat szívós és állandó jelenvalósága a világ játékaiban!... Még ennek is csak gúnyja és paradoxonja volt az, övé. Hóbort. De önmaga szörnyű terhétől szabadította meg óráit és napjait akkor; görcsösen kellett belefogódznia.

És egy napon jött valami végre onnét - ami igazolta és jutalmazta. Levél Darvastól, az övére válasz. Lelkendezve, felkavart érzésekkel olvasta. A nem író-hivatású művelt ember kicsit negélyezett és cifrázkodó stílusában szólt.

„Túlról harcon és érdekek kuszáján, mintha valami távoli, szép, idegen part tájáról - úszott felém néhány különös szava. Becsesnek éreztem és köszönöm. Nemcsak azért, mert míg eltűnődtem rajta babonás, megfogott érzéssel - ki tudja, nem az a félóra döntötte-e el valamelyik sakkhúzásom esélyét. A cselekvésben élők, mint a tengerjárók, megtanulnak tisztelkedni a véletlenek előtt. De még inkább köszönöm mégis azért, mert a finom és lágy tollvonások egy kezet juttattak eszembe, mely az enyémben pihent egyszer egy pillanatra, és a kesztyűjén át éreztem reszketeg melegét. És egy drága, finnyásan leányos bájú alakot, fehérben és lengén, mint a nádtündérek - de ugyanazzal a lidérces villanással a szemek mélyén, azokkal a viharos hirtelenségű mozdulatokkal -, hogy hajlós táncok boszorkányságát, gyönyörű, hevült lendülések szentségtelen képzeleteit, küldje egy profán és eltelt halandó új szomjakra gyúlt álmaiba. És egy idegen csodálatos nőarcot, halványát - tele lágysággal, szomorúsággal és veszedelemmel. *Kell* - szükségem van rá és akarom, hogy ezt az arcot másodszor is feltűnni lássam időm és élményeim unott színei közé világítón. Jöjjön! Külön szakadva egyszer egy zavaró, és sekély miliő kényszeréből - külön, csodálatosan s úgy, hogy egy drága óra altatása azt mondassa velem: hozzám, csak énhozzám!”

Ez volt. Így egyszerre - mint a villámütés - profán merészséggel, de szuggesztíve... A leány hátrahajtotta fejét összekulcsolt, nyújtózó, szép karjaira; nagy, mély lélegzésben hullámozott fel a keble, és soká nézett a szoba mennyezete felé. Aztán egyszerre, hirtelen előreszökkent. Ámulatból ocsúdva - váratlanul szabadult fel benne egy gondolat - egészen pillanatnyilag. „Így... így el volna intézve minden!” Csak úgy vaktában még, szavakba nem foglaltan. De aztán... felmerült világosan, és ő szembenézett vele... A régi, beteg szóhazugság most igazzá gyógyulhat valami barbár és egyszerű ténnyel; valósággá oszlik... nem lesz útjában többé!... Ha *megteszi*!...

És nem érezte frivolnak e gondolatot, mert nem volt mihez mérnie. Oly tájékozatlan, oly elcsigázott és félrevezetett volt minden érzése...

- Nem akarnám kedvét szegni, Máriám - békétlenkedett Sándor a jólismert, halk, szomorú módján -, de nem látom be egészen, miért kell a szabadsága utolsó hetét most mindenáron Pesten töltenie? Idáig, azt hiszem, nem volt szándékában! A kelengye-ügyben a húsvéti szünidőn is lehetne; s akkor én is felkísérhetném. És az úgynevezett... nászúton, kedves, úgyis megpihenünk pár napra a nővérénél, nem?... Mindenesetre, ha jónak látja!...

- Hagyjuk csak, fiam! - legyintett fáradt, halovány kezével az öregasszony. - Tán szerencse még, hogy vágni tud valamire; olyan ideges, olyan mindegyes volt már; azt hittem, sose lesz vége. Én már nem is próbálgatom megérteni szegényt; én is belefáradtam már: mindig érettük, helyettük és elhagy az életerőm, beteges vagyok már... Hagyja csak, most egyszer még; nyárra megesküsznek, és akkor tán sok minden rendbejön. Csak adja az ég hamar úgy, mint Ágnesnek - az anyaság mégis legjobban hozzáköt a való világhoz!... Hagy menjen most. A Vera társasága csak segíthet rajta az csupa józanság és okosság!...

És mikor a vonatfülke ajtajában utolszor nyúlt búcsúzva a keze után, hogy megcsókolja, mikor felrebbent még egyszer, csak egyetlenegyszer az elrohanó ablak mögött búcsút intve világló fehérségben az a csodálatos és veszedelmes, szegény kis kéz; - Apostol Sándor egyszerre úgy érezte, mintha a szívében megforogna valami. Révedten állt meg egy pillanatra, aztán sarkonfordult és indult visszafelé már szokatlanul magános útján. „Így lesz ez mindig, mindig, hiába!” - tört fel benne egyszerre. Oly rég ideje már, hogy mindig egy másikkal, annak a bajával, életével, érdekével foglalkozott, szinte jólesett most egyszer észrevenni saját

magát megint - szánakozni és fájni. A szemhéja alatt égőn és sajgatva gyűlt össze egy könnycsepp. „Hiába, mi sohasem leszünk boldogok!” - sóhajtott akkor, és lehorgasztott fejjel haladt. Kis, szélső utcákon át igyekezett vissza a városba; ráértett, mily ritkán járt ezeken; csak akkor, ha elutazott valamerre. Mikor Párizsba indult, vagy mikor visszajött teli reménnyel és akarattal. Milyen furcsa!

Jószagú, tavaszi délután lebbent és fuvalt körülte, frissebben lépett, kicsit megélénkült; ezek már ismerős utcák voltak. Egy fiatal leány jött szembe vele sötétkékkosztyumban, nagy, fehér csipkegallérral. Gólyahírvirág a gomblyukában. Már hosszú szoknyát visel, szépen, délcegen jár, az alakja izmosabb lett és nyúlánkabb, de nagyon formás. No lám - a kis Förster Blanka -, akinél két évvel ezelőtt kvártélyos volt... Sötétszöke dús haja fiatalosan repked ki a kacér bársonysapka alul, rózsaszín, friss arca előtt. Piroslóbb színt vált még egy árnyalattal, ahogy visszaköszön neki valami sajátságos, bizarr kellemű félmosollyal. Apostol utánanézett egy percre. „No lám!”

De mindjárt megint a másokra gondolt megnehezült szívvel... Azzal már szaladt a vonatja - egyre, egyre messzebb... valahol.

10

„Most már elindultam, most már megyek!... Olyan bizonytalan az egész, mint valami álom! Pedig én *vagyok* és megyek; várnak ott és én *akarom*, így akarom! Mennyi mindenből kiváltam, mi mindent a hátam mögött hagytam, amíg így megindulhattam felé: - Ó, évek!...”

Nyüzsgött és zümmögött az áprilisi utca, mint valami felnyílt, nedves és kíváncsi szem, olyan volt az egész világ körül. Valami kimondhatatlan, szinte fájó, éles elevenkedés. Alig szürkült még, nem lehetett több, mint fél ötre délután.

Lassan ment Laszlovszky Mária. Meg-megállt kirakatok előtt, hisz el kell töltenie az időt addig; de csak a saját képét látta ott benn, a hátsó tüköruvegek mélyén. Halvány! - Ó, milyen sötét árkok a szeme alatt és az orr tövénél a száj két sarkáig lehúzó mély, kegyetlen vonal! Nem, ez lehetetlen, a rossz világítás az oka. Hiszen még szép, és ma kell, hogy az legyen - utolszor. Azután úgyis minden elszűnik és megáll.

Ma elintéződik, megoldódik minden, igen; egy nagy, végleges elszánás révén, és az elszánás megtörtént már, ötöle indult, azon már túlesett. Most útban van, már nem fog visszafordulni. Lám, hisz a *cselekvés* nem is olyan nehéz, ha az első lépés megvolt; a további már nem különbözik sokban a passzív magát-engedéstől. És mégis, ebben szellőzik a lélek. S az övé, hogy senyvedt, összegémberedett, beteggé nyomorodott az években!... Lám, így, ahogy ő megy itt mostan, evvel a kétkedéstelen, könnyű, szabad mindegyérzéssel, ezzel a bizonyosságával, hogy másképp nem tehet; hisz így követhették el az emberiség legnagyobb tetteit és hősiségeit. Hiszen nem tenni sokkal gyötrőbb, szövevényesebb, fáradságosabb! Szinte bántotta, hogy nem érezte ebben eléggé, és percenkint világosan a saját akaratát. Mintha nem az vinné. Hiszen a lépéi viszik!

Tudni akarta, végiggondolni, amit tesz, egészen átélni - élni!

Az órára nézett. Csak hatra írta, hogy ott lesz, több mint egy órája van még. Merre járjon?

Összébbesett a szürkesség odakinn, sűrűbb lett a járás-kelés. Szép, elegáns asszonyok jöttek virággal, gyors, idegzett léptekkel, szemük kicsillant a fátylak homálya mögül árulkodón, nyugtalanul, mintha nem bírna a titkokkal. A fátyolok szegélyét a szél zaklatta, repeste mögöttük, ha gyorsan kémelve fordult el mozgékony fejük egy utcasarkon. Mintha szerelemre,

ölelésre sietne mind, mintha legbelső, rejtélyes és csodás géprugóin járna, mozogna!... És sűrűbb lett a kocsirobogás!... Volt már így, valamikor régen, egész régen, egy hajdani drága délután. A ferenciek kis pincetemploma ott, parfüm és tömjénszag; a színház... körölte nyüzsgés, tolongás már. *A thrák harcos*; - kiáltozták akkor... Ó, hány éve annak! Mi minden elsiklott, süllyedésbe múlt azóta! Más színdarabokat játszanak. Ha itt egyenesen elhaladna még, elérné az utcát, ahol a Seregély Pál akkori lakása volt.

Itt voltak a szép, régi gyűrűk és kősöntyük. Hol az a bolt? Most új, silányan ragyogó tucat-holmi van egy kirakatban... Most át kell mennie a másik oldalra.

Ha becsengetne, mint akkor, és valami álomvarázslat visszahozná azt a régi órát, hinni tudna neki. Ha Jankó nyitna ajtót, elébe szökellne Hella, a kávészínű agár, és fehér szoknyája puha, bolyhos szövétéhez simulna. „Eredj csak oda, öreg, bátran!” biztatta a gazdája hajdan. Minden úgy volna, mint akkor. A szép legényszoba, a könyvek, a dohányzó, egy pompás szőnyeg selyemvirágai, az édesanya képe a falon és a másik asszonyé kivágott, fekete ruhában; egy pisztolycső hidege, egy boldogasszony kép... És felényújtaná mind a két kezét ismerősen, meghatva, szeretettel. De ő most rámosolyogna, letenné a kalapját, megnézne mindent jól, és a kezébe venné, megsimogatná a holmikat, segítné teát főzni; aztán elmondana neki mindent. Részletesen, jól kimagyarázná magát, rábízná, hogy ítéljen, tán sírhatna is nála! Az meg tudná érteni, kimentené, megvigasztalná, milyen igaz, nemes barátja volt! Hova lett? Rettenetes, hogy most meg nem találhatná a nagy város estjében, hogy el kell idegenedni olyanoktól, akik előtt ki tudtuk önteni valaha a lelkünk, megszabadulni magunktól az ő színe előtt!... Szántszándékkal élezte ki érzéseiben ennek a fájdalmát. Eltűnt, múltba veszett. Ha most odamenne, idegen lakók nyitnának ajtót, és bámulva néznének rá.

...Felrázta magát ebből. Most máshova indult, más városnegyedben van dolga, más korszakában az életének. Csak vissza a *mostanhoz*! Várják! Idegenes, erőszakolt érzés... valami kifejezett, önmagának százszor elmagyarázott, szertelenül szavakba erőlködő ok; ami e percben mégis oly bizonytalan, álomszerű. Odamegy, mert már elindult feléje... ennyi!

Egyszerű és nyers kalandvágy az, ami feléhangzott a hívásban? Mindegy, úgy is jó! „Akarom, hogy eljöjjön hozzám, úgy fehér ruhában, különszakadva mindenből!” Modern tucatregények stílusa ez, igen! De hát veszélyre nem gondol, felelősséget nem érez? Akkor mégis nagyon kell neki?... Vagy olyannak hiszi őt, akinek már mindegy?... Ez a demokrata! Hisz lehetetlen, hogy ne hallott volna a családjáról, ne ismerné a rokonait! Tán valami érzékeny veresége volt nemrég, sebző kudarca szerelem-ügyben, és egy ilyen gyors, egyszerű hódítás sikerével akarja gyógyítani férfionbizalmát! Vera magyarázná így, ha tudna a dologról; és talán igaza volna. Szegény, okos Vera... de hiszen ő is!...

Tegnap beszélt magáról, mindent elmondott. Egy szerelemről, ami elvégezte asszony-életét, és annak a nyomát viszi utolsóul az öregségbe mármost. És milyen bölcsen, nyugodtan tudott beszélni róla szegény!

...,Világosan láttam és tudtam mindent akkor; de azt is, hogy nem tehetek másképp. Próbáltam menekülni - de a szenvedés egy volt mindenképp; gondoltam, akkor már mindegy! Legyen valami legalább! És elmentem. - Az asszony átengedése, tudod, nem változtat sokat; nagy szerelemből ki nem ábrándít, tán ellenkezőleg - de könnyű hajlamból sem csinál szerelmet, nem köt jobban! Ez mind mesebeszéd, babona; és én tudtam ezt. Nem is azért tettem. Amíg arról álmodoztam, hogy a lelkéhez is lehet közöm; halogattam a másik dolgot, és csak ezt akartam erőlködve, mindent próbálva. De nem sikerült! Nem voltam elég fontos neki; tán egy asszony sem lehetne az! »Te az enyim vagy, de én a magamé vagyok!« - mondta nyíltan, kegyetlenül. Olyan ember, aki munkát vélt vállalni a földön, és abba nem avat asszonyt; azt hiszi, csak zavarná. Nekem pedig az, éppen csak az kellett volna, amit nem kaphattam meg. Védekezett a befolyásom ellen, féltette a gondolatait, független énjét, munkás

nyugalmát, napközi életviszonyait - azért játszta ki túlzottan az érzékiséget, a feltétlen, heves, vad bírni-akarást. Tudom, hogy a vágydúlta percek felelőtlenségébe szökött előlem; érezte tán, hogy veszélyeztettem. Hát legyen! - gondoltam keserves daccal és fájva. Egy félbemaradt flörtnél *tényebb, valamibb* az úgynevezett »viszony«, ez a babona járja legalább, és én elevenebb emléket akartam magamnak, tán magamról is. »Mennyire hálás vagyok, hogy szeretsz!« mondta a gyöngédség percében. Nagyon szenvedtem - pedig talán igaza volt. Független, erős magános; - mi szüksége lett volna az én lelkemre, hangulatokra, harmóniára, kétes végű érzelmeskedésre; az ölelés gyorsabb, elintézőbb, csak az animális részt kell belevinni; az ember hetykén kívül is felülmaradhat; felocsúdik és az órára néz. Én tudtam ezt, és bensőmben elbúcsúztam tőle az ölelések alatt; és már keserű szájjal lestem a percet, amikor mennem kell, nehogy terhére legyek, hogy unva és önvádból marasszon egy ideig. Sohasem beszélt nekem a munkájáról, a gondolatairól, belső harcokról - még a gyermekkoráról is nehezen, ha faggattam, vagy anyjáról, a testvéreiről, az első szerelemről. Láttam, hogy fáj neki minden közlés, nem tehetett róla! Elvesztettem a csatát, csak visszavonulni tudtam még. Idejében mentem el, amikor látszatra még (vagy percnyleg maga is hívón az őszinteségében) - marasztott és akart. Ha maradok, küldött volna előbb-utóbb valami mozdulattal - láttam volna megváltozni a bánásmódját, elkésni vagy sietni tőlem. Nem vártam be - és ez volt minden, amit még magamért tehettem ebben a dologban... És azután elmúlt egy év, már a második, és nem lettem öngyilkos; hát most már nem is leszek. Igen, valamit majd csak hoz még az élet - nem lehet megállni egyetlen gesztusban, még a fájdalomban sem. - Ezek a feminista szereplések, amikbe belesodródtam, néha... egészen érdekelnek. Mit tegyek? Zsuzsika is megnő lassacskán. Az urammal jobb most, hidd el - békén hagynak a kis játékaik, türelmesebb lettem irántuk. Így lassan, minden elkövetkezik!”...

Így beszélt, ezt mondta Vera tegnap. Az ő nagy józansága, tudatossága hát semmit se használt neki - ő is „elment” egyszer. Ez a közös sors; elmenni mindig, így vagy úgy. Mivel rosszabb ő akkor? Tán még szebb is így, tudva és nyitott szemmel azt mondani: magamért, az életemért, egy pillanatért, vagy próbából, kísérletből - de akarva.

Fél hat. - Az Andrássy úton volt. Háromnegyedkor befordul lassan abba az utcába!... Addig elmehet még az Oktogonig és vissza, legalább kipirul, megfrissül egy kicsit az arca. Megint eszébe jutott, hogy megnézi magát egy kirakatban. A villanylámpa kigyúlt már, odament. Ó, tévedett az imént, vagy lámpavilágnál annyira más; annyival jobb az arcának az esti fény. Milyen jó! Szépnek látta most magát, valami áttetsző, különös ragyogásban; - az utolsó idők dúló, sistingő élete, szenvedései átdolgozták, megzilálták az arcvonalait, és a szeme... oly zavaró, különös csillámú, halálos elevenségben sajog ma. Olyan szép.

Mit kell mondania majd ott, hogy kell viselkednie? - nyilallt belé váratlanul valami lendítő, izgalmas ijedtség. Aztán eszébe jutott, hogy mindent a pillanatra bíz. Az ő dolga csak addig tart, amíg odaér, elébe áll - azután engedheti történni a többi. Az ő része pedig majdnem elvégezve már; el van határozva, meggondolva - nincs mód a töprengésre miatta, hálsten, hálsten! Egy nagy, rettenetes hullámot ver legalább a szegény, tespedt élete - mielőtt végleg felszívódna, belemúlna a tétlenségbe, unalomba. Talán... egészen egyszerű is ez!

Nem ismerik egymást - így jó, ezért gyönyörű az egész. „Két ember elindul a föld ellenkező pontjáról - összetalálkoznak egy órára valami lakatlan szigeten -, másnap visszatér mindegyik, anélkül, hogy megnevezné magát.” - Mintha ő gondolta vagy írta volna ezt valamikor. „Csak egy jelenet, valami betetőzés, összetalálkozás, visszaemlékezés valami sohasem-voltra; - percnyi csodás felemelkedés, aztán hulljon vissza minden!...” Most itt van a küszöbén ennek. - „Ez az újféle ember, a tett lovagja, idegen, durva, fölényes és siető!” - így gondolta össze magában lényét. De ha váratlanul mégis jó volna hozzá és szelíd!... A szörnyű, hússzínű ábrákra gondolt, amiket egy orvosi könyvben látott egyszer. Jaj, ha nem bírná, ha az utolsó

percben elmenekülne gyáván, kétségbeesetten!... Vagy ha végképp összezúzza a nagycsizmás, sáros valóság, és nem bír majd fölkelni utána!... Ejh, végső esetben még mindig meg lehet halni! De nem szabad rágondolni. Ővele se történhet szörnyűbb, mint minden más asszonyokkal.

Igen, igen, igen! Végzetszerű az egész - az ő találkozásuk Darvassal. Az első szókat úgy mondták már, gyorsan, meglepően, mindjárt a lényegest; mintha valaki előre megtervezte volna. Két percig se beszéltek, az arcát nem tudja látni képzeletben - de mennyit foglalkozhatott vele azután! Ki akarta ezt? És egy évvel előbb még... hiszen álmodott felőle. Látta a szobáit, a kék bútorokat, egy Segantini képet, egy halálfej-olvasót... Hirtelen remegés fogta el, a *csoda* előtti boldog ámulat. Ha most ráismer; - ha újra érzi az álom kimondhatatlan hangulatát! Több volna ez mindennél, amit eddig átélt. Ha ezért kellett hazudnia is akkor, érthetetlenül, örülten... ezért a mai teljesülésért? Oly kész volt a *hitre* e percben; szomjasan, mámorosan fogadta. Reszketett minden tagjában, ahogy közelebb ért a házhoz; érezte, hogy a sorsa dől el ebben az órában.

Elegáns utca volt, villákkal és tágkapus, szép bérpalotákkal. Széles, szönyeges lépcsőházban állt meg. A karfába fogódzott. „Második emelet.” Eljut-e odáig valaha?

Második - ez az! Nem lehet!... Még nem történt semmi?... Idegen erő tudtán kívül emelte a csengő gombjára a kezét.

Meddig várt?...

A szomszéd helyiségből - konyhaféle volt tán - kidugta a fejét egy asszony.

- Mi tetszik?

- Darvas képviselő úr! - mondta a leány és megszédült.

- Itt lakik, de nincs itthon. Milyen ügyben kérem?

- Be vagyok jelentve mára, és azt hiszem... várnia kell. Hacsak a levelem...?

- Jaj, kérem, már négy napja, hogy Bécsbe utazott. A leveleket a szekrénybe dobja a postás. A képviselő úr senkit sem említett.

- Úgy hát...

- Bécsből egy hétre Gmundenbe megy pihenni, nagyon elfáradt az utolsó időben. Csudálom, az újságba' is benn volt tegnap! Kinek a nevét jegyezzem fel?

- Köszönöm, majd...

- No, velem lehet izenni! Én vagyok a Török néni, én takarítok rá, és megbízik bennem. Különb, ahogy tetszik!... A szobákat lezárta, elvitte a kulcsot. Ajánlom magam!

...Lent volt megint, és tudta, hogy most minden elvégeztetett fölötte. Elmúlt az út, a hidat felszedték, nincs hátra semmi. Valami tompa és egyetlen gondolata volt még; - mintha mindezt éppígy, ahogy történt, ő már előre tudta volna, és másképp nem is lehetett.

Kinn az utcákon egészen besötétült; égtek a lámpák, idegenek szaladoztak el mellette. Némelyik megnézte jól - olyankor sietni kezdett.

Egyszer csak eszébe jutott, hogy idefenn is az imént hogy megbámulta az idegen asszony, és a szemközti lakás konyhaajtóban is félrehúzódtott a függöny; valami kíváncsi cselédarc utánalesett. Milyen látvány lehet, feltűnő, fehér posztóruhájában, szélről csapzott hajjal, elcsúszott kalappal, ahogy itt elrohan és dült, kikelt lehet az arca! Mit gondolnak felőle? De hiszen... azért ment oda, hogy... Egyszerre olyan gyötrelmes, égő szégyenkezés jött rá, mintha meztelen haladna itt végig.

Hova megy, kihez?

A város rettenetes sűrűjében régi, elvesztett irányait kereste, az utakat, amiken valaha járt. Régen, vagy még ma?... Vera most egyedül van otthon, már mindent elmondott, és talán megbánta utóbb. Ő mégis erős így letiportan is, igen, vissza tudott térni önmagához... Valahol messze tán rágondol most, és hazavárja őt az édesanyja, szegény. Várja-e vajon? Úgy elfárasztotta a szeretetét - ő és a betegség, a kor. Az Ágnes gyermekét megvárja még, azt nagyon várja... Apostol Sándor! Mennyit ártott ő ennek az embernek, hogy kihasználta, pazarolta, a nagy, jó szerelmét! Levezekélhetné valaha?... Ha Seregély Pálhoz elmehetne most! Ott megnyugvást lelne, rendet, kibékülést. De hol van az, merre lakhatik a feleségével? Milyenné változott azóta!... Igen, az internátus, a régi drága, meleg fészek, a legigazibb otthon, ahonnét elszármazott! Ha most odamehetne, és benyitna a tizenhetes szobába, és ott lelné a régi lányokat mind, csipkés, hófehér hálóköntösükben a tiszta, szép ágyakon.

Az okos Klárit, a kedves drága Józsat, Taubler Vicát is, akit olyan sokra tartottak. Ő, abból csakugyan vált valami mégis, „a jeles író” - így emlegetik. Jaj, hiszen elszéledtek, szétmentek mind, ki tudja, hol vergődnek, vívnak az életükkel vagy magukkal ők is! A tizenhetes szoba harmadszor cserélhetett lakókat azóta. Évek, évek! Új generációnak adtak helyet a drága falak. Ki alszik az ő ágyában vajon?

Ment előre, agyonfáradtan, szakadatlanul. A járás mechanikus ritmusa vitte csak, és az tartotta fenn, hogy össze ne essék. Az agyában végigkergetődött életének valamennyi gondolata, vad száguldással és csodálatos rendszerrel; de erről most nem volt világos, biztos tudomása.

Hihetetlen messze utat megtett már így, összevissza kanyarogva zezzugos utcákon, kétszer is kijutva oda, ahonnét elindult. Néha felértett egy percre. Kocsi után nézni, várni, villamosra ülni, irányra, átszállásra ügyelni!... Minek az már!

A Margit-híd ívelt fel előtte sötét, lenge bordáival. Ó, mekkorát került! - ütött eszébe majdnem józanul és értelmesen.

Hisz a Veráék lakása ettől esik legmesszebb! Odaát majd mégis villamosra kell szállnia! Borzasztó ez most!

De hát nem lehet megállni az utcán. Nincs mire várni többet! Mégiscsak indulni kell valamilyen irányba!...

- Kérném szépen, nagyságos kisasszony, merre lelem meg az irgalmas barátok kórházát?

Bekötött fejű asszonyka lépkedett mellette szaporátlanul, és gyámoltalan, esdeklő nézéssel könyörgött fel hozzá.

- Az uramat operálták, kérem. Most tudtam meg, most jövök Szentmihályról. Ha már be se engednek mama, legalább megtudakolnám...

Felrezzent végre. Ideges, jeges nézéssel meredt rá egy pillanatig, aztán kinyújtotta a kezét, és megmondta az utat kurtán, gépiesen.

- Isten fizesse meg! Jaj, Istenem!... Köszönöm igen szépen!

Megszeppenve sietett előre. Mária lassabban ment, mintegy szándékosan engedve, hogy elhaladjon. „Mit akart? Mit mondott nekem?... Az urát operálják... Miért?”...

Már alig támolygott. Meg-megállt néha és a hídkarfára fektette a félkarját. Nagy, tágas, mozgó egyformaság odalenn... a folyó! Megy, mindig megy a víz, örökké! Az ő születése előtt, a halála után majd, száz év múlva... mindig így fog folyni egyik hullám a másik nyomába, lassan, konokul, könnyen és meg nem gátolhatón... Mindig.

Kinyújtott karját nézte és a kis fekete bőrtáskát a kezében. A víz fölött himbálta... (Ez is volt már így, éppen így valamikor!) Ha most kigörbíti az ujjait... egyenkint és elengedi... csak egyetlen ízét még a kisujjának!... Most!... Ó, már ott hull, hull, mint egy kis fekete madár, megforog, elvész a ködben... Már elérte a vizet, de a csobbanása nem hallatszott fel idáig. Soha, soha többé!...

Mária nevetett. Most már tudta, hogy mikor volt ez már egyszer éppen így. Régi, régi dolgokat tudott... egyszerre mindent... Kihajolt a karfán, mélyen utána a víz fölé... Hirtelen felhágott féllábbal, és már nyújtózva feküdt a párkányon... oly különös, groteszk helyzetben egy pillanatig. Már csak félkarral fogódzott. No még... még! Megiramló léptek dobogtak felé, szaladó emberek. Mosolygott. El nem érik!... Egy görcsös ín a bokában és a bal csukló; de már elfáradt! Már enged...

- Valaki leugrott! Segítség!

- Segítség-é-ég!

- Egy nő. Fehér ruhában. Jaj, ott!

- Láttam! Jaj, Isten irgalmaz! Az imént kérdeztem tőle a kórházat. Még megmutatta, jaj!

- Hogy sikoltoz! Rettenetes!

Egy úrforma ember a budai hídfőhöz szaladt; úgy tudta, hogy az örfülkében van telefon. Azt mondták neki, hogy azt csak hivatalos ügyben lehet használni.

Éktelen, méltó haragra gerjedt, hadonászott, elhatározta, hogy az újságokba téteti másnap ezt a szörnyűséget. Mikor emberéletről van szó.

Hova is akart telefonálni? A mentőknek vagy a rendőrségre... Csónakot oldani, ha nem lett volna még késő!...

A kiáltozást percekig lehetett hallani még...

1912

ÁLLOMÁSOK

1

- Ecco! Bútorszállító-compagnie... küldök tőle, emberek, holnap! - mondta gyorsan, hibás, idegenes kiejtésével a férfi. - Kérem mondani... ne törjenek össze!

- Igen! - felelt halkán Éva. A küszöbön állt, és bólintott.

- A gyerekek?

- Lefeküdtek, nem kellene zavarni már. Minden vasárnap délelőtt beküldöm őket Marissal magához.

- Erdősor, numero ötven, földszint-atelier. Igen?

- Tudom.

- Én már nem kell... idejőjjen többször. Addio!

- Igen. Az ügyeket majd írásban is... elintézhethetjük később.

Kezet fogtak. Az asszony visszament a kiüresített műterembe; a férfi (éveken át a férje volt) lefelé botorkált a homályban a villa kényelmetlen kis csigalépcsőjén. „Világítani kellene neki!” tűnt az Éva eszébe, de mindjárt mosolyra fanyarult ezen a készséges indulaton; most az „utolsó” percben. Igen, hisz minden olyan szépen ment; túlestek röviden, közös akarattal elterelve e pillanatok kényelmetlen súlyát. Már le is ért... most indul a kocsija.

A szoba közepére összehordva garmadában állt még az itt hagyott holmi. Agyagos láda, fehér gipszfejek - ismerős frizurás dámák és közéletben szereplő férfiak arcásai -, ócska edények, figurák; régi templomi lámpa, fémplakettek, csinált ódon patinával és szándékosan nagyolt, extravagáns ceruzavázlatok. Mennyi idegen, felületes portéka! - gondolta egy kis lelki elmélyedéssel, amint így előtte voltak. Együtt, ügyesen szétrakva jól dekorálták a „műhelyszerűség”-et itt; de most, egymás tetejére tornyozottan a padlón, az esti homályban, mint egy groteszk ószerbolt, olyan vásári volt az egész, olcsó és szánalmas annak, aki - mint ő - annyira ismerte mindezt... Hanem a ruhák ó, azok már gondosan ládába, kofferekbe csomagolva: az új szmoking, a híres londoni frakk; divatos, szürke, nadrágok, finom, nyersvásznon köpenyek a munkához, vasalt ingek selyempapirosban. Éva elfordult, idébb rakva a cilinderes skatulyákat, nehogy itt felejtődjenek holnap, lecsavarta a villanyt, és átment a szalonba.

Végigjárt, kinyitotta az ablakot. A kert kopasz volt még, és túl, a villák mögött, a kis erdőben fázós márciusi gallyak nyúlkáltak fel a meztelen, tavaszi holdra. Csak egy percig maradt itt, egy mély lélegzetvételig, lesietett a földszintre, át a hideg ebédlőn; az ő szobája meg a gyermekeké fűtve volt még. „Milyen szép csend van nálam!” gondolta, ahogy belépett, szinte naiv felörvendezéssel. Kedve lett volna most megnézni Péter-Pált, a kis ikreit odaát: hogy alusznak? És megcsókolni. De nem tette: „Bizonyos, hogy jól alszanak, fűdtek lefekvés előtt, és... nem kell érzelegni most, éppen *most* - az Istenért!”

Igen, félt volt egy kicsit az első estétől; elkészült rá, hogy valami ijedtségformával meg kell majd küzdenie, szokni az új állapothoz. De nem, hálístennek!... Mégis jó volt végigkínlódni, kívánni ezt az időt, mikor már *így válhattak* meg egymástól. Ellazult köztük minden szál, rég kiadta mérgét a keserűség: vád, jelenet, érzékenyesdi, bántó szavak; és ami emlék - ha volt - úgy vásott le róluk fájdalomtalan, mint érett gyümölcsről a burok.

Hirtelen leült a hintaszékbe, szemközt a tükörrel, ringatta és nézte magát. Most lehet... min-dent, feszélyezetlenül, *itthoniasan*: járkálni, leülni, végigfeküdni, tétlenkedni vagy sűrögni; nincs többé az eleven kontroll, nem nyithat rá véletlenül a *másik*, az idegen társ. De neki sem *kell* gondolni vele: itthon van-é az odafenn az emeleten, dolgozik-e, meddig marad el este? És nem kell sérelemnek érezni, ha későn vagy reggel jár haza, holott igazában annyira mindegy volt már régen... Milyen szép ez a sok meleg, bíborpiros szín, lámpaernyő, szőnyeg, a kedves kis politúros asztala a sarokban, a terítő hímzett szegélye! Mennyire magáéra ismer itt most mindenben... és mintha ma látná először, olyan újnak tetszik mégis egy-egy pillanatban! Ült, és szerette és élvezte a szobáját is percekig.

Itt most végig lehet gondolni a dolgokat zavartalanul: hogy mi lesz ezután? „Most lehet hétfőt csinálni!” jutott eszébe a gyerekkori szólásmód, mikor egy-egy hétfőtől új rend kezdődött az iskolában, vagy valami megváltozást, jó szándékot kötött ehhez. Hétfője az életnek! Most minden előről kezdődhet, és hálistennek, még elég fiatal hozzá!

Az utolsó napok kellemetlenségei után, kicsit akarva - egészséges szándékossággal -, igazodott így most a lelkiállapota. Hogy: lám, nincs ok aggodalomra, menni fog minden!...

- Hozom a teát! - mondta a fehér blúzos leány, és csendesen jött be a tálcával. - Ágyat is bontok. Nem tetszenék ma ágyban meginni, jókor lefeküdni? Az nem árt.

- Nem vagyok még álmos, Máris!... Miért?

- Hát csak! - húzta fel a vállát kicsit zavartan, aztán elmosolyodott felbátorodva, közvetlenül. - Nem is tetszik bánatos lenni! - állapította meg végre derülten.

- Nem én, hallod, a világért se! - rázta meg Éva a fejét, és visszamosolygott rá. - Add csak időbb! Most meglátom, hogy tudsz lágy tojást főzni. A szakácsné eljön még a holmijáér'?

- A kosztümje van itt még meg egy kalapskatulyája; holnap érte küld.

- Nem lesz unalmas neked így magányosan?

- Ojjé! Annak örülök, ha nem nagyzol nekem senki, nem dirigál! Amennyit ezek dógoznak, majd meg tetszik látni - játszódba elvégezem helyette is. Nem lesz semmi baj!

- Na, hisz úgy igazítjuk, hogy kevesebb legyen a munkád. A műterem-takarítással is mindjárt meg egyébbel is.

- Hát! Egy férfival van a legtöbb vesződség egy háznál; ha a' nincs, minden könnyebb.

- Aztán májusban kisebb lakásba megyünk... ha ugyan addig itt nem hagysz megint.

- Úgyis hiába vó'na! - nevetett a lány, és vállat vont, hogy elrejtse a gyöngédséget abban, amit beszélt. - Hat esztendeje, hogy felhoztak Pestre, mi voltam? Tizennégy esztendő - bornyú, éppen, hogy nem bögttem -, kutya se törődött velem többet onnan hazul. Csak átkoztak levélben - jó lett vóna, ha a fizetésemet mind hazaküldöm nekik itatra. - Itt lettem én nagylány, Márisbul Mariska; jól tetszett okosítani; semmi keresetem nem vóna mán nekem Aranyoskúton, a bányászvégen, a hegybe vájt putriba. Hát nem igaz? Hogy meg másutt szolgáljak? Az utolsó két esztendőben próbáltam azt is - megbolondultam, felmondtam itt -, bennem vót a kutya, hogy mégis, próbálni kék ezt a Pestet e' kicsit! De egy-két hónapra, ugye, visszakerültem, nem vót nyugtom másutt. Nagyságos asszonynak se smakkolt azér' más szobalány; mi már megszoktuk egymás tempóját. Meg nagy izé az is, hogy egyféle valósi az ember, egyféle a beszédje. Kiskoromban is mindig csak a Rosztoky kisasszonykátul szerettem, ha kinyőtt ruhát hozott az anyám; mán örültem, ha odament mosni; akkor is mán olyan tisztán tetszett a ruhát viselni...

- Készen vagy az ágygal? Na, jól van - Hucul Máris -, viheted ezt a kannát is; van itt még neked egy csészérealó.

- Köszönöm! Szeretem a teját, pedig de főzi a véreket! Nem alszok tőle éjszaka.

- Na, csak vigyázz magadra! Hát adjon Isten!

- Jól tessék aludni!

Derűlten, lassan kavargatta tovább a langyosodó, aranyszínű lét. Jólesett ennek a haszontalannak az embersége most; mikor tán azt hitte a csacsi lány, hogy ő elhagyatott, szomorú és szüksége van rá. És inkább marad nála mindenesnek, mint máshol szobalány legyen. Hm! Biztosan tudta pedig, hogy e télen volt úgy néha, hogy a műterem ajtaja nyitva maradt éjjelre - Guido mindig külön odafenn aludt -, és egyszer csak nyikorgott a kis rossz vas csigalépcső mezítlábos léptek alatt... és Hucul Máris új blúzt, filckalapot, egyszer bársonymuffot vásárolt a rákövetkező napokon... Őneki már nemigen volt joga utóbbi időben számon kérni vagy észrevenni is az ilyet; rég nem vállalta vállalnivalóit e nyűgös kapcsolatban. De most milyen hévvel az ő pártján volt a bolondos! Asszonyszolidaritás ez? *Van* ilyesmi, és épp ilyen szegény hisztériában, aki néha magánkívül, dühöngve felesel és átkozódik, ha felgyűl benne a „rossz”, hogy hetek múlva alázatos kutyasimulással, megbánóan kéredzkedjék vissza megint? *Cselédhűség* - lehet ez? Nemcsak a felülhelyezettek önáltatása, hogy takarják vele, mennyire kiszolgáltatottak?... Vajon úgy érzik ezek a leányok, ahogy mi elképzeljük; hogy milyen nehéz sor lehet mások alá, testi szolgálatra rendelve lenni? S kivált asszonynak másik asszonnyal szemben! Mit érezhet iránta valóságban az, aki piciny kora óta az ő testéről való ócskát viselte?... De lám, most örvend ő is szegény, hogy nem „nagyzol” fölőtte semmiféle szakácsné; a konyhán, cselédszobában úr lehet egyedül. Halk edényzörgés; a csendes, elégedett danolása berévlük a falakon át.

Elment a tyúk vándorolni.

Nem gyön haza többet tojni...

...Lám, otthoni, aranyoskúti nóta! Részeg, bús bányászlegények dűnnyögik hazamenet a szűk kis hegyi utcákon; késő este a szőlők alatt... valami csigázott, siralmas komikum, akasztófa-humor van az együgyű dallamában. Ó... szegény anyu! Igen, ő citálta ezt önmagára egyszer, mikor néhány évvel ezelőtt öreg fővel, ügyetlenül, szétpredálódva, sértődötten egy tízesztendő sérélem miatt - s oly alkalmyszerűtlenül, ahogy mindent az életében csinált - felkerekedett egyszer csak ő is Aranyoskútról. Otthagyta apát, a házát, városát, a jó ismerősöket, akik szívesen sajnálgatták kívülről „azt az áldott jó, istenes asszonyt”; és feljött ide új életbe, hozzá s a vejéhez, tovább a hátralevő kis idején. „Elment a tyúk vándorolni... Batyut kötött a hátára; úgy ment ki a nagyvilágba.” Szegénykének ez a mondás volt tán élete egyetlen öniróniája, s az egyetlen jó ötlete is. Mennyit elégedetlenkedett itt velük, a vejével, a gyereknevelésükkel; hogy járta itt is a templomot, imádkozott éjfélig a térdeplőn, és égette a szentelt gyertyát odafenn a pici tetőszobájában. Milyen beteges kedvvel játszta most már náluk az üldözöttet - kivált utolja felé szegényke -, sírt, jókodott, panaszkodott rájuk ismerősöknek, a cselédeknek... De szépen, enyhűlten hunyt el. Megáldott mindenkit, gyónt, és magához vette az urat. Igazán... hogy megváltozott a halála előtti napokon! Szinte megnőtt, fölébük került; szelíd lett és komoly, számba vehető!... Ej, de hisz a halál ideje még messze-messze van... és ő nem ezekre akart most gondolni!

Mért kell mégis visszafelé kalandoznia, ahelyett hogy a holnappal jönne tisztába? Valami kapcsolatot keres a múlttal, amihez úgy térne meg, hogy csak átmeneti állomásnak, vesztelésnek érezze ezt az elpazarolt hat esztendő? Visszatámaszkodni a régi magához, talajhoz, ahonnét nőtt, szákkal, törvényekkel, amik kötnek és biztosságot adnak, *hazatüzenni* valahogyan legalább; most, amikor az életútja térül!... Családiság! Igen, ha úgy lett volna neki is,

mint a legtöbb embernek az élet első idején! Nem volt; de vajon biztosan boldogtalanabb azért másoknál, vagy kevesebbet ér?

A „szülői ház”; igen, valami nagyon laza, külsőleg összetartott és véletlenszerű volt náluk ez: néhány ember egy fedél alatt élése. A „család” soha nem eszmény, mindig züllő, komolyan se vett, inkább kicsúfolt állapot. Hogy ő első, ösztönös gyerek-szégyellőségével borzadt már mindentől, ami érzélgés, szóval-józkodás, kifejezett gyengédség; szegény mama volt az oka ennek, vagy inkább, ahogy véle apa ellentétbe helyezkedett. Mert az apja tetszett neki. A „Csúfondáros fiskális”, ahogy nevezték, a sok furcsasága, egész hanyag mivolta, mértéktelen gögje; éles ferdítőtükör emberlátása, maró elmésségei; és józan kedvessége is, rejtőzködő, szemérmes jósága, amire ő büszke volt, hogy kiérzi. Mert hallhatta, hogy áldják és dicsérik néha jártába-keltébe holmi idegen, szegény ördögök, poros kárvallottak, akiknek ingyen védte az igazát, gyümölcsköfák kézcsoakra szaladnak, ha végigmegy a sátrak során a piacon. De hamarosan zavarba jött vele mind, mert őket is kicsúfolta, megbántotta; röstellte a népszerűséget. Éva sem emlékezett, hogy elutazáson kívül valaha is megcsókolták volna egymást; de azért az ő értő és összetartó cinkosbarátságuk emléke minden, ami kedves az élete első húsz esztendejéből.

Írnia kellene neki ma, most este. Kimerítőn, bizalmasan közölni mindent magáról, a dolgairól, ezt a házasságot is lefesteni Guido Lussinival, akit apa különben sohasem kedvelt. Előkeresni mindjárt egy levélpapírost, és felírni: „Kedves jó apám!”... De milyen régen írtak ők már egymásnak; és akkor is csak rövid, felületes értesítéseket a hogylétükről, a gyerekek születéséről, néhány születésnap gratulációt, az anya halálát. „Kedves jó apám!” Soha élőszóval így nem mondta neki, és nem is tudná; kezdettől fogva magázták egymást kölcsönösen.

Most felrévlett előtte a régi családi asztal, az ebédelés ideje, amikor egy fél órára mind együvé kerültek. Anyu, ölében összerakott, párnás kezeivel, szorosra húzott ajkaival, begyesen, kövérkén és szenvedőn ült az asztalfőn; mellette Lulu, a felnőtt leánya közönyös, fiatal arcával, jól szabott, finom ruhájával elegáns alakján. Éva lejjebb ült, Ferkó mellett, akinek felkötötte az asztalkendőjét, és ráncba szedte félhalkan, ha disznólkodva evett. És látta apát gyűrött kabátban, jó étvágyával és örökös, kötekedő mosolyával, ahogy önti és folytatja apró, csípős élceit; mamura legkivált, de nem kímélve egyiküket sem, csudálatosképp csak őt, a kisleányt. A szenteket sem kímélte, a nőneműeket különösen - Évára kacsintott közben egyetértően, bizalmaskodva, és kevésbé-burkolt trivialitásokat mondott a krisztuséhes, csókolhatnám-szüzekre; a házasságban tiszta életet élt szent nők legintimebb szokásait firtatta, és kikezdte a „Mutter Gottes”-t is, akinek a képe kis ezüstmedalionon, az egyesület kék szalagján ott lógott a mamu nyakában lőcsei zárdanövendék kora óta. „Héj, akkor vóna az is asszony a talpán, ha keríteni tudna hamarosan ennek a mi nagylányunknak valami jó pénzeszsák-férjet, hogy ne járná a bálakat hiába. Deisz akkor még én se sajnálnék a vén zsidónéjátul néhány rőf selyemviganót az oltárjára. Mit szól rá, Éva, hány pakli miligyertyát ígérjünk?” És ő visszamosolygott rá lopva egy félpillanatra, bár látta, hogy Lulut is igazán bántja az apa modora; Lulu akkor volt tizennyolc éves, és tán elábrándozni szeretett volna inkább, vagy finomabb, előkelőbb érintkezésre vágyott; hisz apát igazán nem akárki tudja bevenni, ezt Éva is elősmerte.

Úgy tízesztendősnak látja magát akkoriban, és leginkább csinos, derékhoz szabott szürke posztó iskolaruhában - így emlékszik -, hófehér hímzett gallérkával, amit naponta frissen cserélhetett. Nem ösztönözték ebben, de nem is akadályozták. „Ez se' lesz csinos, ez a második lányod, legfeljebb a szőke haja fog majd érni valamit!”... Ezt még régebben, egész kicsi korában mondta egyszer mamunak a testvérnénje, Neszti néni, aki mindig ilyen „őszinte” volt; késő este érkezett hozzájuk egyszer Kassáról, és az ágyban vizsgálgatta a gyerekeket. Azt hitték, ő alszik, és hangosan beszéltek, pedig csak tette magát, és mikor kimentek és

vacsoráztak, fojtottan és nagyon keservesen sírt soká, és életében sem szenvedhette soha Neszti nénit. - Mert nem is volt igaza! - Nem lett csúnya bizony, és egyre kevésbé, szép, nagy, szürke szemével, tiszta arcbőrével, okos szájával; az alakja is egyre ígérőbben fejlődött, s ő érezte ezt a nagydiákok viselkedésén, akik ott ólálkodtak a felsőbb leányiskola körül, és félénk, ügyetlen kamaszhódolatukkal kitüntették a táncórákon. És ahogy nőtt, ahogy egyre felsőbb osztályokba járt, évről évre nyugodtabb gyerekönzéssel tudott ezzel - a külsejével, ruházatával - törődni, a sokféle házi zsémbelődés, panasz, egyre komolyodó bajok és jelenetek közepett részvétlenül járni a friss nyakfodrai ügyében; új, elegáns cipőt rendelni, és masamódhoz menni idény elején. Észrevette, hogy ha szerénykednék, nyugodtan hagynák hamupipőkének; így sommásan a többivel mindent kifizet apa mégis, és takarékos lenni úgyis hiába próbálna valaki ebben a házban, amilyen gyeplőtelen, szeszélyes, bolond gazdálkodás folyik itt; amilyen élhetetlen pocsékolást tesz mamu alamizsnálkodás címén például. Tizenhárom esztendősen már szinte függetlenül járt-kelt itthon; tanult, mert ez legtöbbször mulattatta - bár senki meg nem dicsérte a kitűnő bizonyítványokért -, fogadta, sőt, intézte, szította a tánciskolai hevüléseket, nyugodtan, és tudatosan örvendve vagy mulatva rajtok. És egészen maga kezelte, mosta és gondozta a hosszú, gyönyörű haját; maga fésülte a legdivatosabb, nagylányos frizurákba.

Lulu bálozott akkor még mindig, anyu vele foglalkozott; különben is jobban szerette. Nem volt szép leány, de kellemes, jó táncos, hibátlan növésű. Társaságban elevennek tartották, emberekkel bánni tudónak; mondták, hogy gögös kicsit, és ez előnyére vált. Otthon inkább hallgatag volt, és láthatóan rosszul érezte magát; bár nyíltan nem foglalt pártállást egyik szülője ellen sem, hanem kicsit finomkodón szenvedett a pörlekedésüktől, mégis a három gyerek közt ő húzott legjobban anyuhoz; a legtemplomosabb is ő volt aránylag. Apa érthetetlen okból sokat csúfolta őt is, s az udvarlóit; egy bizonyos Jeszenszky Kálmán nevű szolgabíró egy idő tájt; ráfogta, hogy kapcát visel a báli lakkcipőben, és lótrágya van a körme alatt. Szegény Luluka! Jobb lett volna, ha illendően férjhez megy az első egy-két farsangján; még akkor lehetett volna, elég kapós lány is volt pedig; de az ilyesmi véletleneken múlik. Válogatott egy kicsit; őbenne még nagyon benne volt, hogy „alsómersei és végrosztokai Rosztoky” meg effélék; vagy az a bizonyos Jeszenszky Kálmán, hogy éppen az nem kérte. Bajos dolog is egy elvárosiasodott, kis hozományú fiskális kisasszonnyal, ha még ilyes igényei is vannak, dzsentrit akarna mindenáron. Aranyoskút nem volt megyeszékhely, sem vasúti csomópont, sem pénzügyigazgatóság; kevés ilyen helyen a házasulandó. Egyszer egy fiatal bányamérnök merészkedett; no, ontotta apa akkor élceit a kákabélú németre, a penészes földfűrora, a pápaszemes vaksi vakondokra, aki az iskolájából hozott „burschenlied”-ekre akarta megtanítani az itteni cigányt. Különben ezt Lulu is éppen eléggé lenézte a maga részéről.

Pedig otthon egyre rosszabbodott a levegő a nagylánykodás, férjhezmenés szempontjából is. - Ha hozzájuk jött látogatóba fiatalember, éreznie kellett e hidegítő, ellenséges, illúzió-verő fuvalmakat, mik épp tűzhelyrakásra csábítanak legkevésbé. Kevesen szokták meg az apa választóvíz-modorát. A szomszédjáról, atyjafiáról kitalált élceket mindenki megbocsátotta még a kacagásért; de aztán megtudta, hogy maga sem kivétel, és megbántódott, mert: „Ha még olyan találó volna ez is, mint a többi!” Szegény mamu, ő meg egyébről sem tudott beszélni akkor már - még a lányok gavallérjaival sem -, mint „Pemeté”-ről, s hogy milyen szenvedései, milyen sorsa van e „gyalázatos” miatt. Sötét vagy fájdalmas célzásokkal folyton arra utalt - ha szerelemről vagy ilyesmiről volt szó -, és a szeme rögtön teli lett könnyel, mihelyt sajnálni kezdték. A kisebbik leány kamaszos, türelmetlen gögijében helyette szégyellte magát, és néha percekig tartó, forró gyűlöletroham hullámozott át rajta - mamu ellen; mert akaratlan, mégiscsak *vállalta* őt.

Pemetének éppen ő, Éva keresztelte el azt a Hankó Linát, és néha csúfolta, nevette mamu előtt. Gondolkodás nélkül jutott eszébe a poros színű, aszú, szürkés, kellemes fűvirág, mikor ezt a kis iparoslányt egyszer jól megnézte magának a vasárnapi misén. Igénytelen, pisze, himlőhelyes jószág volt, de tudja Isten, nem rokonszenvtelen. „Lehet hogy jó szagú!” kacagtatta volna az anyját hazamenet, de befelé jóindulatúan vállat vont. A tárnafelvigyázó lánya visszanézett volt rá a templomban, kerek, meleg szemeivel; szerény és naiv meg hatottsággal, bocsánatkérőn; de valami komoly, egyszerű kis asszonyi biztossággal is, magára büszkén, hogy így állni merheti a Rosztoky ügyvéd úr leánya tekintetét. És azóta már néhányszor váltottak ezek ilyen pillantást. „Gusztus dolga, Istenem!” mosolygott Éva.

- Tegyen úgy, mintha nem tudná! Ne járasson örökké utánuk! Minek hallgat minden kofára! - mondta meg végre anyunak egyszer; de Lulu ráförmedt, és összeszidta.

Tizenhat éves volt már, amikor egy nap hirtelen nekimeréssel - mert jókedvében találta - négyszemközt, reggel az irodában szoba hozta apának minden előzmény nélkül.

- Isz csak ne volna olyan csúf, mindent értenék! Mi a ménkűt lát rajta, az Isten áldja meg?

Rosztoky egy pillanatra megrökönyödött, még el is pirult kicsit, aztán elkacagta magát:

- Hát én tán szép vagyok?

- Na, ne bolondozzon!

- Oszť nem többet érek azzal, aki *nékem* csúf, mint aki *másnak* szép?

- Ez jó! De nézze, annyit jár az emberek szája!

- Elég marhák! Mert annyit mondhatok: nem sok bálicafrangot vehetne abbul az anyja meg a nénje, amibe nekem az a szegény kis perszóna kerül, az istenadta! Hogy még *maga is* szót veszteget erre!...

- Na, isz' énfelölem... nékem ugyan mindegy!

- Láss! - Na, igen, hát kell még az a tavaszi kalapra való?

- Kell, hogyha ad! Hogyne kéne? - és tartotta a tenyerét.

Így ők megegyeztek volna ketten. De odahaza dűlt a keserűség, a könnyek, jelenetek; mamu végre tombolhatott a mártíromságban. Ismerősök, bejárós asszonyok hordták a híreket neki: Rosztoky tekintetes úr ott alszik ebéd utáni álmot nap mint nap annál a személynél; csak egy szobájok van, hát a vén nyugdíjas bányamester olyankor mindig átbállag valamelyik szomszédjához egy literes üveggel a hóna alatt, itatja őket, és ha felhőrpint, dicsekszik a lányával. Azok a borok a Glück Náthán pincéjéből valók, ahol árvereztek a tavasszal, és Rosztoky fiskális úr volt a csódtömeg-gondnok. És sopánkodtak hozzá jóízűeket. „Jaj, hová tette az Isten a szemit? Ha még valami Tündér Ilona, de egy ilyen hitvány kis pocskékkal! Csak ott, a bányasoron is különb lányok akadnak, ha már éppen... De a felesége még ma is szép, és milyen áldott jó lélek, a légynek se vét az, és nem is vette el szegényen, ez a ház is az asszonyé!” Így a vén Huculné meg a többiek; és meszely lisztet, egy kis szilvalekvárt, kóstoló kalácsot, viseltes fehérneműt vitt el mind a kosárában, ha újat tudott, vagy szíve szerint elsajnálgatta a tekintetes asszonyt, és vele könnyezett a konyhalócán vagy babot szemelve a birsalmafa alatt. De a jó uzsonnás asztalnál is délután, a habos kávé, fonatos, házimogyorótorta meg cukrosbefűtt mellett is ezt tárgyalta a barátnék hada, önzetlen megindulással. Mamu megérte a teljes elégtételt Aranyoskúton; pártja volt, erős közvélemény mellette; Rosztoky Kázmér ugyan az ujját se mozdította meg, hogy a maga részére fordítsa. Pemetét, szegényt, egyszer megverték a bányászlegények kalákából hazamenet, esti sötétrel rátámadtak a szűk Pinceközben, hogy csűffá tegyék emberségből. Ővelük mindig rátartós volt ez a ripacsvirág, és az apjától sokszor kaptak volt büntetést a munkában.

Sokszor lemaradt akkor már Lulu egy-egy mulatságról. Nem kapott új ruhát - tán mert az iroda is szűkebben adta már (új, fiatal ügyvéd került kettő is a városba, zsidók, ügyesek) - vagy csak mert épp akkor „nem szólt” mamu apához, és pár napig nem ettek egy asztalnál. Mamu akkor vette fel a házra az első nagyobb adósságokat; ilyen „önálló” volt ő bizony. Apa összefont karokkal nézte, örök maliciózus mosolyával, szó ellenvetés nélkül, de mindenki mondta, hogy az ő szerencsétlenje lesz ez a lány, ez a Lulu, hogy nem megy férjhez. Ő hozott szégyent rájuk. Nem tudni, így hitte-e Lulu is; de egyre keserűbb lett otthon, zárkózottabb, jobb szerette, ha Laurának hívják most már, a rendes nevén, és kedvetlenül ment társaságba. Tán sértette akaratlan, hogy itt nőtt elejébe a másik, a kicsi, és már mondogatták: „Ez a szebbik! Hogy kinőtte magát!” Azon a télen, mikor őt vitték először; Laura otthon maradt. Ferkó bukdosott már a gimnáziumban; még ezt is Pemetének rótták fel: „Mert a piarista tanárok is számba veszik, hogy milyenek az erkölcsök a családban, hogy milyen példát lát a fiú maga előtt!”

Idegenül, távolian és független élte köztük Éva e fiatal esztendőit. Apával néha tünetően sétált végig a Fő utcán, és míg anyu templomba járt a Mutter Gottest imádni, sokszor kacagták együtt a világot az irodaszobában, ha nem volt épp senki ott. Ilyenkor apa megkínálta konyakkal, cigarettával, mint valami vendéget.

- Hát mondja csak, Évica - hümmögött az iratszekrénynek fordulva -, az a Kassai fiú az árvaszéktől... az maga után jár, ugye?

- Meghiszem azt!

- Na... hát? Hm! Aszongyák, jóra való! Jurátus doktorátusa van.

Éva nem tudta, hová legyen az álmélkodástól. Csúfolódást várt, arra készült, hogy kivédje azt a szegény fiút.

- Na!... Hm!... Az apja, az a vén róflábú, megszédte magát a pultnál, mi?

- Az istenért - kacagta el magát végre a leány -, hát nem látja rajta azt a zsakettet, hogy a háta közepén kezdődik a vágása? És ha megy, mindig harangoz neki.

- Hm! - mondta megint Rosztoky. Ez a kifogás az ő stílusában volt, mit szólhatott volna ellene. Pedig mintha mégis akart volna valamit, hm!... Végre is vállat vont, ő is nevetett.

- És beszéd közben mindig azt mondja: „k'remalásson”; ja, erről már nehéz leszokni! Na! Iszen van magának elég esze, Éva!

Ők mindig megegyeztek. Közben már két farsang is lejárt. Lulut Bécsbe küldték akkor télen az ezredesné keresztanyjához; hátha ott még próbálhatnak valamit? Ferkó a negyedik gimnáziumot ismételte. Erről jutott eszébe Évának hirtelen valami friss, mulatságos dolog: letenni néhány különbözeti latin vizsgát, érettségizni.

- Osztán mit akar azzal? - kérdezte az apja.

- Ki tudja, mit fogok egyszer akarni. Ez mindenhez jó; meg unni is kezdem már magam itthon. Nem fog sok pénzébe kerülni!

- Na, nem azért!

- Tudja, úgy sejtem, ez nem marad így sokáig itthon... odébbulni kell valamerre. Két vénlányt akar egy rakáson?

- Na, maga még... Sohase volt ilyen csinos.

Éva belepirult. Most kapta az öregtől életében az első bókot.

- Na, jól van - mondta sietve Rosztoky -, hát csak keressen tanítómestert, alkudja is ki mindjárt, hogy mennyiért!

Elkezdődtek az órák Novák tisztelendőcskével, a kedves, okos kispappal: télen a kerti ház elhanyagolt pici szobájában, nyáron a szőlőlugas alatt; és ezek mulatságos idők voltak. Mamu is örült, hogy elláthatja finom ebédekkel Isten leendő szolgáját; később, mikor felszentelték, fél évig ott is lakott náluk, és az egyszerű jelenléte annyi minden feszültséget enyhített. Éva mindig gondosan felöltözött az órákra, nagy nyelvérzékével pompás tempóban haladt, és örült az ifjú ember túlzott örömének s a lelkes mentori büszkeségnek, melybe - úgy látszott - egy kis egyéb is takarózik. Többet is olvastak, mint a szigorúan vett előírást; az Aeneis negyedik énekét is, bizony; de helyreütésül aztán az egész Tacitust, úgy, ahogy volt. Vizsgákra mindig nagyon elegánsan ment el Éva, szép alakjához simuló kosztümökben, és laza angolos kontyba eresztve a haját, ami mindig engedelmes eszköze maradt; s az ismerős gimnáziumi tanárok hódolattal írták be a megérdemelt kitűnőket a szép úrileánynak, ki első női növendékük volt még. Csak Ferkó dühöngött; akkor utasították pótvizsgára a hetedikből. „Mit ártja bele magát egy ilyen nagy kamasz lány ilyen dologba; nekem kell hallgatni érte, hogy példának teszik elibem a tanárok. Ha engem is, teszem, egy szép nő tanítna a lugasban!...” De azért átengedték őt is, tán épp a nénje miatt, vagy mert ő volt már akkor is a gimnázium főmuzeikusa, kirándulásrendezője, egyéb ceremóniamestere. Az ebédlőasztalnál egészen másféle, tisztán liturgiai beszélgetések központja volt a fiatal tisztelendő; mamu egyre új kérdéseket talált (apa oly hallgatólag volt újabban, mintha itt se volna; ha rácélezott is a kegyes beszéd morálja; bár a pap ügyesen elterelte mindég), és Lulu is, szegényke, szokatlan érdeklődéssel részt vett ezekben. Néha egészen átpirult az arca, s a tekintete furcsán gyámoltalan lett, ahogy a vendéghez fordult. Pedig alig érdekelte valami egyébként; huszonnyolc éves volt, valami idegbajon esett át, amiért fürdőre kellett küldeni, és a haja csaknem teljesen kihullt. Az Éva diadalos érettségije után, mikor Novák hálásan elbúcsúzott, mert a mamu valami rokonprotekciója segítségével sikerült behívatnia magát a püspöki irodához; Luluka váratlanul újra megkapta két napra a görcsöket.

Éva pedig felküldte a könyveit egy nagy ládában a padlásra, és két hét múlva sikerült úgy éreznie, hogy mindent, amit az emlékezetébe gyömoszolt, szerencsésen kiejtett belőle.

Ezt a nyarat pihenésre szánta, fürödni járt a szép vizű patakba, és hogy majd gondolkozik a továbbin.

Akkor zavarta fel Aranyoskutat első ízben a pesti művészek inváziója.

Isten tudja, ki fedezte fel először ennek a középhegyi, kies vidéknek kedves tarkaságát; s a csenevész, oláhosviseletű bányásznépet ki ítélte alkalmasnak a „természetlátó”, „igaz” ábrázolás céljaira. A régebbi, francia kitelepülés megkésített másául seregesen ütöttek itt tanyát, mesterek, bohémek és kicsit feltűnően sok dilettáns: nyaralni akarók, művészek közé vágyó vidéki tanítónők, akik fizettek az oktatásért; aztán a festők feleségei, modelljei és kedvesei. Szeszélyesen „egyéni” és szabad szabású ruhákban jártak; oly olcsó és hatásos viseletben, hogy a helybeli kisasszonyok merészebbjei hamarosan utánuk csinálták. Fesztelenül, szabadon és vidáman viselkedtek, szerették egymást „plein air” a nagy napfényben, pompás, telizöldű völgyek ölén tarka ruhás szép csoportokat alkotva. Itt és eleinte kivált valóban nem volt mímelte köztük a kedves, naiv, könnyű életöröm; a bohémság. Szalonképpessé tették maguk közt a bőr meztelenségét a déli verőfény alatt, és ez a nagy, kincses, teli napsütés átjárta és áttisztította szerelmeiket is.

A bányászokkal hamar összeismerkedtek; a modellállást jobban fizették, mint a nehéz munkát odalenn a tárnák sötétjében. Súlyos arcok, elferdült vagy lilán cserepes ajkak, vérhályogos szemek és görvélyes nyakak kicsit túl sűrűn szerepeltek rákövetkező télen a „természetlátók” új kiállítási szalonjában. Az aranyoskúti szegény nép pedig jól élt belőlük: a „tisza szobát”

eddig hallatlan áron vették bérbe; a nyaralóknak tojtak ezután a tyúkok, nekik fejték a tehenet, kecskét; csirkét nekik neveltek.

De sajátságosan összetaláltak e vidék úri osztályával is; a kisdzsentrivel főleg, mely így szemre is hajlik kissé - lendületben, kedvességben, fantáziában és pózokban - a „bohém” felé. Csakhamar együtt ittak a Szőlőszeren, lombos vincellérházak előtt az itteni aranyifjúsággal, és szabadosabb illemük, egyszerűbb, de mégis fejlettebb és nagyvilágibb módjuk már az első évben is hatott az itteni erkölcsökre, s az élet nivóját egészben emelte.

Rosztoky Éva az elsőek közt volt, akik a bennszülöttek közül beiratkoztak; nyári szórakozásnak szánta, de csodálkozva vette észre, hogy a dolog maga is érdekelni kezdi. Különös volt, hogy e nagy szintobzódások közepett ő az első hetek után már rajzolni szeretett inkább, és megtörtént néha, hogy a kedélyeskedő bókók helyett, amik az ilyen „fizető” hölgyeknek jutottak, a mester egy pillanatra megállva háta megett, tűnődő, váratlan kifogásokat tett. De végre is elnevette magát, továbbment, mint aki mégis tévedett, és hamarosan magára hagyta. A leány is elgondolkozott néha ceruzájával a kezében, és szerette volna lehunyni a szemét, hogy ne az emelvénnyel pózoló modellt lássa, hanem mindenféle kellemes és furcsa formájú gyerekkori dolgokat, amiket tán valaha látott. De ettől ideges lett, hamar összezsáptatja a rajztömbjét, mindent; és elhívta fürödni Torday Zsófit, a fiatal pesti színésznőt, aki az egyik festő kedvéért nyaralt itt. Összebarátkoztak, sok mindenről értesült általa, és már-már úgy volt, hogy küzdenie kellett a befolyása ellen.

Szabados beszédű nő volt, gyerekesen hangos és kedves, feltűnően okos és mindent indokolni akaró, frivol és szentimentális egyszerre. Az öltözetét „művészien” elhanyagolta, Éva hát szándékosan kitartott eddigi, divatszerű és gondos ruházkodása mellett.

- Van itt egy méltó társad ebben - mondta Zsófi -, Guido Lussini, a talján. Azt is, mintha egy szép kesztyűdobozból szednék ki minden reggel, egy szép és jó szagú bőrdobozból, olyan finom férfiszoba-szagú bagaria-dobozból, préselt munkával, ezüst sarkakkal és francia-asszony parfümmel belül... Ja igen, ez a Lussini! Két hete, hogy idejött, bemutatom neked.

- Már ismerem.

- Na, ni! Beszéltél is vele?

- Igen, egypárszor. Hisz jár oda a mi tanyánkra Zemplénhez.

- Furcsán beszél, ugye? Minden közép-európai nyelvből összekevert konglomerátot. De már sok a magyar szó is benne.

Éva a partot nézte, és nem kérdezett semmit. A tiszta, hús vízben álltak, nagy szalmakalapos fejjel, színes fürdőruhában; keblük alatt üdén csuszamlott el a patak sok apró sodrú, nyári fodra.

- Te, az a talján nagyszerű egy ember! Fehér manzsettával, mély ingplasztronnal, frakkban is tud - azt mondják - modellírozni; az agyag sohasem megy a körme alá, és naponta manikűröz. Pesten most nagy divatban van. Persze, azért is, mert idegen, messzünét való.

Madarak szálltak el felettük a halvány, tiszta ég alatt. Állt a dél. Mozdulatlan szépségben tarkállott és ragyogott a domboldali város.

- Eleinte mindenféle kalandos mesék voltak róla; de a dolog egészen egyszerű: Torinóból való, ott valami főkatona volt az apja; szívességeket tett az öreg Kossuthnak, s a látogató magyarok rendszeren velük is találkoztak, így ismert Guido már gyerekkorában befolyásos urakat Pestről; ez az igazi magyarázata, hogy ott most megtelepült. De az tény, hogy sok mindenfelé barangolt Európában; már túl van a harmincon.

- Te, már elmúlt dél! - mondta Éva.

- Az utazásairól tulajdonképp keveset beszél; és általában, van valami burkolódzás az ő furcsa *idiomájában*. Az elegáns világ szobrása lesz Pesten, úgy indul. Hogy Aranyoskúton mit akar a borzas bányászfejekkel és csenevész mellű gyerekleányokkal, akik állnak neki? Semmi; csak a divat, klikkelőnyők, újságban szereplés kedvéért van itt. De az ég tudja, hogy bírta kioktatni a vén Huculnét a gyönyörű, világos vászonnadrágok vasalására, és hol tisztíttatja mindig a panamakalapjait a kellemes, göndör, barna fejére! Már kimegyünk, Éva?

- Persze! Éhes vagyok.

- Mutasd csak a térgyed! Nagyszerű formájú! És itt alatta kifogástalan ez az elszűkülés és végig. Nekem se rossz itt fenn, de a lábfej hosszú egy kicsit. Szépek vagyunk még, hál-istennek! Csak nekem egy kicsit hamar lesz hasam, az félő; masszíroztatnom kell az őszön.

Hazamenet, már az utcájukban mondta Éva:

- Azon mulatok magamban, mennyit beszéltem veled hiába erről a Lussiniról, pedig mindezt jól tudom, tőle magától. Már háromszor ültem portréhoz neki.

- Na, ni! Akkor jól van!

Jó volt-e csakugyan... Mintázás közben mulattak együtt, és Évának tetszett az olasz nyelv; egy kis latint maga is értett. Aztán sétáltak, és az emberek utánuk nézve szóltak: szép pár! A külsejük gondozottsága valahogy különemelte és összeszoktatta őket. A szobrász elegánsan, finoman játszott mandolinon, és régi stanzákat énekelt hozzá. Kellemes hangja volt.

- Hm? Csak nem szerelmes belé? - kérdezte Rosztoky Kázmér a leányát.

- Miért akarja tudni? - nevetett Éva.

- Egy ilyen habajka! Egy ilyen vándor garabonciás! Na, hallja!

- Ejnye, a szentségit annak a Kassai fiúnak az árvaszéktől - hát az már annyival különb ember volt?...

- Na, hisz énfelőlem ugyan! - dörögött az öreg, elröstellve a kis apai féltékenységet.

Pemete akkoriban gyanús időtartamra eltűnt volt Aranyoskútról. „Pesten volt, a klinikán!” hozták hírül mamunak. Mikor hazakerült, csak még töppedtebbnek látszott szegényke. Azt beszéltek, meghalt a gyereke. Apa már háztartásra is szűkösebben adott, nőtt a bomlás, többszöri volt a veszekedés. Már nem tréfált és gúnyolódott az öreg, hanem érdes volt és sokszor minden tekintet nélkül durva.

Őszre a városban is csend lett; elmentek a bohémek, siket unalomba húzódtak vissza a szűkös hegyi utcácskák, az emberek; s minden egyszerre oly mocskosnak látszott a sárban, ködben. Mamu napokig imádkozott étlen-szomjan a térdeplőn, és felajánlotta minden szenvedését az Isten anyja nagyobb dicsőségére. Lulu megint a keresztanyjánál volt Bécsben, és sokszor írt mamukának valami nagyon elegáns, katolikus Damenvereinről, melynek az ezredesné egyik titkára, csupa mágnásasszony van ott, és egy francia apácázárdában tartják a jótékonyági gyűléseket; írta, hogy a zárda főnöknője nagyon megkedvelte őt. Még karácsony előtt jött volt aztán az a levél, melyben megkérte szeretett szülőit, engedjék meg neki, hogy hivatását követve, Istennek szentelje magát, és a szerzetbe lépjen. Apa egy mukkot sem szólt rá, mamu sírt, és délután boldogan írta meg a dolgot Novák főtisztelendőnek. Éva is úgy gondolta, hogy ez legjobb így. Mit csinált volna, szegény? Ott legalább előkelő környezetben élhet (önála még ez is számít), a szerzete majd minden tagja mágnásszületésű.

Évának akkor egyetlen szórakozása volt levelezése a szobrással; ő olaszul írt, a taljának magyarul kellett felelnie. Ezekben a mulattató nyelvezetű írásokban aztán kifejezésre juthatott végre, amit a leány régen tudott, csak kis kacérságból halogatta a tudomásulvételét: hogy

szenvedélyesen tetszik Lussininak. Karácsonyra meghívta. Eljött, elegáns volt és vidám, világfi; és szerencséjére nem tudott annyira magyarul, hogy megérezhesse egészen az apa ellenszenvét, mit éppen csak a házigazdakötelesség palástolt; s hogy lehangoltassa magát az itthoni, feszült és nehéz levegőtől. Éva együtt ment vele látogatóba néhány ismerős családhoz.

- Hát mi lesz? - kérdezte apa. Jól látta Éva arcán, hogy komoly beszédre jött be ma hozzá.
- Semmi olyas, ami még nem esett a világon.
- Szóval, hozzámegy? Ne mondja!
- Az vessen rám követ, aki okosabban csinálta! - nevetett a lánya pajtásos kedveskedéssel.
- Ejnye, na!... De egy ilyen gyöttmenthez!
- Ugyan, ki merne engem, bennszülött, elvenni?
- Azt mondták nekem, kártyázik az a talján.
- Maga nem kártyázik? Mégis jó nekem.
- Ha már énhozzám hasonlítja, akkor nagy baj van odabé! Itt már nincs segítség!
- Hát nézze, apa! Itt, ugye, végít járja minden, idehaza? Úgyis tisztulni akartam innét; az idén mindenáron felkerülni Pestre, próbálkozni valamivel. Tudja azt, hogy mamu alkuszik a házra Iciggel?
- Ne beszéljen! - álmélkodott el Rosztoky, és óriásit kacagott a tréfán.
- Bizony, egy szép reggelre eladta a fejünk felől. Jó lesz, ha irodahelyiséget keres idejében!... Szóval: így kevesebb fejtöréssel, gyorsabban és - tán kellemesebben jutok fel Pestre. Ott aztán majd meglássuk!
- Éhen halnak, ha nem lopnak! Ki az Isten gyúratja magát egy ilyen mézesbábossal?
- Akad bolond elég, ne búsuljon. Szóval: áldását adja?
- A hozomány-ügye tehát rendben volna?
- Na! Írni kell csak a jószágkormányzónknak!... Hát úgy van, hogy ha marad valami a ház árából az adósságon felül, azt mamu Luluval adja a zárdának Isten nagyobb dicsőségére.
- És az én bűneim bocsánatjára! ámen! És maga?
- Ha csak Neszti néni meg nem emberelné magát!...
- Ahhoz jobban kellett volna a kedvében járni mind a kettőnknek. De nincs is annak se annyi már; éppen csak hogy megél hóttig a kis vagyonából a vén Skrimpicia.

Éva elgondolkozott.

- Ajánlok valamit. Adják ide nekem ami régi ezüst van és az egyik teljes készletet, a tizenkét személyest; meg a szegény nagyanyám minden ócska bútorát a padlásról meg a kerti házból. Azzal elindíthat.

- Ugyan, ne meséljen!

- Tudom, mit beszélek. Az az ócska holmi nagyon szép, és Guido mondja, hogy most bolondul divatba fog jönni Pesten. És nekünk úgyis olyan falusias intérier kell; valami kis olcsó villaformát bérelünk a város közelében, ahol műterem is van. Szőnyeget, egyéb limlomot bolond olcsón vesz, csereberél az ilyen művészféle.

- Jól van már, maga táltos!... Hisz *magának* azért még én is összegereblyézek valami keveset.

- Igazán?... Hát nagyon köszönöm! De tudja... ezt a Ferkót akartam még eszébe juttatni. Ez az egyetlen fiók, nézze! Azt mondják, igazán van talentuma zenéhez; egyébre meg úgyse való. Ne hagyja ebek harmincadjára! Ha Pesten taníttatná, ott én is szemmel tarthatnám!

- Ez már dinasztikus politika! Gratulálok, maga egy fenomén!

- Remélem, a házasságomhoz gratulál?

- Nem! Ahhoz majd akkor, ha kipróbálta.

...Így beszéltek. Egészen ilyen volt a hat évvel ezelőtti Rosztoky Éva. Vajon nagyon sokat változott azóta?

Ha beszámolhatna, ha újra egyszer még így beszélgethethnének egymással! Írni; nem, azt nem lehet úgy! Hat év mindössze; de ki tudja, milyen most apa, érez-e valamit még öiránta is, aki bizonyosan kedvence volt. Hatvanon túl van; őt biztosan nagyon megöregítette ez a pár esztendő. A mamu temetésére nem jött fel, alig ír nagy néha néhány kuszált sort; de azt sem a régi, kedélyes tónusban már. Évek óta együtt van Pemetével, magához vette gazdasszonyul. Valaki, odavalósi, olyasmit emlegetett, hogy mostanában többet iszik... Ki tudja, hogy hangolja az az asszony, ki tudja, nincs-e vele szemközt feszélyezve mamu miatt, aki végre is náluk halt meg? Ha meglátogatná majd a nyáron, elvinné a gyerekeket! De hát *vendéglőbe* szálljon Aranyoskúton? Ej, az ilyesmi csak felbuzdulás!... A *gyerekek*, igen, azok tartoznak csak hozzá. Azok *másképp* fognak felnőni!

Mégis előkereste a levélpapírt, és ezt írta:

Apám! Örömmel értesítem, hogy a Maga szeretve tisztelt veje, Guido Lussini ma örökre távozott szerető családjá köréből. Semmi skandalum, semmi pletyka! Semmi új házasság! Régen válnunk kellett volna már, de érthető okokból nem lehetett. Most a Neszti néni kis öröksége hozzásegít. Péter és Pál végleg nálam maradnak - az anyjukkal együtt kezét csókolják.

Harmadnap sürgönyválasz jött, ennyi:

Most gratulálok!

Rosztoky.

2

Ragyogott a nagycsütröttöki délelőtt, bizonytalan fűszagok lendültek be a nyitott ablakon és a villatelep gyerekeinek sok éles hangocskája, üde melódiává vergődve, ahogy kiáltoztak és labdázta már mind az erdő alatt. Éva a kis asztalnál ült ceruzával a kezében, és számvetést csinált. Pénzforrásokat jegyzett fel, jövedelmeket, kilátásokat; aztán tételenként a kiadást - megszorítva itt-ott, próbálgatva -, nagyon komolyan és elmerülten, de valami eddig nem ösmert kedvteléssel.

Igen, megpróbálni egyszer a szolid és tiszta életvitelt; bizonyosból élni, tudni a holnapot, nem várni időnkint valami kalandos véletlenre, ami a tizenkettedik órában érkezik, és hosszú bajból, titkolt és szorongó nélkülözésből kiránt. Most világosan érezte, hogy - honnét, honnét nem - öbelőle nem hiányzik a filisztrózus, beosztott életre való képesség; csak soha eddig meg nem próbálhatta. Otthon hogy csinálták! „Nagyban” számítva mindent, prédálva, osztogatva és félbe nem szakítva az ostromállapotot az apa irodai Wertheim-szekrénye ellen, nehogy „leszokjék” róla, hogy a háznépet, mint a feneketlen zsákot, örökké tömni kell - mert hisz

„úgyis annak a személynek jutna”, ha itthon gazdaságosabban élnének! És aztán Guidóval! Százakra is felgyűlt néha a fűszerszámla a telepi szövetkezet-boltban, néha két lakbérnegyed is elmúlt fizetés nélkül, vagy megesett, hogy a már együtt volt összeget bevitte este Guido szerencsét próbálni vele, és otthagyta fillérig a baccasztalnál vagy künn Alagon, és Hucul Máristól kölcsönöztek napokig piacra meg villamosra valót. Hányszor maradtak zálogban fél esztendőn át is a szőnyegek; a szobron, plaketten cserélt régi ékszerei meg az otthonról hozott ezüstnemű! Nem pörölt, nem ízetlenkedett ilyenkor, inkább erőltette a bohémfeleség allűrjeit, kiügyeskedte, megóvta a látszatot káprázatos leleményességgel; hogy barátai közt híres lett erről. Kicsit sajnálta is ilyenkor Guidót, aki kétségbeesett volt, töredelmes, és néha belebetegedett; ágyba került az ideges levertségtől. És Éva tudta, hogy ha aztán hirtelen kerül valami, a műkereskedőt sikerül megválni nagyobb előlegért, vagy éppen állami vásárlás, megrendelés út be; akkor minden egyszerre feloldódik és kitisztul; Hucul Máris duplán kapja vissza a garasait, a perzsaszőnyegek hazakerülnek, ő gyönyörű ruhákat tervezhet magának, és megkapja hozzá a legszebb szöveteket; selyemharisnyát, fél tucát kesztyűt; kocsiban járnak hetekig, és minden társaságban ott vannak. Aztán kezdődhet megint előlről. Belement ebbe az életbe, mit tehetett volna, a fény, szereplés, öltözködés kedvére volt, és megtanulta kiélvezni, mint bizonytalan, szép életörömet, de sokszor érzett már émelyedést, belefáradást. „Milyen utálatos, becsapásra alapított, élősd, hazug dolog a »művészet«-ből élés!” - gondolta sokszor, és eszébe jutott az apa kérdése: „Ki gyúratja magát pénzért?” Úgy érezte, hogy abban a társaságban, ahol forogtak s ahonnan a megrendelőik kerültek, nem *szükséglet-betöltő*, nem nélkülözhetetlen az, amit az ura a drága pénzért ad cserébe, még ha csakugyan talentumos is! Ez senkinek se fontos! Állami vagy közintézeti rendeléshez protekció kell, a többi, a magányosoké meg divat, mecénáskodó hiúság, kevéssé burkolt ajándékozási gesztus, még jó, ha páváskodó fényűzés. És ilyen alacsony ösztönökre kell folyton spekulálni annak, aki a tehetőségét, mint Guido, „maîtrese-ként kezeli”, nem a „hitveseként” (ahogy melankóliás perceiben beismerte), aki „jól akar élni” belőle, mert nem tartja érdemesnek a „nagysága” bizonytalan álmaért lemondani a lét kényelmeiről és az elegáns, szemfényvesztő, magát is megvesztegető szép látszatokról; aki csak finom ruhákban tud járni, csak elsőrendű vendéglőben vacsorázni, és nagy borraivalót adni... hát annak ezt kell vállalni cserébe. Vajon mindenütt így van ez, és mindig így volt?

Szegény Neszti néninek bizony nem volt többje negyvenezer koronácskájánál összevissza; s hogy mamu nem élt már, kettejükre szállt Ferkóval ez, mert Laura - soror Theodozia máriatestvér - lemondott írásban a javukra. Húszezer korona - Guidóval egy év alatt is elköltöttek ennyit, ha jól ment -, de ez most *biztos*, itt van a kezében, az övé! Két rajz-leckéje volt már múlt ősszel, gazdag lipótvárosi házaknál, ahol parádéztak vele, hogy éppen ő, a művész felesége tanít; de a saját társaságukban eltitkolta, mert Guido röstellte volna. Pedig nagyon megfizették, és ha még vagy kettőt tud szerezni olyat... pedig nem lesz nehéz! És hátha valami egyéb is sikerül?...

Letette a ceruzát, és elgondolkozott. Pfuj... hát most már ő kezdje? - Ez történt: a télen egy kis kettős-portrét, a Péter meg Pál két festett, szőke fejét, megvették tőle a refüzáltak kiállításán; és ő annyira tisztában volt ezzel a dologgal. Kedves, meleg, véletlenszerű és ízléses dilettánsmunka volt, örült neki, ahogy egy szép toalettnek, amit kreált, és megbámulták, utánacsínálták a társaságban; de eszébe se jutott volna, hogy valahová beküldje. Szinte erőszakkal vitte el Ipolyi, akivel még Aranyoskúton egy csoportban „dolgozott”, s aki azóta a mindenütt visszautasított, de kicsit féltékeny gyanakvással talentumnak sejtett, nem tudni, mit akaró és egymástól mérhetetlenül különböző fiatal „vadoncok” vezére és „mester”-e lett. És öbelé szerelmes még Aranyoskút óta... A gyerekportrét Szinnay vette meg, a volt aranyoskúti képviselő, aki államtitkár volt később, a most elmúlt rezsimben, és állami megrendeléseket eszközölt ki Guidónak. Néhány újság beugrott, írtak a képekről és róla, de ez percre sem

tévesztette meg. A Guido örültségére kellett most gondolnia: hogy néha váratlanul nagy féltékenységi jelenetet rendezett szegény Ipolyi miatt, értékes holmit vagdosott földhöz, és revolvert ragadott; Szinnayhoz pedig maga küldte lovagi gyanútlanysággal, ha kérni kellett a befolyását valamihez. A fiatal festő csendesén és áhítatosan zümmögte fülébe szerelmét, ha néha - unalomból vagy érdeklődésből - sétált vele egy órát valami csendes budai utcában vagy megteáztatta idekinn téli délutánokon, amikor olyan egyedül volt. Aligha ebédelt mindennap, de időnként komoly arccal és szenvedélyesen könyörgött, válják már el, hagyja ezt a „sarlatán-életet”, és menjen hozzá a gyerekekkel együtt a kis budai tetőszobába, nyomorúságba, szerelembe. Ez a fiú egyébként epés, rossznyelvű, cinikus hírében állt a kávéházban; a naiv hitbe és együgyű eszményiségbe valahogy - megszokta már, hogy Évával szemben beleringassa magát. - Szinnay, az államtitkár viszont okos és előkelő ember volt, otthonról ismerősük még, és őszinte, baráti jóakarója - miatta Guidónak is, akinek a szobrait csakugyan szerette -, de igen-igen kedvére lett volna, ha közben okosan, gavallérosan, kedvesen - egy kicsikét megszerezheti magának Évát. Hát ez volt a „Péter-Pál” portré esete. Nem, ilyen dolgokra nem lehet alapítani, ostobaság és ízléstelenség volna!

Pedig ha úgy az ember vagyonos lehetne, független, és valami csendes műteremben kedvére elbabrálhatna néha, maga tetszésére, hozzáértők öröme, úri szórakozásul; így jó lenne. Kitanulni, kikeresni lassankint a dolog szép fortélyait, érezni, hogy halad, és mindig többre képes, belemelegedni, izgulni a kezével és a szemével, szándékosan is foglalkozni azzal, ami néha oly erősen eszébe jut: egy-egy furcsa formájú régi kosár, tán virággal, vagy óriás, nehéz birsalmákkal, egy hűvös és előkelő szobasarak, konzol tükörrel és sèvres-i szobrocskákkal, egy lehunytt szemű, kövér, szürke macska, sávós és gömbölyű hátú... ilyesmik. Ej, ez azért mégis ostobaság! Annyira tudatlan mindezekben, és annyira megszokta lenézni egy kicsit. Két ilyen ember közt, mint Guido és Ipolyi - a két ellentétes pólus. - De vajon nem lehet *csinálni* ezt a dolgot, magáért; világfi allűröktől és üzleti spekulációktól tisztán, de azért nem halhatatlansági szavatokkal és handabandázással a meg nem értésről. Ez mind olyan röstellnivaló! Csak kenni, mázolni, szép csendben egymás mellé, harsanó és lágy, színes színeket; ha tetsző, örülni neki, ha lehet, el is adni; azontúl pedig kedélyes lenni, igénytelen, egyszerű, pihenő és pihentető. Igen, ha *férfi* lenne az ember! A nagy régiek bizonyosan így is csinálták. De ha asszony... Ej, csacsiság! Nem az a baj, hanem hogy nincs elég pénze!...

Ha asszony, akkor legalább még van mibe adja magát: a két szép kölykét felnevelni ember-ségesen, elég ez, tán sok is felelősségnek egymagán, de az apjuk úgyse sokat számított volna ebben! És a maga asszonyéletével, hogy mit csinálhat?... Hát ha egyebet nem - öröm az is, asszonyöröm - ha az ember szépen, mutatósan, jó ruhákban jöhet-mehet, néha táncolhat szép, finom táncokat, soklámpás teremben, sok ember szemsugara éri, férfiszemek nézése, lelkes kívánsága; és tudja, hogy a léptei, mozdulatai után igazodnak némely lobbanások; és tudja, hogy jelentékeny, és mindenre megvolnának a lehetőségei. Guidóval tehette ezt; neki reprezentatív feleség kellett, és ő megfelelt ennek, a feltűnő, szőke haja, kicsit túl karcsú, de pompás alakja, tánca, nevetése; humoros, eredeti beszédje, elméssége, a gyorsan, biztosan találó és könnyed, mely rögtön felszikrázik, ha sok ember közt érzi magát; s az öltözködése, mindig a divathoz simuló, mégis eredeti, néha frappánsan új, ötletes, változatos. Az utolsó öltésig maga varrt mindent, magának s a két fiának is. Mégis, vajon lehet ezentúl úgy?... Aligha, de ez semmiképpen nem lényeges, nem, ezen már gondolkozott! Végre is, elég volt hat éven át. A folytonos zsúr-robot, mindenféle népek, szendvicsek, pletykák, asszonyok, akiket szintén vállalni kellett vidékről hozott világnézetükkel, állásbeli vagy családi gögjükkal, kései és kirakatba tett szerelmi történeteikkel; ó, néha már untatták is, bizony. És mind kezelni őket, tájékozódni köztük, el nem felejtkezve egy percre se az üzleti érdekről... nagyon kezdte utálni mindezt az utolsó időben! Ha valami egészen *más* jöhetne most!

Ha például olyasmi, hogy *egy* ember érdekelné már egyszer; de nagyon. Vajon tudna ő úgy, mint a többi asszonyok, teljes odaadással szeretni valakit, és feloldódni ebben; nem csúfolódni önmagán, nem röstelkedni miatta? Pedig lehetetlen, hogy alapjában más legyen, mint a többi, csak valamikor - tán még kislánykorában - nagyon rászokott erre a belső szégyellősségre. Péternek és Palinak kellett születni, hogy megtanuljon ilyen szokat: „Ti édesek, drágák, két egyetlenem, két kis mindenem!” De ezt is inkább úgy suttogva el, a szösze fejükre hajolva, mikor már elszundikáltak este az ölében.

De a másik nemen levők mindig foglalkoztatták; már a tánciskolái hódításoknak is örült, és sohasem felejtette el a szép, meleg, nyári délutánokat, Novák tisztelendőcskével a lugasban, amikor külön élvezte a kispap hirtelen elpirulásait, a blúza kivágásán megakadó tekintetét, reszketeg és erőlködő férfihangját, az öblös vergiliusi sorok közé tévelyedőt. És Guidóval... nyilván szerelem volt az, de az ő akkori mivoltához mérten oly fejletlen és külsőséges. Bizonyos, hogy hevítette az elegáns vőlegény szép, sötét szeme, magas alakja, egész hatásos megjelenése, és a kellemes beszédhangjára sokszor gondolt behunytt szemmel este. De mindez oly hamar eltűnt. A nászúton még, Itáliában; amikor gögös és kicsit merev leányérzéseibe oly hirtelen, olyan átmenet nélkül és gyengédtenül avatkozott, vagy Isten tudja... valahol elhibázta bizannyal, nem tudta hozzábékéltetni, megjuháztatni előbb, vagy a módját nem találta meg. Oly idegen maradt neki azontúl is, fölényeskedő modorával, ahogy a vidéki leányt „kinevelte” az úton, ahogy végeredményben mégiscsak önmagával foglalkozott, és egyre magáról beszélt, s oly szűkös regiszterrel, oly sokszor esve ismétlésekbe. Az is, hogy mindjárt eleinte - szoktatóul tán, vagy a fiatalasszony megdöbbenésén, elundorodásán mulatva - elmesélte neki az összes férfidolgokat, a legényélet mindenfajta mulatozásait. És általában, ahogy az asszony szeme nyílt, ahogy körülnézett a világban, és sok mindenben *más* fővel kezdett gondolkozni, és sokféle új emberrel ismerkedni, sohasem gondolhatta el az uráról felmelegült érzéssel: „Milyen derék ember!” Oly hamar kiösmerte, és oly könnyűnek, üresnek találta és minden önzetlenségre képtelennek. Lehet, hogy tévedett, hogy ezt viszont *ő* nem tudta kihozni ebből az emberből; lám, apával is egy csúf kis bányászleány tudott elbánni, nem a szép felesége. Néha valóban úgy közeledett hozzá Guido, mint aki gyengédségre, asszonyi odaadásra szomjazik, és sokszor vádolta őt ezek híján; de már késő volt, valahogy már el volt rontva köztük a dolog. Lehet, hogy Guido becéző szokat kívánt, szentimentális érzéseket, néha könnyeket, de mindez nem volt Éva kenyerere. Ő viszont keserűn nélkülözte az igazi vele-törődést, hogy ne csak reprezentáló eszköze legyen a férje „művészet”-ének, hogy történetjék valami az ő kedvéért is, néha az ő külön ízlése szerint.

Abban az érzésben, ahogy egy asszony egy férfi ölelését fogadja, megvan a nyoma annak is, *hogyan* mondták neki egy órával azelőtt, hogy szép este van, hogy világos kalapot tegyen; vagy három nappal azelőtt mit mondtak neki egy Botticelli-kép előtt, hogy beszéltek Cimabue-ról vagy a tradíciókról. A legidegesebb tenyér simogatásainál is többet jelent, ha meg tudják hatni valamivel, kíváncsivá tenni, foglalkoztatni, fokozni, érdekelni, megnyerni, elszomorítani, felderíteni, magukhoz hangolni. Csak csókok? Nem olyan egyszerű a dolog a testies érzések körül sem! Lám, ez a kis Ipolyi tudta ezt, annyit beszélt erről; de hát ő mindenből elméletet csinál - így volt a festészettel is -, és ez volt neki a legtöbb. Milyen kis ember az is, „félreismert” lángeszével, fantaszta hiteivel, s ahogy minden fél évben másképp fest, más teóriát szaval: és ezeket hívja „rohamos fejlődése” etape-jainak. Szánta, unta és mulatott rajta - de mással sem - a társaságból - senkivel meg nem csalta az urát. Gögből tán, lenézésből, s mert utált volt előtte titkolózni, és amúgy is - el volt undorítva kicsit mindentől, ami az ölelés gondolatával függ össze. Guido már másfél éve fenn lakott, külön, a műtermében, és Éva kicsit lenéző közönnyel hallgatta néha késő éjjel a Máris mezítlábos csoszogását a csigalépcsőn... De most mi mindenben átkalandoztak a gondolatai, amíg gépiesen firkálta tele furcsa, valószínűtlen virágalakokkal a háztartási könyvét!

A kertajtó csengője szólalt; a kavicsos úton egy asszony jött sietve, kicsit természetes, ringó járású, szépen mozgó: Torday Zsófi jött. Lágy, világosszürke, nyersselyem köpenyben; bő, hullatag csipkéekkel; erős parfümjé szagát már a terasz felől hozta a szél, zengő és heves kiáltozása felhallatszott a lépcső aljáról.

- Éva, milyen erős errefelé a tavasz, jaj, Éva! - A gyerekeid - kezdett hadarva egy históriába -, Péter meg Pali itt hancuznak az állomás előtt a gyepen. A szövetkezeti boltban tízér' csokoládét adattam nekik, babszemest, Pali osztotta el. Ide egy, oda egy; de az utolsó páratlan, ezen elgondolkozik, zavarba jön, rám néz. „Pétejkének domja fájt temnap!” mondja hirtelen, és szájába kapja a vitás szemet, Istenkém, két ilyen kölyök! És milyen elegánsan szülte őket; aznap délután már leveleket írtál az ágyban, emlékszem, magad tudattad velem is. Hjjaj, fiam, ez nagy valami; ládd, tőlem nem telik, én erre se voltam jó.

- Még nem múlt idejét... de mi lett? Szedődj már le! Kisírtad a szemed?... Velünk ebédelsz!

- Köszönöm, Hucul Máris meghívott már; vele is a fűszeresnél találkoztam. Megmondta, hogy berakott káposzta lesz, úgy erdélyiesen, azt imádom!... Jaj, nézd, még mindig nem bírom ezt vidéket - Gaál Ferivel sétáltunk erre valamikor... nézd csak, két esztendeje annak már! Egyszer nagy eső zuhogott, május volt, sötét este, micsoda szagok a levegőben! Ott álltunk a tisztáson, a nagy görcsös fa alatt, amitől Péterke úgy fél... de akkor csupa lomb volt, mi alámentünk, esernyő nélkül, és csókolóztunk. Nézd, én most nevetek, de igazán nem tudok szabadulni! Milyen jó neked, milyen könnyen túlesel a dolgokon! Igaz, hát hallom, hogy Guidónk beköltözött Pestre.

- Felsőerdősor ötven; a földszinti műterem.

- Köszönöm, nem akarom meglátogatni. Noha - mondtam én azt már? - Aranyoskúton, mikor neked udvarolni kezdett, tetszett nekem egy kicsit Guido. Az még Feri előtt volt, akkor még az elegáns emberek voltak rám hatással... De hát mi van veled? Baráthéknál beszéltek szombaton, hogy váltok; de osztatlan szimpátiával irántad tárgyalták. Az Istvándy Márta esetével teli van a város - a Belváros, akarom mondani.

- Megbolondultak? Csak nem képzelik, hogy amiatt?...

- Fiam, ha azt képzelik, ez nem állít be téged előnytelenül; még mindig jobb, mint ha felőled pletykáznának. Persze, azért bosszanthat téged, annál inkább, mert nem igaz, ugye? Egyébként az Istvándy-eset borzasztó mulatságos; a legfrissebb variációt elmesélem neked, csak kifújom az orrom.

Elhelyezkedett Éva mellett a díványon, szipogott és nevetett; frissen, lihegőn szedve a lélegzetet.

- Hát Mártával, a nagyobbik leánnyal találkoztál, ugye? Harmincéves, rövid hajú, adná a zongoraművésznőt, egy koncertje is volt egyszer a Vigadóban, külföldre ment tanulni, merészen kivágta a ruháit, és fantasztá dolgokat diskurált társaságban a házasságellenes szerelemről. (Mi a színháznál, magunk közt se beszélünk úgy, bár néha cselekedszük!) Szóval, originális nő, a családja s az egész fundáció odalenn Baranyában drukolt miatta éveken át. Közben felnőtt a kicsi, Erna; bájoska volt és fiatal. A Szóner fiú járt oda, többszörös háztulajdonos az apja, sose voltak zsidók. Egy kicsit tán tűnődött, mint Pókayné: melyiket szeretem? Aztán leszerette Mártát, és eljegyezte Ernát. Pedig a kisleánynak valami baja is volt, Havas nőgyógyász-professzor operálta tizennégy éves korában, és az ő tanácsára bejelentették a vőlegénynek nagy becsületesen, hogy nem lehet soha gyerek. Nem baj, azt mondja, azért ő szereti. Jól van. De a nászútra Márta is, a sógornő elkísérte az ifjú párt, és kinn maradtak - egy teljes évig. Közben pontosan a kilencedik hónapban hazaírták, hogy Erna valahol Zürichben egy egészséges lánygyereket szült. Havas tanárnak újságolták társaságban, óriásit kacagott

hahotával, de semmit se szólt. - Na, most februárban előkerültek - immár négyen; a gyerek kicsit fejtett az idejére; semmi! Pár hónap de-oda. S a fiatal Szónerné imádja a kisbabát... mintha igazán az övé volna. Tehát *jól* van értesülve? kérdezhetné valaki. Nem, *ekkora* grandiozitás sok volna egy ilyen fruskától; így fölülelmedni a szerelemföltésen, hisz imádja az urát! Aztán meg a szülők, a vén Szóner. Szóval - itt jön a Guido szerepe az egészben -, Lussini Guidóé, aki köztudomás szerint nagy flörtben volt Mártával - noha fél évvel régebben, ha igaz. A szűkebb család s a fiatal nevelőmama úgy kell, hogy tudja... hogy Guido és őneki csak néma gesztusokkal kell passzíve vállalni a dolgot. Ránézve semmi következmény, ott megmentve a családi boldogság; az új Szóner villát pedig Lussini díszítette agyon mindenféle kariatidekkel, kutakkal, reliefekkel, és senki se sokallta az árat, amit kért... Hát így formálódott ki máig a traces; de mindig jóhiszeműen hozzáteszik azért, ami Guidót illeti, hogy: ki tudja, ki tudja!

- Pompás! - kacagott fel Éva, igazán szívből mulatva a histórián. Csak Zsófinak kell előadni valamit; ezt érti! És az egész mendemondát - ha igaz, ha nem - olyan nagyon jellemzőnek érezte most erre a „társaság”-ra.

- Hát, fiacskám - tette Zsófi karjára a kezét, de valami ellenőrizhetetlen okból elpirult kicsit -, szavamra mondom neked, hogy a mi mostani szétmenésünknek ehhez semmi köze. Hisz te tudod, hogy mi hat esztendő óta mindig „válunk” tulajdonképp. De nem maradhattam itt egészen pénztelenül, járatlanul az élet dolgaiban, két gyerekkel utóbb... elő kell az ilyet készíteni, sorát kivárni. Látod, hogy próbálgattam egy-egy kicsit a pénzkeresést, képet adtam el, azt a csacsi himzés garnitúrát csináltam, amit az a nagy zsidó vett meg, a lőporgyáros, a szalonjába; hogy mérgeledt Guido pedig! És két rajzleckét kerítettem száz koronájával. De mindez bizonytalan dolog, valami kis alap kellett; és most itt a nagynéném pár korona öröksége. Tudod, ugye, hogy mikor a Stölzel nőruha céggel paktált Guido az ősszel, portrét csinált a főnöknek kétezer korona vásárlás fejében; én ugyancsak megszédtem magam a boltjában, legalább két esztendőre. A fogaimat is, nézd, megcsináltattam platínával egy doktornál, akinek egy kis bronz Dianát adott el az uram korlátlan plombázás fejében. A Szónerek pénzéből pedig - kiváltattam vele a zálogból a perzsaszőnyeget, mert azokra én tartok igényt - az apámtól kaptunk rávalót. Na, most mondd, hogy „sértődött szerelem” csináltat így az emberrel? Olyan józanul, nyugodtan, majdnem barátságosan történik ez; az utolsó fél esztendőben már jelenetek sem voltak nálunk. Mondd csak, azt nem beszélik, hogy Ipolyi Jenő, a kis piktor van a dologban?

- Nem! Csudálatosan erről nem tudnak.

- Hát ne is; ez bosszantana. A fiút különben végleg elintéztam most; kényelmetlen volna. Nálam minden előről kezdődik - igazán!

- Éva! Éva, most szeretlek, amiért ezt így, kicsit halkabban mondtad!! Mennyi idős is vagy... huszonhét leszel? Ó, meglásd, most valami szép, nagy, egész, igazi dolog jön! Én is így voltam. De később fájni szokott... nem baj?

- Tudom is én?... Tán nem is volnék képes... nem is nagyon szeretek ilyenről beszélni.

- Te, az „emberek” csak nehogy aggasszanak! Mindent lehet módjával, és te meg tudtad csinálni a presztízsed mindég. Minden azon fordul, hogy *ki* cselekszi és *hogyan*? Nézd, nekem is elnéznek egyet-mást, mindenütt fogadnak színésznő létemre, pedig a szájam néha túljár a tetteimen. Tudja isten, miért; tán hogy nem vagyok pesti házmesterlány, hogy alispán volt szegény apa valamikor Kisküküllőben, és atyafiságom révén kerültem állami színházhoz - ilyenekért. De különben a férjes asszonyoknak is mindnek van valakije a társaságban. Csak... bizonyos romantikával.

- Te, annyiszor emlegeted... azt hiszed, olyan nagyon fontos nekem most az a „társaság?” - kérdezte Éva kicsit eltűnődve... - Azt is meg lehet unni egyszer.

- Jé!... De hisz bizonyos értelemben mindig független voltál benne, akárcsak én. Művészfeség mivoltodban. Nekünk valahogy nem kell vállalnunk az összes törvényeket; ezt a kimagyarázhatatlan szabadságunkat megérik azért a miniszteri tanácsosnak, képviselőnek, Pesten telelő dzsentriasszonyok meg akadémikus írók, egyetemi tanárok feleségei - érzik és respektálják, irigylük és ünneplik. És te mindenütt ott voltál - leszámítva talán ezt az ideit telet -, reprezentáltad Guidót, az összeköttetéseid is segítették, hogy ezeknek a művésze legyen. A bornírtak, de tartózkodók, a tisztelettel és bizonyos ízléssel együgyűek embere. Ezeknek a hozzá nem értésében van valami ártatlanság és nyílt, humoros közöny.

- Jó, jó, de most, hogy Guido miatt nem kell; azt hiszed, lesz türelmem folytatni? Tán nem is fog lehetni... anyagiak miatt; de ez a legkevesebb! És itt már könyv nélkül tudok mindent; ezt az egész álkaszinós, bekerített morált, a konvenciókat, amikkel magukat hitegetik. „Odaadta a női becsületét!” „Kompromittálta a férjét vagy a menyasszonyát vagy a családját vagy ki a csudáját.” „Foltot nem hagyhat a gyerekei nevében!” „Rehabilitáltatni szeretné magát!” „Nem érintkeznek vele?” „Ó, azt a világ már elfelejtette!” - meg ezer efféle.

- Az ember csömörlik, nem? És mindez oly hazug, oly *semmi* lényegében; egy csöpp ravaszsággal és fölénnyel kijátszható. Még a férfiakat is úgy tudja az ember - kis vessző-paripákkal; ijedt politikai szélvitorlaságukkal, görcsös megkapaszkodásukkal a családnemekbe és ilyenekbe amikben a kutya se hisz már; és ahogy a korrektséget, mint valami rozsdás vasvértet alkalmilag és ijedten mindig magukra kapják, lesik egymást benne, és párbajmókákat játszanak. - Azt a furcsa kis piktort, Ipolyit néha jólesett el-elhallgatni - persze, csak ellentétül, mert olyan más fajtájú majom... Bizonyosan van még nagyon sokféle és különböző.

- Ó, bizonyosan van, csak rá tudunk-e lelteni? Gaál Feri is nagyon különbözött itt mindenkitől; nem is volt maradása. Tudod, hogy már Bécsből is elmegy. Münchenbe szerződött jövő szezónra... Jaj, másról akartam beszélni! Anyagiakat emlegettél - hát hogy is lesz az? Mennyit fizet Guido neked meg a gyerekekért?

- No, hallod! - nevetett Éva őszinte álméltkodással. - Elképzeled te, hogy Guido akárkinek, akármennyit is időről időre pontosan fizessen? De nem is látom be, *miért*... ha egyszer a gyerekek nálam vannak, én élvezem őket, és nevelem kedvem szerint. Ha éppen parádézni akar a fiaival néha, beküldöm egy-egy napra, és ha jól megy dolga, majd vásárol nekik ruhá-neműt - tudom, csupa elegáns, drága dolgot -, de úgy rendesen... miért is adna? Tán el se fogadnám!

- Nagyszerű vagy, Éva! De hát, hogy gondold?

- Tudod-é, hogy ezen egy csöppet se vagyok megijedve? Isten tudja? Guidóval százszor is éltem nagyon nyomorúságos, pénztelen napokat, pedig tizenhat-húszezer koronát megkeresett átlag egy évben. És ha jött a pénz, akkor örülten pocsékoltuk. Egy asszonynak annyival kevesebb kell. Bemegyünk mi is lakni innét - a villát nem győzném, persze -, Budán, a Villányi úton, mondják, új házakban vannak olcsó kis műteremlakások; tudod, egy atelier-t könnyebb szépen berendezni, csak azért; és ott a levegő is jó a kölyköknek. Majd meglátod, nem lesz semmi baj. Olyan megkönnyebbülés nekem, hogy Guido nincs itt...

- Éva, Éva - hát csakugyan *ennyire* -, egészen új életet akarsz te?

- Hát mit gondoltál?

- Azt hittem... de ne haragudj - most látom, hogy titokban mégis azt hittem: valami új házasság vagy kész szerelem van a dologban.

- Szép tőled, Zsofka!

- Ni, nézd - valaki jön!

- Ojjé! Pirkler úr, a Guido műkereskedője. Úgy látszik, mégis rá tudta sózni az öregre ezt a pár itt hagyott limlomot. Megengeded? - Egy kicsit fel kell hogy menjek vele a műterembe. Olvasd el a *Filléres Lapot* addig. Szinnay, képzelj csak, az új ellenzékhez készül csatlakozni, szegény! - Pá, szívem! Mihelyt elmegy az öreg, tálatlatok.

Az öregúr lekapta az orráról aranykeretes üvegét, mielőtt Évának kezét csókolt. Ősz hajú, vörös és ripacsos képű, furcsa eleganciájú emberke volt. Éva - azért-e, mert más társaskörhöz tartozott, mint ő - kissé idegen volt számára eddig; és vele szemben Pirkler nem tudta megtalálni az igazi modorát.

- Kezét csókolom magának - mondta, és a kézszorítása mintha most egy fokkal melegebb lett volna, mint egyébkor. - Eljöttem megszámlálni azt a néhány figurát, ami - hiába, nincs mentség - tegnap óta a tulajdonom. Lesz olyan kegyes, felkísér? Guido persze...

- Egy hete, hogy elköltözött.

- Szóval, szabad tudomásul vennem?

- Ó, igen! Ez egészen rendben!... Hát itt vannak: ez a Dante és Beatrice; a négy kútszobor gipsze a Szóner villához, ez a kis térdeplő akt és egy bronzlovacska. A két plakettet nem tudom... még nincs is patinázva!

Pirkler újra feltette a szemüvegét, a műterem közepére állt, és lehajtott fővel, szelíd és szomorgós mosollyal becsülgette a dolgokat. A mozdulata, ahogy bólintott és körülfordult - kétes, ravaszdi és bizonytalan kifejezése, és mindezek mögött valami sajátos, belsőbb, úri komolyság vagy elmélyedés - Isten tudja mi - egy régi gyerekkori képet juttatott Éva eszébe. Iciget, az aranyoskúti szenzált látta egyszer így valamelyik falusi rokonánál egy tanyaréten - birkák közt állt, amikre éppen megalkudott; és mindenki biztosan tudta, hogy tisztában van az üzlettel, amit köt.

- Milyen rossz fiú ez... ez a Guido! - mondta végre csendesén, bólintott, és Évára nézett az aranykeret fölött. - Mikor először gondol valamit, olyan az... olyan friss, mint egy szűzleány az ágyon! De csak egy percig, aztán rámegy mindjárt a rosszaságával. Számítással, hatás-vadászattal. Milyen úri pojáca ez, hidalgó zsonglőr, zseniális, rosszhiszemű, kesztyűs csirke-fogó, szenvelgő panamista! Jaj, nehogy megharagudjon - vette észre kicsit megzavartan Éva összerántott szemöldökét. - Majd... majd megszokja a Mónikát, hogy Móni szereti a jelzőket, sok-sok jelzőt, de az nem veszedelmes. Ócsárol és vesz, na, nem? Hihi, nagyszerű ez a lengeteg Beatrice! Míg gyúrta, egy pillanatra sem felejtette el, hogy nézni fogják, ha elkészül; és hogy *kicsodák*, mifajta szeműek. Tán a tükörbe nézett folyton, amíg csinálta! Ojvé, csak azt csudálom, hogy még többre nem vitte ez nálunk!

- De hiszen... maga is szinte így irányította, Pirkler úr!

- Mint boltos, miért ne? Az ő közönsége mindig a negyedik kerület... a primitív pátoszúak, a nyeglén szentimentálisak, a naiv beugrók. (Már megint jelzőzők!) Az én „szalonom” a Korona utca sarkán van, fronttal a Bazilika felé, nekem „mindenfajta ízlést ki kell elégítenem” ahogy mondani szokták. Na, nem?

- És mint műbarát? - kérdezte Éva, bár nem volt nagyon kíváncsi erre a fejtegetésre.

- Idáig valamennyi Lussini szobrot eladtam, de titokban egy picikét még várom azt, amit majd megtartsak magamnak. Mert van neki, drágám, talentuma az ujjában, a szemében, a fejében... ahol akarja csak nem szívügye, nem erkölce neki, kérem! Mert szép csak az - ezt jegyezze meg, mert ezt Mónika találta ki -, szép az, ami *érdek nélkül születik*. Na! És most elkerül

mellőle a múzsa! Ez a dolog nem előnyös nekem, üzletileg; ez a válasz; bár egy kicsit kárörvendezek, hehe, mint férfi. Nem érdemelt az a kókler egy ilyen asszonyt! Mi?

- Szóval a szobrok? - szólt közbe Éva gyorsan, de akarattal tompítva hangjában a kis gög élet.

- Már megmondtam - fordult el a műkereskedő kissé lehűtve. - Nekem, kéremalássan jó mindegy, hová adom el a portékámat. Guidót például szeretném odaát is bevezetni; és képzelje, alighanem menni fog!

- No, lám!

- Ő, tudniillik *úgy* is tudna; oda csak másfajta szélhámosság kell; és ha kicsit ösmerkedne köztük, amilyen ügyes, rátanulna. Ez az ötlet már azért se rossz tőlem, hehe, mert az anti-szemitasága közmondás. Van egy legenda - tán ösmeri -, hogy a pápai arisztokráciából származnék a családja.

- Olasz nemes, főkatona volt az apja! - felelt Éva nyomatékkal, de mindjárt megröstellte.

- Szóval, buknának rá odaát! Most alighanem szerzek neki újra egy villadíszt; négy kandeláber, öt virágállvány a hall ablakokba, a külső reliefek és két kisebb kútszobor. A Joó testvérek építik, és Major Hugó rendezi belül, az a nagy gazember; nem hallott róla? Ojvé, de talentumos a betyár! A villa különben Liebmennéé lesz, a milliomos katonaszabó özvegyéé... nini! Nem csinálna magácska is oda valamit?

- Én?... Mire gondol, Pirkler? - kérdezte Éva, és belepirult. - Nincs most képem, és én különben sem foglalkozom úgy ezzel...

- Kép?... Na, nem is erre gondoltam! (Valahogy megérezte, hogy már nem *urazta* őt az asszony, nevén szólította, mint magával egyenlőket.) Ja, vagy az a két gyerekfej a refüzáltaknál? Nem, *fiacskám*, az olyan kis édes munka volt; nana, hát 'iszen nem egészen svungtalan, nem is elegancia nélküli. Csak olyan kis tejmirigy művészet, mit kedves jó kis asszonyanyák mívelnek versben, prózában, színekkel - nehogy megharagudják Mónikára! Mónika mindig őszinte, azért bízhat meg benne, mint az öregapjában.

Évát kelleetlenül érintette ez a modor, a már fölényes „fiacskám”, a sok szabados hasonlat. De nem volt kedve abbahagyni.

- Szóval?...

- Hm! Csinált maga egyszer valami hímzés-garnitúrát egy villába.

- Ó... azt?

- Semmi, ó! Az ügyes humi volt, „egybe” volt, hogy mondjam?... Ötletes, ízléses, egyéni! És tudja, ma alig van Pesten, aki ilyennel foglalkoznék. A kalotaszegit, matyót már unja a közönség, új firmával divatba lehetne hozni... na!... Nincs valami ötlete, mondja csak?

- Nincs!... Nem is tudom!...

- Hát humi tervek, rajzok, fiam, szeretnék látni valamit! Semmije sincs?

- Tán akadna, de nagyon összevissza!... (Kiment, és lekiáltott a lépcsőn.) - Máris! Ide hallgass! Az én szobámban, a politúros asztalfiában lelsz egy olyan tarka, nagy könyvformát, piros rózsásat, azt hozd fel ide!

- Megnézzük! - mondta Pirkler. (Szivart vett elő, s már-már a szájába dugta, mikor megkérdezte, hogy: pardon, szabad-e?) - Ha összehozna valamit - hm, teszem egy asszony-nappalit, meg az előszobát díszítné párnákkal, takarókkal; megnézi előbb a bútortervet, megbeszélgeti Majorral; ha én ajánlom, biztos, hogy menni fog. Esetleg - tette hozzá fontosko-

döbbre halkított, üzletien cinkost játszó hangon - még azt is megcsinálom, hogy mindjárt fizessenek; és míg a ház elkészül, kiállíthatjuk valahol. Most a tavasszal még, ha sietne.

- Lehet az?

- Természetesen. Ha elég hímzőnőt fogad, és iderendeli őket; felügyelet alatt dolgozzanak. Előleget is kap, ha a tervek tetszenek.

Éva átvette a cselédtől a rajzmappát, és egészen csendben volt, amíg Pirkler lapozgatta.

- Ez mind csak olyan esti babrálás, ha nagyon unatkozom! - mondta végre kicsit erőltetett szárazsággal.

- Látom!... Ühüm!... Igen!... Nna!... Lássá, ez a kosárforma a páfránymotívumokkal egészen friss! Mi ez? - Kis nyuszik? A németek most nagyon csinálják ezt, baba- és állatformákat ilyen nyurgán és álnaivan a virágok közé pottyantva; ilyen kis suta prerafaelista meglepődésre-dolgozással - erre vigyázni kell!... Ez így egy girland lehetne, tovább képezve!... Igen, ezt így mondják: „tovább képezve”, mondja csak szépen utánam! Így! Az ilyet is tudni kell, a „szósz”-t!... Lássá, ez a magvas virágmotívum megint milyen új! Ilyeneket kell csinálni máma, ha - sikert akar! Csak színben kissé egyhangú, mi?... - Eggyel tovább lapozott, és - véletlenül vagy nem - kissé megérintette Éva könyökét. Az idegesen elrántotta.

- Kérem!...

- Pardon. Hát igen!... Tervezze meg, kérem, azokat a vásznakot, ha van kedve hozzá, és adja ide nekem a rajzát vászonpapíron, eredeti nagyságban, a minta egy részét színezve. A többit én eljárom. Megteszem magának!

- Igazán nagyon köszönöm!

- Most pedig még egyet! Hallgasson rám! Ezt az egész mappát, így, ahogy van, elviszi szépen az én ajánlásommal Vajda Róberthez, az „Iparrajz és Díszítőművészeti Múzeum” titkárához. Be az irodahelyiségbe, péntek délután ötkor. Várjon csak; holnap nagypéntek, akkor nincs hivatal, hanem a jövő héten; addig én írok neki pár sort. Jó lesz?

- Nagyon kedves hozzám! Igazán, nem tudom, hogy köszönjem meg?

Gondolkozott egy kicsit, azután odanyújtotta a kezét köszönetül. Pirkler megfogta, ő is gondolkozott előbb, aztán megcsókolta.

- Szót sem érdemel, na! Bízzék meg bennem egészen! - mondta meleg hangon, és még mindig fogta az asszony kezét. - Én leszek a maga házizsidaja. Tudja mi az? De a maga korú fiatal hölgyek engem csak Mónikának hívnak ám!

Éva érezte, hogy a mosolyával felbátorította e hirtelen, öreg barátos bizalmaskodásra. Mintha maga is elvétette volna már a mértéket. - Arra előbb rá kell szokni! - mondta a lépcsőn lemenet, de érezte, hogy ez sem volt helyes.

Mire az ebédlőbe ért, Máris meg Zsófi nagy postacsomagot bontogattak már a terített asztalon. Aranyoskútról jött!... Befőttek voltak benne, fonott kalács és börsönnyel festett meg mindenféle házias fogásokkal tarkára színezett sok húsvéti tojás. A befőttet Pemete főzte, a kalácsot ő sütötte, a tojást is Pemete főtögette: de erről egy szó sem volt az apa kártyáján. Csak ennyi: „A két nebulónak. Fogyasszák jó egészséggel! Rosztoky.”

A két nebuló székre térgyelve leste ragyogó szemekkel a jóféle holmi kibontakozását, és örömvöltéssel fogadott minden új darabot. Aztán leveshez ültek, és szép rendben, vigyázva kanalizott Péter meg Pál, mert Máris ijesztgette őket, hogy nem kapnak különben a jóból. A leány műértő örömmel nézegette, szép sorba rakta a pohárszéken a befőttesüvegeket, és ünnepien szedett négy kis mély üvegtányért elő.

A két asszony mosolygott. Éva még az iméntről felvillanyozott volt, valahogy jót-váró és elégedett. És jólesett az apja furcsa ráemlékezése; hat év óta először történt ilyes. Valami otthonnal-kapcsolat, valami hozzátartozás a múlthoz, gyerekkorhoz, helyhez, ahonnét kinőtt - szinte a családiság, az összefüggés gyengéd illúziója... ilyesmikkel lebegte át az ünnep előtti asztalt a szegény kis Pemete sütte-főztje.

3

Jókedvű volt - felélénkült, friss, várakozó e tavaszi hetekben; naponta biztosította önmagát, hogy minden pompásan indul.

És amikor leült a kis asztalhoz, és rajzpapírt keresett elő, szándékkal és igyekezettel gondolt a pénzre, amivel majd gyarapítja így a jövedelmét. Félt a belső röstelkedéstől, ha csak úgy magáért, „a műzsáért”, holmi művésznő-ábrándokért erőlködne. Ehhez nagyon is sokáig volt Lussini Guido felesége; és nagyon is sokszor hallotta szavalni Ipolyi Jenőt.

Mégis tagadhatatlan és jóleső izgalommal „babrált” most ezen a dolgon, amihez a Pirkler biztatása és egyéb kilátások ürügyet adtak, mentséget a „jó ízlés” számára. Nagyon fontos volt mindég Rosztoky Évának, hogy ne nevesse önmagán.

Így rajzolt, festegetett a régi, félig beszáradt, színes tusokkal. Oly könnyen, oly megerőltetés nélkül ment, mint mikor fiatal írók diákkori naplójukból írják ki az első novellát; hajdani, átélt élményről szólót; lírai örömmel és ráfelejtkezéssel. Emlékezetében oly kész és oly szándék-talanul, régen összeigazodott formákat idézett ki pár engedelmes ceruzavonással, és mintha alvás előtti lehunytt szemhéjak tarka szőnyegéről másolódnának a színek. Az aranyoskúti piaci-sátrak az oláh asszonyok katrincáival; tálasok üde tarkasága; színellő, mókás formájú gyümölcsös kosarak, a lejtős város napsütötte háztetői és tornyai; vagy szüreti kádak, puttonok, gerezdes levél és őszi gyümölcs sokasága, tarkasága, telje - ezeket írta arabeszkké, díszítő formává, és maga is meglepődött, hogy: „Hát ilyen egyszerű ez?” Hát ez az, amit úgy hívnak, hogy „tehetség”? - mosolygott önmagával mókázva. Hát ezt csak akarnia kell? Persze, eddig nemigen volt, hogy *miért* akarja. Az ilyesmire *ürügy* kell mégis. Hm!...

Könnyebben, önkéntelenebbül esett így, szimmetriába-rendezetten, díszítéssé folytatva, „mintává” kerekítve vagy sokasítva megjelentetni a régi, világos, üde látomásokat - mintha vissza kellene adnia képszerűen, „természetlátón”, ahogy a Zemplén mester iskolájában hasztalanul erőlködött. Mennyivel többet kellene hozzáadnia, úgy érezte! Hisz mindezt talán már *akkor* így látta, így rendezte el gyors logikájú, tiszta gyermekszeme, mely bátran, habozástalan formálta tetszésszerűvé, önmagátkielégítőbb rendűvé a világ erős látomásait; tudva, hogy erőt vesz rajtuk, de nem kérve meg önmagától: szabad-e?

Mégis... miért jutnak csupa ilyenek és ezek eszébe most, amikor határozott célja van e próbálgatással? - kérdezte magát gyanakodva. Igen... a ruhákban például, amiket magának vagy Zsófinak egy-egy szerepéhez kigondolt és megcsinált - nyoma sem volt ilyen emléknek, vonatkozásnak; semmi népművészetszerű, semmi keleties tarkaság, semmi kedves vagy épp humoros! Ezek lenge és néha rafinált kigondolások voltak, régi korok divatképei; Guidóval látott régi híres mesterművek, olasz földi, gazdag idők bársonya és aranyfátyola; nyugati mozdulatok idegessége és mai szövetgyárak versenyes technikája befolyásolta egy-egy redő-összefogásukat, egy-egy lehetetlenül aszimmetrikus csipkevállat, egy mozdulattal feltűzést kissé a keblek között vagy térd felett, hogy rejtegetni látszóan kacér legyen, tudva, hogy így jár vagy amúgy mozdul a nő - akármelyik valamirevaló nő -, ha ilyen vagy másféle, „valami-lyen” ruhában negyedórát tölt a tükör előtt. És milyen végtelenül könnyen, ellenőrizhetetlen

forrásból, magától jutott eszébe egy-egy szövegdarabról néha, mit megvett, mert maradékul, olcsón kaphatta vagy egy csipkéről a kirakat előtt, egész véletlenszerűen valami pompás, tetszetős ötlet, társaságban hálásan megcsodált! Néha csak véletlen próbálgató, ösztönös kézmozdulattal szűrt be pár gombostűt, és örvendő ámult el: mi „jött ki” belőle. Hányszor, hányan próbálták kérni - barátság címén vagy titokban, ha varna nekik! Nem volt érkezése; üzletszerűn, segédlettel meg Guido nem engedte volna. De hátha most... hátha mégis *ezt* kellene csinálnia, helyett, hogy „művészkedő” allűrökkel nevetesse ki magát. Ahhoz *ért* is - tudatosan, becsületesen; végignézett mindég szinte szakszerű érdeklődéssel idevágó képeket, régi korok divatjairól néhány szép francia könyvet olvasott, a főbb elvekkkel tisztában volt. Bizonyos, hogy ebben otthon lelné magát, s a kis tőkéje, az összeköttetései... szóval, ha ruhaszalont nyitna!... Üzletvezetést, könyvvitelt megtanulhatna közben, a konkurrenciát hamar győzné, a franciát gyakorolnia kellene, hogy minden szezonban Párizsba mehessen; így tesznek a többiek is. És... szolgálatkész, üzleti modorban beszélgetne majd a beregi alispánnéval, ha rendelni jön, végighallgatná a Baráth leányok raccsolását, ahogy véleményt mondanak, kicsinyelnek a vétel előtt, alkudozna és bizonykodna, kiszolgálná a kis Szónernét, ezt a fiatal, szép libát vagy a nénjét, Istvándy Mártát, aki rövid haját visel, és fűző nélkül öltözködik, vásott és szögletes merészséggel, mivelhogy „egyéniesség”... Istenem, hisz ezek természetesen mind gyerekségek... hisz ezeken természetesen mind túl tudná tenni magát!... Ha valaki *most*, az élete határozó napjaiban éppen *arra* terelte volna irányítással, segítséggel; ahogy a műkereskedő szuggesztív biztatással e másik próbálkozás felé nyitott utat és módot. Minden ilyen véletleneken múlik tán, és különben is, egyszerű próbálgatás ez, nincs semmi jelentősége!

És rendezte, átírta, összeigazította a régi rajzait, újat próbált, el-eldobta a megkezdett egy jobbért - hisz mindez munkagyötrelem nélkül történt, sőt, jólesett. Egy füzetnyit egybecsomagolt, egyszerű, nagyon átgondolt levélként írt hozzá (a világ legökonómiasabb pár sorát) ajánlásul, és hivatkozott Pirklerre. Aztán várt még egy hetet, és úgy indult az Iparrajz Múzeumba.

Vajda Róbertet, a titkárt, említésből ismerte csak, és néhányszor látta kiállításokon e kissé túl vállas, negyven felé haladó, nyírott bajuszú és különösen okos nézésű, sápadt zsidőembert; s kitűnő emlékezetében megmaradt felőle a jó modernnak és disztíngvált mozgásnak az a megnyugtató képe, amellyel most rokonszenvező érzéssel ment felkeresni őt ítéletért vagy akár pártfogásért is. Honnét ez a bizalom? Tán mert kedvező dolgokat hallott erről az emberről itt-ott; de hisz nem sokat jelentő társaságban! A mostani, új politikai többség protezséje volt, a most felszínen levők embere, ezt tudják róla. De még az előbbieket idején került a hivatalába. Vajon hogyan, miféle személyes szolgálatért vagy mi összeköttetés révén? Faji előítéletek ellenére miért „értékelték a tehetségét” azok; s most mi úton, hogyan jutott *ezen* kegyébe? Nagyon okosan csinálhatta! De mit tűnődik annyit rajta?... Egyszerre, váratlanul Szinnay jutott eszébe. Milyen kellemes, elegáns úriember az!...

Elnevette magát, és finoman, utcaiasan öltözködött fel különös gonddal a látogatásra. Bágyadó, korán-langyos, tavaszi délután volt, rajta új kalap már és nagyon könnyű, levélbarna, diszkrét paszomándiszű selyemruha.

Az üvegszekrények közt egyenruhás szolgálta vette át hajlongva a névjegyét; fenn a könyvtárhelyiségben fiatal tisztviselők előzőkenykedtek, majd egymás sarkára tapodtak, hogy bejelentés: a titkári szobában az ajtóig elébe jött dr. Vajda Róbert, bemutatkozott és kezét csókolt.

Kicsit bizonytalan, várakozó mosoly volt pillanatig a férfi arcán, majd szembeültek, és megnézte őt egy őszintén kedvtelő és kíváncsi tekintettel, mely végigsurrant a haján s az alakján.

- Nagyon megleptek a rajzai - előzte meg aztán készséggel -, engedje meg, hogy ezt elmondjam: mennyire megörvendtem önnek, asszonyom!

- Miért?

Mintha zavarba hozta volna egy percre ez a váratlanul gyors, egyszerű kérdés s a merész, nagy szemek tekintete, melyben kötekedés is lehetett, vagy ironia... Pedig Rosztoky Éva csakugyan azt kérdezte, amit tudni akart.

- Nézze - felelte, a biztonság kedvéért futón elmosolyodott -, essünk át röviden! Feltétlenül hiszem azokból a dolgokból, amiket látnom engedett, hogy nagyon jelentékeny és érdekes talantum kegyed. Mit dolgozott idáig, kérem, mit művelt? Ne vegye rossz néven, hogy így kérdezem; *dologi* érdeklődés ez, noha... Szóval, kitől tanult?

- Senkitől - azt hiszem! Azazhogy festeni próbálgattam egyszer Aranyoskúton a Zemplén mester csoportjában, de nemigen ment. És annak is a nyáron hét esztendeje lesz már.

- Azóta nem is rajzolt? Lehetetlen! Én azt hittem...

- Míg férjnél *voltam*, alig értem rá ilyesmire; nagyon elvértve és véletlenül néha mázoltam valamit, egy gyerekportré valahogy a refüzáltak szalonjába került, ismerősök vették meg; elég silányka volt. Igen és a múlt évben csináltam egy hímzésgarnitúrát egy villába, amit Lussini díszített. Pirkler, a műkereskedő, most megint ilyest kíván tőlem, és valószínűleg meg is próbálom, annál is inkább, mert ezentúl nem csupa kedvtelésből...

- Szóval már szövetre is tervezett.

- „Tervezni”, így mondják az ilyesmire is? Jó! - Nem affektálom ezt a tájékozatlanságot; az uram nem beszélt ilyen szakszerűen magyarul - én azt hittem, inkább csak házról, szoborról mond ilyen komolyas szokat az ember.

- Tévedni méltóztatik: de ez igazán nem fontos. Azonban - érdekli önt egyáltalában, amit mindezekről mondhatok?

- Ó - miért kérdezi így? Hisz ezért jöttem el! Ha olyan szíves akarna lenni hozzám!

- Szóval, ha a rajzokat elővennők.

- Nagyon kérem erre!

- Úgy... hát akkor előkeresem!

Lehajtott fejfel, kissé ideges ujjakkal babrált egy nyitott fiókban, papírlapok közt; Éva nézte és tűnődött rajta: milyen ember ez? Érezte, hogy másképp viselkedik, mint bárki az eddigi ismerősei közül. Úgy beszél és mozog, mintha folyton ügyelne a legszorosabb előírásra, amit valami idegen - tán francia - illemkönyvből olvasott; de nem bábszerű ez, betanult, erőlködő - érzett, hogy vérévé vált ez a modor már, és nem tulajdonít neki egyéb fontosságot, mint hogy a legkényelmesebb. Mégis... furcsa, ha az embert magyarul „ön”-nek, „kegyed”-nek és „asszonyom”-nak szólítják; és ez mégsem hat se járatlanságképp, se affektáltnak! Inkább valami csendes önkényesség - európaiaskodás -, ez volna? Mindenesetre - nem annak a társasosztálynak módja ez, ahol atyafiságos fesztelen közeledés lehet első bemutatkozásra; szabados kötekedés, ha úgy tetszik s az egyszínvonal biztossága. De ahogy tünetően *nem is akar* odatartozónak látszani... ugyan, mire való ez a nagy védekezés, ez a résenlét az ő helyzetében? Ennyire gögös?... Vagy érzi, hogy *önmagára* kell nagyon vigyáznia, mert különben lesiklanék - olyan volna, mint Pirkler meg a fajtája, akiknek határsértéseivel szemben nem lehet az ember eléggé óvatos?... Évának be kellett ismernie, hogy *ezzel* nem feszélyező az együttlét, inkább kellemes, biztonságos, és ő - valahogy épp ilyenformának is gondolta ezt a titkárt párszori, futó megnézésből, ösmeretlenül. De most... mintha ő zavarná kissé ezt az embert; a gyors, könnyed beszédmódja tán vagy a nyílt csodálkozása! Ó, nem akarná pedig, világeért sem! Tud ő is úgy, ha csak az kell - „kultur-etikett”-szerűen!

- Megvan! - emelte fel Vajda a fejét. - Megengedi?

Éva elébe ment egy kis kerek asztalig, a szék hátához támaszkodott, és figyelmes arccal, némán várt.

- Nem tudom - kezdte mégis kissé habozva a férfi -, micsoda fejlődés eredménye ez a néhány vázlat meg a szénrajz itten! Nem írta hozzá a dátumokat.

Éva nevetni szeretett volna megint, de visszafogta.

- Ezt csaknem mind most két hete rajzoltam ide, mikor Pirkler úr először tanácsolta, hogy küldjek magához rajzokat. De természetesen nem éppen most gondoltam el; ezek olyan otthoni emlékek, tán még kislánykoromban le tudtam volna rajzolni, sőt, tán meg is tettem valamikor vagy azóta néha unalmamban, ha nem is egészen így.

- Régebbi dolgai nincsenek meg, szóval?

- Dehogy!...

Most megint Vajda mosolygott. Kikereste az egyik lapot, és kezébe vette.

- Nagyon eredeti, nagyon friss dolgok vannak itt általában - hisz ezt már Pirkler is megmondta önnek, ugye? („Ugyanezekkel a szavakkal!” gondolta Éva, de hallgatott.) Én mégis feltétlenül és szándéka ellenére is, ornamentális- és díszítőösztönéért csodálom, s ettől várok a legtöbbet. Senkit nem ösmertem még, akinél ez ilyen elementárisan nyilvánult volna. S e mindenáron-stilizálás, még amikor „képet” akarna is csinálni! Egész külön térre nyílik önnek, és nálunk csaknem egyedül fog állni.

- Istenem... így lehet erről beszélni?

- Feszélyezi, ha beszélnek ezekről önnek? Vallja be, röstell egy kicsit, hogy művész!

- Nem, nem! Csak nagyon meglep, de majd talán beleszokom. Most úgy furcsállom, hogy ez valami külön dolog... az, amit talentumnak hívnak?

- Igaza van! Tán csakugyan nem „valami külön” önöknek - csak mi látjuk ezt úgy, akik csak kívülről bánunk vele, csak impresszáriói, sáfárjai és adminisztrálói vagyunk... Szóval - a rajzai!

- Igen, mondjon még valamit, kérem!

- No, lássa! (Most nevettek mind a ketten.) Tehát; a másik dolog, amiért különösen kedves nekem, amit ön tud: ez a közvetlen otthonról hozottság; ahogy az imént maga is említette. Ezek aranyoskúti emlékek! - Igen, ezek gyerekszemmel nézett, sokszor-sokszor látott, vérbe-idegbe nőtt képek; ilyeneket csak kislánykorában, kisfiúkorában tud észrevenni az ember szeme; egy ilyen szoknyaráncot például egy riszáló parasztsípön; egy ilyen kövér mázas-kantát, görbe fülüt, szélest, bölcsét, humorosat. Vagy így zsúfolni bokrétába az együgyű kis nyári virágot, minden kertben nyíló ösmerőseket - így, ahogy veritékes tenyerek összeszorogatják vasárnap, zsebkendő mellett, hogy a füledt, emberszagú kis templomban ájulás ellen legyezzék az orruk alá a lányok, menyecskék az erős, méntás illatot. - Ej, no, kicsit újságírósan beszélek, igaz-e? - De lássa, én őszintén vallom: mindnyájan csak *ezt* tudjuk igazán jól egész életünkben, az ilyen otthon-tanultat; s akik adhatnak valamit magukból, *ezt* adják legértékesebbül. Az egész mai Magyarország, az egész kultúra - ha van itt - annyira „otthonnév-való” még, annyira vidékies, falusi, parasztízű; mimagunkkal együtt. Hisz az egész Nagy-Budapest népe, az egész generáció vidékről felvándorolt, onnét hoz hangulatot, hagyományt, tájszólást, színnyelvet, mindent - ki-ki a maga tájéka külön zamatát. Hagyomány, hangulat, karakter nélkül nincsen művészet; nem, ne higgye, hogy csak hivatalból vallom ezt itt! Budapest az új város, még nem termette meg a magáét. Vannak ugyan egészen

fiatal emberek, akik nincsenek velem egy véleményen ebben, és ügyes krokikban szellemesen bizonyítgatják az ellenkezőjét, de amit csinálni próbálnak: vers, novella, képek, rajzok - mind csupa éretlen, gyökértelen és kusza termék. De most bizonyosan untattam nagyon!

- Ellenkezőleg!... Mondja kérem, maga is a Tisza vidékre való?

- Nem!... Abaújban volt falusi doktor, járásorvos az édesapám!

Kissé túl gyorsan mondta ezt, halkabb hangon, és szinte belepirult; ahogy felszámolta, egy idegen asszony kedvéért, hogy már szellemi munkából élő szülőtől származik.

- Az is színes vidék, a tótoké! - terelte el gyorsan Éva, mert észrevette a hibát.

- Hogyne! De annyira más! Onnét Major jött; figyeli a színes rajzait néha? A mi negyedévi kiadványainkban.

- Nagyon ritkán akadt ilyen füzet a kezembe; Lussininak nem küldték.

- Önnek majd küldeni fogjuk; hisz munkatársunk mától fogva, ugye? - Fog nekünk rajzolni rendszeren!

- Ahányszor csak kedvem támad, sőt, azt hiszem - többször is!

- Nagyon sokat, sajnos, nem fizet a múzeum ezekért - mondta Vajda komoly sajnálkozás hangján.

- Nem támaszkodom teljesen arra, amit így szerezhetek; egyelőre talán nem is fontos.

- Dehogynem fontos, így nem szabad beszélnie, kérem! Erről szokják le általában!

- Jó.

- Azonkívül - hogy ezt el ne felejtsem - a kiállítási szobánk, az a kisebb, az „időszakos”, bármikor rendelkezésére áll. Akár most a tavasszal csinálhatnánk még valamit.

- Igen; ha a hímzéseimmel sietek, ugye?

- Egyúttal rajzot, tervezést, mindent.

- Nagyon hálás vagyok magának, igazán!

- Erre nincs oka; ez részben üzlet, részben kötelesség. Ha külső, praktikus dolgokban tanácsra volna szüksége vagy bármire - legkészebb szolgája vagyok. Dolgoznia pedig csak úgy szabad, ahogy éppen „kedve támad”. Igen?

- Igen! - felelt az asszony egészen engedelmesen; felállt és kezét nyújtott. A férfi kissé túl ünnepélyesen hajolt a kesztyűs ujjak fölé, hogy megcsókolja, de Éva most nem mulatott ezen.

- Rendelkezzék velem, asszonyom! Mindenben!...

Váratlanul halkított hang volt ez; kérő, alázatos, megindult. Miért?... Az asszony észrevette most, hogy odakinn bealkonyodott, és itt-ott gyulladnak a lámpák. Kissé gyorsan vont a kezét.

- Köszönöm! Nagyon jó nekem, ha tudom, hogy valakire számíthatok! - mondta önmaga előtt is érthetetlen nyomatékkal és komolyan.

- Ha egyszer úgy értené ezt rám vonatkozóan: mint legkészségesebb és leghívebb barát! - felelte korrektül a férfi.

Éva bólintott, és lassan fordult az ajtó felé. Vajda némán ment az oldalánál, végigkísérte a folyosón, le a könyvtárlépcsőn a középső kijáratig. Csukva volt már, egy szolgát kellett hívni, hogy kinyissa. Végre is még egyszer odanyújtotta kezét az asszony, és Vajda még egyszer megcsókolta, nagyon szertartásosan, mély meghajlással.

Kinn meglepte Évát a korán-langyos, szinte nyári levegő. Április eleje, és már ilyen végleges tavasz? - Hogy szinte nehéz: ha nem röstelné az ember, nagyokat sóhajtana!...

Sietve és szándékkal idézte eszébe a mai élményt, hogy végiggondolja, rendezze.

Különös emberek ezek, akik így, hivatásszerűen foglalkoznak azzal, amit más csinál: mint ez a Vajda vagy Pirkler. Mintha kötelességet vállaltak volna, hogy biztassák, maga felől felvilágosítsák, kultiválják, ünnepeljék azt, amit ők „talentum”-nak neveznek. És felhasználják?... Talán ez is, igen. De milyen más ez a Vajda egészben, mint a másik; mennyivel külön! Hiába - ez kinevelődött már! - Vidéki orvos volt az apja: lehet, hogy élelmes kortes, kuruckodó ellenzéki, mint az urak, akik társaságukba fogadták, kártyáztak vele, kölcsönkértek tőle, és nem tették szóvá, hogy mennyivel eszesebb náluk. Tán bennfentes házidoktora volt valamelyik grófnak, a méltóságos asszony udvari-embere, intim szolgálatokra megbízható, tán az uradalmi béreslakások felől kellett közegészségügyi véleményt mondani járványidőn, vagy a sorozásoknál szedte meg magát. A fiával már jogot végeztetett, nevet cseréltetett. Hanem, meg kell adni, ezt is jó ízléssel: nem ipszilonost vett fel és nem is egytagú nyegle zszurnalisztanevet. Bizonyos, hogy nagy protekcióval került államszolgálatba, a minisztérium művészeti osztályába ez az ember; egyet-mást el kellett nyelnie hosszú éveken át, és még így is lassabban haladt előre, mint a többiek. Könyveket is írt ezalatt, mondják: a régi magyar díszítőművészetről, ötvösiiparról, templomi edényekről. Végre most felülkerültek pártfogó urai, kormányzó többség lett váratlanul a hosszú ellenzékiességben évtizedeken át felelőtlenkedett gárda, és még tart a mámor, az osztogatás, egyelőre mindenkinek meg kell kapni a jutalmát vagy elégtételét; néha csak az kell, hogy valaki az előbbi időkben mellőzött volt legyen. Igen... tipikusan „behódolt” valaki ez; igen - éppen csak ízlésesebb, mintsem hogy utánozná (mint legtöbben) a törzsbeliek, a „nemzetfenntartók” külsőségeit, modoruk, viseletük sallangjait; inkább valami idegenszerűséget fegyelmez magára. A szertartásossága, kicsit feszes udvariassága úgy hat néha, mintha örökös résenlét, örök védekezés volna a másik véglet - az elkeseredett, zabolátlan, par force fesztelenkedés ellen, ami néha olyan nem-kellemes a fajrokonáiban. Ő úgy hat, mint aki örökké, feszülten vigyáz magára, bár ezt talán nem is tudja már. Annyira fontos önmagának? Ideges embernek látszik! Vajon csakugyan könnyen kihozható volna a sodrából?... Az ilyen nagy összefogottság, ha magába nevelte az ember, tán mégis bosszút áll néhol.

És vajon őszinte-e ezzel a népieskedéssel, „vidéki zamat”-tal, amit művészi dolgokban annyira értékel - holott a személyében oly elkülönbözött mindettől. „Őszintén vallom ezt!” mondta. Mire ez a nagy bizonykodás?... Tény, hogy nagyon formásan mondja el, amit akar. És ővele szemben túllendült egy kicsit, majdnem lelkesülten beszélt azokról a rajzokról. Hát igazán érnek azok valamit? - Első perctől érdeklődéssel nézte őt - érezte -, a megjelenése láthatóan hatással volt rá. Vajon éppilyen teljes tekintettel és figyelemmel lett volna iránta s a rajzai iránt, ha nagyon igénytelen külsejű vagy ha ízléstelen, kültelkies blúzban jelenik meg nála, ócska kesztyűvel, Király utcai kalapban?

Hanem ilyesmire bolondság gondolni! Az ember nem szakíthatja külön magától a lényét, külsejét; azt, hogy asszony! Örülhet ennek a sikeres dolognak, akárhogy is - nagyon örülhet! Sokat fog rajzolni, mindenfélét próbálgatni; hisz valamit úgyis kellett volna dolgoznia most. Kiállításra lesz, tán csakugyan megdicsérik, és Guido Lussini bosszankodni fog. És ha már erre adja a fejét, milyen jó, hogy lesz egy ember, aki barátságos hozzá, aki tekintély és segítség lehet ilyenekben; és amúgy is figyelemre méltó, érdekes... az érintkezés kellemes vele.

Ebben megnyugodott. De csak most vette észre, milyen gyorsan, szinte szaladva megy az utcán.

Kiért az Andrássy útra, és eszébe jutott, hogy nézelődnie kell egy-két kirakatban, tájékozódni kicsit a tavaszi ruhák felől. A kedve olyan eleven volt, kissé a nyugalanság határán hullámozó. Egy-egy pillantásra végigócsárolgatta szemével a kosztümöket, amik szabását tévesen fogták fel, rosszul utánoztatták ezek a cégek - hisz a képviselők csak egyetlenegy bemutatón látják a híres párizsi szalonok új szezonkreációit, egy óra alatt kétszáz modell-lány elvonul előttük a ruhákban, és rajzolni sem szabad. Mi lesz ezekből a kínosan elkapkodott és összezavart impressziókból, mire ideérnek a keletre!

Egy papírkereskedés előtt hirtelen megállt; betért. Néhány méter vászonpapírt vásárolt, tusokat, pasztelleket; lazúrfestékek szép, eleven színei közt egyszerre oly élenkülten, szinte lelkesen és elmerülve keresgélt, válogatott. És otthon még azon estén nekiült a hímzéstervnek.

Tulajdonképp úgy érezte, hogy akármikor, akármennyit tudna mostanában így kitalálni, rajzolni, variálni; látásképzetéből oly közvetlenül rajzott fel a sok régen kész forma; virág- emlékek, gyümölcsös girland, kanyargó-indás levél, éretten kiforduló magvak szimbóluma. Hisz még nem jutott eszébe a takarékoság, sem a vigyázat: nehogy ismételní találja önmagát! Oly könnyűnek látszott előtte a dolog (hisz nem tudta, mennyi minden szunnyadt itt *készen*, és mennyi tartalék-kincset pazarol), annyira jólesőnek, gyötrődéstelennek; hogy ezért az egészet (azt, hogy tehetséges) őszintén e néhány ember jóhiszemű rászédettségének érezte. „Majd rájönnek hamarosan! Én oka nem vagyok!” De azért, amit Liebmennék számára összehozott, neki magának is megtetszett, amikor másnap, friss szemmel megnézte. Csak egyszer esett újra gondolkodóba: miért is ez a feltétlen hajlam a paraszti kedvesség, üde tarkállás felé? Annyira *szerette* ő a szemével - annyira szereti-e ma is még visszaemlékezésben azt az Aranyoskutat, a piacát, az oláh katrincáit, a hegyi faluk tarka, vásáros népét? Okvetlen csak *így* lehet művészi díszítést elgondolni; csak azért, mert a parasztok is - a maguk módján, sorsukhoz, életükhöz illően - egyet-mást díszítenek? Vagy csak mert egy-két száma a múzeumi kiadványoknak mégiscsak kezébe akadt volt néha, és ott világos volt ez a tendencia? Hát ő is már - mint Guido - a közönsége szájízét lesi el, és ügyesen alkalmazkodik?... Csakhogy ez a közönség egyelőre még egyetlen ember úgyszólván: Vajda Róbert.

A rajz *készen* volt - most mit is kell vele csinálni? Telefonálni Pirklerhez, összeköttetést keresni Majorral, ki a berendezést tervezi; elküldeni neki postán az egészet. Mindez - a dolog adminisztratív része - most terhére volt, megzavarta, erőltetnie kellett; pedig általában könnyedén szokta volt intézni a Guido ügyeit! Miért más ez most?... Major hamarosan válaszolt. Azt kérdezte a levelében: hol és mikor lehetne összejönniök, mert szükség van rá, hogy a dolgokat együtt megbeszéljék. Ő is meg kell, hogy mutassa a bútorok rajzát, méreteit; s az egészet gyakorlati- és stílus-szemponthól összehangolni. Ha Évának nem volna kifogása, ő ajánlja a Korona-kávéházat az Andrássy úton, szombat délután ötkor.

Éva nem járt kávéházakba idáig; kivált így, fényes nappal, kettesben ülni egy vadidegen emberrel - nagyon kényelmetlen gondolat volt. De miért is? Hogy: „Meg találják látni ismerősök, és mit gondolnak?” - Ó, *ezen* legjobb minél hamarabb túlesni! És nagyon pontosan megjelent a találkozón.

Major hosszú hajú, kissé puffadtan sápadt, csúnya orrú emberke volt, nagyon kifogástalanul öltözött; de utálatosan nagy szélű, kerek művészkalapot viselt; keze kicsi és halvány volt, nagyon gondozott körmökkel. Évát hidegen és gyanakodva nézte meg, kollegiális fesztelenséggel fogadta, és hamarosan a dologra tért. Úgy beszélt vele, mintha nem tudta volna, hogy kezdő, és nem venné észre, hogy asszony; szóval: „komolyan vette”.

- Kérem, amint látni tetszik, ez az ebédlő itt, ez egy kis - kíváncsra elgrimászolt, budapestivé fajtalanított korai reneszánsz-ügy. Nem nagyon fekszik nekem, hogy változtassak a stíluson, s az egészet újra gondoljam az ön szép terítői, firhangjai kedvéért, amelyek - beszédes keleti-sége, színsűrűsége, an und für sich - hogy is mondjam: elragad engem is! Mit szól?... Fényes dolgok, az embernek eszébe jut róluk a muskátlis ablak, a csüdüngüllő, a levante és a tulipános szűrdomlány - amit akar! Na, igen, az előszoba, arról lehet csevegni; az egy kimondott elzászi parasztpitvar, egy német műmellékletéről ollóztam; ahogy áll. Nem volt szívem átdolgozni, naná - hát nem mindegy nekik? A fogasok polcán itt már mázas tőrükorsók lesznek; türí und thüni gemischt; mondta az öregasszony. Mindegyik karospadra két párna kell, de kisebbek, a takarók széle nem lóghat le ennyire - általában, nem mérsékelnök egy kicsit a méreteket, mi?

- Szóval, nem tetszik önnek a dolog? - szólt bele Éva, hasztalan titkolt idegességgel. Ezt az urat már nem magázta bizalmasan, mint Vajdát. Szeretett volna mindjárt felállni és elmenni.

- Ó, kérem, ezer bocsánat! - nyújtotta el a hangot kissé csúfondárosan a másik, és vizeskék, apró szeméit mosolygón szögezte Évára. - Ha kicsit epés volnék, amit pedig görcsösen titkolni igyekszem, hát ez csak a metié féltékenysége, gálád irigység. Mit szól? Jön egy szép nő selyemben, egy finom kis gojné, és a blúza ujjából rázza ki készen a művészetet. Amiért mi itt évek óta sakálkodunk, izzadunk, főzzük egymást, smonczunk, piszkoskodunk, hochmetzolunk, megalkuszunk. Ő csak így - meglebbenti a szoknyáját - pardon! - Kárörömtől zöld részvétellel kérdeztem egy perccel ezelőtt azt a „letört” kollégát, aki a szomszéd asztalnál az ötödik fekete suvikslét lötytyenti a torkába keserűn: „Na, mi van? Hogy szolgál a becses tehetsége?” - „Döglök, drágám, döglődik - gyomrozza a Malchemóvesz, mint közös nagymamánkat a tizenharmadik gyerekágyban, Kóbikánál, ki burokban gyött, de később tollnyuban utazott Somkútról Mádra meg vissza. Néha pont Mádra vissza, ausgerechnet!” - „Unberufen, drága alak! Ma kegyednek, holnap nekemnek!”... Erre ön idelebben, és már a retiküljében minden: siker, hírnév, pénz, megrendelés! És még be sem piszkolta a galambszín kesztyűjét! - Ön két hét alatt a nyakunkra nő. Vajda titkár úr máris himnuszokat zeng önről; hallom, külön cikket készül írni a rajzaihoz. Pedig neki van szépérezke, amint mondani szokták! - Nemde, kizárólag a naiv bájban, színlobogásban méltóztat működni? Helyesen, ez a legbiztosabb! Vajdának én is csak tót-varrottast írok, szentül hiszi, hogy Nógrádból jöttem, pedig: „Haj, Tatán, Tatán volt rabbiner boldogult tatám!”

Éva összehúzott szemöldökkel, már-már kicsattanó, kínos ingerültséggel hallgatta a faji hangsúllyal éneklő beszédet, mely a felsorolásoknál, pauzák előtt éles lüktetéssel ritmizált. „És az ilyennek senki sem mondja meg... senki sem üti pofon!” - Major nézte őt - átlátszó, simára borotvált arcára alá egyszerre gyenge pirosság szökött. Elhallgatott egy pillanatra.

- Meg kell minket szokni, kérem - mondta hirtelen elváltozó hangon -, nem harapunk mi azért, ne higgye, már az ugatásunkon is hallik, hogy rosszak a fogaink! Fog maga még engem vagy más ilyen szegény, szeplős fiút - sajnálni is, meglássa! - Na, ja, hát red' mer tachlesz, igaza van! Abban a villában, kérem, nem én fogok lakni - legalábbis valószínűtlen, hogy a Lenke belém szeret, bár attól minden kitelik, mert az egy differenciált nő, hetvennyolc kilogramm bruttó súlyban. - Egyelőre azonban nem fáj neki az én szívem. A bútortervekért én elég jó pénzt kapok; már elfogadták; ha valamit változtatni akarnak, legfeljebb újra megvágatom őket. Én tehát a rajzait elküldöm Liebmenn Ignácénak, és - lássa - írni fogok neki egy levelet arról, hogy ki ön, ki volt a férje, hogy most válik, mert bámulatos tehetségének szabad tér és szárnyalás kell - hogy Vajda már felfedezte és lanszírozza önt, a kiállítását most rendezzük, s a múzeum külön ünnepi füzetet szentel a rajzainak. Biztosítom a teljes sikerről. Csak legyen óvatos, tartsa magát, ne adja olcsón, amit csinál, s a személyiségét tartsa bizonyos jóltevő ködben, tartózkodó elvonultságban, amíg csak lehet. Ezek az emberek az

egymás pukkasztására fogják kijátszani önt, versengeni a barátságáért, s hogy kinek ad elsőseget. Éppúgy, ahogy Vajda egy kicsit ellenünk, a mi féken tartásunkra használja fel. Ezek kis piszkok; de ismerni kell őket, látni, tapintani ezt a műtrágyát - csak úgy lehet előnyünkre fordítani és fölébe kerülni. Egy férfi kellene önhöz, egy tájékozott, eleven és nem túlságosan finnyás valaki, aki az adminisztratív részét intézné a dolgainak, aki alkudna, spekulálna, szájalna, revolverezne ön helyett, s ön előkelő úri magányában maradhatna és dolgozhatna. Félek, hogy hamar végire járnak önnek, kihasználják, becsapják, lefokozzák. Önnek fogalma sincs erről a hadról, erről a fajtáról: ez a tiszteletlenek, a kegyetlenek, a szemérmetlenek birodalma, mely eped az „Achtung” után, mert képtelen rá; egyre próbál-gatja, és ennek az erőlködésnek szezonról szezonra vannak áldozatai. Hányat felkaptak és lejárattak már - a Lipótváros és az újságok -, csak akikre én emlékszem! - Kivált egy asszony - milyen kitett és védtelen! És Vajda, igen, ő kissé túl óvatos és elkülönített pozíciójú, hogy is mondjam - kissé letompított egyéniség. Ilyen úton jobb társ egy csúnya száju vad mopszli, aki mindennek nekiugrik, mert tudja, hogy érte nem kár és mindegy - mint egy nemes tulaj-donságaiban kifejlesztett, alacsony szokásaitól elnevelt, finom és fegyelmezett vizsla...

- Szóval, a rajzaimat a villatulajdonoshoz akarja juttatni? - kérdezte Éva, és felállt, hogy induljon.

- Ha nincs kifogása ellene! - józanodott ki hirtelen az asztaltársa. - De kérem, kérem, hova siet így? Kávéházban fizetni szoktak! Pincér!

Éva vörösre vált arccal, reszkető ujjakkal kereste elő a pénzt a kávéért „világosan habbal”, amihez nem is nyúlt. „Tíz fillér borraivaló, tíz a tálcára!” - utasította Major közben hangosan. Éva még kesztyűtlen kezét nyújtotta búcsúzóra, és kellemetlenül vizesnek érezte a férfi tenyerét. „Ajánlom magam!” - mondta Major, és visszaült a helyére. Ő még a kávéházban maradt.

- „Hja, hiába - hiába! Ilyen oldalai is vannak a játéknak!” - ismételte magában az asszony, míg leküzdhetetlen undorral és ingerült ellenérzésekkel haladt a villamosmegálló felé.

4

De ahogy hazaért, lassankint egészen lecsillapult; mikor ruhát cserélt, már csendesen elgon-dolkozva vonogatta a vállát, és mosolygott: „Tulajdonképpen egészen mulatságos figura ez is!” gondolta végre őszintén, elfogulatlanul; és hozzátette kissé habozva: „Nem is egészen rokonszenvtelen!” Hogy - csak meg kell majd szokni a fajtáját.

Igen. Hisz az előítéletek, szokások egy zárt társaskör törvényei és formái - a *külső* elhatárolás e sok kis eszköze iránt csakugyan nem volt meg benne mégsem a helyzetéhez mért és „nőies” ragaszkodás; bár maga is érezte legbelül, hogy ez nem tiszteletre-képtelenség a lelkében. Gyerekkorától való tán - az apja, akit szeretett és okosnak tartott, mosolyogta és csúfolódta ki belőle a vak és kényelmes megadást minden iránt, ami körülük összetartott - a sok kicsiny-ség, felületesség, bizonytalanság iránt - mely erősíti egymás pozícióját, s a magáét csak pusztá és értelmetlen egymáshoz támaszkodás által; mint egy könyvespolc silány és olcsó fűzőtt-példányai, melyeket nem is kell egyenkint előhúzni - csak hadd üljenek ott szépen -, hisz ugyanaz van bennük, és az sem lényeges. Még nem „olvasott” másfélét, érdekesebbet az életből, de hitte és kedvét lelta a hitben, hogy van másféle is. Viszont az apjától mintázódott belé az a kis hüvösség és józankodás - hogy csak hagyni kell és lemosolyogni, nem érdemes kitenni magát, küzdeni, felmelegedni, revoltálni - éppen csak függetleníteni kell magunkat csendesen! De *ehhez* a bölcsességhez túlságosan fiatal volt, mégis sokszor kilendült belőle, és

néha már akkortájt nagyon „megmondta a magáét” otthon. De megint visszacsukódott. Kis dolgokért, akármiért csakugyan nem kell erőlködni! A templomban nyugodt rokonszenvvel nézegette szegény kis Pemetét, aki miatt az anyja sírt, akit szóltak a kofák, megvetették a kávénenik, megverték a legények - de csak hagyta, majd eligazodik ez a dolog, ha tud! Ám később, a maga ügyében sarkára állt mégis, az érettségije, a festeni tanulása, a férjhezmenése csupa ilyen csatározás volt önmagáért, és időszakos kis diadal. Elkerülni, máshová jutni, másfélét próbálni! Akkor jött Guido, az övele élt élet csúnya hibridsége; az ő arisztokrata allűrjei, bekerített ítélkezései az „illik”-ről, görcsös szertartásossága és ehhez cselédszerelmei és feneketlen léhasága, jelentéktelensége mindezek mögött. Aztán a többi emberek itt a „belvárosi” társaságban, akiket kissé felülről nézett, és oly jól látott, akiknek kívülről való volt minden törvényük; s előítéleteiket csak hazug-voltuk, kijátszhatóságuk különböztette meg a vidéki merevebb-szigorú társaságától. Volt alkalma olyat is látni, ha valamelyiket a társasköre vagy kaszinója elejtette, kizárta valamiért - mennyire elvesztenek akkor ezek mindent, hová süllyednek, milyen pocsékká válnak *magukra* hagyva! Nem, a „züllött gavallér” típusánál ez a nedves kezű, sápadt homlokú, furcsa bohém is sokkal-sokkal többet ér!... Pillanatra, ízlésből, kényelemből visszaijedt, megundorodhatott kicsit - de ettől el tudott tekinteni. És azt mondta magának, hogy ez az eltekintés, ez a tolerancia a jobb rész benne, bölcsebb és őszintébb.

Ilyen percekben egészen, belsőleg komoly volt!...

E tavasszal *azonban* még nem jutott ideje, hogy a garderoobja után lásson; most erre akart szánni egy-két hetet. Ilyenkor Máríst berendelte a konyhából kapsot varrni, fércet kihúzgálni, próbánál segíteni; legvégén a leány számára is átalakított a tavalyi ruháiból valami „parádét”, összevarrt néhány piaci blúzt, olcsó, sötét színű szoknyát. Mert az aranyoskúti szép szötte-sekből, katrincákból már régen „kivetkezett”.

Most egy nagyon sötét szilvakék francia kosztüm volt az Éva eszében, fekete paszománt-dísszel - egy másik utcai szoknya, friss vászonblúzok, fehérek, szép, nagy gombokkal vagy hímzett hajtókával - legfeljebb ha még egy világosszürke nyersselyem délutánra, csipkés köpenyeggel (a Zsófié Paquintól való, azt elkérni és leszábní!). Szóval, semmi kocsibavaló öltözet az idén, semmi a Gerbeaud-szezonra meg a Stefánia-korzóra számítva! És nem sikerült neki melankóliával fogadni ezt a gondolatot. Eszébe jutottak olcsó regényfrázisok nőírók könyveiből arról a „problémá”-ról, mikor az elszegényedett „úrín” munkához kényszerül, s az „udvariasság”, „körülrajongás” kényeztető levegője után érzékenyen érinti a létharc közönye, rideg egyenlősége. Nevetett! „Ezen én már túl vagyok! - mondta magának határozottan. - Azonkívül abban, amit (ki sem formálva még gondolatban teljesen) már a *jövőjének* érzett, nem tudott lefokozódást látni még társaságilag sem. Jól ismerte az eddigi körét, és akarva vállalta a *mást* ezentúl; hitte, hogy feljebb-szabadul, valahová, ahol sok a zagyvaság, szintén, és néha penetráns ízléstelenség, parvenü hangosság is; jól van! De a levegő könnyebb, az életmód fesztelenebb, szabadabb, az előítélet kevesebb vagy újabbfajta legalább - *mostani*-értelmű, nem ötszáz esztendővel ezelőtti. Mindenesetre új út, új próba!” gondolta az eltűnődés e stációján.

És kedvvel, élénkületen gondolta, tervezte, tűzgélte az újfajta ruháit; igen, ezekben is *hatni* kell - még inkább talán! Gyalog kell járnia bennük, közvetlenül és hosszasan érintkezni, tán együtt is dolgozni olyan emberekkel... akik közt tán lesz mégis *olyan*... akire tán ad egy babot. Szolid és kifogástalan gúnyái legyenek - mások, kevésbé kitanulható és elunható fortélynak, mint a villanyfényre, egy termen átlebegésre, tízperces, tüneményszerű jelenlétre, passzív képhatásra számított, lenge és aszimmetriás bájú holmik, amikben telente, ha jól ment a soruk, sokszor elkápráztatta a nőket, és meghódította a férfiakat. Ám a történelmi nőruhaszisztéma, lám, milyen lehetetlen mindjárt, ha arra kell gondolni, hogy siető léptektől lábhoz verődik a szövet, sokszori felvevésnél gyűrődnek, eltolódnak a rafinált redők, minden titkos intenció

kiábrándítóan kiderül, mint mikor kulisszák mögé, zsinórpadlásra látni napos, délelőtti világításban.

A francia ruha akadályozó, ökonómiátlan; ezt még el lehetne viselni; de hogy utcára, munkára, nappalra ízléstelen!... Némely férfiember komolyan hiszi és vallja, hogy nincs is érzéke a női megjelenés külsőségei iránt; de rendesen kiderül, hogy tévednek. Milyen naivak, mikor előnyt adnak a másik felett egy jobban öltözöttnek, s azt mondják: az egyéniségében van valami intelligens, graciózus meg efféle. Lám, Vajda Róbert például az őszinték közül való; kissé loppal, de tetőtől talpig, és milyen intenzíven, műélvezőn nézegette őt végig akkor este!...

A verandán volt a varrógép egy nagy japán ernyő tarka sátora alatt. Hucul Máris a közelben ült egy kertiszéken, és a zsinórdíszat varrta ki mustra szerint. Szikár, barna ujjait görcsösen feszítette neki a tűnek, a sujtásnak, és nagy szünetekkel, majd folyamatosan, szinte önmagának morfondírozott. A tépelődő, magukat s az életüket folyton kontrolláló, bölcs hisztérikák közé tartozott; Éva ráfigyelt néha.

- Nem bánom egy cseppet se, hogy Budára megyünk lakni elsején, oszt itt marad ez a vas-esztergályos; én már úgyis kilöktem vóna, mer' már többször is kilöktem; mióta csak jár hozzám, mindig lököm. Mer, tudtam, hogy antulinkább gyön! De csak az életemet eszem vele; mer, olyan, hogy nem lehet rajta elmenni. Ölel, csókol? 'Sz arra én mindig kapok különbet is nála; nekem az kéne, hogy tudjam, hogy szívből szeret, hogy lássam ni, így lehet engemet szeretni! Nem, hogy éppen elvegyen, az engem nem boldogít, könnyebben is élek így. De szeressen! Csak ölelgetni, ha éppen rágyön - azt még jobban tud holmi úriféle, oszt' a' legalább nem dicsekszik el vele, hogy cseléddel van dóga, meg nem is ösmerős olyannal, akivel én; de az ilyen gyári mindjárt kibeszéli a többinek, pedig valamikor eccer mégis férjhez kék menni valamékhez. Vagy teszem, tavaly is, mikor innét elvitt a fene, oszt benn szolgáltam négy hónapig az ügyvédnél, Ötvös utca és Szondy utca sarok - az a kövér, akit mondtam egyszer, hogy üzletje van a Király utcába - kihozott az nekem a boltjából bőr-ridikült, fehérbatiszt-napernyőt, két skatulya szappant, ibolyaparfint - ez a nyavalyás nem fizetett még egy pohár szódavizet se, csak a szája jár. Oszt közbe három hétig erre se néz; akkor szakítok levélileg - akkor megint eszi a fene, itt ülne mindennap. Jobb is, ha vége, amíg még szépen vagyok!

- Tán még jobb vóna, hallod, ha egy gyereked születne; attul megnyugodnál. Látszik, ahogy bolondulsz a gyerekekért!

- Az igaz - csakhogy nekem majdhogy nem mindegy, ki szülte; én kiskorom óta más gyereket dajkáltam. Urakét. Ahogy a mi Petyunkra meg Palyára nézek, most is sokszor elgondolom: ezeket legalább van mire szülték, ezekből úr lesz, tanult ember, szabadfejű, akárkinél külön, mer' van, aki iskoláztassa; ha beteg, doktoroztassa; ha bántják, pártját fogja - a többi urak, a felekezete! Az alsóbbrendű még egymást is elhagyja; én is, lám, a magamfajtáját ott Aranyoskúton. Már idehúzok, már utálom a Bányászvéget, a putrit. Akit én szülnék, mire nevelném - még jó, ha a korai-koporsóra nevelném; mer ugye, a síri féregnek is kell hogy legyen ennivalója, ha már él! De az Isten előtt - csak így mondom - mindegy az, ki gyerekire adom én ki magambul azt a gyerekszeretést, aki bennem van - az élővilágnak meg jobb, ha nem az én testi-szülöttem valami részegestül, mikor az apám is görvélyes; egy öcsémnek súly vót az egész testin, tízéves korában halt el, amikor már, mégis, pénzbe is vót - ha egyéb nem, amit megevett addig.

- A fonákján varrd el a szálát, és ne a fogaddal vágd el; itt az olló! - Hát ez mind szép, te Máris; de azért ha nem ügyelsz magadra, és még így pártolod is magad az Isten előtt - tebelőled még nagyon rosszféle válik, olyan, akibe emberség sincs, fiam! Hogy adhattad össze magad azzal a boltossal, te; hát mi van hozzád mégis közelebb, mint a tested? A teremtedet!

- Ó, hát ne tessék olyat gondolni rullam, hogy én tán azért a rossz ridikülér', napernyőér', szappanér'! Csak hát én akkor maradtam el az elsőül, attul a kocsistul, akit szerettem, oszt még úgy rossz vót nekem, hát vadultam, jártam a bolondját. A lányságomat, gondoltam, úgyis elvitte a szél; addig éljem világom, míg egy kis istenképire teremtettem formám van, míg fiatal vagyok. De hamar abbahagytam én, magam is láttam, hogy nem nekem való; tetszik tudni, milyen magányosan éltem majd fél esztendeig. E télen is - inkább csak úgy szívességből tettem valamit. („Hozzám való hűségéből másztál az emeletre!” mosolyogta magában Éva.) De ez az esztergályos el tudna bánni velem, ha akarna. Úgy szól hozzám, ha szól, ahogy éppen énhozzám kell. Csakhogy közbe másra is néz, mással is látják; mit ér az? „Te vagy az igazi!” aszondja nekem. Mindegyiknek mondhatja. Nekem az kell, hogy szeressen engem bizalmasan, senki se tiltja tüllem, hát vállaljon engem más előtt is, a világ előtt; ne csak, ha ketten vagyunk a konyhába. Most legalább - ha Budára megyünk - lesz annyi nekem az egészbul, hogy én hagytam el, nem ő engem; mer' azér a szégyellés a legrosszabb az ilyen dologba' - mer' a szívfájás magába, az néha még jól is esik!

- Na, jól van, fiam, de ha mégis meg találod gondolni, hogy itt maradsz érte; nekem, annyit mondok, idejében szólalj, hogy gondoskodjam másikról.

- Ó, hogy tetszik olyat gondolni! Ha én mondom!...

A postás csengetett kinn; két levél jött, ösmeretlen írású mind a kettő.

Az egyik finom, szürke vászonpapír, a borítékon nyomtatva a cím s név: Liebemann Lenke. Négy oldal. Kissé tört és nem folyamatos stílusban el van mondva benne, mennyire el van ragadtatva a levél írója a hímezéstervektől, mennyire köszöni édesanyja nevében is a kitüntést, hogy „önagysága” először őket ajándékozza meg csodálatos tehetsége termékeivel, hogy szerencsések lennének, ha direkt - Major Hugó művész úr közvetítése nélkül - érintkezésbe léphetnének vele. A levél végén egy kis nekibátorodás; kérdi, hogy találhatna módot erre, megengedné-e, hogy ő meglátogassa otthonában. Úgy szeretné tanácsát kérni díszítési dolgokban most, hogy házacskájuk épül, és külön szobákat kap; és egyébként is oly őszinte csodálattal van iránta stb. Némi smokkság, egy kis hiúskodás és sok őszinte kedvesség volt e levélkében; rokonszenves volt.

A másik... ó, nem is vette észre, hogy az Iparrajz Múzeum exlibris-címkéje van a borítékon! Gyorsan feltépte. Vajda írt csakugyan; röviden és nagyon szertartásos formában, túlzott tisztelettel. Értesítette, hogy az eddigi rajzaiból egy kis gyűjteményt hoz a májusi füzet; hogy ő lesz bátor néhány sort írni eléjük. Hogy szeretne új dolgokat kapni mielőbb, s a kiállítást is meg kellene beszélni; most legyen-e csakugyan vagy őszre hagynák, friss szezon elejére. „Nem volna kedve megtekinteni a termet; nem találja-e túl kicsinynek az 'időszakos'-t - ha nagy, hímezett vásznakkal jön? Esetleg másokban is lehetne, bár itt legjobb a világítás!” írja végre, és hirtelen fejezi be „hódoló, készséges híve” és egyéb ilyes szólamokkal. Éva mindjárt leült, hogy válaszol; hogy meg kell írnia, mikor megy fel hozzá megbeszélni az említett dolgokat. Teregette a levélpapírt - meggondolta: nem, mégsem ír! Minek azt hitetni, hogy nagyon fontos neki, hogy mindenáron válaszolni akar, hogy ő is keresi az érintkezést! Majd elmegy, ha lesz mit elvinnie; hivatalos óra mindennap van, nem kell bejelenteni magát... Ahelyett a másik levélre válaszolt; kicsit szórakozott volt, röviden írt, de kedves akart lenni. „Én most költözés előtt vagyok, kedves Lenke, meg fogsz bocsátani, ha nem hívlak ki magamhoz ilyen messzire már; majd májustól közelebb lakom. De ha nincs ellenedre, valamelyik nap - mondjuk hétfő délután, felkereslek!” - átolvasta, és akkor tűnt szemébe a tegezés, holott a levél ösmeretlen írója nagyságolta őt. „Ej, hát szokják meg ők az én modoromat! Nem vagyok én konverzációs lexikon, nem lehet a megszólításformát franciából fordítani szó szerint; a magyarnak a *te* az egyetlen, természetes szólító-névmása, és - az ország többségénél, úrinép közt ma is ez a konvenció! Ha egy-nívójúak, ha nem akarják

megbántani, lenézni a másikat. Egyébként - ő leány, én asszony vagyok, és bizonyosan idősebb nála; kezdhetem.” Maga is mulatott rajta, mennyire magyarázgatta gondolatban ezt a kis formalitást. Aztán gyorsan arra gondolt, nem lehetne-e az új ruhája hamarabb, mondjuk e hét végére, készen? Liebermann-nékhoz a barnában is mehet, de... Szóval, sietni fog - hogy aztán rajzolhasson!

...Hétfőn egy Andrássy útba nyíló, csendes, szép utcában kereste a házszaomot, az első emeleten csöngetett. „A kisasszonyhoz tessék!” mondta a szobalány, s egy oldalajtót tárt ki előtte. Tágas és nyugodt szobába lépett, gyengéd és barackvörös lámpaernyő árnyalta a kis asztal villanylámpáját; még télies illat, finom tea gőze szállt fel a kis hímzett-takarós asztalról, egy gótikus vertezüstkanna karcsú orrából, és finom süteményekkel rakott tálca tűnt érzéken a figyelmébe. Két nő ült az enyhe világosságban - finom kép, csak egy pillanatig láthatta így -, hátterül az óriási, sokpolcú sarok-könyvvállvány, mély bőrszínű, barna és tarka töméntelen könyvhátaival diszkrétén, telten, nyájas-komolyan magasodott mögöttük... Az egyik gyorsan felállt; elébe ment; sötét posztóruhás, telt, erős, tiszta hangú leány volt; „Isten hozott!” mondta egyszerűen, örömmel, és váratlanul rokonszenves volt kissé nagy fehér keze fogása. „Szörény Tekla barátnőm!” mutatta be a másikat; ez karcsú nő volt, finom és kisportolt, átidegzett alakú, élénk, sötét szemű - kicsit hosszú, de nagyon piros és különösen mozgékony szája; szép teremtés. Keresztbe rakott térdein kissé felhúzódott szoknyája alól feltűnően formás, keskeny boka mutatkozott elő az áttört selyemharisnyában. Már hárman ültek. Lenke kissé iparkodó udvariasságszólamokkal töltötte be a teát, kínálgatott - Éva elmondta, miért késett, Tekla a süteményt dicsérte. Az újonjött megérezte, hogy e két másikban, akik itt várták, valami tartózkodó félsz, idegenség, bizonytalanság oldódott fel e percekben. Ő máris kellemesnek találta mind a kettőt.

Milyen nyugtató, biztos út ez - a kész, könnyű társaskonvencióké -, fajok és kasztok, világok, lelkek távolságain át - gyanakvason, zavaron, méricskélő önérzeten keresztül micsoda kipróbált mesterségű hidak vezetnek - néhány közhely ízléses formában, kérdés, felelet, bók, mentség -, ha kellemes a beszédhang és jólesők a kézmozdulatok, egy fél csésze meleg tea közben: és itthon vagyunk, megérkeztünk. „Csak asszonyok képesek rá!” - mondta az intimitásról valami férfiember, noha nem hízelgéskepven.

- Mennyire megörvendtem a levelednek! - fordult Évához Lenke, és nagy, meleg, aranybarna szemét bízón nyitotta rá.

- Mondd, miért?

- Miért? - ismételte a leány gondolkozva, de kissé elpirult. - Végtelenül tetszetek a rajzaid, a művészeted meglepett, nagy érdeklődést keltett bennem... a személyed iránt is.

- Hisz ezért hálás vagyok, örülök; de kicsit meg is ijesztasz. Valami várakozással voltál irántam teljesen ismeretlenül - megfelelhetek-é? Úgy értem: a virágcsokraimtól, arabeszkjeimről még igen utálatos is lehetnék...

- De nem vagy az! - mosolyogta őket Tekla, a harmadik. - Különben sem áll, hogy „lehetnél” - ha az ember jól megnézi a te rózsáidat: a szerény biztosságot, ahogy egy kosárban megülnek, ahogy girlanddá húzódnak, ha már éppen muszáj, laza levelekből ragyognak elő, és azt kérdezik maguk felől: miért? És a minta kedvesen komoly hangsúlyozását a sarkoknál, a becsületes kontúrozást - egész a papír összehajtásáig, meg hogy hányat csomagolsz be és hogyan, amikor eladásra küldöd.

- Úristen, mi minden eszedbe nem jut! Hogy gondolhatnék ennyifélére?

- Isten ments, hogy *te* gondolj; az a mi dolgunk! De lásd, ebben a leányban megbízhatasz magadat illetőleg; szerencsés keze van - hisz ebből él. Embereket ás föl és szerez meg

magának, néha a legkalandosabb módokon - hinnéd-e, ezzel az ájtatos, komoly szemével. Kiket elő nem húzott már önmagukból! A legnagyobb külföldi írók, mesterek, muzsikuskok leveleznek, barátkoznak vele; ő az, akinek impurumot, vázlatot, motívumokat megmutatnak; ő a sziget, erősödés, melegedő szoba; ő a „közösség”, ahogy legharmóniásabb óráinkban elképzelni szeretjük ezt a homályos és hibrid fogalmat; Liebermann Lenke a testté vált megértés, a százszor szent receptivitás. Őmiatta van értelme, hogy kép, szobor, vers, rajz kikeljen, megszülessék belőlünk; ő mindnyájunké. Még féltékenyek se vagyunk - engem nem bánt például, hogy te fontos leszel neki -, ő végtelenül osztódik, mint egy összejt; ő olyan, mint Indra Isten, aki nyolcvan pásztorleánnyal táncolt egyszerre egy szüretünnepen, és mindegyik úgy érezte, hogy csak ővele magával táncol.

- Ó, ó, - meddig hallgatsz még? - nevetett fel a leány élénken, sok örömmel. - Tudod, Tekla a költő, hogy róla is beszéljünk; ő beleérez, belemagyaráz mindenkibe, amit akar. De neked azért éppen úgy örül, mint én.

- Ez csak természetes! - hagyta helyben szívélyesen a másik.

- Hát örüljünk mind! - nevetett vissza rájuk Éva - megérintette simogatón mind a két asszony kezét egyszerre, és kellemesen érezte magát. A nyájasságuk nem hagyta hidegen, de egyébként is jólestek neki. „Pedig mókáznak egy kicsit ezek - tűnődött -, furcsán nagy dolgot csinálnak mindenből, *játszódnak!* És mégis... *jók* ezek, vagy mi?” - Csakugyan jók voltak ezek; kisgyerek-koruk óta mind a ketten nagyon gazdagok.

- Hogy egészen fantasztának ne higgy - magyarázta a leány -, én már nagyon sokat hallottam felőled a hímezstervek előtt is - sok jót, szépet. Egy ismerősömet kitüntetted azzal, hogy rajzleckéket adtál a kislányának. Mauthner - azaz most már Máthéék. Az asszony magasztalt.

- Hisz alig ösmer; vagy kétszer beszéltem vele!

- Sajnálta, hogy nem jutott hozzád közelebb. Ő jelentékeny nő: *Valaki!* És nagyon érdekes emberek jönnek össze néha a házában; a legfiatalabb író- és tudósgárda tagjai, a még nem arrivée tehetségesek, akikben ő fényesen meg tudja látni, sőt, bizonyos értelemben fejleszteni, bátorítani...

- A szmökkériát vagy a csirkefogóságot; ne haragudj, Lencs! - nevetett közbe Szörény Tekla megint. - Nekem rokonom, hát szólhatom. Margot nénénk már a szédelgésig üzi ezt a „mife-lénk” különben nem ritka sportot. A kultúrszalonosdit. Ez pedig abból áll - fordult Éva felé -, hogy az estélyein az emberek állva, földön ülve, díványon hemperegve vagy díványháton lovagolva fogyasztják el a csésze teájukat, amihez nagyon vékonyka szelet vajás kenyeret kapnak köménymaggal, de igen sok metafizikát s társadalomtudományt. Egyebekben hangsúlyozott dolog, hogy ifjú festőtitanok maszatos bársonyzekében jelennek meg, filozopterek orosz diákos, fekete ingben, ifjú társadalmárok imitált munkászubonyban - de legyen azért egy-két kereskedő frakkban, néhány orvos meg hivatalnok szmokingban. A szabálytalan külsejük az „alkotó zsenik” tábora - az európai öltözetűek a „pénzes mecénások”-é; Margot egyik fajtát a másikkal maszlagolja, édesgeti. Nőket illetőleg - egyéb híján az is elég kvalifikáció, ha valakinek sok szeretője van - feltéve, ha kinyomtatott nevűek. - Ne úgy értsd, mintha nekem külön kifogásom volna ezellen, sőt - rendén van, ki-ki privát dolga, bizonyos egyéni kiválóság, pláne alkotótehetség, idegekkel dolgozó életmód még a túlzást is érthetővé teszi ebben - de így önmagában *csak ez* mégis... nem kvalifikálhat, ugye?

- Ugyan, ne mentegetőddz nekem! - mondta Éva kicsit belepirulva, és nevetett - kijelentem, hogy én egyet se' tartok!

- Ne bizakodj el az erényben! - mondják a „Lúdláb királyné” boltjában, és az író fejedre citálja Marie L'Egypte legendáját.

- Margotra visszatérve - óvatoskodott Lenke -, mégis nagyszerű ember az! Huszonöt éves korában három nap alatt lett koldusszegény és özvegy, egy börzei krach idején, pedig nagy módban élt azelőtt. Akkor nekiment az életnek, antik műáruüzletbe fogott, dolgozott, verekedett a három gyerekével; ma független és újra vagyonos. És nem lehet tagadni, hogy ízlése van, igazán ért a műtárgyakhoz, képhez, hímzéshez, porcelánhoz...

- Emberekhez éppolyan jól; mindent értékesíteni tud; ez csakugyan bámulatos benne. Éva következő télen úgysem kerülheti ki: Margot megfogja; néhány hétig ő lesz a fő-attrakció a többiek számára, amíg újság.

- Tekla ma szokatlanul éles nyelvű! - csóválta Lenke a fejét aggóskodón. - Azért nehogy ilyen fogalmad legyen egészen... minderről! A „fiatalok” gárdája például...

- Fiam, ezek a „fiatalok”, az *igazán* tehetségesek, jó embereim, barátaim - félig-meddig közéjük is tartoznám. Ősszel újra megindul egy kis hetilapunk - más címmel, de ugyanazokkal az emberekkel, ahogy másfél éve megbukott. Akkor lettem özvegy, mikor kezdték, és csinos összegecskét fizettem a szerencséért, hogy az első verseimet nyomtatva láttam. A lap egyik alapítója voltam nämlich, és ötven példányra fizettem elő. Most újra így lesz, de nem sajnálom! Nem, ezek mégis mások, mint a Margot-anya mű-zsenijei: a néma filozófusok és hangos társadalmárok! Ezek művészek... azt hiszem! Persze, módot kell adni nekik, hogy ezek a finom tehetségek, az egész „má”-val és mindennel szaturáltak, kibomoljanak!... Az ilyen gyöngéd artisztikumot könnyű előlni, mint a korai fagy a legnemesebb fajta virágot! Hanem van köztük egy, az egészen más! Nem tudom ki és merre van hazája, a nevét ipszilonnal írja és th-val; Kürthy. Az, az egy nagy lírikus, egy igazi forradalmár! Új, hihetetlenül új és merész; az még vizet fog zavarni, meglássátok!

- Az, akinek két versét elmondtad múltkor - izgult Lenke mindjárt. - Miért nem kérded meg tőle, hogy leírjam?

- Ősszel talán már nyomtatva látod, kötetben.

Éva idegenül hallgatta ez idegen dolgokat.

- Schönéket is ösmeritek a Fasorban? Hetvennyolc, gondolom; az a nagy hollandus villa. Ott is adtam órát! - mondta később, csakhogy jelen legyen a társalgásban.

- Ó, azok ritkán ereszkednek le hozzánk!

- Ugyan!... De hát... mi a különbség? - szaladt ki Éva száján ámulatában.

- Persze - kacagta a másik -, te úgy gondoltad, kutya vagy eb; messziről egy-kasztznak látszhatunk, mi? Nagyon sok itt, fiam, a réteg és osztály, s az emberek sehol se nézik le jobban egymást!

- De... milyen alapon? Csak a több pénz?...

- Születés, fiam, születés! Persze, vannak itt más presztízs-motívumok is, a pénz, hogyne, mégis tán legtöbbet számít; és majdnem annyit lehet elérni azzal is, ha az ember „csinál valamit”, értsd, ha „tehetséges”! Akkor akár szegény és rossz szagú is lehet. Ha igazi sült-keresztény (megnyugtatlak), ez magában véve is elég a boldoguláshoz. De borsodi Schönnnek már a nagyapja milliomos volt, az első magyar löpörgyáros... apja már magyar nemes, névadó birtokon; szörnyű ritkaság így minden együtt! Még egy választás, és báró lesz, úgy számít. Ha csak az asszony el nem puskázza, ez egy falusi uzsorás leánya volt, valaha szép is lehetett, szerelmi házasság... most vén, kövér cseléd, mindent felülmúlóan ostoba lúd, hencegő, ízléstelen, és csak a féléves csecsemőkkel nem volt már viszonya.

- No, Tekla! - kérte a leány szelíd-ijedten.

- Az igaz, hogy nekem ezek is rokonaim egy kicsit; a férfi révén, persze, az anyámmal; de ötször annyi a vagyonuk... Azért mégiscsak egy fülíg-adós kamarást tudtak venni az első leányuknak, azt is jó drágán; nem értem, iszonyú komikus ez az erőlködés; már kezd is kimenni nálunk a divatból! Mikor a nászútról hazajött Naca, az volt az első szava a vasútnál, nagy megindult leereszkedéssel: „Anyám, tudd meg, *azért, hogy grófné lettem*, a te lányod vagyok!” Csak akkor merte az anyja megölelni; e nemeslelkű kijelentés után.

- Teklám, az Istenért! Ma dupla injekciót kaptál!

- Csakugyan, Lencs, ma ideges vagyok; ilyenkor, ha verset nem írhatok, a fajtámat szapulom. Na, nem többet, ne ijedezz, kicsim! Schönéket azért vedd előjegyzésbe, Éva! Ők valóban „fogyasztók” - minden új embertől vesznek, megrendelnek; és fogcsikorgatva is azt mondja Renée tante: „Nevetségesen olcsó!” Már megtanulta, hogy így illik! De a másik leánya, nem az, akit te tanítgattál művészetre, hanem a kisebbik, az jobb matéria szegényke, azt hiszem!

- Olga? Hogyne, emlékszem, nagyon csinos gyerek!

- Amit pedig az arisztokráciáról mondtam, azon nehogy megsértődj! Csak így, friss-süteményben nevelés! Úgy *valódi*ban nagyon tisztelem; sőt! Irigy hódolattal nézek fel azokra is, akik meg tudták mondani, ócska írásokból kikeresni, micsoda leány volt a nagyanyjuk nagyanyja. Én csak két generációig tudom...

- De hát miért?

- Csak! Szép dolog az, fiam, nagy dolog! A tradíciók, a múlt... mindenféle szép patinák és titkos szálak, kapcsolatok!...

- Az istenért - csudálkozott rá Éva nagy szemekkel -, de hát van ennek értelme? A ti kultúrátokkal, modernségetekkel!... Fiam, ezek az ükanyák a falusi kúriákon rongypokrócos, búbos-kemencés, füstös szobákban babot szemeltek vagy vetőmag-búzákat konkolyoztak, téli estéken meg fontak és koppantották a faggyúgyertyát, amit maguk öntöttek. A férjük sokszor kapcát viselt - pardon -, a bagariacsizmában, csibukozott, köpött, káromkodott. Az asszony tudott iralni, ráimádkozni a kelésre, jófüst-szedni köhögéstől, de olvasni csak öreg betűt, azt is csak az imádságos könyvből.

- És mégis - *úrnak tudták* magukat az őseitek sokadiziglen, ha rongypokróccal, ha bagariacsizmában; nem ismertek fölöttük valót! És ez benne van az idegeitekben, a mozdulataitokban, a gondolkozástok - nem, inkább az ösztöneitek utánozhatatlan tempóérzésében. Néme-lyiteknél látszólag vége már ennek - elette a züllés, szegénység; egyszer csak előbukkan egy önkéntelen hangsúlyban, egy biztos helyzet-ítéletben, egy ösztönös gögű felülkerekedésben. Hiába!

- Csakugyan költő vagy! - bólíntott Éva szinte röstelkedően és szeretettel. Percre Torday Zsófia gondolt: az tart folyton ilyen kínlódón „objektív” értekezéseket a maga fajtájáról odaát - a szellemessége, a keserű gúnyja is hasonló ezéhez. De próbálna csak valaki - kívül-álló - szemtől szembe igazat adni nekik! Az ilyen épp a legérzékenyebb!

Lenke újra töltött. „Nem kívánsz még süteményt?” kérdezte, s néhány perc múlva azt mondta valami könyvről: „Ott *fekszik* az asztalon!” A könyv, ami ott „feküdt”, valami új, angol poéta volt; ketten arról kezdtek beszélni, hogy Walt Whitman hatása alatt van-e? Aztán Jamesről, az új Papini-novellákról, s hogy miért vált oly agresszívvé az új olasz irodalmi csoport. (Úristen, mennyi mindent összetanultak ezek! - ámult Éva. - Mi mindent olvastak, és jaj, bizonyosan csömörig *megbeszéltek* már ezek! De egy kis literatúra nekem se fog ártani - olvasnom kell egyet-mást!)

Hátradőlt, és átengedte magát a jó tea s a harapdálás örömének, a szoba langyos színeinek, a két nő kedves zenéjű beszédhangjának. Néha megütötte egy szavuk a fülét. „Szociológiai Társaság... munkás-választójog... Hauptmann Takácsai... a Pippa... a színjátszás új, német iskolája... Duse...” Valami olyast mondtak, hogy valamitől el találná veszteni a kedvét a nagy művésznő. „Milyen nagy kár volna az! Borzasztó volna!” - hallotta Lenkét, s a leány szája szinte remegett. (Az Istenért, de hát mi nagy bajuk lenne épp nekik abból? - gondolta, és csaknem elkacagta magát.) De Lenkét mégis szeretnivalónak látta; olyan kedves nagy gyereknek e tagbaszakadt, barna leányt, kerek, telt arcával, mely olyan, mint valami egzotikus fajtának legelőkelőbb példánya. Egy zuluhercegnő.

Csengő szólt kinn. „Mama jött haza!” - figyelt ki Lenke kissé nyugtalanul. - Az öregasszony galambősz volt, piros arcú, gyerekesen ingerült tekintetű. Mintha állandóan duzzogna a nagyokra, akiket nem ért s akik be nem avatják - úgy beszélt velük.

- Nagyon örülök - mondta Évának -, igen szép stikkeléseket rajzolt elő nekünk! Velünk jó üzletet csinál, mert nagy Geseres - öffentlich megnézés lesz a villa, ha kész. Ma állt az újságban róla, hogy ki épít és a többi. Most egyszerre renomé szerez, mindenki megtud, hogy mit csinálja, és lesz új Gescheft!

Lenke és Tekla egyszerre vetették közbe magukat; Éva érezte, attól félnek: most mindjárt alkudni fog a néni a tervek árából vagy ócsárolni, mint okos vevő. Gyorsan búcsúztak. Éva kétoldalt megcsókolta a Lenke arcát. Kinn esett, kocsiba kellett ülniök.

- Merre a lakásod? Előbb hazaviszlek! - ajánlkozott Tekla.

- Ó, messze kinn a Villatelepen. A te házig meggyünk; én aztán megtartom a kocsit!

- Az istenért, hogy pazarolhatsz így? A villamos odáig visz, nincs még késő; ez a kocsis hatnyolc koronát elkér. Világért nem tennék ilyet!

- Igazad van! - felelte Éva röstelkedve és erősödő rokonszenvvel.

- Majd a villamosmegállónál elbocsátom.

Tekla már elutazás előtt volt. „Pár hét alatt minden elcsöndesül itt - mindenki megy!” Ígéreteket vett Évától, hogy jövő télen sokszor lesznek együtt, s hogy - ha csak lehet - még e nyáron vendégük lesz pár hétre. Végre egyedül maradt a kocsiban Éva, és - nem szállt ki a villamosmegállónál. „Mindegy no, most az egyszer!”

Hátradőlt, fáradt volt, a feje zsongott a sok új szótól; össze akarta gondolni magának szokása szerint, hogy: milyen emberek is ezek? „Csakugyan oly fontos nekik, amire annyi szót vesztenek, a »kultúra?«” - tűnődött. De abbahagyta, vállat vont, behunyta a szemét. És az jutott eszébe, milyen egyedül ül ebben a csukott kocsiban!

Erős volt a Lenke teája vajon?...

Hisz tulajdonképp oly régen, hisz valójában mindig is egyedül volt. Kell, hogy ez végig így legyen? - De miért jut éppen mostanában ilyesmi sokszor az eszébe? Azért, mert Lussini Guido elköltözött az emeletről?

Igen, valami szép, nagy játékot, hazardos, merész egész játékot *most* lehetne játszódni, ezzel a rongyos étellel még! Új dolgok, új emberek, művészkedés... együttvéve se sok! - De oda tudna-e adódni gondolkodás, fenntartás, kontroll nélkül valami nagy bolondságnak egyszer? Mindenestül, nagyon belemenni! Milyen volna akkor... nagyon meg kellene-e változnia? Az alázatosság milyen lehet?...

Szerelmes szókat hallani, vágyó, nedves szemekbe nézni; utálkozás, ellenérvés nélkül: ez nyitná meg őt, az életét! Valami ilyen részegséggel, mint most... ezé a sok, rumos teáé...

„Szeretlek, szeretlek, szeretlek!” - ezt mondani igazán, legmélyről, teljes felejtkezéssel... Hogy emlegették ma ezek „Marie L’Egypte”-et, aki hétszer dobta oda magát a Krisztus szerelméért!... Hogy jut ez most eszébe?... Igen, csakugyan nem álszentes, előítéletes nép ez - nyíltabb, szabadabb, különb, mint azok odaát! *Vallani* is merik, amit úgylis művelnek!...

„Szeretlek, szeretlek, szeretlek!...” Valami suttogta mellette, beljebb, egyre beljebb hatolva lényébe e szomjas, száraz hang - e fulladón szenvedélyes, tagolatlan, értelmetlen ritmusok útján. Elpirult, hévséget érzett hirtelen, és veríték ütött ki a homlokán. *Látta* maga mellett a férfit, világítón fehér, szép homlokát; okos, sötét szemét most fátyolosnak, félig csukottan... és érezte sima, halvány keze szorítását a csuklóján, ahol lüktet az ér...

Egyedül volt a kocsiban, és valahol belül *tudta* már öntudatlan, hogy elkövetkezendő percekben, mintegy beígért, kezdődő zenejátékon képezeleg - a motívumokat már az ouverture jelezte, s nincs egyéb, mint a biztosra várakozás. Elkerülhetetlenül, mindenáron, törvényszerűen *jönni kell* annak, ami most fog történni vele!

5

És oly könnyen, egyszerűen kezdődött.

Készült, teljesedett a nyár, jó szagok jöttek a frisszöldű budai hegyek és lejtők felől, s a nagy folyó megint sunyin táncolva csuszamlott el a tarka és zagyva, eleven város alatt; hömpölygette odább piszkát és virágját kedves, nyílt rosszassággal ő is; ártatlan, ősi testvérközönnyel, nevetőn. „Minden előről kezdődik! Minden szabad ez idén!” Délelőtt ragyogott a nap, és este arannyal tükröztek a lámpák. A korzón kevert, hangos, divat-torz nép kerengett; de el lehetett menekülni - visszanézni, megállni, vállat vonni -, és összevágó léptekkel, cinkos-kettesben sietni messzebb, csendesebb tájakra, a távoli híd aljáig és azon is túl, ahol farakások vannak az elhagyott gyepes parton. Vagy odaát maradni Budán, a Vár alatt - orgonalombos kis kertek közt, gesztenyefás, ódon utcákon ballagni, hasas rostélyú ablakok, veretes kapuk alatt; régi, kopogó kövezeten, polgárias csendű vidéken; olyan csodálatos messzeségben a vízen túli, lámpaékszeres, sokadalmas világtól. És nevetni rajta így ketten.

Odaát a két szomszéd kerületben lassankint nyárracsukódtak az ablakredőnyök, ürültek az utcák, Vajda Róbert futólag említette egyszer, hogy az ő családja is ez idén korábban utazik le a tengerpartra a legkisebbik leány gyenge egészsége miatt. Éva másvalakitől, idegentől hallotta volt, úgy rémlett: hogy a titkárnak urával egyidős, kövérkés felesége van és három nagyocská leánya; hogy igen korán, de gazdagon házasodott. Köztük nem esett szó erről.

Nagyon formás, kedves, egyszerű, szinte keresetten keresetlen volt az érintkezésük. Halk és ügyes beszélgetésük, a férfi gyengéd puhatolódzása s az asszony óvatos, apránként megmutatkozása volt. „Szeretem magát!” mondta néha Vajda igénytelenül, kedvesen, és Éva mosolygott a homályban. „Mikor veszi ezt már komolyan?” zúgolódott szelíden a másik, így, lassacskán kezdődött, és érezni lehetett, hogy tovább is lesz. E biztos várás kíváncsisága nem volt kellemetlen Évának.

„Nem baj, ha tovább is lesz!” gondolta el ilyenkor otthon így - szántszándékkal józankodón. „Mit is csinálnék ezen a nyáron?... És ha beleszeretek, annál jobb; hisz erre vágytam!... Úgylis rám jönne egyszer, mostanában... és ez az ember bizonyosan még a legalkalmasabb... Korrekt és diszkrét, a maga érdekében is... Mindenképp kellemes, hogy foglalkozik velem!...” Ám sokszor órákon át ült, látszólag firkálgatva, és visszaálmodta a szavait, gyengéd, tiszteletteljes célzásait, elkomolyodásait, okos és szomorú mosolyát, a tekintetét; és értelmét hámozgatta

sok véletlen, apró dolognak közöttük. Semmittevő, üres óráit kitöltötte már, de még úgy hitte, könnyed kis játék az egész, és minden csak tőle magától függ.

„Ugye, egyszer majd meg szabad látogatnom!...” Még csak félig mondott igent, de a kis budai műteremlakást órá gondolván rendezte, formálta minden tehetségével - finom és diszkrét, asszonyos otthonná. Hucul Máris a hurcolkodás zavaros napjaiban megint megbolondult; lanyhán, kelletlenül dolgozott, szilaj dühbe borult valami kicsiségen, és csúnyán szájkaskodott. „A vasesztergályos!” gondolta Éva bosszúsan, kifizette és elküldte. A leány görcsösen zokogva borult a kezére az utolsó percben. „Ne bomolj! Majd visszajössz egyszer megint, ha eljártad a bolondját!” - És igazában nem is volt ellenére, hogy most elmegy; pedig a kicsiket imádta, és rá lehetett őket bízni. De néha jól megnézte: eleven mozgású, szerelmes szemű barna fáta volt, sovány, forró, ideges fajta, férfiszemet fogó. A vas csigalépcsőre gondolt most furcsa kelletlenséggel és a Vajda kíváncsi, felnyilalló tekintetére, ahogy egy-egy csinos nőt megnéz. És a cselédszerzőben idős parasztasszonyt fogadott.

A gesztenyefák gögös, fehér virágtornyocskái észrevétlenül asztak el, és az akác édes, fájdalmas illata jött. A hosszú séták néha úgy fárasztották ez estéken már. Sokszor hosszasan, fojtottan hallgattak; a lépésük akaratlan gyors lett, ha beszéltek, mindig ekörül keringett halk és akadozó vitájuk. „Tudja, hogy szeretem?” „Nem, ezt sohasem lehet tudni?” „Törődik egy kicsit velem? Este, mikor lefekszik, gondol néha rám?” Éva elcsodálkozott néha, milyen együgyű, gyerekes a szerelem idiómája, de örült is ennek. Lám, ez nem szaval, mint a kis Ipolyi! Ehhez a nagy, általános és egyszerű emberi játékhoz minek is erőlködő, differenciált beszéd? Egy férfinak egyébüvé kell az esze - ilyenben megpihenni akar! A pátosz, költőiség előszóban mindig is nevetésre ingerelte Évát. Minek itt beszélni - nem elég csuda az magában, hogy két ilyen idegen világú ember egyszer csak összeakadt, alig tudnak egymásról, és most együtt barangolnak estéről estére! Miért?...

Az asszony könnyed, tréfáló hangnemben beszélt legtöbbször; védekezés volt ez, a biztonság kipróbálása vagy jó ízlés, mely félt az érzelmességbe eséstől! A gög csatája volt már, riadt félelem az alulkerüléstől. Ha a férfi siettetni próbálta a közeledést, ha a karját váratlanul karjába fűzte vagy bizalmasabb szóval becézte - hevesen és lázadtan érezte pillanatra a faji idegenkedést. „Hogy mer ez?” - ütött idegeibe az ősi vagy belénevelt indulat. Egyszer meg, mikor búcsúzóra először csókolta meg úgy a kezét, hogy meggombolta előbb a kesztyűt, és amennyire lehetett, feltúrta csuklóján a ruhaujját; ez a mozdulat oly undorítón szemérmetlennek tűnt Éva előtt, annyira vetkőztetést jelentőnek és oly felületes technikázásnak, hogy keserűn háborgott fel benne a csalódás: „Hát ez is csak *azt* akarja! Hát *arra* gondol, amikor finomkodik és érzeleg?” Az ilyen disszonáns, felütköző ellenérzéseket rendesen megszegyeltte utóbb, és magyarázni, mentgetni próbálta az ellenszegülését.

- Még senkinek sem volt hatalma rajtam! Nem nekem való ez mégsem!

- A szerelem?... Örültség! De hát, mitől fél tulajdonképp? A szenvedéstől?

- Igen. Én nem lelek örömet abban.

- De ez a gyávaság vele szemben - ez szegényes, nevetséges.

- Ó!

- Tulajdonképp mit akar? Klostromian élni az életét? Miért vált el akkor?...

Éva arca lángba borult a fájdalmas haragtól, váratlan heveséggel öntötte el az indulat. „Azt hiszi, elszántam magam a szerelmeskedő életre, férfiak prédájául ezzel! És természetesnek találja!” Nem bírt szólni, elfordította az arcát, mert könnyeket érzett égő szemében, „Ez az én villamosom. Isten vele!” mondta gyorsan, előresietett, és felszállt, így váltak el.

És otthon kínlódó kedvvel számlálgatta fel magában napokon át mindazt, ami bántotta a férfi viseletében. Igen, e felületes szertartásosság mögött kicsinybevevés van; oly hirtelen, rövidesen, utcai ismerkedés árán akarná őt - társaság nélküli, átfutó, nyári viszonyul tán! „Miért vált el akkor?...” Miért is érezte olyan sértőnek ezt: hiszen valóban gondolt néha kötéstelen szerelemre. Igen, azelőtt úgy gondolt rá, nyugodt lélekkel, szabadon, szégyen és előítélet nélkül. De ebben az emberben oly sok a férfi-elfogultság, oly kétes féltételeket ejtett el már előtte is szabadon szerelmeskedő asszonyokról, hogy *tőle* sértő az ilyen föltevés... Ilyenekkel gyötörte és erőltette a lelkét; a hét végére halálosan belefáradt, ideges, feszült s oly boldogtalan volt, mint aki mindent elveszített. „Hát ennyire voltam már?” ijedt fel kétségbeesve. A hatodik délután mentőgondolatképp jutott eszébe, hogy betelefonál a múzeumba. A könyvtárat kérte, hogy majd a „Studio” egy bizonyos évfolyamát fogja keresni... csak úgy - de mikor bement a nevét (utasításra-e?), a titkári szobával kötötték össze, és nyomban hallotta a Vajda kicsit ideges, titkoltan reszketeg hangját. Azt kérdezte, nem volna-e ideje hétfőn délután hatkor; egy érdekes, régi kis biedermeier cukrászdát akarna mutatni neki a Várban; stílusos, szép helyecske az, amit ösmernie kell „mint művésznek” is. „Igen!” ismételte Éva néhányszor röviden, mert a hangja el-elfulladt.

De azon a délutánon megint jól, kedvesen voltak együtt, mint eleinte. Éva különös gonddal, nagyon finoman öltözött fel; Vajda szertartásosabb, hódolóbb volt, mint valaha. Az asszonynak kellett vidámságba oszlatni, elcsevegni, földeríteni ezt az ünnepélyes, kicsit feszült hangulatot az első harag után. De aztán kedvesek voltak, és Éva élvezhette a társaságbeli nő összes, kellemes illúzióit; aztán minden enyhe, meleg gyöngédségbe olvadt; enyhe tekintetekben és gyerekes, bájos kézjátékban a süteményestálca fölött vagy a karcsú vizespohár oldalán. Éva nevetett magában az elmúlt napok kínlódásain. „Minek is annyit gondolkodni?” A Singvogel cukrászdáját igazán szép kis zugnak találta. „Igen, az egyetlen hely, ahol egy kis tradíció van itt; a pesti biedermeier valami nyoma!” - nézelődött a férfi. E kis múltú város polgári, házias életének legrégibb emlékei mindössze, ha százévesek; és itt megmaradtak különös véletlenből, néhány szigorúan gondos háziasszony őrizetében a magos, sok reteszű mahagóni-szekrények, az eredeti aranycifrázat az íves mennyezet fölött, a fényezett pult puritán vonalai, a benyíló-ajtó dísz. Valami véletlen, családi kegyeletérzés volt, a szülőkről gyermekekre szállt, biztos, komoly kis üzlet tulajdonosaiban; s ma már tán néhány hozzáértő méltányolása vagy tradíció-szmokkok divatozása is részes benne, hogy nem cserélik ki modernre mindezt, sőt, ápolják anakronikus jellegét. Éva örvendő szemmel nézegette a csontfehér atlaszra hímzett, aranyrámás képeket a falakon, gyümölcsöstálaikkal, keresztöltéses virágcsokraikkal s a régies öntésű cukorkabábokat, a lakodalmi tortákra való mátkapárt, a nyilas Ámort. „Mit dolgozgat mostanában?” kérdezte Vajda Róbert, és ő kénytelen volt bevallani, hogy tavasz óta csak úgy próbálgat. „Az nem baj, olyan időknek is kell lenni!” vélte komolyan a titkár, és a kiállításról kezdtek beszélni, amit csakugyan október végére halasztottak. Kis idő múlva Éva a Vajda könyveiről kérdezősködött.

- Majd elküldetem a könyvtárból! - felelt kissé elodázón.

- Mondja, mikor írta az utolsót?

- Tíz évvel ezelőtt bizony.

- Ó... hogy lehet az? És most nem készül valami?

- Nem tudom... talán be kellene még egyszer járnom a francia gótika városait. Ha lehetne úgy, hogy nem egyedül!...

Évának minden logika szerint eszébe kellett volna jutnia, hogy: „Hát a felesége?” Ahelyett egy szemrebbenéssel viszonzta a férfi tekintetét, az ezüstkannára nézett, s ezt mondta: „A következő munkáját én illusztrálom. Jó?” Vajda mosolygott, de nem felelt. Ez pillanatig megint bántotta Évát; nem találja elég méltó művésznek e kitüntetésre?

Sötétedett, mikor hazaindultak; nagyot sétáltak, mint rendesen, és most csaknem szótlantul. A Bástya, e minden szerelmesek útja már néptelen volt, az Apácalépcső ódon kőkarjába fáradtan kapaszkodott meg Éva. A terasz oszlopai közt előrement, lehajtott fejjel, mintha egyedül járna; Vajda utánsietett, gyöngéden átfogta a karját, és az asszony most nem védekezett. Nézte a fénycsillagok sok ezerét odaát, a messzi tornyok és tetők árnyrajzát, a hidak lámpasorát; kábultan ment, szinte öntudatlan, a déli lépcső fejénél megállt. „Ide benézünk még!” súgta Vajda, és biztos kézzel vezette ki a szélső teraszra; mentében hátra is figyelt, nincs-e még valaki a csarnokban? „Most nézzen rám!” A felé fordított, halvány arcra váratlan, szilaj rohammal tört; megkereste az ajkát, és leplezetlen, vad, nekiszilajult csókjával szinte felmarta. A másik száj pillanatokig ellenszegült, mereven vonaglott, végre elernyed. De mikor kiszabadult a karjából Éva, hirtelen fordult meg, szinte futva haladt, fuldokló sírásban lihegve szorította szájához a zsebkendőjét. Vajda a leggyöngédebb esdekléssel csitította, békítgette hazáig. „Ugye megbocsát? Nem lesz többször, ha nem akarja! Hát rossz ez, fáj ez? Úgy legyen minden, ahogy magának jó, csak egy kicsit szeressen! Ugye nem utál?” Néma, gyors fejmozdulattal „nem”-et intett...

Azontúl csókolóztak.

Kirándultak néha a környékre, távoli kiskocsmákban uzsonnáztak forró, júliusi délutánokon; erdős idegen vidékeken jártak sok csillagos, késő este... Egyszer borús, fellegetes volt az éjszakai ég; vihar előtti éles és üde szagok szálltak, távoli villámoktól feszült a levegő és az idegek. „Most már mindegy, már szeretem!” nyilallt bele akkor Éva érzéseibe, és váratlan egzaltáltság fogta el, megszedült, szinte boldogságot érzett egy pillanatra. Akkor egy szokásos, már-már elkoptatott kérdésre bátor és biztos, gyors „igen”-nel felelt, és visszaadta a csókot heves, dacos, szándékos szenvedélyességgel. Aztán hirtelen eltépte tőle a száját, kézen fogta a férfit, és lihegő, különös kacagással futni kezdett vele egy kis lejtőn lefelé, mert alatta az országúton várt a kocsijuk. De Vajda nehézkes, meg-megbotló léptekkel követte, szabadkozott, végre megállt, és végigtörült a homlokán. „Ó, milyen szeles voltam!” gondolta rögtön, gyengéd megbánással a nő. „Hiszen már negyvenéves; hisz tán az egészség sem oly tökéletes ebben a korban!” Az eső szemelt, gyorsan beültek, s az asszony begombolta a férfi felöltőjét, végigsimított halvány, veritékes homlokán anyás kedveskedéssel. (Milyen új mozdulatokra talál, mennyi váratlan képesség támad most benne! - surrant át lelkén örvendő ámulattal.) De a férfi mintha elröstellte volna így; átfogta a derekát, magához ölelte görcsösen, és így maradtak szinte hazáig, fülledt, lihegő ölelésben. „Enyim leszel, ugye, enyim leszel?...”

Sokszor volt így... és már nem is az érzése, a meggondolása védekezett, hisz bensejében már feladott mindent. Csak ösztönös, szinte leányos idegenkedése szegült ellen már, a fizikum elszokottsága vagy megriadása küzdött olyan mozdulatokban, melyek egyre közelebb vitték ahhoz a határhoz, ahol már nem sok értelme van a könyörgésnek: „Légy az enyém!” Hol kezdődik ez a tény, hol van ilyen biztos határ?...

És otthon, magányos délutánjain megint csak vergődött, tépelődött; monomániás, kimerítő körben hajszolva gondolatait e pont körül: Mi ez? Ki ez az ember? Sohase hitte volna magáról, hogy így, semmittevésben, díványon fekvé vagy fel-alá járva el tudjon tölteni drága napokat. Ki ez?

Csakugyan különb ez az ember mindenkinél, akivel eddig találkozott? Bizonyos, hogy *más*! Ha minden óvatos szava, visszafogott vagy elterelő gesztusa átgondolásban, múlt élményekben, hajdani szenvedésben szűrődött ilyenné; akkor rendben van. De hátha ez mind csupa

belső léhaság, önmagának be nem számolás, saját lelkével szóba sem állás? Ha a bizonytalanság, semmilyen okos rejtegetése, mely nyilván jól átsegítette eddig is az életen! Ha valaki azt mondja magának vagy másnak önmagáról: „Ilyen vagy olyan vagyok!” Ezzel körülrajzolta egyéniségét, és szinte kötelező formát vállalt. De aki örökkön fél valami lényegest mondani önmagáról; tán nem is *gondol* az; tán nincsenek is állandó tulajdonságai, jellege vagy megállapodás a törvényekkel... Nem csinálni vagy-vagy”-ot, morális kérdést semmiből!...

Igen, el lehet képzelni úgy is, hogy ez túljutottság, bölcsesség, rezignáltság (hogy minden hiába!) vagy igazibb jószág!... Igen, de csak akkor, ha egyszer valaha már megküzdött a lehetetlennel, elbukott vagy felülkerült a belső harcban. De ezt sohasem fogja tőle megtudni.

Vajon éppen csak ő nem; mert nem veszi oly komolyan, hogy lelkében helyet adjon neki? Vagy tán mert általában csak *asszony*; „az asszony”, akinek nem mond meg *férfi* ilyeneket? Tán *küzd* is e beavatkozás, e követelődzés ellen, veszélyeztetve látja belső függetlenségét; és ezért akarja elcsitítani őt testies szenvedéllyel, kifizetni, jóllakatni szilaj csókkal, öleléssel. De neki éppen *az* kellene, azért küzd már-már kimerüléshez, megadáshoz közel. A lehetetlenért.

Közelebb kerülni hozzá! A boltos, fehér homloka mögé fúródni, és *lát*ni a gondolatait! Megismerni, megfejtetni, belsejébe látni és egyévalni... hisz *ez* örök vágy, az örök reménytelenség a világon! A „másik” rettentő talánya; ez éleződik kinná, ez zajlik viharra a szerelembetegségben; hiszen a másik nemű lény a legkétségbeejtőbben „más” nekünk. Kíváncsiság a szerelem, gyötrődő kitudni-akarás, összébbkerülés, átértés, megbékülés vágya: férfi és nő közt tán örökre reménytelen. Csak szimbóluma, helyettesítője a testi egygyólvadás, és tán csakugyan *ez* minden, ami lehetséges. Talán neki van igaza mégis?... De ha *megmondaná* legalább ezt egyszer így; ha *ezt* legalább elpanaszolhatná egymásnak, és együtt sírnának rajta!

Minden igaz ember életét kell, hogy kiforgassa egy időre az igazi szerelem? Ki ez? Felhúzott óra vagy automata, aki megáll, s azt mondja: „Ide betérünk!” S készen a csók, a szenvedély, mert pont akkor érték egy üres teraszhoz!... Úgy tetszik, egészen jól érzi magát ez az ember a világon; végzi a dolgát, tán éjjeli mulatókba jár most szalmaözvegyen!... Ostobaság!... De hát, miért legyen boldogtalan?... Mert őbelé szerelmes, vagy mert nem alakíthatja nyíltan is eszerint az életét? Ej, hát kinek kellene az?... Éva oly őszintén csömörig volt a hitese házassággal, úgy leszámolt ezzel egész életére, oly büszkén szerette a szép fiait, és sohasem képzelte el a jövőt másképp, mint egyedül és velük az öregségig. Mit akar hát? Azt, hogy a férfi, akit szeret, éppúgy kínlódjék, találgasson, gyötrője magát, mint ő?... Igen, ezt szeretné!...

Közben folytak a séták, kirándulások hetenkint egyszer vagy kétszer; de egyre jobban érzett, hogy nem magáért az együttlét öröméért, hogy valami fordulatra várnak. Néha idegesek voltak, ok nélkül lehangolódók.

- Én nem akarom zaklatni tovább! - mondta végre a férfi csaknem higgadtan, mintha orvos beszélne operálandó betegéhez. - Ha egyszer mégis megtörténnék az a hihetetlen csoda, hogy maga az enyém akarna lenni, lesz-e bátorsága, hogy szóljon nekem!

- Nem a bátorság hiányzott idáig! - csattant fel az asszony, sérteni akarón, keserűn.

- Hogy érti ezt?

- Nem „társaságiak” az aggályaim. Tisztán önmagamról van szó.

- Természetesen! - hangzott lojálisan, békéltetőn. A férfi egyenletes, gyöngéd szorítással tartotta kezében a kezét. - Természetesen! De ha egyszer úgy találná...

- Esetleg... megnyerheti a partit! - felelt az asszony váratlan, szenvedélyes keserűséggel.

- Hogy mondta? - kérdezte Vajda, és hanglejtéssel jelezte a megdöbbenést. - Micsoda partit?...

- Néha úgy rémlik, mintha fogadott volna rám valakivel. Talán csak önmagával!...

- Láss!... Láss, Éva, ez nem volt magához illő beszéd!

Sokáig, fojtott némaságban ültek egymás mellett a kocsiban. Később halkán kérlelni kezdte Vajda.

- Hát, ugye... nem mondta ezt komolyan?... Ugye, nem?

De csókjaikon a neheztelés, a gyanakvó gondolatok gátja érzett; nem lehetett már leküzdeni. Így értek haza; és új találkozó idejét is elfelejtették megbeszélni.

Megint szörnyű nehéz napok jöttek Évára. Most világosan vélte látni a helyzetet; kis epizód-nak érezte magát ez ember életében, és végtelenül sebezte büszkeségét ez a gondolat. - Lám, még *az* sem nagyon fontos neki, hogy elérje! Nem veti magát utána elvakult szenvedéllyel; hanem cselekkel, fogásokkal dolgozik. Rohammal nem sikerült bevenni, hát „kiéheztetni” akarja a várat; önként megadásra bírni! És *ezt* a viszonyt fogadta el ő élete e rossz, szerelemre-túlérett idejében, mint legfontosabb dolgot, mint sorsán-fordító, lényét megváltoztató, komoly életeseményt! Már lelkiileg annyit belevitt, hogy - bármiképp történjen, számára nincsen egyhamar visszatérés. Ha most nem találkoznak többször; ennek a szerelemnek beletörött darabjától tán évekig se szabadul majd; fájni fog, akadályozni a továbbmenésben; öneki ez már *volt*, ha most félbenmarad is... De hát nincs mentség? Nincs lehetőség rá, hogy *igazán* együtt lehessenek, hogy része jusson ez ember életében, gondolataiban, munkájában, bizalmában? Hiszen ő egész-szívvvel, őszintén, hittel, barátsággal tudna szeretni most; hisz úgy belefáradt a hamis szolidaritásba, a hűvösen toleráns kívülmaradásokba idáig! És nem előítéletes, nem akarná megzavarni a férfi külön életét - családi helyzetét például -, ő, ezzel megalkudna, ettől távortartaná magát. Maga is szereti már a függetlenséget a mindennapi életvitelben. Őszinte, szép, drága és tartós lehetne azért ez a kapcsolat; és a testi egyesülés csak betetőzése, jelképes nyilvánulása mindennek... Ilyenekre gondolt, beleélte magát e morális álmokba, s az egész dolgot egyszerűnek, tisztességesnek, méltónak látta így. Csak az kell, hogy egyszer mindezt *megbeszélje* vele, hogy tisztában legyenek egymással - hisz ez az érthetetlen, ideges feszélyezettség az érintkezésükben, ez mindennek az oka. - Úristen! Mióta él, se gondolkozott ennyit; és ilyen ideges kerengéssel, hajszolva *egy* dolog körül! „Kacagtató volna, ha nem fájna bele olyan veszettül a fejem!” - ironizált egy percig a régi énje.

Összeállította magában az érveket, igazkodást, vádat, kérdést; papírt vett elő, hogy most levelet ír neki. De úgy volt egész életében, hogy ha tollat vett a kezébe, elügyetlenedett az, amit szóval formásan, okosan, színesen végiggondolt. Néhányszor újra kezdte; nem ment. Akkor elhatározta, hogy felmegy hozzá, és beszélni fog vele.

Szentül hitte önmagának, hogy a bizonyosság e kérdése hajtja; pedig csak türelmetlen, fájó, félő szerelem.

- A titkár úr nincs itthon; tíz napra leutazott Gradóba a családjához! - jelentette a fiatal múzeumi tisztviselő. - Méltóztatna talán üzenetet hagyni?

- Nem! Azaz... csak annyit, hogy itt voltam!

Forgott vele a terem; érezte, hogy a vér kiszáll az arcából. Kinn, a levegőn is még, mintha fejbe ütötték volna... Miért nem üzent legalább!... Miért tette ezt?

Hol van már ő, a régi valója, a büszke okossága? Hogy fordulhatott ki így a stílusából? Most eljött hozzá, és ez a hír a megadást fogja jelenteni a férfinak. Hogy a módszere bevált. De hát, szűgyen ez?

A napjainak alig volt olyan pillanata, amelyben nem Vajdára gondolt, égető kétséggel; találgató, kínos féltékenységgel. Hol jár most, mit művel, kivel van együtt?... Milyen a

felesége és milyen viszonyban vannak?... A múltja milyen lehetett, mi minden hasonló emlék tompítja le benne az ő dolguk jelentőségét?... Hányszor csalódhatott önmagában, az érzései komolyba vevésében, míg idáig jutott, hogy akarattal kívül és felül kíváncsian maradni, és óvakodjék egyebet vinni egy szerelembe, mint udvariasságot, gyengéd kedveskedést, a pillanatnak szóló érzéki fellángolást... Míg eldöntötte magában, hogy az emberi erkölcsnek nincs köze ehhez...

Ilyenekben múlt egy hét megint.

A díványon feküdt alkonyatkor; nyitott, száraz szemekkel a szoba homályába meredve. A két kisfiút sétálni vitte a dajkájuk; egyedül volt otthon. Csengettek, ajtót nyitott; s a Vajda Róbert arcába nézett mereven, holthalványan egy pillanatig. Aztán úgy hullt rá hangtalanul, egyszerre, hogy a másíknak alig volt érkezése széttárni a karjait, magához ölelni.

Úgy cepelte, mint egy lihegő faun, botorkálva a műterem felé. És nem beszéltek abban a fél órában...

A férfi minden gesztusa a hála volt, megindulás, részvét, meleg köszönet. A pillanaté volt mindez, s annak szólt. De szép volt és jó. És Éva is úgy érezte, hogy most valami megoldódott, elsimult köztük...

Hazajöttek a gyerekek; egyedül volt már, és úgy feküdt a pamlagon; maga mellé vette őket, mosolygott, a hajukkal játszott szelíden. Palkó a kebléhez simult, s a sétától, a csendtől, cirógatástól szuszogni kezdett, behunyódott a szeme. Péter, az elevenebbik, mesét akart mesélni az anyjának, halkán, mint mikor az altatja őket: „Vót egyszer, hon nem vót, a világon egy - anyu. De az nagyon kedves egy anyu vót: mindig csak nevetett.” Éva felkacagott frissen, és lecsókolta nedves kis száját szerelemben tisztult csókjával. Jött az öreg cseléd, hogy vetközni vigye őket. „Nekem vajjas kenyeret adjon, lelkem!” Olyan különös szelídséggel mondta, hogy a parasztasszony visszafordult rá. Éva elnézte szörszönyködő nehéz mozgását, ahogy tett-vett körülte, elszikkadt, csontos kis alakját a ráncos szoknyában; annyi megértéssel nézte most s oly közelből, szinte leányi, megindult érzéssel, és szíve mélyéből kívánt neki minden jót...

És azontúl is egy ideig úgy érezte Éva, hogy valóban átalakult valami a lényében, és ami történt: belső békülést, összhangot fog hozni ebbe a kapcsolatba. Ez legalább *van!* *Ő szeret*, és ezt kifejezhette a legszélsőbb módon; a lehető legnagyobb közelséggel, a teljes, fenntartás nélküli ajándékkal, óvatlan kockáztatással. Most olyan asszony lesz, mint a többi: szerető, síró és alázatos. Lám, ez a nehezen nyitható ember, az ő szerelmese milyen egyszerű, feloldódott - milyen drága gyámoltalan, egészen-adódó, s mégis milyen gáttalan, vak, biztos szenvedélyű tud lenni a vágy és ernyedés közti néma időben. Tán ez mutatja meg hozzá az utat? Tán csak ebben lehet igazán megközelíteni asszonynak igazi férfit; minden egyéb reménytelen!...

De ezek csak gondolatok voltak; s a pillanat sem több, mint pillanat. Túl rajta minden újra felütődött, a sokféle, névtelen, régi konfliktus és zavar. Igen! Ez *van* - aztán a férfi megnézi az óráját, néhány gyengéd udvariasságot suttog, és elsiet. Azt hiszi tán, hogy ezzel mindent rendbe hozott?... Új erővel ébredt fel az asszonyban a lázongás, a kijátszottság gyanúja, békétlenség. Így, ahogy belement a dologba lelkiileg egzaltált pillanatában a szenvedésnek, kétségnek és elhatározásnak; úgy folytatta is makacsul, kínlódva a dacos lemondáson: „Mert minden *egyéb* úgyis hasztalan kísérlet volt! Mert itt semmi *több* nem lehetséges!” De ez az érzés megdermesztette lényét, rá sem ért volna idegeivel is jelen lenni e dologban. Nem - nem vált igazi asszonnyá mégsem; csak erőlködött, vergődött tovább... S a férfi csalódottan vette ezt észre; s hogy az ő ajándéka nem ajándék itt. Egyszer váratlanul kitört.

- Hiszen ha azt kívánnám, hogy megsebezsd értem a karod vagy a vállad; azt is megtennéd, ugye? „A kedvemért!” *Éppen így* tennéd, szívességből!...

- Igen... azt hiszem... ez a dolog végleg el van rontva nálam. De hisz nem lényeges!

- Honnét veszed, hogy nem lényeges?...

Ez volt az intimitásuk; ilyen volt! Végre még Évát zavarta meg jobban, hogy ők *ilyen* dologról szót válthatnak egymás között...

Hol van a hiba? Annyira nem egymáshoz illők igazán; vagy csak rossz életidőben találkoztak? Mi hajtotta őket össze, és mi gátolja örökkön, érthetetlenül, hogy megpihenést leljenek egymásban? Miért *szereti* mégis - ezen tépelődött az asszony -, így, szeretet nélkül, megindulások, *boldog* órák híján, és nem ösmerve a gyönyört sem? És hogy *mégis* szerelem ez!... Magányos perceiben sokszor váratlan, fájó élességgel tűnt fel a Vajda sápadt, szép homloka, okos szemei, nem is nagyon jelentékeny, angol bajuszos profilja. Miért?

Folytatták a kirándulásokat is néha; ilyenkor Vajda változatlanul korrekt, lovagias és kedves volt; mint ott, a kis cukrászdában. De Évának sokszor tűnt úgy, mintha a férfi nem sok értelmét látná *most már* az ilyen hosszas együttléteknél, időpazarlásnak, messzire kocsizásnak a várostól. De azért mindig ő, Vajda, indítványozta újra.

„Milyen kedves leány!” mondta egyszer egy messzi kis Duna-parti halászcseréjében a felszolgáló kisasszonyra, aki elébük tette a villásreggelit. Elfogulatlanul, gyönyörködve nézett az arcába, és a szeme kíváncsian és kedveskedve csillant felé. Éva elsápadt; megösmerte ezt a tekintetet, és szilaj, haragos undor fogta el. „Mit szólna vajon, ha én így nézném meg azt a kocsiszt, aki odakinn a bakon vár ránk?”

Hanyatlóban volt a nyár, és Éva tudta, hogy szeptember elején hazajön a Vajda családja. Sohasem kérdezősködött felőlük, s a férfi nem is adott módot erre; de magától sem próbálta meg soha pár szóval vagy gesztussal körvonalazni ahhoz a nőhöz való viszonyát, kit fiatalon kapcsolt magához. Éva lazító méltatlanságnak, tekintet nélküli semmibevevésnek érezte ezt az elhallgatást. Általában megint erősebben támadtak benne a dacos, keserű érzések. Különösebb átmenet nélkül megint úgy érezte, hogy mesterséges volt az okosság és alázat, a megalkuvás és rezignáció, amit néhány héttel ezelőtt magára vett. Sőt - talán igényesebb kellett volna, hogy legyen elejétől fogva! - Ki ő - hogy jut hozzá ez a zsidó, hogy megkínazza, hogy vele rosszul bánjon? Merte volna valaki tizenöt éves korában Aranyoskúton azt mondani neki, hogy valaha egy *ilyen* lesz előtte legfontosabb a világon!... Ej, ez ostoba gondolat, igen! De így megadnia magát egy ilyen rossz szerelemnek mégsem lett volna szabad! Mit nyújt neki, micsoda életértéket? Csak izgalmakat, félelmet a fizikai kellemetlenségektől, amik ellen a védekezést szintúgy elodázta a férfi - agyonhallgatással, lelkiösmeretlenül... Igen, hát szereti, szereti! Azért bántja, becsmérli így magában, azért gyűlöli néha szenvedélyesen. Mindegy! Szeretni is, gyűlölni is, kínlódní is tud ő egymagában; ezt az áldatlan kapcsot előbb-utóbb szét kell szakítania! Sietni kell, nehogy a másiknak jusson előbb eszébe. Hogy is mondta Hucul Máris „A szégyellés a legrosszabb ilyen dologbal” Jó, hát nyoma marad benne a dolognak jó sokáig, évekig tán; de így meg állandóan „szégyelli” is magát. Most már ott tart érzékenységeiben különben is, hogy abban is vádolja, amiben ártatlan, kifogástalan; már nem tehet olyan mozdulatot Vajda Róbert, hogy neki ne fájjon...

Ilyen hangulatban, de váratlan, gyors elhatározással mondta egyszer Vajdának.

- Ne jöjjön többször eztán!

A férfi rábámult.

- Hova gondol? - kérdezte a meglepetéstől elhalványodva, bizonytalanul.

- Nézze! - kezdte az asszony gyorsan; a szája, a torka száraz volt, hangja színtelen. - Nézze, én úgy, amint van, egyszerűen: nem bírom ezt a dolgot; a maga lényét egészben. Szeretem, de nem tudom elviselni; ez az egész! Magyarázhatnók sokáig, de magának kellemetlen és unalmas tárgyalás volna, és én is hiábavalónak látom! Nem lehet változtatni ezen!

A Vajda Róbert arca, nézése tán most volt először az ismeretségük óta teljesen komoly és bensőleg, emberien érdeklődő. Megfogta az asszony kezét, egy percig lesütött szemmel hallgatott.

- Éva! Mondja most meg igazán nekem; soha, egyetlen boldog percet sem tudtam én szerezni magának?

- Nem! - felelt Éva csaknem megindultan, szomorúan és őszintén. - Soha egy percnyi jót!...

- És igazán, egészen bizonyos benne, hogy jobb lesz magának, ha nem jövök el többször?

- Kevésbé rossz lesz, ebben bizonyos vagyok!

Egy ideig hallgattak. A férfi szempillája megreszketett, szája is elrándult - vagy rémlett csak Évának, aki mereven figyelte.

- Hát jól van, akkor igaza van! Nem jövök többször. Isten vele!

- Isten vele!

...És talán még *szép* is lett volna, ha igazán *így*, ezzel a szóval, ez egyszerű, csendes, tiszta gesztussal végződik, és semmi utórezgése nincs. Hisz ez volt az első *értő* harmóniás percük az életben; ez a szomorú, szelíd elköszönés; ebben a pillanatban igazán megbecsülték egymást. De csakhamar... ennek az illúziója is megzavarodott.

Úgy indult, mint egy szép, nagy, megtalált, egész szerelem; közönséges, egy-nyári viszonyra romlott; nem múlhatott bele komoly, emberséges barátságba. Nem volt méltó erre, és tán ők maguk sem érdemelték - egymástól vagy az élettől.

És ez a város oly kicsiny város; Budapesten az emberek alig térhetnek ki egymás elől, bármilyen kíváncsiak is - mint ilyenkor - egy-egy időre. Őket külső ügyek is kötötték; az Éva kiállítása október végére volt tűzve, és a titkárnak bizonyos adminisztratív része volt a rendezésben; aztán meg ő volt az, aki először „felfödözte” - fél évvel ezelőtt. Lehetetlen volt nem vállalnia; ezt az asszony is tudta. Így összeverődtek még néhányszor, beletévedve egy visszarémlő, régi hangulat csalétkébe.

„A rendezés ügyében” egyszer váratlanul betoppant Évához a titkár, fél óráig tárgyaltak hivatalos hangon, komolyan, sikerült fesztelenséggel. Akkor a szemébe nézett hosszan, mosolygott, és azt kérdezte: „Miért is komédiázunk mi?” Éva felállt, de ő átkarolta, gyengéden ölébe húzta: „Hisz olyan régen nem csókoltam meg a száját!...”

- Nem, ez nem lehet! - lázadt felocsúdva az asszony. - Ha most folytatni engedném, joggal bánhatna velem úgy, ahogy akar!... És mégis a búcsúzás percében, az ajtóküszöbön, egy utolsó kézszorításnál azt mondta neki: „Hát bánjon velem úgy, ahogy akar!” S akkor három hétig reszketeg, mániákus epekedéssel várta a férfit mindennap, reggeltől estig. Nem jött... Mikor a múzeumban mégis találkozniuk kellett, szenvedélyes daccal került a négy szemközi beszélgetést. Vajda mégis módját ejtette az egyik mellékteremben, és könnyű hangon, kedvesen, szemrehányást tett, miért nem érdeklődött utána? Mert ő beteg volt; meghűlt, ágyban feküdt... Akkor már két újságíró is ácsorgott az Éva hímezett vásznai, rajzai, tervezései körül; kelletlen és félig csalódott arcukon ez volt írva: „Hát ez az egész? Ezzel csapnak akkora lármát?” Major Hugó biztatta volt fel őket... Éva most visszajött közéjük, kezét fogott, rájuk mosolygott, frissen, elevenen kezdett beszélni a nyelvükön, keverve a „társasági asszony” zsargonjával, kissé még ki is élezve az előkelő tájékozatlanságát az ő szakmájukban,

majd mosolygón kezdte magyarázni nekik a hímzés technikáját; asszonyosan, eredetin, műszavak kerülésével - elmondta: minek, mi a nehézsége, közben végtelen óvatossággal került minden vonatkozást a magánéletére, személyére; szóval igazi, okos, gyors, érdekes interjúval szolgált. Végre elbúcsúzott, szépen nézett rájuk, azt mondta: „Viszontlátásra”, és kocsiba ült. Vajdával nem beszélt többet aznap; és este ideges zokogással nagyot sírt.

Valami megbeszélte találkozásuk lett volna még távoli, nem is jó közbiztonságú vidéken, az esti órákban; Vajda általában óvatosabb, csaknem félős volt, amióta övéi hazajöttek. Éva kilenctől tízig járkált fel-alá az elhagyott, kültelki téren, gyanús alakok nézegették, egy rendőr sípját hallotta messziről; egy köhögő, nagybeteg-forma munkásasszony alamizsnát kért tőle. Tíz után ült csak villamosra, s minden erejével igyekezett valószínűnek találni, hogy Vajda sok dolga közt elvettette a dátumot vagy az órát. „Miért tett így velem? Miért nem jött el csütörtökre?” kérdezte a férfi legközelebb, amikor valóban „hivatalos” ügy miatt kénytelen volt Éva telefonhoz hívatni. „A megbeszélésünk szerdára szolt - felelte -, kinn voltam pontosan, és egy órát vártam!” „Lehetetlen, hogy én tévedtem volna! Csütörtökre ígérte! Mennyire sajnálom!...” És Éva nem árulta el, hogy ő - gondolva e félreértésre - biztosság kedvéért *ott volt* másnap, csütörtökre is, és ugyanabban az órákban másodszor is hiába várta Vajda Róbertet.

A kiállítást a következő hét vasárnap délelőttjére már jelezték; a két ösmerős zszurnaliszta lapjában félhasábos, nyájas cikkecske harangozott be - a *Nemzeti Újság*ban kissé indiszkrétül, de nagyon hízelgően Évának, ki „művészfeleség” korában, titokban dolgozva és végtelen sokat tanulva, most mint érett, kész, igazi művész fog a nyilvánosság elé lépni. Utaltak a Vajda főtitkár komoly, dicsérő cikkére is, melyet a *Kiadványok* májusi számában írt volt a „Rosztoky Éva asszony” ott reprodukált néhány szénrajza elé.

Éva gyorsan elhatározta, hogy ír még külön Majornak és Pirklernek is egy szerény, könnyed, pár sornyi levelet a meghívó mellé; csakúgy, mintha udvarias kötelességnek hinné és formáságnak ezt; de mégis igen kedvesen.

Maga is ámuld rajta, hogy így „belejött” a dologba. Tetszett neki ez, és feledést, szórakozást, szabadulást ígért.

6

Mégis sokszor hitte még napokon át azután és újra meg újra, hogy tökéletesen kimerült, és minden kezdésre örökre képtelen. Berendezni életét; dolgozni önmagán azon keresztül, amin kezei nyomát hagyja - s annak a valaminek melegét: mi a kezet viszi, s amit „ihlet”-nek hívni még mindig röstellt?... Igen, ez szép lehet nagyon - de hát, végre is: kiért? Ezzel az undorral? - A két kisleának - ő - egészen mindegy volna, hogy honnét, miből szerzi ki az anyjuk a ruhára, iskolára valójukat - ha akár összehúzza is magát nagykorukig, a kis tőkéjéből nyomorogva ki a neveltetésüket, mint más szegény asszonyok, mint a régiek, nem termelve, de a végletekig takarékosan, cseléd helyett dolgozva, nélkülözve. - Csakhogy nem kellene-e ugyanannyi energia vagy tán még több e szent passzivitásra, évek néma és tűrő robotjára?... És ez mégiscsak átfutó, gyerekes ötlet! Ilyenre ő nem született!... Hogy részvéttel mosolyogjanak rajta, akik valaha ismerték - hogy nyomtalan, futó emlékként tűnjön el annak az embernek az életéből? Ó, dehogy! - Annak még sokszor kell őrá hallani!

Igen, felül maradni - csak azért is! Mindig élete és önmaga szintjén állni, s a *legtöbb* lenni, ami csak lehet, folytonos szép megfeszítettségben - ezzel még ki lehet tölteni az életet, ebbe még érdemes beléfelejtkezni!... Önmagáért, igen, miért ne mondhatná így? - (Anyja, szegény - tán megfordulna a sírjában ettől! Milyen különös!) - Ám világos gondolatokkal úgy látta,

most, hogy bármi néven fogja is belecsalni magát - ha dacból dolgozna vagy feledésért; önfeláldozásból vagy a munka öröméért - mindegy -, mindegy lesz, mihelyt az „eredmény” készen, különváltan tőle, megkezdí életét! „Ha egy vánkos lesz vagy egy kép, akármilyen - ha egyszer kész lesz, megfoghatom, ha idetehetem az asztalra elé - nem lesz köze többé se könnyhöz, se ásításhoz, se pénzhez, amikkel és amikért csinálódott! Még hozzám sem lesz köze többé. Itt lesz, és több lesz vele a világ”... Elnevette magát. Hát itt tart megint? Guido?... Lám az új mótely se jobb! Hát nemcsak az a szép, ami „érdek nélkül születik”? Hamvasan, „mint egy szűzleány”, ahogy Mónika magyarázza?... Ej, az ilyen *szókkal*-gondolkodás csak összezavar mindent! Nem kell sokat papolni! Hozzálatni!

És amikor már ilyen egészen okos volt - következett megint egy-egy súlyos, kegyetlen hét -, és a kiállítás első reggelén mégis azon tűnődött, nem volna-e jobb el se menni a megnyitásra? Elvégzik azt nélküle is - és olyan egyre megy!... Nehéz napok, fárasztó éjszakák csömöre volt épp rajta és valami beteges, kínzó feszélyezettség és szégyenkezés; legrosszabb idő volt ez mégis! Néha úgy volt, hirtelen, mint mikor hipnózisból ocsúdik valaki, és megmondják neki: ezt meg azt cselekedte, mialatt nem volt önmagáé; nem volt ő.

Ha lehetséges volna most eltörölni minden nyomot és a kevés emléket! Hiszen mindössze egy nyárról, egy fél évről van szó az életéből! De megtartani és viselni ki tudja meddig a hivatalos vagy üzleti kapcsolatokat azzal az emberrel; egy céhbe tartozni vele, támogatottja, mintegy művészi tanítványa lenni - ahogy első látáskor képzelte... nem, lehetetlen! Inkább abbahagyni az egész művészkomédiát, és varróiskolát nyitni!

Ezeket gondolta végig megint, miközben öltözködött, feltette új, kicsit merész kalapját (éjfélíg formálgatta előző este), vadonatúj kesztyűt húzott, és kifigyelt, elég napos-e még az őszi délelőtt az ilyen öltözethez? Hisz ezeket a dolgokat félig tudatosan, belsőbb odagondolás nélkül műveljük. Kétfogatúba ült, és valamit késve érkezett a múzeumba.

Pirkler Manó volt az első ismerős, akivel még a csarnokban találkozott. Hirtelen örömmel nyújtotta felé a kezét.

- Ni! Csakugyan eljött? Örülök, régen nem láttam.

Egészen meleg, szívélyes volt a hangja, s a kézrázogatásuk. A kis öreg pipacsvörössé mosolyodott.

- Hát hogyan jönnék repülve is, ha ilyen szép, kedves asszony hív, mikor magamtól is eljöttem volna.

- Igazán? Üzletből is... Mónika? Hát csakugyan?...

- Hát csakugyan nagy nőt készülünk belőled, pardon - hát igazán művésznő magácska, erről már nem tehet, hiába!

- Csakugyan felfűjnek még valamivé, aztán maguk is elhiszik a végén! - nevetett vissza Éva, és nem gondolt vele hirtelenében, hogy már majdnem tegeződtek a kis vörös boltossal. Okos és kedves emberkének találta e pillanatban.

- Erre parancsoljon a mellékajtón, most kezdődik a szavaltat odabenn. Megengedi?

A kis teremben meglehetősen számú ember volt; összevissza vagy nyolcvanan. „Éljen, éljen!” hangzott félhangosan néhányszor, és az arcok Éva felé fordultak. Halk mozgolódás támadt; Vajda Róbert ott elől a kis pódiumon elhallgatott egy pillanatra; alig észrevehetően meghajolt felé, aztán folytatta: „Egy bensőséges, nemes asszonyi művészet... józan és biztos szemek otthonias, intenzív látása... a színnyelv egyszerű eredetisége... a népies elemek...”

Éva lekapta róla a tekintetét. Kissé ijedten nézett szét, maga sem tudta, miért - és arra gondolt, nincs-e itt véletlenül valaki a múlt téli, a hajdani ismerősei közül. Baráthék, Istványa Márta, a

kis Szónerné... nem, egy se, hálistennek. Valószínűleg a Guido pártján vannak mind; hisz az nemsokára házasulandó lesz újra. Miért is jönnének ide azok; ez nem az ő sportjuk, nem is akarják elhíttetni senkivel. - Most befejezi az ott a pódiumon... hálistennek, legalább rövid volt! (Ellenszenvező, gyanúsán erős érdeklődéssel nézte meg a profilját.) „Milyen idegen arc!” Észrevette, hogy székeken és csoportokon át most feléje tart, csak óvatosan oldalt kerül közben, és meglesi, hogyan fogadja majd, és meggondolja, hogy mit szóljon hozzá: mentül kifogástalanabb, üresebb frázist. Ó, így ösmerni minden mozdulatát!... „Hisz... egészen egyszerű!” Elfordult. A Torday Zsófi kedves, barna feje mosolygott felé, a harmadik széksorból, integetett, megpróbált áttörni hozzá; végre is féloldalt ült két bársonyzsöllére, és ügyesen átvette rajtuk csinos alsótestét. A férfi, aki vele volt, nevetve került körül, hogy Évához jusson: „Lám, Szinnay!” Most mindenkinek úgy megörült.

- Tegnapelőtt másztam be Füredről; nyolc kilót fogytam; már próbáljuk a „Dél herceg”-ét; egy hárfásleányt kell játszanom fekete alsószoknyában. Éva! Hát mégiscsak kibújtál te is a „nyilvánosság” elé - a lámpák elé! Azt mondják, egykettőre híres leszel! Mit szólsz?

- Nevethetnék! - Szinnay, ki kedvéért jött ide, mondja?

Szinte megindultan adta a kezét annak is. „Meg ne mondjuk, hogy az enyéért!” - pajkoskodott Zsófi.

- Maga miatt páholyt vettem a „Dél hercege”-be, Zsófia, de az Éva nagyságos asszony dicsőségén együtt örvendünk, igaz?

- Ugyan, ne nagyképűsködjének még maguk is! - tört ki Éva hirtelen kis kacajjal. - Ezek az emberek akarnak velem valamit; nem nagyon értem, de szükségem van a hóbortjukra, hisz tudja, hogy a magam lábára álltam.

- Mindig tetszett a kis lába nekem, hisz tudja! Igen! Guidóval találkoztam a versenyen - képzelje: nyert! De a legdrágábbat, magát elvesztegette a csacsi! Ezt már ki nem heveri, amíg él!

- Na, ne búsítsuk Évát! Túlesik az ilyeneken mind a két fél egyformán, nem is tudni, melyik hamarébb! - szólt ellene Zsófi olyan hangsúlyozottan, hogy Éva rácsodálkozott. „Így vagyunk!”

- gondolta futó malíciával. Vajda Róbert állt mögöttük, be kellett mutatni.

- El fogom vitatni uraságotól a felfedezés dicsőségét - mondta Szinnay. - Én már két évvel ezelőtt olajfestményt vásároltam önnagyságától, pompás portrét, nyilvános kiállításon.

- Úgy? Az államnak méltóztatott szintén?

Éles, félre nem érthető gúny volt e célzásban néhány felsüléssel, a lapokban sokat szellőztetett képvásárra a Szinnay Gábor hatalma idejéből; ki sajátságos amatőrpasszióval ártotta magát művészeti ügyekbe. Egyszer Itáliába utazott, még népszerű útikönyvet is írt róla; némi joggal tetszett hát magának a „műértő” és „jó szemű gyűjtő” szerepében. Vajda az idő tájt lehetett beosztva a Szinnay minisztériumában, és valószínűleg mukkanni se’ mert volna akkor. De hát, kerék fordul; most nagyon biztosnak hiszi magát, s tán valami régi megbántást bosszul meg e percben.

- Nem jól van tájékozódva, uraságod - nézte végig Szinnay, és a homloka hirtelen átpirult. (De a titkár kifogástalan pózban, a házigazda biztos udvariasságával állt előtte.) - Nem, az *igazán* jó képeket mindig a magam számára vásároltam; de mindig készpénzen!...

E felelet élet már nem értette Éva. Idegen érdeklődéssel nézte így, szemben ezt a két ellenséges pártú, fajtájú urat, akik ugyanannak a társaságnak jó modor uniformisában állnak előtte, egyforma gesztussal nyújtanak kezet, egyforma mosollyal sértegetik egymást, és szakasztott ugyanolyan jó szabású ferencjózsefet viselnek. De lám, aki benne született, élt, hamarabb kiesik a formájából, mint amelyik szívós akarattal beletanult. Vajda mosolygott, udvarias,

gonoszkodó, bántóan bizonytalan mosolyával a fájának, és Szinnay kelletlenül érintve, váratlanul félszeg mozdulatot tett, elfordulón, mint akinek valami ellen nincs fegyvere. Egy pillanat volt ez.

- Szóval, méltóságod felfödözte Rosztoky Éva asszonyt mint *portréfestőt*. Ebben valóban megméltóztatott előzni csekélységemet. Bocsánat egy pillanatra, asszonyom!

Épp jókor szólította el valami hivatalnok. Zsófi most iparkodón bámészkodott bele az egyik üvegszekrénybe, hol az Éva apró tálca-terítői, selyemkazettái, tüll-legyezői voltak. Arra gondolt, hogy hisz ezeket sokszor látta nála teáskanna alatt, vagy a kis asztalkán, vagy ott volt, mikor kivarrta; de sohase gondolt rá, hogy ez „iparművészet”.

Éva lopva nézte meg a Szinnay Gábor markáns, barna képét; e szittyás, erős vonalú arcot a kicsit kifestett, sötét, nagy bajusszal, barna szemei egyszerűségével. Milyen jó formájú még egy ilyen ötven körüli gavallér! Bízvást megfoghat egy asszonyt. És tán csak véletlen, hogy nem a kellő időben akadt az ő útjába... hogy ismerős, otthoni volt a szemében dialektusa, mozgása, egész lénye; nem érezhette idegennek, újnak, messziről érkezettnek, mikor a múlt tavaszon az a veszejtő, nagy *kíváncsiság* utolérte.

- Lássá, lássa! - súgta félhalkan a fülébe Szinnay - tudtam én azt mindég, hogy nem közönséges asszony maga. Hogy egyszer mégis rájön: *így* kell magának élni.

- Hogy?

- Így-e! Szabadon, művésznő módjára; hogy semmi formaság ne kösse, férj ne lógjon a sarkába! Milyen igazi asszony válik így magából! Micsoda szerelmeket fog még maga csinálni! A szívem fáj, ha rágondolok. De mégis igazsága van, jól tette!

- Azt hiszi, *azért* tettem?...

- Na, uramisten - hát 'isz ez is szép, ezek a tarka slingolások! Sőt, én *komoly* művészetre is talentumot láttam magában; azt a kettős portrét igazán kedvesnek látom máig is. De lássa, asszonynak, szépasszonynak mégiscsak arra jó mind az ilyen! Hogy függetlenül, szépen, maga módján ölelhesse, aki megtetszik neki.

- Szép kis művészetfilozófia! - felelt Éva kicsit megbántva. - De most itt hagyom, egy új barátnőmnek köszönök. Nézze, ugye, szép asszony, abban a sötétlila kosztümben!

- Özvegy Somkuty Beckné, Sonntag leány.

- Költői nevén Szörény Tekla. Ösmeri?

- Lenn voltam a megyénkben egy választáson; egy hétig szívesen láttak a kastélyban.

- Nem jön oda hozzá?

- Most nem; sietek, vár valaki pont tizenkettőre; csak magát akartam látni.

Messziről nagyot köszönt Tekla felé, sebtében búcsúzott.

- Rosztoky Éva, hát gratulálok! - jött elébe Tekla, de valami kis zavar, nyugtalanság volt az arcán. Mégis szeretettel, nyájasan fogott kezét, kicsit túl gyorsan beszélt.

- Lenkénk nem jöhet, az anyja reumás, ilyenkor az ágyát kell őrizni. De nekem külön telefonált, nehogy megfelejtkezzem a mai eseményről. Már mindent végignéztam. Mennyi szép holmi! Az istenért, mikor hoztad ezt össze? Egész nyáron dolgoztál?

- Dehogy! Éppen csak összeszedtem, kiigazgattam holmi régi kis rajzokat - itt a múzeumban húzták kartonlapra őket, és címet írtak alájuk. Magam is ámulok, hogy mutatnak így!

- Hát ez a sok hímzés?

- A Lenkéé már tavasszal elkészült mind, a régebbieket kölcsönkértem.
- És a porceláncsészék, fajanszedények! Ezekről nem is tudtam.
- Nálam voltak. Próbálgattam ezt egyszer; valami kis gyár kezdődött volna odalenn a telepen, úgy volt, hogy tervezni fogok nekik, s néhány minta el is készült. Persze, megbukott három hónapra az egész. Egyébként az uram nevével kellett volna csinálnom, és nagy titokban, mert ő szégyellte volna, hogy pénzért dolgozzam.
- Hallatlan, hogy mi mindent rejtegettél te csak úgy!... Magad is röstelled, nem? Nagyszerűek vagytok ti! Az én első versemet a fehér liliumról nagy családi gyülekezet előtt olvasta fel a nevelőnőm egy születésnapomon; tízéves voltam akkor, agyonünnepeltek, és tömérdek Kuglert kaptam érte. És azóta is, sorba valamennyi kis zöngémet egy szép, nagy, kulcsos albumban őrzi anyám; első impurumokat s a napilapok számait, ahol megjelentek. Nálunk tenyésztik az ilyet családilag, mindenki odavan, nagy dolgot csinálunk magunkból; a kis okos fejünkkel nem tudjuk, mitévők legyünk - annyira ünnepeljük és ápoljuk, amit kivakarhatunk belőle. Ti meg így dugva, magatok előtt kicsinyelve, mellékesen... mégis mindent csak ti tudtok, ti csináltok meg, hiába!
- Ugyan, ne mókázz!
- Egy kis rajzodat, a paradicsomvásárt már megvettem, úgy örülök neki!
- Hogy?... Ugyan, ne tréfálj, parancsold, amelyiket akarod! Hisz az csak nem ér pénzt?
- Meg vagy bolondulva?
- Drágám, ezek ringy-rongy papirosok, amikre csak úgy firkáltam, halomszámra gyűltek a fiókomban; ha sok volt, kispertük vagy begyújtottunk vele.
- Ó, te kis goj, te kis gyámoltalan! Ilyen szisztémával akarsz hozzáfogni? Az Istenért, vigyázz magadra! Semmit ne adj ingyen soha, inkább égesd el, hisz az ázsiódat rontaná, nem érted? Te! Borsodi Schönné tudakolta Liebermann nénitől a hímezéseidet, hogy hol van a műtermed stb. Fiam, nehogy szerénykedj! Majd én csinálom az árakat, egy szót se szólj bele! Mondd, tudnál te plakátot festeni?
- Plakátot?... Várj csak, azt hiszem... igen! Miért ne?
- Talán szerezhethnék megrendelést most - egy új selyemáruházz részére -, jó? Majd beszélünk róla!... Mondd csak, jól ösmered te Szinnay Gábort?
- („Aha!” - mondta magában Éva, mert asszonyul érzett meg valamit a másik asszony hangján.)
- Hogyne! Földim, odalenn főispánunk volt egy ideig. Miért kérded?
- Csak úgy!... Szegény feje, most várhat megint egy ideig a szerepléssel.
- Gondolod? Igaz, te vidékről jössz. Milyen a hangulat? Meg se néztem az újságot egész nyáron.
- Nyilván nem politikus a szerelmesed! A választások előtt - mert azt kérded, ugye? Hát, fiam, ezek a szélháziak (drága nagybátyám is, de ő öreg balek, zsidókuruc), ezek arra mifelénk most olyan többséggel fognak bejönni, amilyenekkel akarnak! Még egyszer, utolszor! Lelkesedés van, fiam, csak úgy zúg; honfibu és tulipántenyészet. „Ez lesz a mi jelöltünk, atyafiak, ez volt, aki a saját két kezével lefogta a nemzet nagy mártírjának haldokló szemeit!”
- A volt férjemnek jó ez; a szülei ösmerték az öregurat odakinn; szívességeket tettek neki; levelei vannak tőle.

- Hogyne, az jó most! De hát ez csak a mi vidékünk; az Alföldről s a Dunántúlról kevésbé biztatók a hírek! Azt hiszem, a végső katzenjammer még sincs messze!

- Hm! Az öcsémnek kellene megcsináltatnom valamit; s ha Szinnay újra bekerülne hamarosan; tudod, ő olyan családi protektor volt mindig nálunk.

- Igazán? - villant fel a másik asszony szeme, de gyorsan hozzákérde: „Mi az öcséd?”

- Tanár egy vidéki zeneiskolában. Tudod, azt hittük, nagy művész lesz... szóval, most igazgató szeretne lenni, még fiatal ugyan hozzá, de házasodhatnékja van stb! Szóval... Szinnayt bajos kívánni, mondod!

- Nézd, ez nem nagy dolog egészben, illet egy jó kis bennfentes újságíró is ki tud járni mostani időben. Minek várjanak a szerelmesek? Pont ott áll egy. Nézd, az a nyurga, csinos ember. Sáfár a neve; a *Nemzeti Újságnál* van; azt, amint tudod, a mostani kormány pénzeli. Bemutassam neked?

- Már ösmerem, itt találkoztunk.

- Szíves voltál hozzá?

- Ojjé, mézeskalácsszíves! Kezdek én már beletanulni, még sokra vihetem, hidd el! Jaj, mondd csak hamar, annak a másiknak, az alacsonyabbnak mi is a neve?

- Az Gond Tibor, az kollégám. A *Kultúrának*, annak a kis hetilapunknak a munkatársa lesz. Ez furcsa két fiú, tudod, két legendás jó barát. Együtt laknak, együtt étkeznek; Tibor viseli a Sáfár tavalyi ruháit, viszont a nőket ő „neveli ki” lelkileg a másiknak, aki valamivel fiatalabb, és szereti a kész. Ez a Sáfár a *Nemzetinél* van húszéves kora óta; nézd, milyen dzsentrisek a mozdulatai, hogy emeli a szivarját! Azt mondják, befolyása van ott, megengedik neki, hogy eltitkolhassa bélyegzett fajtáját, s a „nemzeti génusz pusztíthatatlan erejéről” cikkezzen pangó vagy viharos időkben egyformán. Ez a másik már jól túl van a harmincon, drága öreg gyerek, igazi bohém. A legkülönbözőbb életpályákat tévesztette, öt újságtól csapták el, míg végre a tavasszal egy új napilap kezdődött, radikális, szocialista vagy szabadkőműves irányú, mindenképp egy kevés egyelőre, ha netán kibőjtölhetné, míg valamelyik irányból pénzhez jut; mert az végképp nincs, és ezek a szegény fiúk hónapokon át ingyen koplalnak, a szerkesztőjük sírva mutatja meg nekik az üres pénztárt, és megöleli őket elsején reggel... Na, de most itt hagylak, állj szóba velük ma is. Hozzám pedig jöjj, írd, telefonálj! Hamarosan látni akarlak, most Pesten maradok. Ötvenkettő-negyvennégy, Isten veled, kedves!

A két újságíró csakugyan Éva felé tartott, és ahogy most szóba állt velük, már nem tűntek fel olyan egyféléknek a szemében.

Sáfár a legszalonibb modorban, könnyedén és kedvesen kért bocsánatot a minapi cikkért; nem ő írta; valami buta, politikai cikket kellett gyártania megint sebtiben; kénytelen volt másra bízni ezt, valami friss „harcsára” - így hívják a lapnál a fiatal kezdőket, mert éhesen tátognak mindenben valami szenzáció, valami „érdekesség” után, csúfszájúak, megbízhatatlanok, indiszkrétek. De - úgymond - a nyilvános szereplésnek ez már el nem kerülhető kellemetlensége, az ember néha kénytelen emberi arcát is bizonyos kiállhatatlan görögtűzfényben a közönség felé fordítani naiv lelkek öröme. Erősen figyelte Éva arcát ezalatt; s hogy az nem felelt, hirtelen, furcsa mosollyal hozzátette, hogy asszonyoknak ez ritkán annyira kellemetlen, mint maguk is hinnék!

Ezentúl, mintha mást gondolt volna, egyszerre megváltozott tónusban kezdett beszélni - ez nem kerülte ki az asszony figyelmét; de nem értette. A nagyobb, feltűnőbb darabokat láthatóan oda se gondolva, hanyagul, nagy jelzőkkel kezdte dicsérni; közbe mintha kíváncsian, kutatva nézett volna az arcába kétes, furcsa mosolyával; ez kissé zavaró volt. De azért

különös dolgot figyelt meg magán Éva; bár bosszantónak találta ezt a modort, és szinte sértődve terelte másra a beszédet; de ha ez sikerült, elégedetlenül és megakadva kapta rajt' magát, hogy várja a folytatást; hogy mégiscsak a munkáiról beszéljen. „Derűs színvilág, könnyed vonalvezetés”, ilyeneket mondott; majd egyszerre, furcsa grimasszal értette el a barátja rosszálló mosolyát. Észrevette, hogy Éva is észrevette, még egyszer értőn összenézett Gonddal; gyorsan mondott a „jelenvoltak”-ra pár megjegyzést, ajánlotta mindenkorra kész szolgálatait, és hirtelen elbúcsúzott. Évának úgy tetszett, mintha (bár kelletlen muszájarc) a Szinnay Gábor nyomába eredne... Tán interjút akar tőle?

Gond Tibor pedig egy kis idő múlva nagyon szelíd hangon és egyszerűen megmondta Évának, hogy két szénrajz van mindössze ezen a kiállításon, amelyik így „maguk közt” is számba jöhet. Az egyik: kemény vonalú emberi sziluettek - tán fáradt, görbe hátú bányászok nehéz menete egyesével, lógó lámpákkal - esti szürkületben egy keskenyülő, meredek, kis hegyi utcán. A másik szinte rézkarcba kíváncsozó; pusztá szőlőkarók meredt párhuzamosai és ferde árnyékuk a havas domboldalon. Erről a kettőről fog írni a *Kultúrába*.

Éva kicsit meglepve tűnődött el; hirtelenében nem tudta, mit feleljen. A közönség gyérült körülöttük; mikor a Major Hugó zilált kis szőke feje a nagy karimájú kalapban megjelent az ajtófüggöny előtt. Sebbel-lobbal karikázott Éva felé, bocsánatkérést lihegett, amiért késett, és legnagyobb meglepetésére - kezét csókolt neki. „Drága asszonyom, hogy s mint él?” - kérdezte minden átmenet nélkül, s Éva akkor vette csak észre, hogy a másik férfi számára játszódik ez a könnyed, negédes hang. „Nézd, mi már így pajtáskodunk!” ezt jelenti. Aztán mindjárt Gond Tiborhoz fordult, kicsit erőlködően, felülről-lefelé, azt kérdezte tőle: „No, mi van az újságjuddal?”

- Köszönöm kérdését! - bólintott a másik kissé hűvösen.

- Hány ifjú zsenit fogtak már össze? Hallom, lasszóval vadásznak költőkre a lizsében naponta az éjféli razzia előtt.

- Ennél nem voltam jelen. De önagyságát épp az imént kértem meg, rajzoljon nekünk néha szép fejleceket, esetleg külön ceruzalapot is, ha nem volt ellenére.

Éva rábámult; nem értette. Egymást akarják ezek rajta keresztül bosszantani?

- Úgy? - nézett nagyot Major Hugó. - Tehát a képzőművészetet is meg akarják menteni e hazában? Dicséretre méltó törekvés! Aztán az irodalmi vadzszenik lilaságai mellé a szemrevalót innét szállítják (pardon, de úgy általában) a Vajda Róbert vitrináiból? A tarkaságos írtójskákát folytatják kigyelmetek is; a kedves parasztkák cifraszűrrózsácskáit, tizenháromszél viganók kereken-kerekét, a boldog, egyszerű nép idilli cseréptálait s a tulipános ládát?

- Nógrád megyét méltóztat gondolni tekegyelmed...?

- Na, jó, jó!... Az ember úgy él, ahogy tud! Kegyed ösmeri az eddigi viszonyokat és Vajda Róbertet. Eddig a *Kiadványok* volt az egyetlen hely néhány piszkos kis élclapon kívül, ahol az embernek rajzai jöhettek, és pár garast látott belőle! Szerelemből, sajnos, nem dolgozhat az ember - pénzért muszáj! Tréfa ide, tréfa oda - ideje volna már ezen is lendíteni egyet! Mondja csak, kedves uram, igaz az, hogy a sokmilliomos Sonntag, az a fiatal festő, aki Párizsban él, hogy az állna a lapjuk mögött? Nem, ez csak olyan lipótvárosi mendemonda, ugye?

- Miért találja hihetetlennek...?

- Azt tudom, hogy a fiatal úr unokanővére, a szép özvegy, Szörény Tekla néven költeni fog önöknek és önökre, mint tette már az istenben boldogult első *revue* idején.

- No, lássa!

- Mondja, kérem, kik fogják tulajdonképp ezt a *Kultúrát* szerkeszteni?

- Minél többen, annál jobb!

- Szóval, köztársasági alapon! Nagyszerű! De tudja-e, uram, hogy ez mégis egészen életrevaló dolog?

- Most, hogy ön is úgy találja, kezdek bízni az ügyben.

- Na, nem kell csúfolódn! És mondja csak, remélem, nem indiszkrét a kérdés, van már ennek a revünek hivatalos helyisége is?

- Egyelőre csak az Itália-kávéházban ülünk össze.

- Ahá! A bejárattól jobbra, harmadik ablaksarok. Fényes! És milyen időtájban?

- Kedden és pénteken hattól nyolcig, szolgálatjára.

- Köszönöm, drága uram! Nem lehetetlen, hogy egy nap, amikor épp nem lesz dolgom, eszembe jut benézni önökhöz. De most átszaladok még a kiállításon; tíz perc múlva csuknak, nem járja, hogy még meg se néztem. Ajánlom magam kedves kegyeibe, asszonyom!

Éva megvetéssel és irigykedve nézett utána. Lám, így élnek a világot! Így kell, hogy az ember utánavesse magát pénzének, lehetőségnek; ilyen szemérmetlenül, élelmesen! A többi embernek alkalmatlan ugyan, de ezzel véteti magát, mint céhbeli, komolyan. Lám, őt megdicsérik, vendégül, „néha”, szívesen látják a dolgaival; de mindig csak dilettánsnak fogják nézni, amíg egészen közibük nem keveredik, míg szégyellősen titkolja, hogy a pénzre például neki is szüksége van. Gond Tibor furcsán, enyhe gúnnyal mosolygott a távozó után.

- Csakugyan megbízásom van - fordult komolyan Évához -, hogy önt munkatársul meghívjam. Csak nem tudom... elfogadja-e?

- Miért?

- Nézze, megmondom! Önt Vajda múzeumi főtitkár vezette úgyszólván a nyilvánosság elé. Ő elméletben és gyakorlatban kifejezetten bizonyos irányt képvisel, melyhez - hogy is mondjam - kissé... naivul; vagy túlságosan okos célzatossággal több mint egy évtizede tartja magát. „A hagyományos, népies formaelemek és színgazdagság alkalmazásával tösgyökeres, nemzeti iparművészetet és építéstílust teremteni!” Hisz tudja. Nem is egészen meddő vagy haszon-talan tendencia, sohasem is volt az; de időről időre mindig abba kell hagyni, megcserélni a másikkal - nem unja, amit mesélek? - Azzal, melynek kissé durva körvonalozásban az volna az elve, hogy „Ez elszigetelt és kicsiny ország kultúrája valójában mindig és mindent kívülről, nyugatról kell, hogy kapjon, s legfőleg emésztés közben alakítja és vonja át nemzeties zománccal, mint Kalotaszeg a Hardangermunkát, mely úri kastélyokból került múlt századokban a nép leányai közé.” Szóval - ön ért engem. Ez a két irány most (politikai és társadalmi feszültségektől sem függetlenül tán) alighanem harciassá fog kiéleződni, s a mi revünk körül a másik tábor most erősen fegyverkezik.

- Értem! - válaszolta Éva komolyan és meggondolt hangon. Maga se' tudta: hogy csinálta ezt! De amíg tünődni látszón az üvegszekrény rézkilincsére meredt, váratlan izgalom járta át, és mint gyors elszánásai előtt rendszeren, az arcából egy pillanatra eltűnt a vér... Hisz itt a szabadság, a kiverekedés, ahogy kívánta! Ezen az úton lehet önmagáé megint!...

- A dolog úgy áll - kezdte végre csaknem szárazan -, hogy én az eddigi kis elgondolásaim közül csakugyan inkább az ilyenfélét írtam papírra, ezeket a többnyire gyerekkori dolgokat, „népies”-eket; félig szándékból, félig akaratlanul, ennek az itteni iránynak szolgáltam velük... hisz nem tehettem mást - aztán meg magam sem tudtam még nagyon, hogy mit akarok. Csak újabban, szinte pár hete kezdek komolyan úgy gondolni erre a dolgozgatásra, mint pályára, megélhetésre... mondjuk: ambícióra is... Igen, itt a múzeumban kaptam az első megbízatást - fél éve annak mindössze -, Vajda Róbert szívesen vette a rajzaimat, és elég elfogadhatóan

fizetgette a kiadványokban. Kötelezve azonban semmilyen irányban nem vagyok. Ezt... *nem is szeretném!*

- Igen! - felelte Gond, és értelmesen nézett rá. - Csak annyit még, hogy az ilyen elvi csatározások ritkán történnek egészen... kesztyűs kézzel... minden személyesség nélkül. Emberek vagyunk, és az eredményeken, a közönség meghódításán például vagy zsűrikben szerepléseken - érti, ugye, hogy anyagi egzisztenciák, presztízsek, pozíciók függenek. Ne haragudjék... úgy érzem, önnek így egész elemien kell mindezt megmagyarázni.

- Igen, csakugyan kívülről álltam a dolognak, mostanig. De ez nem maradhat így! Szóval - ismétlem -, semmi személyes kötelezettségem nincs Vajdával szemben. Tán ellenkezőleg!... Kevésbé ösmerem őt, és... nincs ellene kifogásom, természetesen; de ha már művészetnek mondják, amit csináljatok, mindenféle oktrojálás hajlamom ellen volna. Őszinte leszek: azt a két rajzot, amit ön az imént dicsért - valamennyinél jobb szívvel, inkább kedvem szerint csináltam.

- Rendben vagyunk! Elmenjen önhöz valamelyik szerkesztő hivatalosan is megkérni közreműködésre?

- Természetesen szívesen látom, és ha *ez* a dolog etikettje; önök tudják...

- No, férfiaknak úgy utcán, kávéházban, redakciókban szólunk. Hallotta az előbb Majort! De ön hölgy!...

- Vagy úgy?... Hát kérem, nem volnék terhükre valamelyik délután az Itália-kávéházban?

- Bocsánat... én azt hittem...

- Idáig nem jártam kávéházakba, férfitársaságba kivált, de ezen végre is túl kell lenni! Ha nem fészelyezem önöket, elmegyek.

- Boldogok leszünk.

- „Boldogok” - ezt sem mondják „férfiak”-nak -, ugye?

- Asszonyom! Feminista ön, vagy annak készül?

- Iparművésznék készülök ettől az órától kezdve. Nem az én hibám; önök kezdték a komolybavevést. Lelkük rajta!

Már mosolygott, és nevetőn, tréfával búcsúzott új barátjától, hogy önmaga előtt is élet vegye a szónak, melyet most alkalmazott először önmagára: *iparművész*. Kicsit röstellte, kicsit még mindig nagyképűnek vagy frivolnak találta - Isten tudja, miért.

A terem már-már kiürült, lassan kifelé indultak; Éva vissza se nézett. A folyosón egy szolga sietett nyomába.

- A főtitkár úr kéreti: méltóztatna egy percre a szobájába fáradni.

Érthetetlenül összeszorult a torka, a szívverése gyorsabb lett, megint elsápadt.

- Legyen szíves, mondja meg - küzdött a buta elcsuklásával -, hogy szíveskedjék írni vagy telefonálni a főtitkár úr, ha valamit óhajtana; most nincs időm, sietnem kell. - A kisfiaim éhesen várnak! - tette még hozzá magyarázatul Gond felé fordulva, aki hallgatagon kísért a kocsállomásig.

Jólesett végre egyedül ülni, és nagy, pihenő passzivitásban vitetni magát a napfényes, szép városon, utcákon, hídon át az őszi dél enyhén ragyogó tarkaságai közt. Jaj, mennyit beszélt ma, és mennyi szót hallott! És hogy megtanult ő már célszerűen, komolykodón beszélni ezekkel, csupa mulatság! De ez a Gond tisztességes, nyugodt modorú, rokonszenves; miért

mondják „igazi bohém”-nek? Új emberek, szavak, keresztül-kasul kapcsolatok - milyen bonyolult, zagyva, érdekes tarkaság! És milyen kicsi város ez a város; az ember szóba áll négy-öt idegennel egy ilyen délelőtti órán, és mindent megtud, mindenről tájékozódik. Zsófi és Guidó... talán! És Tekla meg Szinnay ösmerték egymást?... A mostani kormány még erősen áll - ezt sejtette! - Vajon miért mondta Vajda Róbertnek Szinnay, hogy ő készpénzzel fizeti a műtárgyakat?... Igen, a *Kultúra* talán támadni fogja annak az embernek vállalt irányát, presztízsét, és ő, az asszony is közéjük áll. Igen, így jó, így akarta! Legyen vége hamar ennek az örökös, belső megszegyenülésnek; hiszen még mindig érzi, hogy tud hatni rá a férfi, és ki tudja, meddig tartana ez így? De most ellene kerül, felszabadul!...

Petya a kapu alól szalad ki elébe.

- Anyuci, itt van a régi Máris! Most mán minálunk lesz mindégre! Az öreg néne már el is ment.

A konyhából, a tűzhely mellől jött elébe a leány, már otthonosan, kötösen; sokszor, viharosan csókolta a kezét, nevetett. Kicsit soványabbnak látszott, de az arcbőre kifehéredett, a sötét szeme mélyebb árku lett azóta.

- Máris, te! Na, hallod! - örült neki az asszonya, és a vállát veregette frissen, szeretettel. - Honnét a pokolból kerülsz megint elő?

- Most a klinikán feküdtem; de csak egy hétig.

Éva összehúzta a szemöldökét.

- Jaj, ne tesszen rosszat gondolni! A szülészetin voltam, írást mutathatok róla. Még csak négyhónapos volt, fel se vettem!... Nincs már semmi bajom!

- Egyszer még rámegy a bőröd ebadta! Egyszer még nagyon rosszul jársz, meglátod!

- Most először esett ilyen velem, 'sz azért késtem el avval is, hogy tegyek rulla; számár vótam én az ilyenbe; pedig otthun, Aranyoskúton eleget láttam; a nagyanyám is bába vót, szegény. De most ne tesszen félni, nem kell énnekem többet senki rossz férfi a világon, ha aranybul vóna is. Bolondítani őket, a nyavalyásokat; megveszejteni, oszt kikacagni, mikor nagyon odáig vannak. „Alászolgája! Mehet a fenébe!” 'Isz nekünk úgyis csak az jó az egészből: nézni, hogy törí őket a rossz! Jaj, dehogyis alázom én meg magam többet egy piszkos férfi kedvéért! Úgy kíváncsoztam mán a mi két drága fiúnk után, a betegágyban is mindig róluk álmodtam. Na, amilyen mosást ez a vénasszony tett szegényekre; le kéne törni a kezit, többül! Meg azt a rántottát tetszett vóna csak látni, amit tízórásra elejbök akart lökni!

- Jó, jó! De hát hova tetted?

- Kerítettem jó helyet neki, ne tesszen félni! Olyan hozzávaló, egyszerűbb helyet; egy főbábánál, akit odabe ösmertem. Maga van egy lyányával, könnyű hely, engem csalt nagyon magáho', de ha el nem tetszik innét kergetni!... Úgyis panaszkodott a vénség, hogy felmond ű elsejin, mer' pajkosak a gyerekik, oszt nagy az a műteremszoba vikszolásra. Mer, marha ű - nem is kell azt vikszolni! Úgy felmosom én azt minden héten, sárogviakszot teszek vizibe, olyanná teszem, mint az aranypalló!

- Na, jó, csak láss most az ebéd után!

Fáradt volt, de szinte derűs és nyugodt e percben. A régi Máris visszajött! Minden rendbe jön, helyreigazodik, nyoma sem marad ennek a nyárnak!

Kínaiak találták fel a selymet... valami ilyest hall az ember gyerekkorában. Éva felrajzolt egy vörös kimonós, sárga embert; bolti pultot elébe s körül tarka, sávolyos selymekkel rakott, sűrű polcokat. Az egész még oly semmitmondó volt, oly köznapias! Éva zsúfoltnak érezte, de úgy sajnált elhagyni belőle; önmegtagadásába került. Mégis... (alkudozott magával), ha nem látszana állvány, se polc, lám, igen; semmi egyéb, csak ez a kis zsemleszínű emberforma ábrázolat, de nagyobb alakban, csak fővonallakkal! Most már csak derékig; így! S az egyszínű ruha ráncai dúcosra fúvódnak, kerek, tömött formákkal, kitöltve az alsó teret. Mint egy szelíd, tömpe kúp teteje; mint egy bura fogógombjai nyugszik most rajta a kis sárga fő; az oldal-hajtott, szakálltalan, zsemleszín arcocska. Ez arc még pancsolt; ám most már menni fog; csak sikerüljön a két bátor szemöldökívet egybekötni... igen, valahogy így, egy hosszú, keskeny orrvonallal! Nem, hiába, ma nem megy; pihenni kell!

És csakhamar, egy hosszú séta után oly természetes volt az egész! Egyetlen, merész, erős görbe; a másik az összefogott, hosszú száj lázpiros, keskeny vonala. Milyen kedvesre sikerült, lám, ez a fiatal, sárga fő; egy gyengéd mozdulattal, finoman félrehajtott arcocska! A hosszú, néma száj oly eleven, mint egy piros seb... az egy-egy vonallal írt szemek kifejezése (Isten bizony), oly okos és kimondhatatlanul bánatos!... Pedig csupa véletlenből kezdett ma ilyenné válni; de aztán fokozni lehetett. Most már tudta, mit akar. Egyetlen, méregzöld selyemvéget elébe, melynek kígyózva kibomló, egyszínű tömege nyugalmasan folyjon szét a kép alján. A szövet csücskét *szabályos* szögletre fogva most maga elé emeli a *stilizált* emberke, *szabályosan* egyforma tartásával két hosszú, egyforma karomra *stilizált* ujjú kezének. Most már szép, most már öröm! Éva csak másnap látta meg, hogy üresnek hat fönna a nagy sötétzöld háttér; sok bajlódással sikerült oda valami illőt gondolni; karcsú, karmos sárkányokat, zsemleszín, halvány testtel és nagy, piros bogyókat. Végre eszébe jutott egy régies fogójú, keleti formájú, vörös, kurta kard vagy inkább papírvágó, ezzel metszi a selymet!... Jaj, ez a szörnyen szomorú, drága kis kínai most mindjárt-mindjárt harakirit végez vele!... A selyemplakát gyönyörű lett!... Rosztoky Éva látta: és életében először most érezte azt a bizonyos örömet, szabadságot, lelkenedezést!... Hát csakugyan van ez? S csakugyan így emelkedik által az élet!

Ez a selyemplakát később mindig dátumot jelentett az életében; ez volt az első komoly sikere. Pénzt ugyan csak annyit kapott érte, amennyiből tán egy hónapig élhetett volna a családjával; de céhbéliek és üzletemberek kissé meglepődve ráneszeltek, és csöndesen megjegyezték a nevét. S mielőtt az utca, az ország teliszállt volna e nagy papírok szép tarkaságával, a *Kultúra* harmadik száma színes műmelléklettel hozta az első lapon.

E téli hónapok péntek estéin néhányszor elment Éva új barátai közé az Itália sarokasztalához.

Előszörre Tekla ígérte, hogy ott lesz korán, és bemutatja az új embereket, de nem jött aznap; s Évát csak Major és Gond ismerős arca köszöntötte. Tucatnál több halvány, borotvált képű, nagyjából fátadt arcú ifjú férfi ült, a nagy, kerek asztalnál; két ismeretlen nő is köztük.

Éva jött láthatóan zavarba hozott mindenkit; tulajdonképp mintha állandóan zavarban lettek volna kissé, és ezt aggódón palástolni igyekeznének. Némelyik mélyen, konokul hallgatva ült egész időn át; mások rögtön, „zavartalanul” folytatták az előbbi beszélgetést. Egy ragyogó szemű, sápadt, szép gyerekifjú mesélt a szomszédjának különös hevű, szinte lázas hangján.

- ...És az orangután együtt járt évekig a tudóssal, beutazták a világot, látott mindent, emberruhát viselt, szép prerafaelita nyakkendőket, angolosan evett, és tapsolt a színházakban, imádta a zenét és mindent; akkor meghalt a tanár, és az volt a végrendeletében, hogy a majmot küldjék vissza a hazájába. És visszament a Szigetre... tíz év múlva. A rokonai megismerték, ünnepelték, mint magasabb lényt - utánozták minden mozdulatát. De ő érezte, hogy meg van rontva... csömörrel teli. Nem bírta, *már emberek közt élt*. Visszamenjen, pénzért mutogassa

magát?... Már félig ember volt! Meghalni... igen... ezt megtanulta odaát! És egy este, mikor nagy volt a köd a Szigeten... éjjel, hogy meg ne lessék, hogy utána ne majmolják, egy szitról a tengerbe... egy halk loccsanás!... Eh! Mit gondol, uram... mégis?

- Hát hogyne, kérem - mosolygott a szomszédja, kerek, kövérkés, jó arcú ember -, hát, persze hogy jó, meg kell írni! Különben is, minden jó, kérem! Ösmeri a mesét az ördög nagyanyjáról, aki szakácsnének állt, és patkószöglevest főzött? „Csak egy kis sót... egy kis borsot!” „Egy kis ezt, egy kis azt!” És pompás jó lett a leves. Hogyne! Csak meg kell írni!

- Ne nézze már azt a szép, mágnásarcú fiút, drága asszonyom! - súgta Major félhalkan, és Évához hajolt. - A papája amerikai cipőt árult a Teréz körút sarkán, de megbukott, mert rossz seft-ember... már egy szimbolista költő szülője volt, Bergernek hívták; a kisfia már szereti ipszilonnal írni a „Berei”-t. A szomszédja ellenben, az a jó vidéki pofa, hamisítatlan, prima keresztény, kérem, echte Ware, református pap fia. Itt mostanság újfajta ezópusi mesékkal tündökölt, de sokan már tudják, hogy ő lesz a magyar Mikszáth.

Éva mosolygott, odább húzta székét Majortól, és kávéért kért. Sokszor mulattatta ez a rossz-májú bohém, szívesen hallgatta, bár néha még mindig utálta egy kicsit. Gond, a másik szomszédja, mintha itt se volna, a *Studió*ban lapozott, és némán mutatott egy szép szobatervet Évának. Az most egy göndör fürtű, furcsa öltözetű fiúra hallgatott. Nyakig begombolt, hajtókás, fekete kabátot viselt, gallér, nyakkendő és kezelő nélkül, s a mellette ülő, telt, csinos leánynak magyarázott keményen, tüzzel és jó hangosan.

- Regénynek nem, kisasszony, a széles, bő epikai keretbe elveszne ez a filigrán mondanivaló! Hanem tán hosszabb novella! A forma, kisasszony, nem önkényes, az, hogy úgy mondjam, öröktől fogva elrendelt! Ő a mű kontúrja, s minden kontúr egyszersmind lényeg is, sőt, leglényegesebb lényeg, metafizikai fal, mely a „más”-tól különvalósítja, önmagába zárja, teljesíti, mint a halál az életet, mely nélküle nem léteznék, semmibe folya, elenyészne!...

Éva ámulatosan hallgatta e neki szokatlan ígéretet, de a kisasszonynak nemigen tetszett a gombos kabátú, hamar elvesztette a fonalat. „Figyeljen, kérem, azt mondják, visszafelé van értelme!” - szólt át néhány szomszédja mögött egy sajtószerűen ferde arcú úr; apró, kellemetlen szemekkel, hosszú, drótszerű hajjal. Éva szinte felnevetett, mikor ránézett. „Emlékezzen rám - súgta Major -, ebből az állatból nő ki magát hamarosan az első magyar szatirikus! Egyébként most Hort a neve, a Ferencvárosban született ez is, egy vici-pincében; első gúnyversét a mamájáról írta. Nagyon borsos!”

Éva sohasem tudta Majorról, mikor tréfál, mikor mond igazat. Ez mindig bosszantotta, kivált, mert maga nem értett az élceléshez; azelőtt „társalogni” szokott. A szép, kissé humorosan gömbölyű leány azonban hálás kacajjal honorált itt mindent, majd Évához fordult, mindjárt tegezve, gyorsan elmondta, hogy ők tán rokonok is valahogy, ő Debrecenből való, Csathó lány, régi protestáns család... ő nem is tudja, mit keres itt az irodalom berkeiben, kivált, hogy az a Főnök, az a rossz fiú, azt mondja folyton, hogy ő nem tud semmit! Pedig ide nagyon mulatságos eljárni, olyan sok jó bolond fiú van itt!

A másik fiatal nő hallgatag volt és zárkózott. Karcsú, légies alkatú, gyönyörű, sötét szemekkel, finom vonásokkal. Mereven ült a helyén, és versenyt hallgatott a szomszédjával, egy kedves képű, szomorú mosolyú ifjú emberrel.

- Ne higgye, hogy azok szerelmesek - rosszalkodott Major megint. - Ez már az ő formájuk, mély némasággal védekeznek minden inzultus ellen, így bizonyos, hogy nem követ el az ember indiszkréciót önmagával szemben. Egyébként a hölgy gépirónő egy üzletben, de a vegetáriánus vendéglőbe jár ebédelni, itt a *Kultúra*ban pedig már két novellája jött ki. Csodálatosan arisztokratikus világérzés árad belőlük, mint orchideák illata! „Magány a reggelben” és „Köd a parton”. Egyikben az van, hogy miképp ül egy leány magában reggel, a másikkban

meg, hogy mi módon fekszik ugyanazon fiatal hölgy - kit, ugye, fölösleges megneveznem - ködös időben egy tengerparton.

- És az a fiú mellette?

- Ó, az szintén rokon, kérem, vagy nem mind rokon, aki keresztény?... Szóval, vidéki, ó, egy kisvárosi festőművész fia, szegény! Az imént, asszonyom, a maga plakátját dicsérte, de nagyon vigyázott, hogy ön meg ne hallja. Egyébként, a versei komolyan szépek, finomak, csak kevesek; papája tuberkulózisban halt el.

- Honnét szedi maga ezt mind, az Isten áldja meg?

- Ja, utánajárok, ez a sportom, mert ezek mind oly kedvesen, kétségbeesetten titkolják!

A fiatalasszonynak eszébe jutott, mint óvta őt egyszer Major Hugó a saját kasztja „lejárató” tiszteletlen módjától. S hogy ajánlotta védő szolgálatát.

- Azt a nyurga, rendes külsejű urat mondja még!

- Á, az semmi, nem érdekes! Segédtanár-helyettes egy pesti gimnáziumban; klasszika-filológus, még nem derült ki, hogy itt miért tenyészik.

A szép gyerekember most a tanárhoz fordulva beszélt, az iménti, zengő, lelkenedző hangon, míg nedves fényű, sötét szemei szinte vizionáltak.

- Az újságban volt, múlt héten, nem olvasta? - Csak egy hír!... Rongyos, züllött ember, szobát kért itt Pesten a Hungáriában, a portás nem akart adni, gyanús volt, de oly kétségbeesve könyörgött. Végre felmehetett, megmosdott, a haját is rendbe hozta, és felvágta az erét szép vigyázva a lavór fölött. Kinyomozták, hogy egy kis egyetemi német városban magántanár... egy nap valami rájött, megindult gyalog, pénz nélkül, az országúton hált, koldult, végképp lerongyosodott idáig. Ennyi!... No, most: ugye, világos, hogy valami önkívület, kettős tudat, kikapcsolódás... és itt tért magához a Hungária előtt, a harmadik héten... eszébe jut a neve, múlt élete, minden... és keresi valami utcai plakáton: hol van, mi a város neve? Nem tudja, hogy jött ide... már mindegy, úgyis vége! Rendőrség, tébolyda... minek? Csak meghalni!... De nem *itt*, nem *utcán*, ó! Joga van négy falhoz e szent, magányos, ünnepi aktusra; a nagy *egyetlen tényre*! Ez... ez *kellett* még...! Esdekelt! Végre! Hisz *ember* volt, *kultúremler*. „Lavór!” - ujjonghatott fel, mélyéig megilletődve, boldogan! Igen, hát ha úgy *ezt*, csak *ezt* az utolsó időt, így... a halál percéig?... Teljesen modern pszichológia alapon!

- Meg kell írni, hogyne, nagyon szép! - erősítgette udvariasan a filológus, míg valami ügyén eltöprengett. De a gépirólány tágra nyitotta nagy szemét, és Csathó Eszter fészkelődött a széknél. A „Főnök” szólt a tanár; mindenki felocsúdott a furcsa szuggesztíóból, az ajtóra néztek. Rövidre nyírt hajú, sima képű, rendes kis ember jött be, hóna alatt óriás kéziratáska. Éva nem tudta kiérteni a nevet, amint sebtén bemutatkozott, s nem jegyezte meg akkor sem, mikor Gond hazamenet beszélt róla; mert nemsokára búcsúztak, magukra hagyva az írókat „hivatalos” ügyeikkel. Gond mesélte, hogy e mindig siető emberke hozta és tartja össze az egész „Kultúra”-bandát, végtelenül megbíznak ítéletében, és tisztelik, mert soha még szak-ügyön, kéziratán kívül egyébről egy szót nem hallottak tőle. Személyéről sokféle legenda száll; huszonöt éves, házass, sőt, kitűnő családapa három gyerekkel, nem is vagyontalan, bár Sonntagn belépése előtt csinos pénzeket költött a *Kultúrára*. Ez a sportja, fényűzése; nappali óráiban egyébként üzleti utazója egy nagy pesti malomnak. De mindezt senki nem tudja biztosan.

- Szintén ír?

- Dehogy, soha egy sort sem! Hisz akkor konkurrensünk volna, belemásznának! Így se lehet itt könnyű a presztízst fenntartani, gondolja csak el! Mit szól hozzájuk különben?

- Furcsák, nekem nagyon újak, sokfélék, szédülök szinte, mindennapra nem bírnám! De miért is kell így összeülni, ilyen soknak?

Gond elnevette magát.

- Persze... egyenkint csakugyan könnyebben emészthetők! De ez kell minden szakmában, az együttlét támogat; a fontosság illúziója, vagy mi? Még nincs is a lapnak helyisége.

- Csak arra gondolok, hogy ha én ilyen szépen, készen elmesélném, ami eszembe jutott, soha megrajzolni nem tudnám! Vagy az más?

- Igaza van, ezek is sokszor nem írják meg, szegények! Hanem meglássa, a festők inkább fognak tetszeni magának, majd igyekszem néhányat idekapatni; azért járjon el néha mégis! Ápolni kell a céhszellemet! És biztosítom, hogy ami ezenkívül van Budapesten, még ennyit se ér!

- Ó, azt gondolom! Sőt tudom! De most, ugye, feljön egy teára?

- Mennyire szeretnék! De tízre Sáfárral van találkozóm.

- Az jó barátja, ugye?

- Igen, nagyon régi; szinte gyerekkori.

- Milyen különös, hogy annyira más az irányuk, hitvallásuk!

- Az újságunkat érti? Ó, ez csakugyan nem számít! - felelt Gond némi zavarral. - Mint gyerekeik együtt koplaltunk, aztán ő ott kapott kenyeret; tíz éve annak.

Elbúcsúztak. Otthon Éva Torday Zsófi pár ceruzás, kusza szarkalábját lelte. „Már végképp ki vagyunk lökve, mi régiek! De én szentimentális vagyok, tudod, és csak férfi ráz le könnyen! Édes, a kisöcséd ügyét említetted minap, és azért szóltam fel, hogy eszedbe hozzam Novák kanonokot, címzetes püspököt, emlékszel még rá? Az a szép kis karcsú pap, aki nálatok volt Aranyoson, aki olyan szerelmesen nézett rád. Most itt van pár napra az érsekkel; olyan lila színje van, tudod, a derekán, mondják, hogy már nagyon befolyásos. Mi az neki, egy székes-egyházi karmesterség? S fiam, az be úribb állapot akármi rongy zenedei tanárságnál! A címét megtudhatom neked, siess személyesen, az illetet már sokan zaklatják! De kinek tenné, ha nem tinektek? Vagy tán apáca nénéd írjon? Csak az a kérdés, katolikus-e a menyasszony? Ölellek, hűtlen kutyám!”

Zsófi... a régi, friss, vállalkozó, hű és kalandos! Kedves, ahogy most nyájassággal akar bocsánatot kérni tőle, amiért tán a volt urával flörtöl!... Nem, őt nem ejti el!... De a Ferkó ügyét, hogy elfeledte, Úristen! Hogy a lány katolikus-e?... Csak annyit hallott, hogy nagyon jó módú. Hm, Ferkó mint komoly férj, majd apa!... Csupa gyerek még, a lány is bakfis; bolondság! Majd elveri a pénzét, aztán elválnak ők is! De az öccsére csak úgy emlékezett, hogy folyton egy macskát nyomorgat, s él-hal a tejhabos rolóért. Azóta emberré is válhatott! Hát még Theodozia; azt nem látta vagy tizenkét éve. Milyen lehet most? Nagyon apácás? Vajon röstelkednének egymás előtt? Igen, írni fog neki! Meg Nováknak is, ma még egy szép levelet; hogy nem ér rá elmenni, de nagyon kéri jóindulatát az öccse ügyében. Bár érdekes volna találkozni vele... no lám, a papocska! Majd idővel egyszer, ha... mind a ketten nőnek még, felfelé!... Hű (milyen butaság!). De hogy ő így elmaradt a véreitől! Szegény apa!... S most beleszalad az idegen hadba, s kije lesz vajon a százfelől összeverődött gyűlevész, érdekes nép közt? Most úgy benne van a nagy lerázásban, csak háta mögé dobálni, elhagyni minden múltat... és ő bírja is... és semmi baj; de annak a két kis szuszogva alvónak odaát, Péternek meg Palinak, majd ha felnőnek, nem lesznek rokonaik. Baj ez, vajon?... Egész elfáradt a tünődésben.

Valamelyik este Pirkler Móni kereste fel váratlanul. Végigkutatta a mappáját, széthányta a vázlatokat.

- Drágám, mi történik itt? Hol vannak a szép, kék-sárga katrincaváltozatok, a patyolat-frissesség, a termőföld-zamat? Mit művelsz, gyermek? Mit szól ehhez a Múzeum?

- Ej, ezt a rongyos kis palettát, ha kontárság vagy játék is - nem adtam bérbe sehová! Azt firkálok, ami nekem tetszik, ami eszembe jut!

- Nini, milyen jól áll neki a kis kofaság! Te, menyecske!... Azt hiszed, nem tudok már mindent? Az ifjakhoz álltál hirtelen, 'isz nincs rossz gusztusod; bár azt mesélik, hogy hasmánt fekve a földön föstének ebben áll az „újszerű” voltuk, te biztosan tudod már, hogy igaz-e? Azt üzenem, hogy Hokuszái ebben is megelőzte őket néhány ezer évvel.

Éva akaratlanul is elkacagta magát az öregúr furcsa grimaszain. Az kissé elkomolyodott.

- Jaj, rózsám, Mónika már vén róka, sokat látott, és túlélte egy néhány „irány”-t meg „mozgalmat”, amióta a mások elmezavarában keresi kenyerét. Tíz évvel ezelőtt még mártírhálalt lehetett halni, egy „Tetvészkedő nimfá”-ért, s szívrezgetően „új” volt, hogy a betyár napocska besüt az orr bibircsói közé is meg egy szennyas alsóna... opp, pardon!... ráncaiba. Ma ez mind ódiság, mondjátok, hisz a múzeumoknak is van már belőle. Ma az akt nem is akt, ha bőr is van egy kicsi a húsán; ma egy tájképet előbb papirosra kell kiszámítani, köbgyökvonással; s az emberi orrból meg más szervekből ködfoltoknak kell kiszállni, szétfelhőzni a képen. De már jön, rohamosan s külföldről, a számozott arckockák kora s az omnibuszló, amelyiknek a füleiből nőnek ki a körúti házak.

- Na, ne tréfáljon!

- Nem baj az, gyermek! Ami van, az egy se lett ok meg cél nélkül, s nyoma is marad, ha elment. Hanem teneked nagyon jól kell bánni a Mónikával, mert a *Kultúr*ából meg nem élsz, gyermek! A skriblerek még csak megosztoznak ott a húsz krajcárokra, de ti, bársonyzekések éhen halhattok attúl a pár fejléctől, meg hogy Gond Tibor vagy más, Vajdát piszkolja ott szép, cirkalmas mondatokban. Egyébiránt első pártfogódat, lelkes hívedet, te hálátlan kis nőtény-kígyó!

Éva összerántotta a szemöldökét, a kis öreg mindjárt kérére fogta.

- Na, 'isz tudod, hogy nem kell izélni, ha Mónika egy-két jelzőt mond! Ki venne titeket komolyan, ti... kis szépek? De mondom, vigyázz egy kicsit, gyermek, úgy legyél azok közt, hogy mindig ép legyen a híd mögötted visszafelé, értesz? És addig is, míg Sonntag, az „ifjú herceg” bele nem un (mert így titulálják ott versben, ódában), neked addig is élni kell a dolgod után; plakátrendelés nem lesz minden héten! Ládd, az a Major, az a légy (de talentumom az eblelke), a héten háromszor járt nálam; de téged, nagyhercegnő, még instálni kell, hogy elvedd a pénzemet).

- Választott valamit, vagy csak papolni jött? - kérdezte Éva, és nevetve csapta be orra előtt az albumot. Már kezdett érteni az öreg nyelvén.

- Így la, ez illik a menyecskének! Hát hogy adnád ezt a két párnarajzot ezzel az ellenzővel? Mindjárt előleget adnék, és megrendelném nálad, két-két példányban, de kell, hogy pontos légy!

Éva nemigen engedett lealkudni az árakból, hisz látta, hogy vásárló szándékkal jött ez ma hozzá, szüksége van a holmira. Mikor készen voltak. Éva meghívta vendégét egy csésze teára. Máris hozta mindjárt, e leánynak, ki most mindenest, szobalány, házvezetőnő és bonne volt egy személyben, különös érzéke volt az ilyenhez: a tempo magára kapni az asszony-tervezte elzászi szobalány-kosztümöt, s elrendezni a tálcát hímzett terítőkkal. Rosztoky majolikával.

Mónika belesüllyedt egy mély öblű, piros karszékbe, s a bíborszín lámpaernyő meleg fényhullámokkal öntötte körül így oly lágy vonalú, könnyed kis alakját, százcáncú, mozgékony képét. Éva nézte, milyen graciózus a mozdulata, ahogy fölemeli, meghajlítja a findzsát. Vörös kis gnómarca a vörös szobában, a csillogó, fehér hajakkal izgatón képhatású volt.

- Még egy cukrocskát instálnék, édes asszonyom - hajtotta oldalt lágyan szelíd kis faunfejét. S milyen halkán beszélt, szinte olvadoan! És csudák csudája... tán még nem is tegezi most, míg legfinomabb „jelzői”-vel diszkréten dicsérgeti a házi süteményt. Lám - gondolta Éva mulatva -, az előbbi kis mérges boltos eltűnt, helyette egy ódon granszenyőrke ül itt! Valami kis önkényes illemszabályt csinálhatott ebből magának; *e percben* ő itt csak *úri vendég*.

- Ó, Mónika nagyon régi fiú - beszélt magáról, amíg kedvtelve szopogatott. - Sok szép időről, szép emberről tudna mesélni! Megírom egyszer a visszaemlékezéseimet, később, ha majd... ha öregebb leszek. Igen, hisz mindig jönnek új, szép emberek, soh'sincs ez készen! Munkácsynak érdekképviselője voltam, hat éven át... Jókai - szegény drága -, annak hitelezője, házizsidaja, barátja. De hogy megszépül az ember, ha meghal!... Idővel, néha a holtak is kopnak; meg újra fölmennek; ázsiójuk van! De amit csináltok, a *mű*, az mégis több, biztosabb; az megtisztult, leszűrt mivoltotok. Mindig személyes viszonyban voltam a műtárgyakkal; soktól nem bírtam megválni, le se vittem a boltba, hozzám nőtt, enyim maradt. A nőket is szeretem, drága kis szépeket... hogyne! Az öreg barátjuk vagyok, tegeznek, megpusziznak, elmondják minden titkukat... ó, Mónikának valóságos szívszanatóriuma van; a Lipótvárosban nem is fair dolog a Mónika leányszúrjairól elmaradni! De látja, nőből még egyet sem jutott eszembe végleg otthon fogni magamnak, sohasem házasodtam.

- Adja, hadd töltsök még!

- Csókolom drága kacsóját... vagy megengedi mégis, hogy: kacsódat? Ó, mondom az összes társaságbeli leányok megpuszították már ezt a csúnya képet, a mamáik is húsz évvel ezelőtt, mert már akkor is Mónika voltam, öreg barát, özvegy legény... ez a formám, a keret melytől néha oly szép kitevedni; ó, de csak ha ők akarják, nagyon akarják... és mindig a *mamák közül* e százszor drága, szent kései kíváncsiak!...

- Még egy süteményt!

- Milyen kedves! A kis kezét, áh, mutassa csak! Mindig gyengém volt az ilyenforma kis erős, truccos kacsó, mert egy régi kézre emlékeztet... amelyik nem is volt tán, csak egy vén huncutnak romantikahorga egy életen át, mert sok kis édesnél bevált kezdetnek ez a mese. De nem, teneked úgyse próbálhatok udvarolni, nem is tetszel nekem, nem vagy az én típusom, nagyon okos és utálkozó! Meg aztán üzletfél, hiába! Neked megmondhatom: igazi volt az a regés kéz negyven évvel ezelőtt; ilyenforma volt, nem kövérke, puha, ilyen kis truccos és kemény. Virágzó, tizenhat éves alakocska járt vele, szigorú, keskeny homlok, összehúzott, buta szemöldök. A gazdáját én csak az utcán láthattam, a Nagy utcán, Tordán; a főügyész lánya volt, és templomba ment minden vasárnap tizenegykor. Csak ez az egy útja volt, és én követtem egy éven át reménytelenül, búsan, boldogan; és bementem utána a plébániatemplomba, és néztem a kezét az imakönyvön; és jó volt, hogy egyszer se nézett rám, és lehetett kínlódni édesen, túrni a csúfolódást a húsz esztendő, zsidó patvaristának... mert mondtam tán, hogy elvégezte ifjan a jogot is ez a vén boltos! Mindegy az, szívem... most gazdag ember vagyok, szépen éltem, igen... hálátlan kutya volnék... és még van céloom az életben, még készülök, ragaszkodom... de az a kis szűz csak egyetlenegyszer is rám nem nézett!... Elcsépeltem ezt az emléket negyven év alatt; ó, mennyit maszlagoltam vele nőket! Pedig igaz volt, létezett... a körülményeket cifráztam, hazudtam néha a stílus kedvéért. Megmondjam a nevét is? Bay Antóniának hívták.

- Úristen! Az unoka-nagynéném!

- Á!... Lehetetlen!

- De mondom! Tóni néni... szegényke!

- E! Az egész mesét csak kitaláltam! Azóta, mert van bennem valami régi, vidéki romantika!... Soh'se élt ilyen nevű hölgy!

- Pedig ma is él Ungváron, kis vénleány, az ezer korona kegydíjából. Most is éppolyan büszke, szégyellős, templomos.

- Ó, hát ennek is vége! Isten vele! Megyek én innét! Köszöni a vendéglátást Mónika, szegény kisemmizett, és... adja ide azt a gonosz kis kezét egy csókra... így igen! A humimat pedig pontosan szállítsd, mert ezekválok irgalmatlanul! Fizetve van! Nézze meg az ember! Van-e jó munkásnőd?

Bevetve kísérté az ajtóig ezt a kedves, furcsa figurát, és szívesen szorította meg a kezét. Lám, mi mindenkivel össze lehet melegedni egy csésze tea mellett! Hisz ez egy érdekes „alak”; a hol zsargonos, hol táblabíró dialektusával! Ócsárló boltos; finom műbarát; antik, vidéki gavallér; pesti zsúrkaland-hős... mindebből van benne, vagy magára stilizálta. Mért is írnak azok a *Kultúrások* mindig olyan kínos parti ködöket, magányos tépelődést, megőrülni kezdest, kisfiúk idegéletét, kéj-öldöklést? Mikor így mászkálnak Pesten a „témák”!... De ehhez persze ő nem ért; úgy tudta.

De azért érdeklődve, csudálva hallgatta az írókat néha, s mindig elolvasta a *Kultúrában* dolgaikat. Csakugyan nem volt benne nagy irodalmi érzék, ezt is most inkább illemből kezdte, de szokatlanul mély lehangolást, erős és fájó elkedvetlenülést okoztak benne mindig ezek a modern írások. Néha megint sötét órái voltak ilyenkor, s hajlandó volt végső, tragikus eldőlésnek, reménytelen és teljes szárnytörésnek érezni életének azt a szerencsétlen nyarát, mikor - valójában először - szeretett; katasztrofálisan véletlenül, vaktában és elveszejtődve, s e nagy kiszolgáltatottsága úgy megszegyenült egy korcs viszony megmagyarázhatatlan vere-ségében... De végre is: hiszen ő volt megint, főlegyenese... csak nem fogja holtáig azon mérni önmagát, hogy *ki* volt az, aki miatt először s tán utoljára sírt!...

Ha ráért, elszántan ette keresztül magát néhány nagy, klasszikus regényen, s a *Bovaryné* vagy Dosztojevszkij *Félkegyelműje* és a többi ugyancsak mély és őszinte megrendülést keltettek a kedélyében; napokra a hatásuk alá került. Még Dickens is ránehezült. „Úgy látszik, a jó irodalom elszomorít!” - így gondolta tehát. S csakhamar kosztümkönyveket vett elő, vagy régi *Studiókban* böngészett.

A péntek estéken, ha néha elment, Gond és Major közt ült rendesen: ők hárman lassankint egy szakmabeliek módján értették egymás nyelvét. Tibor pártatlanul egyképpen favorizálta kettejük rajzait, noha a Major személye néha nagyon idegessé tette. Kívülök egész sereg fiatal művész rajzát, fejlécét, szoborfényképét hozta az újság; egyszer jött egy pasztellje Ipolyi Jenőnek is, kiről azt mesélték Évának, hogy teljesen magányba vadult, és „külön utakon” akar járni, de nagyon nyomorgó most, rongyos és szegény. Az itt néha feltűnő „bársonyzekések” kinézése is igen változatos volt egyébként. Gyakran itt volt köztük egy Hiób nevű, nagyon jó nevelésű, jólesőn úri szerénységű, kellemes fiú, kiről Gond azt mondta, hogy a Lipótváros egy volt képviselője az apja. Egy másik, Bloch, sánta volt, már nem egészen gyerekfiú, félszeg és félénk. Egy harmadik, komoly és kemény arcú emberről mondták, hogy az, Bokor a neve, nyolctagú családot tart fenn iszonyú küzdelmekkel évek óta; hogy egészen rendkívüli talentum, még a zsürik sem merik agyonhallgatni. Éva többször beszélgetett egy fiatal szobrásszal, Windellel, ki most jött haza Németországból, „a nagy Kramer”-től, s nem győzött lelkesedni a mesteréért. Volt köztük egy, Farkasnak hívták, ki nemrég egy cizellőrműhelyben inaskodott, ott jutott eszébe, hogy művésszé kell lennie, s ötszáz koronából - ennyi volt az öröksége - csaknem egy évig gyúrt Münchenben szakadatlanul, éjjel-nappal szinte. Kedves,

bárdolatlan és jó volt; egyszer majdnem megmutatta a kávéházban a fiúknak (egy kis helyen), hogy milyen barna még a hasa a nyári napkúrától. Végtelen komikus, őszinte grimaszt csinált, mikor oldalba lökték Évára mutatva. Általában csakugyan frissebbek voltak, egyszerűbbek az írónál, egyenletesebb lényűek. Nem volt bennük annyi szenvelgés, folytonos, kínlódo, maguk figyelése, annyi erőlködő póz, hazudt fáradtság, csinált rosszhiszeműség, kétségbeejtő örökös tudatosság. „Mert a foglalkozásuk erős testi munkával is jár és kevésbé fogalmi!” - magyarázgatta Major Hugó.

Vajon hogy történik az, hogy így egy helyre összekerül ennyi sokféle rendű és fajtájú ember? - tűnődött sokszor Éva, ki rajzaikon, minden apró skiccen, vonáson értve és csodálva ismerte meg azt, mi közös volt bennük: valami nagy feszültséget, kikívánczozó, erős lendületet még legnyersebb túlzásaikon, rikoltón merész elgaloppozásaikon is. (És nem is mondtak annyi zagyva teóriát, mint szegény Ipolyicska hajdan!) Már sejtette, hogy a Gond Tibor szervező hajlama tartja itt őket a *Kultúra* körül, s hozza össze néha az Itáliában; bár azelőtt is ösmerték egymást: „Egy kávéházba térülnek Pesten maguktól az egymáshoz való emberek!” mondták. Ám míg az írók majdani könyveik kiadásával, jövőjük összes, felbuzgó reményeivel kapaszkodtak az új vállalatba, addig képzőművészek a harminc-negyven koronás fejleceken, reprodukción kívül csakugyan nem jelenthetett a *Kultúra* mást, mint hangadást, kritikát, nevek emlegetését, harcos kivédésüket a máris felszisszenő „hivatalos művészet” támadásai ellen; csupa erkölcsi hasznót tehát egy majdani, forrón várt és sürgetett időre, mikor majd el fogják adhatni méteres vásznaikat, márványszobrot faragnak megrendelésre, és megtervezhetik palotáikat. De nekik nemcsak egy korona ára papiros kellett meg húszért tinta az alkotáshoz, mint amazoknak, hanem drága festék, vászon, drága modell és műterem, s a gondbarázdás, fiatal arcok sokszor voltak tanúi, micsoda önmegtagadások, embertelen küzdelmek voltak mind ennek súlyos ára, s mennyi konok erő, vakbuzgó fiatalság pazarlódott el az egyszerű megmaradásban.

A *Kultúra* mecénása maga is festő volt, sőt, tán iránta való udvariasságból adtak itt helyet a képzőművészetnek is e csaknem tisztán irodalmi emberek, Szörény Tekla régebbi társai. Mert mindenki tudta, hogy csak rokona kedvéért vett részt, s csak anyagi hozzájárulással ez új mozgalomban a fiatalember, ki évek óta külföldön élt, s az itthoni bajtársak anyagi küzdelmeitől idegen, céhen kívüli versenytárs maradt. Ám egyelőre bőkezűen ellátta a tán kétszáz előfizetőjű, merész kis vállalatot, mely más néven két évvel azelőtt is tengődött már egy ideig a Szörény Tekla meg tán a „főnök” jóvoltából. S a fiatal írótehetségek most győzni akartak az észre nem vevésen, agyonhallgatáson, melyben első próbáiknak része volt; most maguk hívták ki a harcot, bátor és kíméletlen hangú támadó cikkeket, bírálatokat írtak az avult irányok, senyedő epigonstílusok, az egész sekélyes, szubvencionált irodalom ellen, mely „elszívja tőlük a levegőt”; noha évtizedek óta egyetlen igazi, eleven alkotást csakugyan nem adott. Hogy mi telhet ki majd e sápadt, hosszú hajú, furcsán együvé-kallódott fiatalemberektől; maguk sem tudhatták még bizonyosan, de mindenikük mögött volt már egy-két újhangú vers vagy legalábbis fascinálóan szép sorok, egy-egy hallatlan szófűzésű prózai töredék vagy egészen új műforma-kísérlet nyers szépségei, s ők fáradt pózaikkal, „letörés”-i szenvelgésükkel, mindenestül komolyan, szentül fanatikusan hittek a saját tehetségükben, s esténként megjelent köztük, hóna alatt nagy kéziratáskával a kis fürgé ember, a „Főnök”, hogy kioSSza a szigorú gáncsot és bő magasztalást. Csalhatatlannak hitték.

És a hónap elseje táján, mikor ég tudja honnét összekínlódo kis gázsijukkal együtt maradtak éjféltután, néhány pohárka pancsolt sherry mellett, hittek az ideálban; e véres és könnyes, hazai kultúrában, melyet idegen, terebély és nemes fák szemjéből kell mindig újraoltani, hogy felviruljon, de az ősi, vad tő idegen ereje ellenáll, a mély gyökérszálak Keletbe fogóznak, s a legjobb kertészek karja csüggedten hullt le mindig, a legszebb termés kallódva esett szét a kemény ugaron... Ó, mikor így beszéltek, csakugyan nagyon fiatalok voltak; szenvedők,

keserű daccal reménykedők! Kis életproblémáik csodálatosan kitágultak ilyenkor, országos bajokba nemesültek. És a legnagyobb magukfelejtésben egyéolvadva, önzetlen messiáshittel tömjéneztek a nagy, egyetlen, igazi zseninek, a lírikusnak, „amelyet csak e túl érett idő, ez ideges, feszült légkör, e halálra termékenyített, méregsűrűvé kevert vérű fajta, s végveszélyes ország teremthetett!” Ilyeneket mondtak. A lírikus Kürthy Bálint még nem szerepelt külön kötettel; Párizsban élte egyelőre vállalt, bujdosó éveit, onnét küldözte megdöbbenően új szépségű csodálatos írásait; eddig kizárólag a *Kultúra* közölte.

8

Rosztoky Éva egy híres ruhaszalonnal volt szerződést kötendő szezononkinti módosított „párizsi” divattervekre; járkált, alkudozott, keresgélt heteken át - nem is röstellve a munka „művészi szempontból” igénytelen voltát; már előbb feltette volt magában, hogy ilyenben nem lesz előítéletes. Mikor egy este megint az Itáliába ment, feltűnően sok bársonyzekést talált ott (így hívták magukat, bár egyikük sem viselt ilyen öltözetet), s váratlan sokszor hallotta említeni a Vajda Róbert nevét.

- Na, ugyi - ismételte jókedvűen, csendes ujjongással Farkas, a volt cizellőr -, ugyi, mondtam, hogy kiugratjuk a nyulat a bokorbul! Csak nem nézi szó nélkül, hogy itt együvé bogáraztunk!

- Már csak szólni muszáj neki valamit, az is igaz! - hagyta rá beleegyezően Bloch, a sánta fiú, ki úgyse bánt most semmit; egy nagy Ezsajasba kezdett az ősszel még; a prófétát festette mellét tépő, enthuziált, meztelen tömeg közepett.

- Azért odakinn - vélte Windel, a Kramer tanítvány -, igen, van ott is vaskalap, butaság, hogyne - de hamarabb visszaszorítják, a maga határai közé. Ott van külön fórumuk, közönségük lekipásztorokból és katonatisztekéből, mint a guvernánt-regénynek; kinek árt az? De hogy egy ilyen bekerített fejű hivatalnoknak, egy ilyen sajtféregnek, mint ez a Vajda titkár úr, nyitva legyenek az összes országos napilapok! Nem volt egy képed, egy vázlatod, te Bokor Jani, amelyikről ne „tájékoztatta volna” a közönséget három-négy ravasz-rókás, „tárgyilagos” sorban, hűvösen; és úgy melleleg, végképp lekicsinyelve még a dicsérettel is. Ennek az orrára koppantanának másutt!

Bokor, a nagycsaládú, szintén nem izgult nagyon. - „Nem döglöttem bele!” - vonogatta a vállát. Annyi gondja volt mostanában. Az anyját operálták, egyik nővére tanítónői kinevezést várt a fővárosnál, másik jegyben volt egy magánhivatalnokkal, s ha lett volna négyezer korona egy pénztárnoki kaucióra!... Felesége nem volt hálisten, de négy iskolás testvér várta tőle a tandíjat, kenyeret - mostanában tán nem is bánta volna, ha kibékülhet minden hivatalos fórummal, ha módja kerül megalkuvásra. A Vajda múzeuma megvehetne két tavalyi üvegmozaik ablaktervét; hisz már azzal segítve volna! Hát még befolyása a minisztériumban egy állami vételhez!

Hiób is, a képviselő fia egész rendén valónak látta, hogy Vajda Róbert kritizálta a lapja szemlerovatában az ő *Kultúra*beli fejleceiket; hisz mint díszítőrajzok, neki szorosabb működési körébe vágnak; azonkívül Vajda mint két nagy napilap művészeti rovatvezetője, eddig sem istápolta túlságosan e néhányuk - számára idegenszerű, sőt, tán frivol, ellenszenves művészetét. Végre is - nem tagadhatja meg eddigi felfogását, munkáját, vallott hiteit. Végre is ő ezelőtt tíz esztendővel - ha jól, ha rosszul - megcsinálta azt a Múzeumot.

Ám az írók közül egy sem volt ily engedékeny kedvben. - Mit? Jó, hogy kikezdte őket, végre - most legalább a képire lehet mászni ennek is! És mindenkinek! Csak nem szőrmentibe! Csak

nyílt harcot, kíméletlen birokra menést minden vonalon! Veszteni nincs mit, de nyerni csak így lehet valaha! Meglássuk! Ők bírják még a koplalást, de egyszer el kell, hogy jöjjön az idejük! A művészeknek ugyanaz a céljuk - kell hogy az legyen! Nem bujkálni, csúszni, megalkudni - megharcolni a harcot becsületesen minden elfogultsággal, korlátoltsággal, az arrivée-k presztízs-féltő irigységével; s a közönségre hatni közvetlenül, azt nevelni ki maguk számára hittel és türelmesen, hogy egykor hivatkozhassanak rá, mint tiszta szemű, értő és hű táborukra.

Így tüzeltek, magukkal ragadva csakhamar a nagyrészt valamivel idősebb, próbáltabb művészeket is. Hallgassanak csak őrájuk! - Jólesett ilyenkor komolyan és férfiasan beszélni, nyájja egyszerűsödni a rokonvélemény hevességében e sokféle zilálódó, érzékeny finomságokban szétrezgő, ideges szándékossággal is elkülönülő „Egy”-eknek. A szép beteges írófiú arca áthevült a gyönyörűségben, ahogy elnézte így a társaságot - már az irodalomtörténetbe érezte bele az egész jelenetet. A gombolt kabátú élénken magyarázott már egy nagyon kész és meglepő teóriát az eszmék érvényesülésének s elkallódásának rendszerességéről; s a hallgatag novellaíró most komolyan figyelni próbált rá. A vidéki papfiú néha indulatosan ütött az asztalra, a szatirikus egy véleményen volt a tanárral. Míg végre jött megint a Főnök, e teljhatalmú, érthetetlen emberke; sietett... már értesült... már olvasta, kész volt; igen... természetes, hogy felelni fognak; persze hogy nem kérnek bocsánatot, amiért élni mernek! És félrehívta tárgyalni egy külön asztalkához Gond Tibort, ki most érkezett Majorral egyidőben. Hát persze, mindenki helyesnek találta, hogy ő, a másik művészet-kritikus feleljen Vajdának a *Kultúrában*. Éva pár perc múlva már érezni vélte egy kis ideges csömörét az előbbi felhangoltságnak mindnyájukon. Néhányan halk szójátékokat mondtak.

- Nem veszik észre, uraim és hölgyeim - hunyorgott Major a *Kiadványokkal* a kezében -, á, ami a legfényesebb az egész ügyben! Hogy ez a nagyon tiszteletre méltó úr micsoda zavarban van asszonyunkkal, Éva önagyságával szemben! Itt mindnyájan megkapjuk a magunkét; csak az ő plakátjáról, mely azóta jött és különlegesen iparművészeti termék - arról nincsen egy árva szó se a cikkben! Hi-hú - vajon hogy érinti az öreget, hogy múlt téli, sőt, ez őszi favoritja, felfedezett protezséje ilyen hamar sarkon fordult?

Éva ideges mozdulattal vette kezébe a cikket. Hiszen meg se nézte még - úgy ült itt, mint az álmodó!

- Valóban, Éva asszony köztünk az egyetlen igazi szövetséges, tán az egy, ki tisztán az ügyért van itt, csak mert szabadon akart dolgozni! - szólt bele komoly, feddő hangján Gond. - Mert őt szívesen látták volna odaát is!

- Úgy van! - hagyta helyben méltányosan a Főnök. Néhány rövid bizonykodás elhangzott még, jelei némi bajtársi rokonszenvnek, becslésnek. Évát hirtelen, ijedt szégyenkezés fogta el. - Ó... ha tudnák! Így, ilyen hazug kis asszonyul ideülni férfiak, emberek közé, és rászedni őket! - gondolta keserűen. Mozdulatlan arccal hajolt a cikk fölé. Milyen különös stíl volt ez! Világosan frazírozott mondatok, néha visszafogott élű, aprózón gúnyos szövegei; úgy tűntek neki, mint azok a stiláris tréfák, melyek értelme azon múlik, hogy hová tesszük a szünetjeleket. S mindez helyenkint mégis a meggyőződés komolyságával hat - Gond például azt tartja Vajdáról, hogy bár konzervatív hajlamú, látása már végleg egyoldalú lett, ízlése konokká mohosult - de kifogástalanul jóhiszemű, tisztességes művészetember. De hogy ír! Ahogy az ellenvéleményt vakmerően kizárja vagy elejti - valami kicsinylő, szinte sértő udvarias-sággal! De néha nem lehet tudni, nincs-e inkább titkolt aggodalom ebben, valami lelepleződés félelme, bizonytalansága!...

És hazamenet megint elképzelte őt, görcsös igyekezettel, mintha a végleges szabadulást jelentené, ha sikerülne megmagyarázni magának, összefoglalni ezt a jellemet. Igaz ember ez, a dolgában legalább tiszta az ilyen ember? Tán csak ideges, degenerált! Fél egyszer önmagával

is nyíltan szóba állani. - Tán valamiért inkább szánnia illenék! - Hátha szerencsétlen ember, és ő... hogy is, hogy is bánhatott volna jobban vele? Tán nagyon csínján, okos türelemmel, semmit nem kérve, mindent elnézve és kibőjtölve vak Grizeldisz-hősiességgel? - Szeszélyt, mellőzést megbocsátani, mindig visszafogadni, ezer megalkuvás árán is megtartani... igen, de ő erre sohasem lett volna képes! És ugyan miért is? Hogy néha kegyelmesen meglátogassa és megölelje, ő... azért ugyan!... Inkább sose legyen több szerelem!

Őrütség is, hogy még mindig így fantáziál, titokzatosságot, Isten tudja miféle mélységeket lát bele - miért, milyen alapon? Mert nem bírja megérteni, fölélni ésszel, hogy őt nem szeretete jobban!... Egy egyszerű; hivatalba, előmenetelbe kapaszkodó; presztízst őrző, óvatos kis okos ember ez! Csak azt tudná, hogyan gondol rá most... egy szót sem írt a plakátról! - Ejnye, hát nincs vége-hossza már, most is ezen tépelődik? Mikor már hűvös, tárgyilagos, jóleső messzeségben tudja magát az egész rossz epizódtól, még mindig megzavarja egy depressziós nap, egy cikk tőle - a női fizikum szervi lehangolásai! Ej, szerelem... hát ez az... ennyi - most megtanulta legalább!... Talán... ha másképp találkoztak volna, vagy régen, nagyon fiatalon. Nem lehetett volna-e legbensőbb közük egymáshoz? Boldogság?... Igen, hogyne... a Mónika templom-idillje Tóni nénivel - ez, ez van csak: félig fantázia, félig hazugság, emlék! Aki nem bírja testi élet nélkül, jó - tegyen akármit a saját felelősségére -, *őneki* mindenből elég volt, hogy soha többet kíváncsi ne legyen!

Felleges, tavaszos, februári este volt, egyedül ment haza Budára, ok nélkül sietett, és a levegő mégis ilyeneket hozott eszébe. A nyári estére emlékezett idegeiben (ilyen szag volt épp!), mikor először visszaadta a csókját, hangos „igen”-t kiáltott bele az esős, erős levegőbe, lihegve futott le a kocsiótig, magával rántotta, kacagott, aztán megsajnálta a férfit... Most elpirult, mély szégyennel, mert a csókok emlékére megmozdult az ajka... éjfélutánig fenn dolgozott, aztán hetekig; végtelen odaadással a divatképen; buzgón tanult, nagyon jól akart csinálni mindent; a lehető legjobban! - Az Itáliának felé se nézett sokáig. Márciusban egyszer Gond egy kártyája hívta valami megbeszélésre.

- Jó, hogy jön! - fogadta már az ajtóban. - Ez a dolog önre is tartozik; s a mi ügyünk inkább, mint az íróké.

- Mi újság?

- Olvasta az utolsó számunkat?

- Nem! A tiszteletpéldányokat később küldik szét.

- Lárifári, ön hetekig se méltat rá újabban minket, hogy közénk nézzen!

- Dolgoztam.

- Az is valami! Hát elmondom röviden! Emlékszik a Vajda Róbert múltkori cikkére, ugye? Arra én válaszoltam akkor, ne féljen, nem haragszom, ha nem olvasta! Kissé tán nagyon „elvi ízű” cikkben, ahogy az írók mondják; aztán Vajda felelt újra a napilapjában... de igazán, ön semmit se olvas? Szóval: így felelgettünk, magyarázgattunk egy ideig, s a szépen burkolt kis sértegetéseinket túlkesztyűseknek találták a *Kultúránk* harcvágyó fiataljai. Valami ürügyre lestek, hogy kedvük szerint kirohanjanak. Végre a márciusi *Kiadványokban* az új müncheni Greco-vásárlásokról írván, Vajda, kissé erőszakoltan kitért egy mellékmondatban valami évekkal ezelőtti, szerencsétlen dologra, mikor a mi országos Képgyűjteményünk valami hallatlan balekség vagy hanyagság révén néhány rongy hamisítvánnyal „gazdagodott”, állítólag hatalmas összegért. A nagyobb botrányt akkor elsimították; Szinnay Gábor, az akkori művészetügyi államtitkár volt kissé kompromittálva.

- Jól emlékszem, Szinnay földim és jó barátom.

- Kérem!... Szóval Vajda Róbert (nem tudom, mi baja neki Szinnayval - azt mondják, egy időben a minisztériumban alárendeltje volt annak, vagy mi - de hogy már akkor is titokban ellene dolgozott) igen; hát most megpiszkálta megint, úgy oldalvást, ezt a szerencsétlen ügyet. Nekem is kellemetlen; Szinnayt feltétlenül tisztességes embernek tartom. Kicsit úgy... bornírt, ne haragudjon - egy olyan... magyar úr, aki liberalizmussal tetszeleg, de csak csínján; néha meg hősi belebuzdulással -, de igen-igen, feltétlenül korrekt és tiszta kezű! Azonkívül most szabadkőműves lett, és az én lapomban az ő páholya tartja a lelket... de amúgy is... abban az átmeneti kormányban, ahol ő szerepelt, már felvetődtek volt az új munkás-törvényjavaslatok, és éppen a Szinnay szűkebb köre vitte a legszélsőbb radikális gondolatot bele. - Igaz, hogy ez meg politikai csel akart lenni, s olyannak elég ügyetlen, de ez az út félig-meddig mégis közénk vezette... de mindez untatja, ugye?

- Körülbelül tudom ezeket.

- Annál jobb! Szóval, én sem elleneztem, hogy őt itt „vállaljuk”. - Az egyik fiatalunk erre (tudja az, amelyik olyan furcsa, magasan gombolt orosz diák kosztümben jár, és folyton beszél) felelt Vajdának egy szörnyen bátor „forradalmi” cikkben, Don Quijote-i hősiességgel egyenesen védelmébe vette Szinnayt, a Képgyűjteményt, az ál-Giorgionékat; s furcsa, meglepő, tótágas-szellemességgel rájuk bizonyított valami eddig felfedezetlen, magas művészi értéket. Különbek, mintha Giorgionék volnának - ilyesmi van a cikkben, és persze hajmeresztően kedves műtörténeti képtelenségek. A főnök hozta a cikket - neki az a fő, hogy szép új zengésű mondatokban legyen valami írva. Nem ért képzőművészethez, hisz tudja. S mivel már kijött a lapunkban, mindnyájan vállalni tartozunk, úgy gondolom...

- Természetesen. No... és?

- Igen, most jön a lényeges. A szerkesztőnk tehát ma levelet kap Párizsból, a fiatal Sonntagtól, akinek, mint tudja, kicsit a mellényzsebében vagyunk - s ebben arra kéri, hogy „némi tekintettel az ő nevére” is, mely szerepel a lapon - szíveskedjünk ne „bűnrészesül szegődni a korrupciónak”, s általában kevésbé ellenségesen viselkedni Vajda Róberttel szemben - mivel ő művészeti ügyekben úgyszólván baráti kapcsolatban állt... Eddig van! A dolog nyitja valószínűleg üzleti politika, családi fegyelem... nem is hittem, hogy ekkora! Sonntag papa, az összes Sonntag gyárak és kartellek mai atyaúristene üzleti, tehát politikai dolgokban a skrupulozitásig aggodalmas. A mostani kormánytól ő minden élvezhetőt élvez; az új (Szinnay-párti) munkástörvénynek még a gondolata is szíven találja.

- Nézze csak! Itt jön Sonntag Tekla!

- Már tud az unokabátyja leveléről. A Főnök beszélt vele telefonon.

- Mit szól hozzá?

- Nagyon ideges. A fiatal kiadónak ez az első ilyen beavatkozása; a fiúkat szörnyen fellázítja; pedig a maga részéről igaza vagy legalábbis jussa van benne.

- De a maga véleménye, Gond?

- Én is azt hiszem, hogy az ilyen formájú rendreutasítást kötelességünk elvből visszautasítani. És épp ezért, ha már benne vagyunk, most már a végletekig kell hajtani ezt a buta harcot. Inkább, ha kell (és tán úgyszólván ez lesz a vége) mindnyájan kilépünk a lapból. Azt hiszem legalább!...

- Igen!... Nos?

- Itt még nem tartunk azonban. Egyelőre egy cikket kell megmutatnom önnek. Ezt ezúttal az a jó kis kövér arcú írónk gyártotta, nézze, az, aki ott ül az asztalvégen, és ugyancsak figyel ide; az állatmesék írója. Megmondtam, hogy csak úgy egyezem bele a közlésébe, ha ön látta és jóváhagyta.

- Szükséges ez? Én mégiscsak...

- Hogy ön csak asszony... azt akarta mondani? Hm! Szégyellje magát!... Nézze, én fontosnak tartom ezt. Vajda önnek mégis nagy szívességeket tett; a helyzete így kissé tán nehéz köztünk. Feltétlenül tekintettel akarok lenni.

- Adja kérem... elolvasom!

Ideges ujjai közé fogta a három hosszúkás papírlapot, és erőlködve, figyelemmel kezdte olvasni. Olyan arccal és olyan gondolatokkal, igen - mintha csakugyan erről az *emberes* életjátékról volna most szó; megmaradni egy újságnál, ahol munkaalkalom, érvényesülés nyílt számára; mintha ambíciók, tervek, művészi fejlődés meg egyéb ilyen férfias gyerekségek forognának itt kockán. Mintha nem *az* hozná őt kapcsolatba e nagyképű, hivatalos hangzású ügyekkel, ami az Isten szerint mégis fontosabb és komolyabb; asszonyi, titkos vonatkozásai, asszonyi csatája tovább a férfival, ki a legfőbb ütközetben legyőzte... De hát csakugyan nem lehet *ettől* elkülönülve, emberként, magányosan állni az életdolgokkal szemben? Ha legyőzheti magát!...

Mikor végigolvasta, egy ideig mozdulatlan arcvonásokkal nézett még a papírra, aztán ceruzát húzott elő a retiküljéből. „Ami a művásárlások feddhetetlen korrektségét illeti, bátran söpörhetne a maga háza, sőt, magángyűjteménye tájékán sok félelem és gáncs nélküli kaszinólovag!” Ezt a két sort húzta alá, aztán bekerítette az utána következő szakaszt és visszaadta Gondnak az impurumot.

- Ezt kifogásolja, asszonyom?

- Elsősorban... nem értem. Miről van tulajdonképp szó?

- Istenem - apró panamákra, pletykákra céloz; amilyeneket tán minden múzeumi emberről beszélnek. Például: egy tehetséges ember másodrendű munkáját ajánlani a Múzeumnak megvételre; hogy a jobb értékesebb mű aztán a szolgálat fejében vagy potom pénzért nála maradjon.

- Csakhogy az ilyet nem lehet bizonyítani! - mondta az asszony tárgyilagos hangon, és nem sütötte le a szemét.

- Arra aligha kerül sor, ne féljen!

- Amilyen merész Vajda Róbert, kész maga firtatni éppen *ezt*, kihívni a harcot; s amilyen ügyes, ő kerül fölénk. Ha bajt érezne ebben az irányban, nem kötne bele a Szinnay rég elfelejtett ügyébe. Nagyon biztosnak tudhatja magát.

- Igaza lehet!... Szóval, ön azt akarja, hogy kihagyjuk ezt a pár személyeskedő sort!

- Ilyesmit *akarni*... ehhez igazán nincs jogom!

- De ha én egyenesen önre bízom!

- Úgy igen! Hagyjuk ki ezt - a saját érdekünkben!

Felállt, a nagy sarokasztal felé ment a többiekhez. E pár lépésnyi úton hihetetlen intenzitással érezte egy Vajda Róbert nevű ember létezését, és gondolatban ezt mondta neki: „Lásd! Mégis én vagyok a különb!” Tudta, hogy mit csinált. Ügyesen, az elfogulatlanság teljes látszatával,

megvédte őt egy apró, csúnya, személyes támadástól. Oly mindegy volt neki: a vádnak igaza van-é?

Szörény Tekla a széke mögött állt már, készülöben. A kesztyűgombjait tépdeste, kicsit halvány volt, a szeme ilyenkor a rendesnél is mélyebb árkú, sötétebb. Megérintette Éva vállát.

- Nem jönnél most velem innét? Sétálhatunk egyet!

- De igen!

Csodálatos egyértelműséggel örültek most, hogy így, kettesben itt hagyhatják ezt a sok férfit. Nem fogództak egymás karjába, de gyors, együttes léptekkel, némán haladtak jó darabot a Duna-soron. Friss szagú szél hűsítette az arcukat. Éva érezte, hogy Tekla fog szólni valamit.

- Látod - mondta végre -, semmivel sem különbek nálunk! Minden ügyes-bajos dolguknak, politikának, csatának éppen úgy ez a sorsa; „rózsaszínű rongyok keverednek aktáitok közé”, csókos bolondság mindennek a gyökere.

Éva hallgatott egy ideig, de érezte, hogy már megkérdezheti:

- Mi a baja a te unokabátyádnak Szinnay Gáborral?

- Én vagyok a baja!

- Igen?

- Igen! Viktorral mi szerelemben vagyunk tulajdonképp. Tán már leánykoromban is egy kicsit; de a szülők nem veszik az ilyet komolyan. Hanem hogy özvegy lettem, nagyban ment, úgy volt, hogy majd mégis összeházasodunk. De ő mindig elment... akkor is fél évig oda volt egyfolytában. Sűrűn leveleztünk. Tudod, nagyon furcsa fiú az; képzelj hű tud lenni a szó legszorosabb értelmében. Tán az egyetlen becsületes férfi a világon; asszonyoknak is mindig megmondja a színigazat, és ez csaknem mindig kellemetlen. Nincsenek is barátai; tán én vagyok az egyetlen, akit lelkileg közel enged magához, és tán ezért fontos neki a mi dolgunk. Nagyon magányos és nagyon keserű gyerekkora óta; és olyan gyanakvó, hogy nehéz meg nem csalni.

- És akkor Szinnay?...

- Egy hétig vendégünk volt tavaly, a nagy hecces kényszer-főispánság után. Ó, akkor örült, hogy szabadul a politikából; friss volt, megkönnyebbült, fiatal! A ti megyétekből Szinnára menet a mi birtokos-szomszédunk vendége volt; az barátja és pártfele volt, a megboldogult Majthény gróf; ő hozta át a nagybátyámhoz vadászni (tudod, a férfiak azért járnak össze), s Szinnay olyan könnyed, fesztelen, kedves; egy jó leshely ürügyén nálunk is maradt... de utóbb keveset vadászott.

- Hanem?...

- Nézd én szeretem Viktort, igazán néha egész bolondul. A vér szerinti közösségnek van valami izgató különössége a szerelemben... aztán az ő érdekes, nagy talentuma, súlyos degeneráltsága meg a barátságunk, egyidős voltunk... minden! De tudod, ez úgy hullámszik nálam, nem megy mindig egyformán, és mi túl nagy szabadságokat adunk egymásnak; hol egyik, hol másik késlelteti az esküvőt; vagy tán nem is hiszünk abban komolyan. Nem baj, azért ez mégis szerelem. Csakhogy akkor fél évig oda volt... És az ősz pompás minálunk, száz színűek a fák a kertünkben, régi-régiek; a Taraczkay grófok parkja volt az valaha, a ház is, a falu, egy kápolna és egy kriptá; mind sok száz éves; s a fehér kardliliomok szaga tébolyító... Én akkor kerültem szembe asszonyilag először az életben ilyen magyar úrral, új volt nekem, messzünét való. Ő is elámult az én okos fejemen, a másféle voltomon, mindentől belevesztünk egy kicsit ebbe a nagy csudálkozásba. És csókolóztunk az őszi mámorban a

kardliliomok közt este... mindössze kétszer. Más nem volt semmi! Később megírtam Viktornak az egészet, hisz ő csak *őszinteséget* fogadtatott velem. Akkor vonatra ült, egyfolytában utazott hazáig, és nagy komédiák voltak, csak sokára tudtak elsimulni.

- Most pedig?

- Jó istenem, hát féltékeny!... A *Kultúrával* nem sokat törődött soha; belement, mert kértem rá, s küldötte a pénzt a bankárjával; ez rávall különben, anyagi dolgokban egészen közönyös. Csupa véletlen lehetett, hogy egyszer felvágta a tiszteletpéldányát; s a Szinnayt kivédő, sőt, magasztaló cikket találta benne. Ezért a nyers kellemetlen hangja a levelének; úgy ismerem már... még jó, hogy meg nem írta kereken, mit gondol! Azt gondolja, hogy én itt javában viszonykodom Szinnayval. Ó, Istenem, most megint ezek a komédiák!... De hogy agyonbeszéllek ma téged, Évám!... Igaz! Tibor mondott olyasvalamit, hogy tőled függ, elbánhatnak-e nagyon azzal a Vajda titkárral. Hát ez mi?

- Túlzás! Nekem (ezek úgy mondják) szívességeket tett eleintén, pártfogolt, tulajdonképp csak közölt, kiállított; ennyi! Nem lehet, hogy ez kötelezzon!

- Nem! De szinte kíváncsi vagyok, nincs-e ennek is valami asszonykelevénye valahol. Mit viszik ennek az úrnak a Szinnay Gábor három esztendő képtári panamácskája? Nem tudod?

- Nem.

- Várj csak! Valami fiatal színésznővel hallottam emlegetni ezt a titkár.

- Úgy?... Régen?...

- Úgy rémlik, e télen említette valaki. Mindjárt csak! Máté Margot nénénk egy zsúrján Kürthy Bálint verseket mondott egy húsz esztendő fruska (nagyon rosszul szavalt), arról emlegették, hogy ez a Vajda gyöngéje - egy olyan kültelki nőcske. Az Újszínház csillaga egyelőre... Mondd, fiam, nem jönnél fel hozzám egy teára?

- Nem! Itt a sarkon most kocsiba ülök! Nagyon elfáradtam.

- Szegénykém! Itt a tavasz!... Ne kísérjelek az állomásig?

- Nem! Ott van egy konflis - viszontlátásra!... De azért szeress!...

Sikertelenül mosolygóra rándult arccal nézett vissza még átszaladtában. Beült - és a lakása helyett gondolatlanul, ösztönös, fájdalmas óhajjal mondta a Libermann villa számát. Lenkét akarta látni most. Zavarosan, csak félig kifejezhetően kergetőztek a gondolatai.

Pfuj! Micsoda léha senki, utálatos, férfiacér, asszonyozó természet az az ember! Lehet-e *más* dologban korrekt az ilyen? Vagy nőügyben nem számít semmi; ahogy a vadászt nem kötelezik kaszinószabályok az állattal szemben, melyet el akar ejteni? Másfajta, más lény a nő, idegen, akivel harcban kell állni, és aki bírja marja? Jó! De akkor ne csodálják, ha az asszony is megmutatja néha tépő-karmait, alattomosan, mint a macska, és ha minden eszköze alacsony, mint aki kívülrekesztett az ő erkölcsük világán. Miért vállalnók a férfiak moráltörvényét, mely csak őket védi ellenünk; mi közünk az ő világukhoz? A vadállat hátulról támad, és a nőbestia fondorkodik! Szép volna ma *diktálni* egy-két fejezetet a Gond Tibor cikkében! Ha csupa képzelt vagy rossz szóbeszédből kisejtett vádat, ügyes célzást, merész ráfogást. És hátha... ő maga nevében írná! Ellene, az *asszony* ellen nem védekezne ez a kaszinóba hasonlított kazár lovag, e jól trenírozott újgentleman; hisz ő, Rosztoky Éva nem párbajképes. Nővel a pamlag az egyetlen csatatér, ahol győzni kell és szabad; egyéb beavatkozását megvetéssel kell viselni, mint vad véletlent, elemi csapást, szemhunyorítás nélkül! Ahol az asszonykígyó rést lel, hogy komoly életügyekbe csússzék, nincs ellene védekezés, nincs törvényszék, melyhez folyamodni lehetne. Rendben van! Vajon az asszony hová föllebbezhet, amikor gazul bánnak vele abban a viszonylatban, mely számára leg-

fontosabb, egyetlen lényeges?... Jaj, milyen gyalázat, hogy ez a dühödt, tótágas-filozófia mind most zajlik és ágaskodik fel benne, mikor éppen mondtak valamit egy kislányról... Egy húszesztendős kis némberről, aki bizonyosan házmesterlány volt vagy efféle; aki most utálatos szmökkériával modernkedik a Kürthy Bálint új versein, aki pesties, felcsírázott, túlzó ambíciója érdekében ölel, duzzadt, közönséges, piros szája ingyen csókjával azt látja el, aki tolni hajlandó induló kicsiny szekerét! Pfuj, milyen aljas lehet!... Ámbár elvégre... kedves is lehet, naiv, ábrándos, szerelmes kis asszonytárs szegény! Csak a férfi gaz; az örök haramia ebben!

Nem tudta volna fél ilyen világosan se elmondani; de mindez megfordult a fejében a húsz-perces magányos kocsúton.

A Lenke fekete ruhás szobalánya ismerős mosollyal nyitott ajtót; egy lépésnyire volt, az előszobában a telefonkagyló.

Rosztoky Éva nekiesett, szinte szenvedéllyel, nem is viszonzva a cseléd köszöntését, ki elvigyorogta magát mögötte. A *Jövendő* szerkesztőségét hívta. „Mással beszél!” Lenke már a küszöbön állt, meglepetve és örvendezőn.

...A kedves, nagy darab leány, telt, erős formáival, fehér keze biztos szorításával, mély és meleg jóleső beszédhangjával. „Isten hozott hozzám!” Oly szívesen és őszintén mosolygott, oly jólesett még e percben is hinni az örömének. És egy pillanatig jólesett újra látni a sokszor látott szobáját, az óriás könyvvállványt a sarokban, bőrszínű, barna és tarka hátaival; a nyájas, komoly kis íróasztalt, a nyugodt biedermeier székeket, s a baracksárga lámpa diszkrét, ernyőzött villanyfényét, e kis baráti, meleg lámpáét, mely az állandóság, a bizonyosság szimbóluma kezdett már lenni Éva életében. Tea gőze szállt fel csakhamar a fehér hímzett terítős asztalkáról, a gótikus, karcsú ezüstkanna orrából... s a hirtelen rászállt zsibbadásban, a révedező fény fátyola alatt nézte a lány tiszta, nagy arcát - csudálatos csudálkozással -, és lassú törésű, monoton mondataira ernyedte idegekkel figyelt. Lenke egy angol könyvből fordított hangosan egy szakaszt.

„...Milyen mérhetetlenül sokat tudnak nyújtani a *dolgok*, az ezerszer tiszta *elmélet* élményei, vagy azok, melyekben csak mint a „kórus” egy tagja, szinte személytelen alkatrészülvagyok jelen! Szeretném a lelkem sok kapuját székeiben kitárni, sarkaiból kiemelni - hogy át- meg átjárhassanak gyönyörű árnyékai a hét színű, eleven világnak! Egy tavaszi séta hársfák közt, orgonaszagban! Vagy egy csillagos, nyári este a tanyán, mikor az öreg platánlevelek zúgnak, hervatag, nedves széna illata száll, tücskök énekelnek, messziről a vonat füttyöl, a fák alatt terítve van, a kertilámpák körül bogarak raja táncol, és a messze konyhán edénnyel zörög a cselédség... Egy kora reggeli fürdő a nyári hűs tengervízben, s az ernyős hotelterasz, ahol szép ifjak reggeliznek, teniszdresszben, rózsaszínűek és fiatalok! - Egy csellószonáta; langyos, hosszú Walt Whitman-verssorok - egy nagy csokor mezei virág; Duse egy kézmozdulata, ahogy eltörül egy könnyet a szemén. Altalában egy asszony; finom és szomorú bájú, előkelő és szép! Ó, mennyire meg tudnak hatni az asszonyok! És minden, ami van és mindenekfölött az ember sokfélesége és ábrázolásai sokfélesége! Mennyivel királyibb dolog: végigvonultatni magunk előtt az élet farsangos menetét - mint közibe állni maskarában, szerepet vállalni és járni a részeg táncot!...” Évike, nem untatlak?

- Dehogy, az Istenért! Olvass tovább, vagy beszélj valamit - olyan jó!

- A leány most felhívta kinn a telefonszámodat! Ha akarod!...

- Azt izenik, kérem a *Jövendő*től, hogy Gond Tibor úr egy fél órára elment, de majd visszajön - jelentette a cseléd a küszöbön.

- Nem sürgős a dolog! - mondta Rosztoky Éva halkan. - Hogy van az tovább...

- Érdekes, hogy tetszik neked! - derült széppé hirtelen a leány különös arca, és vigyázva összecsuksa a könyvet. - Kissé szétfolyó koncepcióban, kissé visszaél a stílussal, de részleteiben csodálatos. Mit szólsz a „személytelen élmények” dicséretéhez? Annyira szívem szerinti; azt hiszem, ilyesmit már írtam a naplómba is. Nem venni részt semmiben, nem fejteni ki akciót, mindent kívülről, a *dolgoktól* várni, és folyton csak reagálni - ez az én életem! Egyszer kérdezted, miért nem megyek férjhez? Kevés volna nekem egy ember és néhány gyermek szerelme; vagy túlságosan sok. Állandóan, örökké megújulón, végtelenül emocionálisan szerelmes vagyok mindenbe, az egész életbe. Néha járok a szabadban, és kiáltani szeretnék a fákra, a szélre; tegeződve velük, mint régi; pogány imádságokban. És ti, akik művelni tudtok valamit; milyen forró hálával vagyok irántatok! Egy vad Kürthy-vers vagy neked egy színszóró, gyönyörű szönyegterved; milyen nagy, nagy ajándék mindez az életemnek... De most igyuk ki, szívem, amíg el nem hűl! Azután te még telefonálni akarsz, el ne felejtjük!

- Igen! - felelt az asszony, és végigfutotta gondolatban, hogy *mit* is?... Azt, hogy öfelőle maradhat az a cikk, sőt... felőle gyanúsíthatják, megbélyegezhetik, tönkreteszhetik! Kije neki?... Még ő szolgáltatna ellene adatot, ha tudna! Pfúj!...

- Mondj még valamit, Lenke!

- Miről is... kedves?

- Arról beszéltél... a szerelemről *minden* iránt.

- Tudod-e - mosolygott -, hogy nem vagyok elragadtatva ettől a megkülönböztetéstől, amire a magyar nyelv olyan büszke: szeretet, szerelem. Minek ennyiféle elhatárolás; barátságról beszélnek, aztán különmeműek barátságáról, testvéri, gyermeki meg szexuális vonzalmakról. Nincsenek, hidd el, ilyen határok, minden összefolyhat valami egyetemes lelkesültségbe. Szeressük és engedjük eláradni magunkban az egész életet. Egy hetvenöt éves barátom és rokonom, bankdirektor, nyugalomba vonult az ősszel, és világkörútra kelt. „Elmegyek, meg-nézem magamnak még egyszer a földet - minden világrészt; minden pontot, ahol életemben már voltam; el akarok búcsúzni!” Szép szál ember, ősz, de piros, életerős még; abból a degenerálatlan zsidó fajtából, akiket te nem ösmerhetsz; a családalapítók közül való... Ugye, ez szép! Ez kell, azt hiszem; *több odaadás!* Hagyni, hogy keresztülfolyjon rajtunk az élet, átítasson minden nedve! Minek erőlködni, mindenáron *magunkat* érezni, örökké feszült szívvel járni. Várj csak, elolvasom neked ezt a pár szót még, amit az Isten tenyeréről ír: „Két óriás, merítő, lágy, nyitott, örök tenyér, mely csak kitárul, se adva, se kérve! Két örök felhőkész, változó és mindig ugyanaz; lágyan súlyos, mint a köd; egyszer csak belehajtjuk szörnyűségesen *elkülönült* fejünket; és akkor minden jól van!...” Ó, ezt még rosszabbul fordítottam neked, mint az iméntit! Nehéz így! Az angol nyelv sokkal megfelelőbb ilyen vallási elmélyedésre. A gnosztikusokat és Aquinói Szent Tamást is angolul olvastam.

- Mondd csak - szólt bele Éva hirtelen, csaknem nyersen -, mondd, az a Major Hugó megkérte már a kezdet?

- Mit mondasz?... Mi jut eszedbe?... - hebegett a leány, és fülig pirult.

- Ki vele, gyermek - már úgyis tudom! - hazudta Éva mulatva, pietástalan.

- Borzasztó... mindenkinek elmeséli!

- Na és?...

- Istenem!...

- Ne „fejts ki akciót”, csak reagálj! A puszta közelléted elég volna, hogy teljesen rendbe hozd ezt a bolond fiút, aki az egész világból csak téged vesz kicsit komolyan. Egy művész férj - másfajta végre is nem lehet elképzelni számodra! Egy bankdirektor vagy egy fiskális oldalán nem szerelmeskedhetsz a fákkal, a széllel! Nem folyathatnád egybe a határokat!

- Hogy beszélsz, Évám?...

- Ne haragudj... ideges, zavart vagyok; nagyon szeretlek!... De nem mondanád meg csakugyan, hogy vagy ezzel?

- Mondd őszintén... te az én helyemben?... Anyámnak már semmi ellen se volna szava, vele tudok bánni... s a vagyonom felett magam rendelkezem. A fiú... néha érdekel! De hogy úgy... *vele lenni, mindég*... ő, azt nem bírom elképzelni!

- Egyszer pedig mégis fejest kell ugranod valami házasságba vagy viszonyba, Lencs, drága gyerelem! Tudod, hogy kedves vagy nekem! De néha úgy szeretnék megfogni, leállítani a két talpacsikra, a földre! Gazdag lenni, s még férfival se kínlódni... ez nem megy, barátcskám!... Végre papirosszalagok fognak kitekerődni a szájadon, mint a régi képek szentjeinek. Nem tudom... ez nyugtalanító!... Végre, azt hiszem, a fiúért is érdemes volna!

- Igen?... Mondd, mit gondolsz a talentumáról? Az ember nincs övele tisztában... Hisz ha azt tudnám!...

- Ha tudnád, hogy talentumos? - ismételte Éva, aztán hirtelen, hangosan felkacagott. Egy pillanatig így nézte a leányt, szeretettel, gúnyosan kicsit, nagy csudálkozással!... ezt az „okos szűz”-et. - „Ó, te kis bolond! - mondta neki aztán csendesen. - Kis *másféle* bolond, te!”

Hirtelen ugrott fel, hogy a telefonhoz menjen. Már össze is kapcsolta Gond újságjával a cseléd. Megfogta a kagylót... de az izgalma eltűnt már, inkább fáradt volt - s úgy érezte, hogy komikus, gyerekes játék az egész... minden! Végre is annyit mondott, száraz hangon, kurtán, hogy ő mégsem akar a lap ügyeibe személyes szempontokból avatkozni... hogy közöljék a cikket belátásuk szerint.

9

A sarki vendégszobában most ült Éva a tükör elé, esti asztalhoz kellett öltöznie. Nyitott, nagy ablakán a tarackai kert küldte be mély, nyugtató illatait az ősi fáknak; a bokrok kerekded vonalai lágyan mosódtak bele a párás, vízközi vidék sajátságosan szép ezüstsziürületébe. Most a gyeptágyak tüzes virágai felől hullámlott be a nedves, édes szél; beáradt a kardliliomok izgató, boszorkányos lelke, melyről a Tekla új versei annyi csodát tudnak. Halk, esti zene kezdődött odakinn, tücskök daloltak a füvek közt meg fiatal, idei fülemilék.

Éva kibontott haja fölé emelte két karját, a csipke fodrosat - képét nézte egy percre a tükörben. Friss, hamvas, redőtlen volt az arcüre a harmincadik évre; a válla tán megtelt parányit, de csak érettebb, asszonyosabb lett a nyúlánsága; s a haja a régi, szöke sátor... Ej, már el is szokott így a külsején tűnődni! Sokat dolgozott megint - pár hónapon át konokul keresztülvitte, hogy tisztán a munkája után éljenek otthon, a kis pénzhez nem nyúlva. - De hebehurgyán, túl olcsón adott túl mindenre; erről csakugyan le kell szoknia!... Milyen bolond, nagy nyári este! És ez a Tekla úgy telezümmögi az ember fejét a verseivel, szép, rezgő, érzékletes szókkal!... Már jó is, hogy megy innét holnap a dolgára! Pedig de szép itt! A liliomokon túl rózsakert következik, aztán angolos, lejtős gyeptágyak; terebélyes, magányos szép fákkal; tarka, lenge bokrok jóleső, képes csoportjaival - Tekla itt „epikai”-nak mondja az elrendezést. Hátrább a vad sűrűség jön, az ősi tarackai fák, elbújt csalitok, félénk vízerek, sok

ezer titkos fészek. De van gyümölcs is, lankás magaslaton; meghajtott gallyú, szelíd, terebély fák, „bütykös ujjú, alázatos jobbágyok”, ezekre meg azt mondja, ó, ezek a költők! Az ember, lám, alig szabadulhat a szavaik boszorkányságától!... De Éva a virágházban ült legszívesebben, hosszú délelőttökön leste a párás üvegtekők szűrt napfényében, mint valami zöldes ködbura alatt e sohase látott, érthetetlen, idegen virágtestek titkos mozdulásait a vonalak végtelen kifejező hajlásaiban. Igen, mozdulat lett számára a vonal, a színek egymásba törő, élő, lüktetése. Milyen sokaság, mennyi új forma!... Ha gyerekkorában lehetett volna sokáig itt!... Ha az ember tanulni jöhetne ide egyszer, csak nézni, egyedül, mennyi néma szépség kínálja itt magát a csendben! Távolság a tarka tót falu, halinás, koldus népével, csenevész gyerekeivel... de a házak, a kutak, a bádogtetős templomka... csupa kép, fehér-piros-zöld, együgyű, friss tarkaság. A zöld verécés állomáson, mikor jött... a pici váróteremben mindjárt szemébe tűnt a selyemzset plakátja a bánatos, szép kis kínaival - furcsa volt, ahogy megörült itt neki, a Tarca menti kis faluban; hogy már eljutott ide is, és bocskoros emberek, kosaras tót menyecskék gondba butult, szegény fejébe orvul belékvillant a színeivel nyomot hagy, ha ráfelejtkeznek sok vásáros, vonatfütyös hajnalon. Milyen szörnyű messze vannak ők, a falu népe, a gyönyörű kert sövényén kívül... ösmeretlen életükkel! Itt összegyűlnek az úri vendégek, rém sok és híresen finom ételt tálalnak fel nekik tökéletes ízléssel, művészien felszolgálva - soká alusznak, háromszor öltöznek, rengeteg izgatószer vesznek be, és éjjel utánig beszélnek... férfiak és nők. Mosolyogva gondolt rá, a télen irigy kis pletykát hallott Pesten arról, hogy Tarackán néha, holdas éjszakákon a legolimpusziabb kosztümökben rendezi gardenpartyját a mindkét nemű művészifjúság, virágfüzéses táncokat lejtve a harmatos pázsiton. Ez nem volt igaz így... de neki néha eszébe jutott: ebben az életmódban csuda is, ha nem százszor bolondabbak, szerelmeskedőbbek még ezek a gazdag asszonyok! Persze, az irodalom, a szók furcsa világa... abban sok mindent ki lehet élni, kiírni! Azt mondják, a művész nem lehet szerelemféle izgalmak, idegkábulatok nélkül! Hát ez se igaz, pedig! Ott van például Bokor Jani, minden piktortársa közt ma a legkülönb, hogy él az a nyolctagú családjával, hogy húzza az igát, mint egy napszámos! De néha tán ürügy a művészet, a szerelmi és egyéb szabadosságra, ha minden ilyen beteges-nagyon túlfülik! Ej, ni, már ő is „smonclíroz” - ahogy jó szalonosult zsargon szóval mondják ezek? Ragad az ilyen! Micsoda nagy, messzi fűszag jött be most egyszerre, szénás, távoli lankák keserű illata! Tekla azt mondja az otthonáról, e szelíd, dombos vidékről, hogy „szerelmes föld”; párnás, puha vonalak... az embernek mindjárt lefeküdni rá, odasimulni volna kedve!... Hogy tudnak ezek mindent *arra* forgatni; s milyen szép irodalmasan! S milyen jól áll ennek a szép, kinyílt asszonynak, ha így rosszalkodik szóval! De igazán, legfőbb ideje már továbbmenni erről a - vidékről!

Kopogtak. Persze, Tekla volt, hogy szabad-e bejönni? Átölelte, megcsókolta a meztelen vállát.

- Drága, mit hallok anyámtól, hogy mindenáron menni akarsz holnap. Az nem lehet! Hát olyan rossz neked nálunk?

- Pompás itt, de szerdán van Bodroghfőn a nagyvásár, pénteken meg Palócon. Tudod, hogy gyűjteni jöttem erre a tájékra!

- Az Istenért te, mit akar Pirkler Móni avval a rengeteg sok tót himzéssel? Az üzlet számára nem lehet kiadós ez a régi, kopott „néprajzi” holmi, amit te nagy hozzáértéssel kikaparsz a ganébul meg dohos nagyanyóládák fiából! Csak nem az Iparrajzihoz van újra köződ?

- Nem vagyok felhatalmazva a Pirkler terveiről beszélni, de kizárólag az ő számára dolgozom!

- Már megint ügyetlenkedsz, azt hiszem, ezzel a túlzott odaadással, utánjárással. Mennyi napidíjat kapsz?

- Kérlek... rendben van!
- Ó, ne haragudj! Már megint a „tanácsolgtató fölénny, ideges vágya a felülkerekedésnek; a belső bizonytalanságot rémülten leplező faji modor” - így mondtad, ugye, a minap?
- Dehogyan ilyen cifrán!
- Csak mindig figyelmeztess, igazad lehet! Egy soká elnyomott s hirtelen felkerült náció gyanakvó félelme ez, hogy hunyászkodónak ne lássék! A primitívebb fajrokonaim hangos-sága, feltűnésvágya, erőlködő fényűzése is ez!...
- Hagyj föl már! - nevetett Éva, és megölelte szép arca szinte komikus kedvességéért e percben. - Azt hiszem, ez a fő bajotok, hogy annyit hánytorgatjátok ezt a „fajtá”-t!
- Nehogy más hánytorgassa! Sajnálom, hogy még... igazán! Most jöttek új emberek... az éjféllal is vendéget várunk. Jó ez a ruha, mondd?
- Nagyon illik neked ez a rafinált kivágás ezzel a betűrt, régi csipkével. Olyan... kíváncsivá tevő ruha; no, mondd már, te jobban tudod!
- Drága vagy! Igazán, a bácsim is ma jött; szeretne ismerni; aztán Máthé Margot a két fiával. Éjféllal is jön új vendég...
- Vallj be, melyik Máthé fiúnak öltöztél ki ilyen szépen! Hogy rá ne nézzek véletlenül ma este még! Tudod, abban egyeztünk, hogy tiszteletben tartjuk egymás kis bolondságait!
- Mit szólnál, ha fő-komoly ügyem kezdődne?
- Új? Csak nem?...
- Félig-meddig!... Ej, magam sem tudom... minden a másikon múlik! Tán semmi!... Kis hennás piros talpakon, mint a keleti mesehercegnő, jön-jön ilyenkor az ember felé a sorsa, tán a legszebb szerelem, minden... de egy rossz mozdulat... és riadva visszaszökik még ilyenkor!
- Ne ijesztgess!
- „...Sem a délután aranyhölgye, ki betölti az erdőt aranyzajával, to-lo-lo!” - zümmögött Tekla odasimulva a díványpárnához.
- Mi ez az Istenért? Hívjak valakit? - mókázott a vendég.
- Már ocsúdom. Ez egy vers; máma gondoltam. Olyan kínai imitáció. Hanem most te vallj! Sáfár vagy Gond, Kastor vagy Pollux, sémi kiadásban? Tiborral fényesen tudtok együtt hallgatni a sarokban, de a másikkal, azt hiszed, nem láttam egy összepillantástokat; tegnap; a vacsoránál; igen!
- Bolond költő! - nevetett Éva. Jól tudta, hogy ilyeneket találomra szokott Tekla mondani, csak puhatóldzasképp.
- Nem adnád errébb azt a kefé?
- Tessék! Mondd, ez hol kapható, ez a dupla-selyemharisnya? Mutasd a lábacsikád! Szeretem, hogy gondozott; egy francia asszonyregényben olvastam: „A boldogság” csak akkor jön, ha az ember pedikűrözött, fényes körmű lábakkal siet elébe! Hanem mondd csak, hogy tetszik neked ez a szobrásznő, ez a Parlag Emma?
- Hű, fiam, ez aztán az „indokolatlan fölénny”, vagy hogy mondod! Ez már olyan pokróc-goromba, hogy az ember eleinte nem térhet elég gyorsan magához az ámulatából, hogy rögtön letorkolhassa!

- Ez azonban teljesen egyéni hóbort - faji jelleg tán csak az benne, hogy muszáj neki valami ilyen feltűnőt, noch nie da gewesent magára szedni; a brutalitást inkább, csak hogy *valakinek* lássék. „Ez már csak nagy művésznő lehet!” - gondolja az ember.

- Jól van már! „Egyéni-faji”... Biztosítlak, hogy átkozottul keveset tud! Miért tenyészted itt, mondd csak?

- Azért, drága - vont vállat a szokott, ideges fölnevetésével -, mert szegény Viktorunktól jött ide azon melegen, és hallani akartam a fiúról.

- A „fiúról”, hm!... Hát mi van a fiúval?

- Igaz, ezzel el kell, hogy számoljak neked, mielőtt itt hagysz... Nem békült ki velem, mert... nem is igen békítettem. Magyarázatot várt megint, hosszas fejtegetést; de az ember végre is megelégteli ezt. Azt hiszem, már előbb holtpontra állt ez a szerelem... mint szerelem... csak magunk se tudtuk.

- Azért, hogy szép szöveget lelsz rá, nem kisebb rossz! Mit csinált unokabátyád ezzel a női kanással?

- Münchenben voltak együtt most két hónapig, furcsa pár lehetett! „Női másom, lelki-rokonom!” - mondta neki Viktor. - A fanyarságát szerette. Aztán egyszer elküldte, mert Emma nem elég lelkiismeretesen, értsd: nem hajszálra pontosan és részletesen számolt el neki múltjáról. Most, azt mondja Emma, valami orosz diáknőt fogott magának, egy forradalmi lelket, egy politikai száműzöttet, aki folyton csalja, mindenkivel; de mindig apróra megmondja, sőt, korrektül előre bejelenti neki... Közben azzal szórakozik, szegénykém: hogy kemény, leckéztető, tárgyilagos - igen-igen szerelmes leveleket ír nekem... Ej, haj!

- Ne sóhajtozz, mert az is csak hipokrizis! Az ember nagyon gonosz!... Jól van! - Hát ez a Schön Olga milyen?

- Különb, mint a nénje, a kamarásné, akinek néhány rajzórát adott hajdan - úriasszony korodban. Ez afféle „fajából kinőtt” - hogy Kürthy sen mondjam. A családjára, tudod, nagyon buta, báróságokra bukna, s nagyon drágán vették a másiktól azt a kamarást. Így hát Olga csak az „egyéni érték”-et bálványozza (az r-et mindig v-nek ejti), s csak művész vagy írófeleség akar lenni. Otthon nem bírnak vele, félnek, hogy még skandalum lesz, valami szabadszerelem, mert azt minálunk is csak a már férjhezmentnek szabad. Nem is bánnák, inkább adnák már, de kihez? Legalább már igazi zseni legyen! - gondolják szegények a pénzükért, s mindig öreg akadémikusok véleményét kérdezik meg arról az ifjoncokról, akinek a verseskönyvét az Olga éjjeliszekrényén lelik. Pedig ő, szegényke, nagy, nagy viharos szerelmeket akar, korlátlanul, vakon stb. - múzsa akar lenni, akinek a nevére versciklusokat nevezzen el az irodalomtörténet, és kiadják egykor a hozzáírt, szerelmes leveleket vastag kötetben... Mindez nem egészen ilyen hülye, mint ahogy most perszifálom, de majdnem! Amilyen szép szegényke, még megjárhatja egy zsenivel, neki legyen mondva! Kürthy Bálint most nincs itthon!... A szobájától, amit terveztél neki, el van ragadtatva Olga különben. Hogy milyen intelligens bútorok!

- Örvendek! A szülői tudniillik nem szerették, *lányosabbat* gondoltak.

- Persze! Hogy a polcok sarkaiból s a székhátakból is a fizikai érintetlenség merev kényelmetlensége szögleteskedjék ki. Szeretem a műértőket...

Így csevegtek még, míg a konyhaház harangja a tállásra kondult. „Jaj, most már segíts! Ideadnád a ruhám?” „Jaj, mama nem szereti, ha késünk! De azért csak gonddal, drága! A hajad már kész? Hihetetlen, milyen gyönyörű egy pillanat alatt! Ezt a sötétlila túllruhát?

Csudaszépen áll!... Az összes úgynevezett lányokat lepipáljuk itt ketten! Tegyük azt, jó! Most gyerünk!”

Csak amikor összefogódzva átszaladtak a folyosón, jutott eszébe Évának megkérdezni, hogy kicsoda is érkezik ma az éjfélivel? „Régi ismerősöd: Szinnay... itt járt most a volt kerületében, a bácsim találkozott vele, és meghívta foglászni pár napra!... Egyébként politikailag ellenfelek.”

- Aha! - mondta Rosztoky Éva egy kis iróniával, szelíden. Már értette azt a zsént, amelytől Tekla nagy marasztalása - nem hangzott valami túl őszintén.

Az asztalnál a háziasszony jobbján ült. Szívesen húzódott mindig e gyönyörű szemű, ősz hajú, finom matróna közelébe; diszkrét, egyszerű, nemes lényében gyönyörködött. „Azelőtt - mesélte nyugodt mosollyal az ötvenen túli asszony -, fiatalabb koromban szorgalmasan visszadtam a környékbeli mágnásnők, nagybirtokosnék szomszédi vizitjeit. Érdekelt a lényük, másféleségük: elvégre: egy idegen kaszt! A modor, tálalás, felszolgálás dolgában is szerettem ellesni, megtanulni tőlük, amit szebben csináltak. De most már öregszem, szeretem a kényelmet lassankint, egy-egy jó könyvvel elülni a kertben; már tudom, hogy nincs is olyan nagy különbség!

Később, egy régi arcképről a falon - mert Éva érdeklődött -, a Sonntag család első ismert őséről beszélt. Az eredetiről nagyított kép mint fiatal talmudistát ábrázolta, úgy indult el a nagyvilágba valahonnét Belényesből, s a családi iratszekrényben egy német levelét őrizik, a szüleihez írottat, melyben figyelmezteti őket: „A rabbiné írni fog haza, hogy pénz kell új kaftánra, de ne adjanak rá semmit; a régi kaftánom egészen jó még; csak hogy a rabbinének van itthon három vég fekete posztója, kéz alatt vette olcsón, most azt szeretné rászózni a tanulókra!” Híres rabbi lett az okos ifjúból, az egész országból jártak hozzá tanácsot kérni, a fia már (Tekla és Viktor nagyapja) jeles doktor a harmincas években, csudálatosan szuggesztív ember, ki a kolerás időben valószínűtlen kúrái és szinte boszorkányos hírneve révén már meggazdagodott. A karrierje egy öreg grófnőn kezdődött, aki egy pesti vendégfogadóban hisztériás görcsökben vonaglott, és szinte haldokolt már. „Kolerás!” - rémülöztek; és felhívták az utcáról, aki doktort legelőbb kaptak. „Méltóságos asszonyom - szólt rá átható nézéssel, keményen a csodarabbi fia -, jegyezze meg, hogy amíg én itt vagyok, a halál nem teheti be a lábát az ajtón!” Ottmaradt hajnalig, a beteg percről percre nyugodtabb lett, végre is a halál unt bele ezúttal, s az orvos híre a mágnásvilágban meg volt alapítva. Később egyszer egy betegéhez más doktort is hívtak, titkon; nagyon zokon vette e bizalmatlanságot. „Most már nem megyek - mondta, mikor újra hozzáfutottak -, csak hívják a professzorukat! Holnap délután fél kettőkor kiteríthetik!” Percnyi pontossággal úgy lett. Másnap a gyászos család kétségbeesett töredelemmel zokogott a próféta-doktor lábainál: minden vagyonukat felkínálták, csak támassza fel még ez egyszer! Most már szentül hitték, hogy ehhez is van hatalma!... Mindezek persze legendák - nem hitelesebbek a régibb családokéinál!...

„Ezt a kedves teremtest - gondolta Éva, jól meg fogom jegyezni magamnak! Így lehet az ember öregén is szép!”

Húspéppel töltött articsókát tálaltak vajban. Egy tucatnyi ember - most egyformán drága avagy „művészi” ruhába öltözött asszonyok, hóplaszttronos urak - választékos, könnyed mozdulatokkal mímelve a gyomor mellékességét az asztali szertartásban, mégis alig rejthették el az ínyek érzékies izgalmát, melyet összetett és élénk illatok ingereltek a lakoma kezdetén.

- Nézze - súgta Éva fülébe jobb oldali szomszédja, Gond -, már tegnap óta figyelem, majdnem esküdni mernék, hogy ezzel a fiúval, aki itt felszolgál, pár héten át egy asztalnál ebédeltem nem sok évvel ezelőtt valami kifőzésben, a Keleti pályaudvar mellett; hetvenhat fillér volt

három tál étel, de ő, a vagyonos osztály, rendesen sört is hozatott! Akkor facérok lehettünk mind a ketten.

Éva mosolyogva nézett erre a csendes, okos emberre, aki most szelíd kíváncsisággal kísérgette az inas nesztelen, ügyes mozgását, észrevétlen átsurranásait a tálakkal. Arra gondolt, hogy mióta megismerte, még egyszer sem hallott tőle valami fülsértőt, erőlködően csináltat vagy kiszámítottat; mindig azt mondja, amit gondol: ha semmi „általános” nem jut eszébe, mond bátran akármi kis mindennapit; a hallgatása pedig szerény és igénytelen.

Örült neki, hogy ez az ember kedveli és komolyba veszi őt. „Berlinben egyszer, a nyomor napjaiban...” - ütődött fülébe Parlag Emma, a kövéredő szobrászleány mély hangja, amint Sáfár Andort szórakoztatta az élményeivel. S Éva már biztosra vette, hogy afféle műnyomor lehetett az is; önagysága, a „család bohémje”, csak azért dobálta szét ötödikéig az otthonról jött, dús hópénzét, hogy a nélkülözés ismeretlen élményével gazdagítsa egyéniségét. Gonddal mintha egy úton járt volna az eszük megint; ez sokszor megesett. „Hát bizony, Éva asszony, úgy van az, hogy mikor az embernek bohémesen, papirosról kell megenni a szalámi-vacsoráját, nagyon kívánna ám, ha csak egy tányért is legalább, és minden vigasztalása az, hogy valamikor tán mégis lesz neki!”

Éva most barátnője feszült tekintetét követte; Tekla úgy figyelt ilyenkor, minden idegével, mint a leskelődő párduc. Aha, az idén elhalasztott választásokról beszéltek az asztal másik végén, nagybátyja a pappal meg a jogász Máthé fiúval. „Hallatlan, országos marhaság volt tőlünk, bizalmasan mondván - állapította meg rezignáltan Bodrogfő mostani képviselője, a »zsidó kuruc«. - Csak azért, hogy kitoldjuk egy kicsit ezt a pünkösdi királyságot? Fene, aki megette! Csak komédia ez úgylát, nem nekünk való, öcsém! Most látja csak az ember, milyen jó mesterség volt kívülről hancegni, obstruálni! Na, 'iszen esztendőre úgylát vége... de az is huncut, aki bánja.” - „Szóval, te biztosra veszed, bácsi?”... fordult felé a szélső progresszív unokaöcs diszkrét, elnéző mosollyal, de a szép öregúr, mintha csak most vette volna észre a két újságíró, összevont szemöldökkel pillantott rájuk, és a vadhúst kezdte dicsérni. Ma, augusztus első napján érkezett, és reggel már leszedett maga hét fiatal foglyot. Szenvedélyes vadász volt, s jóízű, régi szabású magyar úr formájú; megtévesztésig hasonlított pártja elnökére, a híres szép mágnásra, kinek családjában már apja, a csodadoktor háziorvos volt, sőt, titkon bennfentes jó barát, tanácsadó... a nagyúr gyakran vendégül látta, és háztáját is megtisztelte a látogatásával. A fiak közt is nyílt és benső volt a barátság; privát életben és politikában... „Jó volna, nagyságos uram, akkor minél előbb keresztülhajtani azt a Bodroghidat, vagy megcsináltatni az állammal az új gözdarunkat a palóci komphoz... nehogy aztán elmaradjunk tőle!” - buzgólkodott a kerek fejű kis tót plébános. Úgyszólván minden étkeztetéshez hivatalos volt ide; általában, a Sonntagek híven és bőkezűen töltötték be a plébánia kegyúri tisztét, mely a Taraczky grófoktól szállt rájuk ősi szokásjog alapján.

A vendégek belekóstoltak a finom borba, apró kenyérdarabokat ízleltek a zsírban sülték után. Schön Olga, Máthé Jani, a fiatal ideg orvos felé fordította kissé túlkarakterizált, szép arcát, s nagyon elvont témákba mélyedt vele. „A tettek hímneműek, mert kezdeményezők!” - „Nem, az impulzus a hímnemű, mert elsődleges, megtermékenyítő, a tett már feminin jellegű, szülés-szerű: az eredmény!” - hallotta Éva a fiú oktató, professzoros hangját, mely lassankint elhal- kult. Gond figyelő szeme a másik beszélgetéshez kötötte hirtelen. Sáfár és Feri vitatkoztak.

- Ritkán beszél az ember így elvi általánosságokról, pláne utópiákról - hangzott kissé sarokba szorítottan a Máthé Feri hangja egy programbeszéd kertelő, titkolt türelmetlenségével -, hisz napi kérdések vannak! De igen, kérem, nem tartom kizártnak, hogy számtalan elszórt és lo- kális, kisebb „katasztrófa” hozza meg most már az „evolúciót”, mert a nagy világkatasztrófát a tizenkilencedik század, melynek programjába tán utolsó pontnak volt felvéve, elmulasztotta. Nálunk például egészen világos ama bizonyos feszültség; a rohamosan indusztrizálódó ország

munkásainak mohó kultúréhsége; nemzetiségi izgatottság; a liberális szellemű, friss, progresszív zsidóság térfoglalása; s megnevezhetetlen nyugtalanság az új, művészi formák keresésében; az irodalom tradícióellenes, túlzó irányai...

- Igen, tudom - felelte Sáfár Andor egyenletes - szinte a gúnyolódásig visszatartott hangon. - Minálunk odaát más a vezércikk-klisé!... Itt, semleges területen tán el lehetne csevegni arról is, hogy „elvi viták” és „napi kérdések” mögött a katonai javaslatok egyenletes konok fortisszimója dobol, már meg se halljuk... Vagy hogy a zsidóságnak véralkati tulajdonsága-e az a híres liberalizmus, szabadon választhatja-e érvényesülését bármelyik „történelmi” pártban is (kivételektől persze eltekintve)?... Vagy hogy az íróknak, művészeknek, mai lelkikonstrukciók mellett, lehet-e igazi, hevítő álmuk egy elképzelt, kollektív társadalom vagy akár csak a negyedik rend teljes érvényesülése?... Sőt, ennél is laikusabb dolgokról, igen - folytatta egyre bonyolultabban, idegesebben. - A progresszív szociológia a *természettudományon* lovagol, „az egyének sejtcsoportjai a társadalmi organizmusban”... igen, helyes, hiszen a *históriát*, a múltat, kipróbált és bevált rendre hivatkozást az uralmon-ülő osztály foglalta le! Csakhogy minden művészet, az eddigiek legalább, a történelmi szellem nyilvánulásai; elsősorban az irodalom... s a futurizmus még nem győzött meg másfélének a lehetőségéről!... Aztán az a buta *emberi boldogság*, amiért elnyomottak és konzervatívek tülekszünk; csakugyan abban van-e hát, hogy mindenkinek egyformán tiszta szobája, jó ruhája és élelme jusson? Mert hosszú korszakokon például abban látták mártíri és öldöklő tömegek, hogy kedve szerint beszélhessen ki-ki az ő láthatatlan Istenével; majd meg abban, hogy ilyen vagy olyan nyelven szólhasson a bíróhoz... hogy ne kelljen hajbókolni Gessler süvegének; vagy valahol, valakié legyen egy „szentföld”, egy regés sír helye!... Tudom, hogyne - gazdasági okok, rugók... de az önök történelmi materializmusa is, már látják, ugye, nem olyan egyszerű! Hát a presztízsek, előítéletek, erkölcsi értékekre irányuló önzések... hát az emberek, a hatalom tarlói, *egyének*, kérem: régi jó Mátyás királyok; vagy hogy mifajta úr volt a megfizetett házi nevelője annak a Pallay Péternek, aki jövő esztendőre majdnem bizonyosan a kormányshéjba ül?...

Felnézett egy pillanatra a karcsú pohárról, melynek borostyánszínű csillámába már percekig elmeredt, mintegy magányos, hangos tűnődésben. Mintha csakugyan egyedül volna, önmagának beszélne. Szeme most összeakadt Rosztoky Éváéval, és abbahagyta hirtelen. Akkor vette észre, hogy az egész társaság odahallgat. Legyintett könnyedén, kedvetlen félmosollyal, s az odanyújtott csemegéstálba nyúlt.

- Ezek, édes uram, agyonteorizált problémák - ocsúdott végre Máthé Feri, ki csakugyan nehezen beszélt már ennyire „laikus” nyelvet. - Ön is jól tudja - sietett udvariasságba rejteni a türelme fogytát -, hogy minderről sok könyvet összeírtak - *kevésbé népszerűen*, persze!... A mi álláspontunk ma az, hogy ha valahol, mondjuk egy államszövetségben belül a fennálló rend, az egyének *többségét* már nem elégíti ki, nem adja meg az igényeiknek járó jóléti fokot.

A tálát a pompás süteménnyel most elébe tartotta a fehér kesztyűs elvtárs, míg látható igyekezettel erőlködve figyelt a mondatára. De a vendéget a teli tál szórakozottá tette - Sáfár fejezte be, mialatt ő kiszedett.

- Akkor az elégtelennek forronganak, gyűlölni kezdik a kielégített kisebbséget, párt-szolidaritásba tömörülnek, kivívják jogaikat szépszerével vagy erővel... igen, helyes! De ki bizonyította be, hogy a földi világ csakugyan arra van berendezve, hogy lényei *többségét* lássa el boldogsággal? Kivált, ha a különböző boldogságformákat mesterségesen egyfelé tereljük, az anyagi jobblét irányába?... Nem jobb-e a nélkülöző többségnek, ha jóllakatják a túlvilággal?... Ő vak és tudatlan, *minden-rétegében* soha fel nem rázható! De hozzá sietnek néhányan másutt nem érvényesülhetők vagy saját soraikból kinőtt dicsvágyók - ébresztgetik, rázzák. „Fel, rajta! Válassz minket exponenseidül!” - Ha ez megvan, sietnek a színpadra, az egyéni érvényesülés

porondjára, s hev gesztusokkal küzdenek az „elnyomott milliók” érdekéért, mindaddig, míg az egyéni érdekeikkel azonos!

Az utolsó szavakban már szinte udvariatlan él volt; s erőszakolt primitivitás. Maga is észrevette, s most már restelkedve - szinte bocsánatkérően kereste Éva tekintetét. Pillanatnyi, feszült csend támadt. Gond törte meg váratlanul.

- Egyetlen morális hátvéd mégiscsak a mások, milliók érdeke... és meg fogod engedni, hogy vannak emberek, kik nem élhetnek erkölcsi rugók nélkül!

- De vannak ám, mindig is voltak! Akiknek egyéni önzés számára jólétnél és dicsőségnél is magasabb boldogságforma, hogy önmaguknak elmondhassák: „Én derék, önzetlen ember vagyok!” Tolsztoj nem élt egészen grófi módon; s rabbi Jesuának, a Názáretinek magasrendű önzése csak abban elégült ki, ha szent mániájáért megölette magát... Vannak ilyen isteni önzők, tán még az újságírók közt is! - fejezte be Gond felé mutatva egy fejbiccentéssel.

- Sőt, van egy ritkább típus - mondta rá Gond különös nyomatékkal -, az, amelyik hitek és ideálok támasztéka nélkül... és minden nélkül, a szkepszis torzítón erős lencséjével a szemén... *csupa szeszélyből* oda tudná adni egy nap valami „ügyért” az egész életét... és tán ezek az igazi önzetlenek!...

A két régi jó barát összenézett egy pillanatra. Akik folyton együtt voltak, legtöbbször közösen laktak... tán csak itt, most, egy tucatnyi idegen között mondták meg a véleményüket egymásnak, egymásról... Aztán Éva harmadszor is magán kapta a Sáfár kérdő, okos, mégis oly bizonytalan tekintetét... Hosszú, hangos tűnődései csakugyan tapintatlanság voltak itt; többféle okból. A háziasszony nyájas igyekezettel fordult a pap felé, kit nyilván zavarba hozott egy vendég igen szabados beszéde, a „názáreti”-ről. Novák püspök legyen „a modern tudományok egész fegyvertárával küzdő”, nem egy szerény falusi lelkész, tót parasztok gyermeke - ki ilyenkor vitázni, megfelelni, helytállni tudjon! Ő pásztori alázattal szedte a párbéreket, volt a körzetéből vagy húszezer korona értékű jövedelme: a tanítónő hűgát ez idén adta férjhez kaucióval egy katonatiszthez.

Ám itt voltak a nők is, hogy rácsapjanak, piros szájuk szökdöső szavaival szétüssék, végképp megbontsák itt néhány feldobott gondolat ügyis laza sorát. Ó, a sajtnál már valamennyien hozzászóltak. Schön Olga a zsidóság ősi, úri előkelőségéről suttogott Máthé Janinak, e dacosan nagy szerelmű és fényűző fajta finomságát épp a gyors degenerálódásból magyarázva. Parlag Emma kijelentette, hogy a pesti, modern művészek csapata azért nem jelenthet semmit szociális válság előkészítésében, mert az egyik egyén pesti milliomos fia, a másik falusi papé; egyik külteki apacstanyán nőtt fel, másik budai kispolgári lakásban. Ez csacsiság volt, amit beszélt, megdöbbenően biztos hangon; észrevették, de nem mertek ellentmondani. Máthé Margot összehozott valami „természettudományi” hasonlatot, küszködött vele, bár nemigen vonatkozott semmire... sebj! A „probléma” szerencsésen elsikkadt megint, mielőtt megszületett volna, hogy szeme közé nézzenek.

Asztalbontáskor Tekla fogta meg Gondot komoly politikai kérdésben. Hogy ugye, Pallay pártjából nem vált ki tavaly, a kormánybukás előtt... ugye, a munkásreformok ellentétei dacára hivatalosan mégsem... az a Szinnay Gábor?

Az özvegy matróna elbúcsúzott a szalon küszöbén, visszavonult sógorával, a képviselővel, megbeszélni a családi dolgokat, bérletek, malmok és részvények ügyét. A papocska is köszönt, ő misézik hajnalban, le kell pihennie. A magára hagyott fiatalság a terasz felé tódult; ott kaptak feketét meg teát.

Schön Olga megállt két oszlop közt, jólesőt nyújtódzott, de lefelé *feszítette* karcsú karjait, mint a híres, modern költeménytáncosok. Milyen szép alakja volt!... Máthé Feri meg Sáfár

léptek ki utána, s egy pillanatig testvéri együttérzéssel bámulták, szinte összehajolva. Ej... mit, vergődő ellentétek, az élet reménytelen bonyolultságai!... Itt egy gyönyörű nő! - Hirtelen váltak szét, mert Éva lépett ki közöttük. „Ez is el fog hízni!” gondolta Sáfár, mikor újra a leányra nézett.

- Olginareh - mulatott Tekla, mikor az inas kiment. - Miklós barátunk ma újra égő szemeket mereszt rád! Szegény Margit szobalány az éjjel görcsöket kap a féltékenységtől. Mikor nincs fiatal, női vendég, akkor egészen zavartalan az idill; a *Jövendőt* olvassák együtt, szociológiai-könyveket lopkodnak ki a könyvtárszobából - légy büszke, Máthé Feri, legutóbb a te esszédet a társadalmi kiválasztásról: s a szabad Amerikába készülnek hoteliénék. De egy szép ruhás, finom kisasszony parfümje mindig felébreszti elvtársunkban a lelki arisztokrátiát, ilyenkor Margit nem győz neki manzsettát, gallért vasalni, és agyongyötri szegény lányt, ha nem eszik angolos perfektséggel a cselédasztalnál.

- Strindbergi feszültségek! - jegyezte meg Olga kissé erőltetve; hogy leplezze, gyorsan cigarettára gyújtott.

- A rendes férfikomiszság! - vélte Parlag Emma. - Görögös, fekete lepelruhájában kissé merészen ült le, keresztbe rakott, szandálos testszín-harisnyás lábaival. Margot anyja kellemesen-köpcös alakjával egy hársamlagra dőlt, Rosztoky-féle, tarka selyempárnát gyúrt barna feje alá; sötét szemgolyóját lassan forgatta a társaság fölött.

- Nem kell mindjárt férfiak szidni - kezdte idegenes kiejtésével, mely jól állt neki. - Nem lehet könnyű mesterség! Gondoljátok, mindig kérni, szolgálni, udvarolni azért, ami kell nekik! Alázatos lenni, hazudni muszáj, az rossz lehet, szégyelletes, komikus. Minden szoknyára, ami elmegy, felnézni a könyvből; buta mosolygásra, kivágott nyakra, egy liba magas cipőjére elfelejtkezni - alacsonyabb lényekkel, nőkkel keverődni, meghunyászkodni! Aztán a kis majmok, hogy értenek: visszaélni, könyörgetni, vártni, nagy dolog csinálni; hogy milyen nagy áldozat nekik az egész, hogy csakis a másik felelős, csak ő akarta! Hát ezt a gavallériátlanság csak meg kell bosszulni - *azután!*

- Szegény anyám te - mulatott a nagyobbik fia -, széjjelrepegetnek új, feminista barátaid, ha ilyeneket fogsz mondani a gyűléseiken! - No, szólj már te is, ez neked való! - markolta vállon az öccsét.

- A hűtlenség - simogatta Jani leendő szakállát - nem olyan egyszerű! A nő hatalma elleni ösztönös lázadás a tudat alatt, kizsárolási tendencia, függetlenségi próba! A szülők iránti ellenérzés, a „Gegenvatertrieb” is így készítet eltávolodásra, saját útra térésre. Nemcsak a csapodárság természetes ösztön, szexuális kényszer - sokkal inkább az a hű-lenni-akarás, megkapaszkodás a nehezen szerzettbe -, mert hiszen összülénk harc és veszélyek árán jutott párhoz. Az én véleményem szerint ez az elsődleges; a hűtlenség már egyike azoknak a tendenciáknak, melyek legzsarnokibb ösztöneink ellen indítanak, azt kicsibe vétetni, jelentőségét, kényszerét negálni. Oda tartozik, ahová minden társadalmi illemgát, konvenció is, mely szintén e hajlamok elterjedésének, kizsárolásának vágya. A paraszt például mások előtt mindig közönyösen, inkább lenézően, sokszor durván beszél a feleségével - de mindketten tudják, hallgatag megegyezéssel, hogy „szömérméből” van ez; mert röstelli mások elé vinni rabsága béklyóit, a nagy kötöttséget, férfiúi ráutaltságot az asszonyra. - Tán ezért dicsekszik az asszony a férje ütlegeivel, mert a verekedés *testi erőlködés, munka* - valami világos közönytelenséget, alapos veletörődést éreztet.

Éva szakadatlanul, elámulva és zavartan nézte a beszélőt. Hátha mégiscsak tréfál; valamit, valakit persziflál! De a többiek eszmélkedő arccal figyelték.

- A testi bántalom - tűnődött Tekla -, csakugyan a legnagyobb intimitás, bensőség! Aztán valami harsány, nagy akció: *tett* - mely fixíroz, leköti azt a sok bizonytalant, tapogatódzót, légiesen határtalant két idegen, tehát különtörvényű lény viszonyában...

- Tegnap este lettünk készen - figyelmeztette Margot -, hogy *tettek* semmit jelentenek; éppen amiért *nagy*... nem megy bele pszüké hajszálrésein, felül marad!

Ebben a pillanatban két ember - Éva és Sáfár Andor -, szinte hangosan összenevetett. Szerencsére nem vették észre.

- Isten tudja! - mélyedt el Olga a lámpabogarak röptébe, míg nem érintve is érezte széke karján a Jani kezét. - Ha az ember *kicszelekedhetné* magából valami nagy, fárasztó tettel, fizikai megerőltetéssel az érzelmi feszültséget!... Az újtestamentomi Mártára gondolok. „Mária a jobb részt választotta!” - mondta a szeretett férfi arról, ki a lábainál ült, térdén átkulcsolt kezekkel, és az ígét leste. Vagy tán csak nézte őt, az arcát, homlokát... gondolat nélkül, felolvadva. Igen - de ki győzi, ki bírhatná el az ilyen szeretést? Ez ránehezül a lélekre, megfullasztja. Márta jött-ment, szorgos volt, szőtt, varrt, főzött... bizonyosan kifejezült, megoldódott ebben.

Csend támadt a szavai után. Hatása alatt voltak-e, vagy csak egyiknek a közben megfogant ötlete sem volt alkalmas, hogy bármilyen merész fordulattal idefűzze?

- Ajaj, gyerekek - rezzent fel Tekla kicsit idegesen -, ma a szokottnál is több bolondot beszéltünk!... Igyuk ki, és menjünk sétálni! Nekem muszáj bevárni mama helyett a kocsit az éjféli gyorstól!

A nők sáljukat keresték, az urak szivarral kínálgatództak. Emma felállt, és nagy lépteivel a szalonba indult - nemsokára kihallatszott, ahogy belecsap a zongorába, a Strauss Salomé, a zsidók Isten-vitájának zilált, döbbenetes hullámaival. Sáfár valami megjegyzést mormogott, de nem lehetett érteni; ő és Éva különben némán hallgattak, mióta a társaság kijött.

A parkból oly erősen érzett föl a fenyők gyantás illata, a hárskéreg eleven szaga, sarló sebezte füveké; a szellő megsuhant a nők selymein, és parfümjeik közé a kardliliomok fájdalmas titkait küldte. Tekla a kőkorláthoz simulva állt, némán és elfelejtkezve, Olga hozzáment, megfogta karját, és kis hízelkedésből egy Szörény-vers utolsó strófáját idézte halkan: „Jaj, hova kössem szívem csónakát? A feneketlen tengeren mi cövek ér le fenékig?... Jaj, hova kössük szívünk csónakát?...” A muzsika most erőszakos hirtelenséggel, az akkord közben szakadt meg, hogy néhányan felijedtek. A szobrásznő itt is volt már; s a Máthé Feri karjába akaszkodott. Olga elfogadta a másik fiú karját, Gond jóindulattal segített Margotnak, ki egy ásítás-fintorral szintén felszedelődzött, Éva oldala mellett találta Sáfárt, és nem lepődött meg. Csak Tekla ment ma egyedül Margot oldalán. - A cserjébe szegett fő út elágazása előtt néma megegyezéssel szétszéledtek a párok; a tarackai diszkrécio-etikett védelmében. Egy ideig tisztán látszott még a sűrűből a nagy körönd; a terasz két óriás acetilénlámpája rálökte ártó fényét a virágágyakra, de Miklós, az inas fátyolernyőt húzott eléjük. A kerten félhold és gyenge, nyári csillagsereg fénye terült el; a fák közé alig hatott.

Éva és kísérője némán ballagtak a fenyők közt már; a férfi szivarfénye világított eléjük a sűrűség útján; s a lombok magas ívei fölött oly valószínűtlen messze az égi sarló s az apró csillagok. Egy-egy szippantáskor felfehérlett az asszony csipkegallérja és világos arcbőre.

- Miket gondolt az imént, Éva asszony, míg ezek szóversenyt rendeztek a „tudat-alatt”-ról, a megverésről meg az újtestamentomi erotikáról - s maga olyan szépen hallgatott?...

- Gondolni... keveset lehet ilyenkor!

- Nem bosszankodott?

- Nem! Hiszen ez játék!... Különben maga is hallgatott!

- Ha legalább azt tettem volna a vacsoránál is! De így belemenni velük!... Persze, hiszen a *fajtam*! Ha legalább megmondtam volna, amit gondolok... ha legalább gondoltam volna valami világot! De ez ragad, lássa, ez a szellemi önf... ezért nem bírok, nem akarok ott lenni, ahol ők! Inkább megtűrt idegen másutt!

- Ugyan! Hát olyan tragikus? Nekem néha szinte imponál, mert nem tudom velük csinálni!

- Könnyű magának, annyira messze áll!... Nekem néha a végletekig az idegeimre megy! Hát *kijöhet* ebből valami ép? Ennek a szociológusnak a könyvében ilyen címek vannak: „A forradalmak lényege a nagyobb szolgátság!” Csak mindennek a megfordítottját! Vagy az ő szörnyű „izmus”-aik, Wilde, Baerdsley, Kraft-Ebing, Freud nevei szellemi kaviárul, a disznólkodás szaloni intellektuális formájaként. Egy-egy lánygeneráció első házibáljától az utolsóig tart egy ciklus. Ó, ez a társaság! Írók, akik nem írnak; festők, kik nem festenek; lányok, kik nem lányok... ejh! Egy másik kerületben zsírral üzérkednek, ami tulajdonképp nem is zsír; itt meg kultúrával játszódnak, ami szintén nem kultúra. Hanem *csak* disznó! Hogy sajnáltam ma azt a derék Miklós inast meg azt az egészséges szobalányt, hogy ilyeneket kell hallaniok.

- Magának jut ilyesmi eszébe?

- Vagy úgy? Persze, én nem vagyok „az elnyomott osztály exponense, milliók érdekéért küzdő”... Jó, nézzen le, ha akar! Engem nem a *Jövendő* fizet. Azt hiszi, megengedheti magának egy szegény újságíró azt a fényűzést, hogy mindig összehangolva tartsa privát világnézetét a nyomtatásban leadott, naponta kiizzadt cikkek szellemével? Hát, teszem azt, egyszerre háború ütne ki, a vele járó katonai cenzúrával, mit gondol, ki írná elő a „szellem”-et, tán még a frazeológiát is az összes pártlapok írói számára? Egy jó tollú Feldwebel! Aztán meg: hátha az embernek történetesen... nincsen is világnézete? Muszáj annak lenni?... Nekem most a pénzért, amiből élek, ártalmatlan frázisokat kell írnom annak az osztálynak megnyugtatóra, melynek során s az egész országon, egyelőre csak rontani lehetne. Itt a „muszáj” az úr; tán mindig az volt s az lesz! S ha a lapom egy kormányzat-válsággal újra ellenzékbe kerül, apró ellentéteken fogok újra lovagolni, ártatlan frázisrakétákkal. Bár tudja Isten... Tibor beszélt ma bizonyos ideáltalan, szkeptikus, szeszélyes emberekről... akik szeszélyből...

- Lássa, ez a Gond mégis másféle!

- Igen! Ez Budapest egyetlen tisztességes embere szegény! Pedig lássa, „uns’re Leut” ő is! Mert a legkülönbek mindig ebből az átkozott, boldogtalan fajtából fognak kinőni!

Megröstellte, hogy ezt hangosabban mondta. Most vette észre, hogy mennyit beszélt megint. Közben kikeveredtek a fenyősűrűségből, szélesebb útra tértek; óriás tölgyek görcsös törzse, csavargós gallyai közt révlett át messziről a teraszlámpák fénye. Balról valami lugas - halk nevetés hallatszott, onnan duruzsoló, kényeskedő, kedves asszonyhang. Olga lehetett. Kicsit elszégyellték, egy gondolattal, lábujjhegyen lépve a fűvön, átsurrantak a lombsűrű felé, vaktában a lámpafénnyel ellenkező irányba. Sáfár visszafogta az ösvényre hajló bokrok ágait, hogy Éva átbújhasson akadós csipkéivel, míg újból rendes útra jutottak. Ez keskeny volt, szorosan alig, hogy mehettek rajta; s a fiatal férfi kérdés nélkül az asszony karjába fűzte a karját.

- *Kell ez?* - kérdezte Éva józankodón, de halkan, és lehajtotta a fejét.

- Nem kell okvetlen! - felelte a férfi, de nem bocsátotta el. Most erős virágillat csapódott megint feléjük, tán nem is a kardliliomoké; de Éva arra gondolt... Magányos pad volt itt a lombok alatt, és leültek.

- Úgyis tudja, hogy főleg azért bosszantott máma a csacsiságuk, mert a maga szemét akartam nézni, és nem lehetett tőlük zavartalanul...

- Aha! Ezért jött most ilyen sötétbe velem!

- Miért csúfol? Úgyis hiába!... Én... én holnap délbe elutazom innét!

- Én már reggel!

- Ha akarja, többet sose lát!

Közelebb hajolt, és az asszony arcát kutatta a sötétben. Valami távoli forrású fénypár kósza sugara éppen a szemébe villámlott; különös, nagy szürke szemeiből tükrözött vissza; tán egy idegen csillag... Sáfár még közelebb hajolt, és ajka a nő arcbőréhez jutott.

- Miért? - kérdezte Éva alig hallhatóan, és a szemét nem akarta lehunyni.

- Mert jó... és szép... és csak egyszer van!

- És mert mindenki így...

- És mert mindenki!...

- „Mindegy!” - gondolta akkor az asszony. De nem tartott mindvégig így; akaratlanul megszédülve, csodálkozva is... kissé mégis részt vett maga is a játékban...

- Nem, több nem szabad! Mert nem akarom! Hiszen nem is szeretjük egymást!... - Egy fátörzsnek dőlve állt, a csókok vad percei után erőszakosan felkelt volt; megindultak; s most egy fordulónál a másik önfeledten, férfi-tehetetlenül újra át akarta fogni; merészebb, vad beszámíthatatlan mozdulattal...

- Ó, hát *mi* is?... - Nem akarom... érti! - lihegte arcába a nő indulatosan.

- Nem... igaza van, igen! Bocsásson meg! Hiszen nekem... egy menyasszonyom is van valahol!

Csak a nagy köröndnél néztek egymásra megint. Búcsúzva, némán szorítottak kezét.

A nagy sarokszobában széles, illatos ágya várta Évát, sikosan tiszta, friss vásznaival; az ezüsttartóban új gyertyaszálak. Ügyes kezek már becsomagoltak számára a holnapi útra; szegény Margit szobalány! Összehúzta az ablakfüggönyt, és gyorsan vetkezett. „Baj ez vagy szégyen?” - kérdezte magától félhangosan, de nem volt határozott érzése erről. Gondolata mind csak abba fogódzott, hogy holnap „úgyis” elmegy innét, végre megint dologhoz lát; tarka vásártereken alkudozik napsütötte szemét közt; kiáltóbb, életszerűbb, igazibb zshivajban.

Mindjárt el-elszunnyadt, nemsokára álmodott is félig-meddig. A pesti Duna-soron járt Vajda Róberttel, mint régen, tavaly... egy nagy hajó is ment a vízen, s a férfi valami szerelmeset súghatott a fülébe. Mikor egy pillanatra felriadt, világosan emlékezett rá, hogy ő azt kérdezte tőle: „Mondja, nem szégyelli magát?”

Elfújta a gyertyát, másik oldalára fordult. Puha kerékszajt hallott még; Szinnay kocsija - gondolta - most fordul be a hátsó kapun... Hennás piros talpakon... mint a mesehercegnő...

10

Mégis szép dolog, ha egy asszonynak ikerfiai vannak, és ilyen jól fejlődők, egészségesek, szépek! Maga elé állította Petyut és Palyát, tízszer is kikérdezte őket.

- Úszni is tudtatok a Balatonban?

- Igen. De Petyu látott benne báránnyelűt!

- Halacsát nem?

- Azt is, mikor ebédeltünk, de Riza néni kipiszkálta a szűrűst minden gyereknek, oszt addig nem jűtt a tészta!

- Jó volt Riza néni?

- Hogyne!... Az még nem is tud egy gyereket megrakni!

- Azt mondta, hogy őneki vóna fájűs, ha mink tűle kikapnánk... hallod csak, anyu!... De Petyu tanult egy nagyfiűtűl bokszulást... hasast is tud meg mellyest!

- Na, és Palya meg ott mindig disznűlkodott egy fiűval, mindet kűpvel ragasztottak. A lűfbalomot, amit apa hozott meg Zsofka néni... de mindjűrt eltűrt, akkor apa meg akarta verni, de nem engedtek.

- Még hozott apa fehér szvitert is, de Műris nem adta ránk, hogy meg lehessen nűked mutatni!

- De igen, te mafla, egyszer hamar ránk adta, na, nem? Na, merj hazudni? Hűt amikor a grűf néni ott vűt gyerekeket nűzni, oszt minket legelűbbre állítottak, aműrt te híres asszony vagy, anyu, és Palya verset is mondott, de bűgűtt, oszt cukrot adtak.

- Menjetez innűt, mert mindjűrt megeszlek! - kacagott rűjuk az anyjuk.

- Műr az igaz - folytatta Műris a nyűri beszűmolűt -, nagyon fűnom nű az igazgatűnű, fain volt minden, de mindűg is az én nagysűgűmmal flancult az, ha akűrki gűűtt; a miűinkeket hűzta elű, hogy kettűs meg hogy ez - s ez a maműjok; mutogatta a nevűt újsűgba meg arckűpit - hűt még a festűssel, hogy felvűt, amit kűldeni tetszett! Uramjűzus, én a nagysűga helyibe mindig olyan tarkűra írűt papirossal fizetűk, avval mennűk boltba, piacra. Mindenki mondja, hogy milyen értűkes. Hűt szűp is az minden, amit csinűl, fizethet azűrt ezreket is olyan, akinek műs egyebe mindene megvan!... Azt hiszi, odaadűk egy olyan tűlvirűgos stikkolást a Guido úr minden kűszentjűr, amiknek szeműk sincs, oszt egyszűnű az egűsz, mint a hűttember! Én reggeltűl estig műst se tennűk, csak rajzulűk drűga pűnzűr'!

- Nem úgű megű az, bolond! Nagyon el lehet abba veszteni a becsűletet, ha csak hűnyja-veti az ember; akkor aztűn fenűt se adnak értű, még a jűűrt se!

- Na még ollyat!... Hűt az apukűjok hozott, igaz, olyan humit mint kűt kis grűfnak, de abbűl hat pűr kűne, hogy mindig szűp legyen; egy-kettű minek? Zsűfi nagysűga is milyen jó hűsba' van, tűn nem is jű az a szűnjűtsűszűhoz!... Én is kaptam tűlűk elegűnson, nem mondhatok rű semmit... de hogy ilyen hamar osszeszűttűntak ezek! Az én nagysűgűm meg úgű el, mintha még vűn kinek szűmadűssal lenni!...

- Magadrűl szűmolj inkűbb! Kivel rosszaskodtűl a Gyermektelepen? Volt ott idegen?

- Mindig jűttek át a fűrdűrűl, meg mi is lűűnyok, átalmentűnk vasűrnap; de itt sűllyedjek el!... Pedig ugye, nem sűllyedek, itt állok; ilyet nem mernűk mondani!... Nem én, nagysűga, csak bolondítottam egynűhűny marha urat, oszt rűhűgtűk a menhelyi szakácsnűval. Mindig odacsűbítottuk szerelmes levűllel este tűzre a vűzpartra, hogy randevű lesz; oszt a kamorablakbűl lestűk, hogy jűr ott a szűlbe, kűpes ejűfűlig, ott tűreti a rosszal magűt. És akűrműlyiknek írűtunk, mind elgűűtt.

- Csenget valaki! Majd én nyitok, adj ezeknek uzsonnűt, teűt is hozz, aztűn írű velűk az u-betűűt írűkűba; mit szűl a tanítű úr!

Bizony, műr iskolűba kerűltek az idűn.

Műni jűtt, elszűmolűsra a gűűjűtűt holműűrt; Éva műr hetekkel ezelűűt elkűldte neki.

- Hozta Isten... és azon kezdje, meg van-e elégedve?
- Veled, menyecske? Gyönyörűbb vagy, mint valaha!
- Ezt is jó tudni, de most a holmikat kérdeztem.
- Mit akarsz, gyermek? Ha még ebbe se lettem volna biztos, hogy ilyen dolgot pontosan, ízléssel és gonddal csinálsz! Tebenned tulajdonképp túl sok az emberség, ez nyugtatja meg bennem mindig a boltost és gyűjtőt, s ez hozza zavarba a férfit! Nézd, te vagy az egyetlen a világon, akinek az én nagy tervemről beszéltem: a Pirkler Múzeumról, a „Pirkler”-ről... gyerek, mit gondolsz, megérem még, hogy így hallom, olvasom a Bäckebrennen, mint ahogy mondják: voltunk a Barberiniben, a Borghesében?... Igen, csak te tudsz róla, az a Major például nem sejti, mihez, mire gyűjtött nekem a nyáron. Te, az életembe fogadnák, el nem fecseged, amíg én nem akarom még, hogy tudják. De ha egyszer valami dologban ellenfelem volnál, teveled úgy kellene küzdeni, mint egy férfival... á, dehogy úgy - sokkal több gavallériára, de keménységre és okosságra is számítva.
- Ebben a szezonban is mind rólam fogunk beszélni?
- Érdekes vagy nekem! De ha a humik jobban izgatnak, megsúgom, hogy néhány darabbal gyönyörűen ráhibáztál. Vakszerencse vagy a jó ösztönöd... Az a tetves... opp pardon... régi halinaszúr-darab meg az egyik párnavég Rákócról... nem is sejted, hogy mit szedtél fel bennük!
- Nem bizony! Az egyiken világosak a szláv cikcakk-rózsa régibb elemei erősen litván emlékekkel; a másik az a sokszor keresett és vitás „magyar öltés”, ahogy nemesi udvarházak kalákaiban varrtak... Hogy képzelte hogy teljesen tanulatlanul fogok neki?
- Csodálatos vagy! Ha tudnád... de megmondhatom, Vajda titkár nagy pénzért akarta a múzeum számára!
- Remélem, nem mesélte el, hogy én szereztem?
- Hm! Csak véletlenül nem... de nem értelek, azt hittem, azért fogsz haragudni, hogy nem csináltam reklámot!
- Nem muszáj engem mindig érteni!
- Sajnos, nem vagy elég alamuszi, elég „kis nő” mégse! Hát persze, a barátaidnak volt valami szócsatájuk a titkárral e tavaszon, s te vállalod őket, bár Vajdából több hasznót látnál, vagy tán éppen azért. Hm! Egész kis banda már ezek a „fiatalok”! Nem bánom, de ha aztán kívül valami szívügy ebből a nagy szolidaritásból, ha ott egy szép ifjú... ej, a lelkén is keresztül-mék!
- Nonono!
- Persze, egy ilyen szegény öreg Don Quijotét könnyű leinteni! Jó, hisz tudom én, hogy vigyázol a te bőrödre itt köztünk! De valamikor csak... ejni, csak nem voltál szerelmes a jó taljánba, a volt uradba?
- Gondolja, hogy akkor szélnek engedtem volna?
- Tudhatja az átok, hogy mikor mit csinál szerelemből egy asszony, kivált, ha keresztény! Hogy mondja a Sonntags Tekla verse? Hogy a túlsó világon az asszonyok közt majd mégis végérvényesen ki kell osztani a férfiakat - kinek melyik jusson azokból, akiken idelelni osztani kellett; ki melyiket kapja a paradicsomban örökös birtokul?... Hát a jó zsidónőnek azt adják, akinek itt a legtöbb gyereket szülte nyírott hajú tisztességben; a mohamedánnak az jut, kinek itt legtöbb csókját adta; a keresztény pedig megkapja, akiért a földön legtöbb könnyet sírt. Szép mese, mi?

- Hogyne! De az nincs benne, hogy lesznek olyanok is egypáran, akik a maguk részét is tisztelettel átengedik.

- De az ilyen istentől elrugaszkodókat aztán büntetésből azok ölébe dobják, akik a földön a legreménytelenebbül szerették őket. Vigyázz... megjáród akkor szegény hú házi zsidóddal!

- Addig azonban hálistennek itt a tea, olyankor maga szép, illedelmes, Pirkler, és költőien emlékezik a tántim imádságoskönyvére. Azután pedig komoly beszédeink vannak, egészen földi dolgokról. Hogy is mondják: tahlész!...

...Engedelmesen simult meg a mély karosszékben, ellágyult tekintettel nézte a műterem szép tarkaságait, a nagy lámpa piros fényét, a hímzéseket, Éva kedves ötletű, stílusos ruháját, halk hangon kérte a cukrot, önmagáról beszélt, és nem tegeződött. Később inkább hangos, mint komoly boltos-allűrökkel alkudozva, végezte az ügyeik üzleti részét; még néhány atyás tanácsot adott; még néhány merész hízelgést mondott a legalázatosabb kifejezésekkel, könnyed játékhangján vagy túl selymes suttogásban; arca pipacsszínre vált, s szeméből a gyermekek elrejthetetlen kívánsága hunyorgott, valami édesség után, melyet előttük hagytak; szinte ártatlan és mosolygató vágy. Mielőtt Éva éppen küldte volna, felállt, kissé reszketeg bókkal hajolt Éva csuklója fölé egy hosszas és puha csókra, mely otthagyta kissé az ajkak nedvességét. „Ez huncut egy úr! - jelentette Máris, mikor becsukta utána az ajtót és visszajött. - Ahányszor elmegy, mindig úgy-úgy rászorítja a kezem a kilincsre, olyat nyom rajta a markával, majd eltörik, annyi a vicce, oszt ezer' ád mindég két koronát. Válgék egészségére!” „Mutasd csak a praclid!” - kiáltotta Éva, és hangosan fölnevetett. Eszébe jutott, hogy hátha az is a Tóni tánt kezéhez hasonlít...

Sokszor zavarta a gondolat, helyesen bánik-e ezzel az öregemberrel; a könnyed, tréfás módja nem engedékenysé-e, noha elodázás akar lenni a „hóbertjaival” szemben? Néha érdeklődve figyelte ezt a furcsaságot, máskor meg nagy kedve lett volna kurtán bánni vele, nem sokat törődni, de rossz üzletember sem akart lenni most már. A Pirkler boltjára szüksége volt, most úgy szerződtek, hogy az csak százalékot vesz tőle a holmik eladása után. S ezenkívül csak a ruhaszalon tervei s egy vidéki nagy porcelángyár mintái voltak, amikre, mint állandó jövedelemre, életvitelében számíthatott.

Két hét múlva Gond kereste föl. „No, valahára!” - sietett örömmel elébe. Csakhogy megint elüldögélhet nyugodtan egyszer a jó barátjával, nem kell erőlködni, szót csavarni, vigyázni; lehet beszélgetni hátsó gondolatok nélkül, jóhiszeműséggel, egyszerűen, a sok-sok zagyvaságról, ami van! Még sehol se volt, semmit se hallott, csak rendezkedett, adminisztrált, mióta hazajött.

- Apostoli küldetésben jövök; meg akarom magát nyerni az eszmének! - mondta Gond mindjárt.

- Jaj, de jó! - felelte az asszony, és mosolyogtak, hogy milyen őszintén.

Összeültek, s a férfi magyarázni kezdett. Ő meggondolta, s úgy találja, hogy mégis itt volna az ideje - a művészeknek még most, a tél előtt, nyíltan és hivatalos formában egyesülni; kis szövetkezést csinálni. A *Kultúra* tudniillik, ugye, inkább az íróké; ők úgyis csak vendégek ott, számukra nem lehet ez a szövetkezésnek, együvértartozásnak elég alapja. Van, igen, valami közös mindnyájukban; ahogy egy ma szükségképp minden becsületes, friss, új művész-tendencia, minden bátor és őszinte nyugtalanság. De a képzőművészeknek külön, erős érvényesülés kell, anyagilag is, főleg - igen, hogy dolgozhassanak végre zavartalanul - ez a néhány kitűnő ember, kik némelyike már évek óta küzd tehetetlenül, magára hagyva. Minde-nüket rátették a művészetre, többjük közel van a harmincadik évhez - az a határ ez, melyen túl züllésnek hívják a boldog koplalást, a gondtalan, rongyos, ifjú bohémnyomort. Kívülök alig

van ma itthon fejlődésképes erő; elfogulatlan, szabad lendület; ezt hozta közel egymáshoz e néhányat, kiknek alkotásaiban semmi egyéb hasonlóság nincsen. Ez és az el nem ösmertetés!

Íróembernek sokszor van és lehet egyéb kereseti foglalkozása, újságírás, tanítás, egy kis hivatal, mely függetleníti ilyen szegény országban, s nem teszi okvetlen tönkre művészileg; az erőset még edzi tán. A képzőművészetnek a technikai része, sokszor alfabetje közvetett és nehezen hozzáférhető, csak keservesen tanulható meg.

A fejlődés mindig lassú; a munka minden időt igénybe vesz; s az eszközök költségesek. Ezzel szemben könyvet, vagy ha nem, hát újságot a közönség olyan rétege is vesz, melynek képvásárlás eszébe se juthat. Egy szó, mint száz, nekik szervezkedniük fog kelleni maguk közt, a munka kölcsönös támogatása alapján; de kerülve minden művészi átkölcsönzést, sablont, iskolát, a szabad stílusok gyors elakademizálódását. Tehetség s művészi függetlenség lenne az egyetlen kvalifikáció e kis szocietásba tartozáshoz; s a szerény, művészi kenyér igazságos elosztása és biztosítása.

- Azt akarom, hogy a fiúk nyugodtan dolgozhassanak; megéljenek, fejlődjenek, elutazhassanak tanulni. Ha írni kell róluk vagy értük, azt magam is elvégzem a *Jövendőben* vagy a *Kultúrában* is szívesen, persze:... de tán kevesebb hűhóval, ha lehetne! Csak akkor verekedni, ha éppen muszáj!... Dolgozni!

- Mondja el, hogy gondolja ezt mind! A *Kultúrába* nem is rajzolni többé?... Hát aztán?

- Nem szabad, hogy félreértsen. Itt inkább megelőzésről, félrevonulásról van szó. Nézze - a fiatal írók mostani mecénása, ahogy a tavaszi polémiák idején kitűnt, a mi festőcsoportunktól elvileg: idegen - enyhén szólva. Sonntag neve a lapon van, a költségeket az ő ügyvezetője küldözi negyedévenként, az számol el a nyomdával. Úgy érzem, nem hozzánk méltó, hogy felvegyük így tőle a kis rajzokért, reprodukciókért járó garasokat. Az írók is fölös megterhelésnek érzik ezt, de a Főnök, elképzelheti, soha szövé nem tenné most már! Mikor Szőrény Tekla megszerezte nekik az unokabátyja támogatását, ők azt hitték tájékoztatlanul hogy annak tesznek szívességet, ha a lap „szépművészeti” is. De így - végén is még összeveszejtenők őket a kiadójukkal, a magunk különösebb haszna nélkül.

- Nagyszerű maga, mikor „rideg számító”. De eddig már mindent belátok!

- Jól nézne ki az a belátás, ha csupa „számító”-érvem volna! De térjünk az előbbire! - Egy nyílt szövetkezés kell tehát; később majd egyesületnek, ilyesminek fogjuk nevezni. Egyesülés anyagi és erkölcsi támogatására, egy kis kommunio, a kölcsönös megbecsülés alapján. Közös tőkével képvásárlásokra, kiállításokra, előlegre, segélyre, stipendiumra.

- Az Istenért, de honnét vegyük ezt a tőkét?

- Kikerülhet az valahonnan!... Különben mit titkolóddzam; van már tervem, csak kalandos kicsit. Hallott az Eszterházy-díjról? Stipendiumi segélyalap, a kamataiból tíz évenként tőkésítenek harmincezer koronát, ezt mindig valami egyesület kapja felvirágoztatása céljára; felváltva írók és művészek. Most tíz éve a Kazinczy Köré volt; egy csakhamar széztüllött, filológus tanáregyesületé; most képzőművész in a sor. Persze, úgy van ez is megcsinálva... képzelje, a mindenkori belügyminiszter dönt benne valamiféle szakbizottság meghallgatása után. Még nem jártam pontosan utána, de egy dologra gondolni kell. A választások jövő évre halasztódtak, és ez a szerencsétlen tulipán-párt nem fogja tovább húzni ezt a kormányzási kalandot; hisz nem is akarja már. S a kétévi intermezzo után bizonyosan régebbi emberek jönnek újra mindenüvé; próbált labancok, félretolt hívek, ahogy ez már szokott ilyenkor. Talán akadhat emberünk ott (ha Vajda Róbert nem számít majd), talán szóba jöhet valaki, aki már is... no, ezt is elárulom, a Páholytól kieszközöl egy szavamra annyicskát, amennyivel az emberek elkezdhetnek dolgozni most; komolyan, nekiadással... éhhalál veszedelme nélkül,

minden erejűkkel készülni egy kiállításra, melytől nagyon sok függne. Ha tudná, milyen keveset számítok erre fejenként, és mégis elég, csak kitartás kell; rendesen élni, szét nem forgácsolódni. Próbálja meg most mindenki a legtöbbet, amire képes, vívjon meg emberül a talentumával; elsietni nem szabad; és jövő őszre, mosthoz egy évre gondolnám a kiállításunkat. De annak aztán le kell főzni mindenkit!... Egy nagy siker, a „Céh” (így nevezném; jó név?) alapszabályait közben már beiktattatni, akkor aztán szó lehet az Eszterházyról, mint alaptőkéről. Később jöhet közönség, vásárlókedv, csak egyszer a gazdasági viszonyok javulhassanak. De nem akarok ábrándozni! Én csak meg akarom próbálni egyszer komolyan, Éva, muszáj-e nálunk, hogy született művész holtáig nyomorgó, titkos mártír legyen, mikor minden ügyvéd, orvos, frizőr, manikűr jól megélhet a nagy közszegénységben. Higgye el, minden „könnyűvérű bohém”-nek, az a legtitkosabb vágya, hogy rendes, tiszta, polgári életmódban élhesse ki az élete, szíve, talentuma, fantáziája mindenféle szép, drága viharzásait. A nyomor csak a korai züllesztésre jó, az éretlen maga-kiadásra, a speciális, magyar húszévessegre! A koplalás, kávéspincérnek tartozás, talpatlan cipőben zsúrozás, potyapezsgőzés még igazi jóra nem inspirált; az alkotáshoz nyugalom is kell, elmélyedés, összeszedettség, belső egyensúly kell az igazi megéréshez: erkölcs, igen, a szó legközönségesebb értelmében... De ezeket én itt *magának* prédikálom, Éva asszony!...

- Ha csak sejtené, Gond Tibor, milyen szívesen hallgatok én ilyet!

- Igen, hogyne, mert a maga számára szép csendesen, egyszerűen már megvalósította; ezzel kezdte mindjárt... De épp ezért, *magának* tán nincs köze ezekhez; a gyerekeit sohasem fogja nyomor környékezni, míg az anyjuk él. Magától tulajdonképp inkább áldozat volna, ha közénk áll, kikre alig szorulhat... kikkel, ha nem kompromittálja magát, másutt, akárhol, bárhol, kényelmes, kész hivatalos helyeken is boldogul kedve szerint.

- Megint ez?... És én mégis igen-igen zokon venném, ha a barátaim magukhoz nem érdemesítnének! Ej, végre is, hát még maga sem teszi fel rólam, hogy szándékkal, jókedvemből álltam ehhez a csapathoz? Azt hiszi, amit Pirkler, hogy szerelmes vagyok valamelyikükbe?

- Nem hiszem, bár ilyesmivel nem jó tréfálni!

- No, ne!... Aztán végre is miért ne juthatnék egyszer rosszabb sorsba, öreg koromra! Addig, míg nincs szükségem, csak nem gondolja, hogy igénybe venném!... Különb van köztünk nálam sokkal jobb módú is, Hiób, de persze, az férfi, az komolyba vett kolléga!

- Na, ezt igazán ne!... Éppen maga, és velem szemben, ki annyira... hát igen, igazán komolyba veszem mindenképp!

- Az nem nagy dolog magától, maga mindent, az egész világot, életet!

- Egyelőre nincs kéznél semmi jobb és méltóbb, amit komolyan vegyünk! De igaz, Hiób, a gazdag ügyvéd, volt képviselő fia. Hát csakugyan kollegiálisan viselkedik ő is, mindenben velünk akar lenni, s az édesapjával szép csendben, csinosan megtoldatta a kis segélypénztárunk tőkét. Hát ezek szerint magára is számolhatunk, Éva? Tulajdonképp csak ezt vártam, és nagyon fontos is nekem.

- Ki szintén megengedi *magának* a fényűzést, hogy a legkisebb haszon nélkül szerepeljen, futkosson, dolgozzék ebben az ügyben!

- ...Még el se számláltuk az ujjunkon, kikből fog hát a „Céh” állani! Tehát önt és azt a csirkefogó Major Hugót számítva; *Hiób* ugye (ez, meglássa, szép, egyenes utat ír le még és milyen könnyedén!) *Bokor* elsősorban (őerte magáért érdemes „megalakulnunk”), *Farkas* szegény fiú, aki legtöbbet kínlódik tán (ezt neveljük ki, Éva, társaságilag egy kicsikét, úgy megéri; a tájképei... csak romlatlan, friss parasztszem merhet úgy látni, olyan előítélet nélkül -

de hát a grafikonjait figyelte-e?), várjunk csak, ez ugye őt? *Block Pali* (az a sánta szent, aki se lát, se hall, „Izsajás”-tól, szinte egy éve már) és a szobrászunk, Windel, aki képes rá, hogy ne utánozza az imádott mesterét. (Vajon hová halad ez a fiú a tellői doleritekre emlékeztető sűrű, konok, brutális művészetével?)... Heten volnának, igaz-e? Egyelőre elég is. Ez alapító hétnek egyenlő szavazata döntene új tagok befogadásakor.

- Bámulatos, milyen készen van már minden! Nincs is más dolgunk, mint hogy hálásan helyeseljünk magának. Mennyire örülök, mennyire tetszik nekem az egész! Végre lesz valami... amit én is...! Az ám, még nem is mondta, ki az, aki a Páholyban felhasználta a befolyását?

- Új ember ott, azért járnak úgy a kedvébe: Szinnay Gábor.

- Ó! És csak úgy, csupa lelkesedésből?

- Vagy afféle magyar gavallériából. Azt hitte, fizetéssel tartozik, amiért abban a veszedelmes cikkváltásban kikeltünk a nevéért. Különböztetve azt mondta, hogy valaki már sokat beszélt neki a fiatalok törekvéseiről, és felköltötte a rokonszenvét. A pénz jó része tőle, magától jön, úgy hiszem. Maga volt talán olyan kedves?

- Nem, én a kiállításom óta nem láttam Szinnayt.

- Érdekes!

- Az a... polémia akkor Vajdával... folytatódott még valahol?

- Elült, magának hála! A kívánságára, bár asszonyos gyáván visszavonta, mégis enyhítettünk a kis kövérünk förmedő cikkén, magam is jobban szerettem így - és lássa, Vajda volt az, aki visszavonult.

- Pfuj, micsoda gyávaság!

- Ej, hogy szabad ilyen elfogultnak lenni? A dolog egészen érthető különben. Legrosszabbkor jönne neki, ha most piszkálnák az apró, privátvásárlás ügyeit, melyekben, istenem, egy műszerető múzeumi ember tán csakúgy nem *lehet tiszta*, mint egy házicseléd a zseb-kendőlopásban. A római Verres óta eredendő ez a bűn, egy reneszánsz bibliában is külön neve volna, de a bocsánandók közt; az ember néha kész haragudni Ciceróra... Ami Vajdát illeti, ő éppúgy sejtí pártfogó emberei lelépését a belátható jövőben; neki rövidesen kell tőlük az igazgatói, elmozdíthatatlan állás, melyet eddig is csak szeméremből hagytak betöltetlen, és miatta nem teheték bele átmenet nélkül a volt miniszteri fogalmazócskát. Hát ezek, igen, ezek „pfuj” dolgok, de nem volt ez, és tán soh'se lehet másképp. Hisz lássa, hogy mi is!...

- Mégis utálatos, hogy megfut ilyenért... állásért, hogy nem röstell!...

- Rosszulesett neki is bizonyosan, de ön most túl szigorú... a hatáskör kell, sokszor a komoly és hívő embernek is, hogy keresztülvihesse a szándékait. Bennem hiba az, hogy nem születtem ilyenre.

- Ne mondja ezt, kérem! Kell olyan embernek is lenni, akit én nagyra becsülhessek.

A férfi elpirult; száraz vonású, csontos arcán olyan rokonszenves volt ez, csaknem szép; s a mosoly, melybe örvendő kis zavarát rejtette. Menni készült már, de Éva kérve marasztalta; így jó soká együtt voltak még, s Gond a régi japán művészek jobbágyságát, de biztos ellátottságáról beszélt az ősi, feudális szervezetben. Ahol csak lehetett, kutatta és tanulmányozta a művészet-gazdasági kérdést. Éva hallotta róla, hogy életmódja rendes és beosztott, állástalan korából való adósságait pontosan fizetgeti, s amikor lehet, pénzzel, ebédszelvényekkel, a szobája alvódíványával, kölcsön-frakkal (mely maga is vedlett volt, de gondozott) és protekcióval - egész hihetetlen, egész legendás módokon segíti mindig szegény művészbártaikat.

Olyan jó dolog volt ezzel kezét szorítani, nyugodtan, hosszan, biztonságosan! Vele szemben sosem kellett félnie, hogy „elméri az orrát”, hogy visszaél valami pongyolasággal, az öngúny egy kis merészebb szavával. S bár maga körül nem emelt mesterséges gátakat, „közügyeken kívül” is, önmagáról is elbeszélgetett néha - önkéntelen tisztelet környékezte; csak éppen kicsit unalmasnak tartották sokan, kivált nők. Évának mindig jólesett.

Ha ő szólította egyszerűen a keresztnévén, ez csupa szerénység volt, egyszerű emberség - s nem a fölbátorítások kulcsa.

Most az foglalkoztatta Évát, amit hírül hozott neki. Érezte benne az általánosabbat, magasabbrendűt az egyéni megélhetés küzdelménél, s ez tetszett neki. Csak amiért itt többekről, másokról, valami közösről van szó - ha ábránd is, fantasztikus terv, kielégítőbbnek tetszik, életet kitöltőbbnek? Meglepte ez, de szerette is mindjárt, hogy megtalálta önmagában.

Nekifogott a munkának is, tervezett, készülődött. Egy év kell, igen, míg valamennyien összeszedődnek, tervszerű és mégis lázas, izgalmas, szinte közös munkával kihozzák érzéseik mélyéről a legtöbbet, amire képesek, s odaállnak szép testvérségben, megmutatkozni - megajándékozni és „lefőzni” mindenkit. Egyenkinti idegenkedése a legtöbb társa iránt, szinte eloszlott ebben a szíves, elevenítő érzésben.

Nagy kartonok álmai gerjedtek benne: mesék és homályos mítoszok emlékéből; a Nagyboldogasszony, a Kisasszony erőteljes, pogány alakjai kikről elég volt valaha valamit kapkodva olvasnia, tán még a kis házipap leckeóráin, a lugasban. Régi rémisztő paraszttmesé: „Egy asszony kilencet elvetélt akarattal; mikor meghalt, a kötőjében kellett vinni a kilenc gyerekfejet. Úgy bódorgott. Egyszer találkozik a Bódogasszonnyal, az kérde tőle: mit viszel a kötődben? „Aomát!” - „Hahát, mikorra a te aomád magja a földből kikél, mikor előfája újat virít, mikor gyümölcsit megszedhetem én-kertemben, csak akkor lesz sírban nyugovásod!”... Vagy Máristól hallotta ezt? Mikor lopta magát *szemébe* az a *kép*, hideg ezüsttónusaival, rongyos felhők közt idegenszerű tébolyos holdjával, burkolt, lobogó alakjaival? S izgalmasan szeretni mikor kezdte... mint önmagát?...

Furcsa, hogy kiváltani mégis ez tudta: a hír, hogy majd *kiléphet* vele, közfigyelemben, megmutathatja egyszerre sok embernek, kik odajárulnak kíváncsisággal eltelve!... Milyen más lesz neki az a kiállítás, mint az első, a tavalyi, a Vajda Róbert múzeumában!

Egy este sokat gondolt erre valami ízetlen, régi bosszúsággal. Félig tréfából, magának rajzolgatott. Nagy, tarkabarka kert lett, nyúlósan egymásba terjedő, fantasztikus virággyakkal, bennük ezernyi haragos, nyelvöltögető tulipánt; nyitott torkukból kicsavarodó papírszalagokon ősi származásuk *idegen* helynevei; megkereste egy német lexikonban. Közül halvány arcú, kaftános kertész, rituális süveg alól ziláltan lógó hajtincsekkel, kiáltásra nyitott szájjal; hadonászó karjai átkos, biblikus hévvel tépik fel a köntöst, kezében kasza villan. Ez a figura oly kellemetlen portréhúséggel kapta meg szinte véletlen *annak* az embernek, Vajda Róbertnek a vonásait, hogy el kellett kissé babrálnia; mégsem hagyhatta úgy.

- Igazán jó rajz! - mosolygott csodálkozva Gond Tibor, mikor egy nap megmutatta neki a kávéházban. - Mint rajz, meglepő, erős; örülök és gratulálok! Hanem ami a csúfolódást illeti, Éva... hogy milyen lihegő, bosszús, epésen ideges; milyen fékezetlen, gigászi módon nyers és mégis fülledt!... Egyenesen inspirál, hogy tanulmányt írjak erről: milyen asszonyi! Az ember szinte látni vágya ezt a szegényt valami ártatlan, jóízű komikumban; tradíciósan hajlott orral, görbe lábak és betartott könyökök vidám ijedezésében; vagy bal kézzel a jobb fül tincsét vakarászva! Egy kis kedélyt, egy kis meleget... hisz az ember nem tehet egészen önmagáról! De mit is akarok? Hol volt valaha asszonyerő, mely a humorig felért volna!

Éva fogta a rajzot, és simán végighasította hosszában, aztán keresztben is. Barátja elkedvetlenül nézte. „Ez ugyan kár volt!” - mondta hűvösebben; szinte nem ismert rá Évára.

Csakhamar másról beszéltek.

- Hova készül most?

- Veszek két Mikulás-krampuszt, azazhogy hozzávalót a fiaimnak, aztán, lehet, fölnézek Teklához; régen láttam.

- A boltba elvisz magával, ha nincs ellenére, aztán velem jön, és megnézzük, mit csinál Izsajás próféta. Nemigen járja, hogy még mindig kevésbé vagyunk együtt, mi „Céh”-beliek, azt se tudjuk, mit csinál a másik!

- Bizony, ez nem jól van, ezen változtatni kell! - mondta utána Éva gyorsan, szinte alázatos készséggel.

Szörény Tekla, ki máskor úgy szokott örülni Évának, ma nem fogadta volna úgysem; nem volt otthon senki számára. Szinnay Gábor Pestre jött egy napra váratlanul, s szinte egész időn át nála volt.

Az öblös, régies díványon pihentek; körülöttük az alkonyuló szoba, ódon bútoraival, drágán agyonjavított biedermeiereivel, nagy gonddal összehangolt apróságaival, mint egy antik műkereskedő kincsraktára. Az asszony a keblein feküdt, mint a szfinx, öntudatlanul is stilizálva magát e mozdulatban; két karcsú karjára könyökölt, állát félig fekvő szerelmese térdén támasztotta meg, és halk hangon önmagáról mesélgetett bele a szitáló estszürkülésbe.

„Nem bírom el az új bútorokat! Az friss idegzetű, erős degenerátlan embernek való, ki megtölti a maga életével, új akaratával leheli színültig. Magamformáknak a fáradtsága a fakóra használt színek, tompává szokott formák enyhességén tud már csak megpihenni; bele-simul a lágyágokba, miket idegen embersorsok kínja edzett ilyen finomra... régen, régen... s azok az emberek is mind pihennek már!...”

A férfi még kivehette a gyöngé homályban asszonya szép, eleven arcát, melynek ideges energiáiban oly ép faji egészség tündökölt. „Mit akartok ti azzal a degeneráltsággal?” - tünődött elfelejtkezve, csendesen. De megérezte, hogy Tekla szép homloka összerándul, látta egy türelmetlen vállvonítását, és megijedt. Nem, csak meg ne bántsa; szerette! Gazdag és sokoldalú szépségét, édes, érett szeretni tudását, izgalmait és szomjúságait; még a túlfeszítettséget is benne, erőlködő lelkiességet és agyonszínezést, mely néha kábulatba ejtette. A sok kalandú, régi gavallér meghajolt ez új nő előtt; erős illatú, pompás, idegen virágnak látta és élvezte - sokszor józansága-vesztetten, leigázva. Férfivolta kései és drága diadalának érezte, hogy szerelemmel az övé lett, és teli volt gyöngéd hálával iránta.

- Milyen szép vagy nekem, én Örömem! - engesztelte vigyázva, s remegőn húzta végig kezét a dús, szétzilált hajakon. - Még nem láttam így ragyogni asszonyt!

- No, lám, milyeneket tudsz te, milyen szép, moderneket! - kacagott fel kissé röviden a nő. - Igaz, nem is mesélted még, hogy mecénás lettél hirtelen, Istentől elrugaszkodott új piktorok atyja! De hát, hogy esett ez?

- Mindenről értesülsz! - mosolygott a férfi kedves zavarral, mint valami kópéságon. - Az Úristennel majd csak elcsináljuk valahogy... - de egy ilyen drága asszonynak kedvébe kell járni!

- Énnekem?... Ó, hát ez igazán aranyos! - nevetett Tekla most már enyhén, szeretettel. - Hát nem bírod semmiképp, hogy olyan asszonyod legyen, akire nem verheted el a pénzed! De miért nem szóltál, hisz talán az én kis poétáim inkább... de nem, jól van így is; te igazán drága vagy! Meglásd, gyanúba hoznak Rosztoky Évával ezért!

Együtt kacagtak ezen. Aztán újra keresték egymás csókjait a homályban, ki tudja hányadszor ma, és már az édes elteltség nyugalmaival.

- Jó ilyenkor teveled! - magyarázta maga elé töprengve az asszony. - Ilyen szép nyugalom, elcsurgó percekben! Hogy is van ez?

- Ne gondolkozz! Légy nálam *egészen* ebben is! Oly egymásé a mi elbágyadásunk! S úgy illik hozzád; minden illik hozzád, ami szépség! De te kivirulsz közüle, messzi elhagyod, te teljes, én teljesem!

- Hihetetlen, hogy milyen poéta tudsz lenni - ölelte át a nő szeles, hirtelen szeretettel. - Honnét veszed?... S olyan hálás vagyok, hogy épp ilyenkor, ha öleltél már; mikor szűzzé szeretttük egymást!... Nézd, milyen csendbe, vigyázva csúszik be hozzánk a homály! Tedd ide azt a szép, úri kezéd... ide a fejemre, simogass! Majd mesélek valamit, akarod?

- De szép a hajad; gyűrűs, nagy nehéz! Terítsük szét ide!... Ahogy te meg tudsz simulni, rám omolni, az olyan... olyan kincses és nagylelkű! Ha elgondolom, hogy micsoda semmik berzenkedtek a karomban, és felfűjták a kis ajándékaikat! Te soha még a szememre nem hánytad!

- Mit?... Ó, gyerek, drága, csacsi férfigyerek! Hát te nem adódot nekem viszont, hát az nem érték? Hogy el is rontanak titeket a ti keresztény asszonyaitok! Persze, az örökös térdeplés, a lovag, ki úrnője előtt esdekel; ez kellene a buta kis tyúkoknak! Ők nagy kegyesen *elszenvedik* a szerelmet, a szent, nagylelkű férfiadakozást... s még a felelősséget is tirátok... ti szegények! Én szegényem, nagyon kellettem neked, hogy megtudd egyszer, hogy *annál az ajándéknál* többet is lehet kapni!

- Ne beszélj így! Minden, minden olyan nagy dolog! Ez *igazi* csókért sem nagy ár az egész rongyos élet!

- Ezt, kicsi, már sokszor mondtad és soknak: ez megérzik a hanglejtésen!... De mondd csak nekem, ott nálatok, Szinnán, a te földeden... gyakorolták-e valaha a jus primae noctist?

- Miket kérdesz így egyszerre! Én nem is tudom!... Az apámnak híres dolgai voltak, egyszer talán mesélek az öregről... Van egy intenzív kamaszkori emlékem; még ki is hatott későbbre; *engem* gyűlölték miatta. De most inkább te beszélj! Látod, a hangodat hallani, a te mézes szavaid beszívni, virágos elméd mindenféle játékait, az... néha csakugyan több nekem, mint-hogy drága ölelése az enyém. Azért mondom, nem voltam így még asszonyé! Ha tudnád, mennyi fiatalkori álmom újult fel benned, elérhetetlen vágyak valami magasabb, különb után! Most már csak emlék, de milyen becses, csak most tudom! Hogy erőlködtem, mennyit kínlódtam magányosan, hogy epedtem, el, ki a környezetemből, minden hagyományból, földből és névből... szabad lenni, megindulni! Ó, ez mind nagyon, nagyon rég volt! *Mi* nem bírjuk azt, csak kínlódnunk!

- Nem igaz, nem igaz! *Te* még mindent megcsinálhatsz, érts meg! Hallgass meg!

- Te drága, gyönyörűm!

- Hallgass! Én... én nem akarok tőled a magam kis asszonyi céljaira semmit, hiszen tudod! Tartsd meg az életed eddigi kereteit, én veled leszek így, amíg szeretsz és szeretlek! De ha vállalom a titkolódzást, intézek minden külső dolgot a szerelmünkben, várok, míg újra jöhetsz hozzám, míg... hazulról fölengednek, igen... akkor ezt legalább akarhatom és akarom!

- Szent, jó, nagylelkű!

- Nem, ne így! Megragadni az életed gyepölőjét, nyakába hágni, mi tart vissza? Jaj, nem hagyni soha lehetőséget kiéletlen, erőt próbálatlan! Áh, én kellettem csak melléd; az én fajtám olyan asszonyos, amilyen férfias a tiéd, együgyű, kész, önmagába zárt, nehézkes!

- Kis fantasztám már megint! Miket össze nem hoz a te csavirgós, okos, szép fejed!

- Jó, légy hát lovag, ha úgy szereted, áldozd nekem, add ajándéku, amit még elérhetsz, amivé lehetsz, hisz oly fiatal vagy még! Ígérj valamit! A kedvemért... ugye, igen?

- Úgy lesz minden, ahogy akarod... akarni fogod! De most van egy drága óránk még, itthon maradjunk? Nem, csak semmi uzsonnát, ne mozdulj mellőlem, csitt! Itt van az este, és hallgasd csak, milyen finom a csendesség, az utcamormolás messziről... mintha szitálnák!

- Mintha szitálnák... költöm, egy csókot! Nézd azt a nyurga árnyékot a falon! Most átcúsúszik az Éva rajzán! Lenn az utcán messze, messze kocsik szaladnak... Emlékszel a liliomok szagára otthon, Tarackán?

- Igen, nagyon! Poétát csinálsz vén fejemből... és még ez is jó! Most... most mondj egy mesét, mint akkor, tudod? A kezéd ide... és olyan csendesen! Hogy emlékezzem!

- Igen, kisfiam, irinkó-pirinkó gyereke! Én vagyok az anyád, szép kis fiatal anyád!... Tudod-e még? Hát hogyan tudnád! Hiszen te is láttad... ismerted valahány ezer éve... a gyönyörű *Li* hercegnőt, akinek a szeme kék volt, de olyan kék, hogy amire ránézett, minden megkékült tőle. Álmodjunk valami kéket, szépet!...

- Édes kedves! Milyen kár... hogy a vonatom indul tízkor!

11

Rosztoky Éva hát ebbe adta magát e télen, kedve és ideje jó részét: kerüljenek összebb egymással az emberei!

Szép műterem-szalonja közös otthon lett csakhamar, hová, mint valami klubba, szerda és szombat estéken hét órától szabad bejárása volt egy csapat embernek, kiket egyszer s mindenkorra meghívott. Kaptak sok teát, valami házi süteményt, kibeszélhették és agyonhallgathatták magukat kedvük szerint. A többi napon aztán bezárkózott előlük, s próbált rutinra tenni szert, a munka egyenletes folyamatosságában. Nem szerette, ha a barátai csak a heves megszállottság óráira támaszkodtak. „Ha a maguk Balzacja - mondta az íróknak - vagy annyi más nagy ember végig örületben csinálta volna a töméntelen kötetet, vásznat, hisz el kellett volna égni, megszenesedni mindnek! Azt az »ihlet«-et az ember nem is igen veszi észre... ki ér rá azt figyelgetni!”

De csak ritkán adott így oktatásokat másnak, leginkább ő hallgatta, beszéltette őket. Egész kis emberseregnek vált köteles bizalmasává, s nem fáradt bele az egyoldalú érdeklődésbe, a hóbortok, bajok, vágyak, tervek és szerelmek sokféleségébe. Sőt, kellett neki már, levegője lett ez; s megőrizte egyensúlyát. Tán nem is bírt volna enélkül így élni, ahogy élt, csendes és dacos gögben, csak azért is kívül maradv mindenben. Az emberek lassankint rászoktak, hogy beszámolni, gyónni járjanak hozzá.

- Lássá - tűnődött egyszer maga elé Major Hugó szokatlanul szelíd, csendes kedvben (egyedül voltak ketten még) -, lássa, ez mégis valami jó, tiszta kis ügy lehet, ahogy arra a nőre, arra a „leány”-ra vágyódom néha! Hiszen már beszéltem magának egyszer, tavaly is! Mit látok rajta? Nem is szép, az bizonyos... bár tudja az ég! Szokatlan arc; ugye? És mennyi harmónia az életében, ahogy jár-kél a világon; meg-megjelen köztünk kifürdötten, finoman, tisztelettől környezve. Nekem az a naivitása is tetszik, ahogy elfogadja és egyszerűsíti a dolgokat, mindennek csak a tiszta felét látva, és nincs-e neki éppúgy igaza vagy éppolyan kevésbé, mint nekünk - kik szintoly keveset gondolkozunk? És ahogy önmagával bánni tud, szép tisztelettel, és soha hűtlenül! Igen, egy ilyen nő sok tudna lenni egy művésztársnak, akit szeretne! Milyen lehet az ilyen egy nagy szerelemben, odaadásban; tudhat ez vajon? Bár meglehet, hogy akkor

teljesen szétbomlik, megvadul, tönkremegy; kapaszkodni fog és ríni és sviccolni a férfiert, mint a többiek! Tulajdonképp humoros valaki egy ilyen nagy darab, kerek fehérség, akihez még egy ujjal se értek, idestova harmincéves; mindent behabzsol, amit mi kínban szülünk számára, aztán ártatlan képpel megkérődzi. Nézze, ha most én hazamenet hátulról leütném a barátomat, elvenném a pénzét, zaciba vinném az óráját, s holnap elmennék Liebermann Lenkéhez, és azt mondanám: „Hallgasson meg! Én rettentő lelkiválságot éltem át pillanatok alatt, sorjában így és így, én küzdöttem, ez és ez járt végig az agyvelőmön, engem a legbelsőbb énemben kényszerített valami, nekem azt *kellett* csinálni!...” Hát akkor ő némán és a rendesnél is fehérebben szorítná meg a kezem, és azt mondaná halkán, de keményen: »Megértettem!«... Hisz ez szörnyű, hisz emellett bitófára juthat az ember! Hogy foghatná ez össze az én zagyvaságomat? Pedig néha majd megöl a vágy a rendbeszedődés után! Jaj, lehet, hogy egy óra múlva gyűlölni fogom magát, hogy ilyeneket beszéltem. Hogy gyűlölöm néha azt a leányzót! Csak az vigasztal, hogy engem még nem sikerült neki »megérteni«, de nem ám! Tudja mit? Énnekem tulajdonképp csak a pénze kellene... azért még talán meg is tudnám kérni feleségül.”

Éva mosolygott, részvétellel és őszinte undorral. Hogy megenyhítse ezt a nyomorultat; szíve szerint melegen, nagyon kezdte dicsérni Lenkét. El nem árulta, hogy tud a megkérésről, de szálnalmában még olyast is mondott, hogy a leány vonzalma Major Hugó iránt mintha több, kíváncsibb vagy homályosabb dolog volna, mint az ő szokott művészbarátságai. „Hogyne is - morogta a fiú elcsúnyult mosollyal -, hisz senkitől a világon nem kapott, fogadok, olyan érzékeniesen forró, dühödten szerelmes levelet, amelyet én írtam egy tréfás kedvemben egyszer neki!”... Éva nem tudott felelni, e percben az emberi nagyságot érezte a barátnőjében, hogy még nem dobatta ezt ki a házmesterével. Tán „megérti”.

Major ment; a gombolt kabátú író jött, és Évának meg kellett hallgatnia valami leendő regény vagy novella tendenciáját, a vezető „problémát”, mert ennél mindig ez volt legelőször készen, és gyakran meg is állt itt... „Don Juan tragédiája, ki nem bírja el, hogy a nők más férfié is, hogy másnak is jut csók, forró szavak, könnyek. Mit mond neked a te Katád? - gyötri a szolgáját. - Hogy ölel az téged, hogy simul?... Végre felöltözik éjszaka a szolga ruhájába, s ő megy el Katához... A kielégítetlen, örök férfiszomj, az izgékony, nyugtalan, tehetetlen hím-kíváncsiság! Igen, mert a férfi-lényeg a nőhöz képest esetleges, bizonytalan, időbe határolt - innét izgága vágya a munkára, alkotásra, hogy valami formában itt hagyhassa, megörökítse magát; hogy belekapaszkodjék az aeternitásba, melyhez vonatkozása nincs. A nő lényege örök, mert ő a faj testté vált tendenciája a megmaradásra, ő a mély nyugalom Gaea; a száz emlőjű, pihenő lét; félig az öntudatlanban szunnyad, és ezer titkos gyökerével a mindenség, a lét eredő forrásaihoz ér”...

Éva eleinte nagy érdeklődéssel figyelte az ilyen teóriákat, melyeket a göndör fürtű költő-filozóf nagy gyakorlattal és elmeéllel hozott ki a legmindennapiabb dolgokból is; egy kis agytornával ügyesen forgatva ki és visszára a gondolatot; mintha zsonglőr ujjai közt játszatna, a kezelőbe süllyesztve, elnyelve, szomszédja orrán kihúzva, majd kalap alól rántva elő diadalmas és munkaverítékes arccal. De csakhamar beleunt, mint a kártyakunsztokba szoktunk; utóbbi időben szívesen átengedte Parlag Emmának, ki mindezt csodálatos tehetséggel tudta folytatni, színezt, bővíteni. Nemsokára igen összetanult ez a kettő, és kölcsönben a legnagyobb véleménnyel kezdtek lenni egymás iránt. Barátságuk, szemmel láthatóan fejlődött, noha Emma nyíltan és szemtől szembe sokszor beszélt szigorú hangon az ifjúval, ki egy „lusta dög”, elpotyázza a tehetségét, mely nem az ő érdeme, „svihák tacsók” közé keveredett, akik irigységből félrevezetik. (Ez a *Kultúra* köre volt, hol Emma szerint nem képesek méltányolni új barátját.) Egyébiránt nem szűnt még hangoztatni, hogy - (minő kár pedig) - minden lelki közösség mellett is fizikailag nem tudna egyebet érezni a fiúhoz, mint nagy idegenkedést, szinte undort.

A szép arcú, beteges, fiatal író, Berei vázlatait, e soha el nem készülőket, szívesebb érdeklődéssel hallgatta Éva; tán csak mert oly kellemes, idegekbe rezgő beszédhangja volt, és ragyogó, sötét szeme nedves fényben úszott, ha beszélt. Aztán tele volt gyerekes áhítattal a barátai, a művészet, a talentumok, Budapest és a *Kultúra* iránt. A Főnök minden méltányló „kritikát” vele íratott a többiektől. Tőle meg lehetett tudni, hogy a kövérke vidéki író, kit sehol nem lehetett látni, most egy kuruc időbeli jobbágyregényen dolgozik, ó, nagy dolog lesz, amelyet még nem írtak magyarul; egy kicsit felforgatja majd a dohos és elfogult osztálytörténelmi ideákat. „Az majd csinál itt egy kis összeröffenést!” - mondta Berei diadalmasan, boldogan. Aztán a filológus tanár verseiből lihegett el néhányat, és Évát meglepte, mennyire tetszenek a fülének ezek a tiszta metrikájú, világos zenéjű rigmusok; bár olyan finom, különös lelkirezgésekről beszéltek, „a gondolkodás legszéléről”; Éva sose hitte volna, hogy ezek emberi szóval is kifejezhetők. Elmondta a fiatal írónak, hogy némelyik költői kép víziósan hatott rá, egy aszúttestű, zöldes fakírt, korsóvivő, görög lányok sorát; egy gépkocsit, bakján a halállal rajzolnia kellett. De a költővel nem találkozott, mióta festők nemigen járnak az Itáliába.

Liebermann Lenke jött, és egyszerre Kürthy Bálint verseiről kellett beszélni. Az ember végén is idejut, itt áll meg, ez a legtöbb! Berei elmondta lelkendezve, hogy Pesten járt most a költő, kiadja a kötetét, egyszer mutatkozott az Itáliában. Lenke ostromolni akarta, hogy milyen így... de a fiatal író inkább egy versét kezdte, válaszul, aztán a másikat, még egyet, Lenke folytatta a strófát... Éva jól figyelt. Ezek az ismerős, régies, duhaj, magyar szók. Ezeket az apjától is hallotta sokszor, ha keserűség marta Rosztoky Kázmért, ha hideg epében ömölt szét gögös dühe a világra, amelyikben kedve szerinti úr nem maradt. Vagy falusi nagybátyjától, mikor sokat ittak, a kedvük tornyos, hetvenkedő volt még vagy már nehéz, sűrű csüggedés... De hogy ez *vers* legyen, így?... Igen, hiszen *hallik*, hiszen hullámlik tarajosan, haragosan... hiszen megfog, visz... milyen gyönyörű! Csak öneki egy kissé, szokatlanul... ismerős. *Nem így* tanították hajdan, a lugasban. Vajon mit szólna ehhez Novák tisztelendő?

Mindjárt hallhatott felőle is, Nóra, a fiatal, karcsú novellistalány jött, ki nappal gépen írt egy üzletben, s csupa zöltséget ebédelt. Éva egymásra bízta Lenkét s a fiatal írót, a másik pár előbb a benyílóba vonult át - ő maga odaáldozta figyelmét az újonjöttnak, ki - mással oly zárkózott, különös teremtés - neki megnyílt lassankint ideges gögijével, nyomorgó sorsa világundorával, beteges érzékenységgel. Novákról, a híres szuggesztív költő-papról benső, mély, finomult rajongással beszélt; egy saját kezű levelet is őrzött tőle. A leány írt neki először, elmondta, hogy írónő, hogy zsidó hitben nevelték, a püspök egy beszédére célzott, melyet véletlenül adatott hallania; aztán leírta kedélye szenvedélyes hajlamát a katolicizmus, toledói Theresa és az édes assisi szent isteni poézise iránt. Írt valamit Dantéről, a keresztény tudományról, s elküldte két vallásos versét. S a papi főrend maga válaszolt, nyájas, egyszerű emberi hangján az okos pásztornak, kinek minden megtalált lélek drága, de semmit nem akar elsietni. A két „modernül” szép verset a hét végén első helyen közölte egy szép nyomású katolikus hetilap, melynek Novák püspök küldte el ajánlással... Nóra, szegény, forró, magányos kisleány, érzékiesen epedt a misztikus, a tisztán szertartásos után; még a hierarchiális felosztás is elbűvölte, a dogma előkelő, megközelíthetetlen volta, a mély eszmeiség ábrándjai... vajúdó kis művészlelkét mindez *újságával* fogta meg. „Tulajdonképp értelek is, leánykám - simított el Éva a kis boltilány apácás frizuráján -, nagy dolog lehet így felnötten, asszonyul hallani először az »Úrangyalá«-t, az »Üdvözlégy«-et meg a többit; és szagolni tömjént hervadt rózsával; és látni, hogy egy sárga selyem pap halványlila oltárnál magosra emel egy színarany edényt!” Elnevette magát, hogy ő, s így beszél már, de oly élénken látta most, oly pasztellesen, szinte mindjárt hozzáfogott volna. Felállt, újra töltött a csészékbe. A szép kis Berei meg Liebermann Lenke összehajolt fővel, összeakadt tekintettel, oly intenzíven beszéltek a kályhasarak két foteljében - Knut Hamsunról.

Kinn nagy zörömbölés a lakáscsengőn, fesztelen tárgyalás Márisal... másikat néz jött, három „Céh”-beli fiú, és velük két hangos, jókedvű nő. Később Hort is, a „szatirikus”.

- Ach, was für stinkende Melancholie da! - rikkant nagyot az ajtóban a Windel szobrász modellje vagy jegyese, asszonya, mosónője... leginkább mindez együtt. Szép darab leány volt; ügyes gazdaasszony a semmiből is; alapjában jóindulatú, kedves és hű nő. Windel Németországból hozta magával, ott egy szabóműhelyben dolgozott. Az ötödik kerületben tüntető szabadelvűséggel kényeztettek, valósággal elrontották a nők, leginkább Tekla és Schön Olga voltak hibásak ebben. Éva sokszor mondta: rá nem néznének, ha egy kis hivatalnok törvényes hitvese volna.

- Ach, krig' mer was zu fress'n? - és fesztelen darabossággal esett neki a tálnak, nagy pamutkesztyűs kezével tömve be egy süteményt. Embere tréfából úgy ütötte hátba, hogy köhögési rohamot kapott, a sarokba ment pipacsvörösén és szitkozódva. Csató Eszter támogatta, és kacagott a hannoveri kofák öblös, már-már angolos idiómáján... ez mindenben oly jóízűen nevetett, oly hálasan és kedves bután; ha őt csúfolták ki, még legszívesebben. S a novellakísérletei teli voltak népszínműves érzélgős, falusi romantikával. Farkas ezek közben kilötyintette a hímzett terítőre a teáját, s ijedten, buzgón alkudozott a háziasszonnyal, hogy mit adjon, mit fössön a kárért; van egy önportréja, kicsi, azt odaadná; de egy nagyobb tanulmányt is, ha Éva, mondjuk, ráfizet valami párnát vagy meghibált égetésű cserepet. Alig hagyta abba... végre Lizi megesküdt, hogy kimegy a folt nyom nélkül. Evéshez fogtak, Blocknak háromszor kellett szólni, úgy elmerült némán, mankójára térdelve, a sarokban, Éva egy kinn felelt mese-vázlata előtt. Eszter futott a csengőhöz, kacagta, hogy Hort jött; Lizi neki-szilajodva, teli szájjal mondott csúfos, utcai szólamokat az író szemébe, „Du! - Du!” Senki nem értette, de oly mulatságos volt. Ám Hortnak most jött egy novellája a *Kulturában*, egy fiatal fiúról, ki megőrül egy fennakadt liftben négy és fél perc alatt; a mű elolvasása háromnegyed óra; megírása két hétbe került. Hort reszketett érte, hogy Nóra valamit mondjon neki... a novelláról tán, oly ritkán jutott ehhez a szerencséhez, hogy láthassa; de nem tudta, hogy kezdje, idétlenkedett, firtorgott; végre is idézett valamit, halk, egyenletes fahangján, hihetetlen éles gúnnyal a *Katolikus Lapok* vezércikkéből. Nóra homloka még ridegebb lett egy vonással; ó, hogy utálta ezt a fiút, ki oly jellegzetes arcú, mocskos kezelőjű és annyira csúnya volt. Összerezzen a gondolatra: ha egyszer hozzáérne!... „Pedig ez is dicsőséges testtel fog feltámadni az utolsó napon, ha a halál percében véletlenül megkapja a töredelmes bánat kegyelmét, és vágypenitenciában talál kimúltni!” - biztatta. Éva a leányt, de az csak a saját üdvével akart törődni.

Eszter azalatt átrohant a gyerekszobába, és összevesztette a fiúkat a tíz szem csokoládén, amit hozott. Lizi evett, és félmagyarul pletykázott vígan a Lipótváros nőiről; oly otthon volt már e körben, mintha gyerekkorától ennek a kis botrányai izgatták volna... „Ja, weisst du... aztat mindenütt egyformán csinálnak!” Schön Olgáról is tudott, az most valami Sáfár nevűt szedett fel: so ein Jud', mint a többi, de nem közénk-járós, „hogya ne feltűnjön”; de őelőtte nincs titok! - Még azt is tudja, hogy a leány jár el a fiú lakására délután, leckeórák helyett; a jó Gond Tibort azalatt, diesen Trottl' elküldik egy kis „túrór”... Windel komolyan leszidta, hogy nem fogja be megint a száját; neki Schönék vásárlói voltak, Pirkler közvetítésével.

Hort már reménytelenül, hervadtan ült egy sarokban, igyekezett, hogy ne nézze Nórárt. Parlag Emma ment, tüntető kurtán búcsúzva; idáig sem szólt senkihez, némán utálkozott; „az idegeire mászott” ez a társaság. Barátja, a filozóf-író pedig nagyon maradt volna még, sőt, most igazán, de püssenni se mert; Emma rászólt, hogy dolga van, ma este még meg kell írni hét oldalt. Hort a búcsúzáskor valami nyílt, bár több értelmű csúfolódással töltötte ki Emmán idegei feszültségét, s az erős nő ez egyszer összezavarodott, meghátrált. Eszter felkacagott. Windel hangosan, pajtásosan kezdte szidni Blockot, hogy lassan halad a prófétája; ő, azóta

már öt kaldeai papnőt is mintázott „arról a teuton angyalról”. - „Igyekezzünk, komék, a frász kitöri azt a kiállítást!” Egyszerre valamelyik a Bokor Jani új képét, a „Munkáscsalád”-ot kezdte dicsérni, és mindnyájan segítettek neki, tele szívvel, elkapva az őszinte művészi örömtől. Később kicsit megpiszkálták Hióbot, a „Sírbatétel”-t, visszaélésnek találva a ködfoltokkal, melyekre neki pontos teóriája volt fizikával, fénytannal, a szem szerkezetével. „Könnyű annak, ráér, figurázhat még egypár esztendeig! Addig is meglesz a mindennapi libapecsenyéje!” De Farkas becsülettel kimondta, hogy őneki múlt héten egy szóra adott hatvan kroncsit; attól a Majortól is vett - ő tudja - egy csomó vacakot csupa jótekonyságból, pedig az is mindig szapulja! Az nem járja. Azért, hogy Hiób gazdag fiú, arról nem tehet; még a szívességgel se volna muszáj! Elhallgattak egy pillanatra, de aztán nevette mind, hisz valamennyien szerették azért Hióbot - azt a „selyemzoknisat”; az ember csak megkritizálhatja a kollégáját!... Lenke a Major nevével kelletlenül figyelt volt fel, ő mostanig nem mozdult a sarokból s mellőle a kis Berei; tán Jensennél tartottak már azóta...

...Végre mikor mind eltisztultak, későn, színház után jött Szörény Tekla egyedül. Ez jólesett. A kicsik már aludtak odabenn. Márist is feküdni küldték, a vendég mindjárt ráállott, hogy itt alszik ez éjjel. Kevés alvás esett ilyen éjszakákon; Tekla nem látszott nagyon rendezettnék, „belül kissé széjjel” volt megint egyszer; ilyenkor nagyon kellett Éva. Enyhébb világítást csináltak a műteremben, lágy színű, szürkéslila selyemdarabbal fődve el a fényt; így bújt össze a két asszony fáradtan és szeretettel a langyos kályha mellett.

- Mi van veled?

- Mindenféle!... Tudod, hogy Kürthy Bálint Pesten volt? Csaknem két hétig.

- Ma hallottam. De *teveled* mi van?...

- Ej, mondhatok ennél nagyobb dolgot? Pogányom, te! A történelem fel fogja jegyezni ezt a dátumot, minden háborús évszámnál fontosabbnak: most jött ki az első verskötete. Itthon volt két hétig; lehet, hogy mi mind csak azért leszünk híresek, azért őrzik meg nevünk, mert egyszer vagy kétszer valahol beszéltünk vele, vettük néhány durcás, parasztos szavát. Hisz ez egy vátesz, értsd meg, egy zseni! Az egyetlen, ami a földön nagyszerű; ez a különös, beteg túlvirágzás, az emberi csoda... félezer év termi egyszer! És itt jár-kél, beszél, iszik, szeret előttünk szinte... egyszerűen, vadócon, primitíven!

- Nagyszerű! No, mondd meg már, hogy ki az, akit „szeret!” Így, két hétig?

- Istenem! Aki éppen hozzátapadt; valami kis senkit szedett fel! Egy kis pesti lány, éhes, buta, csinos és szemtelen; de mindegy őneki! Micsoda versekben írta meg azt is!... *Ezt* írta meg róla, de isteni részvéttel és férfi megvetéssel; nála minden teljes, a végső határokat érintő, a trágyadombban s az utcai szemétkben is azt látja meg, az emberlét örök mozgatóit: élvezetet, vágyat, gögőt, halálrettegést, kint, sárig leromlást, felmagasztalódást... Ej, hát *ő* itt van! Nem járt ezen a tájékon vagy ötszáz éve. Én mindig tudtam, vártam gyermekkorom óta, de a magam fajából vártam. „*Most* kell jönni neki - gondoltam -, s itt, ebben az országban csak ez jöhet: e regenerált, ősi lélek, az újzsidó!... A gettó sűrű és füledt energiáit hozná, a kazár fájdalmat, prófétai önismeretet és dühöt...” Nem így lett, ez: *a magyar* megint; ó, mennyire! Soha tán ily teljesen, tragikus, rettenetes, egekből záporozó lírával! Nekünk újra csak az a dolgunk: jelen lenni, elfogadni, magunkba érezni; visszaelkendezni felé csodálatban és hálás, hű kutya-szeretetben. Azt hiszed, nem hivatás ez is?... Néha egész fajtának adatik... Ó, hogyha egyszer asszonyul...

- No, halljam már azt a kis fehérszemélyt!

- Az semmi, kéthetes ügy! Az élelmes kis pimasznak a fejébe beszélte valaki, hogy ez jót fog tenni a hírnevének. Kis színészleány, görcsös zsidóambíció... Margot tenyészti vagy két

szezonja... tudod, az, akit egy ideig Vajda múzeumi titkár, azaz hogy most már igazgató... mi az, mi baj? Csak nem barátnőd, az Isten szerelmiért? Mert mi kettőnknek már mindenki az lehet, fiam; mi vagyunk az a mesebeli aranykacsa: aki hozzáér, bearanyozódik és odatapad, aztán másik, harmadik, egész sor... Megindulunk, Évám, a Lánchíd főnél; az Itália-kávéházban még pincér vagy boltilány, de mire hozzánk ragad, jön velünk, mint *nagy poéta* tovább. A Móni boltja előtt egy vigéc ácsorog, nosza hozzánk: már *festőművész, kritikus*. A körút sarkán egy méla fodrászinas, jó lesz *bölcselőnek*!... Jaj, Évike, hogy mennyit beszélek én ilyenkor, szegény fiam!

- Szédülök! Feküdj végig a díványon. Van rajtad valami fűző?... Igen, hát mi van, beszélj már! Mitől vagy „belül széjjel?”

- Á, semmi tulajdonképp! Igen!... Ma estére, úgy volt, hogy nálunk lesz Kürthy vacsorán. Margotnál találkoztunk. Egy versében már régebben köszöntött engem egyszer, a költő-testvér, a mai asszonyt... De a személyében egy vad, bumfordi legény, tájékozatlan, szeszélyes; oly mindegy annak, fiam, hogy kikkel van, kik dörzsölköznek hozzá. Jobb is, ha nem él itthon! Persze, Margot megfogta; a fiait, a házát reklámozza már vele. Szóval; meghívtam; el is ígérkezett, vártuk. Hét után küldte a boyt, hogy mégis csak el fog utazni már hajnalban, valamit pihenni is akar... mese, majd ő lefekszik! Tán a kis némbert kellett még kidobni, vagy inni egy utolsót a hazában!... Micsoda emberekkel iszik! Egy kicsapott, vidéki színész, züllött újságíró, egy félbolond, öreg professzor; mindegy annak!

- Persze... iszik!

- Ez... hozzátartozik, igen! Egy nagy, vérmes fajta gyors összeomlása ez, ártó mámorokban, ősi átkoktól verten, büszke göggel dobva oda magát a fátumának; gyönyörűket szikrázva, halálos szépen, szivárványlón, az elomlás előtt.

- Igen?... - emelte fel a fejét váratlanul Éva, aztán egy percre elgondolkozott; a vér rózsaszíne átszínlett arcán... - Hát erre vártok ti, persze, ennek a... rothadásnak a szagán andalodtok? Ti!... Rendesen élt az apátok, pénzt szerzett össze, magatok is gonddal vagytok a folytatásra szépen... és ez legyen nektek az üdülés, a cirkusz egy „fajta romlása” kell az idegeiteknek műélvezetül; kik nem láttatok soha rokont rondán, borgőzben, elbutulva, mint az állatok?... Ó, Nérócskám! Eb ura!... Hátha még nem is olyan biztos?...

- Éva, Évám!... Te most gyönyörű voltál, még nem láttalak így; sose hittem! „Eb ura!” Kell, hogy most megöleljük egymást!

- Hagyj - mosolygott már -, ne műélvezz engem is!... Most pedig megiszol még egy csészével, és elkezded végre; ej, az embert magatokhoz bolondíjtátok!... Fogsz nekem valahára szépen, komolyan, magadról beszélni?

Tekla feje alá gyűrt egy párnát, és kioldotta a szoknyakötést karcsú testén. Ideges bőrét minden feszélyezte már. Megnedvesítette a tealével keskeny, forró száját.

- Ó, istenem, hát magamról... azaz hogy Szinnay Gáborról, ugye?... Tudod, hogy Viktor unokabátyám egy nagyon gavalléros kis összeggel lerázta a lapunkat, a *Kultúrát*?

- Tud ő, ugye, a dolgaidról?

- Hogyne, csak nem gondolod?... Mindjárt megírtam Gábort. Azóta köztünk is minden megszakadt.

- Nos és az újság?

- Megpróbálunk megélni a lappal, ahogy lehet! Á... szegény fiúk! Az a kár, hogy én nem vagyok teljesen független anyagilag; az anyám persze azt szeretné mégis, ha férjhez mennék. Ajhaj... s most megint, hogy a nyakamra nőtt egy erkölcstelen ügy, házasember-ügy!... Szörnyű, hogy a lapunk olyan keveset fizethet Kürthy Bálintnak! *Hogy kellene annak élni!*...

- Most már eleget hallottam a költőről, akihez még nem volt szerencsém.

- Persze! Hát *én*... én benne vagyok, Éva! Magam kerestem... szinte én voltam a csábító; hisz tudod! Ki tudja, hogy vagyunk ezzel, olyan szomjas voltam már! Az emberben megvan a szerelem, mint egy oltáron a kincsek... tán mindegy is kicsit, *ki* az, aki jön, hogy a szertartást elvégezze! Már szomjas voltam... és verset írni is kellett.

- Bolondkám! És most jól megy-é dolgod; az a fő?

- Tudod, a szerelem mindig jó! Egy ilyen régi gavallér ne értene hozzá! Már az apjánál jó iskolába járhatott. Milyen kedves, mikor hódol, mint egy templomos lovag... és direkt újféle szókat lel csak úgy magától, nem is tudja... a levelei stílusa meg olyan, ahogy a negyvenes években írtak. Igazán drága ember!

- Bajod van tán azzal, hogy nős?

- Á, bánom is én! Miért ne kotkodácsolna ott Szinnán egy jó, régi feleség! Én csak nem ártok se neki, se a gyerekeinek, pénzbe nem kerülök, elválasztani se akarom... sőt!... Azt akarom, hogy hozzálasson, hogy csináljon valamit az életével még! Lehetne?... Hogyne! Az ő mostani fejével akármelyik zsidóember „tehetséges” volna! Rá fogom venni, hogy akarjon, dolgozzon! Kezddjen valamit újra.

- Ó, ezt rendesen hiába akarjuk!... - szólta el Éva magát, mintha emlékezne.

- Lám, te nagy tapasztalt! Mégis megpróbálom, mert... mi mást is csinálhatnék vele, szegény kedvesemmel, szegény magammal!... Az egymás dicséretéből kifogynánk végre, a sok, szenvedélyes *megmutakozásból*. Elfogy az emberben az *új*, elfogynak a versek, a kardliliomok és egyéb hangulatszmokkériák... de tudod, egy szereplő ember, országos valaki mögött állani asszonyul, titkos intézőül... te, nem volt ez neked is (ne neved!) kislánykori álmod?...

- Szóval - kamasz lányom, költőm, udvari asszonyom!... arra fogod készíteni, galvanizálni szerelemmel, hogy fellépjen az ősszel képviselőnek. Nagyszerű!... Lehet, hogy csak bátorság kell, és megy az ilyen nekünk! De mondd csak, az ő pártállása vagy mije, hogy is van az? Azt mondják, a mi piktoraink ügyének, *minekünk*, szóval, használni tudna. Tudod, hogy Gond Tibornak mi az álma?

- Hogyne! Ez hát misszió volna számomra, a művészetért, az „ügy”-ért, mi? Kisfiam, be kell hogy valljam, félreértés ne legyen: hogy ilyen, bolond, zilált estéimet nem számítva... nem vagyok semmiféle hősnő, ki bőrét adja az eszméért. A szerelmemem tetszik nekem, és érdekel még nagyon... és jól, kellemesen ülök ebben a viszonyban. Csak *látom* őt, világosan is néha; mint ahogy önmagamát még százszor kegyetlenebbül. Ez nem azt jelenti, hogy nincs már ebben pompás mámor, megfélejtkezés. Milyen óráink vannak! Igen! *Én* vagyok „fölül” ebben a szerelemben is... ez végzetem, úgy látszik. Talán, ha egyszer teljesen kiadnám magamból a szerelmet, ami van bennem, az alázatot, odaadást... nem is írnék többet verset.

- Ments isten! De felelj a kérdésemre.

- Igen, hogy miképp gondolom? Várj csak, hogy is van? Gábor most negyvenöt éves... nagy gonddal fösteti a bajuszát, rugalmas, lelkiileg eleven még, politikai pályát ilyenkor kezdenek. De övele korán kezdették, az volt a baj! Tulajdonképp ez sem, miért? Egész lejártnak hitt emberek fel szoktak támadni hihetetlenül!... Elmondom röviden. Az apja, a pártja képviselőt csinált belőle harmincéves korában, az öreg labanc nem akart meghalni addig. A közgaz-

gatásból jött a Házba, név és hagyomány támogatta és kötötte is; már férje volt egy távol rokonának; néhány előkelő asszonykalandban diszkrét hős. A gazdaság is rászakadt az öreg halálával, nem volt minden a legideálisabb rendben; az asszony vagyonát is kezelni kellett. De a párt érdeke szent volt, ebben nevelték... és mi tagadás, az a párt adott egyet-mást ennek az országnak. Rekonstruáló idők születtek, és rekonstruktív szellemek voltak a nagyjai, néhánynak nem ok nélkül van szobra Pesten. Volt köztük néhány erős, komoly úr, ott fogták meg a dolgot, ahol lehetett, s azt csinálták, amit lehetett: néha csak egy kis rendet, néha egy jó törvényt, néha Vaskaput... Szinnay Gábor katonája volt e rendszernek, sem első, sem utolsó. Nem stréberkedett, tette, amit elvártak tőle bizottságban, delegációban is... senkinek útjába nem állt. Egyszer az asszony betegeskedett; otthon gyerekhalál: valami nőügy megundorította... eszébe jutott, hogy elmegy utazni egy kicsit... Itáliába, egyedül, komolyan! Mindig voltak ilyes fiatalkori álmai: művészet, kultúra... homályos, pusztai vágyak; ilyesmi gyakori a ti férfiatoknál... és milyen őszinte s milyen ügyetlen, drága! Hát nekigyürkőzött, mint valami modern talajjavításnak otthon, vagy újfajta vadaskertnek; tanult, olvasott, jegyeztetett odakinn, gondolkodott mindenben; néha eredetin, ráhibázva, legtöbb helyt iszonyú laikusan, „józanul”. Persze, népszerű könyv lett. A hivatalos kritika is részes a bűnben; némelyek komolyan vették. Kedves, régies könyv, néhol úgy hat, mint mikor Kölcseynek felfedezi és kivonatolja neked az antik Pitagoraszot meg a többit... Szóval, ebből lett az a szörnyű ügyetlenség, az ő államtitkársága a kultuszban, féléves, kellemetlen szereplés... Egy kisember ott, az a Vajda gyűlölte őt; azt mondja a drága, hogy tudja az okát és megérti. De mennyi bajt csinálhat egy kicsiny ellenség! Az a buta képvásár-ügy, a hamis Grecók... micsoda „szakembereket” lehetett és kellett volna bemártania, akik inkább és hivatottabban benne voltak; kiknek ahhoz-értés volna a kenyerük, titkos tanácsosságuk, katedrájuk! De Szinnay „gavallér”, ezt tudják róla. Maga maradt a szószban. Az ellenzék, a mai tábor (kedvelt nagybácsim felekezete, szegényé), már kész volt felhasználni az ügyet... de akkor kitette magát Pally Péter, az elnök... az ő „puritán” tekintélye. A história elsimult, nálunk szokott így, amilyen könnyen felfújódik valami. Néhány újsággal a pártkassza elintézi. És Pally nem engedte Gábort elejteni, pedig szívesen hazament volna. Nem szabad; itt maradjon, demonstrálni, hogy nincs semmi baj!... Hát maradt a Házban, és belekerült a másik furcsaságba, a Majthény-féle munkásjavaslat tervek ügyébe. Benn a pártban okoskodtak Hióbék ellen, a nagy Sonntag-képviselőt ellen, mindenki ellen!... Hogy miféle reformer-csőkevények viselkednek néha egy ilyen magyar úrban, micsoda hajlama radikalizmusra, a „tehát csináljunk”-ra üt ki rajtuk néha évtizedes, generációs konzervativizmus alól! Így vagy úgy: rebellis fajta ez! (Azért nem ment itt jól soha forradalom; nincs meg a hozzávaló szolgaság, vezérbálványozás, ahogy Máthé Ferink mondaná!) Hát belebolondult ebbe az új-második Józsefségbe... A legalsó néprétegek jóléte; szövetkezés az elnyomottakkal a főúrkurucok fékentartására; jogkiterjesztések; nemzetiségi idealizmus: igazság; méltányosság; megnyirbált klérusjavak, trializmus... egy háromnyelvű, boldog, nagy-nagy-nagy Birodalom... Hát ennyi zagyvalék, fantasztikum, kifordított martinovicsság... rossz költő ez, szegény Gáborom! Pally tűnődni látszott... nem lesz jó mindez szalmaszálnak? Akkor már kapaszkodni kellett egybe-másba! De meggondolta, milyen inszolid... Ennyit már sokalltak volna odafenn! Meg Feriék is, drága hitfeleim siettek kompromittálni az eszméket - magukénak vállalni. Hát *nem*! Inkább egy-két évi pihenő! - döntötte el Pally; és milyen igaza volt, milyen gyorsan vitézlett le a tulipánpárt! Majtényt s a néhány emberét, Gábort is, leküldte hamar... főispánoknak. Az a végén volt, akkor már csendőrrel installáltak; de Gábornak nem volt csúnya baja a te megyédben, tisztelték a személyét mégis. Négy hétig tartott különben az egész... de az eseményeket te jobban tudhatod. Én így látom... ezt a hányódott, zagyva magyar karriert, ezt a véletlenes embert, ki... ha tán valahol egészen színt vallhatott volna!... Vagy ki tudja? Van az ilyennek igazán helye valahol?... Uram isten! Hiszen a kedvesem!...

- Így hát ő ma a Pally embere?...

- Ahogy vesszük, ahogy ő akarja! Szinnán megválasztják pártonkívülinek is, akárhogy! De persze, akkor kevesebbet érnének vele - a piktoraink!

- Ím hát, kezdedben az ifjú magyar művészet jövője, asszony!

Nevettek, hangosan, némi asszonyos, cinkos megvetéssel mind e férfijátékok iránt. Aztán elhallgattak, messze tűnődve vagy elálmosodva kicsit. A kályhatűz kihunyóban; kinn, a rolók mögött februárvégi, még havas és felhős derengés. Éva lassan ágyazni kezdett két kerevetre.

- Ajhaj, az ifjú művészet! - ásított fel a vendég, fáradtan a sok felületes gondolatától, melyeken idegességében átrohant. Ma képromboló kedvében volt. - A piktoraink! Micsoda szent dühvel fáradsz azok is, hogy majd mutathassanak valamit, amire senki se kíváncsi, senki sem kéri tőlük. Bokor igazán nagy művész, nem tehet róla, ez, ugye, már kétségtelen? Az aranyoskúti, régi iskola klasszicizmusa ez már; kész, érett dolog! A többi... meglássuk!... Az ember, tudod-e, nemigen ért egymás dolgához, csak rámondja, mint az egyszeri király aranypalástjára: látom, isteni!... Ha ennyi sok derék, szomorú ember él-hal érte, bizonyosan szép, nagy dolog lehet az a modern festészet! - gondolom el. Hisz mink is így vagyunk a magunkéval!... Igaz! Szegény Gond barátod, mondja Olga, most állandó aggodalomban él Sáfár miatt, hogy ő (Olga nämlich) tönkre fogja tenni! De nagy kár is volna egy ilyen „se kinn, se benn” fattyúér’!

- Mit akar vele?... Hisz menyasszonya is van!...

- Nini, hogy izgulsz te ezen! Naivám!... Egyébként az a menyasszony, úgy tudom, valami beteg, vidéki leány, gyógyíthatatlan béna; csupa kegyeletből hordja a gyűrűjét. Vagy ez a Szerelm?... Vagy az egész nem is „létező”, csak a pesti életet „költészíti” vele a szerencsétlen?

- Hányszor mondtad te ma: szegény, szerencsétlen!

- Nincs tán igazam? Azt hiszed, jó lehet a *Nemzeti Újság* zsidaja lenni, s egy milliomos-lánnyal marakodni kétszer hetenkint délután - aki olyan szép, mint a nap, majd szétfeszlik már, enervált, bolond, kíváncsi... de félti a kislányságát, önző kutya? Most úgy vannak, hogy a fiú gyötri, csúfolja minden mozdulatát, ritmizáló hanghordozását, erkölcsét, olvasmányait, csókjait... és egyre veszettebb utána... Igaz, téged meg akar kérni Olga, hogy két rajzórát mintha... tudod, mintha adnál neki, házon kívül, az anyja miatt, tudod, aki ugyan a maga idejében... Szóval: igen?

- Mit lehet csinálni? Vigye az ördög, pfuj! A pénzt, persze, elküldöm neki kesztyűre.

- Ahogy akarod, hisz veled úgyse lehetne beszélni! Milyen jó vagy te, szegény! Szegény, szegény, szegény mindenki! A freudista öcsém, Máthé Jani tud erről egy hosszú marhaságot, mikor az embert így üldözi a szó, a „képzettartalma” ez. Hát az a sok álmodó, éhes piktor nem szegény? A Windel Liszkája nem hímez neked éjszaka, pénzért, hogy nappal ebédet csinálhasson az urának? Jaj, te, hát a múltkor mi sült ki? Van most egy takarítóném, hogy Margit szobalány beteg; Móni ajánlotta. Képzeld, az valami vonatkozásban kell hogy legyen szegény kis Farkas piktorral; nénye vagy kvártélyos asszonya... Egyszer véletlenül kihallgattam: szólt hozzá, mikor ajtót nyitott neki nálam; *tegezte*. Másnap vettem szegény fiútól vázlatokat. Olgával is vétettem. Miért nem fogod te fülön számukra azt a vén Pirkler jobban?...

- Nagy róka az, bajos! Azt mondja, eladásra nem kelendők; úgy... későbbre, eltevésre pedig... nem bízik bennük még! Csak Bokorban hisz; abban már nem virtus hinni! Bár nem tudom, hogy „Ezsajás”-ra nem spekulál-e? Titokban lesi, hogy mi lesz belőle.

- És persze, te se akarsz a bőröddel heroína lenni az „ügy”-ért. Szerelmes beléd a vén füles, most egyszer megjárta - szegény!

- Bolond, hát ezt meg kitől hallottad?...

- Azt hiszed, struccmadaré a fejecskéd, homokban? Mindent tudnak, mindnyájunkról! Az ősszel pár hétig Hióbbal voltál hírben, de azt mindjárt tudtam, hogy alaptalan.

- Hióbbal? Örültség!

- Mit ijedezel? Az a jó neked, ha nem igaz egy pletyka, mert akkor mindjárt elül. Akármikor módodba' van megcáfolni vagy élesztetni... így palástolni vele az *igazat*, ha van vagy lesz. Csak nem élsz örökké így, te szegény?

- Álmos lehetsz már!

- Jó, jó! Te drága! Jó éjszakát, édes!... Kürthy Bálint most indul Párizs felé. Ha igaz!... Vajon van állandó asszonya odakinn?... szegénynek... Jó éjszakát!

12

Pirkler panaszolkodott a tél vége felé Évának.

- Már látom, magadtól el nem jössz hozzám, menyecske, te kis prúd gojné, legodaadóbb... barátodhoz, no meg ne ijedj! Pedig kell nekem, hogy megnézd az otthonomat, hogy belépj egy hajlékba, ahol néha sírva álmodoznak... magányos, szürke estéken, egy magányos, szürke fejben... egy távoli, gőgös, idegen úrnőről; egy érthetetlen, izgató, édes, rossz asszonyról!... Hát ha én március végén rendeznék valamit, egy kis bált, maskarádét, mit gondol... és meghívnam mind a maga művésznépét... hisz úgyis meg kell már ismernem közlő azokat a csudalényeket, tán káruk se lesz belőle. Akarná? Eljönne akkor? Játszana a háziasszonyt szegény, magányos barátja házában?

- Háziasszony, Mónika, nem kell magánál pompásabb, erről legendák vannak. De vendégnek örömmel megyek a barátaimmal. Ilyen nagyszerű emberhez, akinek a jelzői folyton színe-sebkek; és egyre gazdagabb a műgyűjteménye, amire az ember már nagyon kíváncsi.

Kevés perce volt a meggondolásra, de a barátai érdekére gondolt őszintén, s nem bánta meg, hogy megint ilyen nyájasan bánt el Mónikával. Az öreg fiú amúgy sem volt mostanában kellemetlenül tolakodó, elég burkolt kis rendreutasításokat is elértett mindig; aztán neki hasznos és jó üzletfele, és hát miért is ne bolondoznának egy éjszakát egy szép, meleg, finom lakásban? Furcsa, érdekes gyülekezet lesz, ha Móni őt kéri meg a név-összeírásra! Már régen elhitte önmagának, hogy az egyetlen élmény és lelki igény számára a „pancsolás”-on kívül ez; nézni, mulatva és jóakarón figyelgetni a többieket. És az ilyet csak el kell hinni egyszer önmagunkról... Ez a sokféle figura: Móni sem volt számára érdektelen; s a hódolata... néma, lovagias férfihódolat mindig kényelmes és hízogó; ha csak biztos lett volna teljesen, hogy sohasem kell igényektől, félreértéstől, továbbmenéstől félnie, folyton tartózkodó vigyázz-állásban! Milyen más, mennyivel értékesebb volt ezért a Gond Tiborhoz való viszonya!

Kinn nagyon tavaszos volt már az este, amelyikre pár napon készültek mulatva, unottan vagy keservesen Budapest néhány igen különböző otthonában.

A Windel-műterem Lizije hajnal óta varrt kisírt szemmel lomposan és alig étkezve, mert az ura elment pénz után. Összeveszttek megint csupa ingerültségből, vagy csak hogy annyira „nem pászolt” együvé a természetük. Rosszul kezdődött a viszonyuk; a leány egyszer valami könnyelműség tébolyban, lumpolás közt, hangosan, szerencsétlenül közönséges formák közt lett a férfié, s oly egyszerűen, szinte kéretlenül, mint a legkönnyelműbb némberek. S bár megszerették egymást, bár nem volt nála feleség kifogástalanabb, dolgosabb, hübb; marakodni kész, mint a jó kutya, társa érdekében az egész világgal; valami most már el volt hibázva

menthetetlenül. A férfi rossz óráiban kész volt kételkedni abban is, hogy ő e lánynak az első szeretője. Sokszor bántotta, vádolta szembe, néha felháborítón és képtelenül; mert a nő nem éppen azt felelte a vallatásokra, amit elvárt volna tőle; vagy szájaskodva is túl nagyon érezte a függést tőle garas és pártfogó nélkül itt, az idegenben. Azonkívül Lizi mégiscsak *hitves* vágyott lenni, görcsös, szívós és nem jól palástolt akarattal. Német polgárlány volt, ha árva és zilált sorsú is, epedt a rend és elhelyezettség után, s nem vigasztalta, hogy néhány gazdag, kölönc nő tüntetve nyájaskodik vele. Sőt, magában gyűlölte mindet, befolyásukat az embereire, ki azóta lel ezer hibát az ő hangján, beszédén, evésén, modorán, mióta idekerült vele közéjük. Sokszor kiabálta dühében, hogy ezerszer különbnek érzi magát, mint azok a gazdag jófélék, akik büzlenek a semmittevéstől és a rosszaságtól, s a szegény szobalányukkal parfümötetik végig a céda testüket, mikor tilosba indulnak. „Az egész művészet, amit csináltak, csak az ő szerelmeskedésükhöz kell!” - kiáltott, éktelen dühbe hozva vele az urát. Pedig őszintén tetszett neki a jó kép, szobor; született hajlama volt, hogy kedvét lelje ilyenben; ezért is hagyta rávenni magát, hogy födetlen teste szépségével is szolgálja, bár érzése, nevelése tiltakozott. Később észrevette, hogy ez levon értékéből némelyek szemében, s ez is bántani kezdte; de oly drága a fizetett modell s oly erkölcstelenek, a féltékenység megölte volna. Pedig tán emiatt nem akarja feleségül venni, áldozatkészsége a gát..., szégyelli? Háborgott a méltatlanságon, a gaz világ előítéletein, melyekkel - ő, milyen szívesen azonosult volna egy nap alatt! Nem volt nála szemfülesebb erkölcsbíró így sem; mindég diadallal hozott haza egy-egy szerelmi pletykát az ismerősökről. Egyszer úgy volt, hogy gyermeke lesz, s akkor Windel tett is lépéseket a házasságra, de aztán elmúlt a reménység és minden. Tán régen törvényesítette volna is már, ha Lizi nem követeli oly mohón és mindenáron; így konok férfigyanakvással a fejébe vette, hogy a nő nem is szereti őt, csak meg akarja fogni, csupa önzés az egész. „Gott! Azért ami falnivalót te szerzel nekem? - kiáltott néha a lány vak dühében - azt ugyan, ha kiállok az utcára, éjfélig egy hónapra megkeresem!” Ilyen durván ment néha... de csupa szó csak, viharos, dühös kipakolás, utána szélcsend, egyetértő, pajtásos, szerelmes, víg napok, mikor összekapaszkodva mentek a kiskocsmákba, élcelték, kacagták az egész világot; otthon együtt főztek, mosták a műterem-padlót, terveztek olcsó és egzotikusan művészi öltözeteket a Lizi szép, ép alakjára. Ó, ha egy kis pénzmag jött valahonnét, s egy-két napra a leány is belement a könnyelműségbe, mely a legtakarékosabb pazarlás volt a világon! De oly hamar jöttek nincstelen napok, váddal, ingerültséggel, bosszúsággal. A szobrász sokszor egyedül ment el teára, úriasszonyokhoz, azt mondta, kedvükbe kell járni a gazdag embereknek, belőlük él. Máskor maga undorodott legjobban ettől, szeretett volna aszkéta módra élni, bezárkózva, akár koplalva a művészetért; s elhitette magával, hogy az asszony, e gyakorlatias és pénzvágyó, gátolja meg ebben, miatta megy tönkre a talentuma. Az is bosszantotta, hogy a bajtársai, kivált a zsidó Block, folyton az asszony pártján voltak, nem értették a rosszását hozzá, sürgették az esküvőt. Liszka meg fenekedett a nőkre; egyszer Éva olyast talált mondani, hogy művésznek nem jó a korai házasság; azóta meg volt győződve, hogy ő beszéli le Windelt; de nem vesztetett össze Évával, elfojtotta dühét, mert az hímeztetett vele pénzért... Ó! Ezerféle horzsoló baja, nyüge, ütődése a szegény embernek! Milyen könnyű gonosz lenni ezekről, ha véletlenül nem szentnek születik az ember!

A leány feje teli volt velük, kimerülten ült a füledt, ruharongytól szemetes műteremben, és vértolulásos fejjel, viharos érzésekkel, bánva minden szavát már, de kiengesztelődés nélkül, varrt, zakatolt a gépen, a harmadik kosztümöt fércelve össze ma; ezt saját magának; Blocknak szívességből csinált már egy nagyon korhú és mesteri öltözetet. Schön Olga tanácsolta a sánta fiúnak, hogy mint lord Byron jelenjen meg, adott mintának egy régi arcképet... s a kívánsága parancs volt az Ezsajás festőjének, ha utolsó garasába került is a drága szövet, Lizi két napig babrált vele. Az ura lenge „fakír”-jelmezéhez csak az este foghatott, egy avítt, de valódi, keleti rongydarabjából tűzködve össze festői *sarongot*, de tarka selyem *kabáját* is kellett varrni, felsőtestre valót a tisztesség kedvéért. Most végre sebtén és fáradtan tákolt magának

egy igen egyszerű amszterdami halárus ruhát, mely akármi más is lehetett volna, ha fodros fejkötő nem teszi jellegzetessé. Block az imént próbálta fel a jelmezét a tükör előtt, botorkálva a mankóiban, ámulva és hálálkodva, s az Olga mosolyára gondolt, ha barátságosan körülnézdeli, és azt mondja: nagyon szép lett, igazán!... Egyébre nem is gondolt, soha többre, bölcs és csendes fiú volt.

- Mit gondolsz, Block Simi, eszik az valahol, valamit? Ott csak tíz után lehet hozzálátni, addig kifordulhat a gyomra, délbe se zabált a méregtől, pedig volt mit! Eridj, Block Simi, van a kasztniba hús is meg két palacsinta délről, kapd be hidegen, én nem érek rá, mindjárt fészülködni kell. Csak jönne már, hogy adnék enni neki is!

- Ne félj, Lizike, mindjárt itt lesz, biztosan várni kell neki Hióbra; nekem azt mondta, tőle fog kérni. Itt lesz rögtön, hoz pénzt, megeszi a palacsintádat, én nem vagyok éhes; aztán elmegyek, hogy kibékülhessek, és jó lesz minden, máskor ne mondj neki olyanokat.

- Nem fogsz elmenni, csak a fülkébe, felöltözöl ott, attól mi kibékülhetünk, ha akar... de félek, Simike, hogy már nem fogunk többet!

Sírás fojtogatta a torkát.

- Sokszor azt hitted, aztán mégis! Jobb lesz, ha átmegyek haza felöltözni!

- Nem, az istenér'! Ne hagyjál magamba! Én egyszer leugrok itt az ötödik emeletről; le az utcára.

- Lizike, azt nem szabad! Akkor az urad, szegény, nem kérhetne tőled bocsánatot!

- Milyen jó ember vagy te, Simike! Ha veled összeállna egy asszony, annak jó volna, csendes élete volna!

- Az csak tőled függ, Lizike, hogy csendbe legyél!

- Gott, hisz az a kiabálás csak rossz szokás, a néném, aki nevelt, süket volt; meg amikor vert (mindig vert szegény), hát ordítottam, hogy hallják a szomszédok, és bejöjjenek kivenni a kezéből. Aztán a mesterem... mindig szitkozódott, sokat ivott. Szokás csak, el tudnám hagyni, olyan jó így csendbe; de ez az ember olyankor még nagyobb kiált, és... azelőtt engem „originell”-nek mondott, hát most miért nem vagyok jó... amiért azok a gazdag rongyok, azok a...

- Lizi, Lizike, szegényke... látod, már megint, hogy kiáltasz! Fészülkődj szépen! Én megyek öltözni, készülj fel szépen, csinos légy, mikor jön!

Hiába volt, Windel csak kilencre jött, már kocsiival és nem egyedül; Farkas is jött vele, és fel is szaladt a sárga szatén, papírcsillagos bohócruhában, nagy bakugrásokat csinálva a lépcsőn. Őnáluk akart maskaracipőt húzni, festéket kenni. „Ügyelj, Kuttyus, a csipkegallérra, és ne sokat igyál!” - kiáltott be a kocsijukba egy fiatal nő, és köténye alá dugott kézzel, ijedten szaladt fel, hogy látta: más is ül benn. „Lám, hát kedvese van, és hogy tudta titkolni, lám, itthon hagyja szépen, nem hordja, mint a majmot! Milyen okos dolog tőle! Többre is fog menni nálam!” - tűnődött Windel rosszkedvűen. De röstellte, hogy az ő perpatvarukat mások észrevegyék. Liza meg Block felöltözve vártak régen és már szorongva, összebújva az ablaknál. Bekiáltott, kedélyességet erőltetve, dicsérte a ruhákat, pofozkodott a bohóccal, egykettőre feltűzte a sarongját, füttyült és tréfásan káromkodott. Liza látta, hogy meg van borotválkozva, de nem merte megkérdezni, hogy van-e pénz, honnan, mennyi; és evett-e valamit? Úristen, milyen borzasztókat mondtak egymásnak pár órával ezelőtt! Már hiába! Ilyen hamar kibékülni úgysem lehet! Most legjobb is felfüggeszteni mindent holnapig. Tán nem is lesz soha holnap, bár ne is lenne! Az éjszaka mulat az ember egy nagyot, istentelent, azután lesz, ami lesz!

A nagy, lipótvárosi bérház liftje előtt megtorlódtak a maszkos csoportok, várni kellett. A házmester-család kigyúlt kacagni a lépcső alá. Lenn egy borzasztó halálfej várt már, rossz szabású kölcsönfrakkra feltéve. Mereven fordult egy hófehér, földig peplonos, lenge görög nő után, kin lágy csalánvászon volt a szép redőjű ruha, s a haját leszorító abroncs olcsó arany-zsinór; egyedül jött, sűrű, fehér fátyol arcellenzővel, karcsún és sietőn besurrant még előttük a megtelt liftkosárba.

Egészen csinos maszk lépett melléjük, félig gascogne-i, félig íródiák, de finoman készült, bolti holmi; szép ingfodorral az apró, gondozott körmű kis férfikezek körül. Az álarc úgyszólván csak egy hatalmas Cyrano-orr, de oly ügyesen illesztve, szinte odanőtt; akárki volt, jól állt ennek az arcnak!

- Mondd, maszk, örülnél te, ha tetszenél nekem? - kérdezte tőle Liza hirtelen, lágy hangon, oly szelíd jókedvvel, hogy a mellette álló Block elbámult. Az előbbi óra hatása alatt volt még, fáradt és bánatos, enyhületre vágyó. A könnyek nyoma ott égett a szemén, melyet nem takart a fehér selyemdarab; könnyedén volt odatűzve a kis holland fejkötőhöz, az alól dúsan, kedvesen bomlott ki a sok, szőke, erős, igazi haj. A maszk hosszan figyelt a hangra, próbált átnézni a fátylan, megakadt szeme a nyúlánk, hibátlan alakon, mustrált soká; nem ismerte meg. Mert Liza nem kacagott fel, ahogy máskor mindég, némán, nyugodtan állt, és ismételte:

- Örülnél te neki?...

- Azt, gyermekem! - felelt az ismeretlen halkán, idegenszerűen - mindég neked kellene megmondani! „Bácsi, itt az öröm!” - Kis hallgatás után hozzátette még: „Ez volna a te hivatásod mellettem!”

Lizi nem értette a szavait, s ez nem az ő hibája volt. De két kicsiny, sötét szem melegen, várón nézett a szemébe, majd sürgetve, szinte fájdalmas tekintettel; s ő viszonzni kezdte, megfogva, elcsodálkozva, felelőtlenül, mert a szemek éghettek szabadon, külön; s rejtve maradt az arc sok áruló vonása, kifejező remegése... Windel a sarongban most jött csak be a kapu alá, a kocsissal alkudozott odakinn. Egy percig szemben állt a halálfejjel, s valami apró, gyerekes csúfolódást mondtak oda egymásnak. Miért épp ezt, miért mindjárt kellemetlent, mihelyt társasforma nem véd és gátol a maszk alatt? Tán ijedt védekezésből, megelőzi a másikat; vagy csak őszinte, emberi ösztön ez?... A lift, a „halál”-tól visító házmester-lánnyal megindult velük.

...Mikor Rosztoky Éva Gond Tiborral megérkezett, szándékkal is késve tán; a Móni szalonjában, a dolgozószobában s az ebédlőben már kavargott a sok tarka, rejtélyes arcú emberfigura. A lakás ki volt szélesítve, a bútorok eltolva, nagy asztalokon tömérdek hideg étel, nyitott pianínó, erős fény. Hangos női nevetés, ide-oda hullámlás, céltalan és zavart találgatások... az első fél óra nem volt olyan mulatságos, amilyennek sokan előre elképzelték. Érthetetlen maszkbál-tradíciók hatása alatt mindenki igyekezett a másik rovására valami tréfát csinálni, mely rendesen sehogy se sült el a zavarba ejtő idegenségben. Viszont mindenki valami kíméletlen személyeskedéstől tartott; ösztönszerűen visszakarta a kezét, ha a másik papírdarabot akart belecsúsztatni. Egy tört fényű szempárban, kövér, agyonfűzött és drágán túl himzett „hardangeri nő”-ében oly gyanakvó és haragos rémületet olvasott Éva, mikor a fürge bohóc vállon legyintette; éppen, csak hogy tegyen ő is valamit. „Ez valami idegen, gazdag nő lehet, ki úgy tévedt közénk, és most a butonjait félti!” - súgta Gond fülébe, és valami kesernyés részvétellel, nevetve nézett utána.

Rongyos rikkancsfíú kínálta az újságjait vidáman, kedves, lágy mozdulatokkal; alakja nőre vallott. „Mutasd csak a kezéd! - kérte Éva. - Nagyon ismerős! Ezt a derék, jó kis kezét én már szorongattam, az bizonyos!” „Persze, Éva!” felelt a rikkancs ügyesen elváltoztatott hangon, melyről nem tudta felismerni; holott az Évát rögtön; egyszerű sötétlila selyemdominójában.

„Ki az?” - kérdezte önkéntelenül a másik fiú, ki nem volt sokkal magasabb, de karcsúbb, egy firenzei utcai énekes teátrális rongyaiban pengette a gitárját. „Liebermann Lenke!” Ugye, nem is álmodta? Milyen kedves, ugye, milyen ügyes! Eljönni *így, fiúnak*; szinte rongyosan... ebben a nőben csakugyan nincs kacérság! Semmi rossz nincs benne, ugye? „Annál több jó!” - felelte készséggel, rögtön megismerve a kis Berei lelkendező, irritált hangját, mely mindig valami beteges hévtől remegett; senki más nem beszélt így. Most jutott eszébe, hogy ő a hangját se változtatta el; úgy látszik, igazán nem akar érdekes lenni!... Jó nevelésből vett jelmezt és maszkot; egyébként elég szívesen volt itt.

„Nini, ez nem szégyellt ruha nélkül jönni!” - kiáltott egy katrincás oláhlány Gondra, kit Éva nem tudott rávenni, hogy maszkba bújjon; „civilben”, kissé öreges frakkjában kísért el, megható gondot fordítva ingre és nyakkendőre. Az oláh nőcske csakhamar visszajött, egy nagy, buta papondekli táblával, melyre vastag krétával azt írta: „Tiszaújlaki bajuszpedrő!” Spárgán a Gond nyakába akasztotta. „Csak sokat rezonérozz, majd mindjárt azt írom: - fügefalevél!” És kacagott, olyan vígan, helytelenül, mégis naiv-bután, hogy nem lehetett más, mint Csathó Eszter. Karonfogta Tibort, ki az áradatban most elsodródott Évától.

Két másik női dominó lépett hozzá, egy sárga és egy fekete selyem; természetes hangon beszéltek. „Ez a jelmez, a dominó - mondta Szörény Tekla a sárgában -, úgy látszik a semlegesség jelvénye; azt jelenti, hogy az embernek nincs itt senkije, és nem akar hódítani!” „Lehet! - nevetett Éva örülve, hogy megtalálta. - De mondd, ki az a... hardangernő? Itt ment el egy sarongos, keleti férfiú karján?” Mennyire örült, hogy csak így kérdezte; már-már ajkán volt valami csúfondáros szó a nő jellegzetes, degenerált kövérségéről; mikor Schön Olga, a fekete dominó kurtán és rosszkedvűen azt felelte: *az anyám!*

- És az a lenge görög leány?

- No, azt csak meg lehet ismerni: az Nóra, a kis író nő a *Kultúrától*; az utolsó számban volt egy szép novellája sánta Ciara szerelméről az assisi szenthez. Finom!

- Ej, már túl sok benne a jelző, nyelvszépség, hangulat - komolykodott Tekla a tarka tolongás közepett. Ez már visszaélés a prózával; mért nem írt akkor verset?

- Igen, már ráismerek, arról a rémült mozdulatról, ahogy a halálfejtől megszaladt. Az persze Hort?

- Igen, s a kisleánynak, aki most Novák húsvéti beszédeire jár, síri hangon így udvarol: Memento! Ha választani kell e szivacs-ember meg az elegáns pap közt, bizonyísten, értem szegénykét!

- Nézd, Margot, ő az első, ki levetette a maszkját, és enni kezd!

- Igaza van, nemsokára mi is; olyan meleg van! De a többiek most kezdenek mulatni, mióta mind felismerték egymást, s úgy tesznek, mintha nem tudnák. Így biztosra megy a játék.

Olga ideges mozdulattal fordult el hirtelen. A hardangeri nő, anyja, kit elárult az imént, nem messze tőlük állt a fakírral, ki kellemetlenül, arcához hajolva suttogott neki. Egy fehér fejkötős, hollandi leány nézte őket mereven, mozdulatlanul a másik sarokból; szőke volt és szép alakú; a Cyrano-orrú kis gascogne-i e percben lépett mellé halkan.

- Milyen csinos a Simike Byron ruhája! - kiáltott Olga. - Megyek megmondom neki!

- Jó is lesz - biztatta Tekla -, ha ápolod a kedélyét egy kicsit! Kötelességeink vannak azok iránt, akik türelmesen és ok nélkül szeretnek bennünket!

Olga már-már indult a szamaritánus-útra, mely nem volt neki kellemetlen. Ám e percben közékük rontott egy férfimaszk, szorosan testhez simuló, fekete Don Juan ruhában, csinos táncleptekkel, széles, ölelő mozdulatokkal.

- Micsoda dolog, itt állni és filozofálni, mikor körültek tombol az életöröm! Nézzétek, erről az estről az unokáinknak is regélni fogunk; most éljük Pest művészi társaséletének a hőskorát! Hogy forrong, hogy nyüzsög, mint egy rajzó méhkas, amelyik még nem látja a mentő gallyat, az új odút! Micsoda érdekes dolgok történtek itt máris, ha tudnátok! Odaát van egy fülke!... De most beszélni! Átengedni magunkat valami tudattalanabb játéknak, felolvadni az ösztönélet ritmusában! Jöjj, szép nő, akárki vagy, légy egy fél órára a párom! Rejtett arcodra fogom álmodni ifjúságom és férfikorom legtüzesebb álmait; s ha tíz perc múlva meglátom, hogy az arcod rút és öreg, tudnod kell, hogy életed e parányi idejében egyszer gyönyörű voltál; isteni, bajadér... mert annak láttalak látatlanul!...

- Mi bajod? - kérdezte Olga, és elnevette magát.

- Az ebédlőben tánc lesz, mindjárt verik a zongorát, jöjj!

- Végre! - szolt Tekla, mikor a szép leány még egy pillantást vetve a fakírra, ki a kövér hardanger-nő meztelen vállán pihentette még félénk, habozó ujjait... egy hirtelen, dacos mozdulattal Don Juan karjába akaszzkodott. - Ki az ördög ez a szókerep?... Aha! Most már tudom!

Skarlát ruhás, tömzsi hóhér ment el mellettük nőies, nagy keblekkel, kissé nehézkesen lépve; hegyes sztaniolpapírbárdjával arcukba fenyegetett. „Aki két szemével parázna; szeme kioltas-sék!” akart bolondozni, de a hang érdes volt, mély és ingerült. „Parlag Emma szegény! Igen! most már tudom! A barátja volt az, aki Olgával elment. Így, maszkban lázadni is merészel a fiú!”

- Kicsoda a barátja?

- Az a kis regényteoretikus, hisz jár hozzád, akit nem nagyon ünnepelek nálunk a *Kultúra*-nál; de a Margot szalonjának drágagyöngye. Ott tenyésznek az ilyes impotensek, metafizikus esztéták, fenomenológusok; mérhetetlen gögü titkos zsenik!... A mi kulturásaink tudod, legalább sietnek buzgón felváltani a kis hevüket; hangulattal és irodalommal teleszitt tudócskéjükből mégis iparkodva físztulázzák, hörgik, kínlódják kifelé az impresszió-prózá, méteres vesszorokat, sok gondolatjellel, sok nagybetűvel!... De összeviessza azok is milyen keveset csinálnak! A lap megtelik, mert sokan vannak; a holmijuk sokszor izgatónak, új, döbbenetes, igaz, szép... akármi; hisz az életük, álmuk, kínjuk, pubertásuk, tehetetlenségük, minden összefoglalódik sokszor egy-egy húszsoros furcsa versben. A Főnöknek csak ez fontos: a lapja; hogy mindig teli, szép és új legyen. Inkább tucatjával tenyészteti hetenkint a „magyar író”-t. Köpjék elébe az életüket egyetlen, megtalált, szerencsés sikolyban, aztán nem baj, ha mind belezüllik is a művészhivatás mámorába! Elhanyagolja a hivatalát, nem rak le több vizsgát, elsején éjszaka elautózza a havi gázsiját bohémesen, egyedül, a Svábhegy felé! „Leautózni” ezt a rongy Pestet! S beledöglik a koplalásba, kávéházfüstbe, éjszakázásba!... Lásd, néha elgondolom, tán más időkben, más évtizedekben is éppennyi ilyen finom, nemes dilettáns járt-kelt ismeretlenül. Olvasták a hivatásos írókat, s megírták életük titkolt, szép versét egy íróasztal meg kései unokák kegyelete számára... Az unokájukban tán kifakadt váratlanul, igazán az ő fojtott, lappangó erük... De most: mi lesz ezekkel? Nálunk író akar lenni az a pár tucat ember, aki hivatott, jó publikumnak született. Folyton gyűlnek, mámorosan a nyomtatott nevüktől, vergődnek egy kábító élethazugságban: „művészek”, tönkretettek!... Nézd, azt a szegény kis Bereit, milyen zöld! Gyomortuberkulózis! Haza kéne kergetni, aludni! Liebermann Lenke az a kis anyás mozdulatú rikkancsfíú, aki ott cimborál vele?

- Igen! De drága... itt mi útban vagyunk!

- Persze! Nem stílusos alkalom a kritikai szemlére, de úgy unatkozom itt; hogy azt hittem, te is, szívem!... Van valami kis inspirálód jelen?

- Ah!... Hanem... hogy élsz?

- Ó, igen; hisz ezt akartam újságolni! Csakugyan fellép Gábor! Otthon, a színnai kerületben, Pallay programmal mégis!... Hát így vagyunk! Mondd, kedves, mi célod e nyárral? Utazni kicsit; az jó! De egy kis pihenő azután... mindegy, hogy *hol*, ugye? Az Isten áldjon meg, légy vendégem valamelyik tátrai fürdőn az autószezonban; ott, közelebb Szinnához akarom bevárni a választást. Utána felszalad ő is pár napra. Képzeld, ellenjelöltről beszélnek; örült ideges leszek; iszonyúan kellesz nekem!

- No, hallod? Harmadiknak?

- Kellesz, ha mondom! Összevissza egy hétre, nem bánom, de tedd! Barátságból! Kell, hogy most rögtön megígérd! No, te *könnyed* vagy! Ígéred?

- Jó, hát egy hétre! De csacsi szeszély!

- Köszönöm, kedves jóm! Már hagylak; hírbe hoznak velem! Mit nézel? Azt hiszed, nem volt már ilyen sapphói pletyka rólunk? Hogy táncolnak azok odaát! Ledobom ezt a maskarát, megyek Margothoz enni! Nézd a kis fekete reformbugyija látszik a fehér német parasztruha alatt, ahogy a lábát felrakja!

Éva is lekapcsolta a lila selyem arcellenzőt; miért is főtt benne mostanáig?... Abban a percben rohant felé egy kék selyemnadrágos rokokó-márki; magas, hófehér paróka, valódi-csipke kézelők, kissé szikkadt lábikrák a feszes harisnyákban.

- Ó, hát itt vagy végre királynőm, fenségem? Hogy kerestelek minden álarc mögött, minden női alakban, folyton csalódva!...

- Ni!... Móni, maga?

- Hol volt, miért nem adott jelt egy tekintetével?

- Akartam látni, hány női ruhát udvarol végig előbb; avval az ürüggyel, hogy engem sejt benne?

Még ki se mondta, már megbánta ezt a véletlen, önkéntelen kacérságot, mely úgy jött a nyelvére... ebben a fülledt parfümszagban, tánczenében, sokféle kis szerelmi ingerben, ami körölte elhullámlott már... az imént is, míg Tekla idegesen, nem is tudva, ahogy szokott szeles perceiben, mint egy telefonba, beszélt fejébe valami elmefuttatást. Most... Így kell neki! A kis márki reszketegen nyúl a keze után, ajkához emeli hosszan... Senki sem volt közel, lassan mind áthúzódtak tánchoz, büféhez.

- Hát érdekel az téged egy kicsit, királynőm?... Hát törödsz te mégis szegény raboddal?... Téged kerestelek mindig, mióta élek! Te csodanő, te kitanulhatatlan, te tiszta ember... mégis örülten asszony; tudó bölcs akaratos, kicsi szűz!...

- Kivel tévesztget össze, barátom? - vágott bele józankodva, szinte éllel. - Bay Tónika, a nagynéném; Ungváron van!... De jöjjön, kíséren át szépen az ennivalóhoz, és legyen szíves házigazda továbbra is; minden vendéggel foglalkozzon!

- Ó, ha ezt itthoniabban parancsolnád: „a vendégeinkről!”...

Évában kissé meghűlt a vér; de nem, nem akart semmi veszedelmest elérteni az elhalkult, fullatag szóban. Szépen befűzte karját karjába, átment vele. Jól járt: egy fehér kötös gazdasszony-féle mindenáron elszólitotta valamiért a háziurat.

A nagy ebédlőben már mindenki levette maszkját; s azóta feloldódtak a kedélyek. Minden ember újra meglelte helyét, önmagát, a többiek, hitében szokott beállítását és gesztusait; ismerős közönség előtt játszott megint. A zongoránál pápaszemes, fizetett nő ült; obligát, duhaj csárdás kavargott; akár egy vidéki diák-majálison. Évát meglepte néhány ismerősének, egy-két férfinak szabados, könnyű, váratlan szép tánca. Ni, a Don Juan, a göndör filozóf;

rugalmas, proporcionált lábikráival, s Lenke vele virgoncan, fiúsan... ha ezek mindig a lábukkal beszélnek! A kis Berei sápadtan, elkényszeredve ült a közelben, taktusra ingatta apró, halvány fejét, és kimaradozó, izgalmas hangján a dal versét fújta szakadatlan.

„Gyenge szerelemnek hamar vé-ge szakad!”

Egy bő ruhás, fehér jelenség surrant el Éva mögött; hirtelen, erősen megszorította a kezét.

- Csak nem mégy már, Nórácska?

- De! Ne szólj; szököm! Ó, már éppen elég volt! E héten gyónok!

Kisurrant. Hort arra se nézett. Álarctalan, bár így sem sokkal vonzóbb halálfejét Esztikéhez fordítva kacagtatta maró tréfáival; míg szinte gyűlölködő, hideg gúnnyal meredtek rá apró, csúnya szemei. Pedig milyen csinos volt a kisleány kackiás parasztruhájában; begyes, teljes, mint a búza! Debrecenben bálkirálynő lehetne, ünnepelt úrilány csinos jogászok közt; micsoda hóbort hozta ezt ide, hol csak mulatnak rajta?...

A sarokban Parlag Emma gunnyasztott, kidagadt, szinte eltorzult, nagy arcával a skarlátszín hóhér palástban. Éva gondolt egyet, és melléült.

- Hát te mért nem veszködsz velük? - kérdezte a hóhér.

- Mással bomlik az, akivel szívesen veszködnék! - felelt Éva kíváncsian vagy szánalomból; oly könnyelműen, mintha álarca volna még mindig.

- Csak hagyjad, fiam, várd el a sorodat! Ülj veszteg, és rajzolj a porba! És anyai kéjekezt az arcodra, örömdöbe’, hogy a kisfiad milyen kapós! Hogy milyen legény a drága! Ne félj semmit, holnap, mikor gombot kell varrni az intimusára, kikeresni egy régi számlát, legépíteni egy rossz novellát... majd visszabúvik mamukához megint!

- De minek az... így szolgálni?

- Csak... hogy meglegyen az embernek az illúziója, hogy valamiképp... köze van mégis a „te-remtés”-hez, művészet-nyavalyához, hát nem érted? Mint anya... mint inspiráló démon... mint gépíró, szennybeszámoló, akármi!... Á, persze, elfelejtettem, hogy te a saját palettádtól kacérkodod ki ezt az illúziót! Vagy hogy te, az ám... nem vagy fajtámbeli; lehet, csak a mi betegségünk ez! Buta kultúrnyavalya... „csinálni” valamit... reménytelen; kapaszkodóbb görcs, mint a ti genealógiátok, és csak olyan terméketlen!

- De milyen világosan látjátok mindezt „magatok”-ban, ha nagyon túlozva is! Hát akkor minden egyes miért nem...?

- Há, rózsám, ez is faji nyavalya, az önismeretesdi! Volt Bécsben egy Weininger nevű zsidó filozóf, az kötetet írt a fajtája utolsó aljasságáról. Percig se gondold, hogy hisszük is ezeket a hazug smoncákat, önszidalmakat; próbáld csak *nem cáfolgatni*! Mi vagyunk Európa arisztokráciája!

- Már régen nem volna semmi különbség, ha nem kínlódnátok örökké ilyeneken! - mosolygott Éva békülékenyen, szinte megindult szívvel. Ez a goromba beszédű asszony, akit úgy nem szeret, milyen szegény, vergődő emberke: tehetetlen művész, szerelmes asszonyjóság!... Megbocsátott neki mindent e percben, de szívesen otthagya, mikor egy nagyon elegáns fiú, Hiób, váratlanul a négyesre hívta.

- De azt csak elsétálja velem? Kosarat ne adjon!

Vizavijok a Don Juan volt a csárdásban agyonhevült, felborzolt vadleánnyal, katrincás Esztivel. Ez már bezzeg észrevette, hogy milyen kíváncsian néz a kis bolond. Szemével szinte nyalta a csattanó, piros arcát.

- Ugye, *csodás!* - szaporázta Esztike végre elemében - ugye, *kifejezésben* különösen *erős!* *Jelenségben... megkapó!* A *forma*, az... az olyan *kompakt!*... *Hatásban...* Nem is tudom úgy elmondani... van benne valami *csodálatos finomság!*

- Van bizony! - mondta utána Hort halkán, amint távolabbról odafült; s Évának el kellett nevetni magát a mérhetetlenül komikus hangon és arcfintoron.

- Hogy lebeg, suhan maga itt előttem, milyen simán, nyugodtan, idegenül! - hajolt Évához diszkréten táncosa Hiób, a csinos, nyúlánk fiatalember, s jó ütemben, ritmikus hanyagsággal fordultak együtt erre-arra.

- Milyen kevésszer beszélgettünk mi eddig, nagyságos asszonyom!...

- Sokat vesztettünk vele vajon? - kérdezte az asszony; mert már megtanulta volt az elodázó, kérdő-feleleteket. Felnézett a táncosára, ki nem volt jelmezben; kifogástalan frakk-öltözetéhez csak mintegy utolsó percben, jó nevelésből vásárolt egy pár Mefisztó-szarvacskát; de milyen jól állt rövid fekete hajához, nagy homlokú, egyenes orrú, borotvált arcához! Na, lám, milyen megnyugtató valami egy összeszedett formájú ember! Éva visszanézett rá oldalt, kissé meghajlított fejjel, igen-igen régi mozdulattal; és egy picit úgy mosolyodott el, finom-kacéran, biztosan, mint egy hajdani Éva, Mersei és Végrosztokai Lussininé a Baráthék bálján vagy Istvádyéknál; vagy még régebben Luluka otthon, meg az összes nagynénék, nőrokonok a gyerekkorából!... Táncosára ismert egyik nyúlánk, szép mozgású, elegáns ember, a másikban; tisztán testi megkülönböztetés révén, ahogy kényes, parádés lovak összevágón lépnek. - „Én mindig veszteségnek éreztem!” - jelentette ki a fiú az udvariasság nyugodt sablonával; s az asszonynak tetszett, hogy nem erőlködik valami „jelentékeny” válaszon.

Kevés pár táncolta a négyest, mindenkiről tudni kényszerültek e szűk helyen kerülgetődzve. A göndör hajú Don Juan rendezett, oly elemében és föllengzve, mintha egy háromrészű teóriát építene föl semmiből a barátságról vagy az esztéta világnézetéről. - Vizavi-párok keresztbe össze; kétfelé, szembe át! A figurák egyéniek, bolondosak voltak, de mulattatok. - „Lásd, folyton annak a vén dögnek udvarol!” - suttogott Liza zihálva, és megcsípte a Block-Byron karját; s szinte ujjal mutatta Schönnét az ő urával. - „Csitt, Lizike!” - rémüldözött a fiú, hogy Olga, ki Gond karján volt szemközt, nem hallotta-é? Végre is; az anyja! - „Na, ja! Mire nem képes az ember egy portré rendelésért, egy milliomosnénál!” - mondta akkor Hiób, mert ő hallotta meg, és mosolygott értőn, szelíd fölénnyel. Évában oly határozatlanul élmeyedtek föl egyszerre emlékek; hajdani-ízű pletykák: Lussini Guido és a Szóner villa esete, Istvády Márta... pfűj! *Ezt így* mondanák *odaát* is; ilyen könnyed szóbeszéd-stílusban, felületes kis életgúnnyal. - Mindent egy kis pénzért! Csakhogy *ez* az úr itt maga is majdnem milliomos, aki kölcsönajándékoz néha szegény embereknek, és *ez* alakult ki benne róluk! De van-é sejtelve, milyen kín az, milyen összevissza csonkulás, porig-alázat; míg odajut egy erős, fiatal férfi, mint ez a Windel, munkás, ambiciózus, hogy szerelmet mímeljen... rongy hevülést egy ötvenéves, bájtalan, kövér nőnek, hogy sok pénzt kapjon egy rossz, hízelgő büszte-ért, és abból... azután függetlenül dolgozhasson, tanuljon egy darabig!... Fagyos idegenség járta át Hiób, a „selyemzoknis” iránt, s e percben oly benső, mély szolidaritással, oly hevesen vállalta mind a többit, a titkon vergődőket, a megkísértetteket. Kiket százszor megdolgoz a küzdés, elbágyaszt a hiábavalóság; akiken ilyen elnéző, úri fölénnyel lehet mosolyogni! Az ő szedett-vedett, vérző és álmodó, kellemetlen és hősi hadát; az *ő társait*... Előre járt a táncosától egy lépést... már oly messze és idegenül e lázadt érzésben. - „Tudja-e, Éva, hogy minket egyszer összehozott a fáma!” - hajolt közelebb Hiób egy fordulónál, felbátorodva az előbbi mosolytól; leskedő férfitekintettel, mely tán villanyszikra lett volna egy perccel előbb. - „Elég kellemetlen, ha így van!” - felelte az asszony oly rideg göggel, hogy maga megsokallta. Előbbre jutott egy párkeresztezésnél. - „Te vagy az egyetlen nő! A te lyukásra tűzdelt ujjaid!” - hallotta. Közben... A Major Hugó reszketeg szava volt; a már orrtalan Cyranóé, Liza pirosló

füléhez ágaskodott, mert jóval magasabb volt a leány. - Na, lám! - kapta el Éva gyorsan a tekintetét. - Ezek persze már pezsgőt ittak a tánc előtt! - „Nagyságos asszonyom - nyúlt a kezéért táncosa, de csak ujjá hegyét érintve -, én kész vagyok minden elszámolásra és bárkivel! Ha megengedi, hogy utánajárjak, a legóvatosabb formák közt, hogy kit kell érte felelősségre...!” - „Nem értem, Hiób!” - vágott a szavába Éva enyhébb hangon, kicsit kimerülten. - „Bármilyen elégtételt, ha megtudom... ki kezdte a buta kis pletykát, mely felizgatta!”... - magyarázta a férfi; közben kiálltak az összebomló sorból. - „Zene frissebben! Rajta! Bújni!” - vezényelt a göndör filozóf szilaján; mert ma ezt vette programjába: élet, élet, korlátlan, zabolátlan, csuhaj... ezt játszta ma. - „Ó, hova nem gondol - legyintett Éva Hióbnak fáradt nevetéssel. - Én már nem szórakozom párbaj-ügyekkel! Egyszer majd... vásárolhat tőlem is néhány rossz rajzot!” - „Bocsásson meg, asszonyom!” - mormogta a fiú végre elérve; s búcsúzott a legtökéletesebb meghajlással, mert a táncnak vége volt. - „Tibor - kapaszkodott Éva a jó barát karjába oly jóleső biztonsággal végre -, ugye, kerít valami jeges italt énnekem is?” - „Teát hozok sonkával és süteménnyel. Hisz táncolt, melege van!” És útnak eredt nagy körültekintéssel.

A szalonba ment ki-ki a zsákmánnyal, ülve álldogálva ettek; sok friss szabadosságával ez angol formátlanságnak.

Éva és Gond egy sarokban közös tányérkából szemecskéltek a teához; akaratlan is hallgatóztak kissé, mert körül minden beszélgetés kivehető volt már, ahogy hangossá élénkült a jeges italtól, pezsgőtől.

- Hogy lesz-e valami... ilyet marha ember kérdez! - tüzelt egy sarokban Farkas, a sárga bohóc. - Hát nem abból élünk most is? Eszterházy-díj nélkül is? A „Céh” már meg is van, és akár-hogy, de eltart mindnyájunkat, tavasz óta egy vakarást el nem adtunk, mégis élünk! la! - „Ez a Gond nagyszerűen áldozatkész, nem lehet soha meghálálni!” - magyarázta egy másik hang, talán a Blocké, s folytatta még elfordulva; majd kihallatszott az Éva neve. - „Folyton a közügyben mesterkedik!” - „Jól ismeri Szinnayt, a volt államtitkárt!” - „Na, az ugyan keveset ér!” - „Mit akarsz, most nagyon felkerülhet!” - Vajda Róbertet is említette valahol egy hang, hogy lám, mégis elérte, igazgató lett! - „Na, bizony, tíz éve azért csúsz-mász!” - „Nem. Nem csúsz-mász az, csak befogja a száját, meggyőződéseket szimulál, vigyáz a méltóságára! - Tudnátok csak, a minisztériumban még, abban a buta Greco-heccben, hogy fondorkodott! Egy senki volt, egy zsidó fogalmazó!” - „Na, presztízst fenntartani azért nagyon tud; igaz, hogy ebben ki is merül a tudománya! Direkt tiszteletben áll. Igaz-e, hogy mostanában izenget Bokor Janinknak?”... Éva akarva másfelé figyelt. Hort éles hangját hallotta egy közeli csoportból, látta hideg halszeme mosolyát. - „Minden Máthé vezércikk első mondatában ott a birtokos személyrag, első személy... »Így látom... elgondolom... ma olvasom... Beledobtuk az eszmét a magyar közélet posványába, én... s egy-két barátom« (úgy mellel). Így Jó! Ez kell! Egy, usque másfél év, s Budapesten Máthéizmusnak fognak hívni valamit, fogalom lesz a neve! Kinek árt, ha semmit sem fognak gondolni alatta!” - Éva ijedten nézett Margot felé, nem hallja-e; de az nyugodtan hámozott egy narancsot. - „Legalább kicsinál a Jánimnak a hábitálás...” - felelte valakiről valakinek elfogulatlanul. Schön Olgát figyelte különben lopva, ravasz, elnéző, anyai tekintettel; sok mindennel számolva jó előre. Melyik fiúra gondolt? - Kürthy Bálint, az az egyetlen! Utána pont jön és senki, semmi! Vagy ötszáz évig!” - magyarázta a szép leány kihevülten, szerelmes rajongás hangján szegény Block Siminek. Éva arra az éjszakára gondolt, mikor Tekla zihálta neki ugyanezt, éppilyen izgult szemekkel. De nem, akkor egy másik emberről beszélt, Szinnayról, akit szeret, aki szereti. De hisz *ennek a leánynak is* van! Sáfár! Mi bajuk hát azzal a nagy költővel; ha Kürthy zseni, hát legyen zseni; hisz az külön dolog! - „Itt minden ember a másíkról beszél!” - mondta Tibornak hangosan. De Liebermann Lenke és a kis Berei, a két, rongyos utcagyerek, a küszöbön álltak szemközt fordulva. - „Az képtelenség, kínlódott a leány - hogy maga ma reggel nyolcra így hivatalba menjen! Istenem!... Hisz beteg! Egyszerűen otthon marad!” A fiú csak a fejét ingatta, oly

halványan, oly szelíd, tréfás-bús mosollyal, hogy Éva szerette volna megsimogatni... mindkettőjüket. - *Egyszerűen* otthon marad...! - „Nekem sohase volt abban részem...” - panaszkodott valamit Windelnek a kövér hardanger asszony, de az most nem figyelt; Lizája felé tartott; első ízben ma este. Most haragos szemmel figyelte percek óta; a leány a harmadik pohár pezsgőt hajtotta fel egymás után és fenéig. - „Meg vagy te veszve?” - csapott le rá, s el akarta venni a poharát. - „Geh’, lass mich in Ruh’!” - kiáltott vissza a nő égőpiros arccal, tébult szemekkel; és még valami nagy illetlenséget, hogy hova menjen. A férfi ijedt zavarral nézett szét, hallották-e; aztán dühösen vont vállat, és messzebbre állt; de figyelt a lányra. Schönné megérintette hátát a legyezővel... Liza oly szépen testhez-szabta volt a virágos selyemszaténkabátját; minden izomjáték látszott a férfi erős felsőtestén... Éva oda akart menni, hogy szóljon Lizának, elvegye tőle a pezsgősüveget, de Major Henrik állt elébe, a szőke Cyrano; bár így, toldott orr nélkül, puffadt, szeplős arca kevésbé csinos. Olyan gyűlölettel, tiltón nézett Évára, hogy az megdöbbenve fordult el. - Mi leli, már mindenki részeg?... Csathó Eszti tört ki a dolgozószobából. - „Éva, gyere, téged keresnek, Mónika olyan szép holmikat mutat!” - Karon kapta, és behúzta magával. Parlag Emma most lépett ki a filozóf íróval, és nem nézett Évára. - „Milyen csodálatos gyűjtemény, nincs mása Európában!” - lelkendezett a göndör fiú, de asszonya most már megfogta, vitte haza. Az ám, Tekla is eltűnhetett már rég. Hajnalfelé járt.

- Folyton keresem, hová tűnt el? Átkozott házigondok! - lihegte Mónika.

- Csakhogy itt van! - próbálta finoman magázni Évát az öreg fiú, Esztire tekintettel, mert más nem volt a szobában. - Magát érdekli legjobban; nincs ellenére, ugye, hogy megnézzé?...

- Sőt, nagyon haragudnám, ha nem mutatna meg valami szépet! - felelt az asszony udvariasan; s megint akkor látta csak, hogy túl sokat mondott, mikor vén gavallérja ránézett olvatag hálával, s alig hallhatóan azt súgta: te drága, drágám! Éva szeretett volna mindjárt kimenni. De a Móni nyitott fiókja csakugyan pompás kincsek rejteke volt, s Éva művész-szemét így, fáradtan, szórakozottan is megfogta egy-egy remek darab. Antik gyűrűk, kösöntyűk, magyar násfák és láncok, boglár és csat, régi, francia email és talján foglalás... a gyűjtemény csakugyan tízezreket ért. - „Azt mondja Móni - csacsogott Eszter -, hogy csak te tudod, mint üzlettárs... vagy társtulajdonos... hogy mit rejteget ő abban az üres sarokszobában, ami ide nyílik a drapériás fal mögött! Én azt mondtam, hogy biztosan a hat feleségét rejti ott, mint a kékszakállú!”

- Bizony - bólintott Móni, és Évára nézett újra ellágyultan, boldog bensőséggel -, bizony, azt mondtam, hogy ott már minden az Éváié!...

Az asszony nyugtalankodni kezdett; Móni meg láthatóan szerette volna eltuszkolni valahová Esztikét. Rakosgatott, turkált a kincsek közt reszketeg, fehér kezével, melyre finoman borult a halvány selyem rokokóruha gazdag, valódi csipkéje. Mindent Éva felé mutatott, mintha a másik itt se volna; szinte ölébe szórta az egézet.

- Az a rozettás gyűrű csudaszép; a legértékesebb! - dicsért meg egyet önfeledten Éva. Pirkler megfogta a kezét, és reszketően, gyöngéden ujjára húzta; aztán ajkához emelte a kezét, és azt suttogta: *a tiéd!*... A jelmez parókája elbillent; de alóla éppoly fehér hajfürtök estek a vörös, ripacsos arcba.

Éva elpirult, a kelletlen helyzet ingerültté tette; de türtőztette magát. Úgy mutatta, mintha nem értett volna semmit, szép nyugodtan megnézegette kezén az ékszer, azt mondta: gyönyörű! - lehúzta, és a helyére rakta. Most a férfi arca vált még vörösebbre, hangja akadozott. De a kisleány mindent észrevett; még azt is, végre, hogy fölösleges itt; kisurrant. Éva tudta, hogy siet fogni valakit, akinek elmesélje.

- Maradj egy pillanatra! - állt Éva elébe Pirkler, mikor az is mindjárt követni akarta. - Hallgass meg egy pillanatra! - esdekelt már-már elborulva. Az asszony megállt.

- Éva, te visszalökted a gyűrűm?... Neked adtam!

- Hogy jut eszébe, Móni, ilyen gyerekség? Sok ezeret érő holmit ajánlgatni így bepezsgőzve, hajnalban! De akármikor is, hogy képzeled, hogy elfogadnám? Amit sohase viszonzhatnék!

- Nem kell nekem más viszonzás, Éva, csakhogy parancsolj velem és mindenemmel! Légy úrnője ennek a háznak, én rabszolgád leszek, és lesni fogom a kívánságod!

- Sajnálom, kedves barátom - felelte Éva kelletlenül, de még türelemmel és komolyan -, éppen erre nem volnék képes. A szabadságomba kerülne, és azt nehezen szereztem. De ezt nem is veszem komolyan, ez gyerekség,... így egyszerre! Tréfál vagy több pezsgőt ivott: holnapra elfelejtjük.

- Nem ittam többet egy pohárnál - folytatta reszketve, mintha hideg rázná -, azt is csak, hogy bátorságom legyen elmondani, ami hónapok óta ábrándom, vágyam, a legdrágább célomnál is fontosabb! Nézd, aligha élek túl soká, és... sohse voltam boldog! Én tudok gyöngéd lenni, oly kíméletes...! Mindég mondtad, hogy nem szeretsz más férfit; ez jogosít fel. Te egy nagy ajándékot, alamizsnát adnál a drága jelenléteddel egy fiatal szívű öregember életének; ki nem épp az utolsó ember. Mikor meghalok, még fiatal leszel, és vannak gyermekeid, mindenem a tiétek... előre biztosítom.

- Ilyet ne is beszéljen! - fakadt ki Éva türelmetlenebbül. - Nem anyagi szempontok vannak itt. Nem teszem, mert nem tudnám és nem akarom!

- De azt csak meg kell mondani, hogy miért nem!

- Mert nincs hozzá kedvem!... De hát, értsen már meg!

- Így beszél? Hisz a pillantásával, mosolyával, ezer kedvességével biztatott. Okot adott a reményre, igen! Hát csak meg akart szégyeníteni?

- Ilyesmi nem szégyen, Pirkler, mindenkivel megtörtént már; velem is. Tévedett, ha bátorításnak vett valamit, nagyon sajnálom. De most menni akarok. Jó barátom marad, ugye?

- Jó barát... nem, az hazugság; azt nem tud az ember!... Miért bolondított, hisz az egész világ beszél!... Mondja legalább...

Útjába állott, lihegett pipacsvörösen, és széttárta karját a szoba közepén.

- Mert... undorít, értse hát meg! - sziszegte arcába Éva végleg kimerülve és fékezhetetlenül. Odébb lökte az útjából, otthagya magára.

...Szinte támolygott a szalonba, de nem akart leülni itt. - „Milyen halvány! Haza akar jönni talán?” - kérdezte Gond.

- Hazamegyek, de van kocsim, magát ne zavarjam! - lihegte Éva nagyon fáradtan.

- Úgyis készültem már, biztosítom! Itt már nem szép világ van!

Futólag szétekintett. A még itt maradtak a földön ültek a pezsgősüvegek körül. Hort csúnya halfejét Eszti ölében látta; Hiób Olga térdén pihentette állát, és úgy beszélt. Windel fásultan, ködös tekintettel gunnyasztott a hardanger asszony közelében, de nem felelt a szavaira. - „Erre a női öltöző! - mondta Gond Tibor - én megyek a ruhatárba a köpenyeinkért.”

Jólesőn csapta meg Évát az előszoba hűsebb levegője; egy pillanatra megállt. Valami fürdőszoba-ajtón Farkas lépett ki utcai ruhában; kitárt karral ment neki a fehér kötös, idős felszolgáló-nőnek, átnyalábolta, összecsókolta. Éva hátrább húzódott.

- Benn van a jelmez, mamika; a csipkén sincs baj! Mondja meg Micusnak, hogy nagyon szép voltam, én voltam a legszebb; és nem fogdostam meg semmi dímát, hisz maga látta. Holnap elmék mesélni.

- Jól van, no, csak nyughass már, eressz, no! De beittál a finomból. Jobb volna, ha már az esküvőn törnéd a fejed! Szegény kislányom a szemet majd kivaklálta ezen a sárgán; két postamunka elmaradt miatta. Mi lesz már, no?

- Eljön az is, mami, minden eljön! Én becsületes fiú vagyok, tudja maga azt. Látja, Micus még szívesen vár, ő hisz a szavamnak; nem is fogja megbánni. Holnap viszek pénzt. Az üvegekben maradt likőr, ha lehet, hozza haza, meg süteményt Micusnak!

Végre kiment, Éva előléphetett; nem volt szíve ezt leleplezni. Pedig mennyivel szebb, mint minden odabenn!... Egy félig nyitott ajtón akart bemenni, mely nyilván átöltözésre szánt szobáé; majd habozott, ne inkább így kapja-e csak fel a köpenyét. De nem mennek-e be egy kávéra Gonddal, megcsillapodni, megpihenni kicsit... Ezalatt egy férfi lépett ki a szobából, sebbel-lobbal jött, és őt meg se látva, belökte az ajtót. Aztán megállt ijedten, tanácstalanul. Windel volt, fakír.

- No, lám... itt... itt vannak! - hebegte aztán. - Mikor meglátta Évát, egyszerre a szégyen dühe gerjedt fel benne. Sápadtan, reszketve mutatta kinyújtott karjával a díványt, szinte sürgetve Évát, hogy odanézzon. Nevetés torzult az arcán. Az ócska pamlagról még egy gomolyagban, nehezen tápáskodtak Liza és Major Hugó. A Cyrano!

- Tessék, lám! Itt csókolóztak, ölelkeztek... egész nyíltan!... Hát akkor csak menjen is, csak vigye is... legyen vele boldog! Ez a...

Reszketett a dühtől vagy a féltékenységtől, csaknem kiáltott. - Csend legyen! - parancsolt rá Éva. Ettől sarkon fordult, bement. A leány a kanapé sarkába rejtette ittas, piros arcát; a szégyentől is, de inkább az álmodástól; meg, hogy ne kelljen részt vennie semmiben; végezzék el önelkül.

- Lizi - kiáltott rá Éva -, te most velem jössz, nálam alszol; holnap aztán meglátjuk!

- Azt nem! - mondta Major Hugó keményen, és Éva elébe állt. Megint azzal a gyanakvó, gyűlölködő pillantással nézett rá, melyet Éva nem értett. - Magához nem engedem! Maga nekem rossz pártfogóm a nőknél! Egyet már lebeszélt!...

Bolond! - akarta mondani Éva, de most más volt a gondja.

- „Nem megyek hozzád!” - ismételte a részeg leány is konokul.

- Tibor, jöjjön, segítsen! - És Éva elmondta tíz szóban az egészet.

- A Sáfár szobája üres most; ő vidéken van. Akar hozzám? - kérdezte Gond komolyan.

- Igen, igen! - vállalta, a leány helyett Major teljes bizalommal. - Magánál aludhat egy fiatal nő, maga nem olyan! Vigyázzon rá reggelig; holnap én elmegyek, és megkérem a kezét...

13

Egyedül, egyedül lenni, és menni valahová!... Késő tavasszal Block beszélt Évának Itáliáról, oly sokat és mindig erről; régi, mély s tán komolyabbik szerelme volt ez. Háromszor is kinn járt, bár nem volt többje soha egy hétig valónál, kikoplalta négyig, gyalog járt, gyümölcscsel élt; és teleszíva, nap-ittasan, szépségektől mámorosan jött haza... lesülve, lefogyva, üres zsebbel. Igen... oda kell legelőbb kimenni Évának; ezen a nyáron még!

Úgy vágyódott, de szinte őszre járt, mire elindulhatott mégis. Dolgozott, nem volt mindene rendben a kiállítással; azt hitte, pár heti munka csak: simítás, rendezés, igazítások; de az ilyenbe úgy beletébul az ember. Addig formálgat, változtat, míg egészen új dolgok jutnak eszébe... most már egyedül lehetséges megoldások, melyeket gazság volna végbe nem vinni... szerencsés pillanatok, rátalálások, aztán megint meddő évődés napokig valami kis technikán, mely mégis annyira fontosnak tetszik; s a kezdet sikere kötelez a végletekig erőlködésre... most már mindenáron, *pont azt* hozni ki... ó, Rosztoky Éva most már nem dolgozott könnyen, mint eleinte, a Vajda kiadványai idején. Néha valósággal gyűlölte a technikát, mely leköt, nem ereszt. - „Annak bizony vége, asszonyom, a szórakoztató kis játéknak, művészesdinek, könnyű keresetnek! Attól a perctől fogva, hogy lett önből valami!” - Így biztatta Gond Tibor is.

Külső bajok is jöttek. Pali kanyarója; pedig ez volt mindig a kicsikét gyengébb; s ikerrel jobban kell félni! Péterke, a fél órával idősebb, csodálatos, rémült szomorúsággal gunnyasztott a kis ágynál, mikor a testvérkéje lázas volt egy párszor, s összevissza beszélt. Ezerféle babonát tudott Máris, hogy utánamenne, ha ez elhalna, mert egy magja van a kis szívüknek, ha elválasztják, megszakad. De megúsza szerencsésen. Csudaképpen Máris már több mint egy éve élt kifogástalan életet, s a pesti házban szeplőtelen hírnévnek örvendett (ezek akár-hányszor felfrissíthetik életüket, leváltják szennyesét, csak új házba mennek szolgálni). - Úgy élek, mint az asszonyom! - mondogatta kényesen. - Csakhogy én bolondozok mindenkivel, játszok a kapu alatt; de csak úgy szóval, csak a szám jár, abból nem lehet baj! De asszonyom még azt se teszi!”

A válópörrt is, melyet elhanyagoltak eddig, oly mindegy volt, most váratlanul sürgetni kezdte Lussini Guido; és Zsófi eközben, egész különös módon elhidegült, neheztelést mutatott. Az ügy különben szépen, simán folyt le, a két gyereket illetőleg minden a régiben maradt; Guido gavallér módra tartásdíjat ajánlt fel, melyet Éva éppoly gavallérosan visszautasított; közben csaknem dicsérték egymást az ügyvédek előtt, kikkel tárgyaltak. Évát egy nyomtatott papiroson egyszer csak szigorúan felszólította a jogszokások és törvényes rend valami nagypecsétes izenete, hogy „házközösségét” férjével siessen „haladéktalanul” visszaállítani, s urát mint hű feleség, új lakóhelyére követni! Mint ügyvéd- és jogászgenerációk leánya, rögtön tisztában volt, hogy fülét se kell mozdítania a kemény parancsszóra; sem megijedni attól, ami „ellenesetben” fog történni vele; s a kitűzött békéltető tárgyalásokra kényelmesebb, ha el se megy. De mégis Pesten volt jobb bevárni, holmi formaságok miatt a végső és még kérlelhetetlenebb hangú okmányt, mely őt „hütlenn elhagyásban vétkes” nőnek bélyegzi, s azzal a szörnyű büntetéssel sújtja, hogy Lussini Guido szobrászművészhez attól a naptól fogva semmi köze ne legyen, vele szemben semmi igényt ne támaszthasson. E lesújtó hír vétele után végre csomagolhatott; a kicsik már a balatoni fővényen hancúroztak Márisal a kitűnő „Riza néni” nyári telepén.

E napokon olvasta rövid újsághírben a Lussini Guido gyors egybekelése hírét Torday Zsófi-val, a jeles művésznővel. Szíves levélben gratulált Zsófinak s őszintén. Miért ne lehetnének ezek igen jó hatással egymásra? Zsófi józan, kedves, okos - és nyilván szereti!

Akkor még mindig voltak gondok az útiköltség felhajtásával. Volt néhány kényesebb adósa, kik részben nyaraltak már, aztán oly feszélyező volt kérni... nem, számlát mégsem küldhetett! Hogy lehessen azt egy képről, kartonról, pár vonással odavetett hímezés tervről? Amire valamelyik ismerőse azt mondta egyszer könnyelműen: „Csodálatos! Ötletes! Nemes!... Ha eladó, akkor az enyém! Már megvettem! Küldd el hozzám, drága! Vagy elviszem, ha lehet, vegyük ki a rámából, itt a kocsim!”... Még hímezésnél más, mert abban szegény munkásnők nehéz napszáma is benne van... de fizettetni tisztán szellemi intuíciót, pillanatnyi, könnyen jött kitalálást, „tehetség”-et... minden belátás és meggyőződés ellenére oly szörnyen idegen

gondolat volt ez még mindig ez asszonynak, vidéki, magyar család gyermekének. Pedig hogy haragudott, mennyit pörölt vele Gond ezért! - „Akkor ne csodálja, ha a fogyasztó is így gondolkozik, ha maga a termelő ebül gyűltnek érzi, amit ad! Értéktelenebbnek látja, mint a kenyeret, sajtot vagy szoknyát? *Szükségletté* kell, hogy váljék, addig nincs kultúra; hazugság minden, de erről *mi* tehetünk!...”

- „De lássa - próbálta Éva magyarázni - én nem úgy csinállok rajzot, képet, mintha kenyeret sütnék vagy téglát hordanék, hanem (bárhogy megkínlódok is vele) *énnekem* érdekem az, hogy *ezt* csinálhassam, hogy *ebbe* szabadon tenni magamat. Szíveskednek ezt a felebarátaim megengedni nekem; miközben ők izzadnak és robotolnak ezren és ezren, az *én számomra* is többek közt. - Örök egyforma munkán, kenyéren, sajton, kövön, aktán... s én érzem, hogy nem cserélnék velük!”... - „Nincs igaza, nincs, hiába! - kiáltott kissé megzavartan a férfi, elérve már a folytatást is, az el nem soroltakat, hisz észjárásuk tempója, erkölcsi érzékük oly hasonló volt. - Igazság szerint minden emberi munkának ilyen szívvvel kéne történni: köszönöm, hogy *ezt* dolgozhatom és *nem mást!*...” - „De hogy gondolja ezt az utcasepréssel? Nem, a föld törvényei nem anyásak, enyhék; csakugyan nem a közboldogságot célozzák! De főképp nincs semmi a *kivételek* szolgálatára berendezve! Mindenért bűnhődni kell!”... A vita nem dőlt el, s Éva nem kérte a pénzét, hanem levágott néhány szelvényt valamelyik papírjáról, milyenekben örökölt és aggódva őrzött pénzecskéi feküdtek... egy nagyon szegényes, de független öregség biztosítéka, ha majd egyedül marad, nem dolgozhat már, vagy „kimegy a divatból”. Mert erre mindég számított. Sőt, egyáltalában nem érezte biztosnak, ha valamit befejezett, hogy a következő is „jönni” fog, nemsokára eszébe jut. Oly valószínűtlennek, mert akaratán kívülinek látta, hogy nem volt mersze soha előre alkudni, míg nem élt meg benne valami világosan. - „Még nem ösmertem magánál épebb embert!” - mondogatta Tibor csaknem szomorún.

Ez a szokatlan pénzgond azért volt most, mert a számításait megzavarta a Pirklerrel való üzleti szakítás, melynek okai felől Gond észrevette, hogy nem kell nagyon tudakozódnia. Éva se szeretett rágondolni! Végre elbúcsúzatott barátjától, elnézett még néhány műterembe, ahol már otthon voltak az emberek furcsa nevű kis falvakból furcsa, nyári rakománnyal, s e szép, hosszú napokon otthon akarták még „lesimogatni” pár hét alatt. Block még mindig ott verejtékezett a prófétáján, Évának úgy tetszett, hogy tulajdonképp készen van már, és hogy nagy dolog; kár, hogy ő is annyiszor látta készülöben s oly különböző formákban, hogy nem bírta most „új szemmel” nézni; úgy volt vele, mint a művész maga. Bokor Jani egy világért sem akarta megmutatni a „Munkáscsalád”-ot, mert épp akkor babrált volt vele valamit, és ezt marhaságnak hitte. Farkas megint sok-sok tarka, villanó... különösen lebilincselő tájat hozott, mind az ő egyéni, bátor, sokat csúfolt modorában... aztán egész váratlanul pár édeskés, csacsi dolgot, illedelmes búzavirág-csokrot és tisztos csendéletet unalmasan és iparkodóan kinyalva... végül néhány üde pasztell, szénrajzot ugyanarról a fiatal, kerek, női arcról. Éva sok rábeszéléssel rábírta, hogy válogattassa ki Gond Tiborral, mit fog majd kiállítani, és a tavalyi grafikonjaiból nagy gyűjteményt adjon. Windelt nem lelte otthon; az elhanyagolt, piszkos atelier-ben, hová a házmesterlány, vásárlót sejtve, fölvezette, csupa ismerős gipszet látott: a káld papnőket Liszka gyönyörű combjaival; busa, csaknem kocka alakú fiúföket, túl izmolt nyakon; két kis ötvényt nyersen, cizellálatlan még; s egy vizes ruhába pólyált agyagban félig kész, kövér női büszté körvonalait.

Milyen szomorú volt itt minden asszonykéz híján!... De nem akart most az utolsó hónapokra gondolni... kis hírek, privátügyek, asszonybaj, harag... most pihenni, pihenni... aztán, ha pár hét múlva hazajön, itt a kiállítás, és akkor majd elvállik!... Hiób műtermét és Majorékat sem látogatta meg. A „Major házaspár”-t.

Végre, felkészülten a Cook-irodában! Végre vonaton Fiume felé! S az édes, illatos, habos Adrián, vízlocsogásban, hajógép-zakatolásban... lágy, nyugtató, melódias ütemekben, egyedül, egyedül!

Venéziában volt hajdan Guidóval már, s volt valami ízetlen az emlékből. Szerencsére e kései idény nem a divat-utazóké; a vakációs tanárok is visszatérőben idestova. Néhány idegen lézengő, obligát kis párok és obligát missek; német Wissenschaftlerek, ahogy veritékes igyekezettel tanulják körül a Ducale oszlopait az Ítéletes Kaputól a Pálmás Sarokig kihagyás nélkül, és visszafelé, pontosan, egyforma gonddal... aztán balkáni családok, erőszakosan kulturális és „európai” délszláv különcök és franciázó, túl élénk öltözetű rumuny hölgyek; kedves és felületes amerikaiak; magyar szót nem sokszor hallott, a csatornára nyíló kis hotelben most egyetlen budapesti sem volt.

Éva nem akart erőlködve és rendszerrel tanulni: nem készült műtörténésznek, és úgy találta, hogy nevek, korok és iskolák pontos emlékezetére épp neki kevés szüksége van. Mindég is teljesen emóció nélkül tudta volt végighallgatni, szalonokban vagy másutt, ha tétlen emberek kevésbé közismert nevekkkel és rejtett művek, eldugott templomok, pukkasztás kedvéért fölszedett adatok kipakolásával „lelkesültek” neki. Ilyenkor mulatva játszta a teljesen tudatlant. Készült rá titokban, hogy egyszer majd mégis fog tanulni rendszeresen; egy későbbi, rászánható időben, ha majd ez lesz vágya és pihenése; s tán néhány jó kézikönyvvvel többre megy. Most csak menni, nézni igénytelenül, s elfogadni, mi ingyen ráragad, de elszántan kerülve minden szmökkériát... ezt akarta, s egyébire nem lett volna sem ideje, sem elmélyedése. Itt a Riván kőszált legtöbbet, élvezte a víz színeit, a magány biztonságát, azt, hogy nem zörög szekér és villamos nem csenget, csak a lágy, sima, üde elem locsog, halkan, örökösen, és változik, oly mérhetetlen sokféleséggel, hogy ez már maga a gyógyító unalom; méla, édes egyhangúság! Sokszor vitt ki olvasnivalót, majd meg rajzolgatott, de csak szokásból; s ha meglepte szemét valami, nem ragadott fel vázlatkönyvet, hagyta, csak maradjon úgy... emlékkép, öntudatlan tartalék, titkos kincs, ilyesmit gondolt és akart, bár nem tudta világosan. A Giudecca apró utcáit járta keresztül-kasul, bárkán vitette magát messze a szigetek felé, vagy a Giardino utain bódorgott, e mesterként déliességű kertjében a fátlan városnak, mely fölött oly csodálatos alkonyatkor az ég. Kerülte estefelé a Floriant vagy más fagylaltozó helyeket, mert sejtette, hogy ismerősei vannak a Lidón, kik bejárnak naponta. Inkább a messze, népies negyedekben tévelygett, piszkos, szűk kis utcákon a nap égető hevében, mert kedve telt a színlángolásban, s régi, aranyoskúti ateliék emlékei keverődtek furcsán benne e ványadt, idegen, piszkos, víg koldusvilág száz színű képeivel. Egy pici szótárt hordott a retiküljében, és ez sokszor mulattatta; amit megtanult belőle, azt rákiáltotta valami gyerkőcre, hajósra, utcai lézengőre, s örült, hogy valamennyi elérte az idegent, belemegy a tréfába, javítja a kiejtést, és tartja a markát. Aztán egyszerre türelmetlenség fogta el. Annyi ösmeretlen hely várja még, messze-messzeségek, idegen városok, szépség! Megszámlálta a pénzét, s csak futtában, impresszióra ment át a múzeumokon.

Úgy volt, hogy másnap indul délnek. Este mégis leült a Piazzán; most már mindegy; hogy kinek nézik, holnap messzire jár. A procuratia felső emeletén hangverseny volt, sok Verdi; egy énekesnő szopránja tisztán, töretlen csavargott ki a tárt ablakokon, fel, bele a sötétben kéklő égi magasságba. Az utca lélegzetfogva figyelt, majd tapsolt, jutalmazó örömmel; mint ahogy pisszegett és tüntetett volna, ha a muzsika nem kedvére való. Igen, ez itt közügy, ez mindenkié; szíven viseli a tömeg, mely „nagy” dolgokban, mondják, oly felelőtlen és gyermekes.

Szünet jött odafenn, és az estélyi ruhás, szép kalapos hölgyek kihajoltak az éjszaka gyöngeszellőért. Az utca tovább lármázott és kavargott, a kis asztalok megteltek körül, zsúfolva egymáshoz értek a székek, s még mindig tolongtak helyet keresők. Egy csoport fiatal nő jött

ki a Merceria felől, szerettek volna leülni, s Éva egyedül volt az asztalnál, bár szék se jutott oda több; a pincérekkel mindig jó barátságban volt a magányos asszony. - „Nézd, apa, oda tétetünk, elfér négy!” - értette idáig kitűnő hallásával, de nem nézett arra. - „No, és a mama?” - kérdezte egy másik leányhang, kissé kényszeredett, vékony. - „Ej, mire mama elkészül, akkora az a hölgy... de miért nem, apa? Nem értelek, egészen úrinőnek látszik!” - vitázott sürgetve a harmadik hang, mindkettőnél energiásabb, szinte parancsoló. Most felnézett Éva, s egy férfi bólintott felé kissé ijedten és félszegen; mintha úgy szeretett volna köszönni, hogy a leányai ne vegyék észre, ne kérdezősködjenek: Vajda Róbert múzeumigazgató. Éva ösztönszerű tapintattal elérte, szinte titokban biccentett a fejével, aztán visszamélyedt a kis, piros szótárba. - Nemsokára elkészül a *mama*! - gondolta egyszerre ijedten, míg azok nem messze tőle mégis elhelyezkedtek. Felpillantott lopva, az igazgató elfordultan ült, csak a lányait nézhette meg futtában. Volt köztük egy magas, villogó szemű, sasorrú; egy igen bájos jószág is; a harmadik beteges arcú, halvány. - „Mindjárt jön az anyjuk!” - gondolta újra Éva; szerencsére a fizetőpincér észrevette a sürgető intését, s elmehetett. Egy fél órát járkált még a parton, sok mindenfélére gondolt... másnap aztán továbbutazott.

Túl a csodálatos városon, mely reklám koptatta szépségeivel néha vásári, most az olcsó akvarellnyomatok gyöngyfényű üvegkeretben, minőket sok cifra kirakata kiabálva kínál, szivárványos és untató; s oly előkelő tud lenni máskor, oly szerény, bús és nemes, finom, tartalmas és mély, mint egy sorsverte arisztokrata kopott rongyai groteszkségében... túl a palotákon, a vizeken s a hídon van egy különös és szörnyű vidék. A padovai vasút három perc alatt átrobog rajta, de az az idő sokkal hosszabbnak szokott feltűnni. Fövény és pusztá fövény, halott, sárga, sima és fűszáltalan; vízszintesebb a víznél, elnyúlik, mint a kiterített halott. Éva az ablaknál ült, és tágra nyílt szemét, döbrent tekintetét nem bírta levenni a szikkadt, jeltelen, úttalan... iszonyatos mezőről, melyen át a vonathaladás érzése is elveszett. Mi ez? A magányosság, a célnélküliség... a halál? A gondolat megszűnik, hova tartunk, határ nincs! Megkapaszkodni, célt tüzni, akarni! Összeállni a többivel, hasonlókkal akarni, hogy ugyanazt akarják! Élni, *lenni* valamiben!... Ó, végre! Zöld színfoszlányok, egy őrház, semafor, piros loncrózsák, emberek!... Soha ily világosan a *szimbólumot* nem érezte! Mi volt ehhez a göndör filozóf minden gondolatcsavarása? Ez *kép* volt, váratlan tört rá s alkalmas percben; hihetetlenül mély nyoma maradt.

Előtte volt a mély ölű síkság, rizzsel és gabonával gazdagon, íves szőlőkoszorúk drága terhével fogva össze a magányos, fakó olajfákat s a sötét lombú citromcsemétét. Duzzadó girland, eleven ornemens; mily szép is lehet színfantáziák, formaálmok közt nőni fel e dús és pittoreszk természetben!... Kiszállt az ősi, büszke városkában: Ferrara tragikus sziklavárát, a merev, kőcsipkés tornyokat, sötét sáncárkot járta körül a dél kérlelhetetlen hevében. Milyen szigorú város! Földig függélyes, párkánytalan házfalak, a szikkadt, sárga színek halvány változatai, elhajló ívű utcák, szikrázó fény, forró kövek; minden a súlyos szomorúság. Még a népe is komoly, hallgatag; legény legénnyel, lány lánycsoporttal jár együtt az ünnepdélután csendjében; nincs balgán csicsergő utcalárma; itt sokat látott és sokat szenvedett ősi polgárok utódai laknak. Az idegen asszony oly súlyos, délutáni álmodott a köpadlás, hús és dohos hotelszobában, e régi patrícius házban... Nyomott és fojtó látomások valami mély és gonosz megszágyenyülésben hozták elébe azt az embert, kit minap este a boldog Piazzán látott egy futó pillanatig. Ódon, kövezett piac oszlopához kötve látta, bilincs marta kézzel, szalmakoszorúsan; körül csúfságos, hahotás tömeg, szégyenbélyeg a halvány homlokon, messziről fájdalmas, szenvedélyes muzsika... Milyen bolond, ellenőrizhetetlen, rossz emlékü víziók, s mily kínosan ébredt! Honnan, honnan jöttek most elő, az álom ellenőrzetlen öntudatába; mikor ébren már oly rég és teljesen megszabadult, kiépült? Vajon csakugyan az *én igazabb* mélyéről; mert onnét, hova nem ér el akarat és szándék hatalma, büszkeség, erély és erkölcs, a *tudat alatról*, ahogy Máthé Jani és a többiek magyarázzák?... Ej, és ha igen,

akkor is mit jelent ez? Miért *igazibb* és *vállalni valóbb* lényünkben ez a lebírt, „kiküszöbölt”, elintézett, megtagadott rész, mint *az* a másik, amelyiket a magunk emberségéből kiostáltunk, megneveltünk, elfogadtunk és elősmertünk magunkban?... Amit *szeretünk* magunkban, mert fáradsággal értük el; ó, mennyivel inkább *ez* vagyunk *valóban*! Hiszen *az*, *amilyené lenni akartunk*, a fejlődésünk mintája, az előrevetített kép... hisz *az is belőlünk* jött valahonnan, azt is a lélek *titkos* műhelye termelte, ha úgy tetszik! Ej, mit kínlódná egy álmon, amelyről *nem tehet* az ember? Gyorsan lemosdott hideg vízzel, könnyen öltözött; fél óra múlva jeges gránátalmalét szűrösölt a kis kávéház előtt, s próbálta figyelgetni, élvezni az „academia” ifjait, a monoklis, vidéki aranyifjúságot, mely mindenütt ugyanaz. Egyszerre sötét lett az ég, sűrű zápor verte az utca sima köveit, a fülledt hevű házakat, a nyomasztó levegőt... Lám, hát ezért volt... a kínos álom, a főfájás, a különös fájalmú tépelődések, idegesen élénk emlékezés; lám, egyszerű, külső okai vannak, egy heves vihar a levegőben! Megnyugodott, egészen földerült, mint az idegen utca; könnyedén ballagott a messze sétálók után. Egy meredek bástyához ért ki, ormán a platánsoros sétahely; mélyen, igen mélyen alatta csodálatos zöldű pázsit, néhány tehén, néhány hószerű folt benne egymástól távol. Az árok belső oldalán három kis katona ült, barna, sovány fiúk, szembefordultak egymásnak körben, tán földiek valahonnét... nem kockáztak és nem beszélgettek, csak ültek, pihentek, komolyan, csendben, édes vasárnapban, édes levegőn. Sokáig figyelte őket némán és szeretettel, bevette a szemébe, s eltette jól, aztán hazaindult. Az esteli rizottónál nagy öröme volt, hogy a vidám kis pincér-fiúval tárgyalni tudott tört olasz mondатаival a szűnyogokról, s megértette nyájas tanácsait, hogy mivel kenekezzék a csipések ellen.

Bolognát kedélyesnek látta, kerekded, tömzsi oszlopait, széles utait a hús árkádokkal. Melegebb, narancsosabb volt itt a sárga szín a falakon, boltredőnyökön; szelíd a kupolák hajlása és mély árnyúak a nyilvános kertek, szép, öreg fákkal, téres tisztásokkal. Egy tóparton itt szomorúfüzeket talált, leült a tiszta kiskocsmá elé, ezúttal ananászból kért siropot, megint tárgyalt a parasztgazdával, majd egy tarka napernyős, kövér kis operettemberen mulatott, ki Mascagnit fütyölve, kerek fejét hátraingatva billegett át előtte a kis hídon, s oly kedves volt... Aztán egyszerre eszébe jutott, *miért* ma ez a derűs, enyhe világnézés! A tegnapi cipő nyomta a lábát a sok járásban, s ma másat húzott, puhát és kényelmeset. Örült, hogy minden ily egyszerű s hogy nincs, nincs benne lehangolás, semmi nyoma a venéziai találkozásnak! Összeismerkedett egy német tanítónővel itt, ki szintén magányos volt, idős, takarékos, unalmas, de jólelkű szmokkal. Együtt ebédelt a derék nővel, hasznos tanácsokat vett tőle szarvasbőr pucolásról, hisz napokig nem váltott szót emberrel pincérekén kívül. De hamar elég volt e társaságból, estefelé azt mondta neki, hogy holnap továbbutazik. Így hát elutazott.

Pistoja bájos poézise várta, a forróság enyhült, balzsamos esőszagot leheltek a gyümölcs-kertek fátylas alkonyatokon, az ódon városfalak alja merész és naiv romantika, ripacsos cseréptetők lenn a mélyben, napsávozta dombokon. Az emberek falusiak, szívesek, kik szinte személyes viszonyba lépnek a Rossini vendégeivel, s rámosolyognak az esti, utcai sétahangversenyen. Éva úgy érezte, hogy itt nem veszhetne el észrevétlen, három nap alatt otthona volt az egyetlen, tiszta kis hotel, s a tulajdonos szép fia egy este lovagi indulattal szedte ki egy nekibuzdult carozzából, melynek gazdája hallatlan összegről fantáziált félórái kocsizásért a falakon kívül. Itt látott egy magányos kis pálmát rovátkos, szürke, régi házfalhoz szorítva nagy, rozsdás vaspánttal; egy pusztaságon, vén, görcsös olajfa alatt sok, tarka asszony mosott óriás kőbazénban; kifogyhatatlan színű volt az estpirkadás, a lejtők, a szőlők... mégiscsak rajzolni kellett, színnel is babrálni! Innét írt először Tibornak is.

Nem, Firenzében csakugyan nem menekülhetett a képektől; mikor elkezdte, nem volt nyugta többé, köztük töltötte a délelőtti órákat. A valóságot megdolgozó, átalakító hajlama, a „díszítő-művész”, azok felé vonzotta, kiket primitívnek mondanak, s közel engedte magához Beato Angelicót, ösztönből is, de kissé véletlen szeszélyből, ahogy embereket megszeretünk.

Jólesett követnie ez elfogódott és áhítatos fantáziát, melyre szinte tudtán kívül tört az ihlet mély felindulása, meglobogtatva, szinte ijedt izgalomban a szentek ruháit, loholni készítve az ámult, üdvözlő angyalokat. Az ő felejthetetlen hátterei, égies csarnokai, valószínűtlen kertek a ciprusokkal, tájak és álmodott házfalak!... Éva nem mert ecsethez, semmihez nyúlni e napokon; félt, hogy *szolgálnia* kell. Végre egy pompás gyümölcskosarat hozatott fel érintetlenül az asztalától, s rajzolgatta a szobájában, fekete fügét, szőlőt és barackot; nem sokra ment, nem lett semmilyen, végre széttúrta nevetve, és megette szinte mind; ez pompásan ízlett. „Milyen gyönyörű, csakugyan milyen gyönyörű ez a város!” - suttogta megdöbbenve, mikor kinézett ferdén nyíló ablakán, s látta felhaladni egy dombon az utcát, minden forma egyszerű nemességét; jobbra a tág teret fehér márványaival!... Hogy szökölt fel e hősín testek karcsúsága a naphanyatlás komolyságában, ferde sugarak révült fényében! Öltözött, kisietett, aznap meg drága kincseket fogadott szemébe. Egy ciprus-allén ment végig gyalog, a végtelenbe... magaslatokra jutott a folyó túlsó partján, s egy magányos zárda kőpadlójáról nézte a mélységben a várost, a ciprusos lejtőket, távol ormokat, a folyó viharos, fővényes, fehér ágyát messze, messze. Mily kész, magában teljes a formája e fáknak odalenn!... Tömött, elemi, világos, kifejező a ciprus, pinia... miért is nem vált díszítőelemmé itt? Mily hangos torkúak a tücskök, akárcsak az utcai énekesek a városban, kiket követni szokott egyik hotel-erkélyről másikig, agyonrikoltott torkuk elszántságáért; a pengető karok, a karcsú test nagyzó, teatrális, latin lendülése miatt, szép arcáért e csavargó Romeóknak, kik üzleties szemekkel figyelik közben a garasok hullását. Ily szándékos tűnődéssel küzdött szinte az elfogódás ellen; odalenn egyre bővülőbb lett a kép, lámpák csillantak és csillagok; gigantikus körvonalak váltak ki; lenn a folyó teste égett valami ráhulló fényben, óriás, szaggatott tűzcsikokban; mint rettenetes hernyók, nyúltak át rajt barna testükkel a régi hidak... Ebben a városban lakott az, ki lelkével látta a poklot!... Szinte az éj szele érte idekinn az asszonyt, már félt is, fények iránt indult, ismeretlen utakon bukdácsolt, gyanús városrészekben, megzavartan futott, de látta messziről a nagy folyót, tűzlángban, a part lámpasorát. Végre a hídon volt, a drága Veahión, hol órákig szokott álldogálni nappal, a mívészek bódéi előtt vagy a két part csodálatos kétféleségétől elragadtan. A Block Simon hídja! Most néma volt és csaknem sötét. Mily egyedül kell itt szaladnia, minden csavargótól félni, mert csak asszony... lehet-e valaha a magánya zavar-talan?...

Melankólia nehezült rá néha, pedig túl volt a síkon, a lázas mocsárlevegőn. Már ideges volt, sietni akart a főváros felé, kártyákat írt Blocknak, Tibornak, társainak s az asszonyoknak; még Lizának is meleg hangon, pedig az gyerekesen húzódott tőle urastól, mióta Majorné. Hm! A férfi azzal gyanúsítja, hogy ő idegenítette el tőle Liebermann Lenkét; a nő ugyanezt hiszi róla volt kedvesével; a házasság ellenségeként szerepel a német nő képzeletében. Persze, mindketten röstellik a haragot, másba takarják, elfogadhatóbb okot lelnek... milyen zagyva, kicsi ügyek, pletykák! Hitte valaha, hogy egy német boltilány s egy Major-féle csak egy percig is foglalkoztassák? S lám, életéhez tartoznak valamennyire, csakúgy, mint Szónerék, Istványék hajdan! A társaskört oly kevésbé választjuk, s oly egyre megy; az embert köti a gyöngesége, hogy nem bír egymagára lenni. Ám az apró nyűgökön túl... van valami, igen, amit fejlődő énje, jobb része is vállal, a közös érdek, küzdés *közös ideáért*. Azért, amit meg kell becsülni e nagy gyerekekben, örök kamaszokban, túl félszogságon és rosszaságon, hiúságon, hóborton és pózokon... ami tiszta és igaz bennük, rejtélyes és fel-felragyogó... az ajándékozás vágya, a szent szerelem, titkos kincs; még ha korcs is, beteg, tehetetlenül szenvedő; *a tehetségük*... lehet-e így nevezni? Hisz annyira etikai valami ez!... Szeretni akarta őket magasabb szeretettel, összetartani, rajta lenni, hogy minden kincsüket felhozhassák, mindent átadhassanak e zilált, halovány bányászok... Mert mit is szándékolhatna, mit tűzhetne célul magányos életében, melytől egy rossz találkozás után örökre elvadult a szerelem?...

Nem, nem volt oly friss lelkében az *örök város* kapujánál, ahogy szerette, akarta volna, már csaknem három hete kószál így egyedül. Most már pedáns lett, sorra vette a látnivalókat, járt és robotolt, mint egy „művelődésben utazó” tanítónő. És mégis oly kevés volt az, mit lelkében igazán sajátjául vihetett el innét. Arany alkonyatok a Tiberisnél; a Forum, antik köpor közt rózsák és leanderek; a Transtevere tarka lebuja; egy kocsit az Appián; vagy ahogy este, egy teraszról látta égni a tüzeket a Campagnán; az ég violaszínét, mocsárködök zöldjét, a városi szemét pirosan égő máglyáit odalenn. Egy-egy antik torzó „Afrodite születése”, egy száz emlőjű Diána Tivoli kertjében, repkénylugas mélyén, kék vízmedencék, tajtékos zuhatagok örök zenéjében. Egy kút szépsége; a Pincio; egy szikár, halovány főpap, bíborszegélyes köntösű, ahogy magányos sétáját rója a távoli sétány enyhült, kései zöldjében. Apró dolgok; képek megint; egy azálea-bokor a szökőkút örökös vízburája mélyén; hogy milyen jó lehet ott neki, míg fölötte égőn tűz a könyörtelen napfény; körül négyszögű klastromudvar kétezer éves márványkoporsókkal és cézári fürdőkádakkal. Voltak pillanatok, mikor elmerülten állt percekig, egyedül volt száz ember közt is a képpel, melyet magáévá tett, és nem is veszített el többé soha.

Valami kútsárkány vízkádó torkába bámult egy reggel az utca sarkán; mikor megállt mögötte két munkásforma legény, megnézték őt, s az egyik azt mondta nagy egyszerűséggel, imádandó csirkefogós kis röhejjel a másiknak, hogy két hétig egyfolytában tudná ölelni a signorát. Éva szigorú arccal várta meg, míg odébb mentek, de azután vidám lett, mosolygott magában még az ebédnél is; no, lám, még hódíthat is! Aznap kapott levelet Teklától, ki sürgette, amit ígért, hogy vele lesz pár napon át. A választások (ez is trükk, de nem fog elsülni tulipánéknak) már szeptember utolsó napjaiban meglesznek az idén; siessen, siessen, legyen jó hozzá. A fürdőhely csöndes, a hosszúra nyúlt utószezonban naponta szállongnak el a vendégek, a Szörény villa idillien egyszerű...

Bolondos, gazdagember-szeszély! - gondolta Éva zsörtölődve, de maga is vágyódott ez asszony kedvessége után. És emberek után, kikhez közét tartja, hírek után, melyek az élet eleven üzeméhez kapcsolják. Oly előkelő s oly nehéz az egyedüliség! Azokkal, azalatt ezerféle történhetett *ő nélkül*!... Készülődött.

Hisz két pompás gyereke is van, testéből való övéi! A szíve megdobbant rájuk. Hogy vannak? Már is híven irkál minden harmadnap, s már az ő buksi betűiket is hozzácsomagolja. Most majd beviszik őket egy hétre az apjukhoz; Zsófi oly szívesen kérte, engedje megnézniök az új féltestvérkét; egy szép kis „korán jött” leányt! Évát egészen meghatotta ez az újság, jó szívvel beleegyezett; épp jó is, hogy ő addig Újfűredre megy Teklához; Már is takaríthat a lakásban. Mert Riza néni telepe is oszlik ilyenkor. Levelezett a derék asszonnyal, ki érdeme nélkül úgy szerette, ünnepelte őt; most, azt írta, valahol Lőcsefűreden akar pihenni két hetet, közelben lesz, szabad-e majd Tátrában meglátogatnia? Hogyne, örült őszintén, hisz hall legalább közvetlenül a két porontyról. Riza negyvenéves, kifogástalan vidéki özvegy volt a régiebb, szigorúan és gondosan nevelt, széplelkű úrizsidónók fajtájából, kik meg tudják őrizni fogytig illúziók épségét, finom lényük friss naivitását, valami könnyes bájt, mert szenvedniök kellett; és nagy, komoly erkölcsi erőit a fajuknak. Férje és szép kisgyermekai elhaltak, s a közép vagyonú asszony nem az üzlet kedvéért csinálta a „Városi Gyermek Nyári Menhely”-ét, inkább eszményiségből s a foglalkozás enyhítő örömeért. Évának a művészet iránti tiszteletből annyi árengedményt csinált, hogy az maga is sokallta.

Néhány ízben szívesen volt együtt vele Éva; ő nem kívánta az emberektől, hogy okvetlen mulatságosak legyenek. Egyszer... no, lám, hogy jut ez most eszébe?... Ennél a nőnél, ahogy ifjúkori fényképeit mutogatta, látott egy női arcképet, középkorú asszonyét, sasorral, erős nézésű, mélyen fekvő szemekkel; nem érdektelen vonásokkal. Vajda Róbertné - mondta akkor Riza, bár a kép alatt a nő születési neve volt; az írás kemény, nagybetűs... de miért emlékszik

most oly élénken minderre?... Mennyire hasonlít a képre az egyik leány ott Veneziában!... Ma már biztosan öregebb az asszony; de valaha, egész fiatalon... nagyon szép is lehetett! Ej, hát mi köze hozzá?...

Még itt ült és uzsonnázott Rómában a Piazza Colonnán, s már élményekben annyira távol újra; lelkében már hazautazott, együtt volt azokkal, kik kedvelték, kik vártak tőle valamit, kik haragudtak rá; kik érdekelték vagy kiket érdekelt.

Mégis, mikor a gyorsvonat a hegyláncon átrohant vele, lihegve vitte keresztül-kasul a vad völgyeken, csipkés szakadékokon, megint belényilallt fájdalmas kíváncsisága az ösmeretlennek. Mi lehet ott, a pici pástorfaluk tornyai aljában, hol nem csinál forgalmat idegen utazó, nincs reklám, rikoltó érdekesség, szemérmetlen tolakodás, s a nép tán jámbor, ámuló szemű, durva és jó; s kifosztott, mint a miénk?... Eszébe jutott most, hány lazító falragaszt, munkásgyűlésre hívót, ellenállásra késztetőt betűzgetett ki a mondatfűzést tanulva a városok utcasarkain!

Umbria szép helyei... mennyit beszélt azokról Block Simon! Hogy menjen el, hogy ki ne szálljon, csak egy napra Perugia, Assisi felé... ne lásson igazi, ódon hegyi várost? És nem lehetett, nem; a pénze fogytán volt nagyon; Füredig még hosszú az út, s ott majd borraivalókat is kell adni!... Így marad el valami mindig... így maradnak még vágyaink!

Ancona széles öblében az esti szellő horzsolt habot és hajót. Milyen sárga a messze vitorlák vászna, ahogy ringanak az este bíborában... ha fösthetné az ember, ha írhatná, dalolhatná... egész szívével pihenve rá, s nem siető vendégük, így... alig várva, hogy fedélzetén tudja a csomagjait, s biztonságból nézzen vissza búcsúzva a félelmes kis zsvány városra, mely oly szép lehetne bérkocsisok és hordárok nélkül!... De már eleven a gép, forr a kazán, locsog az enyhe víz. Illatos, édes, habos Adria; országok közt szelíden pihenő, távol partokat testvérré fűrésztő... drága, hús elem-ár, édes mindenkié, ki hálára merészel és megbízik benne! Még nem álmodott hajóágyú torkáról, az idegen, messzi viharról, emberörület tajtékos dühéről, mely számlált esztendő után végigszánt türelmes színén, vérrel és iszonyattal, mennydörgéssnél hangosabban és szélvésznel oktanabbul: *emberi* ostobán...

...Éva megkésett mégis; a pesti gyorsban olvashatta már a választások friss eredményét; Szinnay Gábor nevét is a szinnai kerülettel. Aggódott, hogy Tekla neheztel majd, de Felkán várta a vasútnál heves szeretettel és száz mondanivalóval. Egész kocsiján ő beszélt.

- Milyen jó mégis, hogy most jössz, tegnapelőtt nem vehetted volna hasznomat. Reggeltől estig ott ültem az alsófüredi postán a telefonfülkében, enni is oda hoztak; nem tudom, a postáskisasszony mit gondolt magában szegény! Hát meglett Gábor... hisz ezt biztosra vártam, csak hát izgultam, mert min izguljon az ember? Jaj, te, van a mai számban egy Kürthy-vers, azt mindjárt elolvassuk otthon. Különben ott az enyém is, egy legújabb... csak meg ne rökönyödj, ha a hősre nem találsz ráösmerni... tudod, az a költészet! A valóságommal jól megvagyok szegényemmel, jó ez, hogy most Pesten fog lakni hosszabb időben egész ülésszakban! Nem kell örökké várni, bizonytalan esélyektől függeni; nem, ezt mégse bírná az ember a második esztendőben! A familiája itt marad persze, a nagy fiai Eperjesen jogász-kodnak, az anyjuk azokat őrzi. Ejha, drága, te nem tudhatod... nem is mindig gyöngyélet az, valakit folyton az utunkban érezni; egy régibb jogot, egy öregedő derék nőt, ösmeretlen múltat, nyilvános kapcsolatot! No, nem panaszkodom, magam akartam... E napokban hát szerencséd lesz földidhez, szegény szívecském, ne nagyon elefántkodj, mulass vele jó ízűn, ha kedved támadna; féltékeny nem leszek... Na jó, jó - persze hogy tréfálok, az asszony irigy állat! Különben meghívom pár napra Máthé Ferit is, nem leszel mulattató nélkül. Ha ugyan nem fogják ezek túlságosan bújni egymást; mert tudod, Ferink most rögtön, melegeben le akarja fülelni, tisztába jönni vele, ha csak lehet, megnyerni, megfőzni! Hát 'iszen ő lássa! Igaz, szívem, öreg barátnéd Lőcsefüredről már tudakozódott utánad két ízben: meghívtam őt is holnaputánra vacsorára, ugye, nem baj? Mert a hotelek üresek már, a Fürediken nincs egy

fia-vendég! Milyen szépek, előkelőek így ezek a telepek, becsukva, némán, kihaltan! No, majd körülsetáljuk! Persze, a háztartás nehézkes így, mindent a vasúton hoznak; majd elnéző leszel, kedves! És szegény Margit szobalányom idegei rosszak, mert Miklósa már Pesten van anyámmal. Teljes mértékben méltányolom, de hát mit tegyek? Ha én nem várnám épp az enyémet, haza is küldeném; de így nem vagyok elég önzetlen. Az öreg nőd Lőcsefüredről milyen megfogalmazott, szép levélben köszönte meg a meghívást, nagyon „boldoggá teszi”, ez kicsit nehéz úgy lesz, ijesztően tisztel bennünket. Ezek a széplelkek! De majd csak magunkhoz kapatjuk valahogy; az ember ne unatkozzék másnak az illúziói kedvéért! Megérkeztünk, szívem!

14

„No, még eggyel a népjogokért!” - mondta Máthé Feri a vacsora végén, és Szinnay felé nyújtotta a poharát. Kedélyes, vidékies mozdulat akart ez lenni, de a férfi csinos, kissé duzzadt száján bizonytalan gúnymosoly villant közbe. „Min mulat?” - gondolta rábámulva az új képviselő. Hisz az asztalnál komoly, országos ügyekről beszéltek. Most, hogy felállt, érezte kissé a kevés, de nehéz bort... persze, itt nagy az etikett, nem számítnak magyaros poharazásra! De másszor is, mindig zavarba hozta... nem bírta megszokni az emberek modorát, ahogy rögtön ki tudnak siklani a hangnemből; pillanatok alatt egy kis élcel, egy kétes mosolygással elütni; fölébe kerülni a legtisztesebb dolgoknak. „Mi bajuk? Félnék, hogy valaki kineveti őket?” Nem bírják egyhuzamban a komolybavevést, az egyszerű, szép, világos érzéseket; annyira gyengék... olyan okosak? Hisz persze, el lehet mindennek mindjárt az ellenkezőjét is igaznak gondolni; de hát az ember tartsa magát, különben... nincs mibe fogózni, mindennek vége! Kedvetlen, habozó mozdulattal emelt poharat, megint nem tudta hányadán van a másikkal. Két asszony figyelte e pillanatot. Éva és Tekla. „Szavalni, Ferkóm, csak rajta, abba nem hagyni!” - kacagott fel ez élesen, hirtelen. Utóbbi időkben sokszor vitatkoztak a barátjával idevágó momentumokról, és mind kevésbé jutottak egyezségekre. A férfi ránézett, percre lehorgasztotta fejét, a poharat elvette ajkáról; aztán hirtelen felvillant szemmel, dacosan visszakapta, kiitta fenéig; sarkon fordult. Akkor hozzásietett az asszony, karjába akaszkodott az ösmert, lágy, édes nehézkedéssel. Ez a legényes, duhaj mozdulat még mindig meg tudta fogni; mint eleinte, mikor még nem volt annyi nézeteltérés köztük, csak önfeledt, boldog csudálkozás... „Menjünk, menjünk, odakint nagy holdvilág van!” - sürgette lágy, rezgő hangján, és magával vont; másik kezét Évának nyújtva; élénken, szívesen, hisz háziasszony volt. Máthé utánuk lépkedett Rizával, a kis faoszlopos tornác felé. „Plédeket hozz, Margitka, és add a teát, aztán feküdj idejében, halvány vagy!” - nyájaskodott Tekla demokrata és asszonyi indulattal, s meglegyintette a leány komoly, közönséges, kis arcát. Jól állt neki az ilyesmi!

Az éj csakugyan gyönyörű volt; ködös, épp ezért oly szokatlan, kísérteti; ahogy az udvaras hold világa szétszállt, fehérén a tág levegőbe, áttetszővé világosította az ormok felhőit, a messzi lejtők, völgyek páracsíkjait; míg a fenyves feketén állt, egy tömegben, mozdulatlanul, ijesztőn, mint valami ravatal az ég fehér szemfedője alatt. Az öt ember bepólyálkozott, és némán figyelt a pusztá, őszi csöndbe. „Ahonnan én jövök, milyen fényes az ég, s az ősz hogy ragyog!” - gondolta Éva egyszerűen, honvággyal a nap után, mely délen maradt mögötte. „Ő - andalodott el Riza asszony -, milyen mást, mennyivel mélyebbet, kimondhatatlant érezhet ilyen látványokra egy költő vagy festőművész, ha engem, egyszerű nőt is úgy meghat a természet mindig!”... „Hogy föl vannak ezzel a holddal!” - bosszankodott Máthé Feri, mert ő folytatni szeretne volna a vacsora alatti beszélgetést.

Most jött csak tisztába - így gondolta -, hogy mifajta ember ez a Szinnay; örült, hogy most már nem imponál neki. Milyen kevés és egyszerű rugóra járnak ezek! Hihetetlen, hogy ezer évig felül tudtak itt maradni ennyi primitivitással, minden lelki vértezet nélkül... Most már tudta, hová sorozza s hogyan kell bánni vele, ha egyszer akarni fog tőle valamit. „Szemérmes fajta!” - döntötte el róla elnézően. Végre, tud ő az ilyenek nyelvén is, ha csak az kell; egy fél óra alatt, most rögtön meg tudná hódítani. Őt csak élénkebbre hangolta a kis szamorodni, képzelme gyorsabb lett, merészebb s ironikusabb a rendesnél. „Ezek a nők az ő holdas egükkel és lelki rezgéseikkel... mégis a legérdekesebbek egy díványon!” Nem tudott ma ehhez az idegen emberhez férközni, érezte; nyíltabban beszélt, mint kellett volna! Mit gondol most felőle vajon? Léhanak mondja magában, ideátlan törtetőnek; persze, amiért nem szaval hálósipkában is, és nem kotul féltékenyen az utópiák sértetlenségén, mint kotlós a tojáson! Hogy komoly - kormányképes pártot akar csinálni - jelszavakból és emberekből, igen; azokból, akiken *most van a sor igazság szerint*; és nem Máthé Ferenc kihagyásával, természetesen! De volt-e valaha más útja, technikája annak, mit eszmék szolgálatának hívtak? S ha az ember nem függeszti mindig egyenesen a csillagára a tekintetét, hanem maga elé néz, hogy el ne botoljon?... Ej, de furcsa... hogy csakugyan vannak ilyen emberek! Úgy beszélni, ahogy Kazinczy írói írtak! Persze, ötezer hold Szinnán és Telepócon, és még sok egyéb jól alátámasztja ezt a fennköltséget, ezt a stílust! Vajon csakugyan korlátozottság-e ez vagy végigvitt politika, fegyelmezett önzés, okos kényelem?... Mindezekről mindjárt kedve lett volna eszmélni; feszengve rágt a szivarját, majd szürcsölt látszólag messze gondolva. Még mindig hallgattak... Tekla és a másik férfi, e két vállalt szerelmes azon volt, hogy egymás felé hangolja érzéseit, ahogy illik egy holdas, különös éjszakában. Szinnaynak hamarébb sikerült.

Az asszony profilját kutatta; a szép hajlású nyak fehér vonalát, dús haja magas, görögös kontyát, finom és hanyag vállait a mély kerti székekben, puha takarók közt; átengedt érzékies kényelemben. Még mindig lebilincselte e nő látása, egy év után; hát csakugyan mély, tartós kötelék lesz az most már?... Sokat gondolkozott újabban. Közelebb kellene jutni akkor egymáshoz, *egyezni* is, a fő dolgokban legalább; ne csak mindig azon szórakozni, hogy a másik mennyire *más*! És már-már kezdtek ütközni is!... De most talán másképp lesz, idáig nem is volt rá módjuk; messze voltak, loppal leveleztek, mint a gyerkőcök; nagy ritkán, habzsolva, sietve találkoztak. Sok szép órájuk volt, de ebben nem lehet így megállni!... Hát lehet-e egyáltalában... illegitim feleséget nevelni egy szép, vázlatos, heves, szeszélyes, édes szeretőből? Hisz csak olyan okos ne volna, olyan éles kritikája; olyan fantaszta költő; olyan önmaga előtt leboruló; olyan alázattalan, önző, izgató, bolond, nyughatatlan zsidóasszony ne volna ez a szép, kedves, drága!... Hogy is lesznek már, hová fog ez vezetni? Szereti... bizony, még szereti! S ebbe a választási kalandba eredetileg mi vitte... lám, asszony-akarat! De nem, ő mindig tudta, érezte, hogy *van* benne még egy próbához, új lendülethez való erő, csak nem remélte, hogy ez még lehetséges. De hát *mi*? Hogy fog ez menni? Ilyen emberek világa jön most, mint ez a kis politikai vigéc, ilyenekből nő Pallay ellenzéke, a konok, kemény emberé?... S mégis náluk van ma, úgy látszik, minden progresszív idea; azóta ügyesen ki-sajátították! Ha szegény Majthény el nem hal!... És lehet, hogy ezek többre mennek, övék lesz a siker, ügyesek! Ej!... Erős volt az a kis bor! Milyen gyönyörű ma megint ez az asszony!...

„Valóban egészen csodálatos éjszaka!” - suttogta Riza, vigyázva, hogy senkit fel ne riasszon a gyönyörködésből. Mind felneszeltek hirtelen; már rég egyikük sem gondolt az éjszakával, csaknem egyszerre nyúltak a csészéik után. Máthé Feri kiitta már hősiesen, bár nem ízlett a borra; gondolkozott, hogy vezesse be a búcsúzást; végre is felállt hirtelen; korán kél, holnap este már beszélnie kell Újhelyben egy munkásgyűlésen. Szinnay nem kísérté el az Erika villáig, ahol nagy nehezen kaptak még szobákat, de Tekla Margitjának kellett kiszolgálni. Együtt maradt a három asszonnyal. Riza az óráját próbálta megnézni a homályban, a fűredi állomásra gondolt s a személyvonatra. „Én majd lekísérem Poprádra az éjfélihez, már rendel-

tünk ide kocsit!” - súgta neki Éva, és ebben hamar megnyugodott. Megint hallgattak, kissé bizonytalanul várva, hogy egyikük kezdjen valamit.

- Mit szól a Kürthy új verséhez? - kérdezte a háziasszony Rizától, kit ma már meghódított és elszédített kedves, közlékeny, adakozó lényével. - Ugye, isteni?

- Csodálatos! - felelte a vendég, oly szívvel-lélekkel csüggve az obligát jelzőn, melynél kevesebbet nem mondhatott.

- Hihetetlenül merész! Hogy valaki *így* legyen politikai költő! Mit szólnak erre az akadémia öreg krónikásai, a kiérdemült Lantos Sebestyének a *Nemzeti Újságnál*? Ennyi szenvedély, ennyi vad, kálomista dac, magyar keserűség!

- De miért az a régies, kurucos hang? - kérdezte Szinnay bizonytalanul. - Az embert néha megtéveszti.

- Ó! - nevetett a költőasszony kissé idegesen; zavarta, hogy ilyesmit még mindig magyaráznia kell olyannak, ki közel áll hozzá. - Hisz épp ez, ebben van az ő fascinálo művészete! Árkhai-kus hang, ősi szenvedély, história, előítélet, fajiság... hisz mindezt nem vetkőzhette le az új magyar, a modern, nyugtalan, változtató. Ez a tragikum, amit csak ő érezhet ma joggal és igazán... s akik ugyanazt az utat választják, azt a kálváriát... múltjából kinőtt fajmagyarét. Vér hull minden gyökérből, amit elvágnak, de a vér becses talajjavító az új vetés alá!...

Szinnay hallgatva ült. Ez neki szólt! Hihetetlen, hogy asszony mondjon ilyeneket az embernek, fehér bőré, hevítő szemű, ékes, ifjú asszony! Hát ide jutott; egy megszállott, egy Sibylla a kedvese? Néha oly nyugtalanító ez a sok cifra beszéd; néha aztán nyomtatva látja egy idő múlva, a fogorvosnál vagy kávéházban, újságban, mindenki kezén: amit legintimebb percekben a fülébe suttogott... Mit szólna ehhez apja, hét vármegye híres asszonybolondítója, a Bodrogló köz legszebb férfija, ki azt tartotta, hogy vagy jó levelen-sültet tudjon csinálni az asszony; vagy szépen, suhogósan, szagosan, puhán elnyúlani... egyéb mestersége kutyakomédia, virgácsot neki!... És hogy bolondultak utána és meghaltak utána!... S neki is szürkülő, festett hajjal kell ilyet, újat próbálni, ami fajtával bánni nem tanult!... És mégis ez hozzá tartozik, vele jár... asszonyban is, mindenben megpróbálni egyszer még azt, amiben az apjától különbözik, amit magában mindig „más”-nak érzett. Maga útjára lelni függetlenül! Ha még nem késő! Csak látná már világosan azt az utat!...

- És micsoda új, kifejező nyelv, milyen frappáns hasonlatok! - lelkesült Riza ártatlanul, akárcsak egy Szörény-verse ért vagy Rosztoky kartonért. - Hogy is van az a harmadik szakaszban, amit a tulipánokra célozva mond, elévült ideák halálára? „Körülálljuk szorongva és szomorúan...”

- „Mint az öreg nő ravatalát - ki egykor apánk szeretője volt. S vele járta a táncot” - fejezte be a háziasszony, bár nem ezt találta legszebbnek a versben. De Éva lelkét megragadta a kép, talán összefogta e bánattalanul, fehérén halottas, komoly éjszakával.

- Ez nekem is tetszik! - mondta igénytelenül.

- Hál’ Istennek! - kacagott Tekla - ezen végre nem érzel „bakatorszagot”, ahogy Kürthy csúfolod.

- Pedig mennyire nem asszonytapasztalat ez! - mondta váratlanul élénken Szinnay, mert apja volt eszében az imént e hasonlatnál... kissé ellenőrizetlenül kapcsolódtak most a gondolatai. - Általában nem asszonyok poétája ez, úgy gondolom: bár az egész új irodalom, ne haragudjék, néha oly nőiesnek látszik előttem! Hanem ez csakugyan más, még egy ilyen szerelmes hasonlatban is... „apám szeretője”, ezt csak férfi értheti meg. Egy fiatal fiú...

- Emléke van ilyesmi? - kérdezte halkán Tekla. Évát valahogy feszélyezte kissé ez.

- Igen. Húszéves koromból. Ej... különben el is mesélhetem nevek nélkül... oly régi dolog! Jogászkodtam és még elég zöld kamasz; a húgocskám francia nevelőnője volt odáig a legkomolyabb hódításom. Vidéki kastélyban... mondjuk, a Dunántúl, voltunk vendégségben az apámmal; nagy ivás, kártya, duhajkodás. Éjfél után tűzlárma a házi nők szobái felől. A szobalány visítóz. „A kisasszony, a paplan-takarója!”... A berúgott sereg szaladt oltani, vakon, kiabálva, egymást lökdösve egy hosszú, szűk folyosón, én legelől... és szemközt rohan az apám. Belénk ütközik, nem tud kitérni, elillanni; szitkozódik vérvörös arccal. Ingujjban, rendetlenül... gyönyörű fején a hófehér tömött haj, asszonyok veszejtője... leégve egész féloldalon. Bajusza pörkölt, a homlokán piros tűznyomok; egy víz-lucok az egész; barna mellye kinn a szétnyílt ingból!... Ahogy akkor ott szembeálltunk a félsötétben, mámorból kiocsúdván, szégyenkezve, gyűlölködve mi ketten... az nagyon furcsa volt, azt nem lehet elfelejteni! Se elképzelni... ahhoz férfinak kell lenni!...

- Ne hagyja a novella-témámat befejezetlen! - hajolt előbbre Tekla; csakugyan megfogta képzelmet a különös, régi történet. Éva arra gondolt, hogy hamar észrevenni már az italt Szinnay Gáboron!

- Megírni? - folytatta az habozva kicsit. - Hát 'iszen negyedszázados história; de a szereplői, hátha élnek még... valahol Erdélyben! Csak literáris érdekessége van, ugye, mint egy regénynek?... Szóval... berohantunk a kisasszonyhoz azonmód. Az a nagyszerű öreg mindent eloltott már, csak a leány jó hírét nem menthette meg; hiába illant el, látták, láttuk valamennyien és milyen állapotban!... Furcsa ilyet elmondani; életemben most mesélem először! De oly rég volt; most már egész szabad vagyok tőle!

- Erdélyben történt vagy a Dunántúl!... De a mesét most már el nem engedem!

- A hösnő... az ott ült a hamus, vizes ágya szélén, lepörkölt ingvállban, a bőr is leégett a fehér karjáról egy darabon. Hogy eshetett; elszunnyadtak mind a ketten? Tán így voltak már; apám sűrűn járatos volt ahhoz a házhoz. A leány a háziasszony közeli rokona, de kegyelemből tartott árva és szegény. Az apja pár évvel azelőtt föbe lőtte magát (megjegyzem, hogy én hozzáköltök most már, a novellát kerekítem!) - szóval: váratlanul kiderült adósságok, ahogy ezt már írni szokták, tönkrejutás, szegény, revolver; a leánya arra jött haza a drága, nagyúri nevelésből; senkije-semmije egyszerre; úgy került e rokonokhoz. Eladónak nem jött itt számba, mindenki tudta a helyzetét, hogy koldus; valami kis írnokra meg ő nem nézett volna... (na, lám, így indokolják, szövik, írják maguk a regényt, ugye?) Vezette a háztartást, már elmúlt huszonhárom, mord és gögös volt az úrfiakhoz, tán volt is oka megvetni őket, még ha próbálkozott volna is valamelyik; de úgyse jó végre! Sose tudtuk, hogy ilyen szép!... Ahogy ott szembenézett velünk a nagy, morcos, sötét szemeivel; nem sírt, pedig nagyon fájhatott a karja, nem látszott szegény se az arcán, csak dac, büszke megvetés, gyűlölet, érett, gyönyörű fiatalság! „Nincs rossz gusztusa a vén zsidónak!” - röhögött valamelyik részeg, és én felemeltem rá, az arca elé az öklömet. Pompás volt így és félelmetes az a nő... az álom, a rémület, a szerelem; mind a szemében még! És az ő nagy baja, elhagyatottsága!... Akaratlanul hátrébb húzódtunk a pillantása elől! Álmomban megjelent néhányszor így sok idő múlva is!

- Mi történt vele? - sürgette Szörény Tekla ideges kíváncsisággal. Oly idegen, más világ volt számára az a régmúlt idő; csakugyan csupa Jókai-regény, távolság, költészet, melyből milyen remegtetően erős emlékeket merít föl egy kis bormámor abban az emberben, kinek most *melléje került* egy késői szerelemre...

- A leány? - riadt fel a férfi. - Semmi, azt elintézték! Férjhez adták egy zsidófiúhoz. Ej, különben - jött zavarba, a meg nem gondolt kifejezésén - sorjában elmondhatom, oly rég volt!... Akkor berohant végre a háziasszony, mi eltisztultunk onnét; a falubeli doktor maradt ott csak a sebet kötni. Mert ott volt a doktor is a társaságban, derék, okos zsidócska, szerette

mindenki; ez volt a baja éppen, nagyon elkeveredett velünk! Na, mert akkor megvolt még; általában a megkülönböztetés!...

- Persze, ez csak természetes! De kérem... folytassa!

- Nem is tudom?...

- Ha most abbahagyja, azt fogom hinni, hogy igaz történet; keresni fogom...

- Isten ments!... Hát nem látja, hogy költők? Szóval, ahogy a regényekben szokott lenni, a doktor aznap véletlenül éppen vesztett, nagyban, sokat, s mondtam már, hogy komolyan vették abban a körben, szinte... magukhoz valónak; bár nem volt egyebe egy falusi úriháznál. Azelőtt valami kortesheccbe is már nagyon belemászott; barátság kedvéért azt is, szegény feje. Így aztán... lehetett vele beszélni. A fia velem egyidős, még fiatalabb a leánynál; csendes, álmodozó, tán versíró; mászkált magában a fák alatt; bár az apja jogásznak adta, hát jogász volt! Nagyon csudáltam akkori eszemmel; de beszéltek, hogy amúgy is szerelmes volt titkon, reménytelen a szép, büszke kastélybeli lányba. Meg hát az apai auktoritás... és valami hozománynak való is maradt abból, amivel akkor az én örökrészem megrövidült. Abból mentek nász-tanulmányútra... Minket, akik ott voltunk akkor, komolyan elővett a házigazda; nem is igen fecsegtünk, legfeljebb, ha a cselédség... a dologról mégiscsak suttoztak a környéken egy kicsit; folyton reszkettem, mert szívbeteg volt már anyám, szegény, hogy fülébe jut még... de nem, hamar elfelejtették! Az meg egész jó házasság lett, úgy hallottam, öt hónap múlva már született is egy kisleányuk... Na, hisz negyedszázada, hogy valami kevés megtörtént csakugyan abból, amit most, szemük láttára szöttem-fontam! Hát ilyen svindli az a regényírás?...

- Ó, nagyon erkölcstelen mesterség. Majd csudálkozni fog, ha megírom ezt a történetet megfordított nézetből, például, a „zsidókölönyök” naplóját, vagy... ahogy egyszer kinyílik a szeme, és fellázad és szétrúg!... Ez lesz az első prózai írásom.

Sértetten, haragosan csattant a hangja; a férfi ráeszmélt a hibára, későn kicsit. De hiszen másszor meg valódi szenvedéllyel szidja, becsmérli a felekezetét, neki kell védeni! „Nem muszáj mindent a világ végéig általánosítani, faji problémává széthúzni!” - mormogta kedvetlenül. „Egyébként is - tette hozzá kissé zavartabban - ez régi eset, ma nem történhetne így, s a történelmi elbeszélés nem magának való!... A tehetsége csupa friss megfigyelés... az új nyelvben van legfőbb művészete!”...

- Jó, jó, ne féljen már; szerencséje, hogy nem tudnám jól megcsinálni, csakugyan! - nevetett most már könnyedebben az asszony. Pillanat alatt belátta, hogy ízléstelen volna duzzogni ilyen dolgon, inkább elnyelni, agyonhallgatni annyi más, apró, szűrő tapasztalással, melyekben gyerekkora óta része van, mikor legkevesbé várja s még az ő kiváltságos vagyoni helyzetében is. De hogy megmutatkozik egy ilyen ember öt perc alatt, ha egy pici mámor meglazítja a lelki fegyelmet, okos illendőséget; hát ez van a mélyebb rétegekben, modern egyenlőség-elvek, emelkedett nézetek alatt!... De Tekla most itthonában volt, vendégei közt, kik közül csak egyik sorsosa ebben. Mosolygott már, kedvesen; átnyúlt Riza kezéért egy pillanatra, alig ösmerte bár. Az hallgatott egész idő alatt, oly mélyen és magába hullva!... „Az igaz történetek megírva mindig triviálisak, különben is!” - tette hozzá Tekla még teljesebb megnyugtatóul. Holnap mégis az övé vagyok! - fűzte hozzá gondolatban. „S ami fő, hagyj te békét a prózának, ki olyan szép verseket tudsz írni!” - szólt közbe végre Éva is, csakhogy elterelje a beszédet.

Sikerült hamarosan; Tekla is rajta volt. Nemsokára megint az irodalomról beszéltek, mennyivel nyugalmasabb tárgy! „Csakugyan úgy lehet - jött rá Éva -, hogy ha ti megírtok valamit, azzal kiadjátok a mérget magatokból, megszabadultok; nem fáj többet; nincs! Csak műtárgy azontúl!” „A valakikre is áll ez?” - kérdezte Szinnay csaknem félénken, de asszonya

nem felelt. „Minden művészettel így lehet, úgy képzelem!” - próbálta megkockáztatni Riza, a hangja fáradt volt; Évának úgy tetszett, hogy idegenül érzi magát ez a nő a társaságukban, melytől sokat várt talán. Olyas emelődést, milyet a munkáikból kapott, ha sokat hozzáadott még önmagából is! De hiszen azt ők is keservesen kínlódják ki magukból, kiválasztott óráiban a magánynak; „az életben” megpihennek, örülnek, hogy pongyoláskodni, butáskodni szabad! Egy „művész-kompania” mindég parlagibb, érdektelenebb (jó, ha még nem affektáns, ízléstelen), mint finom lelkek, friss élvezők, kedves műveltek összejövetele. Ezt sokaknak jó volna megtanulni!... De mit mondjon az ember ilyen nemes rajongónak, tiszta, jó, ragaszkodó léleknek, mint Riza? Szeretni kell, megbecsülni az ilyet, még az unalomban is!... Most ő szorította meg a Riza kezét, és becézve nyugtatta, hogy a kocsija idejében és bizton meg fog érkezni. Az ő két gyerekéhez milyen kifogyhatatlanul jó ez a gyermekei-vesztett, szerencsétlen asszony! - erre gondolt most.

Váratlan képzettársítással Liebermann Lenke, a másik széplélek jutott róla eszébe, aztán a többi, pesti ismerős; és könnyű csevegés indult Teklával felőlük. Hogy Lenke a nyárra szanatóriumba küldte a kis Bereit, s elhitette vele, hogy alapítványi helyen van, nem kell fizetnie: persze aztán elintézi titokban a költségeket.

- Az aztán a tipikus tehetségdajka, az a lány! - kacagott fel Tekla. - Néhány dekadens, furcsa művészi álomért, mely soha ki nem alakul, össze nem áll egy szép, finom, beteg fiú fejében! - magyarázta a többieknek. Éva nem akarta kimondani, amit gondolt - kissé örvendő és kissé szomorúan -, hogy „a szép, finom, beteg fiú...” ezen van ezúttal a hangsúly!

Major Hugóról azt újságolta Tekla, ki találkozott vele a nyáron, hogy meghízott kissé a házasságban, úgy látszik, egészen jól érzi magát, csak mintha valamiért szégyenkezne, s zavarba jön, ha megkérdik: hogy van a felesége? Windel az öreg Schönnét mintázza, azt meséli, hogy az ülések száma után kap honoráriumot, és hogy elrontja éjjel, amit nappal csinált, mint Pénélopé; de ezellen senkinek sincs kifogása. Olga - mondják - rosszkedvű volt a tavaszon, Sáfárral félig haraggal váltak meg, de az ököztük semmit se jelent. A leány egyébként valami „modern testritmus” nevű szépítő-tornát fedezett fel egy német prospektusban; egy muzikális táncmester, volt orosz balettista internátust alapított odakinn „hellasi ligetben, napfényes dombok és hűs berkek ölén, korynthi csarnok”-kal; és méreg sok pénzt szed amerikai milliárdosnőktől és feltűzött mellű pesti zsidóasszonyoktól tandíj, művészet és daktilusi meg koriámbuszi lejtésű soványítás fejében; mely azonban ritkán sikeres, de akik hazajönnek, lepelben járnak, szandált húznak mezítlábra, és narancsból táplálkoznak két hónapig... míg az első Paquin-modellek megjönnek a szezonra, vagy a Rosztoky-tervek szerint elkészülnek Stölzelnél az első ruhák. Akkor aztán hozzányúlunk a szendvicshez is, s otthon újra bepakolnak a libasültből. Szóval: itt tölti nyarát Schön Olga is, mert a házassági rémképe üldözi. Rossz nyelvek ugyan egyéb masszázsokról fecsegnek... de az csacsiság, nem olyan ügyetlen! Egyéb szórakozása az, hogy leveleket ír névtelenül s ösmeretlenül Kürthy Bálintnak Párizsba; a „finomult, lelki-erotikájú, vibráló idegű és érintetlen bőrű Szűz”-nek stilizálja bennük magát; azt állítja, hogy válaszokat is kap rájuk, post restante, mint egy szobaleány...

Éva ámulva és meglepetten hallgatta, micsoda hangnemben beszél Tekla egy közös ismerőről; leányról, kit barátnőjének tartanak! Mi ez, mi oka van e lihegő, asszonyi ingerültségnek? Csak nem... megint az a Kürthy Bálint? Szinnay is döbbenve nézett barátnőjére, kit mindég tapintatosnak ösmert, s asszonyi jóindulattal, megértő, mosolygó toleranciával teljesnek minden szerelemügyben. Hát az elsiklások, rossz, ügyetlen beszédek napja a mai? Éva művészbarátait emlegette, a kiállításról beszélt, ez ősről, Bokor markáns művészetéről, a Block prófétájáról, Farkas hihetetlen színeiről... eszébe jött, hogy az Eszterházy-díj ügyére vigye a szót, hallja Szinnay véleményét; várta, hogy barátnője meg fogja pendíteni, hisz

nyilván megnyerte már az ügyüknek! De Teklának eszébe jutott egy Kürthyről szóló bírálat az „Irodalmi Társaság” hivatalos lapjában, s arról kezdett beszélni, hévvel és felháborodva; a mérhetetlen bornírtságról, a konok, alacsony, ijedt, koncot féltő és zavarodott hangról, az összeröffenésről, mellyel a század magyar zsenije érkezését fogadják ezek: *az ő vére, népe, hitfelei, fajmagyar rokonai!* Meg se hallott egyebet, ha ezt elkezdte: - Ha az ember magát figyeli, Teklácska, azt hinné, hogy missziót vállalt, és mást sem akar életében, mint Kürthyt kommentálni, hirdetni; előtte járni, kiáltozva a pusztában! - szólt közbe végre a férfi kedvetlenül és nem várt éllel.

- Igen, már sokszor bevallottam, hogy ez a legkomolyabb hivatásérzésem! Tömjént égetni! Papnője lenni az emberistennek, a zseninek; ő a világosság, igen, a „Forrás!” A Szó, mely „mindnyájunk helyett mondatik”, és megoldja a némák nyelvét! Ő az Ajándék!... Igen, néha úgy érzem, hogy mindent el tudnék hagyni ezért, minden összevissza keresgélésem, fél-dolgaim, asszonyos erőlködésem!... S *ezt* vállalni csak; hirdetni a Mestert, visszhangozni és közölni; hogy szeressék, értsék! Csak a módját tudnám!

- Sohasem voltak gyermekei? - kérdezte Riza, s bólintott, mikor az asszony tagadón intett; hirtelen elhallgatva, ahogy szokott, mikor egyszerre észrevette az ideges pátoszt beszéde iramában, a szófűzés természetellenességét. Ilyenkor röviden nevetett, és átcsapott a rendes, mindennapias hangba - „Kürthy mellé állni ma kötelessége minden modern magyarnak!” - Szinnay legyintett. „Milyen rosszul állna magának mindez, ha nem volna egyebekben akarata ellenére a legbájosabb, friss, kedves, asszonyos asszony!” - mondta most már csak azért is őszintén.

- Ilyesmit hallottam már néhányszor, de egyszer sem szívesen! - felelt az asszony halkán, de a sötétben elpirult a türelmetlenségtől; nem szerette, ha mások előtt csak némileg is gyöngéd hivatkozások történtek. Mikor e percben a Riza kocsija megállt túlnan, a villa faragott kapuja előtt, nem volt a szívekben harmónia itt. - „Mikor látlak?” - kérdezte súgva Szinnay, míg a másik két asszony felkészült odabenn; ő is búcsúzott illedelmesen, a külszínre Tekla mindég vigyázott. - „Gyerekség kérdeni, hisz itt lakol, három lépésnyire!” - „Hogy beszélsz?” - érzékenykedett a férfi; de akkor már mosolygott rá a nő a homályban; féloldalt fordulva, keskeny, finom alléval egy pillanatig odahajolt, a férfi nyakához bújt, bűgva, nagyon ingerlőn; de szédítő gyorsan visszakarta a fejét; rövid, lihegő, érzékies nevetése hallatszott. Háttal a korlátnak dőlve állt a fehér homályban, megtámasztva és kifeszítve szép csípejét, melyen semmi sem volt több a kelleténél. - „Tudod, hogy akkor jössz, amikor akarsz, hozzám! Kedves!... Mondd csak, meddig maradhatsz itt velem még; meddig maradunk?” „Már ideje volna menni nekem, várnak... de majd csinállok valamit! Ha te akarod, ha igazán nagyon akarnál!” - felelt a férfi megremegve ez édes, régi hangtól, ez érintéstől. „De ha komoly ügyed van, akkor nem; akkor csak menni, hagyni mindent; hisz már nem vagy a magadé... kedves!” - siettek a nő szavai megint. Azok már kijöttek felöltözve; a férfi nem volt tisztában megint. Utóbbi időben többször váltak el így.

...Nem, nincs igaza - felelgetett Éva kérdéseire Riza a kocsiban. - Nem éreztem magam rosszul itt, figyeltem önöket, és pongyolaságon, köznapiaskodáson keresztül is láttam, éreztem... (mert kiérzik akarataik ellenére is) az „ünnepi” lényüket, ahogy ön mondja, s amelyiknek én oly sokat köszönök. Nem! Jó volt figyelni és hallgatni; énnekem ez való; nem vagyok szereplő természet. Ha valami hatott rám ma este az más dolog volt... hallottam egy történetet mesélni, könnyed stílusban, fölényesen és idegenül, régi dolgot, amely rég nem izgatott már, de valaha sokat tépelődtem rajta. Némelyik szereplője közel állt hozzám, mondjuk... s a részleteket biztos, hogy igazabban ösmerem.

- Lássá, ösztönszerűleg tapintatlannak éreztem ma Szinnayt, bár érdekes volt. Milyen kevés alkoholtól beszámíthatatlanok már! Ilyet úr nem talál fel az apjáról huszonöt év múlva se, az íróbarátság milyen hamar elront ilyen embert is! Remélem, nem túl közeli...

- Nem, ne értsen félre; távoli rokonom, mondjuk, az a fiatal, akkor még fiatal férfi... aki egyetlen áldozata lett ennek az undorítóan pikáns szerelmi históriának. Az orvos fia, a férj.

- Meghalt? - kérdezte Éva szándékkal gyanútlanul, de sajátyszerű sejtés dobbant benne már.

- Dehogya, ma is él... „Erdélyben” - egy tönkretett élet, tönkrement lélek!

A völgyről, hol a szekérút haladt, már mind felszállt a köd, a holdfényben elmerülve pihentek lenn a mélyben a falvak, de a messze ormok, a heglánc beburkoltan rejtőzött szakadékaival, szirteivel, korai havával és fekete erdőivel. Szelíd, békés volt így ez a táj is; enyhén révedt át rajta a tekintet, mint távoli múlt képein.

- Szerette? - kérdezte Éva, és a hangja meleg volt, kissé remegő... amilyen már olyan régen nem.

- Nem tudnám azt ily világosan; tizenhét éves voltam, ő húsz és rokon. Soha egy percre se volt eszünkbe... házasság például vagy efféle. De minden nyáron náluk voltam a falun, és nagyon gyöngéd, szép érzés kötött össze bennünket. Mind a ketten valami szépre, magasztosra vágytunk, ő nevelője volt az ízlésemnek, együtt olvastunk művészet-történetet, sokat rajzolgattak; ha írt, nekem olvasta fel. Pestet, ahol tanult, nem szerette, de nagyon vágyott messze, egy szép útra, francia városokba, hol gót templomok vannak; Itáliába; néha terveztük, hogy elmegyünk egyszer; ha nagykorú leszek és kikapom a hozományom; vagy ha férjnél leszek, hát hármában, az urammal... így! „De hátha kereskedő lesz!” - ijedeztünk néha. Lehet, hogy nem volt mindenki számára ilyen; de én így ösmertem. Gyöngéd és jó volt természetű, imádta a családját. Nem az „auktoriszt” tette, ahogy ez az úr mondta ma, az a szegény, gyöngé, eladósodott ember, az apja, sírva állt meg akkor a gyerekfia előtt, és könyörgött.

- Hát nem volt szerelmes a kastélybeli lányba?

- Szerelmes?... Nem tudom; nekem néha említette; akkor, utolsó nyáron: hogy szép, hogy büszke, hogy boldogtalan lehet; ilyes fantáziákat. A lány rá se nézett, az bizonyos; tán nem is tudott a létezéséről; de hogy egy gyerekfiúban micsoda ábrándok kelnek az ösmeretlen után... nem tudom; én csak nyárra mentem hozzájuk mindég!... Egyet tudok világosan; hogy tönkretették! Igen, azt mondták neki, hogy az a szegény teremtes boldogtalan, hogy szenved, hogy hajlandósággal van hozzá, hogy tőle várja a megmentését. Mit nem lehet mondani egy húszesztendősi fiúnak, aki még a rendesnél is álmodozóbb, járatlanabb! Tán azt is, hogy egy férfi rossz volt ahhoz a nőhöz... De *mindent* nem tudott, a gyermeket... és abban a helyzetben, abban a házasságban ért férfivá egy fiú... nehéz ezt el is képzelni, szörnyű! Azzal a nővel!

- Elválhatott volna százszor is, ha nem egyeztek! - mondta közbe Éva, és ijedten palástolta hangjában az indulat remegését.

- Istenem, ön mond ilyet!... Hát elválik az ember mindjárt, mihelyt érzi, hogy balul sikerült?... Egy zsidóember, ki anyjára ütött passzivitásban, hagyománytiszteletben; az anyja is sokat szenvedett. Aztán az... az a vén, gonosz ember, az a... gavallér jól vigyázott ám, nehogy megint a nyakába szakadjon ez az ügy; ravaszul elintézte, fiskális ésszel, házassági szerződéssel. Hogy ha a férj akarata vagy hibája bontaná fel, vissza kelljen adni a hozományt. Az apa írta alá a kiskorú férj helyett; a pénzt is az kapta kézhez; meg se melegegett a nyomorultnál. A tanulmányút, a gótika, Párizs... jó volt egy zavartalan lebetegedésre az idegenben.

- Mégis... mindenáron szabadulnia kellett volna; kívágni magát - ha *egész* ember!

- Talán nem volt *egész*... nem lehet így is megérteni, sajnálni? Ritkák a morálzszenik; s ha valaki ilyen körülmények közt válik emberré!... Istenem, hátha csakugyan szerette is eleinte az asszonyt; vagy megszerette; vagy próbálta magát túltenni, reményei voltak. Együtt éltek; az első, beteges leány után jött a másik elég hamar; aztán egy harmadik, ki az apa anyjára hasonlított hajszálra; akkortájt halt el szegény. Szerette a gyermekeit az az ember. Mikor hazajött külföldről, élni is kellett; s tűrhető állás várta készen... *azok* jóvoltából, befolyásukra. Mit tehetett volna? Az asszony nem az a fajta volt, ki megalázkodik, szenved, megbán; benne csak a gyűlölet maradt ép minden iránt, s tán legjobban megvetette azt a zsidót, kinek a jó-hiszeműségére rászorult egyszer. Ó, rettentően elmérgesedett ez a viszony pár év alatt; a nő szörnyű volt, idegbeteg, ördögi; szemére hányta, mint egy fúria, az áldozatát, gúnyolta vele. De az „erkölcsére” ügyelt, gonoszságból, hogy ne legyen válóok, úgyse tudott volna az szeretni senkit. A világegyetem elleni dühét mind ezen az egy emberen töltötte ki.

- Borzasztó!...

- Igen, borzasztó! És soha, senkinek nem panaszkodhatott! Szüleinek tegyen szemrehányást? Még én láttam a lelkéből legtöbbet, igen; a küzdését eleinte! Gyűlölnie kellett ezt... az egész bandát; harcolt, konspirált ellenük a maga kis helyén, ahogy tehetett; ó, ilyesmi nem használ a karakternek! Hisz nekik köszönte a kenyerét, *ezt* a kenyeret. Próbált dolgozni; Ön tudja, ugye, hogy nálunk anyagi áldozattal jár eleinte minden szellemi produkció? Az is *abból a pénzből*, minden!... Annyit elért, hogy azoktól, „jóltevői”-től függetlenül végre, ha rosszabbakat vállalt is helyettük. De gondolja el, egy életen át résen lenni; lesni, nem látja-e valaki titkos sebét? Mit gondolnak róla azok, kiknek „becsület”-ideái lassankint beleszívódtak a jövevénybe, hogy többé nem szabadulhatott. „Pénz!” - gondolta tán, hogy az még segítne; s megpróbált hozzájutni, de azt is mily ügyetlenül, félve, tartózkodva; s nem tudta ezt sem különválasztani a művészettől, mely egyetlen, szép menedéke maradt. És nem ment így; *több* pénz kellett volna!... Végre belebukott lelkileg, elfásult. Zárkózott, különös ember lett, ki nem tudott már nyíltan és önmagáról beszélni, még az anyja halálos ágyánál sem. Ideges palástolásban merült ki a kedélye, az a jó, kedves, nemes. Borzasztó volt az utolsó találkozásunk, nyolc évvel ezelőtt; nem tudtunk már semmiről beszélgetni mi, kiknek valaha rövid volt a nap. Azóta nem láttam, nem is akarom! Most már emelkedik a ranglétrán; mondják, hogy a modora tiszteletet parancsoló, úri, zavarba ejtőn előkelő. Mondják, hogy az utóbbi években mindenféle szerelmei is vannak, mióta a jövedelme nagyobb. Hisz ha egyszer valami komoly érzés még felrázná! De az is késő már, azt hiszem! Negyvenöt éves, a lányai nagyok. Az asszony közelebb van az ötvenhez... tán azt is megtörte az idő: beteg volt soká, úgy hallottam. Tán nem egészen ördög... hisz gyermekei vannak! Vagy tart tőle, hogy a férje most már szabadulhatna is, anyagilag rendbe hozhatná, kivergődne, elválna... ha nagyon akarná! De ki bír akarni, hogy képzelhető; mikor egy élet telt így? Tönkre van, mindegy neki; inkább kis szeretőkre adja a pénzét.

- Mindjárt itt az állomás! - súgta Éva. Hirtelen közel hajolt, átölelte az asszony nyakát, és arcon csókolta; oly váratlanul, hogy visszaadni se ért rá. Mily rég nem tört ki belőle ily spontán indulat; mással, mint a két gyerekével szemben!

- Ó, már itt vagyunk? Itt a vasút; ily hamar! Mondja, nem ért félre? Nem íté meg? Isten vele, drága Éva, ég vele! Csókolja meg helyettem a két fiúmat!

Még szelídebbnek tűnt az éjszaka, a néma vidék, mikor az út hazafelé vitt; Éva egyedül volt a kocsiban; egyedül és oly mélyen nyugodt. Be jó *tudni*; világosan látni végre és izgalomtalan; olyan titokba, melyekkel valaha... érthetetlen, távoli élet-időkben kapcsoltnak érezte a sorsát! Milyen jó dolog érteni, mikor az ember már nem volt kíváncsi; engesztelődni, mikor már rég nem haragudott. Hihetetlen, egy évvel *ezelőtt* még felizgatta volna ez a történet! Mennyire érti most azt az embert: éppen önmagából; abból, hogy a dolgok mennyire elmaradnak, kimúlnak;

szándék, szenvedély, kín, gyűlölet!... Egy percre meg is ijedt ettől; vigyázni kell, vigyázni nagyon, nehogy időnap előtt minden mindegynek lássék! Erős szándékkal gondolt a műtermére, a kiállításra szánt képekre, a „Céh” ügyére, barátaira; s megmaradt annál, hogy az e nyári, itáliai vázlatok egy részével is csinál még most valamit; a kiállítás csak októberben lesz, pár hét még addig; össze lehetne szedni!

A Szörény villa hátsó kapujához nála volt a kulcs, elküldte a kocsit, és gyalog került fel a pár lépetnyi kapaszkodón. A kispadon ült valaki; egy szivar fénye hunyókált, az árnyék felmozdult.

- Ó! Szinnay, maga van itt?

- Ne ijedjen meg... és ne nevéssen, nincs nálam gitár! Csak nem volt kedvem aludni menni még, sétáltam, arra feljebb van egy szép sima rét; most meg leültem ide ezt elszíni. Be jó is a tétlen szemlélődés; be vigasztaló, hogy mindenek végeztével, utoljára és tán nekem már nemsokára ez következik még!

- Rosszul megy tán dolga? - kérdezte az asszony könnyed, szórakozott érdeklődéssel, kissé a kapunak dőlt, a kulccsal kezében. A férfi nem felelt.

- Milyen nagy nyugalom van magában, Éva, ahogy így megáll mozdulatlan; elnéz messzire, az égre, de nem túl magasra, semmin se erőlködik; milyen szép! Vajon kit szeret?

Szelíden elnevette magát az asszony.

- Tudja, ugye, Éva, hogy valamikor én nagyon kívántam magát?

- Öhüm! - intett a fejével kissé kedvetlenül.

- Alig egypár éve. Még éppolyan fiatal és szép, de valami történt vele, úgy megkomolyodott, az ember most zavarba jönne, félne vágyni; kicsit idegen lett! Próbált egyet-mást?

- Valamicskét!

- Nem sokat?

- Nem vagyok éppen élmény-szmokk - legyintett mosolyogva, kicsit szomorúan -, az élet nem produkál sok változatot. Egy eset elég, mustárja lehet ezer másnak!

- Igaza van; mi, férfiak, kivált igen egyformák lehetünk! Asszonyok kevésbé; maga például igen különálló! Ha akkoriban, lássa, mi megértettük volna egymást... most tán különb ember volnék; jobban a magamé, igazibb, zavartalan. De hát a végzet!...

- Megváltottunk mind a ketten, ennyi az egész! Így hát nincs egyéb hátra, segítsen megforgatni ezt ebben a rozsdás zárban! Így! Nagyon köszönöm!

Odanyújtotta a kezét, s a férfi hosszan, tartósan csókolta meg; az évtizedek óta kipróbált hatású kézcsókkal, forrót lehelve rá az orrán át. De e kéz nem reszketett haragtól; Éva nem is undorodott el nagyon e férfiléhaságon, hogy itt, a szeretett nő kapuja előtt kész volna udvarolni; csak mert véletlenül erre járt, éjszaka van, s megszokta, hogy alkalmat elszalajtani, nem-legénykedni bűn... De ő ma nem volt szigorú: olyan kész volt bocsánatra, megértésre; oly közönyös volt!

Könnyű léptekkel szaladt fel a kis ház tornácára, karcsún a sötét köpenyben; oly felszabadultan, oly bevégezten: derűsen. „Nem, ez a nő nem szeret senkit!” - mormogta magában a férfi.

Éva világot látott Teklánál - gondolta, beszól megmondani, hogy elutazik holnap, hazamegy; meg kell még csinálni a nyári dolgokat, vázlatokat a kiállításra. Kopogott. Barátnője ott ült nyitott hálóingben az íróasztalánál, előtte papír; arca ijesztően gyűrött, kimerült; szétbomlott

nagy haja bolondul borzas, ahogy túrt benne mind a tíz ujjával. Eltakarta az írást; látszott a szeméből, hogy nem kellemes neki a megzavarás.

- Ó, dolgozol? Nem gondoltam rá! Bocsáss meg, szívem, szaladok!

Egy csókot lehelt a homlokára, kifutott. Vetkőzés közben az járt eszébe, hogy milyen rossz, unalmas, szánandó munka lehet tintával, fekete betűkkel dolgozni; egy tisztán fogalmi technikával, látványok nélkül, drága, sima, színes, gyönyörű habarcsok nélkül! Szárazon, színtelen!

15

- Nézd a!... Na, hát ez már kész kacagás! Láttad? Ezeket a kis sárga nőket a sok zöld lében?

- Hernyók a spenótban! Hát nem olyanok, mint a hernyók? - De igazán, nem hiszem, hogy ezt valaki komolyan főstette: azzal, hogy gyönyörködve nézzék, megvegyék, kiakasszák! Csak viccet akart csinálni a közönséggel; hogy mit szólnak rá! Ki ez, nézd meg, valami Farkas...?

- Ugyan hagyd! meg akarod jegyezni a nevét? Fenét nem komolyan, ezek az aranyoskútiak mindenre képesek! Gyerünk tovább!

...Nem a megnyitás napján, mely szokás szerint újságírókkal, beavatottakkal, „társasélet”-tel folyt le; hanem az első hét végén, egy csendesebb délelőttön ment be Éva a kiállításra tájékozódni. Volt minden sarokban egy-egy ócska műtárgy-szék, sorra települte őket, már fél órája volt itt; észrevétlen maradt; figyelt. Két fiatal lány volt, aki az imént elhaladt előtte; ugyancsak jól mulatva. Most három érettebb hölgy jött; a kosztümjük szabása után tanítónők lehettek. Minden tárgyat jól megnéztek, szám szerint, sorban: a nagyobb vásznak előtt két-an nyit időztek.

- Mindent értek, Sarolta - szólt egy sovány, igen disztigvált külsejű, a Block prófétája előtt -, csak azt mondja meg, miért kell ilyen kifacsartnak lenni minden alak keze-lábának? Hisz jó, ha meztelenség; művészetben nem szabad prűdnek lenni; de akkor aztán szép legyen! A régi mesterek ruhátlan nőit meg lehet nézni! (Ezt súgva mondta mégis, és nevetett hozzá könnyű zavarral, mely a zárdái nevelés maradéka volt!)

- Ne nézze őket mozdulatlanoknak - magyarázta a Saroltának nevezett -, gondolja el mindet valami iramlásban, nekiindulásban. Mindegyik ilyen látszatra abszurd testtartás összefoglalása, kivetítése vagy rezultánsa egy-egy erős, heves mozdulatnak. Ha az ember egy darabig intenzíven úgy nézi! - Persze, sok gyakorlat kell hozzá, s hogy az ember örökké a képtárakat bújja, mint én! (Reformruhás, jó alakú, de elnyűzott arcú zsidóleány volt, aki így magyarázott a többinek; Éva észrevette, hogy a *Jövendő* a napi újságja, és hogy figyelemmel olvasta el benne a Gond tegnapi cikkét.)

- De hát ennek a szegény Jézuskának mitől füstöl az oldala? - kérdezte a harmadik, egy rózsás arcú és rózsaszín blúzós butácska; a Hiób „Sírbatétel”-e előtt. De Sarolta erre már nem is felelt, csak fanyar elnézéssel mosolygott.

- Menjünk, odaát van a Bokor nagy képe; az bátyja annak a Bokor Piroskának, aki tavaly helyettesített a mi iskolánkban - még most sincs bevásárolva szegény!

Továbbmentek. Most két fiatalemberre figyelt Éva önkéntelen; nyilván egyetemi hallgatók, az ő nagy szőnyegterve előtt állottak; közel hajolva nézték, nagy figyelemmel. Észrevétlen húzódott közelebb, hogy hallja, mit szólnak; csaknem izgatott volt.

- Azért ez érdekes darab, ezzel a töméntelen sok alakkal! - mondta az egyik határozatlanul. - És mindegyik jelent valamit, a népmesékből... beleöszülhetett, míg azt mind kigondolta, ide pásztította! És mennyiféle viráglomb!

- Szörnyen utánozza Walter Cranet! - felelte társa nagy fölénnyel.

- Igen?

- Naná! Egy asszony ne utánozna valakit? Egy férfit!

- De nagyon dicsérik a lapok, még a *Nemzeti Újság* is! És mennyit eladott, kivált kisebb dolgokat! Ni! A székesfőváros is vett tőle!

- Ez csak arra vall, hogy csinos nő lehet, és vannak tisztelői az újságoknál, a társaságban s a hivatalnokok közt. - Fiam, ez így megy az ilyen művésznépségnél!

Éva odébb igyekezett; nagyon rosszul érintve. Nem az hozta zavarba, hogy egy ösmeretlen tascsó a jó hírét támadta, de egész komolyan gondolkodóba ejtette; Walter Crane. Néhány reprodukción kívül semmit sem volt alkalmja látni a nagy mestertől!...

Lassan kijebb vonult a többi termekbe. Csakugyan több pasztelljén díszlett a megvásárlást jelző cédula: vett tőle Tekla és Szinnay, Hiób meg Schönék; néhány csak névről ismert műkedvelő és gazdag ember. Az irodában mondták, hogy egy kis annunciációt valami idegen papi személy, fiatal. Tűnődött, hogy került ide afféle? Azt a kis színvázlatot maga is szerette; oly *őszinte*, meleg kis dolga - szinte nem örült, hogy vadidegenhez kerül. De hát csupa jó barátból élni; az se tiszta munka!... Egy kis képre, melyet már előbb Gondnak ajándékozott, a rendezőség önkényesen felírta: *elkelt*. Tudta, hogy van itt több ilyen forgalmat hazudó baráti ajándék a kiállításon. A székesfőváros az ő „Boldogasszony”-át vette meg; s a Bokor egy szép önportréját: az állam itt nem szerepelt, természetesen. - Tegnap Farkas, az ő naiv szószátyárkodásával beárulta Évának a Windel valami ízetlen, nem-kollegiális megjegyzését arról, hogy az egész kiállítás idáig csak „asszonyuk”-nak jövedelmez számba vehetően! Éva fellobbant: annyira nem számított e rosszindulatra, s érezte, hogy nem érdemli. De később megkérdezte komolyan önmagát: lemondana-e barátságból, a „köz” iránti áldozatkészségből ez apró szerencséről, melynek szívből örült, mert reményeket fűzött hozzá a jövőre? És megdöbbenve jött rá olyasmire, hogy: *nem*! Nem mondana le!

Odább sétált. Az iménti két fiatal leány a Farkas egy nyári virágcsokra előtt állt; kedvtelve nézték.

- Na, látod ez szép, ez nincs úgy elaffektálva! Ha pénzem volna és... szobám volna!

- Ne mondd! - nevetett a másik. - Adnál érte hatszáz koronát?

- Á! Csak nem volna annyi!

- De biz igen! Ott van a katalógusba'! Mit gondolsz, miből éljen egy művész? Egy év alatt ötöt fest legfeljebb.

- De ki bír egy képért annyit adni? Hat kosztüm ára; huszonöt pár cipőé; félévi lakbér!...

Éva átment a Bokor nagy „Munkáscsalád”-jához; ott volt néhány Windel-szobor is. Két öreges, finom külsejű úr állt a nagy kép előtt.

- Igen! Az ilyenek mind szociális tendenciák képezik alapját! - magyarázta egyik választékosan.

- Be akarja mutatni ezeken a sápadt, vézna alakokon, hogy a gyári munkást rosszul fizetik, és nyomorban él! Persze, a falamra nem akasztanék fel ilyen csúnya képet! Az ebédlőmben; hogy a tányéromba meresszék a szemüket ezek az éhes pofák! De hát - de gustibus non est disputandum!

Éva füle odafelejtkezett a jól akcentuált, vidékies magyar beszédre s a latin idézetre; rég nem hallott ilyeneket! Megnézte az öreget; nyugalmazott táblai bírónak taksálta; de lehetett kúriai is.

- És még hozzá a legdisznóbb hazugság ez a koplalás; ezért be kéne csukni, aki hirdeti! Kérlek, a Tisztviselő-telepen lakik az én házamban egy géplakatos a családjával; egy szobakonyha az udvarban. Hát mikor mink még meg se álmodjuk, azok már idei libát esznek fejes salátával, rántott csirkét, krigli sört naponta. Magától értetődik: az ember keres egy hétre hatvan koronát, abból megehetnek ötvenet; nincs másra igényük, nem kell nagy lakás, nyaralás, kalap, kosztüm az asszonynak, színházjegy... semmi! Élhetnek kedvükre! Ez az igazság, barátom!

- Hadd el, kérlek, én most ezeket a státuákat studiózom! Windel... ez az - a „Joó Testvérek” iroda, tudod, amelyik a házikómat építi Hűvösvölgyben, azt akarja, hogy egy ilyen nevű fiatalember - de e’ lesz a - csináljon két emberábrázolatot kőből, kétoldalt, hogy a balkont támasszák nekem: káriátidnak mondták az olyat a régiek! Pár százassal drágítaná, fene sajnálná valami szép, formás alakzatért. De ezek sehogy se tetszenek. Olyan lapított pofák, hát nem? És miért lép ki mindegyik előretartott lábfejjel, miért fordítja ki a keze tenyerét? Ez a testtartás nem természetes; eleven ember egy se jár így máma! Az igaz, hogy anyaszült meztelenen se!...

Évában sok neheztelés volt a szobrászra apróságok miatt, de azért szeretett volna odaszólni, hogy: úgy se mozog vagy áll „máma” senki, mint milói Vénusz vagy a borghesi vívó! Pedig azok előtt meghajolnának e kedves urak; csak mert a „régiek” faragták!... Továbbment; egyre tétovább léptekkel; nagyon elgondolkozott. A rajzok termében megint női hang ütötte meg.

- Na, hát nekünk van egy kis pasztellképünk, ha az nem szakasztott ilyenforma! Tudod, lakott abban a házban az a beteg festő, Ipolyi nevű, egy manzardszobában; mikor elvitték végre a klinikára szegényt, akkor árulta a házmesternő a lakók közt, ami képe, rajza ottmaradt a fertálpénzbe’. Harminc koronában maradt nálunk egy ilyenforma, mamám úgy drágállta, haragudott; most fog örülni majd, ha megmondom, hogy itt kétszázötvenre van írva egy akkora!

Éva figyelmét pillanatra megfogta a név; nem ért rá megtudni, hogy az ő vagy a Major Hugó pasztelljével emlegették-e együtt; mert közel függött egymáshoz a kettő. Ej, mindegy is! Kifelé tartott; elég volt! Ezt akarta hallani egyszer; a *közönséget*, az igazit - mely kívül áll az ő tolvaj nyelves, eltolódott, külön világukon. Polgárokat, akik őszinték elfogultságaikban; gazdagokat, kikben szándékosan olcsó áraikkal akartak vásárlókedvet nevelni; hivatalnokokat, kiknek háromszobás lakását, unt falaik sivár szegénység-uniformisát már enyhítették képzeletben erőteljes rajzaikkal, friss pasztelljeik üdeségével. Akikről bízva hitték, hogy hamarabb meghódnak, mint a hivatásbeli ellenfelek, az ő hagyományellenes művésztüknek; tisztán festő felfogásuk új és sajátos eszközeinek... Valami furcsa kétkedés kóválygott meg benne egy pillanatra: kinek van igaza?... Az ajtónál volt egy kis képe, a Grand Canale - az ő mindig dekoratív, sajátos stílusában. Fiatal pár állt előtte jól összekapaszkodva: „Veneziából” - betűzte a katalógust a férfi, aztán odahajoltak. „Nini, rá lehet ismerni, csakugyan!” - ujjongott fel a menyecske hirtelen, és ujjával mutatta a Palazzo D’orót meg a többieket; az arcuk felderült, egymásra néztek. „Istenem... Venezia!”...

Az előcsarnok küszöbén Gond jött Évával szembe.

- Jó, hogy találom - nyújtotta az elébe mind a két kezét. - Itt van a zsebemben két lap kritikája; mindegyik szépen és sokat ír magáról. Egyiket Andor írta, Sáfár Andor a *Nemzeti Újság*ba. - szép, meleg hangú méltánylás; a fiú általában komolyodik, mióta ritkábban kerül rá vezércikk; milyen jól ír!... Ez meg itt a Vajda Róbert beszámolója; hűvös kicsit, de magával nem bánik rosszul. Jöjjön, ülünk le ebbe a két Chippendale-be, olvassa el!

- Otthon is ráérek! Inkább hadd örülök magának egy kicsit: megint rég nem láttam!

- Az is az én bajom! Úgy nem érek rá most semmire: sok bajom volt a minisztériumban; az alapszabályainkat kellene elfogadtatni; s képzelje, alaptőke kimutatását kívánják. Az új éra akadékos; nagy lesz a rend Pallay alatt!... Nem hittem, hogy magának tartja a belügyi tárcát is! Pihent energia, s most már nincs mitől félnie; úgy ráfeküszik itt mindenre... meglássa csak!

- Csak tudni lehetne, hogy *mit akar* végeredményben! De hát önöknek, a maguk progresszív politikájának inkább nyereség ez a változás, ugye?

- Sokan még most is ebben ringatódnak; bár lennék rossz próféta! De tudja mi az; eben gubát cserélni?... Hisz ez természetes is! Ő erőskező, alkuvástalan, kemény labanc... tán még jóhiszemű is; de a bőréből ki nem bújhat! Régi, magyar földesúr, nagybirtokos; osztálya minden elfogultságaival; szép lendületei nélkül. Van benne sok elszántság, komor erély és gyűlölet: de sok fegyelmezettség - ezzel mindig tud hatni, néha valami naiv teatralitásban. Most például kijelentette, hogy vége a proteciónak; várjon csak, hova fog ez vezetni! Egyelőre néhány szörnyen igazságtalan eljárás az eredménye; hisz nálunk azt is protezsálták, akin már rajta volt a sor, aki érdemben is következett; itt *rendszer* volt az, és... az irtási munkát egyéb, rosszabb dudvákön is kezdhették volna! Vagy hazabeszélek? - szakította félbe magát halvány mosollyal. - Mondja, kérem... mikor beszélt ön utoljára Szinnay Gáborral?

- Még a nyár végén, a Tátrában. Máthé Ferencsel voltak együtt, és ugyancsak politizáltak.

- Úgy?... Csakugyan?... Ez érdekes!

- Nem tudtam hozzájutni, hogy beszéljek vele az Eszterházy-díjról! - mondta Éva habozva; mert eszébe jutott, hogy akkor éjfél után a kispadnál, ott egyedül volt a képviselővel; de akkor nem jutott az eszébe!...

- Ki tudja - felelt barátja halkan, szinte félénken -, hogy nincs-e Máthénak igaza? Hogy *ez* se lesz megoldható külön, elszigetelten; a képzőművészet ellátása a társadalomban. Hogy nem ér semmit foltoztatni; hogy csak nagy, általános reformok keretében... erről írt cikket a *Jövendőbe* minap.

- Máthé sok mindenről ír ügyes cikkeket - rántotta összebb Éva a szemöldökét. - A „Céh” dolga azonban *itt* van előttünk; *ez a közeli*, megfogható; s mi *erre* adtuk rá a fejünket! Nem?

- A „Céh” ügye, melyben két hét óta lótok-futok, szociális hátterű és jelentőségű az én szememben is; noha csak részlet-ügy. De érdemben mégsem az a lényeges, hogy minek hívják azt a csoportot, melynek először sikerül majd utat törni, s hogy név szerint kiből áll!

- Nem tudom, micsoda általánosságra gondol! Csak azt tudom, hogy *ez* a hat ember itt van, fölbiztatva és várakozóban; és mi...

- Én, *én* érzek minden felelősséget, igen! Mindent megtettem és fogok is még, a végsőig!... De hogy éppen *eze*kről, pont *erről a hat* véletlenül nagyon tehetséges emberről volna szó, mindössze? Nem! Ennél magasabb, tényleg általánosabb...

- Akkor nem értettük meg egymást kezdettől, Gond! Én persze... csak asszony vagyok, miért nem mondja?

- A leg-emberebb asszony, akit valaha álmomban is elképzeltem! De mikor így beszél, nagyon haragszik, érzem! Hát nem érti... Istenem, hogy apró kudarcokon gázolok át hetek óta ebben az ügyben, hogy könnyebbnek hittem a valóságnál, hogy kicsiny kezdet-dolgokon megakad... Éva, éppen mert asszony, kellene hogy megérezze, amit magam sem... hogy *előre védekezem* a kudarc ellen, hátrább vonulok, „feljebb” - hogy *akkor* se kelljen mindent feladni, beösmerni! Nem tud megbocsátani férfi-gyöngeségeket?

- Drága barátom!... De hát mi oka van ilyen pesszimizmusra?

- Ej, hisz talán csupa idegesség, amiért idáig semmi siker! De hisz a díj felől csak tavasz felé döntenek! Csak nem látom most a tennivalót! Addig még... oly sok történhet; csak látnom kell tisztán... Igen, beszélni Máthé Ferivel. De ő annyira nem nyílt a dolgaiban!... És tán leginkább ez a tegnap esti hecc bosszant.

- Micsoda?

- Nem tudja még? Major meg Windel veszekedését? Oly csúnya volt! Itt a pincehelyiségben vacsoráztunk - milyen szerencséje, hogy maga nem tartott velünk! A szobrász ivott egy kicsit; aztán valami rongy kis okon, hogy a Major rajzai miatt nem jutott neki külön terem a kiállításon - belekötött. A másik fiú elég okosan viselkedett, józan volt, haza akart menni; csak persze ő se állta meg, hogy egy-két komisz csípősséget oda ne mondjon, mint győztes fél... mert az asszony volt itt szóban, bár senki se említette; tudtuk mindnyájan... Akkor, a bál hajnalán, amikor nálam volt Liza, Windel eljött érte; de a nő látni se akarta, csak sírt fuldokolva, görcsösen. Másnap eljött, de akkor már ott volt Major; és Liza ridegen követelte Windeltől az írásait, mert - íme, van olyan tisztességes ember is, aki őt most rögtön, gondolkodás nélkül feleségül akarja venni! Erre az elébe lökte a kulcsot: mehet, kikeresheti az okmányokat! Major odáig sem engedte egyedül, ment vele, diszpenzáció a zsebében. De Windel mégis szerette Lizát, úgy látszik! Azóta egész megváltozott, tönkrement; nem is dolgozik mást, mint azt a buta Schönné portrét... ingerült, epés; rám is mintha neheztelne, mintha részese volnék a bajának, mert véletlenül tanúja voltam. És tegnap este székkal ment neki az a nagy, izmos fiú annak a kis puffadt, gyöngye embernek... és a szájuk járt, pfuj... be jó, Éva, hogy maga nem volt velünk! Folyton erre gondoltam.

- Nagyon jó hozzám... de mi történt? Hogy végződött?

- Lefogták, szétválasztották őket. Windel folyton párbajt emlegetett, és még ma is, mondják, mindenáron segédek akart küldeni; de szerencsére, senki sem állt kötelnek a fiúk közül. Major különben megmondta, hogy ő nem párbajozik, mert ő családos ember; meg nem is érzi magát ilyen pózra képesnek; ellenben ma írásban bejelentette nekem, hogy jó előre kilép a „valaha netalán létesülendő” művész-egyesületből. Szóval: a számunk megint megfogyott már „jó előre”; egy nagyon értékes talentummal pedig. Ilyen butaság miatt!

Éva lehorgasztotta a fejét: úgy ültek egy darabig.

- Ej, Éva! - mondta végre Gond erőszakkal felderülve - tagot, új hetediket nem lesz nagy munka szerezni, se nyolcadikat, sokadikat majd! A „Céh” pedig mégiscsak össze fog állni valahogy: igen, ha addig élek is! Akkor aztán a Pally „igazságos” kormányzatában kell hogy nekünk ítéltessek a díj; mert sehol a látóhatáron nem mutatkozik más ilyes egyesülés; s a meglevő kettő már élvezte tíz-tíz évig a kamatokat. Ugye, ez világos? Hol van másik új csoport kívülünk?

- Kinőhet a földből, mint a gomba, utolsó percben is! - felelte Éva, bár nem is tudta világosan, hogy mire gondol. Szomorkás, csendes, meleg kézszorítással búcsúztak. „Emberi számítások!” - gondolta el hazamenet sok melankóliával. És mégse tudott ez erőt venni az örömen, hogy szépen írtak róla, hogy sok apró dolgot eladott, visszarakhatja a kis tőkéjéhez, amit a

nyárra elvett; s hogy minap levelet kapott egyik színház igazgatójától, hogy valami új, népies, látványos mesedarabban a díszletek tervével akarná megbízni... Az mégis bántotta, hogy a kiállítás két nagy és kitűnő képét, Block prófétáját s a Bokor „Munkáscsalád”-ját nem vették meg idáig. De hát, lehetett-e erre komolyan számítani?...

Ez a tél sokkal csendesebben indult társaságilag, mint a tavalyi; a göndör metafizikus (ki Parlag Emma szigorú felügyelete alatt csakugyan dolgozni kezdett sokat emlegetett regényén) már nem nevezte volna „hőskor”-nak. Éva péntekjeire eljött néha lopva, hogy az ott található egy-két emberrel újra meg újra meghallgattassa a „mű” fázisait. Különböző karaktertípusokban s az élet három jellegzetes fejlődési fokán akarta bemutatni a szerelmet, annak formáit, körülményeit, egész természetrajzát. De barátnője, a szobrásznő haragudott; előkelőtlen dolognak tartotta a közlékenységet a legbensőbb, legszemélyesebb ügyben: az alkotásban. „Miért nem mutatod meg mindjárt a fehérneműdet, a leveleidet, az elhalt anyád naplóját?” - kérdezte sokszor méltatlankodva; s a fiú nem mert felelni, mert hiszen ami őt illette... semmi okot nem látott, hogy meg ne mutassa alkalomadtán mind a felsoroltakat. Anyja írásait kivált, kinek emlékét pedig imádta szinte tragikus sorsáért, szenvedéseiért s tán főleg e följegyzések, különös stíljéért, melyek vadóc eredetiségében a saját írói talentuma csíráját sejtette. Soha nem titkolta el senki előtt, hogy törvénytelen fia volt egy vidéki énekesnőnek, ki később, hangját elveszítve, varrásból élt, s nevelte őt, egyetlenét, az egyetemi évekig. Ha ezt az eleven, igaz, szomorú, szép életet, e próbált és gazdag lelket tudná megírni egyszer, úgy, ahogy látja és imádja!... mondta neki Éva egy napon; de a fiú túl nyersnek találta ezt művészi tárgyul.

A tavalyi vendégei közül elmaradt ez idén Évától Major és Windel is; Block is kevesebbszer jött, mióta Olgát nem sok reménye volt ott találni. A szép leány most énekelni tanult, s egészen ennek adta magát; valaki végre megmondta neki, hogy - *tehetsége van*; egy operai másodénekes; s vállalta is jó pénzért a tanítását. „Vajon hány énekórát tölt *igazán* a mesternél?... Vagy már *avval* is szerelemben van? - rossznyelvűsködött Tekla, ki nagyon elhidegült utolsó időben a leánytól. Egy rohamos percében Éva kérdésére, hogy miért, azt felelte: „Tudod, távolról rokonom is, és már kislány koromban rivalizált velünk a család; ő gazdagabb, szebb, fiatalabb, *talán* még *leány* is, vagy úgy tud tenni - s mindezek mellett mégis oly éretlen, olyan senki! Volt ennek valaha egy igaz, meleg, megindult perce? Volt úgy, hogy egy órára elhagyta magát, elfelejtett stilizálni? És olyan perfid, hogy Kürthy Bálinttal levelezni kezd! Beleakaszkodott egy zsenibe mégis; ugyan kiválasztotta! Micsoda jogan?...”

Maradt azért néhány hű, állandó vendége is az Éva péntekjeinek. Eljárt rendszeren Farkas, ez a jó fiú, kit lassankint megszokott és megkedvelt. Elmesélgette, hogy a kiállítás után felment a műtermébe egyik körüti műkereskedő, ki aranyozott rámaokban szállít vidékre képeket, s egy „grófi család számára” megvette tőle az összes mezei virágot, csendéletet és a kis női pasztell-portrét; mindazt, amit barátai ki se akartak állíttatni vele. „Tudom, hogy maguknak van igazuk, nekem is nagyobb ízé, nagyobb hecc olyan én-féle képet csinálni, amitül a hideg is kilel, amitül úgy elzsibbadok utána, mintha jót ittam volna. De hiába, Éva asszony, ha magamon meg a »Céh«-en kívül nem tetszik senkinek! Pedig nagyon jó ám pénzt kapni, mert nagyon jó odaadni valakinek, olyannak, aki örvend neki, de csak azért, hogy: nini, milyen legény az én emberem, mennyit tud keresni!”... Éva teljesen egyetértett vele ilyenkor... Ő újságolta azt is, hogy az a „procc”-abbik műkereskedő az a Pirkler, most nyakra-főre árulja, portálja a Lipótvárosban Lussini Guido, az Éva volt ura szobrai. Azt mondják, az a szép színésznő annak a felesége; körülveszi szépszerivel az öreget! De jóba’ van egy másik ifjú párral, Majorékkal is; sokat van velük; sőt, beszélnek, hogy együttes kollektív kiállítást tervez a tavaszra e két embere, Major és Lussini műveiből. Persze tegeződik és csókolózik a két fiatalasszonnyal! - Farkas hozott hírt néha a többiekről is; mesélte, hogy a fiúk nehezen és

rosszul élnek; Windel és Block leginkább abból, amit Hiób vásárol tőlük, meg az a szent ember, az a Gond apró összegekkel a maga szegénysége szerint. (Mégis szólják, támadják már azt is; ilyen állat az ember! Kivált ez a művészfajta, cigányfajta!) Pedig szegény Block be' vágyik megint Itáliába egy kicsit, már egész bolond, már odaadná potom pénzért is a prófétáját. Csak nehogy erre spekuláljon az a ravasz fiskális, az a Pirkler; már két ízben járt nála képeket nézni, gáncsolni, alkudozni!...

A *Kultúra* írói közül a kis Berei volt az idén is Éva leggyakoribb látogatója; sokszor találkozott itt össze Liebermann Lenkével, este aztán hármasban vacsoráztak egy csendes kis budai vendéglőben, hová így, télidőn senki se vetődött be kívülök. Kellemes, szinte jóleső pár voltak: e harmincéves, erős leány s a húszéves, beteg fiú. Finom lelkük át volt itatva kölcsönös szeretetük ünnepélyességével és rezgő melankóliájával; melyben kivált a nő teljesen felolvadt, míg a fiú teli volt állandó, hálás, meghatott elősmeréssel. „Ez egy igazi ember! A legelőkelőbb ember, akit valaha ösmertem!” - mondogatta a leányról Évának, feledve, hogy nem is túl sok embert volt alkalma ösmerni „valaha” rövid és szegényes kis életében. A fiú különben lelkesen hangoztatta viszonyuk tisztán *baráti* jellegét; míg a leányt nehezebb volt efelől nyilatkozatra bírni; lelke érzékenyebb, szemérmesebb volt, mint valaha!... Bereitől hallott Éva a *Kultúra* emberei felől is; mert most heteken át nem találkozott Teklával. (Vajon miben izgul az is, hogy felé se néz!) - Elmondta a fiú, hogy a kövér elbeszélőnek, a papfiúnak, csakugyan megjelent a nagy regénye, a magyar jobbágyidőkből, melyet folytatásokon hozott a lap múlt tavasszal és nyáron. Nagy mű, korszakos, komoly! És az a blőd kritika, hogy bánik vele! Megtámadják a „szentségtörő” tendenciáját, gúnyolják bunkós, prédikátoros stíljét, erejét... azok, akik gáláns, párbajos dzsentriregényekért és „fess” házasságtörési novellákért kaptak koszorút és díjakat. És valósággal üldözik erős, talajízű nyelve „illemsértő kifejezései”-ért; vagy mert az embereit szerelmi erotikájukban is nagyszabásúaknak tetszett rajzolni!... Így szónokolt, még jobban nekihevülve Lenke halk kételyeitől; ő, ki semmiért le nem írt volna egy szabadosabb, a nemiségre vonatkozó szót; az írásművészet őszinteségéért, korlátlan szabadságáért lelkendezett. - Elmesélte aztán időről időre, hogy a „filológus” költőjüknek megjelent szép csöndesen *odaát, a hivatalos* irodalom egyik lapjában - nem ugyan valamelyik szép, újklasszikus, nemes verse, hanem egy elég unalmas értekezése a Bessenyei iskola műformáiról. Ez hát „arrivée” lett a társai háta mögött; bár nem lehet neki felróni... mert a *Kultúra* mostanában nemigen fizethet! Bajok vannak, az alaptőke fogytán, s Szőrény Tekla is mintha beleunt volna kicsit. Hja, a gazdagok! (Lenke drága jelenvolta nem akadályozta a kis Berei szociális kifakadásait.) - Mostanában várják haza megint Kürthy Bálintot; az talán lelket ver valahogy újra a dolgokba! Mégsem érti azért - úgy mond - a „többi” írókat, hogy nem győzik áldozatkészséggel... hisz csak egy ideig kellene még; csak amíg a közönség föleszmél, tömörül... ha ötszáz előfizető meglesz, akkor a hirdetések maguktól jönnek! - Ó, Berei, a Sonntag távozása óta ingyen dolgozik (forró és költői magasztalásokat a többiekről), s azt a novellát is, amelyikről ma beszélt, odaadja, ha kész lesz, honorárium nélkül, igen; ha másért nem, a „Főnök” iránti nagyrabecsülésből, ki oly önzetlenül, mint egy apostol, fárad és kínlódik az ügyért, már harmadízben csinál lapot... s tán harmadszor is hiában!...

Sokat beszélt s megint oly hévvel, idegesen; oly közelről érintette az irodalom ügye! Az irodalom! Elérhetetlen eszmény, hevítő, izgalmas és magasságos szerelem; *igazán írók* sohase látják ily isteninnek, ily mindenre érdemesnek! - Már egyre halványabb, szinte áttetsző volt a gyerek arca; amit a hathetes, nyári kúra használt, már visszakoptatta az irodai görnyedés, éjszakai kávéház, bohémság, kiskocsmái koszt. „Mit csinál az a Hort mostanában?” - kérdezte Éva, csakhogy elterelje. „Ó, szegény Hort - mondta a fiú egyszerre halkabban, észrevéve, hogy mily fáradt. - Ő rossz úton van, azt nem volna szabad! Valaki, talán az a szörnyű Major, elhitette vele, hogy az élcelő irodalomra született, hogy a karikatúra az ő igazi zsánere, azt kell művészetté emelnie; ilyen ostobaságokat! Most a legborsosabb élclapba ír hetenkint, a

klérus ellen, mindig csak a papok ellen; azt mondják, ügyeseket (aki kedvel ilyesmit!) epésen, keserűn, trágáran, gonoszul; az a Major rajzol hozzá, már feltűnést keltettek, sok pénzt keresnek... de hát szabad illet... lehet illet? Mikor olyan szép, finom novellákat tudott... olyan...”

- Ó, istenem, hagyja abba! Nem, nem szabad! Rögtön haza kell mennie!... Kocsin!... Istenem!

A beteges fiú formás arca csakugyan fakó volt, szürkés s oly öreg egyszerre, a rohamos fájdalom mély redőivel; gyönyörű szemét könny lepte, mint egy szenvedő kisgyermekét. De Éva Lenke arcát látta meg e pillanatban - a gyönyörteljes, fizikai gyöngédséget e szent vele-érzésben, a párnás kezek remegését; nem sok maradt neki elárulatlan e fennkölt szív titkából. „Ha nem volna halálra vált, ha egészséges volna, mint ő maga, nem tudná így szeretni!” - ötlött Éva eszébe, és megborzadt kissé.

...A színigazgatóval nem tudott megegyezni; kis, kezdő színház volt, elejtette a darabot a rendezés költségeiért; ellenben kapott egy gyermekmeséskönyvet illusztrálásra, olcsó munka volt, de könnyűnek, vidámnak ígérkezett; elvállalta, hogy illet is próbáljon, s ajánlást írasson rá a fiainak. A két nebulót bele is pingálta minden elképzelhető szituációba, s ez kedves volt; de sok időt elvett, s nagyon kellett sietnie karácsonyra; jó ideig ki sem lépett a műterméből miatta. Ezekben a hetekben két váratlan levél érkezett, melyek foglalkoztatták egy ideig.

Egyiket Rosztoky Kázmér írta, az öregúr; csaknem három, év múlt az utolsó sürgönye óta. S e sorok?... Hová, hová lett belőlük a hajdani, „csúfondáros fiskális?”...

A reszketeg sorokban nyoma se’ a hajdani iróniának, kedves, gonosz fölénynek; ez egy köhögős, göthös, keserű öregember, ki nagyon lejárta magát! „Novemberben azt hittem, végít járom; nem is lehet már nagyon messze! Nincs is sok keresnivalóm már ezen a világon! Idegen van körülöttem, az fogja lefogni a szememet. Nem akarom, hogy mindent elháracsoljon, úgyis lopott eleget idáig, életemben már, egész koldus pereputtyának. Ha a kis házi léhendék nem kell magának, neki adhatja holtom után; válassza ki elébb, amit használhat; de ami kevés garaskája van még ennek a vén lumpnak; itt küldöm a titkos fiók kulcsát, maga ösmeri az öreg asztalomat. Senki eleven nem tud arról a sublótról, se a hat garasról, ami ott van egy ócska bugyellárisban, aranyban; egy vakációzásra az is jó lesz, hűselni egyet a két pulyával, akiket már nehezen fogok élve meglátni; vagy ha valami betegség meglepi, egy ideig nem munkálkodhatik. Mert most eleget olvasom a nevit az újságba, hát Isten segítse, maga tudja, hogy mi módon: de ha eltemettet, mint szegény anyját, vegye magához azt a kis pénzt, ott lesz, ahhoz már nem nyúlok; hogy valamiről a tulajdon vérem is megemlegetsen!”... Éva zavart megindulással forgatta a furcsa okmányt. „Így eltotyakosodott szegény!” Bizton összepörölt valamin szegény Pemetével, a hű gondozó asszonyával, iddogált rá egy kicsit, úgy jött ez a dacos apai szeretet, ez a halálsejtelmes melankólia; amiben oly idegen volt a leánynak.

Azt hitte, úgy fog egyszer még meghalni is, kifigurázva a kaszás embert, élete hol derűs, hol harapós mókáival; szépen, vidáman, illendően!... S lám, majd még kenetes lesz utolsó éveire, s szegény anyura emlékezik!... Rögtön leült, és írt neki: ő nem mehet most, de jöjjön fel azonnal, nézze meg a kis unokáit, vizsgáltsa meg magát itt valami tanárral, ha gyöngélkedik; szívesen, örömmel várja stb. - Mint sejtette is, hasztalan várt választ. Arra gondolt, hogy majd nyáron, ha csak lehet, elmegy ő a fiúkkal; de azt szentül elhatározta, hogy ha valamikor csakugyan úgy történne, azt a híres kulcsot, a titkosat, rögtön elküldi szegény Pemetének. Azt illeti, ki végleg állta az öreggel a nehezülő éveket, ápolta, türt neki... Hogy elaszhatott, hogy nézhet ki azóta szegényke! Pedig alig idősebb pár évvel önála!...

A másik levél hosszú volt, és még jobban meglepte: Lulu-Theodózia írta Bécsből. - „Egy héttel ezelőtt érkezett meg - Kedves nővérem e test szerint és Urunk Jézus Krisztusban - a Te szép kicsiny főstményed, melyet Tisztelendő Kedves Tartományi Főnöknők jubileumára, az

ő kis házi kápolnájába vásárolhatott Méltóságos Novák Ferenc címzetes püspök, kanonok úr, zárdánk nagy tekintetű barátja, ki akkor itt időzvé, a császár városában - saját kezűleg hozta el hozzánk. Engem, mint rendesen, most is kitüntetett külön látogatásával, s ezen idő alatt majdnem kizárólag Terólad beszélünk, kedves Nővérem az Úrban. A szép kis Annunciáció itt mindenkinek nagyon tetszik. Kedves Főnöknőnk örömkönnyekeket sírt. Tegnap mielőtt elhelyeztük, külön megáldatta a vikáriussal, azóta legszívesebben e szentkép előtt végzi az Avét. Mily meghatóan főtötted oda az angyalt és a Szent Szület! Bár nem hasonlítanak a régi, híres mesterek képein látható, finom kidolgozású alakokhoz; azt mi is belátjuk, hogy a művészetek külső formái változhatnak a korral, csak tárgyak marad mindig és örökre ugyanaz: az erény diadala a bűn felett; a lelki szépség az állati aljasság felett. S ezek a te szent alakjaid, egyszerű színezésekkel s burkolt formákkal - mintegy távolról nézve - mégis oly találón fejezik ki a mennyei méltóságot, alázatot és a tisztaság égi erényeit, hogy mi itt egész elandalodunk rajta, s én majdnem vétkez büszkeségbe esem azon, hogy ilyen Testvérem van a Jézusban. Őméltósága is kiválóan nagy tehetségűnek mondott; s arról beszélt velem, milyen kincs volna ily Istentől megáldott elmét és kezet, mint a Tiéd, Kedveltem, megnyerni és lekötöni az égi és földi haza közös hasznára, lelkek nagyobb épülésére és Isten dicsőségére! Ő, kiben - (ezt kell mondanom) - a nagy Pázmány lelke lakik, szívbeli örömmel látja e kis művedből, hogy volt növendékében nem hiányzik a vallásos ihletés ajándoka, mint a festészet régi nagyaiban. De - úgy mondta - hozzád illőtlen környezetben élsz és munkálkods; oly emberek társaságában, kik Pázmány és Faludi zengzetes nyelvét aljas szemérmetlenkedésre használják, kik tollal és ecsettel maró gúnyt űznek rendszeresen egyházunk papjaiból, kik trágár rajzokkal terjesztik s tenyésztik az erkölcstelenséget, és lázadók, ateisták, szabadkőművesek tanyájává akarják tenni Szent István és Mária országát... Azzal az izennel keres fel tehát általam: hajlandó volnád-e függetleníteni Magadat mostani környezetedtől, ha ennek fejében (mert tudjuk, hogy magad és gyermekeid eltartásáról kell munkáddal dicsérendően gondoskodnod) szép jövedelmet biztosítanék neked, például három egyházmegye összes megújítandó templomi hímezett ruháit, túlon túl elég szentkép-megrendelést templomok, kápolnák s kongregációk számára a kettős monarchiában, élethossziglan biztosított pártfogást, gyermekeid ingyen internátusi nevelését. Gondold meg, kedvesem, mily nagy földi hatalmasság mindenha a mi Anyaszentegyházunk! Nyugodt lehet az, ki az ő karjára támaszkodik, és rábízta úgy földi, mint örök jövődjét! Őméltósága főleg boldogult anyánk emlékéért, kit szentként tisztel, érdeklődik mindhármunk sorsa iránt; s ennek köszöni Ferenc öcsénk is jó jövedelmű állását, melyet csak megbecsüljön; de a te fényes tehetségedet a hit és haza érdekében is óhajtja megnyerni a jó ügynek; s az erény ellenfeleinek hiú szolgálatától elvonni. Válaszolj tehát, kérlek, szíved legjobb hajlama szerint; Isten vezéreljen elhatározásodban! - Itt minden körökben nagy bizalommal vannak az új magyar kormányelnök iránt, és az ügyek jobb rendbe fordulását várják tőle; adná a Mindenható, hogy úgy legyen! Már-már nagyon hittünk a boszniai hadjáratban; mi is mozgósítottunk tábori ágyakkal és kötszerekkel; néhányunk, köztük én is, leutazni készültünk egy tenger melléki fiókházba, hogy a hazáért és uralkodóért sebesült hősöknek segélyt nyújtsunk. De Isten kegyelme és Császáruk békeszerető, atyai szíve eltávoztatta a viharfelhőt a kettős haza egeről. A Szandsák átengedése még mindig hangolja itt a közvéleményt; vannak kik nem helyeslik, sokan óva emlegetik monarchiánk külső tekintélyét. Isten őrizze egyházunkat és uralkodónkat, ki múltkori nátháját szerencsésen kiheverte. Válaszod híven várja s érted naponta imádkozik szerető testvéred Urunkban, J. H. S. Theodózia Gonzaa.”

Éva kissé mulatott, majd eltűnődött a politikus apáca levelén; legutoljára a jámbor „ajánlat”-on. De aztán elgondolta azt is; micsoda naivitás! Pedig ezt a Novákot okos embernek tartják, ki nem izent hadat a világi művészetnek, tudományos haladásnak! Hanem eszméi s az egyház szolgálatában akarja hajtani; ez sajátos, sokat csodált és sokat gáncsolt, csúfolt politikája! De így, ilyen primitív eszközökkel? És mégis: hatalom van mögötte, pénz és befolyás; kell még

egyéb? Nem tudott ráösmerni a kis káplánra, kivel mulatva, pajtáskodva olvasták Tacitust a lugasban és az Aeneist minden kihagyás nélkül - és oly szép fiatalon!... Hát Luluka? A hajdani híres táncosnő, gögös, elegáns úrilány! Vajon ő maga fogalmazta ezt a furcsa kenetteljes episztolát? Megváltoznak ezek lényükben, vagy lelki maszkot viselnek?... Mindjárt válaszolt, írni akart arról, hogy ő nem fest obszcén képeket; hogy a társai is mind derék, komoly, küszködő emberek; hogy az élc lapok hírhedt papcsúfolója, Major nem tartozik az ő csoportjukba; majd a „rég nagy festőművészet tárgyai”-ról általában; s más ilyen apró kitérő dolgot. S akkor egyszerre észrevette, hogy mi köti meg tollát: néhány jó, kiadós megrendelés, gazdag színű, szép templomruhák álma kísérti titkon. Megharagudott; s hirtelen olyan merész értekezést kanyarított a művészi szabadságról, hogy azzal - érezte - örökre beteszi maga mögött ezt az ajtót. Sietett is még aznap feladni, nehogy meggondolja! Nem! Ötven percentre alkudozni csúnya lett volna!

Karácsony után s túl az újévi gondokon egyszer már útnak eredt Teklához; megtudni, mi leli az embereket, mi történik a „világon” önélkübe? Az első ember, akivel a villamoson összehallgott, Major Hugó volt; messziről köszönt felé, a kocsis másik végéből hozzá furakodott, odébb lökdösve az embereket. Éva rábámult. Egy derű volt ez a furcsa kis arc, egy mosolygás, egyszerű és gyermeki; oly különösen illett hozzá!

- El kell, hogy mondjam valakinek az újságot! - kiáltott előre. - Ma délután óta, harmadfél órája apa vagyok! Van egy nagy lányunk, egy kékszemű, kövér!

- Gratulálok, Major, igazán! - nyújtott kezet Éva kissé zavartan.

- Olyan erős, formás lesz, mint ő... az anyja! Most még vörös, mint a rák, s mindene ráncos; ez, ugye, elmúlik hamar? Lussini Guidóné - opp, pardon! - azt mondja, kenni kell bőrvazelin-nel! De milyen vastag hangon bög! Énekesnő lesz!

- Liza átesett szerencsésen? - kérdezte az asszony, és már mosolygott.

- Ó, köszönöm, fel se vette! Olyan erős teremtés! Már parancsolgat az ágyból, gazdasszonykodik, sokallja a költséget. Igaz, hogy van az is elég ilyenkor: még szerencsém ez a gyűjtés-ügy, legjobbkor jött.

- Milyen?

- Nem tudja? A Pirkler Móni múzeuma számára kell még egy kis „humi” - a néprajziba rácdolgok, azok még hiányzanak. Azt akarjuk, hogy őszre meg is nyíljunk, tavaszig még nagy terveink vannak. Nekem most szívesen előlegez az öreg, mert két nagy és kitűnő modern képet játszottam a kezére potom pénzért. Most nagy embere vagyok, tenyéren hord! - De milyen sok teje van Eliznek; szinte kellemetlen! - Pedig ugye, nem jó mindjárt szoptatni?

- Egy-két napig lehetőleg nem!... De micsoda modern képeket?

- Aha! - torzult ismerős-kajánra az arca. - Egyik a Bokor nagy családja. Azt már kérte valaki, külföldi, drágábban - mégis nálunk maradt, mert a művészt sikerült végre teljes össze-„kerítenem” Vajda Róberttel, és megvétetni az Iparrajz Múzeumnak a harmadéves ablakmozaikját. Á, igen, ő ezzel némileg árulást vélt elkövetni szegény úgynevezett „céhbeli” barátai ellen; de azért percig se habozott; Istenem, férjhez kell adni a hűgát, az anyja beteg! Hát ez egy kitűnő vásár volt; az öreg szinte megcsókolt érte!

- A másik?

- Nem találja el, hogy az önök híres „Izsajás”-a? Jaj, ennek aztán még cifrább története van! Az öreg már többet is rá szánt; de én azt mondtam: várjon: s a legkisebb összeget ígértem. Becsületszavamat adtam később, hogy nem mondom meg senkinek, milyen keveset; bátran mondhatja a dupláját akárkinek, akkor is kinevetik. Erre elmegyek egy szép napon a fiúhoz,

melankolikus kedvébe lelem, majd kidob. Jól van, elcsalom vacsorázni nagy nehezen a „Dupla Ász”-ba, ott szokott tanyázni a vegyes, lump társaságával Kürthy Bálint, a nagy költő: egy hete, hogy itthon van Pesten. Odaviszem, bemutatom Kürthynek. Ez a lángelme józan állapotaiban egy gögös, korlátolt, kellemetlen úr, egy vidéki bagaria gavallér, aki párbajozni tudna minden r... becsületéért; de mikor iszik (hála istennek sokszor teszi), akkor egy bájos ember, beszédes, rossznyelvű - kiveséz minden eleveneket és holtakat; s a nőkről - még a tulajdon mamájáról is elmondja gyöngéden, megbocsátón, ennivaló kedvesen, hogy a maga idejében!... Szóval: idehoztam én szegény Block Simit, a szende piktort, kiből Angelico hófehér lelke és Petrarca forró szíve lakik; éjféltűt jöttünk; a Lángész már illuminálva. Csak egy kicsit kellett igazgatni a beszéd fonalát; tíz perc múlva szőnyegen - illetve a borfoltos kocsmái asztalon volt gyönyörű bőre egy gazdag és előkelő lipótvárosi leánynak (nem névvel, nem, Isten ments!), aki dúsgazdag, szép, hisztériás, aki mindenáron egy nagy költővel szeretné ellobogni azt, aminek egy kis újságíró már úgyis csak a hamuját hagyta; s akibe mellesleg egy finom és álmatag piktort titkon és régen és reménytelen szerelmes... Mellesleg, az a meggyőződésem, hogy a nagy ember hangja még így, éjféltűt sem károgott volna ily szokatlan epésen az ösmeretlen (ó, teljességgel ösmeretlen) kisasszonyra, nem idézett volna ily lelkes, foszforeszkáló malíciával a magát-kínáló leveleiből, e kedves Baschkircsev plágiumokból, melyeket hónapok óta irkál hozzá - ha nem érte volna őt is kissé... gyöngé oldalán: ha a férfi-hiúságán vagy költő álmain - a kis újságíró előzetes hamvasztó szerepéről szóló történet, melyet alighogy Budapestre megérkezett, *valaki* (gyanakodni nem szabad) azon melegen beadott neki! Mindegy, a számítás bevált, az ifjú, ki utolsó képén, mint tonzúrás, barna csuhás barátot füstelte le önmagát; s fölötté az égi magasság felhőiben, madonnai dicsben, csillagkoszorúval, liliomosan a szép pesti zsidó lány démoni arcát... az eszményi Petrarca utód felállt sápadtan, némán, és eltávozott. Csekélységem sietett követni a példát; az asszonykám otthon úgyis megtépett a kimaradásért; de „Izsajás” a mondott áron másnap Pirkler atya lakásán volt. - A tört szívű ifjú pedig a déli gyors másodosztályú kupéjában; ma már valahol a Ponte Vecchioval üzi makulátlan és perverz szerelmét. Szíve meg fog enyhülni nemsokára - de zsebe, attól tartok, még hamarabb kiürül. Csak Elizemnek nem volt ínyére a história, el se mertem neki mondani az egészet; a fiú barátja volt a régi, rossz időkben, s bántja, hogy nem fizettük meg méltányosabban. Meg kellett neki ígérnem (meg is tartom, mert én sem vagyok bandita, azért, hogy úgy néz rám, drága asszonyom!) - hogy pártfogásomba veszem továbbra is e szent gyermeket. Pirkler később inkább juttathat neki; meg most már Vajdával is tudok bánni, megdolgoztam kissé a teljhatalmú igazgató urat; meglássa, még embert csinállok egy-néhány „céh”-beli kollégából. Megjegyzem, erős a hitem, hogy ez a tiszteletre méltó egyesület, mint olyan, csak jámbor óhaj, álom; s az is marad!

Apró, konfidens szemeivel kutatón nézett Éva arcába; megkapaszkodott a felső szíjban előtte állva, és mélyen hozzáhajolt. „A Pirkler Múzeum már teljesen rendben?” - kérdezte az halkán, kitérően s megint a régi, rejtett ingerült utálattal a hangjában.

- Mondom, hogy jövő ősze megnyílunk; de tavasszal még nagy munka vár ránk; nagy próba! Kellek én az öregnek, hiába! - És higgye el, asszonyom, több hasznát fogja látni az „ügy” is, a szent művészet, ennek a cinikus, de cselekvő józanságnak, mint némely ideális, ájult és réveteg hochmetzolásnak a kék levegőbe! Igen, *ma* így dolgozunk: csalunk, lopunk, ahogy lehet; mert ma még nem lehet másképp; a dolognak elébb össze kell állni. Azt hiszik, csak szavalva lehet jót csinálni, jámbor szemforgatással? Cini-cini Péter bácsi, jó az a kis cinizmus; az ember ki nem bírná soká: jó-babi lenni, tata kedvence, mindig, mindenütt, utcán, üzletben, kávéházban... nagyon erős lelkek bírják tán - magamfélének maszk kell, álarc nélkül még az asszonyomra se leltem volna - emlékszik? Ő nem patétikus, pörög, csattog, s érti a mókát; mégis a legelső nője ennek a hisztériás világnak; csupa egészség, vadóc becsület!... De Pirklerre térve, azt hiszi, az nem áldozatkészség, nem idealizmus, még ha Krózus vagyona volna

is: magánembernek műintézetet csinálni? Hát, persze hogy minden ilyen kezdet állami vagy köztámogatásra van spekulálva folytatásában; önök talán nem szintén így gondolták? - Ej, de én ön előtt beszélek!... Lássá, hogy megbízom! Pedig minap, mikor arról volt szó, nem kellene-e a tervet továbbra is titokban tartani még, azt mondta az öreg: úgylis hiába, a felét Rosztoky Éva már tudja odaát! - Valóban, ön összepörölhetett valamin az atyussal; hisz tavaly gyűjtött neki, és akkor el volt ragadtatva, most meg hallani se akarja, ha említem. Kár volt - szabadjon megjegyezmem! Vajda Róberttel is kár volt akkor szakítani ezért a *Kultúra*-kiméráért harmadéve, de azon tán még lehetne segíteni, ahogy nekem sikerült... Jó, kérem, az ön dolga! De, lássa, máris (velem együtt) három emberük úgyszólván a miénk. Ki maradt? Windel, az már nincs rájuk szorulva, jó helyet feküdt ki magának, mint eb a szalmában, hogy népiesch legyen (bár Vajdánk is enged már ebből; más idők szelét szimatolja) - na, de nem beszélek Windelről, „das schickt sich nicht!” - mondja Elizke, és igaza van. Hát ott a jó Farkas, ki most a házmestere apósát festi, módos, budai polgárt harminc forintért az ötvenedik születésnapjára; minap meg három tucat másodrendű fehérneműért adott el egy főzelékcsendéletet Weisz Utóda úrnak a Rákóczi úton. Meg Hiób, a selyemzoknis, aki ugyan meg se fogja mozdítani a kezét, illetve papáját közismert céljuk sikeréért; pedig tehetné, de neki olcsóbb dolog kölcsönajándékozni néhány koronát éhező bajtársainak; ő elegáns, korrekt fiú; nem szorult rá, hogy gazfickó legyen, művészetpolitikus; ő nem tesz semmit ellenük, de két gyufaszálat se keresztbe az érdekükben; vár passzívan és úrian, bár rég tisztában van a dologgal - de neki nincs miért sietni, nemes passziója a művészi mesterkedésben nincs veszélyeztetve, még kevésbé egyéb létérdeke; és hát tiszteli, kíméli Gond Tibort. Ez a furcsa ember csakugyan minden bámulatra és részvétre érdemes; de nekem családom van; egy nagy, piros lányom; s önnek is, úgy tudom, két kislány. A tavalyi „hőskor”-on a szép hőbortok periódusán át kellett esni, átmentünk mind; de most itt a komoly élet, és nincs jogunk...

- „Én itt kiszállok!” - szakította félbe Éva, és habozott, hogy kezet nyújtson-e? Még csak az volt hátra, hogy erkölcsi oktatásokat halljon Major Hugótól! „Szóval, ön azt tanácsolja, hogy ne szoptasson egy-két napig!?” - kérdezte az még újra derülő arccal; de erre már nem kapott választ.

Teklát különösen szépnek találta Éva, ahogy maga futott elébe ajtót nyitni; prêmes, fehér pongyolában volt ékszeresen, körüllebegte drága finom levendula-parfümje illata; nagy haja pompás koszorúba fonva izgató egyszerűséggel, fiatalosan, de nagyon gondozottan vette körül szép arcát; a vendég ismerős szeme ideges várakozást olvasott ez arcból és percnyi csalódást.

- Bocsáss meg, drága; Margit nincs itthon, és...

- Tekla, fiam, ha vendéged van, mondd meg, akkor eljövök legközelebb, mert semmi kedvem most idegenekkel találkozni! - mondta neki Éva sietve, mert rögtön Szinnayra gyanakodott... De attól miért ilyen izgatott és... ilyen kikészített?

- Te drága! Lehetek őszinte?... De nem haragszol meg? Nem lesz abból baj, valami változás a mi barátságunkban, ha most, így elengedlek?... Igazán, vagy te annyira megértő? De hisz asszony vagy, ugye? Igen, valakit csakugyan...

- Rendben van, megyek! Szép vagy! Egy csókot!

- Éva, de semmi neheztelés!... Úgy szeretlek!... Rohanok hozzád, mihelyt lehet! Sokat kell mesélnem! Isten veled, drága, gondolj rám!...

Mégis beletelt egy jó hónap, míg Tekla csakugyan felkereste Évát, igaz, hogy barátnője nem nagyon türelmetlenül várta; más foglalta le csakhamar.

...Akkor, hogy hazament, csepergős, olvadós csaloéka este, leszállt a Lánchídnál, és gyalog ment át Pestről. A feje tele volt emberszóval, ízetlenséggel, apró, csúfondáros történetekkel; a Major puffadt kis gnómarca kísértette kárörvendő vigyorgásban, az apai ellágyulás mosolyával, majd komoly redőkbe nyúlva, fölényesen és oktatón. Az emberek!... „Az ember mindig azzal ámitja magát, hogy szereti őket!” - ilyest gondolt egy pillanatra homályosan... aztán a nagy, sötét vizet nézte. Úgy szerette a folyókat, s ez oly hatalmas, oly változatos! Most egy nagy, fekete gyémánttükört látott, mely millió parányi fényszilánkot nyelt magába; majd a tükröző lámpafények tűzfüggélyeseit messze, amint aranytűkként az óriás testbe szűrődtek. Egy sötétlila fényű lámpás a partnál... valami csónakházon, oly sokat jelentett számára most, percekig bámult bele. Aztán az alagút torka tűnt elő, a Gellért felkanyargó fénysorai, a szép híd tömött pillére; majd néma és lucskos árnyakat látott, ahogy átszaladnak összefogott köntöseikben, feketén loholnak ismeretlen célok felé, névtelenül, s alakjuk tükrözve révlik meg a nedves úton... ennyi! És véghetetlen messziségben a többi hidak, távoliak, tán csak kimérák ködön át imbolygó, valószínűtlen fényeikkel!... Éva lelke mohón és megbecsülve itta e ritka perceket, mikor ily lehántott, eleven, csodálatos számára a látható világ! Ilyen vadonatúj, ilyen először látott, ily feltáruló! Heves izgalom fogta el azon, hogy milyen nagy dolog ez; sietett, hogy néma szobában, magányos helyen eltakarhassa a szemét. „Jaj, de ha fenn lesznek még a porontyaim, ha rám rohannak, házi ügyek, vacsora!” De nem, hálistennek, minden elcsitult, Márisnál egy újdonsült vőlegény. „Már ettem; ne nyiss rám; fáj a fejem; nem kell semmi!” Nem gyújtott villanyt a műteremben, végighevert a pamlagon, a sötétbe nézett.

Most már szándékkal hozta maga elé a képeket, távoli látomásokat. Egyszerre Aranyoskút napfényes dele jött, a domboldali városka piros bádoggal tetői, üdezöld akácok, templom; a patak hűse, hol Zsófiával fürödtek sárga szalmakalapban, s fiatal térdüket mustrálták. Hűvös tölgyerdő egy falusi birtokon; majd fakó, poros, magyar nyár, földszínű birkák; asztal a diófa alatt, esték, kolompszó, harang; aszalók izzó kemencéi és friss fehér juhsajtok; tyúkok az eperfa alatt, asszú gyepek, zilált kazalak, barna, őszi szántás. A tarackai kert lombja, a terasz előtt redves kőpilléreken virágcserep, Tekla ódon szobája, rózsák, liliomágyak, szép bokrok festői tarkasága, a csodálatos üvegház virágindái; ősi fák mély hűvöse, a fenyvek boltja; a keskeny gyalogút egy halvány csillagú nyári éjszakában, mikor két messze lámpa világolt; a sarlós hold az égen, s közelében egy szivar hunyó, hamvas pirossa... egy tébult csók pirossa!... Csókok, régiebbek - minek félni már? A Duna akkor is áradt tavaszosan, és kis, budai kertek rácsai mögött halvány fagyalbokrok öltözködtek. S a nyári esték, a messze sziget, egy viharos éjszaka, mikor leszaladt kedvesével a lejtőn; magányos kocsijuk ott várt a domb alatt. De nem, lám, *régiebb* dolgok ma élénkebbek; pöszmétés, málnás, vidéki házikertek, saláták s paradicsomágyak, nyári virágok s egy szemétdomb aranylegyekkel; a lugasban kávé teríték. Napos és árnyékos emlékek, a palóci vásár, tót varrottasok mámoros tarkasága, melyben túrhatott két kézzel, dúskálva a reggeli fényben... Hát Itália, Itália! A Piazza aquarellfénye a hajnalban; ezer színű tenger... délies kertek, tarka mocskú utcák, régi falak; bástyák alján ripacsos háztetők. Ferrara szikkadt fényei; romok gránáttal s leanderrel benőve; a Campagnák mocsárköde zöld és lila estében; narancsszínű vitorlák. Egyszerre egy szörnyű vidék, halottas fővény, jeltelen semmi... majd loncrózsa, ház, szemafor, a vonat átment, elhagyta! És az őszi Tátra, ködlő ormok, párás erdőmélyek, vad zuhatagok ijedelmes tájtéka, csodálatos térképek a völgyek mélyén; s a fenyvek nedves, zöld sűrűjében vakító hirtelenségű zínecsodák: tűzpiros, méregzöld gombák a fekete avaron; honnét jöttek így? *Színek* vannak elrejtve a föld sötét méhében?...

Felült, s két tenyerébe fogta homlokát. Tarka és terhes élet, színültig rakott kosár! Egy szép, piros bárka, mely a szigetek aranygyümölcsét viszi a kék habokon át... És titkos rétegek, félelmes mélyek, violás, holdas, éjszakai jelek!... Oly szédületes gazdagság minden, a gyermekkor, a múlt, az álmok, emlékek és mesék; írott, ezer tarka szőnyegek... de nem, ő nem azt akarja most! *Egybefogni, össze...* valahogy! Amiért volt, ahová tört ez a fájón drágalátos minden, amit együvé vert *benne*; az egy lélekben, ki *ugyanaz* maradt, míg mindent magába szűrte; kibe *szók* is hullottak; ő, zagyván és fölösen, s látott arcokat epedni, vigyorogni, szégyenkezni, tűnődni és sírni. *Mi* lett mindebből, mi az *eredmény*? Amíg annyi mindent lerázott, hevesen, mintha a szabadulás volna egyetlen célja; minek a kedvéért dobálta szét, hullatta le magáról a családot, régi embereket, szerelmet? Nem sok kellene, hogy egészen egyedül tudja magát!... Mi az, mi ezt megérdemelte?... *Ő*, egyedül *ő maga*, egyedül való énje, szabadsága!... Egy mély, csodatiszta tóvíz, fenéig átlátszó. Egy mozdulatlan erdő, megállott élet, nyugvó szépség!...

Minden gondolata összezavarodott; elszunnyadt mélyen, hajnalszürkületre tért magához. És reggelre kelve tele volt csodálkozással ezért az esetéért; hogyan jött rá ily váratlanul, s mért éppen így? Soha többé felidézni nem lehet! De *valami* megmaradt belőle; bár színtelenebb, de világos, határolt; egy terv, elgondolás... mikor állt össze így? Akár rögtön vázolni lehetne! Nagy vászon, nagy erőfeszítés; és rátenni most már mindent... mindent! Amiért születni, látni, fölvenni és eldobni érdemes volt. Mindent, mire eljutott, amit megérezett, amit magából közölni képes!... Csak játék volt, amivel idáig babrált...

Aznap már vázolt. Aztán próbált, remélt, tehetetlenkedett, újra kezdett; aztán sok minden elveszett ez úton; más dolog váratlanul megtisztult, jelentést kapott; aztán fölszegeztette a vásznat s az állványt, bezárkózott és együtt élt vele. Február is elmúlt eközben.

Mikor Máris egy délelőtt Teklát jelentette, sajnálta a jó világítást itt hagyni érte; derűs nap volt. Mégis betette a műtermét, lehúzta a kulcsot nagy sietve, és azon összemázolt köpenyben szaladt asszonybarátja elé. Volt egy furcsa kis tetőszobája a gyerekekén kívül, újabban oda hordatott volt néhány darab bútort a műteremből; oda vitte be, ott fogadta vendégét.

- Mi a csuda? Évám, drága gyermekem, te működsz? És egész komolyan! Valami *nagyot* működsz!... Ó, hogy irigyellek, te boldog! Körülötted fenekestül felfordul, kavargó minden... „zajlik a lét...”

- No, hadd halljam, *kivel* zajlik? - kérdezte kissé türelmetlen iróniával Éva; de ahogy Tekla arcába nézett, komoly izgalmak írását olvasta ott. Ez az ismerős, kedves, ideges asszonyarc fölmelegítette, másodszor, és most már szívvel ölelte át.

- Kisfiam, mi baj? Rossz fát tettél a tűzre?

- Drága, annyi minden történik!

- No. Szóval, Szinnay?

- *Ő*... azt hiszem, már nincs Pesten. Hazament.

- Haza? Szinnára?... De hogy? Csak nem végleg? (Kezével ijedten mutatta a válás, szétmenés mozdulatát.) Tekla igent intett, és egy percre lehorgaszott a fejét. Aztán felnézett rá, és gyorsan, élénken és összevissza bizonykodva, majd lihegve, mint egy megszeppent kisleány, úgy kezdett beszélni.

- Nézd, hisz mi nem voltunk együtt veled oly rég, november óta. Azóta minden megváltozott; Éva, te tudod, milyen az, hogy az ember nem jön el *közben is* beszámolni az életéről... ahogy te most becsuktad előttem a műtermet. Ott *van valami*, és még nincs *kész*! Mikor januárban ott voltál, édes, drága; én akkor nem Szinnayt vártam már. És aztán eljött, akit vártam... Hisz

sejtheted, hisz talán tudod is; őt várom évek és évek óta! Szinnay elment. Vigyázz, azt fogod mondani, hogy gonosz voltam hozzá, még te is azt fogod mondani! Nem tudod, hogy mindent megpróbáltam a kegyeletért: hogy: „Ha már belementem!”... s efféle! Én fel akartam rázni, megújítani az életét, belevenni valamibe még; és ő is vágyott és remélt, kapaszkodott néha... aztán visszahullt, nem ment, korcs volt ez a vágy, csökevény-energia, álomakarat, összeomló magyar. Ó, milyen nagyszerűen írja meg az ilyet Kürthy Bálint! Ha egyszer majd apróra elmondod, mit vergődött az a szegény ember a választása óta itt; hogy kínlódott önmagával, és hogy kínlódtam én vele együtt, minden felelősségem tudva! „Nem, hiába, nem tudsz belőlem zsenit faragni!” - mondta tehetetlen dühvel. Évám, a te művészeid... igen; azok ügyében is eleget hajszoltam, elhidd! De az nem ment; hisz ilyen ügyekben neki rovása volt Pallaynál; tudod, az egy igazságszomok! Azt hiszem, egyelőre arról maga Gond is letett; de sorba megyek, igen! Szinnayt pedig meg akarta tartani a kormányelnök, ez volt a baj tán; s ő a múltból sokkal tartozott neki. És itt, a mai kormány tájkán volt minden személyes múltja, összeköttetése, egész élete; kivéve azt az egyet, a Majtény-féle kis pártforradalom emlékét. A másik oldalon én voltam... én, és az új akarat minden liberális bogárázása... de milyen zagyvák, utópisztikusak voltak őbenne! Gyűlölte Máthé Ferit, hogy nincs „karaktere”, meg hogy őt csak ki akarja használni a maga pártcéljaira... Istenem, hát ne hagyta volna magát! Mindenkiel úgy tesznek, ahogy engedi! Lám, te például: hogy kiokosodtál köztünk, pedig milyen gyámoltalanka kis goj voltál pár évvel ezelőtt.

- No, és ezért ment el?

- Ha mindjárt ezt tette volna! De csak vajúdott, vergődött ide-oda. Ott volt a progresszív-körben, gyűlésen, hallgatott, de részt vett a tanácsban, bizalmi emberek kikérték a véleményét, tenyéren hordták - a Páholiban is. De a másik részen még hivatalosan nem szakított; azt mondta nekem, napok és alkalom kérdése. De egyszer a körben valami vitája támadt, idegeskedett, Ferire nem volt elég tekintettel; igen, a hiúságára is, kiben nincs hiúság? Akkor egy másik ember jött Feri segítségére; Kürthy, a költő, kit szintén bevontak; Ferinek csakugyan sok minden sikerül. Kürthy nem valami kesztyűs kezű diplomata, az egyszer biztos... és akkor rólam már sokat hallott... akkor már meglátogatott vagy kétszer! És ott a pártklubban volt az első „kis elvi összekoccanás.” Némi burkolt vád is Szinnay ellen... Gábor rohant hozzám, dühös és zavart volt, én hűvös, ideges. Harmadnap megjelenik egy rövid hír a *Nemzeti Újságban* (az a Sáfár, a Gond barátja ludas benne), egy „bizalmas” tanácskozásról ad hírt elég célzatosan, bár röviden Szinnay képviselő és a kormányelnök közt. Nem volt igaz, én tudom, hogy ő...

- Szinnay Gábor nem spion!... Ej, hova gondoltok ti! Mit nem merészkedtek!... (Rosztoky Éva elpirult utóbb azon, hogy védelmező szava ilyen élesen csattant.) Egy Szinnay legfeljebb ügyetlen, határozatlan, de...

- Nem becsstelen! Éva, drágám! Én tudom, olyan borzasztó!... De mit tegyek? Ilyen habozónak lenni bűn, bűn az ő helyén. És ha tudtam volna előre; megakadályoztam volna.

- Micsodát?

- Istenem!... Kürthy, a Kürthy Bálint cikkét, amit az utolsó *Kultúra*-számban írt ellene; nevet nem mondva, de félre nem érthetőn... s oly kíméletlenül, oly erősen, nyersen, mintha fokossal rontana rá; de lovagmód, mégis „állva elébe” természetesen! „A gúzsba kötött szabadságú sajtó törvénye s e hely, ez újság sok tisztos szempontja gátol, hogy nyíltabb legyek. Aki magára érez e sorokból, akinek számon kérni valója van, én elvárom, szerencsétlenség!”

- De a ti *Kultúrá*tok! Egy tisztán szépirodalmi és esztétizáló revü... érthetetlen!

- Persze! Egy véletlen hibája az egész! - kapott Tekla a gondolatot. - A főnök nem volt Pesten, valahol vidéken utazott. Mit vigéckedik az is ilyenkor, mikor Kürthy van itthon pár

hétre!... Kürthynek, tudod, úgyszólván szabad keze van a nyomdával szemben, ez nem is lehet másképp; vagy lehetne, de ilyenre ki gondolhatott? Néhányunk verseit, semmi írását nem kell hogy szignálja a szerkesztőség; mi már magunk vagyunk felelősek! De erre nem számítottak. És Kürthy, mikor a cikkét átküldte a „Dupla Ász”-ból, már éjfélután...

- Nem volt józan! Ezt mindjárt gondoltam!

- Másnap már korán délelőtt hozzám szaladt; az ő nagy, megsimuló gyerek-alázatával jött bocsánatot kérni, gyónni, meakulpázni; Istenem, hát mit mondhattam volna! Rosszalltam, megszidtam, mint a kártevő kisfiút, de mi már reszkettünk egymásért, és tudtuk mind a ketten, és csak *ez* hiányzott; egy közös baj, egy fontos ügy, komplikáció, becsületprobléma, izgalom...

- Te! Most már fejezd be egykettőre! Mi történt?

- Hát igen! Hát tízkor jött oda, és ott volt még fél egykor is, és akkor csöngetett be Gábor: nyilván akkor jutott kezébe a *Kultúra*, az én versem kereste benne, s *erre* talált. Ő is hozzám rohant rögtön, úgy látszik, pedig nem jól váltunk el utoljára. Az a mafla Margit nyitott ajtót az előszobában; azt mondja, dült volt, sápadt, a szája reszketett. A lány nem volt kitanítva; csak azt mondta a *maga* csacsi eszétől, hogy nem lehet bejönni hozzám, hogy biztos valami „hivatalosban” van itt egy úr, aki az újságba is ír; hogy már reggel óta „tanácskozunk”, és talán meg kellene várni; és nagy zavarában előhozta az újságot, kiböngészte belőle a Kürthy nevét. Már rövid leszek! Gábor névjegyet hagyott, elrohant; este csak azért ment le a Körbe, hogy nekimenjen a másiknak, belekössön; nem volt nehéz; és ez a két bolond férfi megvívott tegnap reggel... karddal, mint két középkori bajnok; örület elgondolni... mint egy Beniczkyne regényben, szembeálltak egymással, és vagdalkoztak egymás orra alatt. Régen legalább az úrnő szeme láttára...

- Tekla, én megverlek, kidoblak! Mi történt?

- Kölcsönös kaszabolások, na, ne rémülj! Kürthy fekszik a karjával; ma küldtem már egy kemény dorgatórium-levelet, befőttem, virágot; meg az öreg dadát kiszolgálni, persze, a világért sem Margitot! Egy rendes kis hotelban lakik egyébként; nem jönél el egyszer meglátogatni?

- Ördögöt, hisz nem is ösmerem! Most már elmehetsz hozzá magad is! És ha szabad kérdezni, hát Szinnay?

- Az arcán... az orrtól le ferdén az álla alá; nem mély, a nagybátyám látta véletlenül; a Kaszinó fölött van az a vívóterem... Azt mondják, tegnap este hatkor elutazott; mindent írásban intézett el, mindentől elszakadt; nekem egy búcsúsört se írt! Pedig a párbaj előtt kétszer is kerestem a lakásán, írtam. Éva, nézd, mit tehet egy asszony? Úgy izgultam, Isten úgy segéljen, imádkoztam térden Margittal együtt; Szent Antalt fogadtatott velem ez a liba, nagy összegbe ment; jó, most mulatok, de tegnap ilyenkor bögttem. Ez atavisztikus asszonyi remegés... a testért, azokért a drága, szép, meleg kis bőrökért... Éva, utálsz most, szívem?

- Kicsit. De azért nem tudlak nem-szeretni! Te kedves, rossz; őszinte legalább! Te nagy költő! Te kis asszony! És... hát most azt a másikat szereted?

- Éva, te nem fogod hinni, de én tudom, hogy mindig - már réges-régen azt! Különben majd meglátod!

- Mit?

- El fogom magam vétetni vele feleségül. Tudom jól, mibe megyek, igen, és ez már, lásd, Éva, komoly dolog! Tudom, hogy mit jelent az, hogy nem könnyű életfeladat, mindent tudok, vállalom, végleg, komolyan! Semmi bolondság, keresés tovább; magam-próbálgatás, versírás, szerelmeskedés! Elég volt! Erre most ráadom az életemet.

- Isten segéljen, soha meg ne bánd! Egyszer majd beszélhetünk komolyan erről, Tekla; most még nagyon is...

- Dühös vagy rám. Értem! Kívülállóként mindig olyan nehezen mennek bele a másoknak a szerelmi válságaiba; a *néző* tendenciája mindig a hűség, a régivel marasztás ilyenkor. Beállította a másikat valahogyan egy viszonylatba, egy stádiumba, és kényelmetlen változtatnia ezen.

- Ahelyett hogy melegibe filozófiát csinálj belőlem; nem volnál szíves egyet-mást mondani a lapokról? A Főnök már hazajött?

- Hogyne, mindjárt aznap este. Szegény, nagyon oda volt, hogy *így* kell végezni.

- Tehát „végezni”?

- Nem tudad? Bizony, már régebben gyengén álltak; *álltunk*, na, csak ne haragudj! Ezzel a túlságba vitt „l’art pour l’art”-ral, tudod, elhibáztuk, így mégse lehet! Se közönség, se hirdetések; a lap ette a pénzt; az anyám végre is joggal megsokallta. Ahelyett hogy minden szuggesztíóval íróvá galvanizáltunk egy sereg kishivatalnokot meg tanárjelöltet; azzal az erővel a publikumra vethettük volna magunkat; akárhogy, ha mindjárt öklömnyi betűs falragaszokkal, ahogy Itáliában láthattad; dobbal, síppal, mindegy, de *érvényesülésre módot* keresni annak a pár *igazi* írónak, aki van köztünk véletlenül; ha már az volt a cél, hogy együtt tartsuk őket; egy akolban, aminek a feltétlen kívánatosságához szintén szó fér.

Tekla nyugodt, szabályos, irodalmias mondatokban beszélt rögtön; mihelyt nem szerelmi ügy volt szóban.

- Egyszóval, a lap nem jelenik meg többé? - kérdezte Éva maga előtt is érthetetlen levertséggel.

- Nem lesz több szám. A Főnök már üzent, hogy mikor érek rá leszámolni. Ő visszavonul a magánéletbe, a malomiparhoz jobban mondva. Hja, nem mindenkinek van ötezer holdja Szinnán és Telepócon! A *Kultúra* ezúttal hát megint leáldozott. Majd talán egy későbbi inkarnációban, más néven... más rendszerrel.

- Mégse értelek, asszony! Hogy a szerelmeidhez meddig maradsz hű, te dolgoz, Isten neki! De ez az ügy „ügy”-ed volt nemrég, és őszintén voltál benne.

- Igaz, Évám, de lásd, tévedtem! Tán magam is azt hittem: íme, egy csapat nagyszerűen tehetséges ember, akiknek csak egy kis anyagi támogatás hiányzik, meg az első kinyomtatás csíráztató és üdvös mámore, hogy kibontsák szárnyukat. Nos hát: két ilyen tenyésztés bevált. Klasszikus verselőnk az egyik; azelőtt is megvolt a kenyere, tanári állása; nem is járta velünk két esztendőn át a bolondját, nem szerelmeskedett, nem aludt idegen műtermekben; nem kávéházazott hajnalig; nyolckor pontban elment órára. Ez megélt, megnőtt volna nélkülünk is; eztán is megél; már hallottam, hogy az Akadémia megbízta egy vaskos Aeneis-fordítással. A másik a regényírónk; hát ennek tán csakugyan kellettünk, és érte meg Kürthyért érdemes is volt s tán lenne továbbra is. De nekik meg nem ad elég nyilvánosságot így, és nem hozzájuk méltó a társaság. Olyanok, mint a te kis Bereid; szegény Nórácska; Hort, aki már meg is lelte igazi helyét; vagy az a sápadt, csendes, nagy fiú, az a finom lírikus, az ő minden esztendőben átlag egy-egy darab, félméteres sorú, szép versével. Egy egész sereg volt ilyen, akiket nem is láttál; sok talpatlan cipő, éhes gyomor, sípoló tüdő, társadalmon kívüli nők barátsága; újabban Hont vezérlete alatt ülték szomorú orgiáikat valahol a Mátyás Király Kávéházban, hol mozi is

van, minden! Egy-két szép vers; jogosít ez arra, hogy tönkretegyék magukat? Voltak aztán másminők; gazdag, agyonnevelt lipótvárosi fiúk és leánykák, kik négy nyelvmester emlőjén nőttek fel, gyerekkoruktól produkáltatta őket a család, a rokonság közámulata mellett; utazni vitték, volt könyvtáruk; pihent, fogékony és görcsösen ambiciózus kis fejükbe két kézzel tömhettek minden nyelvű irodalmat, bölcsészetet és esztétikát. *Valami* csak kisül ennyi műveltségből és akaratból! De hát megéri?... A lap szempontjából tán igen; sok név, mindig más név, mindig „egyetlen vers” vagy „életem novellája”... De akkor, amint mondtam, legyen plakát, csengő, reklám, cselédcsalogató, hogy meg is éljünk! De nem, hiába! Nincs jogosultságuk! Az *igaziak* elől veszik el a nyomdafestéket, egy revü kevés oldalait. Persze, a főnök is titkon egy-egy zsenit remélt minden új jelentkezőben, egy másik Kürthyt, de ez a ritka virág nem terem minden évtizedben se... „Ez a száz esztendő elvégezte kötelességét!” Kürthy maga szokta ezt mondogatni; ő is megelégedte a *Kultúrát* nagyon.

- Aha! *Ő is!*... így már értelek! Nem is kellett volna mást mondanod.

- Te csúfolsz! Éva, legyél jobb hozzám! Hát jó, nem vagyok semmi, nincs más gondolatom, mint tőle kölcsönzött, a naptól, az uramtól! Azt hiszed, bánom, hogy nem fogok több verset írni? Én is egy olyan műtenyésztés lehetek...

- Ne beszélj hiábavalóságokat, mondd meg inkább: hát az „urad” például hova fog ezentúl írni?

- A *Jövendőbe*, a pártlapba, a Máthé Feri újságjába, ahol Tibor barátod is dolgozik. Ez a jó fiú egyengette oda kis, kövér regényírónk útját is, mert Bálint nemigen tud a más dolgával törődni. Most jön egy nagy munkásregénye folytatásban. Jaj, drágám, te nem tudod! Hát persze, bezárkózik a palettáddal, te boldog! Egész más idők járnak azóta, hogy Rip Wan Winkle női utóda a pesti utcát utolszor szerencsétlente. Ó, te! Be kívánom, néha hogy egyszer már téged is megtapodjon a fekete ökör!

- Légy nyugodt, már...! De mondd hát, micsoda világ? Hogy változott?

- Éva, a „l’art pour l’art”-nak befellegzett, most nem zöngicsélünk muzsikás kis szavakat, nem rakunk ki céltalan szépségű jelző mozaikot többé; most készül valami, *lesz valami*, meglásd! Egyéni túlfűtöttségek fel fognak oldódni nemsokára tán, valami nagy tömegérzés hullámaiba. Kell már valami ennek a világnak rég, ami megrázza, s csak nem képzelhető, hogy *más háború* jöhet, mint az osztályoké, a szolidáris millióké! Lehet, Éva, hogy ebben a mi kis világzugunkban, ebben a városban is láthatsz ebből valamit nemsokára. Egy kis szelét a nagy világviharoknak, mely mégsem fog elmaradni; már csak azért sem, mert természet-törvények, tehát társadalom-törvények azok, melyek időről időre a viharokat felferik magasabb szükség szerint. Most minden jel arra mutat. Éva, meg fog mozdulni az utca; mi látni fogjuk, ott leszünk; benne leszünk, mert az író, a művészember nem hiányozhatik onnét, ahol a kor lelke megszólal; ha tárogató, ha vásári síp vagy gyásztrombita is a hangja! Éva, akkor neked is ki kell bújni az odúdból, egy napra, *arra a napra*! Én ott leszek, mi ott leszünk Bálinttal!

- Ez érthető - gúnyolódott kissé még mindig Éva -, de én mit keressek?

Tekla hátravetette fejét, s tekintete a mennyezeten függött, mozdulatlanul.

- Asszony vagy! Mi... szegénykék, önmagunk kis rabjai! A szívünkkel bíbelődünk egyre, sorsunk kis tömlőce ez. Mosogatjuk könnyvízzel, díszítjük szerelemrózsás kárpittal - ennyi a miénk; várunk, sírunk, félünk és szülünk. De néha, mikor így készül valami, a férfiak néha megpróbálják, hogy izenjenek nekünk. Elkötik egy időre a láncot, és igazuk van: miért lenne drágább a mi létünk harca, mint szerelemre? Egy kicsit uszítanak, és mi rohanunk a barikádokra meghalni, mintha szerelmes nyoszolyákba hívnának. Fölös létünk heve jó lobbót vetni

és csóvát hajtani... és szegény, kisarcolt tetemeinkkel tömni az árkot... az ócska falak előtt, hogy leomoljanak... Igen, *nekünk* is ott kell lenni!

- Tekla, áldjon meg az Isten, írd meg ezeket, mert igen szép mondatok! Nekem pedig add tudtomra prózában végre, hogy miről beszélsz!

- Igen!... Hogyne! De hisz te tudod a dolgokat! Eleget tudsz Pallayról, a Máthé Feri pártjáról és törekvéseikről, a *Jövendőőről*, a liberális Páholyokról, a munkáskérdések égetően sürgős, túlélési voltáról. Nos, hát: szépszerével nem fog lehetni, most már világos! Ez nem ügye a hatalmon levőknek, s mióta forszírozzuk, még a vártnál is konokabb, merevebb ellenállás fogad. A Majthény-Szinnay-féle kis éretlen, utópiás pártforradalomka idején Pallay elvben sokkal több engedménybe belement, mint most, évek múlva, mikor ugyanez a kérdés fenyegetővé nőtt és érett; s az egész intellektuális közvélemény, a demokrata sajtó, az üldözött, új irodalom mind mellé állt, és vallja, vállalja, követeli hangosan... Nos, hát nem fog csínján menni! Jó! Tán vér fog hullani az utca kövére; ők akarták! „És minden emberszív grálkehely, ha vére az utcára hull!” Igen, ez egy új verssorom, ne neved! Ott leszünk... Április elején „tárgyalják” ezeket a javaslatokat; Hiób utóda s két zsidó ügyvéd-képviselő; ennyi a miénk ma a Házból! Persze, szegény Gáborra szükségünk lett volna; de hiába... na! Az „urak” egyébként kurtán akarnak elbánni; egy új dreadnought megszavazása, ez a sok örjítően fölösleges költsége a külső béke fenntartásának, melyet a fene se bánt... tízszer annyi időt és szót vesz igénybe. Sommásan akarják leszavazni, mint „időszerűtlen”-t. De ott leszünk mi is, az országháza körül. Tömeg, rendőrség, vér, ha kell; általános sztrájk, ha kell...

- Elég, fiam! Na, ne idegeskedj! Mindjárt szólok Márisnak, hogy tízórát hozzon; jó friss vajunk van; tán a rétes is kisült. Várj csak, hadd vetem le ezt a telimázolt zubbonyt!

- Éva, Éva! Nem is tudom, sajnáljalak-e vagy irigyeljelek most ezért a sok színes foltért... De tudod, engem el nem ámítasz! *Nem hiszem*, érted, hogy nem valami régi szerelem tart meg ilyennek! Valami fájdalom keményít tán, vagy asszonyi gögben játszol színházat önmagadnak befelé! Azt hiszed, hogy abban, amit remetemód elbújva most mázolsz a világnak, egy jó, modern pszichológus, egy *különb* Máthé Jani nem tudná kimutatni életed Nagy Férfiának minden nyomát; még a cipősarka formáját is, amivel beléd tapodott?... Minél jobb, amit csinálsz, annál biztosabban!... Végre is *egészen* asszony vagy minden mozdulatodban; minden vonásban, főleg amit vászonra kensz!

Éva elfordult, hogy Máris felé menve, elvegye tőle a tálcát. „Egy pillanatra!” - mondta, és kiment gyorsan kezét mosni a festéktől, aztán visszajött, és vigyázva kenni kezdte a vajas kenyeret. Tekla némán ült ezalatt merev tartásban a pamlag közepén; arca kimerült volt, a vonásai közt akaratlan remegés támadt; hogy elrejtse ezt, végre tenyerébe fogta két arcát, és csak szép, nagy, égő szemei látszottak, és mintegy külön élt, beszélt a nézésével mindenféle finom, rejtelmes és mély dolgról, melyek a százszor érző lélek mélyén s e finom testben éltek, s melyeket meg se érinthet *a szó*; ez a sok-sok, erőlködő, zilált, hiábavaló szó; amiket lázas, kigyulladt perceiben ily visszatarthatatlanul, ily pazarlón elliheg. Éva tudta, hogy ezek már a visszahatás pillanatai, hogy ilyenkor, elcsendesülve, a „beszédmámor katzenjammerét” érzi már. De most ő sem tudta megállani, hogy meg ne mondja, ami egész idő alatt eszébe járt.

- Egyszer, mikor hozzád mentem, Tekla, még tavaly télen volt az, úgy hiszem; történetesen szegény kis Bereivel találkoztam, elkísért egy darabon, mindenféléről beszélünk, tán rosszkedvű volt, és szerette volna, ha még velem maradhat, és kibeszéli magát, szóval a te kapud előtt, mikor végre búcsúztam, azt mondta: „Ej, minek megy ilyen gazdag házba?...”

Elhallgatott, mert a vendég nem felelt; mozdulatlanul ült elkomorult vonásokkal, egyik teáscsésze mintájára meredt szemmel. Most szinte Éva bánta meg.

- Igen - mondta végre Tekla egész halkan és száraz hangon. - Tudom, érzem ezt is; a tevét, mely nehezen lép át a tű fokán. Mit tegyek? A nevelésem megfosztott attól az életképességtől, az ellenállástól, mely a szegény embereket edzi és fenntartja; én összehullnék, elzülLENÉK... ha tolsztoji módra akarnám levonni a világnézetem minden konzekvenciáját. Mi sokkal nyomórékabbak vagyunk! És... (vetette fel újra élénkülő tekintetét) és itt egyébről is van szó! Én egy zseninek a felesége leszek! Annak kelleni fog a pénz, az én összeharácsolt, jobbra nem méltó, öröklött vagyonom, hogy semmitől ne függjön, hogy kinőjön egész pompájában, mint Buddha Isten a lótuszvirágból; hogy semmi ne gátolja, hogy éghessen gyönyörű lobogással az emberek előrevivő útján...

- Jó, már értelek, kedves! - hajolt fölé Éva gyorsan, becézve, engesztelőn; félt, hogy megint felizgatja magát; komoly idegrohamtól tartott már, hisz csakugyan „hecces” napjai lehettek az utolsók! Odarakta elébe a teát, vajas kenyeret, süteményt; megcsókolta, mosolygott.

- Vajon, Tekla, a ti kollektív államotok vagy munkarendetek vagy micsodátok idején, jutna-e minden ember tízórájához csak ennyi vaj, tészta, só és cukor is, amennyit én a sokat felpanaszolt ecsetemmel meg tudok venni a „társadalmon”, azért, mert *vannak* gazdag emberek?

- Először is mi ilyen utópiákkal, ilyen zagyva álmokkal...

- Nem foglalkoztok. Tudom, tudom; ezek bolondságok! Hogy mi lenne, ha egyszer minden úgy lenne, ahogy sose lehet! Csak tréfáltam! De most nem hagylak többet beszélni; csókoljuk meg egymást és együnk!

17

Napokra megzavarta a munkában minden látogatás, minden emberi szó; pedig mégis éreznie kellett a közlekedés szinte testies szükségét. Ha egész nap bezárkózva maradt és dolgozott, s másnap, harmadnap éppúgy, végre zavaros bódultságot érzett, főfájást s olyan fokú elszigeteltséget mindentől - a színeket, a kifejezés lehetőségeit, a *munkát* kivéve -, hogy egészséges ösztöne megijedt ettől, sokallta; nem, ennyire már nem szabad eltávoznia! Teklától hallott egyszer egy kínai mesét egy festőről, ki egyszer nagy tömeg jelenlétében odament a képe elé, kinyitott rajta egy kertajtót, végigment egy ösvényen, aztán eltűnt a fák sűrűjében; belement, beleveszett a képébe, hasztalan várták vissza; senki nem látta többé... Ez félelmes néha; ez a megbomlás volna! S erőlködve egyensúlyozta magát néha a gyermekei kacajával, egy sétával; vagy kétszer elvitte Márist s a fiúkat délutáni színházba... Csak azért, hogy aztán napokig szabadjon büntetlenül abban élni, kizárólag és mindenestül, ami úgylát egyetlen valósága, igazi léte és kapcsolata volt most. A képe...

Már látta az egész, nagy vásznán a zöld színek hullámlását, mely még bizonytalan formákat kellett, hogy összekössön és kiemeljen; lombot... valamikor leveles ágak, fák csodálatos látszatait. A falomb, e mély rejtelmű és néma élet akart a kép összes tárgya lenni; egy elképzelt, sohase látott tájék; azoknak a helyeknek emléke, melyekről az ember álmodik néha és el nem felejt; vagy tán járt is ott az élet mindenféle zagyva tompultságai közt; egyedül, egyedül és egy különös pillanatig *látott*. Látta, hogy a lomb milyen zöld, az ösvény milyen mozdulatlan és fehér; a fűszál meghajol egy bogárka súlyától, s ott beljebb, az árnyék mélyén megül valami és pihen. Mikor érezzük, hogy minden fa és minden fűszál egy egészen külön, mély és magános létezés titkát rejt; jön valahonnét, folytat valamit, s mi állunk középütt ámultan és *önmagunkra* rezzenünk; állunk riadtan és figyelve; várunk valamit. És egyszer csak mintha összehajolna, egymásba borulna minden, bár ez csak bennünk történik; *egy* lesz a

kép, és mi *benne* vagyunk... enyhület és megnyugvás jön, csend... Nagyon édes és magános belehullás; a *béke perce*.

A „Béke ligete”, igen, így kellett neveznie, bár véteknek érzett bármennyit is más eszközzel, szóval fejezni ki abból, amit így a saját nyelvén, egy sík fényjátékaiban, színek és formák heves sugallatában oly szerencsésen átélt. Már kezdetét vette a megvalósulás. A csodálatos liget hullámos bokrai s gyönyörű útvesztői, enyhe halmok és bársonyölű tisztások mintha felitták volna a fényt, azt a különös, mély álmom-napfényt, melynek távoli, valószínűtlen sávja messze a horizont szélein révlett. Fák és bokrok aljába, mintha ösmeretlen helyről áradna a bronzos, halovány sugárzás; majd néma megértésben találkozna egy ösvény halovány árnyékaival, a pázsit álmotag zöldjével. Éva nem sejtette, hogy micsoda ügyesség, eszközök és tudás mily technikája révén sikerült elérnie ezt vagy azt. Szerencsés véletlennek kellett éreznie, hogy képe ott a vásznon máris *önmagához* hasonlított; ahhoz a képhez, mely megteremtőjében felőle életre kelt; tán már régen és öntudatlanul, számtalan belső vágyban és ritka pillanatokban. „A Béke Ligete”... Talán mégis a formák, vonalak enyhülete, az elosztás, csoportosítás volt az a bűbáj, mely elfogódottá teszi majd a kép előtt állót, mint őt magát, ahogy lelkébe rezzen, bár soha, senki nem emlékezhethetne ilyen alakjára látott erdőszélnek, sem facsoportnak vagy bokrok rejtekének és halmok hajlásának; itt mégis *emlékszerűen*, hat minden... Itt véget ér valami, bezárul valami; tán *minden*: nyugalanság, zaj, lelkendezés, ügetés megáll, elpihen. Holott még él és szelíden ragyog a lét; titokszerűn, némán tenyészik e magányban, az édes szépség teljében; áll, mosolyog, s mintha örökké így maradhatna most már!... Levél nem rezzen, szárny nem lebben, nem hervaszt a fény; szellőnyi mozdulat nem volt ezen a képen.

A korai tavasz délelőttjein, jókor reggeltől fenn dolgozott a magas állványon, de mindig bent, mindig szemközt a művével, s csak önmagából merítve. Heteken át tartott így akkor is, mikor már nem kellett küzdenie, csak teljesíteni. Sejtette előre, hogy írók s a szó egyéb emberei majd el tudják mondani azt a sok érzést, sejtelmet, álmot, jelentőséget, melyekre e vászon előtt hangolódni fognak, de neki nem voltak ezekre szavai, s nem is érezte szükségét. Ámulnia kellett azon is, hogy az elnevezést megtalálta. Lelkéből szerette ezt a képet, mert oly kevés gyötrelmet okozott munka közben; s a megtalálás annyi szabadító gyönyörét.

Április volt, mire annyira jutott, hogy megzavarástól nem kellett félnie; jóformán készen volt. Akkor látta csak, hogy nagy fizikai és szellemi munkát végzett e rövid időn; hogy folyton egyedül volt. Emberekre gondolt szándékosan most már, kikészült e vállalt remeteségből. De mikor híre járt volt, hogy valamin nagyban dolgozik, lassan mind elszoktak tőle; tán el is fedték teája illatát, lámpája fényét, mely egy időben körébe vonta, összeszoktatta néhányukat. Ilyesmi hamar múlik. Mit művelnek? Ófelőle azóta barikádokat emelhettek az utcán, kivívhatták a „milliók jogait”, megbuktathatták Pállay Pétert! - gondolt mosolyogva Tekla utolsó, viharos ittlétére. De mégsem! A cselédje Máris útján akarva, nem akarva értesült a külvilágról. A leány - ezúttal komoly - vőlegénye, egy vasesztergályos (kitűnő és irigyelt parti), születésére fogarasi szász, jól kereső, „nagyon okos”, ragyás fiatalember, kötelességszerű és avatott szocialista, népszállóbeli kölcsönkönyvekkel együtt szociálpolitikai eszméket is szállított a szép leánynak; mindenképp ki akarta művelni; s fogékony talajra lelt benne. Éva egyszer lelt a gyerekszobában egy kis összevarrt füzetet, azt hitte, a kisfiúké: „Anc-egy, cvá-kettő, dráj-három, fir-négy...” ezt olvasta benne az első lapon, majd más német szokat és kis mondatokat... „Bizony, magyarázta a leány törülgetés közben - nem is szép a nagyságos asszonytul, hogy úgy fel se veszi már a szegény, elnyomott nép sorsát. Itt munkál a jó, csendes műterembe”, keni a festéket, jó, szép az is, de hogy mán a *Jövendő*t se olvassa el. Csak én, mielőtt begyűjtanék vele, ámbár azt mondja ez az én hátramoszdítóm, hogy azt se nagyon érdemes, mert csak urak írják azt is, méghozzá magyarok! Na, nem úgy mondom, de az olyan zöldszász, tetszik tudni, már olyan a fajtája, nem enged, mint az öszvér. (’Sz csak ne

tudnám már olyan jól, hogy kell bánni ükemivel!) Az én fajtám se igaz magyar, de én már tíz szót se tanultam meg ólálul, pedig öregapám máshogy se tudott, fel is kötötték valamiér' negyvennyócba. De most már mongyam én is, hogy nem vagyok magyar? Hát ki tudja azt biztosan magamagáru, hogy igazibb nálam, ki ösmerte az ükapja nagyapját?... Na, de ahogy most van, nem sok örömünk lehet az országunkba, annyi igaz! Annak a Kürthynek is, akit tetszett emlegetni, csak az a szép a versibe, mindbe, aki a *Jövendőbe* gyön, hogy pap se szidja úgy a népet a prédikációba, mint ahogy az káromolja még az Istenit is a magyarságnak, maga fajtájának; ámbár nemigen *megy rá* a vers. De Pusztér János, ez az *enyim*, azt mondja rá, amennyit kiért belőle, hogy igen szép, meg hogy azért dorgálja csak, hogy magába szálljon! Egy versit már muzsikára is vették, hát az a mafla német nem megtanulta harmonikára? Csak nagyon rívatja, keservesíti, frissebben kéne azt, mind mondom neki. De már olyan a fajtája!... Na, hanem arra a főminiszterre haragszik mindenki, ha arrul beszél, még ez a bús német is ökölrel veri az asztalt. Azt mongya: bezzeg jók voltak neki a munkásnépek, mikor újságokba, gyűlésükbe ötet dicsérgettek a rebell grófok ellen, akkor hajlott feléjük, félszájjal ígért minden jó törvént, most meg nem sürgős neki! Hát mi az Isten sürgősebb? Mer' nem akarja, tudja ő, hogy miér'! Hogy a frász törje ki, a halálos nyavalya hétszer csavarja gúzsba!"...

- Te! Ne káromkodj itt, mint egy cigány, nézze meg az ember, mindjárt kidoblak! Ezt biztos, hogy nem a németedtől tanultad! Így aztán hiába „művelődöl!” (Éva nem állta meg, hogy ne nevéssen.) Hát azt tudod-e, hogy aki igaz szívből szocialista, annak szidni, gyűlölni kell minden gyűjtött-pénzt, az olyat, ami egy csomóba van rakva? No már most: kis csomó, nagy csomó, ki tudja, hol kezdődik, ami már *nagy*? Te meg mégis arra vagy legbüszkébb, hogy a mátkádnak ezer korona félretett pénze van, neked meg hatszáz. Terajta múlik az, hogy több nincsen? És ha a nagylutrit megnyernéd, házat vehetnél Pesten, akkor is azt vallanád-e, hogy gazember, aki nem a dolga után, hanem kamatból él!

- Dehogya!... (A leány egy percre eltűnődött.) 'Isz ha akkor is súrolnék-mosnék, avval csak más szegénnek venném el a kenyéret, a vagyont meg még csak szaporítanám! Hát nem?... Ejnye, miket nem tetszik mondani! Ha én gazdag vónék, nem az a Máris vónék, aki most vagyok! Akkor az vóna a sorsom, meg a dógom, hogy jól éljek és örözzem, amit az Isten adott, máma meg az a dógom, hogy megharagudjak a nagyurakra és szidjam Pallayt vagy akárkit. Az úgyse hallja, annak nem ártok, a mérgem meg kifújom rajta. Ki-ki beszélje a magáét, abból oszt kisül valahogy az igazság, úgy az összesből. Csak mi nem tudunk rulla!...

- Na, most elég! Már nagyon gyorsan beszélsz, a múltkor is így jöttek rád a görcsök. Pedig amit Tekla nagyságának lehet (annál érdekesebb tőle), azért téged faképnél hagy ám a németed!

- Csak azt ne tesszen hinni! Rám gyött a minap is, hogy itt vót, de az úgy karolt engem, úgy istápol, a könnyem is kijön, ha rá gondolok! Nincs az az úr, aki különbül!... (Már-már sírt a megindulástól, alapjában nagyon büszke és boldog volt a németjével.)

- Na ládd! Becsüld is meg jobban, és ne mondd róla mindig, hogy „mafla!”

- Tán nem megbecsülöm? Az ember csak úgy szégyellősségből mond ilyeneket, meg hát hogy nem olyan friss, mint teszem, ha magyar legén vóna! De leginkább még azért, hogy el ne bízza magát annyira ez a pukkancs házmesterné, ha látja, hogy milyen nagyra vagyok, akit ő kerített össze velem! Úgyis mind azt járja az a nagy szája, hogy neki köszönjem! Oszt miér'? Amér' a kvártélyosa volt, oszt leszeretgette nekem, oszt mikor már majdnem rágyött az ura, hát nagy-szívesen vélem ösmertette színből, engem hitt harmadiknak. Jól megjárta velem, az igaz!

- Na, lásd! - ütött vállára Éva szeretettel. - Most pedig indulj le a telefonhoz, hívd fel Gondurat a *Jövendőnél*, ha ott van, mondd, azt ízenem, már kész vagyok a nagyjával, és örülnék, ha felkeresne valamikor.

Maga leült, és írt pár sort a kis Farkasnak, szívesen látja most pénteken. Ez a jó, mindig vidám fiú majd mesélget neki a világról, ahogy azóta forgott; az ő derült és egyszerű módján, ez jót fog tenni. A fiú jött is már másnap, de szeméből levertség nézett, most nem mosolygott azzal a gyermeki jóindulattal, ahogy szokott.

- Már tudom, Éva asszony, tegnap hallottam én is! Kérem, ne vegye annyira a szívére!

- De mit, micsodát, az Istenért? - bámult rá Éva semmit se értve.

- Hát nem tudja?... Jé, hát igazán nem tudja még?... Ó, most én mondom el, Istenkém! Hát... szóval, hogy az Eszterházy-díjat odaítélték.

- Á, úgy?... És kinek? (Éva valósággal zavarba jött.)

- Bizony, a Pirkler-féle Múzeum-Egyesületnek!

- Egyesület?... De hát hogy? Mióta?

- Az a vén fiskális azt csinált belőle alattomban. Jaj, milyen disznó-ügyesen! Benne van az öreg Hiób, a másik Schönné, a Joó testvérek, néhány milliomos, a művészek közül Lussini, Major, a mi Bokor Janink, még szegény Simon neve is; végül Vajda Róbert igazgató, akit most megint pártolnak és kedvelnek a minisztériumban. A kultuszban csinálták meg előbb a dolgukat, lám, mondtam, ugyi, hogy nekünk is ott kellett volna fogni valakit!... Úgy vitték a dolgot Pallay mint belügyminiszter elé, már készen, Vajdát, azt mondják, hivatalosan is felszólították véleményadásra. Legtöbbet azzal a néprajzi gyűjteménnyel érték el, amelyiknek legnagyobb és legkülönb részét maga szedte össze Éva asszony, most lesz két éve. Hát nem disznóság, mondja?

- Dehogy! „Ember”-ség inkább! Különben... ezt sejthettük, ha nem is épp ezt, valami ilyen-félét!

- Ó! Magát nem is lepi meg nagyon? Hiszen én is, persze... mindnyájan lemondunk már; de azért tegnap magamon kívül voltam! Ilyen suttyomban, ilyen gazul! Major Hugó volt a főmacher, az a kétszínű, az a jassz, csaló, más feleségét csábítgató! Mit szól, köztünk volt az a renegát! S a vén pimasz! Még most is keveri a gyomrom az a sok gaz drága lé, pezsgő, amit a bálján beittam. Tisztára ellenünk dolgozott, tudta jól, hogy mit terveztünk. Tán még mi juttattuk eszébe nagy jámboran!... Képes volt lekötni, hogy holta után az államra hagy mindent, a kincseket érő gyűjteményeit, érmet, képeket, néprajzi holmit; csak hogy mindvégig külön maradjon, s az ő nevére hívják: Pirkler-Múzeumnak. Hát persze hogy erre nem csinálhattak mást, mint hogy elősmerjék Egyesület-nek, odaítélik az Eszterházyt, sőt még egyéb szubvenciót is megígértek neki.

- Nézze, Farkas, ha így van, akkor csakugyan természetes! Általános szempontból is! - mondta figyelmesen nézve a fiú arcába. - Aztán meg - folytatta nyugodtan - mondja, *akartuk* mi ezt *igazán*? Nem hanyagoltuk el, nem engedték ki az ujjaink közt, ami kilátás volt is? Összetartottunk-e eléggé? Nem úgy tettünk-e, mint a majmok a fán, játszanak valamivel, tesszik nekik, zörgetik, próbálgatják; micsoda nagy dolog lesz abból, aztán elunják, elengedik...

- Hogy beszélhet épp maga így?

- Elgondoltam, Farkas: kellett-e valamire igazán ez a mi egyesülésünk? Ha valami szüksége és értelme lett volna (egyéb, mint a közös zsúrozás, kávéház, szerelem, divat), akkor széthullt volna-e olyan egykettőre? Hisz Bokor és Block nem „jasszok, csalók, csábítók”, mégis át-kényszerültek. *Ott*, úgy látszik, jobban ügyeskedtek, míg mi álmodoztunk.

- Bocsánatot kérek, mi *föstöttünk*!

- Igaz! Ez igaz! De azt csinálhatjuk ezután is! Épp az a kérdés hogy a művészetünkhöz kell-e ilyen külső cégér, zászló, csapat, nevek hűhója?

- Hm! Nem szabad mindent elfelejteni, Éva asszony!... Tudja, enni is kell, meg a festéket is pénzért adják. Én most föstettem le a „Buda gyöngye” asztaltársaság alelnökét kétszáz koronáért a jubileumára. Mert az embernek nem is csak magára kell; néha van valakije, akit jobban szeret magánál, s aki jobban is megérdemli. Én... igen, hittem abban, hogy itt lehet lesz művész is maradni, meg *élni* is, családot eltartani végre. És ebben bízva nem forgattam magam, mint a keddi gyermek, nem spekuláltam, hanem mázoltam, mázoltam. Ha lehetett, hát jót, mikor aztán megéheztem, akkor lopva egy-egy giccset, s reménykedtem, hogy jövőre ilyenkor semmi giccset nem kell majd mázolnom, és biztattam szegénykémet, hogy lesz majd neki is jó ruhája, taníttatni fogom, művelt hölgygé neveltetem a *művészetemből*, az *igaziból*, amitől nem leszek utána szomorú!... Hát hiába! Úgyesnek kellett volna lennem, mint azoknak, most én se állnék itt! Mindegy na, leszámoltam én már, tán nem is nagy kár értem, öneki, szegénykémmnek nem szabad tovább várni, nyomorogni; elég volt az angyali türelméből! Ezen a héten, Éva asszony, tán eldől a sorsom (ha ugyan sikerül az is!) - olyan helyzetbe megyek, hogy sose lehetek többet a magam kedve szerint művész, tán nem jobb egy mesterembernél, amilyen az apám volt... Dehogy jobb, százszor rosszabb, mert az (nyugodjon) lakatos volt; az *becsület*, de én vászonnal, ecsettel fogok iparoskodni! Semmi! Majd beleszokom!... De megházasodok, ilyen pici kis gyerekeket nevelek, lesz lakásom, neki majorsága, tejecskét ihat a lelkem. Egész belesápadt, belebetegedett már úgyis az értem kínlódásba-várásba, munkába. Ezér' a nyavalyás művészetér'! Ami a kutyanak se kell igazán, meg aki veszi is, csak proccbul veszi, szomszédja-pukkasztásbul! Egy ilyen koldus országba! Minek is ébredtem én rá, minek lettem én „Művész úr?”... Vagy akkor miér' nem állok úgy, mint az ujjom, mint szegény Simi? Az mehet akárhová, messzire, szíjhatja a szemibe minden szépségit a világnak; szabad, mint a madár... mert őtet nem szereti vissza az, akit szeret!...

Éva csak hallgatta, most már némán, lehajtott fejjel; vádat érezve ki mindegyik szavából. Igen, ez talán áldozat! Az ő szervező álmaiké vagy a mások ravaszságáé, saját jámborságáé, ezé a „koldus” országé! Vagy azé, hogy egy Pirkler nevű hóbortos öreg egyszer öbelé gablyodott, aztán haragudott, ellenük esküdt!... És ki tudja, hány művésztalentum megy így tönkre ösmeretlenül, névtelenül, míg ő, Rosztoky Éva megél az iparkodásai révén, csinosan lakik, családot tart, el is utazhat néha „szépséget szíjni!” Különb ember náluk, vagy különb művész, vagy csak ügyesebb?... S hirtelen, most először jutott eszébe, hogy ugyan ki fogja megvenni és micsoda áron és micsoda praktikákkal az ő új, nagy képét ebben az országban?... Félénken emelte fel a fejét, megkérde-e, micsoda új helyzet az, melyről beszélt?... Tudta, hogy az imént is füllentett picikét a szegény a „házmester apósa” portréját illetőleg, majdnem dupla árat mondott szeméremből...

De az ilyest ők már rég megszokták, megbocsátották és leszámították egymás beszédéből, minden kép, könyv, szobor bevallott árának legalább a felét.

- Titok az a sorsfordulat? - kérdezte végre halkan.

- Még most... nem mesélem, még ez se biztos! - mondta és sóhajtott. - Beszéljünk másról, jó? Olvassa a *Jövendőben* az új regényt?

- Ó, dehogy!

- Nem értek hozzá, de azt hiszem, az se jobb ám, azé az íróé, mint amibe én veszejtem majd magam! Csak más! Ő a „modern társadalmi eszmék” számára adja el a tollat, mit csináljon? A *Kultúra* is pász, vége neki! De hogy meglátszik az ilyen egy regényen is! Bár én nem értek hozzá.

- A *Kultúra* összes írói a *Jövendő*höz mentek most?

- Á, hova férnének oda annyian? Kürthy Bálint igen, az ott most minden! Úgyis csak azt akarta, hogy a többi ne éljen, a kicsik! Persze, egy zseni, az nagy dolog, de tudja, én most, hogy sokat vagyok egyedül, néha olyakat gondolok, hogy nem több annál még mindig egy igazán jó ember?... Hát persze, a többiekért se volt nagy kár, akárcsak énértem! Nem, lássa, senkiért se kár, aki nem bírta, akit támogatni kell, hogy ne zülljön a művészetében vagy, hogy *legyen* egyáltalában! Itt van például maga, ugye hogy... Na jó, nem, nem! Hát nézze, ezek az írófiúk: hogy ezek miket műveltek, hogy éltek! Mi piktorok mind ártatlan gyerekek vagyunk hozzájuk képest, de én nem kívánnék olyan felnőtt lenni. Amit az a Hort művelt ezen a télen, valami színésznővel, aki nem is színésznő, hanem az a betegsége a boldogtalannak, hogy őt mindig „híres” emberek, írók szeressék; az a híres Máthé-szalonn rontotta így el meg tán Kürthy, mert az is volt vele pár hétig, de az legalább szép verseket írt róla, nem aljasságokat, mint Hort! Még hozzá a legrágárabb élelclapba, az ő szerelmükről, ahol mindig „kis trágya-bogaram”-nak titulálja meg „rózsaszínű kis ganajféreg”-nek. Persze, mindenki tudja róla, hogy abba a sovány leánykába volt szerelmes, akiről azt mondják, hogy már klastromba készül. Hát mikor abszintet isznak valami rossz kávéházban a cimboráival (azt is csak proccbul, párizskodásból), belekeveri a Nóra nevét is trágár dalokba, iszik érte, s nem is hívja másképp, mint a „zsidóliliom”. Hát emberek ezek, mondja? Hát nem több ezeknél a Buda Gyöngye asztaltársaságból akárki? Az utolsó novellája Hortnak arról szólt, hogy ől meg két elhanyagolt kamaszfiú egy utcalányt az ékszeréiért, két gimnazista fiú. Azt mondják, pompásan van megírva. Annál rosszabb, nem? Ha nagyocska fiam volna, nem volna egy perc nyugtom... De hát *tehetséges*; itt ez mindenre magyarázat, ha tudná, hogy utálok már ezt a szót, meg hogy magam is ilyen „tehetséges” vagyok! Ó, ha békében hagytak volna a műhelyemben! Ma már rendes ember volnék!

- Most el van keseredve, túloz. Majd megnyugszik.

- Adja Isten mielőbb! Lesz kertünk, majorságunk... azt hiszi bánom, sajnálok valamit? Windel még mindig csúnyábban teszi vagy Bokor Jani; hogy meglapult az is szegény! Na, de az legalább a családjáért, az anyja beteg, ez érthető!... De hát az, amibe most az „irodalom” belement, az egész munkásügy, azt hiszi, komoly dolog? Máthé Feri akar nagy ember lenni, vezér, az első szocialista képviselő - hisz az egész sztrájkot nem is akarja ő komolyan, csak ijesztgetni vele Pallayt, hogy alkudozásra bírja. Paktálni szeretne: hogy majd ő hangulatot csinál a lapjában s a pártban a katonai javaslatok mellett; fizetségül. Hát az talán szocializmus, az talán a munkásnépek javára szolgál? *Ezért* kell így fellármázni, felizgatni őket? Politika, személyes érdek minden! S ezek a bolond írók, hogy belementek, még az aprók is, Kürthy talárjában fogózkodók! Hogy üvöltönek, lelkesülnek most vele a „Dupla Ász”-ban, bár a kis írásait most nincs hol elhelyezniük! De még tán jobb így nekik, könnyebb: nem kell kínlódni, tollat rágni hasztalan, s a pincér azt mondja: „az író urak asztala”! Az a kis beteg Berei is... abból a pénzből, amit gyógykezelésre küld neki titokban, azt mondják, valami jótékony tündér, szoknyás mecénás... jaj, ezekkel is hogy torkig vagyok! Legtöbb esze volt annak a kis kacagós Esztinek, akit mindig csúfoltak és minden csúnyaságba belehecceltek, hogy könnyelműségeket mondjon önmagáról, pedig ő volt a legártatlanabb mind közt, avval éltek vissza; elhitették szegénnyel, hogy a malackodástul az ember mindjárt művész. Most végre kimenekült az istenadta, egy képes családi lapba dolgozik, ott a maga helyén van, jól fizetik, megbecsülik. Nemsokára le fogja nézni a volt társait, és joggal, mert az ő nevét ösmerni fogják az országban!

- Ej!... Ez az ország!...

- Persze, az ország! Ezt mondták a Mátyás Király Kávéházban is, úgynevezett „tisztá pillanatok”-ban, mikor mindent beláttak, megbántak, sirattak, s azt hitték, ezzel most már elég van téve! Éva asszony, kérem, ne üljön fel többé az ilyen meghatottsági rohamoknak,

magábaszállás-póznak, tudom, hogy elégszer felült, mert én is! Nem tudják ezek már mi igaz bennük, mi csinált, úgy össze vannak zavarodva! Egy-egy „jó pillanat”... ha még őszinte is, mit ér az? Azt akárcsak tudja, abból nem sült ki semmi jó! Hamar belefáradnak ám, kell a „cini-cini cinuska, cinizmuska”, mert nyavalyások, mert aki erős, tudja, Éva asszony - az kibírja ám akár naphosszat is a jószágot, gyengédséget, s másnap újra és harmadnap, mindég! Jó, Éva asszony, mondja, hogy prédikálok, stilizálok én is a dolgokat, igazolni akarom magam előtt, hogy most kipottyank... Lehet. Éva asszony, de azért én mégiscsak jó fiú vagyok, és mégiscsak lesz kis házikóm, kertem... lesz öneki friss levegő és tej és pihenés, hogy meggyógyuljon; mert nincs jobb, nemesebb, tisztább ennél az asszonynál, bár nem tud helyesírást, és én se nagyon tudok. Majd tanulni fogunk együtt, és a gyerekeinkkel, hogy mindent megérthessünk... és figyelni fogjuk messziről, hogy mi történik idefenn... hogy micsoda új homokvárak hullanak itt össze minden harmadik esztendőben... (a miénk addig se tartott), hogy mi kezdődik újra nagy hűhó közt, csírázik kevélyen és lottyad össze hirtelen, rossz szagokkal!... Az „ország” - mondjuk; de hát az a hibás ebben? Az ország jó, termő, becsületes, a paraszt egészséges és okos, másutt lesz a hiba valahol, Éva asszony! De azt én már nem tudom, nem is kínlódom rajta! Én egyszerű ember vagyok, ezentúl nem is igyekszek más lenni, ne haragudjon rám!... Talán sokszor fogok visszaemlékezni, tán visszasírni is!... De nem, nem hagyom magam!... Magára mindig örömmel gondolok, erre a műteremre, amit most bezárt előlem, mert félig kész képe van ott... Éva, segítse az ég mindenben! Itt legalább őszinte lehettem!... Jó, hogy egyedül találtam most... maga más, igen, öneki is mondtam.

- Miért nem hozta el soha hozzám? - kérdezte Éva, tán csak hogy marassza, tartóztassa még. Sohase hallotta így beszélni, s most úgy érezte, hogy nagyon jó barátot veszít, kit sose ösmert, sose méltányolt eléggé. Pedig hányszor volt vele együtt, hányszor hallgatta ez figyelni iparkodó arccal a többiek furcsa beszédeit! Hát ez ilyen fiú? Meleg szorítással tartotta fogva a kezét.

- Ó, őt, szegénykémet, nem, nem akartam, ő is fék volna! Egész egyszerű nő, nem tud beszélni, mozogni úri társaságban, akárcsak én... de ő nem mázolt képeket, hogy ezért elnézzenek mindent és eredetinek tartsák... És - gondoltam - hogy úgy elvaduljon, mint Liza egy időben, vagy rákapjanak mint Esztire, Isten ments! És maga is, Éva asszony, ne haragudjék, úgy körül volt véve mindig ezekkel... De most magához jött, látom; így kell ennek lenni! És dolgozzék, maga erős, maga bírni fogja tovább is... és gondoljon néha szívesen egy renegátra... aki talán boldog is lesz!...

És csaknem zokogott, mikor ezt mondta. Gyorsan, hevesen nyomkodta Éva kezét, szava már elcsuklott; - „Isten áldja! Isten áldja meg!” - Sietett nagyon kifelé, nehogy megeredjen a könnye. Éva maga is csaknem sírt, mikor már elment. A lépcsőházba is leszólt utána, még egyszer kívánva neki minden jót... Aztán megfordult, és bement a képéhez, de már nem füstött, csak nézte.

...Volt ezekben a napokban egy egészen váratlan, pár perces látogatója is Évának. Lussini Guidóné szaladt fel lopva, kacagva, dadával és egy szép kisbabával egy napos délelőtt.

- Drága aranyom, azt mondtam otthon, hogy Budán lakik a szabónőm, mert látni vágytalak... vigye, vigye csak be dadus a kisfiúkhöz, hadd lássák, hadd puszilják meg a féltetvérvét! Helyes baba, ugye? Jaj, Évám, de nagy eset az, amíg a világra jön! Én nem tudtam, te olyan könnyedén csináltad! Milyen helyes kis zug! Ez a szalonod? Á! Becsukva a műterem; biztosan nagytakarítás vagy árverés! Ó, ösmerem már én is az ilyet!... Bár nekünk most nem megy rosszul; szóval tartom a vén Pirkkert, s ha elméri az orrát, egyszeribe rákoppintok. Azt hiszem, így kell ezekkel bánni, nem helyes úgy teljesen elvegyülni velük!... *Férfjunktól* a télen, képzeld, egy gyönyörű, valódi csincillát kaptam, örült pénz volt, bár rém ügyesen vásárolta! Nagyon jó fiú nekem, csak hát, tudod, őt kell a világ legokosabb emberének tartani. Akkor megy minden!... Hát nem nyitod ki, szívem, a képeid nem láthatom? Tudod, ugye,

hogy mi most Múzeum-Egylet vagyunk? Tudod, nagyon jól megy most a rongyszedés! Mónika minden héten elsóz tőlünk valami divatos, szépen lesimítkózott „Női fej”-et, vagy „Táncosnő”-t merész, modernes, de azért ösmeretes és kedves mozdulatban, tudod, ilyesmi kell most, minap egy ittjárt amerikai szappangyáros, vett. Csak a Múzeuma számára nem akar vásárolni tőlünk a vén majom, de bánja az ördög! Fújja fel a múzeumát! Ja, persze... mindez nem érdekel, ugye? Mik a te terveid, drága? Külföldre menni? Csak nem ez jár a fejedbe? Na, nem faggatlak! Igazán, csak úgy éreztem, kell, hogy lássalak egy percre, éppúgy szeretlek ám! Tudod, ilyenekben Guido is gavallér, mindég nagy tisztelettel említ. De adnék is neki! Nézd meg, csókold meg Lussini Ágicát! Látod, már én is mama vagyok! Húsvétra elvárom a fiúkat, okvetlen! Őszig már nem játszom, nem, de azután egy pompás szerep... egy kis cseléd, cipőt pucol, így... köp rá! Na futok, Isten veled, édes! Úgy örülök, hogy még mindig ilyen szépnek láttalak, egészen a réginek! Pá, szívecském, csókollak, angyal!

Elszaladt, finom illatokat hagyva és eleven, hangos, friss kacagásai emlékét. És Évára most mégsem hatott jól. Miért? - kérdezte magát. Elszokott az effajtától, vagy mégis feszélyezi ez a név, melyet ő viselt előtte? Vagy hogy Zsófiában volt most valami palástolt, valami nem természetes; amit szélességbe, kacajba, csókba rejtett. „Vajon, mit akart tőlem megtudni?” - ez volt az Éva gondolata, mikor elment. Vagy csak eldicsekedni jött?... - Hogy megkövéredett! - mondta Máris. - És nem is szép az a kislány!...

18

Halványan leveleztek a bokrok odalenn; Máris az ötödik emeletről leste, hogy „milyen szép, magyaros legény” nyesi az akácfákat kerekre az utca során. Egy szemközti üres telken rég kisarjadt a fű. De Éva még mindig a műteremben ült, naponta pancsolt, javíttatott, rég tudta, hogy kész van már ilyenkor a kép, de azért mindennap volt rajta néhány ecsethúzás. Legtöbbször már csak ült előtte tétlenül, bár nem bírta még „idegen szemmel” nézni, és néha kételyek támadtak benne. „Miért is nem jön már Gond, hogy megnézzze!” És egyszer, mikor már-már megzavarta az estszürkület, s a nyitott ablakon bizonytalan és kedves illatok szálltak be, őt jelentette a leány.

- Igen, ide vezesd, ide a műterembe! - s meg kellett ismételnie, mert el se akarta hinni, hogy már szabad. Egy perc múlva Gond, meg se nézve Évát (ez volt most a legnagyobb udvariaság), ott állt a kép mögött. „Vajon meglátja-e?”

- Igen! - mondta végre Gond nyugodtan, lassan, aztán tovább nézte... Közelebb ment, újra távolodott, végre mozdulatlan maradt jó ideig egy helyben, Éva visszafojtotta a lélegzetét. - Sikerült! Most megfogta őt! - ujjongott fel egyszerre, ahogy az arcát látta. Tudta, hogy így kell nézni a „Béke Liget”-t... - Igen! - ismételte a vendég még egyszer, mikor a szürkület első, korai fátyola alig észrevehetően a képre is leszállt. Bólintott, aztán leült a sarokba, röviden felsóhajtott, és betakarta a szemét.

- Hát ezt csinálta, lám! - szólalt meg végre - amíg odakinn egynémely dolog füstbe ment!

- Már tudom, Gond! Tudja mit? Ne is beszéljünk ma arról, ami „füstbe ment!” Már végig gondoltam, elintéztem magammal, maga is bizonyosan!

- Könnyű magának most már! - szólt és Évát meglepte a kissé fanyar mosolya. De hamar elkomolyodott, lehajtotta a fejét, egy idő múlva alig észrevehetően vállat vont. - A fiúkról is hallott? - kérdezte azután.

- Igen, mindegyikről. Farkas volt itt búcsúzni!

Úgy tetszett neki, megint hallja a barátja elfojtott rövid sóhaját.

- Tudja, beszéljünk most már inkább...

- A képről, ugye? Nincs sok, mit mondani, Éva! Nagyon szép! Később majd többet, sokszor meg akarom nézni még!

- Azért sem arról akartam! - pirult el Éva. - Mondjon hírt előbb a külvilágról. Arról, ami új készül! (Zavarában már meg is ijedt, hogy gúnynak hangzik ez most)... Ami a *Jövendőnél* történik? - folytatta habozva. - Csak a cselédem udvarlója révén hallok már hónapok óta a világ *nagy* dolgairól.

- A „Béke Ligete” nagyobb dolog annál mindnél, hisz maga tudja!... Igen, aki valamit, teljeset, egészet alkotni tud! Éva asszony!... Nagyon, nagyon szép a képe!

Oly jólesett ez a hirtelen, meleg, baráti hang. Lám, valaki, aki örülni fog az ő sikerének is, mint ahogy szívből örül egy teljes, művészi kifejezésnek, de annak is külön, hogy ezt a képet ő, *Rosztoky Éva* csinálta, és nem más!... De lám, az iménti hangjában ennek is... volt valami: a jólismert irigy vagy megadó, de mindég szomorú és személyes kis él, „aki alkotni tud!...” Hát ez is, titokban? Meghatódva és engesztelően kereste a tekintetét. Úgy szerette, nem is tudta megérteni, hogy hónapokig el tud lenni e kissé gyűrött, komoly férfiarc látása, e jó tekintet, e száraz és csendes, kedves beszédhang nélkül. Arra gondolt, milyen sok függött benne most például attól, hogy barátjára miképp fog hatni az, amin annyi idő óta hittel és odaadással dolgozik. Most végleg megerősödött. „Kellenek ám ilyen emberek! Épp ahhoz, hogy valami elkészüljön, hogy művészet lehessen!” - gondolta egészen intenzíven, s maga se tudta, miért nem mondja meg ezt mindjárt neki. - „Meséljen a készülő sztrájkról - ismételte ehelyett. - Márison kívül Farkas is említett valamit.” Nem, semmiképp nem akarta, hogy úgy lássék, mintha mindenáron a képről akarna beszélgetni.

- Úgy, hát csakugyan sztrájk lesz? Biztos ez?

Éva rábámult.

- Nézze, én igazán... rossz újságíró lehetek, csak a magam dolga érdekel igazán. Máthéval, tán mondtam is egyszer, én nem vagyok, úgy, mint emberrel egész tisztában... azért nem is szeretek beszélni! A Körbe nemigen járok, de higgyen nekem, ott sem tudnak ám semmit biztosan... Ej, de én nem értek hozzá, tudja, hogy sohase írtam politikáról.

- Azt hiszem, azért van az - makacskodott most már Éva -, hogy ha maga beszél róla, meg is lehet érteni. Ha Máthékat hallom: „Kooperációtőke-érték-államhatalom-kollekció-fejlődés-rendszer-éra”... nem, nem, hiába, mégis az az érzésem mindig: így beszélnek én is minderről, ilyenformán; ha így tudatlanul, ahogy most vagyok, fejvesztéssel kényszerítenék...

Nevettek mind a ketten. „De hiszen a gyakorlati politikus...” - kezdett mégis bele Gond akadozva. „Tudom, tudom! S ha majd semmi sem fog sikerülni, azt fogják mondani: ők inkább az elmélet emberei, szaktudósok, írók! (Igaz, ma tűnt szemembe, az újságban: a Máthé Ferenc öccse már magántanár. Kissé gyorsan!... No jó, nem rosszkodom!) - De tudja, az jut eszembe sokszor: el tudom képzelni, hogy valami olyan dolog jöjjön ma vagy holnap a politikában, az állami életben, vagy hogy mondjam, ami mindenkit meglep, fejbe kólint, mint egy földrengés;... és őket is éppúgy, mint engem; és valamennyit szétugraszítja... pedig nyilvánvaló lesz hogy a jó meteorológusnak legalábbis meg kellett volna érezni és számolni vele. De hát akkor mihez értenek? Mondatokat én is tudok egy hét alatt!... Ej, Gond Tibor, vegye tekintetbe, hogy két hónap óta én egyáltalában nem beszéltem - nevette el magát. - Egy asszonyi nyelvé! De most már hallgatni akarok; azt akarom, hogy maga beszéljen. A saját véleményét akarom!

Maga se tudta, hogy sodorta bele ennyire a nagy igyekezet azon, hogy „másról” beszéljen, ne a képeről.

- Minden bizonnyal - ment bele Gond lassankint - a munkástörvény reformja lenne az első lépés mindenhez, amit itt haladás, méltányosság, jobb kor, az új Magyarország. Ezt én is hiszem és vallom!

- És Pallaynak mi a közvetlen érdeke az ellenszegülésre?

- Ó, azt nem lehet így... tíz szóban megmondani. Tán nincs is, vagy nem látja világosan; de semmi se szól *mellette* az ő szempontjából; érzelmeivel, tán céljaival is ellentétes valahol. Nekem úgy tetszik néha, hogy *vannak* határozott céljai; de ezt csak úgy a pszichológiából merítem. - De hát, egyszerűen ez *újítás* volna, bizonytalanságot, tán veszélyeket is rejtő, s nem esik az ő vonalukba. Tán felülről is ellenzik. Istenem, mikor ment valami jogkiterjesztés simán; mikor ment valamibe ember tiszta belátásból, érdek kényszere nélkül? Az, aki a jogokat már előbb bírta?... Ma nem lehet érdekről szó, nincs az urak mögött a régi, félelmes ellenzék, amellyel szemben még mi is jók lettünk volna szövetségnek.

- Szóval: azt hiszi, reménytelen? Hisz kikényszerítésről nem lehet szó!

- Ezt nem lehet tudni, Éva! Ilyesmit sohasem lehet kiszámítani! Még minden ilyes dolog megglepetést okozott a világon. Minden forradalom...

- Szóval, hogy vér folyjon az utcán, ahogy Tekla szeretné? Komolyan *erre* készülnek? Hát *ez kell* még ráadásul azoknak a szegény embereknek?... Már mindenki - hisztériás?

- Éva, így nem beszél az ember!... Én nem, tudom, mit tervez Máthé Feri, akit nem kedvelek; mit keres folyton a munkáskaszinókban, mi készül? De ha a törvény tárgyalása napján egy hatalmas, impozáns, néma tömeg állná körül az országházát, fegyvertelenül, komolyan, méltósággal... jogai, ereje, tisztessége tudatában; percre sem felejtkezve meg magáról, nem erőszakoskodva, nem ittasan... képzelje el ezt, Éva!

- Igen, gyönyörű! - Oly hirtelen mondta rá, oly önkéntelen, művészi elgyönyörködéssel. *Ezt a képet látta szemei előtt... De a másik pillanatban megrázta a fejét. „No, igen. És ezzel kész? És aztán... ha azok lövetni fognak?”*

- Akkor... nem tudom! De akkor én is odamegyek, Éva! Biztos vagyok, hogy maga is odaállna, ha ezt látná!

- Nem is éppen így képzeltem! - jött zavarba újra kissé. - Én nem tudom, milyen az ember nagy csapatban, s hogy én milyen volnék? Egyszer egy pócsi búcsún földre borultam én is és sírtam, mint a többi parasztasszony, mikor kihozták a cifra Máriát; pedig igen csúfondáros, hitetlen, nyegle kis lánygyerek voltam!... Maga, igen - maga a legkülönb fajta ember!... De odaállna Máthé is meg az ideggyógyász öccse, meg a szalonjuk társadalom-bölcselei, meg a Pá-holyok gazdag gyárostagjai?... És hát ha úgy az értelmét vesszük, mondja, mit keresnénk mi ott, maga is meg én; - és a *Jövendő* újságírói, Kürthy Bálint s a többi *Kultúrások*; miért, mi közünk?...

- Éva, ezt már nem szabad mondani, Éva! - kiáltott bele Gond egyszerre váratlan izgalommal. - Jó, lehet, hogy fantazta voltam én is az imént, művész-szemű, szegény, tudatlan, naiv fiú: hogy ez így csak álom, az ember nem ilyen, önzések lapulnak meg az eszmék mögött és kis érdekek, csúnya kis hiúságok; s nem képes kiszakadni szép, nagy pillanatokra sem! Hisz *ez* teóriája hivatalosan is azoknak, akikhez tartoznom kellene; de a tudományukkal mindig kínos volt nekem egyetérteni. Bogaras vén legény vagyok, és csak a magam dolgához értek; micsoda férfi az olyan, ugye, aki nem kész és tudós politikus - Magyarországon?... De az bizonyos, hogy közöm van minden elnyomotthoz és szenvedőhöz.

- Maga, kedves, jó Tibor, aki...

- Ne, ne! Már tudom; szememre akarja vetni, hogy a rossz kabátomat néha kölcsönadom, vagy az üres ágyamban, ha nem vagyok otthon, megengedem, hogy valami jó barátom aludjék az alatt! Ez a nóta mindig, ha rólam van szó; meg hogy nem beszélek trágárságokat; csaknem a kabátomra akarják írni, cédulára, ismertető jegyül ezt a negatív erényemet... Igen, hát nekem nagyon sokszor nem volt ágyam és kabátom szintén, még nem is olyan régmúltban, és ez abból eredő érzélgés. De tudja-e...

- Tudom - vágott a szavába Éva, érthetetlenül belehevülve -, hogy magának ma is nagy kínokat okoz a szegénység: egy ízléstelen szoba, egy csúnyán kötött könyv elszomorítja, egy rossz kép, szobor mellett kín elmennie, s ezek magaformának nagyobb fájdalmak, mint egy munkanélkülinek, ha korgó gyomorral fekszik le.

- Éva asszony - mondta a férfi már újra nyugodtan, és előbb még fölemelt jobb kezét szépen, akarattal lefektette a szék karjára -, tudja, ezzel az ember sohase lesz készen, ezt már kipróbáltam; azt hiszi, nem eleget vitáztam önmagammal? Nem vagyok sem fanatikus, sem szervező talentum - azt láthatta a szomorú-émlékű „Céh”-ügyénél, az egyetlennél, amit én próbáltam és bús kudarccal. Higgyen nekem, így járna minden „ügy”, ha ilyenforma lenne a vezére! Szükség van a Máthé Ferencekre. De én annyit tudok és értek: a testi erejükből élő emberekkel egészen bizonyos, hogy igaztalan a mai rend; s ez ellen lehet és kell küzdeni, s nem is hiábavaló; bár talán csak apródonkint, keveset lehet elérni. De ők maguk még kevesebbre mennének; szükségük van ránk, műveltebb emberekre. Nekünk tehát ennél fogva kötelességünk melléjük állni, mihelyt ezt beláttuk egyszer; ennyi az egész! Mi vagyunk hivatva, mert legjobban mi érthetjük meg a bajaikat, melyek határosak a mieinkkel! Igen, az író, művész legkivált, ha csakugyan külön ember - vállalni tartozik; de más is, újságcsináló, szegény lateiner, kisember.

Éva komolyan, szelíden nézte, ahogy lassankint körülhálózta e kedves fejet a növekedő homály. Úgy érezte, nagyon jól ismeri őt, hibáival, korlátozottságaival, egyoldalú okosságával; de éppen ezt szerette benne legjobban. Hogy nem gondolkozta agyon a dolgokat a végletekig, a nihilig, hanem alázattal meg tudott állni ennél: „Kötelesség”. És őáltala hinnie szabadott, hogy *vannak* emberek, kik őszintén, érzésből és meggondolásból, személyesen kötelezve érzik magukat embertársaikkal; vadidegenekkel, akárkikkal szemben; azokkal, kik az utcán most mászkálnak, megtöltik a villamosokat és többnyire oly kellemetlenek. Belőle, az asszonyból hiányzott ez a tehetség; de különösen vonzotta, érdekelte. Ő bele tudta magát élni tavaly, nemrég egy embercsoport érdekeibe; de azokat fejenkint ösmerte, jó szót váltott velük, látta és szerette azt, amit dolgoztak. Milyen nagy haladásnak érezte magában akkor, hogy nem hazudott belsőleg, mikor a „Céh” dolgai izgalomba hozták; de milyen kevésbé bírta ez az érzés a tevékenységig indítani; kevésbé, mint egy tenyérynői vázlat elkészülése... Hát még *akárkiért*, ismeretlen mindenkikért... akiknek az ő házmesternéjük is közte van s más egészen suta, fölösleges, kellemetlen lények, rossz szagúak! S ezekért akár meg is halni? Nem, az egész világon Gond Tibor volt az egyetlen, akinek ő el tudta hinni, hogy tisztán: hisztéria és lelki kacérság nélkül, érzéssel és őszintén - képes volna.

- Éva! - szakította meg a férfi a csendet - maga olyan kevésbé ösmer engem; talán illenék! Tán jobban megért, ha tudja, honnét jövök.

Az asszony némán, figyelni-készen hajolt előbbre a széken.

- Nem valami regényes a fiatalságom története - bizony, legkevésbé sem! Most sötétedik odakinn... majd rövidre fogom. Az apám pap volt, egy kis Bereg megyei hitközség rabbija. A nagy Kauchenita-törzs fia volt; mondjam-e, hogy ősi és első arisztokrácia ez; bár közigazgatásilag Kohn-nak nevezték el a legtöbb ilyen családot, és ez nem hangzik, ugye, nagyon előkelően? Földhözragadt, szegény rabbi volt az mindég, pedig faluról falura járt tanácsokat adni, csak nagy ünnepekre vetődött haza, hogy körülhordja a tórát a kis imaházban. Tanácsolt

mindenkinek, a legbonyolultabb családi és üzleti ügyekben, és arany bölcsesség volt minden szava! Új, eredeti magyarázatokat írt a talmud egy-egy érdekes helyét magyarázó szövegek régebbi magyarázatainak az értelméről; de otthon nyomorgott családjá az ellenséges kis rutén faluban. A kilenc gyerek közt én voltam az a bizonyos hetedik. Szegény anyám kijárta, hogy sort-ebédelhessek a munkácsi gazdag zsidó családoknál, mert eszesnek mondott a tanító - így kezdtem a gimnáziumot. Egy húsvéti szünetben otthon voltam, mikor szörnyű vörheny pusztított a falunkban, hetven gyerek halt rakásra a zsidóvégen; a körorvos egy hónapban egyszer ha elvetődött arra; szörnyű utak, a hegyek közt még magas hó. A miénkhez kihívták mégis; káromkodott, haragudott, össze volt fagyva, és töltötte magába a pálinkát, hogy magához térjen; végre megnézte a két kis lázban fetrengőt, krákogott, írt valamit futtában és elszaladt, mert most már megrohanta az egész falu. Patika a negyedik községben volt csak, sábesz estéje, senki miközülünk tengelyen nem mehetett; a parasztot hasztalan kértük, csak azért sem! Nagy volt a faji háború abban a kis zugban! Hát elindultam este magam, nagyon félős, ideges tizenöt esztendő fiú. A hó világított csak a csúszós utakon, felleges éjszaka volt, a jég alatt már csörögtek és susogtak az apró vízerék; a sok tömpe hegy két oldalt a manók tanyája volt; akik elviszik a holt gyerekek lelkét; de én jobban reszkettem a rablóktól. Tudtam, hogy otthon haldoklik Árminka és Rebekka, úgy szerettem őket; és egyedül jajgat anyám; apám akkor is a falukat járta. Visszafelé éjfélkor indultam. „Jaj, ha most egy orosz pap jönne szembe, aki a zsidókra les éjszaka, és rájuk fogja, hogy gyerekvért visznek, hogy megölhesse őket; és ez a lé olyan piros az üvegben; megfogna, kínozza vallatna, és én nem bírnám ki, fájdalomban azt vallanám: hogy: igen, és akkor keresnék anyámat!...” Nagy fiú voltam már, ötöd gimnazista, és tudtam, hogy az ilyen csak mese, de a sötétől nagyon féltem. Mikor hajnalodott, felfohászkodtam, és megkönnyebbülve, szaporán kerülgettem az útszakadásokat, majd jártabb ösvényt leltem, egy falu alatt rám estek a kutyák... Akkor arra gondoltam: *én orvos leszek*. Nagyon jó-tudományú, híres doktor, de idejövök lakni, és ingyért, szívesen fogom gyógyítani a parasztokat is, az én atyámfiait is egyformán. Akkor a parasztok azt fogják mondani, hogy megmérgezem őket az orvossággal, az enyimek pedig megátkoznak, mert ünnepen is felülök egy kordéra, ha beteg gyerekekhez hívnak. De én el fogok túrni mindent az emberek jóvoltáért!... Persze, olvastam már efféléket, a munkácsi helyi újságot mindig elhozta volt nekem egy osztálytársam szívességből: nagyon szerettem a vezércikkeiért! De csúnya vicclapokat is hoztak a fiúk az iskolába; hát miért nem azokat szerettem meg?

- Kedves jó kis fiú!... No... folytassa!

- Nem is tudom, miért időztem épp ennél! Rebekka meghalt másnap, Ármin negyednapra; igaz, hogy már útban volt a tizedik, hogy pótolja a hiányt... Akkor jártam ötödikbe; másfél év múlva holt híre jött apámnak; - a kedves, bölcs bohém úgy múlt el valami útszéli szálláson; szegény elgyötört anyám követte egy éven belül. A temetéskor, emlékszem, nagyon összekapott a rokonság. A legidősebb bátyám (fakereskedő, jól nősült) segítette a többit; egy másik rabbi volt, két leány már férjnél; egy-egy kicsinyt odavettek. Nekem a munkácsi hitközség adott kétszáz forintot az érettségim után, mert csupa kitűnő voltam; tanuljak ki abból valaminek. A rokonok vették magukhoz a pénzt, míg tartott, küldözgettek; mikor elfogyott, sokat fenyegettek, dorgáltak levélben. Egy anyai nagybátyám szigorúan szólt apámról, hogy nem nevelte a fiát elég istenfélelemben; híre járt otthon, hogy tréfli helyen eszem Budapesten. (Ahol olcsóbb volt, bizony!) Nem volt bennem sok vallásos hajlam; ez különös, ugye? Szerettem a magam feje után járni. Csakhamar elidegenültem az enyéimtől; ők tán meg is átkoztak, el is sirattak. Csak arra gondoltam, hogy egyszer majd megadhattam az egyik sógorom huszonkét forintját, mert a szememre hányta.

- Orvosnövendő volt? - hajolt még előbbre Éva, és alátámasztotta az állát.

- Úgy kezdtem, már-már megvolt egy szigorlatom; de nem ment jól. Gyerekábrándok vittek bele, ez nem az igazi; hamar beláttam. Még sohase lett jó orvos abból, aki operáció alatt a betegére gondolt; vagy valami felfedező-munka közben az „emberiség”-re... Aztán... oly hosszú pálya... nem volt pénz! „A tanárin inkább boldogulok - gondoltam naivul -, mert ott ráér az ember közben leckéket adni, keresni!” Pedig akkor már a kultúrhistória bolondított meg... az ég tudná, hogyan, miért; a könyvtárt bújtam minden szabad percben. Mennyit ettem magam azon a kérdésen, hogy: ezen az úton... valahogy közvetve... használhatok-e az emberiségnek? Írtam valami dolgozatot egy pályázatra, az Akadémia megjutalmazta, és a lapja közölte; akkor ajánlott egy tanárom stipendiumra. Ó, milyen boldog voltam! Jó lesz kikeresz- telkedni, nevet cserélni, biztattak; kész voltam mindenre; mindegy volt az ügyis!... No, befejezem! Nem kaptam meg az ösztöndíjat; a jutalom-pénz elfogyott, beteg lettem, kórházba vittek; két hónap múlva kiküldtek, mint „lábadozó”-t, hogy csak nagyon vigyázzak a gyomromra, a menzába ne járjak többet; csak könnyű ételt egyem!... Odabenn a kórházban ösmerkedtem össze egy nálam fiatalabb fiúval, Schlézinger volt a neve; nagyon kis bajjal volt csak ott pár hétre; de engem különös-mód megszeretett, mert azt hitte, zseni vagyok. Később kiábrándult, persze, ebből a hitéből; de akkorra már nagyon összeszoktunk. Furcsa és okos fiú volt, semmit sem végzett a kereskedelmi érettségi után, nem akart hivatalnok lenni, a családjával ő is össze volt veszve; valahogy mégis megélt mindig; sőt fess fiúgyermek volt, jól öltözködött. Mikor kijöttem, rábeszélte, hogy együtt lakjunk, azontúl ő dajkált és nevelt. Akkoriban egy gazdag vak öreg úrnak olvasott fel esténként három órát; és (Isten nem vette vétkül!) meglopta pár hatossal mindennap (jó sokára tudtam csak meg), hogy egy-egy borjú-szeletet hozzon nekem; megsütöttük a szobánkban gyorsfőzőn; és piskótatésztát is hozott a cukrásztól. Ha ő nincs, akkortájt megkönnyebbül tölem a föld. Nemsokára újságírónak ügyeskedte be magát; aztán engem is; de én többet bukdácsoltam itt is; mindig az én hibámból; nehéz volt bánni velem. Néha még egy színházi kritikusként is vannak elvei; gyerek voltam!... Ó, a maiaknak minden könnyebben megy! Tudja-e, hogy már harminckilenc vagyok: a fiú is, Schlézinger-Sáfár Andor megvan harmincöt... Na, és most megpihenhet! Nem haragszik érte, Éva?... Ó, miről is jutott eszembe ma, hogy magamról ennyit beszéljek? Persze, a szocializmus! Hát nincs hozzá jogom?

- Köszönöm, Gond Tibor!... De igen, joga van! Magának van minden „szent boldogság”-hoz; hisz én nem is magáról beszéltem akkor! De azért jó, hogy elmondta nekem; nagyon jó, hogy most jobban látom magát! Tartozott is ezzel, nem gondolja? Miután én már sok mindent elmeséltem! Ezt a becsület is kívánja.

Halkan beszélt hozzá, rövid szölamokban és különösen szelíd hangon. Az arcát csak világos foltnak látta már a teljes homályban, csaknem négyeszegletűnek tetszett így ez a folt. „Jó, mondjuk, hogy a becsület is kívánta!” - ismételte a férfi is halkan. Sehogy sem adódott most, e szép intimitások után, hogy visszatérjenek az előbbihez, az általánossághoz. Éva kissé fáradtan gondolt rá, miről is volt szó, melyikük mit állított? És eszébe jutott a talmud magyarázatainak a magyarázata. „De milyen kedves volt, ahogy ott ábrándozott olyan krisztusokat a havas úton, hajnalban! Nekimentek a kutyák, és rémültében majd összetörte szegénykém az orvosságos üveget!...” A „Béke Ligeté”-ből csak néhány homályos vonal látszott most; de a festék intenzív, kedves firneisz-szaga érezte, hogy itt van velük, így érezte őt is, a jó barátot a homályon át; bár nem látta; tudta már, hogy milyen, és soha ebben már nem csalódhat...

De miért hallgattak most el?... Őrája ez a bágyadtság, lám, a kimerülés; mégiscsak túlzottan dolgozott mostanában!... Vagy hogy a tavasz?...

- S az asszonyok? - kérdezte hirtelen, önmagának is váratlanul.

- Asszonyok? - ismételte a férfi eltűnődve. - Semmi szép, semmi komoly dolog ezen a tájékon! Milyen szegény élet, ugye? Hiába, számomra nem volt itt lelkileg soha remény! Beszélni

se érdemes róluk! Én, úgy látszik, arra a nagy bolondságra születtem, hogy valami emberséget keressek itt is; valami erősítést, támaszt abban, hogy *igaz* maradhassak. Hogy még jobban a magamé maradhassak általa! De ez csak ábránd!

- Sohase talált olyanra?...

Miért kérdezte ezt és így? Mintha hét ördög ült volna a nyelvén! Csak mikor félig kimondta már; érezte rögtön az ijedt megbánást.

- De igen. Talán...

E habozó, kissé fojtott férfihang hallatára egyszerre támadt rá a gyötrő szégyen. Hát visszaesni újra, annyi idő után? Kacér kis asszony lenni... *erre* használni fel a finom és bizarr témákat s az ősi, olcsó staffázst, a tavaszi estét; hogy idejusson, egy provokáló kérdéshez?... Ó, és éppen *ezzel* az emberrel! Ezt a szép, komoly viszonyt rontani így meg, elflörtelni, elbutítani, végigjární?... Pfuj! Tartana-e még valamit önmagáról?

- Talán! - ismételte a férfi azon a különös, habozó hangon, mely mögött nem rejtőzik már gondolat. „Nem! Semmi esetre!” - súgta önmagának keményen az asszony. Noha belseje mélyén bátortalan visszhang kelt: „De ha egykor... régen szólt volna...!” „Kedves jó barátom!” - mondta, de e hangban még bizonytalan valami rezgett; tán öntudatlan várakozás. Idétlen, rég elintézett, most már csak zavaró életigények!...

- Kedves jó Gond! - folytatta, és már egyre biztosabban - mennyire hálás vagyok magának ma megint! Olyan fontos volt, olyan megerősödés, hogy nem találja rossznak ezt a képet!

- Ó, nagyon szép! - Várt egy pillanatig a férfi, küzdve a hirtelen csüggedéssel. Aztán mintha ellebbent volna a szokott, rövid sóhaja. „Mit fog kezdene a képpel, Éva? Mindent meg kell próbálnunk; nem szabad, hogy elvesztéssel!”

Ez már az ő hangja volt, a jól ismert; biztos, megnyugtató. „Igen, igen! Kérem, adjon tanácsot nekem!” - mondta most már az asszony is tele a régi, meghitt és bátor melegséggel. „Ugye, nem hagy magamra ebben sem, semmiben? Ugye, a régi, jó barátom marad? Nincs magán kívül férfitársam. Ugye?...”

- Természetesen. Hát lehetne másképp; vagy... jó volna másképp? Nem, hiszem nekem épp olyan fontos! Én is sajnálnám elrontani!

A keze után nyúlt, és Éva átengedte ennek a jó, erős, nyugtató szorításnak. Barátja tenyerében hagyta bal kezét, még a másikkal minden sietség nélkül nyúlt a villanyláng csavarja után, hogy felgyújtsa.

- Az jutott eszembe - magyarázta -, hogy egy kis számadásunk van, azt most hadd intézzem! Még decemberben, tudja, a Wurstl-kocsmában, mikor Lenke is velünk volt, maga fizetett értem hat koronát.

- Melyből leszámítandó az a korona és ötven fillér, mellyel egyszer a közös kocsihoz maga többet fizetett.

Mindig voltak ilyen kis ügyleteik; mindkettőjük élete nyárspolgárian rendes és adósságtól ment volt; bár sokan különbséget láttak ebben. Igen... Gond Tibor már régen visszafizette a sógorának is azt a „huszonkét forintot”, melyet az hajdan a szemére hányt!

A szép, piros lámpafénynél is még jó ideig nézegették együtt a „Béke Ligeté”-t.

- Jobb lesz, ha itthon maradnak, nem mennek sehova máma! - nyelvelt ideges, leckemondó, feleselő hangján Hucul Máris az előszoba ruhaszekrénye előtt. - *Ilyen éjszaka kóborolni! Mer' hogy a művészeknek mindenhol is ott kell lenni; minden lébe megmártani a szeméjüket! Az a kis kólikás is, az a Berei úr jobban tenné, ha nem ugrálna, nem készítené az én asszonyomat „kirándulásra” ilyen rebelliós időkben! Ilyen ítéletéjcekáján! Nem elég annak is, hogy már kapott a homlokába egyet ma reggel, mikor a villamosra felült? Éppen hogy ezt kellett tanálni annak a bolond kőnek is, egy ilyen ártatlan vajákosat, aki még ennél az én mulyámnál is nagyobb cociálista tán!*

- Már az igaz! - felelt Éva keresgélve a kalapját, köpenyét. Mosolygott, ösmerte Máris gyöngéjét a szép kis Berei úrfi iránt. - Na, csak tán nem olyan nagy a veszély! - vont vállat aztán, becsukva a ruhaszekrényt.

- Nem bizony, itt a csendes műterembe', ahol egész nap ma is pancsolni tetszett! Meg itt, a jó csendes Budán, ahol a sovábok olvasót imádkoznak Jézus szívihe', míg odaátal Pesten egymás véribé gázol a csendőr meg az ember mán reggel óta!... 'Isz tetszik hallani, mit mondanak a vendégei! Ott nyögik a Rókusba mán vagy ötvenen a ma reggeli felvonulást; négy halott is, uramteremtőm! Hogy ezt is csak a szegény embernek kell megszenvedni! Egy csendőrt fejbe lőttek; hát az tehet tán róla, hogy az urak a többi nyomorultra uszították? Egy szegény asszony is a gyerekivel; egy kis meleg levesér ment vót a beteg urának, nem akart ű reformot, frászt, csak egy kis levest - golyó a hasába!... A frájlán mesélte, aki németül játszódni jár a gyerekekhez, ű látta is, mikor; vittek egyet, fejiből ömlött a vér, végig az aszfaltra! A gázlámpák mind lerontva, jaj, a Váci úton végig nagy lánggal lobogtak, a Juta-gyár sarka kigyulladt, a villamoskocsik ablaka beverve kővel. Némelyik már dirib-darabba, annak még a hivatalba menő urak is röhögtek, mert a villanyosra mindenki haragszik! De a nagy kirakatok is mind bezúzva végig a Belvároson; hiába tette ki most mán a bótos nagy betűvel, hogy: „Éljen a szervezett munkásság!” - jól tudták ám, hogy csak a drága, vastag üvegér', azt félti!... Jaj, a Fürdő utca sarkán szembejött a frájlánra is egy rendőrcsapat, nagy, kihúzott karddal, vagy húsz szegén munkást kergettek, ű is, aszongya, egy illemhelybe szaladt többiekkel, csak úgy nem lett baja!... Jaj, Istenem, de hát még ezután, jaj... vesztibe megyen az én asszonyom!...

- Hagyj föl mán, az ég áldjon meg! Rád jön a sírógörcs! Nem hallod?... Nézze meg az ember a bolondját! Mit politizálsz folyton; magad baján legyen az eszed! Mi éppen Budán maradunk egy kis vendéglőben, sose félj miattam! Add le csak a kalapskatulyát! Hanem annyit mondok, el ne mozdulj nekem, ha akárhogy elalusznak is a gyerekek; valamelyik hétköznapi elmeheletsétálni ehelyett; de most megülj, azt mondom! Inkább hozzon fel magának Jancsid - Pusztér János elvtárs úr - egy krigli sört a kocsmából, megihatja itt is veled! Most kapasd szigorún, amíg bírsz vele!

- Jaj Istenem, nem kell azt máskor itthonülésre kaptatni; olyan, akár egy szűzlyány! De máma ez is, jaj, bolond! Azt mongya, még máma felkoncol vagy három nagyurat űmaga, vagy fűbeveri Pallay főminisztert szeméjlesen! És veri az asztalt az öklivel; pedig sok ital nincs benne, azt én észrevenném a leheletjén! Jaj, nem t'om, mit csináljak vele! Tessék a kesztyű!

- Mit? Ejnye, ebadta! Hát mi vagy te? Asszonynak se mondd magad előtttem, ha egy férfit se tudsz itt tartani magadnál! Egy ilyen németet - aki méghozzá fülig szerelmes beléd! Te, azt mondom neked, ezt a jó, csendes fiút ne hagyd vesztibe menni! Nem való ennek a közügy! Az ilyen szokta otthagyni a fogát, mert ez nem spekulál sokat, hanem belemegy csóstül, ha nagy ritkán megvadul. A többiek is, a kis okosak, az ilyeneket uszítják, mert ez úgy vesz mindent, ahogy írva van. Szép dolog az az *emberiség*, hallod-é, de neked ez az egy rongyos asszony-

életed van, meg ez az egy jóbolondod, hát ügyelj rá! - A fátyol, persze, megint nincs rátűzve a kalapomra! - Te úgyse tudsz meglelni *ember* nélkül; ez meg éppen neked való, ezt forgathatod kedvedre! Valami szép betyáros legény téged úgyis nyomorékká verne egy hét alatt; gondold csak meg, hogy bánt veled a többi!

- Jaj, ne is tessék emlegetni! De hát mit csináljak, drága Teremtőm? Mikor el akar menni mindenáron? - Hogy aszondja - most, tizenegyre gyülekezés van hirdetve a Petőfi-szobornál, hogy még csak most gyön a java! Mégis van egy kis ital benne... azt mondgya, érzi, hogy úneki kötelessége fejbe verni Pallay Pétert, hogyha más meg nem teszi! Mutatja a harmonikával, hogy így ni... sújt hozzá! Jaj, Istenem! És ha meg elmarad, figyelembe veszik a többiek, soha többet a gyárba nem lesz maradása. Hogy áruló, szőszegő. Mind az ilyenre húzzák oszt rá a vizes lepedőt!... Jaj, melegebb köpenybe tessék legalább - hamis még az ilyen tavasz-idő!

- Na jó, add hát hamar!... És ha ott nem marad, elmegy más gyárba vagy máshová! Úgyis mindég hív Németországba, hogy ott van jó világ, hogy „ott még miniszter is lehet, aki szocialista!” Hát legfeljebb kimégy vele; ha én eladom a nagyképet, én is elmegyek utánatok szerencsét próbálni!... Csak tartsd itt, főzzél neki egy kis jó teát, hozd ki az erősebbik rumot! Van ott három szivar is a tartóba! Mondd neki, húzza el a nótádat; tartsd szóval, hisz értesz te ahhoz! Ha másképp nem megy, tedd beteggé magad, ájulj el... inkább, mintsem baja történjék. Na, add rám csak! Én valami csendes kis vendéglőbe megyek vacsorázni vagy sétálni csalom őket ki a hegyekbe, a jó szagba; hisz itt van Emma, a szobrász nagysága is, tudod, hogy ő milyen szigorú! Meg Lenke kisasszony, hogy milyen félős!

- Na, az ne is menjen be Pestre máma, akinek olyan sarokháza van az Andrássy útra, mint Lenke kisasszonynak... vagy a mamájának! Mit keres ű az ilyen szegény urak közt, mint az a kis Berei úr?

- Csak ne féltékenykedj! Ügyelj a Jánosodra! A villany égve ne maradjon!

- Jaj, ez a Hort úr, ez a csúnya *himlőhelyes*; csak ez el ne csálná mindnyájukat valami veszedelembé, amilyen fuzsitos! Tessen vigyázni! Jaj Istenem!

...- Hát merre? - kérdezte Éva kissé lihegve. A lépcsőn előresietett volt, és most mélyen szívtá be a tavaszi levegőt. - Akarnátok sétálni egy nagyot?

Csak ezek verődtek össze ma nála véletlenül: Lenke és Berei, Emma a barátjával és Hort. De már ennyi embertől is elszokott e télen: szinte elkábította most ez a sokféle szó megint, a sokféleképp variált hírek odaátrol, a mai „történelmi” napról. Nem lett volna őszinte, ha azt mondta volna, hogy nem érdekli mindez, és nem izgatják az események: hátha... hátha mégis valami nagy, komoly dolog! Mi lesz a folytatás? A Ház tegnapi ülését meg tudták zavarni a tüntetők, Pallay elnapolta. Ez, persze, még nem a diadal! De egy hosszú, komoly, általános sztrájk!... Hanem erről egyik vendége se beszél; ilyen szempontból nem tárgyalják! Tán jó lett volna ma felkeresni Gondot! Szörény Tekla édesanyja reggel azt felelte a telefonba, hogy a leánya gyöngélkedik; az izgalmak ágyba fektették. Igen, Éva tudta már, hogy az ilyesmi, sírások, görcsök, önkívület - mindig összezőrdülést jelentenek új barátjával. Oly lobogó, nagy, viharos szerelem ez mindkét részről; s annyit marják, gyötrik egymást! De hogy éppen a mai napon! Szegény Tekla!... Vajon, mi sül ki ebből?

- Hát hova akartok? - kérdezte újra és szembefordult a vendégeivel. Félig-meddig maga sem bánta volna, ha láthat „valamit”.

- Át, Pestre, Pestre, mindenáron! - kiáltott vissza már jó messzitről a göndör hajú regényíró, és bevárta Horttal a többieket. - Egyszer majd kérdezni fognak az unokáink a mai nap felől, és el kell mondanunk...

Hort szárazon nevetgélt mögötte.

- Hogy láttunk két suszterinast, amint a „munkásjog”-ot ordítva beverték jó messziről egy cukrászboltot; de ettől már megijedtek, elinaltak, nem merve lopni a habostésztából! Hogy egy árva bámészkodót ütlegett aztán helyettük a cukrász segédje; hogy részeg asszonyok rikoltoztak, néhány vézna ember bukdácsolt egy rendőrlő előtt!... Én láttam ma reggel egypár szépet. Jól fejlett emberutálatom hízott tőle, annyi bizonyos! Tudják-e, ezt megjegyeztem magamnak: mindenki *nevetett*! De nem diadalmasan, lázasan, mámorosan... nem, hanem azzal a félénk és gunyoros, kamaszos és buta félmosollyal, mely azt kérdi: „És komoly dolog ez? És igazán nem fognak kinevetni érte?” - Így, ezzel a mosollyal nézett vissza a mögötte lovagló rendőrré az a legény, akinek a hátát szemem láttára vérezték meg: mert nem tudott elég gyorsan odébbmenni, egy másik visszalökte, hogy ő maga kitérhessen. De ilyen mosollyal hadonászott a rendőr is; minden indulat nélkül, inkább maszkírozva az ütést; habozva és bizonytalanul.

- Igen! - magyarázgatta tovább Parlag Emma (kissé hátrébb ment, és nem értette jól, amit Hort beszélt) - a kortársak sose láthatnak többet a históriából; túl közletről nézik! Az én nagyapám, Krausz Simon fűszeres a néhai Hatvani utcában ezt írta egy levélben vidéki rokonainak a híres negyvennyolc március idusáról: „Ne aggódjatok, nem volt semmi baj! Becsípett diákok szaladtak az utcán, lehúztuk a vasrollót, de nem volt verekedés: - egy kis Gezéresz; valami nótát gajdoltak: azt másnap már az inasaim is tudták. A zsidókat nem szidta senki, csak a német cégtáblát piszkálták meg botokkal; de nem tudták leütni, erősen állt; végre otthagyták. Mára megcseréltettem; teljék örömük; most ilyen világ lesz, magyar világ egy darabig! Délután fél egykor már kinyitattam újra; csend volt!”...

Leértek a térre; ott Liebermann Lenke búcsúzni akart. „Látok egy fiákért, az hazavisz; anyám nincs Pesten; haza kell mennem! A lakás...”

A kis Berei érezte, hogy neki illenék hazakísérnie a kocsin Lenkét; ez meg éppen azt akarta, hogy ezen a réven hazajusson a fiú is, ne éjszakázzon! Neki ez volt a fő gondja e „históriai” napon! De Berei a többiekkel akart menni - látni, érezni, részt venni, élni! Úgy félt a magánytól, a szomorú szobájától, az ágytól - akkor mintha közelebb lett volna hozzá valami névtelen, nemlétező iszonyat, lidércnyomások; miközben ellepte a veríték... de soha önmaga előtt be nem vallotta, mitől retteg. - Ő, a halál költője, a szent, nagy, csodálatos, egyetlen Halálé!

- Maradjon még, Lenke! - Hát jó, inkább ne menjünk még Pestre, ha nem akar! Rábeszélem őket; egy kis budai helyre előbb, uraim és hölgyeim! - kiabált vissza fátyolos kis hangján - akarják?... Megvacsorálni csendesen! Én aztán - igen, Lenke, igaza van! Én aztán szépen hazamegyek! Vacsora után hazakísérem és hazamegyek!

A leány ránézett enyhe, szép mosolyával és bólintott. Nem vette észre soha, mert a fiú maga előtt is titkolta, hogy néha terhes neki ez az eszményi viszony, ez igényteljes és különös barátság - mert oly sok tartozást halmozott fel az ő részén. E női barát tapintatos gyengédségének köszönte a gyógyszereit, a szórakozását, közvetve a szobája bérét s titkon a nyakendőit is; jobban szeretett volna már egy ágrólszakadt kisleányt, akit ő ajándékozhatott volna meg, halmozott volna el minden jóval! Az adáshoz sokkal több tehetsége volt; és ebben sohasem volt módja.

- Á, semmi se lesz az éjjel már! - bizonykodott Hort ideges megvetéssel. - Az Itáliában nyeltem le egy kávé délután hat óra tájban; az egész kávéház tele volt vele, mondom: hogy Pallay katonaságot kért. Azóta már fel is álltak biztosan a Petőfi-szobor meg az Országház körül: erre a népgyűlés szépen feloszlik, vagy össze se verődhet. Máthé úr játszódtott egy kicsit! Nem is akart egyebet: egy kicsit a neve forogjon, hogy lassankint megszokják faktornak tekinteni, akit bele kell vonni számításba és alkuba; valami ilyes... Vagy csakugyan nem

számítottak volna a Pallay Péter gyorsaságára, elszántságára! Jól körülkerített és beboltozott, kemény koponya! Szép kerek koponya! Mint egy szárított úritök!

- Egy Browning-golyó azért átaljárná! - fantáziált a göndör regényíró.

- Kár volna érte! - tűnődött Hort. - Ő az egyetlen ember itt, aki akar valamit és hisz önmagának! Ki tudja, nem fanatikusa-e a saját hatalmán kívül még valami „jövő”-nek, melyről azt hiszi, hogy igazolni fogja őt!

- Gyűlöletes ez a Hort ilyenkor - dühöngött a kis Berei. - Csak azért komolyodik el öt percre látszólag, hogy a környezetét meglepje, lepipálja, mindenkinek ellentmondjon! Semmi értelme!

A fiatal beteg nem tartozott a „mindent és mindenkit megértők” divatos osztályába; fiatal és türelmetlen volt az elnézés „erkölcstelen” közönyére. De Hort visszaballagva, egy cigaretta-dobozt kínált felé váratlanul finom, török szivarkákkal; és ő elfogadta, csak egy pillanatig habozva. Azért, hogy utálja őt, gyerekség volna visszautasítani!... Vagy észrevenni Lenke rosszalló, szemrehányó mosolyát, hogy: „Már megint túl sok nikotin!” Végre is: nem iskolás gyerek ő! (Ő, már vagy három éve nem az!)

- Az itt a bibi, fiacskám - magyarázott Hort tovább, most már hátul menve Éva és Emmáék mögött -, hogy hálistennek, mindnyájunknak, minden mindegy! Nekem, neked, neki! A munkásnépnek is csak a legalját lehetett felzaklatni a rombolásig, a tréfás halálig; és nem továbbra egy fél napnál - egyszeri berúgás mámoránál! Meglássátok; ennyiben maradt, már kiadta az erejét! Még az osztálygyűlölet sem igazi itt; ugyan mi irigyelnivaló van az ilyen „urak”-on, mint mi, akiket még szemtől szembe látnak! Nemzeti érzület; az meg tán mindig is humbug volt, divatja-idején is! Ki nem röstelli nálunk, még az iskolások is, a Himnuszt karban, hangosan énekelni: itt élned-halnod kell? Hogy bögnek a német egyetemeken taláros professzorok és kardos maskarába bújt khorstudentek a császár születésnapján! De az *tény*, hiába, az elvitázhatatlan dolog, hogy az a „Wacht” csakugyan megy azon a „Rhein”-on!... Mi azalatt kivándorolunk, üresednek a falvak, pofoz a szolgabíró, fojtva dühöng az oláh, a rutén, rác, tót meg szász; káromkodik a magyar paraszt, nincs föld, nem szül az asszony; minek is? A pap zsírba fürdik, szép lányba törülközik; úgy prédikál szelíd béketűrést; a püspök úr pázmányosdit játszik, Bergsont keveri meg Aquinói Tamással és a Jelenésekkel, mert ő modern agyvelő, finom abbé, illatos gazember, apácák barátja, különös élvezet izelője... s tudja, hogy nemsokára neki fogja izzadni aranyverítékét a drága, nagy veszprémi határ, népehagyott falvak öle... dús, püspöki földek. Ó, de Budapest! Drága potemkinváros, az inszolidság minden perverz bája rajta! Mint egy kezdő kokott, nagy ambíciójú, éhes, tehetséges és ízléstelen! Mi vagyunk az igazi emberei, kávéházasok, egymás száját tépők, fényűzők, koplalók - tanulatlan, „beavatott”, zszurnaliszták, hitvány, proccoló, beteg, sarlatán, fajtalan, koldus... szegény, szegény, fenékgig szomorú emberek! Olyanok, mint én!...

Nem felelt senki, csak Emma fordult el megvetően e közhelyektől. Évának eszébe jutott a kis Nóra s Novák, a tudós püspök. Hát még mindig ez sebzi a szegény, csúnya fiút, a híres gúnyverselőt, egyházi emberek érthetetlenül epés rágalmazóját, félelmes csúfolóját? „Hagyni kell őt ilyenkor!” - mosolygott elnézőn a göndör regényíró; látszott, hogy „mint alak” érdekli őt ez a nekibúsult-kedvű, furcsa, színes ember. „Hagyd - súgta Emmának -, olyan ritkán beszél komolyan! Sokat ér így kilesni!” - „Nem lelkesülök az ilyen ritka pillanatokért - felelte a nő élesen -, mikor a barátaid etikai gennycsatornáit megszakítják a zsilipeket, és zagyva monológokban áradnak ki!”... De Hort nem hallotta őket, előbb járt megint pár lépéssel, és csak magának beszélt.

- Rossz fajta, rossz keveredés! Feneketlen a frivolság bennünk!... Hogy hozzá merünk mi szólni mindenhez, milyen bátran, noha semmit se értünk! Tudományosdit, művészetesdit,

társadalmasdit, nemzetesdit játszunk! Húsz éves korunkra megalkotjuk életünk fő művét és huszonöt évre letörünk! Ó, finom rothadás színezi itt szivárványossá a lelkeket; nincs ez minden szépség nélkül, gyerekek! Sőt: ez valami hallatlanul, csodálatosan, döbbenetesen szép!... Haj, reszkető föld ez, forró, vibráló, érzékeny szeizmográf-ország; Európa minden szándéka, érdeke, ellentéte rajta át találkozik, itt kereszteződik, mint a villamos-feszültség! Azt hiszitek, könnyű dolog itt Pallay Péternek lenni; egymást öklöző muszájok közt megállni, és még szándékolni is... ha csak nem fantasztá vagy alakos, csaló!... Vagy szimpla cézaromániás?... Ó, nem csuda bizony, ha nem jobb itt az élet; ha Kürthy Bálint a költője ennek az országnak; ez a meghasonlott, forró, vén siheder, ez az idételen vátesz, ez a lángeszű „özvegy legény!”... Hát még a többi, mi többiek! Ott megy előttünk egy mintapéldány, egy csodagyerek, húsz éves végít járó - rostává lyuggatott, kiett gyomorfalával és pszichopátiás regényével, melynek egy emberré-degenerált, öngyilkos csimpánz lesz a hőse, *lesz*, ha majd megírja!... Hé, fiatalember! Kérdezzétek már meg tőle, hová, meddig visz bennünket fölfelé, merre tart a heliotróp-színű zászlóval enyészetglóriás, ifjú feje fölött?...

Az Emma barátja megmondta neki, hogy még egy kicsit kell majd itt felkapaszkodni a Várhegy lejtőn, aztán balra a kertek alatt; és itt van egy pompás kis kocsmá, egy „kidült-bedült falusi fészter, vadszőlő, orgonák; bölcs, vén sváb vendéglős, szépasszony-menye, igazi óbudai bor!...” Úgy sorjázta ezt is, mint a regényéhez tartozót: „Elég, kérlek, elég!” - intette le Emma; s ő szelíden mosolygott. „Milyen kedves, jó, áldozatkész lehet ez a bolond asszony négyszemközt ehhez a fiúhoz! - gondolta Éva hirtelen - ha ennyi gorombaságát így eltűri mások előtt!...” Vagy... „de sokszor lehet kis hűtlen ez a fiú - tette hozzá elmosolyodva -, ha *ezzel* kell az asszonya hiúságát elaltatni!” Már nagyon is belelátott ezekbe az emberekbe. „El kellene valahová menni egy időre, újak közé!” - jutott eszébe már néhányadszor mostanában. „Vajon idegenben csakugyan oly *más*, annival jobb az ember? Oly sokat tesznek a körülmények?” - fűzte tovább, észrevétlenül is a Hort-monológ hatása alatt.

Lenke és Berei fenn ültek már a virágrügyes orgonák tövében, a kopasz, festett kocsmái asztalnál; mire a többi felért.

A „bölcs” vendéglős morogva bújt elő és kijelentette, hogy „kicsit száraz” szalámin és „kicsit erős” liptai túrón kívül nem adhat egyéb ennivalót. De a bora csakugyan valódi volt, és Hort szétosztotta a keleti cigarettáit, melyeket nem szeszélyből vásárolt. „Nem drága bor! Buta olcsón méri!” - súgta oda az író a többieknek; ő nagyon pártolta ezt a kocsmát, és tüntetve rágott egy szelet rossz szalámit; bár nem ízlett az Éva jó szendvicsei és süteményei után. Töltött és koccintottak; a hely csakugyan szép volt. Meredeken lejtős hegyoldalban kusza kertcske, vadóc bokrok és orgonák sövénye lenn, lépcsős gyalogút, rozoga fakorlát a teraszon. Az erős mély tavasz-illatokon átütő pinceszag, mely a hegy belsejéből szállt fel; nedves hordók, erjedt mustok lehelete Évának élénken eszébe hozta egy pillanatra az aranyoskúti szőlőket s a vincellérházakat; mélyet, nagyot lélegzett behunyt szemmel. „Nézze a poharakat! - magyarázta az író neki. - Nézze, kis vastagok, hasasok, csorbák, régiek - nézze, ezekben benn van az egész vidékies élet, az egész ősi, polgári, derék Buda!” Éva elfordult; az emlékek ereje elszállt tőle; túlságosan kimagyarázták, agyonbeszélték neki! „Én sohase voltam úgyszólván magyar vidéken!” - panaszkolta Lenke szomorúan.

Koccintottak megint.

- Pompás, nagyszerű gondolat volt idejönni ma! - csillant fel az író világoskék szeme; híres, göndör fűrtjei közül a homlokába csapzott egy; megszépítette kicsiny, csupasz arcát. - Reneszánsz ötlet! Távoli világzug itt fenn a Jóillatok hegyén; óbor; szép asszonyok; tavasz; éjszaka; orgonaszag;... alattunk csalóka mélységben a folyam fekete árka;... s itt, itt a szomszédban, csak le kellene hajolnunk... a tömegek, a gyilok, a história... a zavargó város!

- A véres város! - mondogatta utána halkan, mindig megindultnak tetsző, reszketeg hangján a fiatal beteg. - Az éhes város!... A mérgezett város!... Meghatóan szép, átszellemült arcát arrafelé fordítva távoli, sejtelmes zajokra figyelt. Mintha idáig kellene hallania a jajkiáltást, a hörgést, vezényszavakat, fegyverzajt, lázongó tömegek fojtott káromkodását... De miért nem sietnek le mindannyian, oda, hol valóságban jelen van az, mi képzelmeiket izgatja és leköti?... Nem! Mert innét nézve több, igazabb, különösebb, emlékezetesebb... jobban az ő sajátjuk, inkább téma és inspiráció!... (Ezen Rosztoky Éva tűnődött el nagyon elevenen, ahogy érezni kezdte fejében ő is a félpohár, erős bort.)

- Ilyen messzi magosról - folytatta ernyedetlen a göndörhajú -, ilyen felülről nézni, csak ide-sejteni azt a nagy, eleven állatot; egynek érezni azt a sok milliós testet odalenn; milyen szép!... Tudni, hogy fetreng most, lázasat és véreset álmodik; és tán kimerülten fog ájulásba tompulni, mire eljön a hajnal!... Hm! Istennek lenni néha egészen mulatságos lehet!

- Hogyne! - tódította Hort. - El-elborozgatni a „Híg Szemlélet”-hez címzett mennyei kocsmában, míg Ágoston atya Aquinói Tamással koccint az egészségedre: és sancta Theresia de Toledo meg a tudós Katalin az elragadtatás szellős lepleiben fetrengenek a Boldog öregúr malasztcsizmás lábai előtt...

A Hort élcélődése megindult megint, egyre szabadosabb lett s egyre színesebb, a néhány pohárka csak hevítette mai, szokatlan, keserű részvétét a többiek, önmaga, a messze gyötrődő idegenek, a tömeg, az ország, minden és mindenki iránt. A többiek egyre szótlanabbul, elmélyedőbbben ültek már; csak Parlag feszegetett és folytatott egy kérdést: azt magyarázta a kis Bereinek, hogy a nagyság nem is múlik a produktivitáson, ez természetes, ebben igazat ad neki; hanem bizonyos belső érettségén a léleknek, a világnézeten; a gondolkozás „sub specie aeternitatis” voltán. És hogy: minden alkotásnál nagyobb kultúrárték az az ember, ki számára minden szellemi mű készül; kiért mindennek érdemes létrejönni; ki fölötté áll *arisztokratikus* magasságban mindazoknak, akik érette kínlódnak, izzadnak: *a művelt ember!*... Éva szinte elszomorodva nézte, hogy hevül, erőlködik ezeken! Tudta, hogy semmit sem dolgozik úgyszólván, mióta barátjával összekerült; csak órá vigyáz, buzdítja, rendben tartja, neveli, fegyelmezi; lemásolja rendes gépirással, amit ír... Szegény hiúsága! Így felszabadul a kötelesség alul önmagával szemben, hogy „tehetség”-nek kellene lennie! Néha érezteti is, hogy áldozatul hozza a szerelmének a maga munkáját, ambícióit! Mégis... hogy bosszút áll néha ez a hazugság; - kiütözik epés, kétségbeesett irigységében!... Szegény!... Éva sok mindenért csodálta őt eleinte: milyen erős, hogy áll örök védelmi helyzetben kifelé, hogy tud minden vélt kis malíciát, konfidensséget rögtön, nyersen és keményen visszautasítani!... De most már régóta tudta, hogy legbelül egy nagyon szomorú, ijedező, korcs és reménytelen valaki rejtőzik.

A második deci bornál mindenkire átragadt kissé a Hort hangulata a mával, a köz ügyével, a munkáspárt forradalmi próbálkozásával szemben; valami búsongó és gúnyos levertség. Stílusos, általános, művészi és némiképp jóleső; önmaguk előtt nagyon érdekes fájdalom; - minden itteni törekvések hiábavalóságán, mindennek a komor fátumszerűségén, melytől háttérret kapott; s melynek ők, „a gondolkodók, a látók, a művész-szemű különállók” - egyszerűen föléje is kerültek, íme!...

„Többet már nem szabad!” - súgta Lenke nagyon halkan Bereinek, aki minden feltűnés nélkül, de negyedszer rendelt már. A leány előrehajolt aggodalmában; nem akart tapintatlan lenni, ó, nem, de a bor nagyon megárthat; külön hangsúlyozta az orvos!... Ám a fiú most vállat vont, szokása ellenére, lerázó, kelletlen mozdulattal; aztán elfordult, megint a messze lámpafények ragyogása felé; áttetsző, finom kis arcát bevilágította a mosoly, a halvány homlokán világosan meglátszott így a ma reggeli kő dagadt nyoma. „Édes, drága élet! - suttogta maga elé. - Szép, kincses, piros gyümölcsös, terebély fa!... Egy harapós csókú, forró, nagy nő,

Élet!... És mégis; elmenni, igen! Megrázni egyszer, ronggyá ölelni... egyszer, rátaposni... és menni! Vissza se nézve!” Nagy, sötét szeme könnyekben ragyogott, míg tört szölamait elzengte, félig súgta... aztán eltakarta az arcát. „Borzasztók vagyunk, igaza van Lenkének, hogy inni és éjszakázni engedjük ezt a fiút!” - ütött Évába a lelkivád hirtelen. És Hort mintha eltalálta volna a gondolatát. „Én nemsokára hazaviszem ezt a gyereket!” - súgta egyenesen öneki. Rosztoky Éva ránézett, és váratlan indokolatlan meghatottság fogta el; tán ezt is az erős bor tette! „Milyen jó ember ez a csúnya szájú, utálatos ember!” - gondolta. És hogy milyen jók ezek, szegények, mind! Reszketőn szégyellős, pózokba rejtőző, összevissza komplikált és erőszakolt mégis gyermekül naiv lényükkel - vitustáncos, görcsös, übermensch-komiszságaikkal - beteg, félszeg, furcsa szívükből kiütőző emberségükkel - így, mindenestül, mocskosan, ziláltan, könnyesen; megindító és idegesítő... Isten tudja, mi van bennük... miért kell szeretni őket néha mégis?...

Odalenn kocsi állhatott meg a kocsma utcai oldalán, a keskeny, lejtős úton visszacsúsztak a lovak, s a kocsis káromkodását túlzengte egy parancsoló, erős, kellemes férfihang. „Ez Kürthy, Kürthy Bálint!” - neszelt fel az álmodozásba süllyedt, elcsendesült társaság; s hirtelen felélénkülve, a gyengén boros emberek hangos, gáttalan szeretetével felugráltak, elébe siettek. Csak Éva maradt helyben: „Most végre meg fogom ismerni a híres Kürthyt” - gondolta. De várnia kellett percekig; a költő, a szociáldemokrata - keményen, kurta, szitkos szölamokban tárgyalt a kocsissal, mert az nem akart ráállni, hogy itt bevárja őt. Úgy látszott, most a váratlanul nagy borra való enyhített a panaszán, de azért még egyre lamentált: a vasúthoz kell mennie!... „Kapsz tízet, alávaló! De most aztán: *kuss!*” - kiáltott rá az idegen hangja; erre elhallgatott. „No lám, a szocialista!” - gondolta ismételten Éva. De a költő megjelenését kellemesnek találta, erős vonalú, barna arcát, nagy, nyílt szemeit, sötét haja még dús, dacos üstökét; s a meghajlása, kézfogás-módja oly ösmerős volt neki, oly megszokott, vidékies. Csakhamar rájött, hogy a nénje, Lulu egy hajdani udvarlójára emlékezteti őt.

- Rosztoky Éva asszony, végre, végre! Egyszer már megismerhetem! - mondta nagyon élénken. - Ez aztán véletlen - fordult a többihez -, hogy ti is erre a már literáris zugra gondoltatok, az egyetlen menedékre ezen a sikertelen, suta - pimasz éjszakán!... Igazatok van, rá se hederíteni! Tölts nekem is, öreg, egy literrel!

- Mi az? Mi történt? Beszélj! - estek neki mind a férfiak. Az előbb oly biztosra vették már, hogy nincs semmi, hogy minden felsült, abbamaradt, megbukott szégyenletesen... és most elteltek izgalommal, lázadt csalódással. - Mi történt? Hát igaz? Csakugyan?

- Szabad? - kért engedelmet, hogy Éva mellé ülhessen. - Na, ti talán valami mást vártatok? ... Én most rájöttem, hogy: nem! Silány kis szemétdomb ez, bizony, így zámul meg itt minden, mielőtt kikelne! Micsoda bösz nekirugaszkodásnak indult ez! Onnét kívülről azt hitte volna az ember: csakugyan ütött az óra;... Istennyilát! Üres szájalás, félszeg, hazug kiskakas-forradalom; vagy még az se! Három-négy rongyos, züllött csavargó mártírrá lövette magát ma reggel; annak holnap parádés temetése lesz; ennyi! Átkozott, csúf Nagyida volt itt mindég, minden; csak a legkezdetén produkált egy kis keserves szépséget! Na, szervusztok!

- Csakugyan lefűjták... csakugyan katonák? - kérdezte Berei az asztalon át elfehérült, remegő ajakkal.

- Hét órákor - hadarta Kürthy gyorsan, mintha csak túl akarna esni - kivonult az első négy század, felállt az utcán; akkor a pártkörben már kezdtek a vérontás céltalanságáról társalogni, emlegették a családfenntartók drága életét. Nyolckor jött be és katona-vonatként a bécsi gyors, az idegen ezred, a bosnyákok. Tízkor odabenn „elhalasztották” a tiltakozó népgyűlést, „további határozatig”. Ennyit tudok. Mesélik, hogy a nép nem oszlott el mindjárt, hogy voltak csetepaték a szobornál meg a Parlament tájékán, kis utcákban, de tüzet adniok nem kellett állítólag. Nem; könnyen elbántak, annyi szent; nem okoztunk fejtörést az uraknak! - Délután

még úgy volt, hogy revolverekkel fegyverzik fel a tüntetőket. Hadd jöjjön a komolyja, nemcsak a munkanélküliek, szervezetlen jöttek, fiatal csavargók, mint délelőtt!... Na! De hát elgondolható volt itt másképp? Kár is volt felülni, hazajönni!... Ilyesmit először is komolyan kell *akarni* valakinek legalább; aztán adminisztrálni, szervezni egy „forradalmat”, kiszámítani papíron minden eshetőséget;... mit tudom én, hogyan! Én nem vagyok pártvezér!... Ej! Csak egy ember tud akarni ebben a hangyabolyban; excellenciás ellenfelünk Pallay Péter! Az nem hagy időt magának a gondolkozásra! Ma tizenegyig ült a pártkörében; onnét még a kaszinóba ment az ellenzéki grófokkal, a volt tulipánokkal tárgyalni. Édes testvérek, összefogó sógorok, ők most valamennyien! De hisz ez természetes! Mit folyik az orrotok vére; Máthé Ferenc azt mondja, hogy semmi baj, hogy épp „úgy alakult a helyzet, ahogy az ügyre is legelőnyösebb!”... Holnap majd gyászbeszéddel temetnek négy-öt toloncházi csavargófiút - na, igyuk ki ezt még! Lassan, mintha virradna! Jó itt; csend van és jószágok! A holnapi versem nézzétek meg majd a *Jövendőben*; világosan kiolvasható belőle, azt hiszem, az alapgondolat: hogy föbe kell verni, mint a kutyát!

Nem mondta meg, kit. Mindenki hallgatott lehorgasztott fejjel; csak Lenke nézte bús ámulattal egyre Kürthy Bálintot; és Éva figyelte mosolyogva a csalódást a leány arcán. Biztos, hogy nem ilyenek... valahogyan egészen másnak képzelte a nagy költőt. Nagyon sokat tett az ellenérzéséhez, hogy Kürthy meggondolatlanul, szaporán töltögetett tovább is az ő betegének... Végre nem bírta tovább; mielőtt épp, a következő üveggel hozattak volna, felállt.

- Bocsássanak meg, de nekem menni kell!

- No, egy negyedórát még! - alkudott Kürthy, ki épp most állapotodott meg Rosztoky Évával abban a közös Rosztokai Rosztoky nagymamában, kinek a révén ők, nem is túl távoli rokonok.

- Nem, sajnálom; legfőbb ideje! - maradt kérlelhetetlen a leány. - De... ne zavartassák magukat!

Fel kell készülnünk tehát; egy kis vita volt még a küszöbön, mert Kürthy mindenki borát kifizette már az öregnek; s ezt Parlag Emma nagyon bántónak találta; pörölt az íróval, hogy miért tűrik „ezt a buta provincialitást”?

- Menjünk le valami kávéházba! - indítványozta Kürthy. - Az Itáliában megeljük a hajnalos fiúkat a *Jövendő*től... hátha tudnak valamit... hátha mégis?

Éva a költő mellett haladt, s figyelte; ezen a híres ivón látszott meg legkevésbé a négy férfi közül az éjszakai borozás. „Néhányan elférünk a kocsin! - mondta erős hangján. - Üljenek fel a hölgyek és Berei; mi megyünk utánuk gyalog az első konflisállomásig!” A beteg erősködött, hogy sétáljanak mindnyájan le odáig... de rettentően rosszul érezte magát: szava el-elakadt; egyszerre megszédült. Hort megfogta a karját, most már nem ellenkezett. „Mi ketten hazamegyünk!” - szólt a többihez Hort kurtán búcsúzva. „Engem úgysem érdekel már!” - tette hozzá fanyar mosolyával; mintegy mentegetve szamaritánus allúriját. „De biztosan haza!” - akart utána szólani Lenke; ám, szava oly halk volt - belefűlt a rémült aggodalomba, a féltésbe, a gyötrődésbe, hogy íme, megint nem mehet kis barátjával, nem vigyázhat rá tovább, meg nem mentheti!...

A göndör regényíró nagyon szeretett volna a nagy Kürthyvel maradni; Emmának legszigorúbb pillantásaira volt szüksége, hogy: elég volt! Kívánta, hogy kísérje haza őt; s a fiú most kissé nehezen tudta megérteni: hisz oly sokszor megtiltotta ezt a gyámkodást, és maga akar menni mindenáron! Végre ezek is búcsúztak némi szóváltás után. Éva azt akarta, hogy ő hazakíséri Lenkét a Kürthy kocsián, de a leányon szokatlanul ideges kedvetlenség volt egész éjjel; mindent valahogy kiábrándult szemmel nézett, a helyzet furcsaságát érezte meg itt, céltalannak egész életét; és nagyon visszataszítónak ezt a szép, erős embert, a költőt, ahogy

dönti az italt magába és birkózik vele, noha a keze reszket már, s a nézése nyugtalanító. „Nem, nem! Én lemegyek inkább Emmáékkal az állomásig, már kapok kocsit!” Éva habozott egy percig, látta, hogy Kürthy arca idegesen megrendül; hogy rosszulesik neki egyszerre egyedül maradni; hogy ma tán érzékenyebb a rendesnél. Kezet szorított Lenkével, és mosolyogva ugrott a kocsiba.

Egy perc múlva ketten robogtak a párás, tavaszi hajnalszürkületben, illatozó bokrok és zöld rügyekkel teli, halovány fák közt, kertek közt, hol ébredő madarak csipogása hallatszott, vagy ha kis budai udvarokon a kakas szólt.

- A nap elé! - mondta Kürthy Bálint különösen enyhe mosollyal; a pesti oldal rózsaszínellő egáljára mutatott. - Nézze azt a meghasadt felhőt arra valahol a Liget fölött!... Milyen furcsa, éber mámorú hajnal ez! De ritka, jó dolog is ez, Éva, így menni asszonnyal a hajnal elébe... nem vágyjátéktól ziláltan, nem kesernyés szájjal, hanem nyitott kocsiban, éberen, és fehéren, Éva!... Hogy is él maga tulajdonképp? Átkozott jó híre van!

Éva nem fejtelt. Szerette volna megkérdezni, hogy-mint van Szörényi Tekla? De nem tudta, beszélhet-e vele az asszonyról; noha az utóbbi napokban, hogy egyszer Teklánál volt, pontosan értesült minden részletéről e szakadékos, izgalmas viszonyok.

- Különös is az, lássa, Éva - folytatta a férfi zavartan -, hogy mi ketten, maga meg én, kik ma láttuk egymást először, első perctől (ezt érzem!) jó szemmel nézünk egymásra; maga szép, érdekes, jelentős; én kíváncsi férfi és önző poéta;... és mégis egészen biztos, és tudjuk mind a ketten: mi soha úgy, asszonyul-férfiul nem jelenthetnénk egymásnak semmit, éppen semmit! Nem gondolt erre, hogy ez... furcsa!

- Én már nem is gondolkozom az ilyenek - mosolygott Éva -, úgy megszoktam!

- De ez érthetetlen!...

- Különben is - sietett Éva elterelni -, mi „egy vérből valók vagyunk!” Tudja, ezt kiáltják mindenfelé állathangon a Kipling-mesék őserdejében, és akik megértik, azoknak nem szabad felfalni egymást!

- Csakugyan - lássa! Mozdulatra, szemre, szóra... mi nagyon atyafifélék vagyunk! Ebbe a fene nagy kultúrába, ugye... amibe vesztünk így beleestünk! S ebbe' a szép, sűrű, sokféle, fáradt, veszekedett... rokon-idegen fajtába! Azt hiszem, a maga számára már éppúgy csak zsidó férfi van; mint nekem csak zsidó asszony!... Különös, különös ez... már be is valljuk!

Éva frivolnak érezte egy pillanatra; elfordította fejét. A hídon mentek már; alattok a fölengedt, tarajos víz; a tavaszi Duna.

- Alattomos, vén Iszter! - mondta a költő most már maga elé. - Mint egy juhász állat, sunyi húsevő; úgy tartja oda sima hátát az Időnek!... Mindég is boldogtalan, apró, igazott népek szabdalt földjei közt sillant a vén zsidó; nem lesz sose másképp!... Sebj! Én már úgyis magtalanul halok el; - kétszáz év múlva nem lesz magyar iskolás, aki az életrajzomon essék morális kételyekbe, mert nem lesz magyar gyermek, magyar iskola, magyar írott múlt! Kár a versekért! Szép, nehéz mivű szövegekért - ópiumos, muzsikás igékért; nyilatkozatokért; minden, minden együtt fog veszni vele!... A maga képei megmaradnak, Éva!

Az asszony legyintett a kezével mosolyogva, fáradtan.

- Nem; Gond Tibortól hallottam, hogy egy új képe van most, ami egészen, egészen komoly!... Ideje is már, ennek is;... itt csak a literatura virult mindég - regösök jártak egy-egy árva kobozzal, és piszmogtak a betűfestők; ez *olcsó* művészet mindenkinek; ez nekünk való! Ki veszi itt meg ma is a jó képeket? Tekla buzgólkodik - nevetem, mert akárcsak én, ő is úgy ért hozzá a drága!

Éva önkéntelenül felé fordult.

- Mennyit kínlódunk, ha tudná, Éva! - sóhajtott a férfi feleletül. - Folyvást szakítunk máris! Pedig most, itt megmondom magának, ahogy érzem: sohasem fogunk egymástól megszabadulni már, amíg élünk! A fátumom lett mindörökre ez a csodálatos hisztérika, ez a vad, rettenetes táltosnő - ez a zsidóasszony!

Éva akaratlanul elmosolyodott; ő nem látta sem csodálatosnak, sem rettenetesnek a barátnőjét. „Ilyen hamar?” - akarta kérdezni; nyugodt szemével jól megnézte a férfi szép, kemény arcát.

- Itt vagyunk az avenue-n! - folytatta az. - Nézze a katonákat! Szegény, fáradt fiúk; ma éjszaka itt őrizték ingyen a fülledt Rend zavaros álmát... Nézze, a liget felől most jönnek a csukott batárok; csókárut szállítanak, parfümmel locsolt szemetét az éber éjszakának, városi éjszakának!... Jobb nekünk kettőnknek! Itt vagyunk, Éva!

A nagy, Andrásy úti kávéház előtt még ragyogott halványan a villanykörte gyöngysora; sápadó fényük beleveszett a kék virradatba. Már friss kávé zamata párázott, de a lankadt, éjjeli pincérhadat még nem váltotta fel nappali, pihent sereg. „Kinn maradjunk!” - mondta Kürthy, és a kocsist fizette túl, míg Éva betért. Az utcasarok szögében, egy legszélsebb asztalnál meglátta Gond Tibort, egyedül ült ott, a kávéját kavargatta. Az első pillanatban szinte megrettent, valami érthetetlen izgalommal e jólismert, komoly férfiarc láttán, és megállt; ő most gyanútlan, magános - nem sejti, hogy ki nézi orvul a hajnali órában, ki lopja meg eltűnődő tekintetét, kedves, nehézkes mozdulatait... Egyszerre, gyors léptekkel hozzásietett, bátran, erősen megszorította a kezét. Akkor már Kürthy is ott volt, letelepültek, kávéért kértek. „Ma olyan eleven szemekkel néznek egymásra az emberek!” - gondolta Éva. Gond elmondta, hogy ma ő lesz nappalos; tekintettel az eseményes napokra most állandóan kell lenni öregebb munkatártnak a telefonnál; mikor a két éjszakás lejön a szerkesztőségéből, beszólnak neki, és felmegy a helyükre; itt, a szomszéd utcában van az újság. Van még pár perce addig.

Kiitta gyorsan a forró lét, szétmorzsolta ujjai közt a kifli kemény csücskét, és egyszerre komolyan nézett rájuk.

- És mégsem igaz, amit mondotok, hogy mindennek vége! - mondta hangosan. - Ez a dolog már nagyon is megérett; ma láttam: betértem egy csúnya, hajnali borozóba, ahol a munkások összeverődtek a lefűjt gyülekezésről hazatérőben. Láttam az arcukat, az izgalmukat; hallottam, milyen világosan, tisztán *tudják*, hogy miről van szó, hogy *mit* akarnak és mi lesz, *lesz* elkerülhetetlenül!... Pillanatra lehet hátráltatni az ilyet, de mikor már így túlfeszült egyszer, így forrt és kirobbant: nem sok időre, meglássátok! Nézze, milyen piros világú az a felleg a Liget fölött!... Nevezzen ki!

- Nem nevetem, Gond! - felelt Éva csendesen, és oly nagyon szépnek látta ma régi barátja szemét... Szétnézett. Oly éber volt igazán, oly eleven e ritka, hajnali benyomások közt vagy a kevés bor mámorától... „Hátha?...” - gondolta messze, a piros fellegbe nézve, mely lassan szétvált, elhalványult... Hátha csakugyan igaz! Hogy azok a szegény, uniformisba bujtatott parasztfiúk az utcasarkokon - atyjafiai!... S a szegény, kényszeredett mosolyú nők, hajnali kimerüléssel a festék-ette arcokon - nem testvérei-e?... Mindnyájan! Mindenki!... Életében először volt ilyen határozott érzése erről, s oly váratlanul lepte meg.

...Itt jönnek az éjszakások! - intett fejével az út közepére Gond. Két újságíró közeledett a szekérúton át, korai fogatokat kerülgetve. - Ejnye, de lassan másznak! Szervusz! Mi újság?

Komoran, zavarodottan bámultak vissza csodálkozó arcába. „Nem tudod még?” - kérdezte végre az egyik, és segítséget keresőn pillantott Kürthyre, Évára. „Éjfél után kettőkor történt!” - toldta a másik komor, kelletlen zavarral, és megint Gond Tiborra néztek. „Most két órakor a kaszinó előtt...”

- Beszéljetek már! - kiáltott rájuk Kürthy Bálint szinte gorombán.
 - Úgy volt... a kaszinó előtt újságírók vártuk a friss híreket; Pallay éjfél óta tárgyalott ott néhány ellenzéki főúrral. Az egyezkedésük híre közben kiszivárgott... Mikor kiléptek, az egyik fiú Browningból a miniszterelnökre lőtt, kétszer egész közelből. Nem talált.
 - Nem talált - ismételte gyorsan a másik. - Mindjárt, utána a saját halántékába;... még élt, a Rókusba vitték.
 - Ki volt? - kérdezte Gond Tibor egészen színtelen hangon.
 - A grófok... rá akartak támadni, mikor már összeesett... egyikük megrugdosta! De Pallay közbevetette magát; nem engedte; segített a fiúknak, hogy felnyalábolják, és előszólította az autóját... Sáfár Andor volt!...
 - Még élt! - toldta meg hirtelen a másik és leült; fájó zavarában reggelit kért a döbrent pincértől, ki a „közönség” érdeklődésével állt előttük a szavaikra lesve.
 - Ha megél - mormogta Kürthy -, fel fogják menteni; ez rávall; felmenteti! És soha többé senki ezt...
- Éva egy ideig úgy érezte, hogy nem mer Gond arcába nézni. Végre arra fordult. A férfi mereven, holthaltán állt fel épp akkor; szótlanság, gépiesen menni készült. Ebben a pillanatban szállt ki egy kocsiból Máthé és a kis Berei a kávéház előtt.
- Onnét jövök! - zihálta elfulladva a fiú. - Kóboroltam Horttal, és útközben hallottuk meg; mindjárt... azonnal a Rókusba hajtattunk és...
- Mind köré tolongtak. Kürthy egy vizes poharat nyújtott felé reszkető kezével. A fiú arca fakó volt, födetlen fején felborzolódottak a hajak; nagy szeme úgy meredt el, mint az eszelőse.
- Épp akkor - hebegte -, épp... a halál! A kezét fogtam... elhidegült. A halántékán megfagyott a vér!
 - Üljön le! - nyomta a székre az egyik újságíró. „Egy levél Gondnak;... egy a menyasszonyának!” - súgta még a túlizgatott gyerek, de senki sem értette már. Máthé Ferenc jött gyászos, illendő arccal; miután elintézte a bérkocsit.
 - Az esetről - kezdte tompán, mint egy temetkezési vállalkozó - most csak egy rövid jelentést szűrattam be; telefonáltam a laphoz. Holnapra, persze, cikk kell és hosszabb tudósítás. Ne vegyétek rossz néven, hogy ebben a percben, de - valakinek csak kell gondolni mindenre!... Most nagy baj volna valami tapintatlanság, az ügy érdekében... Kit hívassunk Gond helyett? Vagy én magam?
 - Majd én bemegyek! - ajánlkozott Kürthy készséggel. - Tibor menjen a kórházba rögtön, onnan telefonáljon.
 - Nem, fiam, köszönöm! - hallatta végre Gond Tibor a hangját. Szárazon, gyorsan hullottak a szavai; az arca, szája széle fakó volt. - Nem, te nagyon nekieresztetted a tollat; most nem szabad!... Majd körülnézek benn, telefonálok, később elmegyek hozzá - és magam fogok írni... igen, vigyázni kell!...
- Felszedelőzött, egész rendesen köszönt, kicsit drótszerű, erőlködően apró léptekkel megindult, a széles úton átvágva; autók és reggeli szekerek útjából elkerülve óvatosan... Újságcikket írni az esetről... tán nekrológot.
- Hát vége a heccnek! - mondta Kürthy Bálint, és káromkodott rá egyet. - Holnap mehetek vissza Párizsba - szerelmes verseket írni.

- Ami a temetést illeti, a beszédet... - adminisztrált tovább Máthé Kürthyhez fordulva, de az nem figyelt rá.

Évára nézett keserű mosollyal.

- Most már nagyon rá fogok érní a szerelemre! - mondta majdnem dühvel. - Most már csakugyan nincs egyéb semmi! Csak ő, a némbér, a másik eszelős;... a másik *Én*! Most már csakugyan nem megyek egyedül!

- Én most is egyedül megyek! - felelt az asszony nagyon halkán, és lehajtotta a fejét.

20

HULLÁMZÓ ÉLET AN FRAU ÉWA KOSZTOKY, KIRCHWALD, DEUTSCHLAND, GOSSLER-STR. 12.

Egyetlen Évám! Ma írnom kell neked; és éppen teneked! Nem fogok mentegetőzni, hogy ilyen soká elhanyagoltalak, e nyár napjai oly tele voltak számomra; de minden oly zilált bennem, össze nem foglalható! Nem, néha hazugság volna egy levél is, az ember látszatra úgy *eltávozik* egymástól; de *mi* tudjuk, ugye, Éva, hogy mindig lehet és van visszatérés. Hogy az ember mindig *azt* találja meg a másikban... hisz épp ebben van a barátság különbözése a szerelemtől. Itt már nincs miért aggódni, itt nem *kíváncsiság* van és kívánczóság, hanem megpihenés, biztosság; de mindenféle barátságnak a kezdete, az első napjai vagy órái, nem gondolod, egész olyanok, mint a szerelem; az ember izgul, fél, kielégítetlen és emelkedett! Én tisztán emlékszem, mikor téged, például megösmertelek; Lenkénél találkoztunk, emlékszel? S én oly sokat és gyorsan és zagyván beszéltem! Akkor úgy néztelek, mint egy szivárványos, szép rejtett forrású vízesést; ma úgy megyek hozzád, mint egy jó, régi, tiszta vizű, friss kútra; csak akkor megyek, ha éppen a te italodra vagyok szomjas; ha sok pezsgőt ittam, vagy túl édeset vagy ízes keserűt; és oly biztosra megyek; amit te adhatsz, azt megtalálom! Te különösen mester voltál benne, hogy hamar legyél kúttá; úgy látszik, nem szeretsz szivárványlani, terhedre van a káprázatos, rejtelmesség, homály, színes ködfelleg és mindenfajta illumináció! Elsőrangú barát vagy, drága jó emberem; de ha egyszer mégis a szerelem jönne hozzád (sose késő!), vigyázz, ne mutakozz meg túl gyorsan, ne hánts le a fátylakat; ez az isteni Hazugság szép csalásokat kíván; tündéries, örök szemfényvesztést, édes kínú bizonytalanságot, nyitott lehetőségeket, szóval, fárasztó mesterkedést tőlünk, szegény asszonyoktól; áldozat-oltárra felvirágozott, szép fehér állatoktól!... Eltaláltad: hazabeszélek, amikor ezt ilyen rossz, túlzott prózában papírra kínlódom; nem, hiába, nem bírok a kötetlen beszéddel; százszor nehezebb, mesterkélt nekem, mint a vers! Mindent úgy ki kell *magyarázni*, ha nincs a szűk forma drága ürügye s a kényelmes kép, mely mást tud mondani mindenkinek!

Angyalom, asszonyom, érzem, oly sokat és összevissza fogok ma beszélni neked! Olyan összevissza vagyok magam!... Nevetsz, lenézel? Nem, Éva, az ember nem tud megállni egy gesztusban soká! Csalódás, várás, fájdalom:... ez még tán tovább bírja mind; de - a boldogsághoz gyöngék vagyunk! Ez hullámló valami... amíg eleven!

Igen, én boldog vagyok, még mindég, nagyon!... Lehet ezt így mondani? Én *ezt* akartam; látva és *tudva* mentem bele! De az ember fáradt és gyáva néha; ma írnom kell neked!

Ma őszi szél borzol végig a Boul. St. Michelen, sepi a sok aranylevelet; bronzos, álmatag, délutáni fény ragyog a régi házak falán, St. Jacques templomából harang szól;... vasárnap, alkony, őszi;... és egyedül ültem soká a kis hotelünk erkélyén. Az emberek lenn, a csendes pol-

gárok, imakönyves nők, ahogy a vecsernyére ballagnak; milyen kis feketék, kis egyformák, kis idegenek így magasról, a harmadik emeletről!... A „Lúdláb Királyné” negyede ez; te tudom, szeretnéd; régies, szolid, polgárias tulajdonképp, s oly otthonos, kivált most, hogy a nyári vakációs idegenek hazatisztultak frivol és habzsoló kíváncsiságukkal. (Olyan ma a világítás, amelyet te főstetél a híres Béke Ligetére; de persze, nem olyan szép!) Most, hogy lenéztem, egy artista-család produkálta épp magát; ragyogó pikkelyes dresszben a kövér anya két kamaszfiával, ismerem, déliek ezek mind, rettentő drága svihákok! Leterítenek egy rongyos szőnyeget a porba, aztán pergőn, hosszadalmasan, részletesen, az izmukat mutogatva magyarázzák, főstik, színezik, mímelik, hogy mit tudnak ők, hallatlan, csodás produkciókat!... A publikum gyűl, élvez, mosolyog; az asszony csinál valami semmiséget, kis bukfencet; de beszél, kiabál tovább, egyre színesebben, heroikusabban, mint egy kortesbeszédet, beleszédülve, megvadulva a saját hangjától, de közben visszanevet a kacagókra, folytatja, a fiúk perselyt hordanak, hull a garas, mulat az utca; s a szavakat kihallik büszkén, telten, mint a kukorikolás; s oly ártatlanul, kedvesen; s oly szépek ezek a hencegő, lendülő, groteszk kézmozdulatok! Jöhetne most egy szép, hálás, újságíró általánosítás; íme, a nép, a heroikus, felszínes, vidám, déli karakter, utcai és színházias történelem... de nem, ilyenhez nincs ma béketűrésem, Éva! Ott hagytam az erkélyt, madame-ot pikkelyes derekával, kövér, izzadt, vörös húsával, szép, erős fiaival - és nem mondom: „íme, a faj!” - Ej, mit nekem az utca, az egész? Ősz, hangulat, napfény, kedély, karakterisztikum, akármi, csak ópium - tán még ez a levél is; mert én ma egyedül vagyok és ideges, zilált, levert! Éva, ne gondold semmi érdekes komplikációra; egyszerűen (ó, milyen szégyellni való egyszerűen) az a bajom, hogy az uram ma találkozott valami két magyarral, pesti újságírókkal: azt mondják, hogy délután feljönnek értem, de nem adtak pontos időt (ez a fő gyötrelmem mindig, Bálint nem szeret időt mondani!) - és most oly súlyosak az órák! Éva, ha tudnád, hányszor gondolok irigyen rád; a te nagy nyugalmadra, a harmóniádra, a függetlenségedre, a büszke, szép, vállalt magányodra! Hogy szerezted, hogy csinálod, és... hogy maradhatsz meg művésznek, annyira igazi művészeknek benne?

Közben lassankint fel fogok öltözni mégis, hogy készen találjanak; ő nagyon nem szeret várni! Bár oly udvarias, sohase mutatja, de türelmetlen, rossz idegzetű ember, tudom, hisz ez nem is lehet nála másképp! Tudod, az én szép, nagy hivatásom néha nagyon nehéz! Egy nagy embert szeretni... szegény, szegény Magdalai Mária! De annak könnyebb volt; a *morálzseni*, igen - az egyszerűbb dolog; csak a lemondással kell készen lenni; ez oly egységes, teljes, mindent befogadó! De a költő... a viharlélek, önmagát folyton felélő, a kétfelől égő gyertya - és én vele, a *másik*; és mindaz, ami folyton átlüktet rajtunk, a világ, a korunk, a múltunk, a szerelmünk, az alkonyatok, a reggelek, hulló levél aranya, napfény révülete, egy kis lány mosolya, egy otthoni hír... Minden hat, magával ránt, mint a mágnes, megoszlik bennünk, mint ellentétes pólusok vonzása... és én itt állok vele, *egyedül vele*, mindenemmel már csak az ő asszonya; elhagytam az anyámat, nincs és nem lehet gyermekem, és nem tudok nála szebb verseket írni!...

Mit szólsz az új verseihez, jár hozzád a *Jövendő*? Ugye, nem igaz, hogy már gyengébbek egyre! Ez olyan optikai csalódás, én tudom; így egyenként nem mutatnak az ő dolgai; kötetben, együtt majd megint éppúgy meg fogják lepni az embereket! Miért is lennének rosszabbak? Azért, hogy most már nincsenek pénzzavarai?... Lásd, én vállaltam az ő régebbi életmódját; a régi kis hoteljében lakunk három kis szobát; nem hozattam el a szép otthoni bútorokat; a kedves holmit, amit te úgy szeretted! Nem akarom átplántálni, megzavarni őt egyelőre; pedig az élet apró ügyeiben sok így a zavar, kényelmetlenség! Szobalányom sincs; persze, ez nem maradhat örökké így!... Vajon hazamegyünk-e valaha? Ő oly ideges ennél a kérdésnél, de amellet halálosan érdeklik az otthoni dolgok; örül, ha egy magyart foghat, mind

el is zarándokolnak hozzá; most is, vajon, mi híreket tudnak mondani? Már igazán jöhetnek!

Ah, Évám, aztán majd el fogunk menni színház után vacsorázni, aztán valami kis vendéglőbe, aztán rongy hajnali helyiségekbe... látni fogom, ahogy annyiszor már, hogy lesz a szeme csillogóbb, az arca égő, minden szava oly világos, heves, színes, mint a rakéták;... aztán zavaros, különös képek, heves kitörő ítéletek... az otthoni dolgok, keserűség, düh (ezt mi nem értjük, asszonyok), aztán meg-megakad, összezavarodik, nem övék a szavai; *rólam* is beszél nyíltan,... Istenem! Aztán ellágyul, a keze reszket; a kocsiban hazafelé már nem ura semminek... egyszer megesett, hogy felszedtünk egy kis hajnali leányt, közénk ültette, csak úgy... a mámor drasztikus szeszélyében; s a következő sarkon leszidta szegényt, sírva dobta ki, nekem kellett kifizetnem sietve!... Ó, hisz ilyenek ritkán történnek, sokkal, sokkal rendesebben él, mióta házas; és én nem is csinállok nagy dolgot belőle! Még a kis nőkből sem! Igen... hiszen *mi* nem lehetünk egymás nyakán csüngő, nyafogó kis szerelmesek; és ő oly gyönyörű a megtérésben, az alázatban; oly nagy dolog a bocsánat s a mi teljes, emberi, nagy őszinteségünk, hitetlen hívségünk... oly drága az új egymásralelés, az elámulás másnap, hogy: hiába, minden hiába, csak jobban egymáshoz lök minden idegen ölelés... hogy messzebből jött a mi *egy-pár* voltunk!... Nem, Éva, te ezt nem érted, tán senki asszony más nem értené; én oly *igazi* vagyok az érte való fájdalomban, az eltűrésben; és ez nem hogy megalázna: fölmagasztal inkább!... Igen, én megértem őt! Az ember néha... túlságosan szeret ahhoz, hogy önmagának teljes veszélyeztetése nélkül még hű is maradjon... anélkül hogy magát teljesen feladja, „kiforgassa lelke zsebeit, mint egy rajtacsípett kamasz!” (Az ő szavai!) Évám, mulatsz, hogy oly sokat beszélek erről?... Igen, igen, néha az ember kis lelki-gyomorrontást kap, és akkor oly „geil”-nak tűnik mindez, agyonkomplikálnak... oly tintás, nyomdászágú! S az ember harsogó vággyal kíván valami egyszerűt, teljeset, kész, enyhét; a „szalmakunyhó”-t; vagy még inkább a szép, tiszta, kényelmes, falusi házáat, melyben a szülei éltek és szerették egymást!... Ej, hát ilyenkor üljön le az ember és írjon, ugye, egy szép, nagyon szép verset erről a hazavágyásról; ennél semmi jobban ki nem elégít, meg nem könnyít; ennél mást az „ember” nem is érdemel!...

Istenem, oly gyorsan és zagyván firkálok, s egy percre sem sikerül közben elfelejteni, hogy *várom őt!* El nem feledkezik rólam; ez még sohase történt; a szavát mindig megtartja, mindig udvarias!... De hátha most, először *megtörténik*; ha csak későn, későn, hajnalban kerül haza, csúnyán, züllött szemekkel, idegen és szörnyű illatokkal! Megbocsátni, persze, ha már ott tartanánk... de addig! Itt ülni, ebben az állapotban és várni! Már elkéstünk az Operából!

Mindez a házasság hibája, higgy nekem! Az tesz kicsinyessé, követelővé; az növeszti lelki problémává a kis dolgokat, apró kötöttséget, jövést-menést. Ha most is még a kedvese volnék, és külön lakték, nem volna közöm a reggeleihez, a délutánjaihoz, nyugodtan és semmit sem veszítve szemet hunyhatnék arra, hogy mit művel és hol jár azokban az órákban, amikor elmegy tőlem. Az ő látogatásaira, az együttlétünk kiragyogó, ünnepi óráira készülve, közben élhetném a magam formáját, verset írnék a szerelmünkről, olvasnék, kijárnék nézelődni a világon. De így, mindig őhöz igazodni, az ő nagy nyugtalanságai, szeszélyei, egyenetlensége felé fordulva lenni arccal... minden órában, minden kis lelki szükségben, hangulatban, életvitelben! Rettentő kötöttség! És mégis... én *vállaltam*; erre szántam magam, az életemet. És vállalom és bírni fogom, ha néha, ilyen ideges órákban azt hiszem is, hogy nem bírhatom soká!...

Kinn jártam az erkélyen megint, lestem: jön-e? Valami történhetett; szerencsétlenség, autóbusz! Ej, ez ostobaság, tudom; ilyenkor mindig eszembe jut! Éva, Évám, ha tudnád, milyen rettentő reménytelenség, égető, buta, örült fájdalom tud lenni egy alkonyatban; az első, sápadt gázlángban, a szürkület szálló porában; milyen facsaró kint tud okozni egy élesen sárga

homlokszorító valami konflisó fején, az utca távoli, megszűrt zaja, egy szemközti ház régi, nemes díszei; a méla unalom, a bágyadt fény, a múltó percek, a szerelem! Ha az ember egy erkélyen kihajolva vár, kétségekkel, kinnal, szégyenkezve!... Ha volna erőm most kalapot tenni, elmenni, járni egyedül a gyönyörű őszen, mint azelőtt, magányom idején! Hányszor csatangoltam ilyenkor, este is Tarackán, a kertünkben, a szagos bokraim alján, amik együtt nőttek fel velem; a fenyvesben,... a kardliliomok közt! És voltak szerelmek is, igen, amiknek ez volt a fő varázsa, a kert, az illatok, a szobám, az *én* otthonom; de egyikért se tudtam volna elszakadni Tarackától; *nem menni*, ha a földem hív; ez bizonyosság, hogy ez az ember minde-nem nekem!... Ó, te ezt nem értheted! Téged a nagyapád könnyelműsége felmentett ettől a kötelességtől, mikor eladták Mersét és Rosztokát! Tán ki is nevetsz, hisz nekem csak a nagyapám vette a házat és apám szerezte meg a birtokot; s te még láthattad a vendégszobák falán a régi tulajdonos otthagya metszeteket, szürkén, foltosan az üveg alatt; a negyvennyol-cas urakat magyar ruhákban, Kossuth-szakállal; s a nagy fákat a kertben ugyan ki ültette?... De én ott voltam gyerek, egyetlen és boldog; s oly vakon odanöttem, oly hirtelen erővel boc-sátottam le a lelkem gyökereit, mintha az én soká nélkülöző fajtám görcsös megkapasz-kodása volna az. Egészen beteges volt ez gyerekkoromban... egyszer valaki említette, a rokonok, hogy talán eladni (akkor kezdtek egyéb dolgok nagyon sikerülni az apámnak; odébb akart költözni, a gyárakhoz közelebb). De én, hogy véletlenül meghallottam, napokig sírtam titkon, nem aludtam, végre kivette anyám belőlem; nem, ha Tarackáról, hazulról el kell menni, én inkább meghalok! Megnyugtattak; de azontúl is ideges rémképem volt az. A hátul-só teraszon (ej, hogy is emlékeznél!) van egy fogas; arra akasztottam a kis kerek kalapom mindig, ha a sétáról hazajöttünk tanulni a kisasszonnyal. S rossz álmaimban láttam egy *más* kisleány kalapját ott az enyém helyett; és láttam azt jönni a kertből, egy *más* kisasszonnyal... Ó, Éva, miket össze nem hordok itt neked! És most itt vagyok egy kis párizsi zughotelben, egy idegenre várok gyötrődve; s szegény, áldott anyám egyedül volt e nyáron Tarackán; ó, milyen szomorúan egyedül, bármennyi vendége volt is!... Rá tudom-e venni valaha őt, hogy együtt lakjunk szépen, otthon, hogy neki se legyen idegen az a hely, az a drága, az a szent!... A Béke Ligetét megérdemeljük mi? Egy harmóniásabb, kielégítőbb boldogságot; *hazaérke-zést* lelkileg egymáshoz; mert eddig csak én mentem vándorolni az ő sorsába vele? Anyám hogy hív a leveleiben mindkettőnket! De ha elgondolom az *ő* életmódját, a kiszámíthatatlan-ságait, a nagy szabadság-igényét; szabad-e az anyámat is így összezavarni öreg napjaira? És én is... lám, ott töltöttem az első, rövid házasságom „mézesheteit” szegény korán elhunytal; forró, kíváncsi, kinyílt gyerekleány én, tizenhét éves; féltek a „temperamentumom”-tól, siettek férjhez adni! És ott jártam szegény Viktorral és szegény Gáborral; és minden kis flört, egynapos szerelem ott ért engem! Vajon, ha megint elmegyek, nem érzek-e majd elszakadást, kiábrándulást; nem vagyok-e már teljesen az övé? Minden múltammal, mindenből kihúzott gyökereivel az életemnek! Nélküle nem akarnék, nem tudnék Tarackára menni; nélküle csak a Szajna fenekére! De hát mi köti őt hozzám? Szeret, nagyon kellek neki; de elhagyna-e értem valami mást, fontosat? Ha gyerekeink lehetnének! Azt mondja: nem óhajtja „ilyen formában a halhatatlanságot”. De hátha csak vigasztal? Éva, mondj valamit nekem! Mit tennél te az én helyemben, Éva? Ej, te bölcs vagy és erős; te tán *morális alapon* tudod majd kiválasztani a szerelmesed! Nem tudom, *lehet-e*, de az Öröm, a folytonos, édes, jó... csak *úgy* képzelhető valahogy! Egy csendes, tiszta tóvíz, lágy habok üdesége... a mindig ugyanaz, a *biztos*, kész, mégse untató; a Mennyei Szerelem! De ez tán nincs sehol! Csak a te képeden, Évám; de ott nincsenek emberek, férfi, nő, másféleség; csak fák, ártatlanok!

Nem jön, minden hiába már! Lásd, mivé lettem én!... Vigyázz, vigyázz a szerelemtől, e zavaros pocsolyától! Rettentő megfulladni így!

Mi lenne, ha fellázadnék; ha idegen, méltatlan érzéki játékokba csalna engem is (nem a gyere-kes dac, bosszú, nem) csak a magány ideges félelme például?... Az ember akarná ilyenkor a

szép, büszke magányt, méltó e nagy szerelemhez, e nagy elszánáshoz; de nem bír, nem bírhat ennyit szenvedni élő!... Ha most csengő szólna, és jönne valaki, izenet a világból, hogy még odatartozom; jönne egy kis jóssággal, most rögtön, mindenemmel megszeretném!... Simogatnám borzongató ujjakkal a fejét, szájam a száján; akárki, egy akárki... csak hogy maradjon még, ne hagyjon itt egyedül a beteg, szörnyű szorongással! Mennyire szeretem Kürthy Bálintot!...

- Mi lesz, ha elhagy, ha már el is hagyott?... Az utolsó versében egy ilyes hang... vagy csak képzelődöm? Hogy az „csak költészet!” Magamról tudom, mit jelent ez a kifogás!... Ha elmegy, nem élhetek! Elviszi magával életem értelmeit és összefüggéseit; sohase tudnám többé helyem a dolgok közt, mert nem tudnám, *mi* voltam és mennyi az ő életében; mimaradt s hova tartsak vele?... Ha lenne valakim, akihez így szólhassak: „Menj oda a rózsához, és mondd neki helyettem: szép vagy! Mert én nem merek már tegeződni vele!”... Éva, vess meg; most versben gondolkoztam; még ilyenkor is! Ez egy *vers-sor* volt!... De hiszen *belőlem* jött ez is, hiába! Ha valami nagyon fiatal és gyöngéd lény... Éva, hát nem érdemeltem én gyermeket?

- Istenem! Lépések - most! Igen, igen; jönnek a lépcsőn... most, cseng...

(Másnap reggel)

Éva, drágám, jó reggelt!

Drága, drága barátom, milyen örült voltam tegnap, milyen bolond, veszett ideges a türelmetlen várástól; pedig nem ő volt az oka, szegényem; a két magyar fiú ügyetlenkedett, félreértett, váratott magára! Oly ijedten, bűnbánón, kedvesen rohant fel a lakásba, oly vidám és hangos volt a két otthoni fiú, s ő oly elemében velük! Igen, elmentünk Opera után, de mindez nem olyan sötét a valóságban... tudod, ő milyen kitűnően bírja a lumpolást a nagyszerűen szívós fizikumával! Szinte soh'se látszik csúnyán rajta! És ez a két fiatalember úgy kedvem szerint hangolta; azt mondták, haza kell mennie mégis, hogy szükség van rá, hogy mégis lehet ott valamit csinálni lassan, hogy rájuk kerülhet a sor. Éva, én nem bánom, akármilyen ember az a Máthé Feri, akármilyen humbug minden politika, pártérdek, osztály... az egész! (Milyen csinált és hazug volt az én érdeklődésem azokban!) Ennekem csak az kell mindezekről, hogy az emberem helyet találjon, hogy ne lógjunk így a világban céltalanul! Ha senkinek nem lesz haszna belőle; de a mi sorsunk formát kap; örökké nem lehet szerelmes verseket írni! Elképezed őt valami epikai korszakában az életnek; a későbbi évek munkájában, aranyjánosi nyugalomban?... Mennyit gondolok erre! Már harmincöt éves. Mikor azok beszéltek neki (úgy tetszett, küldetésben járnak), rám nézett, azt mondta halkan, kicsit elérzékenyülten, hogy neki is van egy házikója még a falujában, s a hétszilvafából is neki terem még vagy kettő. Megszorítottam a kezét, azt súgtam: „Oda is elmegyünk majd!” Nem tudom, hogy lesz, de annyi bizonyos, hogy semmi probléma nem olyan sötét a reggeli órákban.

És ha mindez csak álom, ha sohase tud ő harmóniába kerülni az élettel, a viszonyokkal, velem; ha én magam is csak ábrándozni volnék jó a Béke Ligetéről!... Ma leltem meg itt az íróasztala sarkában, egy összegyűrt papírra firkálva a tegnapi versét; *ez* van benne! Hogy végünk volna nekünk már rég, ha nem galvanizálnók kinnal és bolond hajszákkal az egymás életét! De ez a vers oly gyönyörű, oly csodálatosan remekmű, oly forrón lírai, oly kitakaródzott, oly vérrel aláfutott; nem, nincs szó rá... Éva, ha soha nem írt volna mást és nem írna többet; ez az *egy* vers elég ok volna és megérdemelné, hogy neki áldoztam az életem, az én szegényes poézisem, mindent!

Most ott aluszik az ágyon, látom behunyt szemét, csapzott, nagy haját, erős, szép vonásait. Olyan, mint egy álomszuszék, kedves, rossz fiú, egy kis lump diák, akit az anyja sajnál

felköltetni... az anyja, *én!* Ilyenkor oly nyugodt vagyok! Csak ne verne a szíve oly rendetlenül néha!... Lásd, Éva, én sem értem; de az életem valamennyi embere közül éppen ez az, aki nekem *jó!* Túl szavakon, versen, csókon, durvaságon, jóságon, maró vágyon, édes megsimuláson; és akárhogy lesz is; *ő az!* Akit vártam, kerestem, aki *én rám felelet.*

...Most pedig vége, vége legyen a rólam beszélésnek, e szörnyűséges prózai lírának, e csúf levélmakámának! Már csak elküldöm, a tegnapit is... hadd láss olyan bolondnak, amilyen vagyok; de most már, amíg föl nem ébred, írni fogok másról, otthoni dolgokról; ezektől a fiúktól minden ismerőst elkérdeztünk.

Az első hírem házasság legyen; ez most divatba jött Pesten, úgy látszik; mióta a művészi és egyéb forradalmazás csődöt mondott s vele a dacos, független, szabad szerelmek; most szép rendesen, törvényesen, szokásosan, mint egykor a papa a mamával, összebújnak a hencegő szerelmesek. (Mi kezdtük!) Parlag Emma házasodott össze a múlt héten a göndör írójával, annak öröme, hogy a fiúnak mértani egyenesekkel határolt idomú regénye végre megjelent, sőt, az akadémia lapja megdicsérte, hogy „Tud konstruálni és van benne eszmei tartalom!” Persze, a házasságon belül is érvényben marad a régi és kétoldalú szerződésük, hogy kölcsönösen tehetségesnek és kitűnőnek kell tartaniok egymást. A másik himen hírem: Schön Olga eljegyzése Máthé Janival, az idegorvos magántanárral. Nem is rossz dolog! Jani szép fiú, csendes fiú; régi hittételein már fölénytel mosolyog, a „tudat feneké”-t nem vitte a katedrára; de a női idegéletnek még ma is nagy megértője. Azt mondják különben, az keserítette el szegény Olgát, hogy a híressé vált szerencsétlen Sáfár Andor nem hozzá írta búcsúzó levelét; hanem egy ösmeretlen, vidéki lányhoz; azt vallotta menyasszonyának; a lapok is írtak róla; s Janika ennek a mellőzésnek köszöni jegyesét; s a nagy löpörgyár részvényeit, melyek kedvéért, vigye el az ördög, mégiscsak lehet „megértő” az ember, és elnézhet egyet-mást múltban és jövőben! Te, minap, hogy nagytakarítást csináltam az uram írásai közt, leltem meg és égtem el Olga hozzá írt leveleit. Hát tudod, olyan nyílt kínálkozást *asszony* soha, csak egy olyan *próbált leány*, olyan demivierge képes merni, annak a sok kószolgtatástól szilajjá éhesült fantáziája, veszett, vad kíváncsisága, mely nem ösmer distanciákat még, nem tudja, mihez mérje, hová tegye magában most már azt, amit mesterségesen kitenyészett a sok „kultúrával”: asszonyos vágyait!... De a tanári szék most biztosítva van Jánosunknak; és Margot, az anyja örömben úszik. A harmadik gyereke is, a kislánya, akinek te adtál valamikor néhány rajzórát, kész „iparművésznő”; az ám, kiállításra volt a Pirkler-féle helyiségben, és a lapok mint a te „tanítványod”-at emlegették; szörnyen utánozza ugyanis a te régi párnáidat és egyebeidet; de ügyesen. Margot néne pedig tudja kezelni; ojjé! Különben, ami Olgát illeti (nem akarok elfogult lenni), belőle azért lehet még egészen jóra való asszony; tán beleunt ő is a sok hecbe; s megundorodott egytől-mástól az anyjánál. Azt a szörnyű vén cselédet végre szanatóriumba dugta a férje, szegény Borsodi Schön Antal bácsi (már rég tehette volna!), de oda is bejár az a szobrász, tudod Windel - Isten tudja, hányadik portrét csinálni. Valakinek mesélte a nő, milyen „bolond az őutána!” - míg mintáz is, egyre csókolgatja a - szobrot, a vizes agyagot! Hát ugye, inkább *azt!*... No, kin folytassam a vesézést? Lenkénk, szegényke (akit te jobban szeretsz nálam), a Semmeringre küldte e nyáron kis pártfogoltját, Bereit, aki csudamód még él; Lenke maga is ott lakott anyjával; csak persze, a fiú szanatóriumban, ő meg a villájukban. Senki nem ütközött meg ezen, a legrosszabb nyelv se pletykázott a „polgári” társaságunkban sem; csak úgy leheli ez a leány a tisztaságot, jobban mondván azt a különös, szinte nem szexuális erotikát, melyet nem értünk, azért tiszteljük, mint az ördögösséget hajdan. Kiről tudok még, a te embereid közül inkább, ugye? A *Kultúra* kis novellista-lánya beöltözött apácának;... az ám, azt mondják, neked valami rokonod a főnöknője annak az új zárdának az Üllői út végén (Bécsben van az anyaházuk, de elfeledtem, mifélek), ahová belépett; Rosztoky Theodozia a főnökasszony; ugye, rokonod? Az ő neve is rajta van a Nórácska új, misztikus elmélkedésekkel teli kis füzetén, amit ezek elhoztak nekem; tudniillik

a főnöknő „kegyes és különös engedelmeivel” adta ki a *Katolikus Lapok* szerkesztősége. Kár a kis leányért; néhány egészen különös, szép novellája volt. (Hogy én nem tudok prózát írni!)... Csathó Eszti, képzeld, felolvasó körúton jár az országban, „a kedvelt, fiatal író!” Lizát is látták, Majornét; kövér, fehér és elégedett; az ura most állandó hivatalban van, állami fizetéssel; titkára az új Pirkler-Múzeumnak. De szegény Mónikának aligha lesz öröme a Múzeumban; hamarabb, mint hitte, át kell adnia gyűjteményét az államnak. Azt mondják, gyógyíthatatlan szembaja van, csaknem teljesen vak már; azonkívül szklerózis, előrehaladott. Hát a te kis Farkasod! Az most a mi birtokos-szomszédunknál, a fiatal Majthény grófnál mázolja teli ősök képeivel (állítólag „hasból”) a renovált kastélytoronyt; s szentekkel a templomot; ez utóbbival már kezdi magára vonni a híres Novák püspök kegyét, akinek a figyelme, lám, „házánk művelődésének minden ágára kiterjed”, ahogy a *Kat. Lapok* írja. Szóval: a fiú tönkrement; de feleségül vette azt a kis varrónőt, akit szeretett; kap lakást, kis földet, a kastélyból avított bútort és régi ruhát. Hiób udvarlód, az elegáns „selyemzoknis” a Lipót-városi kaszinó új palotáját mázolja teli freskókkal; hisz ezt gondolni lehetett. Á, igen; és valaki, aki Firenzében járt, találkozott, azt mondják, a kis Block Simivel, tudod, avval, aki Olgát imádta sokáig reménytelen (nem merte máshogy a csacsi!) és Ezsajas prófétát füstelt. A Ponté Vecchió állt egy magyar bőrkereskedő házaspárral, akik ezüstkodalmas nászúton jártak, és ő volt a vezetőjük; már nagyon mentek volna ebédelni (a nyavalyás talján konyhától csak éhesebb az ember); de Simike csak állt ott kinyújtott karral (rossz lába alig bírta), halványan és ittasult szemekkel magyarázott; nem bírta elhagyni a hídját!...

Éva, azt hiszem, ébredez az uram. Mindjárt csöngetnem kell a rossz kis csokoládénk után. Nevetsz? Ez is a „házasság”, igen; az apró dolgok elmosó, enyhítő, békítő ereje! Hát még ha otthonunk volna, igazi... és magam ügyelnék fel a konyhára, a kávé jó ízére! Nem ismersz rám? Én se magamra néha! Az ember oly sokféle; néha ilyen is! Éva, most befejezem, és egyet kérek viszonzásul. Hogy lássam, hogy nem haragszol, nem nevetsz ki, hogy ne kelljen szégyellni magam; várok *tőled is*, egy épp ilyen hosszú levelet; de abban meg egy szó se legyen egyébről, mint rólad, csak temagadról! Minden érdekel. Hogy élsz ott, mit dolgozol, kikkel vagy? Tanulsz-e sokat; jól adtad el a képed; és főleg: hogy vagy *belül*, miben állapodtál meg Sorsod öfenségével? Írj, írj; mihamar eléggé eszedbe jutok, mihamar eléggé szeretsz egy órán át, mint ahogy én szeretlek téged mindig, ha nem érzem, akkor is! Ég veled... ébred... Isten veled! Szeress! Öllelek! Teklád.

21

TÜKRÖZŐ ÉLET

MADAME TEKLA KÜRTHY, PÁRIZS. HOTEL LUXEMBOURG,
No 56. BOUL. ST. MICHAEL

Kedves Teklám! Nagyon örültem szeptemberi levelednek, nagyon eszembe jutottál róla és szeretlek. Bár megtiltod, hogy másról, mint magamról írok a válaszomban; annyit engedj, hogy mondjak mégis; nincs semmi nagy baj nálad, Teklám, csak a fiatalság. Az uraddal is rendben vagy te tulajdonképp: haza is fogtok jönni; hiszen végén is az fog történni most már mindég, amit te akarsz. Persze, meg kell küzdeni érte egy kicsit. Hát *ez a házasság*, bizony; de engedd meg, hogy ehhez ne értsek; oly rég voltam benne, annyira elfelejtettem a fortélyait. De hogy „a te helyedben mit tennék”, azt hiszem, elmennék egy idegorvoshoz mégis; nem Máthé Janihoz; hanem aki egy kis jó tornát, pakolást, masszázst csináltatna veled megint; az injekciókkal pedig felhagynék. És még egyet; itt, ezen az egyetemen kitűnő, világhíres ginekológus van, azt mondták nekem. Hátha hazamenet majd erre vennéd utatokat, és érdeklődnél arról a

„nem lehet”-ről; a gyermekeket értem! De biztosan lelsz Párizsban is hozzáértőt; menj el mindenesetre.

Az én két nebulóm jól van (ezzel kezdem), itt vannak egy kis kerti iskolában (jól fordítom?) bennlakásra; csak vasárnaponként hozom ki őket, akkor aztán egész nap együtt hancúzunk. Bizony, magam se hittem volna, hogy így el tudok lenni egész héten nélkülük; de hát ez úgymint anya-sor, tudod, a gyerekeink előbb-utóbb nagyon elmennek tőlünk! Nem tudnám itt máshogy beosztani az életemet; aztán meg ezek az internátusok a lehető legjobbak. Petyu a második hét után azt felelte a német kérdésre, hogy hol volt „Auf der Zútce geséten!” - értsd: az utcán sétálni. Most már pompásan megy a teuton idioma; meglehetősen tanulnak, icipicit, mintha kamaszosodnának is; bár ez még korán. Peti most is erősebb, legénykedős, Palya jámborabb és nagy róka; igen-igen kedves nekem mind a kettő. Persze, ha majd el is mennek egyszer végleg; ebből azért mindégre fog maradni valami; s nem minden életdologról lehet ugyanezt állítani.

Magamról kell hát írnom; ezt tetted kötelességemmé. De ha magamról akarsz tudni, kedves - akkor csupa másokról, mindenféléről kell ám beszélnem; mert „ami belül van”, hát az valójában - ugyanaz, ami kívül van. Járok-kelek, dolgozom, beszélgetek, nézelődök és tulajdonképp igen nagyon érdeklődöm. Ez a városka szép, kedves, tiszta, és régies, kikönyöklő-ormú, ónémet házaival, de sokkal vidámabb, mint a Nürnberg-félék; szélesebbek az utcák és nagyobbacska a terek. A környék is gyönyörű, a hegyek közt sokszor jártunk fössteni a nyáron; mondják, hogy Heine is barangolt itt és megénekelte a Wirtsmägdleinokat; az akadémián pedig soká volt Hegel, Schopenhauer meg még sok híres német. De hadd megyek sorba!

A népség itt „fene tisztességes”, ahogy Márisom mondja. Máris itt van tudniillik; sikerült idecsalnom az urát; egy műlakatosnál dolgozik, és szépen keres. Leipzigban a gyárban többet kapott, de itt sokkal olcsóbb az élet, és a felesége is kereshet; általam tudniillik, mert takarít és mos-vasal rám; idegennél meg nem lehetne, azt már csak nem engedhetné meg Johann Puster elvtárs úr! Különben Márisom is beszéli már a Nibelungok nyelvét, csak kicsit furcsán. „Otthon tudom, hogy kacagnának!” de együtt mindig magyarul jól kibeszéljük magunkat, sokat Budapestről, még többet Aranyoskútról. Apám, szegény, beteges; mihelyt tehetem, el is megyek hozzá még egyszer. Márisra visszatérve, ő most gyereket vár, és - gondold csak, éppen ma kért el és vitt haza tőlem egy csecsemő-táplálásról szóló, népszerű magyar füzetet; kiszimatolta, hol van; úgy látszik, ösmeri a könyveimet. A fő ábrándja különben, hogy „mein Alter”, így mondja most már az urát - önállósítsa magát (itt ösien büszke és tekintélyes a kisiparos osztály), s váltig számítgatja, hogy akkor ennyi meg ennyi év múlva „már szavazni is fog”. Nagyon meg van itt elégedve, el se kívánczik többet, de ha majd én elmegyek egyszer Aranyoskútra, van ott egy kocsislegény, vagy dehogy is *legény* már, régen *ember* lehet azóta, ha még el nem itta a rajtavalóját is - na, hát annak izenne majd Márisunk valamit! Csak éppen annyit, hogy neki micsoda jó dolga, meg derék ura van itt, s mennyi világot látott. Már rá se nézne egy rossz kocsisra! Mi az neki?

A népről kezdtem; hogy milyen „becsületes”. Az első impresszióm az volt, hogy a hordár lelkendezve szaladt utánam vasútból-kiszállat, hogy visszaadjon harmincöt Pfenniget, mert annyival többet fizettem, neki az nem jár. Azóta voltam egynéhányszor a rendőrőrszobán, hogy átvegyek valami napernyőt vagy kistáskát, amit a kávéházban felejtettem előző nap, vagy még régebben, akárki megleli, beadja; legnagyobb ritkaság, hogy eltűnjön valami. Postán vagyok múlt reggel, nyolc óra előtt, háromnegyed múlt volt tíz perccel. Az emberek lassankint gyülekeztek, minden türelmetlenség nélkül helyezkedtek el érkezésük rendje szerint. A hivatalnok benn volt már, fel-alá járkált az ablak mögött hátratett kezekkel, egyforma lépésekkel. Végre ütni kezdett: egy, kettő, három; semmi, folytatta a sétát. Négy, öt, hat; - még egyszer végigment. Hét, nyolc; - pont a nyolcadik ütésnél leült az asztala mellé, elvette

az első utalványt, dolgozott szakadatlan, és én tudtam, és mindenki tudta, hogy ez így fog most délig, a tizenkettedik óráütésig. De a délutánja szabad. Arra is gondoltam; ha most én vagy bárki ittlelvő önkényesen változtatni akarna a jogos és törvényes sorrenden, egy később jött előretolakodna - ezek a türelmes, derék emberek felháborodnának, összefognának egy perc alatt ellene, tán megvernék, kilöknék méltó haragjukban. Nem mondhatnám, hogy nem tetszik az ilyesmi az embernek; jobban mondva, hogy nem helyesli, ha egyszer megszokta! Hát ahhoz mit szólsz, hogy egy gőzfürdőben valami bajom volt a vízzel, nem jött elég meleg a csapból, vagy mi; s hogy említettem, a fürdősasszony szomorkás képpel tartotta elém a panaszkönyvet, és nagyot nézett, hogy kinevettem és nem írtam be! Vagy a fiúk tanárai, az internátusi nevelők; te, ezek az urak igazán - amennyire az emberi gyengeségtől telik, *törődnek* ám a gyerekekkel; köztük vannak, figyelgetik, szeretik őket; mintha arra az időre levetnék egyéni életüket, házasságuk, szerelmük bajait, anyagi gondot! Hisz igaz, jó fizetést kapnak, van szabadidejük, és a feleségeik jóra való asszonyok; néhánnyal összeismerkedtem. (Tudom, te nem kedveled a derék és unalmas nőket; pedig jót tesznek az idegeknek, ajánlom!) Sokszor gondolkodom Rizánkra ezekről a pedagógusokról; nincs bennük az ő szenvedélyes önfeláldozása, de kis önmehtagadásokkal, takarékos és beosztott türelmükkel tovább bírják, nem fáradnak el oly hamar és rémségesen, mint ő. - No, hogy még a folklórt kimerítsük, ma jön be hozzám nagy sietve a háziasszonyom, hogy egy kis tévedés van; ő tizenhét Pfenniggel kevesebbet számított fel nekem egy pohárért, amit Márisom tört el takarítás közben. „Ó, a rongyos, a piszlicár, maga-szemetjét is megevő - háborodott fel Máris -, hát nem kap elég prezentet, magyar stikkolást, főstett virágtartót, könyvecskét a nagyságámtól; hát emberség szót vesztegetni két garasé?” Bizony, ha Márisnak maradok véletlen egy-két márkával is adós, hetekig se szól, s ha végre eszembe jut, azt mondja szégyellősen: „Ó, ’isz nem olyan sürgős!” - No, hanem ebből elég is!

„A képet” csakugyan jól adtam el a müncheni kiállításom után, a „Kunst und Gewerbe” vette meg. Ez nagy dolog, mert az árából elég soká élhetek itt az én igényeimmel; de ez a kiállítás emlegetést, holmi dicséreteket a nagyobb lapokban, szóval úgynevezett „hírnevet” is jelentett; és - megrendelést, pénzt. Képzeld, egy nagy bajorországi élclapba is rajzolgatok, s úgy látszik, némi sikerrel; épp tegnap dicsekedtem el Gond Tibornak írván; ő soh’s akarta hinni, hogy „asszony a humor magaslatára emelkedhetik”; hogy tudhat szép csendesen mosolygósan elcsúfolódni. Úgy látszik, ez is megy már; általában, titkán voltam azt hiszem, egészségesebb. Otthon néha azt hittük, nem is élet komplikációk „problémák”, mindenfélét nélkül (nehogy célzásnak vedd!), pedig de jóízűen esik így a munka, az étel, minden apróság s amit látok-hallok. Persze, ehhez a belső jóléthez pár kis évvel öregebbnek kell lenni, mint te vagy Teklám - emlékezz rá, hogy négy esztendő van köztünk; de tán nemcsak ez teszi!

Igen, hát az itteni életem! Legtöbb időt kint töltöm Tannert mesternél a felsőtelepen. Ott van vagy harminc piktorfiú és leány, többnyire kinn is laknak az apró, szép, kényelmetlen házcskákbán; mert többnyire párosan laknak az istenadták; és a városban nemigen kapnának lakást így; engem is rossz szemmel néztek, mikor megtudták, hogy kinn festek; s megkérdezték, törvényesek-e a fiaim? De nem akartam kinn lakni; valahogy elég a művészekből a munkaidő alatt; meg amúgy is hallgatok pár órát idebenn az egyetemen; esztétikára és művészettörténelemre iratkoztam, és (furcsa ugye?) egész komolyan csinálom a tanulást. Sőt esténként is, ha nem vagyok nagyon fáradt, s kávéházba megyek; olyanba, ahol nem a festők, hanem egyetemi emberek gyűlnek össze; főleg a Freistudentek, idegenek, néha magyarok is; matematikusok, teológusok, kísérletiek. Tudod, a művészársaságból elég részünk volt Pesten - igaz?

Most sorra veszem. A telep tehát kinn van, a várostól félórányira villamoson. (Benn az utcákon nem jár villamos, a város akart ugyan építeni a nyáron, de az egyetemiek tiltakoztak; az elrontaná régies szépségét, hangulatát, harmóniáját - mondta a matematika professzora, és igazat adtak neki.) Vagy tizenöt-húsz házikó közt néhány kitűnő műterem-pavilon van ott

kin s a mester lakása. Tannert tudja, hogy leginkább az ingyenatelier kedvéért járok ki, persze, hát büszke is rám egy kicsit, meg - no, úgy hiszem, kedvel is; én őt viszont. Igen komoly, nagy művész és nagyon tisztességes jó ember. Van egy okos, kis, öreg felesége; vénebb nála vagy tíz évvel, de igen szeretik egymást; s egy szép húszéves mostohalánya, aki szintén mázolgat itt. Általában, ezek a kisasszonyok; milyen szegények, buzgók és jóindulatúak; legtöbbször igen jókedvűek, s cseppet se zavarja őket, hogy nem mennek semmire. Néhányan csak másolnak (van a mesternél egy Lenbach meg két régi olasz kép), ezek avval fogják szerény kenyerüket megkeresni. Tannert apó igen türelmes velük, nem bántja őket, sőt néha mutogat nekik technikát igen módszeresen és mindig egyformán; hisz őt azért fizetik, gondolja! Néhányunkkal, persze, egész másképp bánt; engem kivált igen megkülönböztet; de nem ment ebbe bele mindjárt a kiállításom s a nagy kritikák után; őt külön és annál lassabban kellett meghódítani; de most már végleg beadta a derekát; és külön, legszebb műtermét adta nekem; sokszor meg együtt dolgozunk; de sose jöhetnek olyan korán reggel (ezen mindig mulatunk), hogy őt már ott ne leljem kukorikolni az állvány tetején a nagy szivarral s a nagy palettával. Legjobban furcsállom, hogy itt senki sem néz rám görbe szemmel ezért a megkülönböztetésért; ez mégis szép tőlük! Oly kedveskék ezek a kisasszonyok, nagy odaadásukkal, minden különösebb igény, ábránd vagy póz nélkül; csak - mert annyira szeretik ezt csinálni. „Ach ja, dat ist so nett! Ach ja!” és néha nagy ügyességre tesznek szert. „Ja, das Talent dat is’was ander’s!” - mondják jámboran, és örülnek, ha mutatok valamit; a fiúk is, a kezdőbbje; de az ambiciózusabbak, úgy látom, félnek, hogy utánzóimnak ne lássanak vagy bele ne essenek ebbe; ezt meg is mondják, sokszor szándékkal odébbhúzódnak tőlem apró pipáikkal, nagy vásznaikkal, hosszú hajukkal és borsos tréfaikkal. De azt még egyszer se vettem észre, hogy valamelyik mást, mint az *embert* nézte volna bennem; vagy ilyesmit elárult volna; ezek, éppúgy, mint a diákok, sok sört isznak és - tudja Isten; nem terelik folyton a férfiúságuk felé a figyelmüket mindenféle beszédekkel, hangulatozással; a szerelmek is s a közös háztartások oly egyszerűen, inkább kényelmi okokból szövődnek, minden kifacsarás, dráma és cifra nélkül. Hasonlít az egész kicsit a régi, aranyoskúti Zemplén-iskolához, de (ha lehet) még szabadabb és mindenképp *komolyabb* valahogy. Kivált az idegenek, kiszabott idejükkel és számlált garaskáikkal - hihetetlenül mohók munkában és tanulásban. Van itt néhány igazán komoly talentum: két német, egyik amerikai fiú és persze, egy lengyel. Általában meg lehet találni a férfiak közt minden „új” árnyalatot és irányt (sokkal merészebbek a hölgyeknél) - boldog emlékü Céhünk mennyi törekvésére vélek ráösmerni köztük; de tudja Isten, nemigen tömörülnek, pártoskodnak ilyen „művész-rokonság” alapján, inkább aszerint, melyiknek a „Bude”-ja van közelebb a másikhoz, vagy melyik kettőnek közös a barátnője. Azt hiszem, a mester szelleme ez, aki nem szereti a jelszavakat; „az nem a ti dolgotok; csinálja ki-ki ahogy tudja; majd az újságíró urak megmagyarázzák, hogy mit akartatok, és nevet adnak neki!” - A múlt héten csináltam másfél óra alatt egy tenyérynyi színvázlatot, kis kert, nagy eső esik rája; igen megszerettem. Hát nem mindenáron megvette az egyik amerikai? Addig licitált egyre följebb az árral, míg megröstelltem s odaadtam; már viszi is hazafelé az óceánon; a kéthetes luxushajón: „Nha, ich muss ein wenig herüberschaun!” - mondta és megindult, valami kis pörös-ügye tárgyalása van New Yorkban; tíz nap múlva itt lesz köztünk megint.

Három délutáni és két délelőtti órát töltök hetenkint az egyetemen. A két professzor, akiket hallgatok, elég fiatal mind a kettő; egyik a műtörténész, szépen és folyékonyan ad elő, s egész biztosan, kétségen kívül igaznak hiszi azt, amit elmond (most Skopasnál és Lysipposznál tartunk); ez néha unalmas, és az ember azt gondolja: „Mindez oly szép és kész, de mit figyeljek ilyen melegben vagy hidegben; mikor otthon vagy odaát a könyvtárban épp ilyen jól, folyékonyan és biztosan megtalálom és megoldvashatom!” A másik, az esztétikus nem ilyen szép ember; egy suta, pápaszemes, kis görcs, már sokszor rajzoltam őt titkon, az összes professzor-viccekhez jó a figurája; kapkodva beszél, ötöl-hatol, kis fejét, óriás homlokát szorongatja, meg-megijed attól, amit mond, igyekszik hamar felsorolni az összes ellenvélemé-

nyeket és lehető cáfolatokat. Kicsit nehéz megszokni - de a harmadik órától kezdve az ember vele-gondolkozik (mint ahogy ő csakugyan ott gondolja ki előttünk, ott szedi rendbe, hogy s mint van), lassankint minden úgy *kijön*; az ember egész belebolondul, alig várja a következő órát. Engem nagyon meglep mindez magamon; tudod, hogy csak a Novák Ferenc (akkor még ifjú káplánka) előadásait hallgattam életemben, azt is egy lugasban, és úgy, hogy gondolatban rosszkodtam; azt lestem, hogy tetszem neki! Itt nagyon szeretik és ünneplik ezt a kis csúnya professzort, és mikor egyszer akarata ellenére elhelyezték máshová, nagy tüntetés volt, a diákság sztrájkolt, mondják; az istennek se ment senki a helyére-jött másinak az órájára, akit maga őfelsége, a keizer protezsált, míg végre lemondott szegény, s ezt visszahozták nekik. Furcsa, ugye, hogy itt ezeknek a mamlasz sörivóknak (ki se nézné az ember az összeszabdalt ábrázatukból) fontos az ilyesmi! Borzasztó nagyra vannak az ő öreg alma materükkel; szeretik. Bár egy késő este, mikor sokáig elmaradtunk a kávéházban, láttam hazajövet egy pompás söröskancsót, kövért, mint egy hordó a „Hannovera” (Korps) színében; alaposan el volt ázva; ott állt és bámészkodott föl az Akadémia főkapuja előtt; fölített a gömbölyű keze fejével és beledöngte jó „sörízű” hangján a méla, holdas éjszakába „Dieses Gebojde ist mir höchst antüpätisch!” - Nagyon kedves volt, másnap egy jó rajz lett belőle két színben, sárga holdfénnel; címlapnak jön a jövő héten. Hát bizony ezek a német diákok szörnyen lumpolnak (azaz, hogy söröznek, és verik bután az apjuk pénzét), legtöbben valami Korps-hoz tartoznak, jelvényekkel, sőt egyenruhában mászkálnak; hajtatnak néha fényes délben berúgva az utcákon és szabdaltják egymás képét, illetve szabdaltatják a magukét nagy ambícióval; bizony, szörnyű éretlen kamaszok még húsz-huszonkét éves korukban; hol vannak a mi kész, „érett” húszéveseinktől? De tudja az ég; egyszer, úgy a harmadik-negyedik szemeszterben nagyot fújnak, és nekiesnek a munkának - no, hadd legyen „mein alter Herr”-nek (a papájuknak) is egy kis öröme; meg hát ez az igazi hiába; csak előbb: „Man muss sich halt austob’n!” - És becsületes szakemberekké válnak, sőt szellemi munkásokká, sőt, a híres professzorok képén is legtöbbször ott ékeskednek régi legénykedések kardnyomai. - Az üzletek, boltok itt mind a diákság szolgálatára vannak berendezve; egy Korps-sipkás vásárolhat hitelbe egy vagonnyit, a fél boltot elviheti: „Na, der Herr Papa wird schon!...” (de mert néha mégis rajta-vesztenek), örületes drága minden luxUSDolog, holott az élet nagyon olcsó. Mi, az idegenek, készpénzzel vásárlók átrándulunk mindig a szomszéd városba, ha ruha kell vagy szappan meg hajkefe. Igen, itt csak a külföldi diákok takarékosak - a németek mintha nem ösmernék a koldusdiák fogalmát, az alacsony sorból magát koplalva felküzdött; kivált tudományos pályára leginkább jómódúak fia megy. Minek is küszködne a lakatos- vagy asztalosfiú, mikor az apja üzletében maradva épp olyan tisztelt és tekintélyes, épp olyan büszke lehet; hogy is mondjam, úgy látom, itt jobban el vannak már igazodva a társadalmi osztályok; a laboratórium-szolga-fia nem vágyik egyetemi tanár lenni; hisz apja, nagyapja is szolga volt, abból szereztek házat, vagyont, böcsületet, és mindenki ösmeri, süvegei őket az utcában. S látnál csak egy-egy nagyhírű Geheimrat professzort, akinek a könyvét Jokohamától New Yorkig a világ minden egyetemén tanítják, és tíz rendjelt magára akaszthatna; hogy jár az utcán, milyen kis lomposan, totyakosan; ma figyeltem épp egyet a téren; hátulról meglátta egyik tanítványát, utána szólt, karjába akaszzkodott, és hallgattak tovább együtt; a kávéházban ülők megmondták az út másik oldalán, hogy most miről beszélget vele; mert tudta mindenki, hogy „miről dolgozik” éppen az a diák. Általában „so liebe alte Trottl”, ezek a nagyhírű tudósok mind; csöppet se „érdekesek” úgy pesti értelemben. A világ egyik legnagyobb matematikusának például a gramofon az egyetlen, igazi, szívéhez-nőtt szenvedélye; a tudományt csak úgy hivatalból űzi. A nagy jogtudós egész nyáron bicikliz a hegyek közt, a biológus meg Itáliát járja, és képeket gyűjt. (Ez engem is megfogott már, bemutatkozott, összehozott a lányaival; az egyik már öregecske, és szintén mázol Tannernél.) Igen, az orosz barátom mondja (a legszelídebb forradalmár; de ezek is mindig általánosítanak, filozofálnak, mint - egynémely pesti társaság!) - ő azt tartja, hogy a talentumnak a természetében van, hogy „ausgefallen” valami; egész külön-

váló a „psziché” egyéb oldalaitól; gyakran van együtt élehetlenséggel, korlátozottsággal egybekben; de sohase „érdekességgel”, személyi ragyogással, jelentőséggel! Érdekes, ugye? De épp olyan „übereilte Verallgemeinerung” (a tanárom szavajárása), mint ezer más erről szóló. - Hanem legjobban mégis egy-egy magyar fiú van oda ámultában, ha ide elvetődnek; nem győznek mesélni nekem a kávéházban. Hogy itt a professzorhoz „csak úgy” be lehet menni, hogy nem is kell méltóságosuramozni, hogy itt a beiratkozás meg van két perc alatt, hogy itt mindenki maga hozzájut eszközhöz, anyaghoz meg mihez! Két pesti jött ezidén vegyésznek, de elkésték a félév kezdetét. „No - mondja a tanár, mikor bemutatkoznak -, majd előbb átveszem kicsit az urakkal az eddigi, négyheti „anyagot”, hogy aztán velünk haladhassanak; válasszanak egy délutáni órát hetenkint, ahogy kényelmes, én úgyis mindig itt vagyok!” S elmutogatott mindent szépen kettejüknek; persze, hisz ő „úgyis” ott üldögél, babrál, dolgozgat folyton a laboratóriumában. Egyszer, hogy éppen behozták a kis gyöngye kávéját egy szelet kenyérrel; önekik is hozatott hazulról kávé; épp olyan rosszacska, épp olyan szárazka kenyérrel. (A kenyér itt mindig tegnapi tudniillik; a frisset nem is árulják a pékek, elteszik szikkadni másnapra; mert úgy se venné egy háziasszony se! Hisz a friss, puha kenyér oly hamar fogy!)

Az én művészetkedvelő biológusomnál voltam különben egy nagy vacsorára is hivatalos, még a nyáron, az Akadémia ünnepén. Délelőtt ő tartotta a szokásos, nyilvános előadást, nagy közönség volt, a városka összes úriasszonyai, tiszték, hivatalnokok, piktorok a telepről. „Die Probleme der Zelltätigkeit” volt a címe a felolvasásnak; s egy és háromnegyed órán keresztül, a veszett hőségben néma áhítattal ülték végig az egészet; utána felvonultak egyenruhában a korporációk, a professzorok a dékánnal talárban; torkuszasakadtából biztatták azt a bizonyos örséget a Rajnán, kardot rántottak; majd: „Vi-ivat Aca-demia, vi-i-vant profes-sores!” - s öregurak sírtak a zsebkendőbe, hogy valaha ők is... Igen, azt mondják, ezek a diákszövetségek őrizték meg hajdan a gondolatszabadságot, a tradíciókat; ők csinálták meg a szellemükkel Nagy-Németországot; - szóval, tisztelendő múltjuk van. De a vendégségről akartam mesélni. Vajon nem unsz még? Hja, te akartad! Iszonyú kedves, kényelmes, biztonságos egy ilyen sültnémet társaság; az ember tudja könyv nélkül, hogy mit kell és mit lehet mondani, kérdezni; csak semmi „érdekeset”, eredetiest, zavarbaho-zót, egyénit; de nem is repkedő, könnyed, szellemes társalgást; hanem előírt, tradíciós, derék „beszélgetés”-t, amelyet jó lélekkel mondhat egymásnak akármilyen két vadidegen. „Bei ihnen tanzte man nicht so?” - kérdik a selyemruhás professzornék. „Ack-ja! Jaa! Schön! Dat ist nett!” - és így tovább. A meghívón rajta, hogy mikor kell megjelenni (két perc különbséggel ott is van mindenki), hogy mit kell felvenni és mikorra rendelendő a *kocsik*. (Akkor aztán ismét két perc búcsúzás után kiürül a vendéges ház; a kocsiból még látni, hogy oltják le a villanylámpákat; minek fogyjon hiába?) - De azért csupa tapintat és jóakaró illendőség a tónus; a két japán például tájékozatlanságból fehér-csikos, nyári nadrághoz vette fel az előírt szalonruhát; egy megjegyzés se volt erről. Sőt, rávették őket, hogy énekeljenek nemzeti dalokat. Néhány hősi éneket adtak elő. - Ó, ez a muzsika! Valami állatias, félelmes és groteszk; egzaltált malacsivítás, idvezült számárbógés; biztos, hogy *van* szépsége, de nekünk hozzáférhetetlen. És senki jelen volt el nem mosolyodott; mindenki gratulált, el volt ragadtatva; nagyon tisztelem érte őket.

Ezek a kis japik a szomorkás gyerekfejükkel igen kedvesek általában; félénkek és bizonytalanok, igaz, de csak azért, mert soha nincsenek tisztában vele, hogy „mi itt a szertartás, a szokás”, hogy például egy szíves meghívás egy sétára, asztalunkhoz-ülésre szólítás nem „csak formáság”-e, melyet tán halálos neveletlenség itt *elfogadni*! De hátha éppen visszautasítani nem illő? Az egyik kinn volt vagy kétszer a telepen, legkedvesebbnek „mégiscsak a művész-társaságot” találja Európában; szóval, alkalmazkodó - én vettem tőle egy telirajzolt rizspapírdarabot (de szép!), összeösmarkedtünk, néha leül a „nemzetközi” asztalhoz, ahol én főnökölök - de a harmadik mondatnál végleg kétségbeesik; mit is kell egy európai nőnek „ez után” mondani? A másik, az még vadabb; az patológus; a hazájában főttörzsorvos, katona, részt vett

a háborúban; sebesülteket kötözött egy hajón; itt úgy néz ki, mint egy beteges, okos szemű kisdíák. A professzoroknál hallottam nagyszerűket felőle. - Valami preparátumon dolgozott, három hónapon át örült szorgalommal; egy szokatlan és érdekes „Geschwulst”-ot (nem esküszöm!) vagdosott fel hajszálvékony metszetekre, öntötte, fagyasztotta, szárította (vagy tán mindezt megfordított sorrendben), végre hatszáz ilyen kis valamit megfőstett, mindenfajta sejtet más színnel, dupla üveglap közé zárta egyenkint; s akkor - végre, végre - másnap reggel boldogan el akarta kezdeni a „vizsgálatot”, mikroszkópba tenni, megkukucskálni, kisütni, hogy micsoda vagy mitől támad, vagy mitől gyógyul s a többi. - Hát, uramfia, van abban a laboratóriumban is egy *kisasszony* (mert azok mindenhol vannak és „nőies kézügyesség” címén ők törik a legtöbb műszert, üvegcsövet, humit!) - az a kisasszony benyúl valamiért a szekrénybe, rakogat, összetéveszt, mérgeledik; végre szerencsésen földhöz vágja Ivaszki barátunk egész holmiját, porrá zúzódznak a hártyavékony üveglapok, szétmegy minden, elkeveredik, semmivé válik; - három hónapi munka. A kisasszony kétségbeesik, dagadtra sírja az orrát; mindenki a teremben értesül a bajról, és szorongva várják, lesik a japánt. Mi lesz, mit fog szólni? Tán elájul. Tán átkozódik és sír. Tán nekiront a kártevőnek bosszút lihegve. Tán abbahagy mindent megtörve, reményevesztetten? - Végre jön; benyúl, lát mindent; elsápad; a következő percben pedig ott ül megint az apparátus előtt - kezében a daganat (hálistennek) meghagyott s valami lében konzervált *másik fele*; már kezdi is, már csinálja is - rögtön, az egészset, újból, elülről! - Hát ez imponált nekem; úgy nézek azóta a kis sárga tudósra, mint egy szentre, mint egy félistenre. Mik vagyunk mind erkölcsünkben öhozzá képest? - De a professzor nincs így elragadtatva a fajtájától; azt mondja, mind így buzgólkodnak, ilyen képtelen energiával; de „es fällt ihnen nichts ein”! A hazájuk ideküldi őket igen szép stipendiumokkal, azért valami nyomtatott írást, közleményt illik felmutatniuk; hát dolgoznak, iparkodnak, össze is hozzák a „cikket”; közben hasznos anyaggyűjtők; de azért ritkán kerül ki tőlük valami „új, értékes, összefoglaló vagy termékeny gondolat”.

Valahogy ilyenformák (ez is az ő véleménye, nem az enyém!) a nők is; de sokkal kevésbé komolyak és hasznosak. Az öregúr hite szerint teljesen reménytelen, haszontalan, bosszantó és fölösleges nemünk szereplése a tudományos pályán; viszont a művésznőket - jelenti ki nekem nagy udvariasan - módfelett becsüli. (Eszembe jutott, hogy még odaát Tannert mesternél is meg kellett viaskodnom jó ideig az előítélettel, hogy: „Schon wieder a’ Fraunzimmer-talent!” Ő viszont a tudományban inkább látja helyünket! No, az egyetemi nők itt (a németje) igazán elég szerények pedig; szinte bocsánatot kérnek a létezésükért, buzgó és művelődni vágyó vidéki tanítónők, hajadonfőtt járnak az utcán, minden kurzust látogatnak, nagyon kifogástalanok, és ők is azt mondják: „Ack-ja! Wi nett!” A magyar fiúkat különben folyton azzal bosszantják a többiek a kávéházban, hogy miért néznek a magyar férfiak olyan „furcsán” a nőkre? Miért fordulnak meg az utcán utánuk? „Önöknél talán egész máshogy néznek ki a hölgyek? Talán igen különös és eltérő az öltözetük?” - „Igen, csakugyan egész különösek!” - mondja némi kesernyés gúnymosollyal az egyik orosz; aztán észreveszi magát, bocsánatot kér (én persze kivétel vagyok), de volt itt is tavaly két pesti nő, Weisz Sarolta az egyik, a másik Hajó Kornélia. „No, *azért* azok egész tisztességes nők voltak!” - igazítja ki elpirulva a társa.

De furcsa is, hogy amit én így mintegy magyar nyelvgyakorlatul ideírkálok neked, azt te tán el is fogod olvasni egyvégbe; kitelik tőled, Teklácska! (Különös lehet írónak lenni!) - Nos, akkor még arról világosítják fel, hogy mindezek után mégis - ne hidd ám, hogy itt aztán minden fenéig komolyság, érettség, alaposág. Van azért itt is szélhámosság; s vannak dolgok, amik gyanúsak nekem; - hát persze hogy vannak! Valamelyik nap jártam egy igen különös kísérleti laboratóriumban, és „szubjekt” voltam egy kisasszonynak, akit itt „Fräulein Zukunft”-nak csúfolnak, mert azt szokta vallani, hogy az ő ifjú tudománya a messze jövőnek dolgozik. Belerakta a fejem egy kényelmetlen és ravasz gépezetbe, lesötétítette a termet, hogy

csak egy pontból jött valami rejtelmes, kis fény; ott aztán erősen megvilágított számokat és egyéb maskarákat táncoltatott le szédítő gyorsan a szemem előtt; végül megkérdezte, mit láttam, mit jegyeztem meg? Később tudtam meg, hogy a felfogóképességem - szóval az értelmességem mérte le így roppant egyszerűséggel és pontossággal. Bizony, nagyon szégyelltem magam, semmit sem tudtam - hisz folyton arra kellett gondolnom közbe, hogy vajon mi fog történni, mi nyomja a fejemet hátul, és hogy mozgathatják olyan sebesen azokat a fényeseket. Még az is eszembe jutott, hogy vajon igaz-e a csúnya kisasszony szép, szőke haja? De a szótagokból kettőt se jegyeztem meg. - A két fiamat is kérte „alanyul”; hogysisne! Sőt, bosszúból megrajzoltam őt, azzal a tréfával kapcsolatban, amit egyik rossznyelvű (magyar) fiú mondott róla, hogy egy nap búsan járt fel-alá a „műszerei” közt és panaszkolt: „Ach, wenn sie wüssten, wie schwer es ist ein Kind zu kriegen!” - a kísérlethez tudniillik. - S ha már a rosszkodásban vagyunk, van itt is valami olyan Margot-szalon-féle társaság, de itt „tudományos” üléseket tart és szép neve van; az orosz azt mondja, ő járt köztük, sőt előadást is tartott az ő nyelvükön, úgy, hogy minden főnév után ezt tette: -haftigkeit, s nem vették észre, hogy nem közlünk való. - De tréfán kívül, tudod, a sarlatánság itt, ha van is, mert van mindenütt, megmarad a maga határai közt; valahogy különválnak minden nagyobb „harc” és üldöztetés nélkül; egy kézlegyintéssel elintézik ott, ahol kell.

Tekla, Teklám, te ugyan megjártad a „sorsom” után való érdeklődéssel; mi mindenen kellett türelemmel keresztül olvasnod magad! Már abbahagyom; hisz így eltartana ez három kötetten át; de most legalább megtudtál-e erről a „Sors”-ról valamit? Nem? Tán én sem; de félem és respektálok a nagykezdőbetűs szavakat. Ha még folytatnám, száz oldalon, csupa ilyen mindenféle aprót írnék; én valahogy egészen benne vagyok abban, amit körültem látok; amit magamhoz ereszték. Hogy mi történik így a „művészet”-tel? - kérded. Tudja Isten, Tekla; idáig még ment az is; sőt - valahogy most igen zavartalanul. Az ember tán eleget élt és érzett és reagált egy bizonyos korig; azontúl már abból élhet, és nincs szükség tovább személyeskedni, „tegeződni a dolgokkal”, ahogy te írod! Vagy tán beletanul „az ember” idővel, hogy így is látni tudjon (erősen, igazán), ha distanciában marad, három lépést; ha nem áll bele térdig a dolgokba. Ha nem vérzi meg magát szándékosan még a szépséggel is (nem célzás!), csak hogy sikoltania kelljen és művészetet sikoltozzon! Nem tudom, érted-e, hogy mit akarok; én aztán igazán nem vagyok író, azért abba is hagyom. Lehet, hogy ez is csak átmenet még; megpihenés, közbenső állomás, mint a többi! Vigye az ördög - az ember még mindig nem elég öreg, hogy be legyen biztosítva!

Az otthoni híreidet köszönöm. Persze hogy érdekelnek! Én is váltok néha levelet Gond Tiborral; a kis Farkas is írt nekem Bodrog-Majtényből. Utoljára említette, hogy „Szinnay Gábor úr” volt ott a grófjánál vendégségben; ő is a kastélyban ebédelt, és (írja némi szelíd iróniával) egész idő alatt a művészetről volt szó, s ő mindenben igazat adott az uraknak. De a kis felesége meghízott és „nagyon drága”. - Hát még kiről mondok hírt! Idekinn most sikerei vannak Sonntag Viktor magyar festőnek, néhány képével, amit a Kunstschauban állított ki; azt írják a „művészi fejlődés új és jelentős fokára hágott”. Szó van róla most, hogy együtt állítsunk ki még a télen Berlinben. Csak az én öreg Tannertem nem barátja a sűrűn szereplésnek.

Hazamenni? Hogyne - azt hiszem. Nem tudom nagyon kimagyarázni - nekem nincs „földem” csakugyan; de azért valószínűleg én is haza fogok menni; hogyne - ez nem is igen lehet másképp! Az ember valahogy „haza”-dolgozik itt is, akárhogy tagadná; mint a nagyvárosba került vidéki még soká a provinciája számára él: hogy otthon mit szólnak majd hozzá! Tudja Isten! Egyelőre még dolgozom van itt. Ti mikor indultok? Mert már látom a leveleden, a kívánczóságon, hogy nemsokára. Talán viszontlátjuk egymást. Nem kerültök erre? Nem ijesztlek vele, hogy: „majd szóval többet! - talán szó nélkül többet, ha szívvel megölelhet igazi, régi híved, Rosztoky Évád.

Itt az omnibusz-állomás!...

Jön is egy kocsi, de zsúfolt, elöl is ülnek; semmi. Vár az ember a következőre. Nem jó az a nagy sietség!

Rosztoky Éva nem is siet. Tegnap bevégzett valami munkát; csak nem kezd rögtön másikba? Kicsit lóg ilyenkor az ember; olyan szép, napos, kora tavaszos idő van. Hogy ezt soha meg nem lehet unni; pedig minden évben ugyanaz, ugyanúgy jön; jó dolgunkban, rossz dolgunkban - s tán még nem is a mi kedvünkért!

Szomorgós útra szánta volt el máma magát; benn járt a klastromban Theodóziánál, hogy megtudakolja tőle a szegény apjuk betegségének, halálának bús részleteit. Nem tudott eljönni halálos ágyához; még a temetésre sem; Palkónak kanyarója volt éppen odakinn Kirchwaldban; nem hagyhatta idegenekre.

Rosztoky Kázmér, a hajdani csúfondáros fiskális bizony megváltozhatott nagyon utolsó éveire; furcsán ijedező, néha zsörtös, néha érzékenyült kis öreg lett, nagyon iszogatót a végén már; és mikor a májbaja végleg elővette - elbetegeskedve, megalázkodva az apacalányának írt, a pesti fejedelemasszonynak; az ő kórházába vágyott, hogy „tulajdon vérének, kedves gyermekének istenes kezei” ápolják. Szegényke, hogy összezsugorodhatott, megzavarodhatott hajdani mivoltában; hisz sohasem kedvelte Lulut! De most égi vigasztalásra szomjazott, reszketve félt a haláltól, a halál utáni bizonytalanságtól; megsimuló, juhádzott báránya lett az anyaszentegyháznak; visszaemlékezett Istenben boldogult jó hitvesére, s bocsánatot kért tőle mindenért. A kórházban megoperálták, de egyre rosszabbul lett, s kívánta a halotti szentségeket. Milyen rég nem áldozott, maga sem tudta már; vakon, megkérgesülten merült el e szegény lélek a bűnben; de hogy a földi hüvely még életében oszlásnak indult rajta, meglágyult, mint a viasz, és kész lett befogadni a malasztot. Így dolgozza meg az Úr kegyelme azokat, kiket földi elmének megfoghatatlan irgalmú akaratával bűneik közepette is eljegyzett az üdvösségnek!... Rosztoky Theodózia elmondta, hogy maga méltóságos Novák Ferenc püspök úr is meglátogatta egyszer a nehéz beteget, és lelki vigasztalással szolgált neki; de akkor éppen a láz hatalma alatt volt, és azt a boldogtalan, bűnös asszonyszemélyt, házvezetőnőjét emlegette folytonos káromlás és szitkozódás közepette, majd meg szelíden, engesztelően; s (Isten bocsássa meg!) ekkor már összetévesztgette e méltatlan nevet minduntalan idvezült felesége, tisztelt emlékü édesanyjok nevével (persze, csak öntudatlan lázálmában, melyben vétkezni nem lehet). De ma már bizonynyal együtt vannak ők az örök boldogságban; a szentéletű apaca ebben nem kételkedett; hisz azóta már két teljes búcsút ajánlott fel üdvéért.

Éva nem mondta el neki, hogy e napokban járt nála egy negyven év körüli, beteges, siránkozó kis nénike, szürke liszter-ruhában, eberlasztig cipőkben, panaszkolta, hogy nem volt miből a temetésre feljönnie (tán úgyse engedték volna oda) egy kis segítségért esedezett. A rendőrség lepecsételte volt az öregúr lakását Aranyoson, ezerkétszáz koronát letek egy rejtett fiókban, majd mind aranyban, a bútort elárverezik, s „hivatalosan” értesítik majd leányait; a két örökös, kik elmulasztották a jelentkezési határidőt... S „Pemete”, ez a „bűnös asszonyszemély”, ez a ledolgozott, tehetetlen kis féreg ottmaradt árván, koldusan a „megfoghatatlan irgalmú” ég alatt. Éva ellátta, ahogy tudta; hivatalos formában neki ajándékozta a „hagyaték” őt illető felét; (a másik fél a zárdáé lesz, oltárpárna készül és mise mondatik belőle) és valami segély kieszközlésén fárad most számára; talán a *Jövendő* útján valamelyik Páholytól sikerülni fog.

...Most azért mégis tavasz van, édes és langyos napfény; s a terhes öregség még oly messze! „Akkor majd *nem én* leszek az, aki meggörnyed, aki hunyázik és könyörög a kis életéért; egy *más valaki* lesz az; idegen a mostani magamtól, bár a nevemen fogják hívni!” - ezzel vigasztalta magát; az égbolt nevetett, minden oly friss volt megint, kimosdódzott és eleven; a házak,

a boltok, a kocsik, a mosolyok. Az ócska, sárga jármű oly vidáman, biztatón döcög elő az Andrassy útból, kifordul most; lassan cihelődik idebb. „Én megmaradtam!” - int biztatón a messzeségből hazatértek; - annyi minden megváltozott itthon azóta, emberek, gondolatok, iparkodások, szövetségek; a jó öreg budai konflis olyan, mint volt; egy hű, régi cseléd, aki hazavárta.

Itt az állomás! Ha az ember előre kapaszkodik, a bakra, az öreg kocsis mellé, jó levegőt szívhat, és messzi, magasból nézheti a világot; a szép Dunát, a zsendülő zöldű hegyoldalt odaát, a tavaszi eget, a vidám hajócskákat, a szaladó embereket. És ha meglátja valami régi ösmerős? „Szemük fényesedjék!” Ennyi különködést már megengedhet magának Rosztoky Éva!

- Jó estvéket kívánok, nagyságám!

- Adjon Isten, kocsiska!

Ösmerősök voltak. Két hét óta, mióta itthon van és elrendezkedett, naponta így furikol Pest-Buda közt ügyes-bajos dolgaiban. Azelőtt kocsiba szokott ülni; de odakinn megszokta a takarékoságot ilyen külsőségekben. A villamosnál meg jobb, nyugtatóbb ez az öreg szerző; kivált így! Az ember látja a lovakat... mint gyerekkorában, mikor a bakra ülhetett falun; s érzi, mint akkor, a kocsis jó kapadohány-szagát.

Mostanában a maga dolgain kívül a fiúk ügyében mászkált sokat; kijárta elhelyezésüket egy jobb internátusban; s hogy ne kelljen veszíteniök e megszakított iskolaévet, hogy vizsgázhassanak. - A napokban kijönnek húsvéti szünetre; ennek előre örül. - Még nem tett látogatásokat itthon, csak Gonddal volt párszor, tőle hallott az emberekről. „Ha mindenki úgy megöregedett, összement, mint ez a jó Tibor szegény!”... Vagy csak neki tűnik úgy? Hisz nem volt pedig oly sokáig távol: csak tán megszépült képét vitte magával, idealizált emlékét őrizgette volt egynéhány kedves arcnak!... Vajon hogy lesz most, hogy bírja az itthoni levegőt megint? Odakinn azzal búcsúzott tőle néhány embere, hogy visszavárják. Ki tudja; semmit se mondjon az ember!

- Kell az újság, kocsiska?

- Hogyne, megköszönöm instálom, ha már ki tetszett olvasni! Szeretem ezt a *Jövendő* nevűt, mert nagyon igazat ad a népnek!

Már hallgatag szerződésük volt, hogy a kis dohányra valón kívül megkapja az öreg a retikülből a kiolvasott napilapot is. Cserébe elmesélgetett Évának lassú, vártató tempóban a lovairól, a korokról, az erkölcsokről; majd elmagyarázta, mint származik fel lassan az egész Székelyföld, az ő hazája Budapestre. „Feljön, instálom, valami odavalósi uraságnak rokonival egy cselédleány; csalják, hogy itt minő nagy a fizetés, minő szabad a flangálás, rosszaskodás! Két hónap múlva már felisztikéli a lejántestvérjét, barátnéját; feljön a kedvessök az omnibuszhoz, mint én la vagy harminc esztendővel ezelőtt (való, hogy én ugyan a katonaság után rekedtem itt valahogy!), de most mán, tudja az átok, ahány lóvakaró fattyú van a Társulatnál, mind székely, mind megösmerszik a csóré pofájáru. De a leányféle is instálom, kivetközhet ahogy akar, vehet bukjelszoknyát - az én szemem meg nem csalja; a fejit, egye meg a fene, azt nem tudja megcserélni!

Megálló... Éva hallgatta félfüllel, bólintott rá; közben jólesően szívta a nedves, esős levegőt, a folyó friss leheletét hozta a szél már s bizonytalan, gyengéd rügyillatokat odaátról. „Milyen jól magamra vagyok!” - gondolta egyszerre váratlanul; s valami nagy megkönnyebbültséget érzett. Minden dolog ösmerős itt körülte, a paloták, a hidak, a hegyek; emlékszik a víz tavaszi színére, a mohos sziklákra, a Várra e finom, tavaszi párák fátyolába burkoltan, a szent püspök gigászi mozdulatára, amint feketén válik ki a rózsaszín égből, csak nagy keze fölemelt keresztjén ragyog vakítón az alkonyodó nap sugara. De volt idő... régen, hogy ezek a dolgok, látványok fájni tudtak neki!... Mennyivel jobb most. Milyen szabad!

Csendes ütemben jártak át gondolatai sok mindenre, néhol csak alig érintve múltakat, régi, elmaradt állomásokat. Igen... tulajdonképp sok életvidéket bejárt, sok marasztó tanyát szándékkal elhagyott, továbbment, „lerázva saruiról a port”. Riadva és szégyentől űzve menekült-e vajon valamelyik stációról... kifosztva és reménytelenül megkisebülve; úgy, hogy ne ő hozott volna végül is magával valamit mindenből; - titkos anyagait *önmaga építésének?* - Nem, ebben az órában világosan érezte, hogy nem! - Hogy elmúlásokból és felhagyásokból, próbából és tévedésből, könnyezésből és vállvonításból - mégis diadalmasan hozta ki *önmagát*. Hogy nehéz időkön is, zavaros és süllyedő közdolgokon át, a körülte élő szocietas annyit emlegetett - omlása közepette is, ő, az egy meg tudott állni! - Tudja Isten, mi volt az érdeme? Tán hogy minden túlzás, szédelgés, színjátszás, erőlködés távol volt az ő egészséges ösztöneitől; hogy hiúsága sosem nőtt összhangbontóvá; hogy akarta és kedvelte magában a józan emberséget; s a „letérés”-ben nem látott semmi vonzón érdekést. Tán csak mert mindenért meg akart dolgozni; szerette a rendet és kölcsönösséget az emberek közt, és őszinte volt a tetteiben! - Bizonyos, hogy élete fölfelé haladó élet volt mindaddig, és saját vonalában maradt. Ez az élet rég nem volt kínos számára; nem volt örök-izgalmú, lihegő kapaszkodás, sem stagnáló megbánás soha vagy tépelődő célkeresés; ideges erőszakolása valami metafizikai rendeltetésnek, kívülünk-lévő értelemnek. Bár nem sikerült semmit megfejtene, s minden ilyenről régen és könnyen lemondott; feltétlen biztossággal érezte, hogy minden törvényszerű; de neki csak önmagára s övéire van igazi gondja, és ez tőle és mindenkitől elég. „Ha mindenki szépen elvégezné a dolgát a világon, akkor az összességben is jó menne minden magától, és nem kellenének szónoklatok!” S hirtelen erős hálával gondolt rá, hogy az élet tele van a létezés természetes és egészséges örömeivel; hogy a világ mindenestül mégis szép, s az életet leélni mindenesetre érdemes!

- Adj Isten, Zsuzsi néne! - szólt le a kocsis vidáman egy piros arcú, mosolygós, kerek kofának a Kígyó téren. - Na, sokat árult máma!

- Segíthet a Jóistenke! Jut is marad is! - hunyorgott vissza rá a kerek, derűs arcából két körülhízott, apró, csillogó, kék szemecske. Éva ösmerte már a kocsis elbeszéléseiből e kis néni egész életét; mindennap jobban kedvelte, s ha csak lehetett, vásárolt tőle; így, lenyúlva narancsaiért, az omnibusz bakjáról; hisz mindig Zsuzsi néne asztalkája mellett állt meg; bár az állomás kicsit odébb volt. De ő gyümölcshéjjal, alja-áruval szokta traktálni a lovakat, s az okos cocókkal senki se bírt volna; ösmerték, melléhúzták a kocsit, és várva, kérve néztek kövér, barna kezére. „Úgy-úgy! Nye-nye, kedvesek!” Éva emlékezett, milyen elandalodott képpel beszélt a kis gömböc asszony minap valakinek a gyermekeveiről. „Egy gyönyörű szőlőben, egy grófi szőlőkertben nőttem fel én; ott volt vincellér az én apám! Aj, micsoda gyönyörű szép virágok nyiladoztak ottan ilyenkor!” Éva rámosolygott; azzal az örömmel, ahogy tán csak festők tudnak nézni látnivalóra. A lámpaoszlop tövében, kis kerek nádszékén, kerek szoknyái és keszkenői közt milyen tömören ült ott, kivirító, tán picit italos képével, pompás, ragyogón-sárga gyümölcseivel! A sugarak már ferdén estek alakjára, rózsaszínűen, de oly elevenen... Ó, nagyon, nagyon is érdemes élni!...

„Megtelt, kérem! Nincs több hely! Tessék talán előre a kocsishoz; egynek még lehet!”

Egy férfi sietve tett néhány lépést, megfogta a korlátot, és kissé ügyetlen mozdulattal próbálta feltenni bal lábát a hágsóra, akkor látta meg Évát; visszalépett - habozó, bizonytalan félmosollyal. - Vajda Róbert volt.

- Tessék csak!... Nem akar mellém ülni?

- Dehogynem... hova gondol?

- Hát jöjjön hamar, mert indul! Segítsek?

- Köszönöm, még nincs rá szükség! - nevetett a férfi, és túlzott könnyedséggel hágtott fel hirtelen. - Egyébként kezét csókolom!

Éva kezét nyújtott. Rendesen, tartósan nyugtatta a férfi tenyerében; nyílt és vidám, ártatlan iróniával. Csakugyan olyan kedvben volt éppen; legszívesebben jó nagyot, őszintét kacagott volna ennek az embernek a szemébe; de nem bánta volna, ha az is vele nevet. Miért is ne? Ám Vajda Róbert feszélyezettnek látszott. Férfiak nehézkesebbek ilyenkor; meglepte az Éva látása váratlanul, annyi idő után, hirtelenében nem tudta meglelni az ideillő hangot. „Hogy kerül ide?” - kérdezte végre kissé ügyetlenül, bár ez oly szokatlan volt nála.

- Budán lakom, és mindig előre ülök az omnibuszon, mert itt kényelmesebb és mulatságosabb... Itt néha érdekes dolgokat hall az ember. Nem látta az imént Zsuzsi nénit?

- Ne-em! Ki az?

- Gesztenyéskofa a Kossuth Lajos utcán. Tavasszal narancsot, cukrokat árul, nyáron egyéb gyümölcsöt. Mindenki vesz tőle a jó, tréfás beszédjéért; tudja Isten! Hat órára ő már megy haza üres kosárral; mindent eladott. Megkeres naponta hat koronát.

- Igazán?...

- Úgy bizony! Vasárnap pedig soha ki nem ül árulni; megy ő a templomba, azt mondja! Van egypár száz koronája félretéve, aztán nem is öreg még; alig több ötven évesnél. Én bizony nem tudom, kocsiska, ne gondoljak-e valamit?

- Ötvennégy esztendősnak vallotta magát! - ment bele az öreg, félrébb tolva a pipát. - Ügyesnek még ügyes, nem mondhatok rá semmit! Van minálunk egy kalauz, az is özvegy, mint én, igen, egyidős is, hatvan felé, az kérette is, tavaly. Nem megy biz ő, azt mondja, minek? Azt a kis pénzt hogy odaadja? Megvan ő így magának kényelmesen. - Hát jó! Vót neki egy fogadott lyánya, vele lakott, két nagyocska gyereke a lelenházba. Az is már több vót harmincnál, a menyecske. Hát a vén bolond nem ahho' pártok? El is vette, ma is vele él. De az öreggel jobban járt volna, mer' amaz ugyan nyámnyula! De a pénzt egyszer majd csak ráhagyja az öreg, csak győzzék kívánni!...

A hídon kocogtak végig. A víz magasán állt; tavaszosan, frissen hömpölygött a nagy folyó, s az este gyengéd pirossá táncolt mozgó, eleven tükrén. Évának rémlett, hogy most *emlékezni* illenék; arra gondolni, hogy hat vagy hét évvel ezelőtt, éppígy, tavasszal, együtt jártak ők végig a parton, fel a távoli hídig vagy a budai, kertes, ódon utcák során; és hogy akkor milyen más volt!... De semmi különösebb érzés nem támadt benne e gondolatnál. „Arcban nem is igen változott pedig!” - tűnődött, és lopva figyelte. Ugyanaz a szép, sápadt homlok, a sötét, okos szemek, az angolosan nyírt bajusz... S az erős, fehér keze a kék erekkel - milyen különös, nagy hatással volt rá akkoriban!... „Vajon ő milyennek talál engem?” gondolta egy percre, de igen felületes kíváncsisággal.

A budai hídfőnél egy suhanc kifogta a segítséglovat.

- Tudja-e - magyarázta az asszony érthetetlen gonoszítás, zavarbাহozó szándékkal -, hogy ezek a gyerkőcök mind csupa székelők? A kocsiska mondja; de csak rá kell nézni a képükre különben is! - Csúfondáros, oktató, mesélő hangon beszélt, ahogy gyerekekkel szoktunk mikor a figyelmét akarjuk elterelni, és kihúzni vele az időt. A férfi észrevette, de sajátságosan, nem volt mersze, vagy hozzávaló kedve tán, hogy felvegye a csatát, hogy visszagúnyolódjék. Vagy tán érzett még valami kis pietást?

- Nagyon érdekes, valóban! - mondta fanyarul, mosoly nélkül. - De én most kiszállok a túlsó oldalon. Kezét csókolom!

- Csak ennyi volt az útja, a hídon át? - álmélkodott Éva, és a szemébe nézett. - De igazán, nagyon örültem! Viszontlátásra másszor is az omnibusz-bakon!

Illetődés nélkül nézett kicsit nehézkes lépteit után. „Az alakja csakugyan megköpcösödött a kis öregnek!” - gondolta mosolyogva. Az omnibusz tovább haladt.

A szép, sziklás hegyoldal mentén, a felszabadult forrás nedves barlangja előtt. Feljebb a sötét bronzpüspök emeli fenyegető ököllel a város felé ragyogó érckeresztjét. Ó, ez a város; „az éhes város, a mérgezett város!” ahogy szegény, megboldogult költőfiú, Berei, mondta. Hol van a fertőző anyag, a rothadás-gomba - a levegőben vagy a kövezet burka alatt -, amitől itt oly veszett gyorsan, magától bomlik, széthull vagy összeesik minden szép, jó, nagyot ígérő kezdet? S honnan az a sok drága illat, szín, bús-kedves szépség, amiért mégis annyira kell szeretni? Jönni kell-e csakugyan annak a „tisztító vihar”-nak, és milyen lesz az; rombolás-e vagy csak megifjodás?... Ó, de külső szépsége, *látványa* még soká ilyen marad; üde, ragyogó és szép; a Gellért, a Citadella, a Vár, a víz és a hidak. És mindenütt félénk és vidám, első zöldje most a kikeletnek, lágy, esőfelleges ég, a folyó illatos vize, megfrissült színű, nedves háztetők, falak és kertek. Milyen *jól megnézhet* az ember mindent, ha így egyedül jár!... Szép ez a világ!

Ám előbb még oly öntudatos, világos gondolatai valahogy megenyhültek; mintha könnyű fátyol húzódott volna eléjük; mintha beharmatozta volna őket valami - tán nagyon régen, régen sírt könnyek mégis! Előbbi büszke nyugalma lágy hangulatba oldódott észrevétlen, melynek fájdalma nem volt, csak valami régies, tavaszias eleven enyhülete. „Ilyen messziről...”

Igen, szép az élet, elsuhan fele, a múlt, ha az ember így nézi, messziről, magasabb helyről már és egykedvű szívvel. Az elindulások, készülődések, amikor programot csinált az ember magának, egy-egy állomáson: „Így lesz; most ez következik!...” de ezekkel *tarka* volt legalább az élet!... Persze, ha most, így utólag próbálnók megkonstruálni, véletleneibe tervet, törvényszerűséget képzelni!... S egyszerre nem látta oly világosnak, egyvonalúnak, végig-sikeresnek, mint még pár perccel ezelőtt!

Milyen lesz, ami hátra van még - az öregség - vajon? És csakugyan az következik most már? Érzés dolga csak! Az embertől nem múlik el semmi valójában; ő marad el a dolgoktól! Nagyjában egy harminchat éves embernek, sőt asszonynak, ugyanazok a lehetőségei vannak, munkára, szereplésre, eredményre - még a szerelemre is, mint húsz éves korában; azon múlik, hogy nem tudnak ezek már olyan kíváncsiságot kelteni, úgy hatni, éleszteni, mint „legelső-korukban. Mikor még vadonatúj volt a világ!...”

Mindazonáltal csupa csacsiság ez is mind! Hátha ez a mostani készen-levése, a megállás, szemlélet nyugalma se egyéb, mint egy állomás?... Maholnap jöhet a nagy Fűtő megint... egy jelre megindul zakatolva az életmozdony kereke... holnapután már ki tudja, hol, merre lesz megint újra nyakig benne valamiben?... Igen, de egyszer majd mégis végleg elcsendesül!...

„Szép, képes, tarka világ! Drága, sokféle élet! Vajon tudok-e majd egyszer, utolszor, ha menni kell - nyugodtan és hálásan búcsúzni tőle?”

„A fiúk elmennek, az ecset elnehezül a kezemben, elhagy az egészség! Hogy leszünk akkor a híres egyedülléttel?”

De elűzte magától ezt a gondolatot. - Az égen szokatlanul szép, rózsaszínre festett bárányszerű fellegek libegtek, a levegőben boldog, drága tavasz-illatok.

LÍRAI JEGYZETEK EGY ÉVRŐL

1

Perugiába érkeztünk délnyugat felől, júliusban. A szakadékos hegyvidéken át az esteli út; füstös tunnelekben ügető gyorsvonat szédülete; egy-egy város lámpasűrűjétől parázsló ormok, ahogy elrobogtunk alattok - és egy kellemetlen levél hazulról a tárcámban... elfáradtam. A társam szemébe füstpernye csapódott az ablakon - rossz volt, nem tudtuk kiszedni. Végre ott voltunk - fel, fel, magosra kanyarodott velünk a kis fogaskerekű - és soha én enyhébbet, otthonosabbat, kedvesebbet, mint a Hotel Belle Arti kőpadlós, nagy, tiszta szobája friss, fűpárnás ágyaival s a balkonnal, mely holdfényes, messze halmokra nézett; bugyborékos, aprós dombvidékre meg rücskös cseréptetőkre a bástyák nagyon régi házain. - Itt most megpihenünk pár hétre, eleget jártunk és néztünk, itt szép, jó. Itt egyszerű!

Napokig mondtuk és éltük ezt. Sokat aludtunk, nagyokat reggeliztünk lenn az ócska ebédlőben. Egy szép, öreg pohárszék két oldalán, a falon két olajnyomat lógott: az egyik Margheritát ábrázolta a házikoronával, a másik egy ádázul vicsorgó oroszlánfejet; s a töméntelen múzeum, kultúrhistória meg nyaktörős plafonbámulások után ezek kedves két barátunk lettek. A szomszéd asztalnál négy anyányi angol leány szaporázta a szót versengve; de lám, kevésbé köpték és szörpögték, mint idehaza az ötödik kerület anglofiljei... ezt figyelgettük meg egy öreg német dámát örökös képeslapjaival. Az ügyeinket is lustán halogattuk; végre körmünkre égett, és sürgönyözni kellett haza, címet, hogy küldhessék a pénzt. - Küszködünk a telegráfisttellel, hadarva beszélt, bizonykodott, magyarázott - azt értettük csak, hogy nem veszi fel a sürgönyt. Végre megütött egy szava; többször mondta, a közönségből is hűmmögték: la guerra... Mi ez? Mit mondanak?... Hívtuk a Belle Arti német-tudó pincérét. Hát igaz? Hát lehetséges?...

Otthon a hallban elővettük a Corriere della Serát. (Milyen dallamos név, ha firenzei rikkancsok éneklék lágy, olvadó, mégis patetikus melódiára!) Szótárral böngésztek, még-még tréfába fullasztott megrettenéssel. „Belgrádban minden kávéház csukva”... sikerült kiértenünk. Ej, hát okvetlen *oda* kell menni nekünk délutáni feketére?... - Ily hirtelen, ilyen közélről nem tudtuk *látni* még: mi történt, mi lesz? Mi részünk benne? Lassankint tette torkunkra kezét az aggodalom... Ó, Istenem, ki tudja ma elgondolni, milyenek voltunk; mily érintetlenek és elfogulatlanok, mily ámulók és megütközöttek - két ember, kik évtizedeken át és soha napilapot nem olvastunk.

Körültünk már összesúgtak kíváncsian és tisztelettel. „Osztrák háború!” - A kis német néni bólintott a képeslap mögül, a missek döngő léptekkel vágtattak libasorban a folyosón, s az ajtóban megfordultak, hogy minket jól megnézzenek. Jónak láttuk a főpincér tudtára adni, hogy bár megakadt a pénzesforgalom hazulról; még van nálunk elegendő. - Az arca mindjárt felderült. Istenem, de hátha kifogytunk volna véletlenül!... Mi lett egyszerre a meghittségből, az otthonosságból? Átvirrasztottam az éjszakát, néha sírtam már; - és reggel sürgönyök mentek a római, firenzei konzulátusokhoz; mit tegyünk? Délre hazulról is itt volt az expressz hívás. Vissza se néztünk a házra, a balkonra - el se búcsúztunk Margherita ártatlan arcától s a boglyas oroszlánfejtől. A vasútnál - nem is tudom, hogyan - bemutatkozott két úr, két tartalékos tiszt, akik voltak Lybiában. Egyikük lovaglóostorral verdeste a gamásniját. Mások is odajöttek - már tudták, kik s honnét vagyunk. A kettő biztató, kárörvendő, mosolygós arccal beszélt, tódított, kíváncsiskodott - keverte franciával a kedvünkért, ahol tudta. - Nálunk nem lehetne háború - nem engednék a szocialisták! - mondta valaki a többiek közül komolyan, de a gamásnis ironikus mosollyal fordította le nekünk.

Az anconai vonat zsúfolva volt búcsúsokkal; nagy fölönfüggős, piszkos banyák, fekete képű délolasz vénasszonyok káráltak szakadatlan; nem is jutott helyünk egymás mellett a kupéban. Külön, magunkra voltunk gondjainkkal egymásért. S a kései délutánban - a kocsi sűrű levegőjéből, a töméntelen szomorúságból, mely rajtunk volt már - ahogy kitekintettünk egyszer az ablakon: Falconara kacér villáit láttuk, a rózsaszínfényű tengert, búbos strandkosarokat és tarka, fürdőző asszonyokat, kik mozdulatlanul ültek a homokban, bámulták az estellő eget és vizet. Ó, nyugalom, béke, paradicsom!... Város, te sohase látott, te friss idegen; te független magány, üde pihenés, nyűgöktől megkönnyebbülés, sorsunktól eltávolodás - te álom!... Így robogtunk el mellette. Csaknem egyszerre intettünk át egymásnak dacos biztatással: - Semmi! Szembenézünk: mit tehetnék? De mához egy évre, azért mégis itt nyaralunk!

Hosszú ideig volt álmaink szimbolikus neve - ez ösmeretlen városé... Egy évre rá - lőtték Falconarát! Stratégiai pont lett a haditérképen, sokat emlegetett hely; az újságokba került. Vége! Buona notte!

2

Reggel. - Fiumében szuronyos altiszt állt a hajóhídon - igazolást kért. A vámhivatalnál szuronyos baka, a bank előtt, a rakodón, a vasúti állomáson; csupa szurony, uniformis, tilalom. „Ezt mind joguk van a testembe ütni, magyarázat nélkül! - ez volt az érzésem, ahányat láttam. - Most ilyen világ lesz!...”

Csak este indult vonat; a pénzünk alig egy ebédrevaló, szállóról, lepihenésről szó se lehetett. Éjszakai hajóingástól törődötten, könnyes és kormos arccal, gyűrött ruhában - két szegény száműzött mi - ödöngtünk bizonytalan és fáradt lélekkel, nem is sejtve a legközelebbi jövőt; mostantól minden vak véletlenek kezébe tétetett.

Az úton, melyre friss vággyal indultunk - sokszor játszottunk hercegesdit, hercegnésdit. - Mikor indulunk ferrarai kastélyunkba, fenség? - Ma megtekintjük hű alattvalóink, a kapucinus barátok klastromát! - E lejtőkön dúsabban teremnek szőlőbirtokaink! - Szólítsam az udvarmestert, úrnöm? - Minden hotel saját palotánk volt, minden pincér kamarásunk, minden piccoló apródfiunk; s az olcsó carozzák udvari batárok. - De most, itt - hogyan szólítsuk egymást negédes, udvari nyelven az aszott bokrú liget kis fapadján, ahol megpihentünk, elcsigázott hajléktalanok, bús ideiglenesek már; rossz kiskocsmái ebéd után, nehéz út előtt. - Igen, most hadra kelünk irigy szomszédaink ellen! Igen, most közruhában népünk közé vegyülünk, hogy kilessük indulatát. Nem, most önkéntes száműzetésbe megyünk, míg a hálátlan nép észretér!... Így kínlódott a mesével még, mosolyogtunk bús erővel egymásnak; aztán összehajolt fejfel el is szunnyadtunk itt, mint két elgyötört csavargó a tengerparton. Mít gondolhatott, aki arrajárt?... A ferrarai hercegi pár!... Sós szél borzolta fésületlen hajunkat; alkonyult, mire felébresztett. - Hercegnöm, *van* még háború?... - kérdezte álmos szemét dörzsölve. - *Van*, ó Istenem nem lehet átaludni!

Csak megérteni lehetne ébren!

A vasúti állomás tájékán szörnyű csődület. Szegény emberek, rongyos munkások; a vézna asszony sírva és alázattal viszi ura után a kis bugyrot; bambán lépked nyomukba néhány gyerek. Majd harminc-negyven férfi egy csapatban, összefogózva, együtt dülöngve szinte - akár üres nádfejek a szél iránt - horvátul ordítottak, éljeneztek is, nehéz alkoholfelhő szállt előttük. - Eli-jen a haberú-ú! - Nagycsípőjű, citromsárga és egyéb színű blúzós cselédek tipegtek riszálva mellettük s ők is visítottak: - El-i-jen! - Egy percig néztem őket - aztán neki-dőltem egy távíróoszlopnak, és sírtam... A tömeg volt!...

Ezt az utazást is nehezen felejthetném. Egy harmadosztályú kocsiba zsúfolódva fiumei katonatisztnékkal; a férjük után szaladtak valahová még egy búcsúszóra. Sokan voltak, szépen kiöltözöttek, s még nagyon benne a tegnapi: a garnizon asszonyainak apró klikkpletykáit folytatták - szűrő, eleven szóval szidtak egy ezredesné. De egy koszorúba fésült, fiatal szőkére emlékszem, minden pillanatban várandósra - mereven ült a sarokban, és hosszú pillái alól folyton szivárgott a könny. Egyre többen szálltak be, gyerekek, öreg nők - emberségből át kellett adni a helyet, kiszorulunk a folyosókra, szinte még kijebbre; kis gyerekeknek ott ágyaztak plédekből, kofferekből. Éjfél után kinéztem egyszer: ismeretlen építésű, csinos, falusias hely, zokogó asszonyok, búcsúzó katonák. „Laibach.” Merre nem kalandozott el a „fiumei gyors” velünk?... Másnap délutánra voltunk Pesten.

A vonagnál vagy odább valamivel egy ember szaladt felém, kivel mindig szívesen pajkoskodtam, s türelemmel voltunk egymás hóbotjai iránt. Jól fűtött szalonban, esti teánál sok mindenről lehet beszélni felelőtlenül!... Most felém rohant, megragadta a két kezem és kiáltott: - Üdvözöllek e csodálatos napon! Örvendjünk! *Kortársak* vagyunk!... - A torkomba, fejembe szaladt a vér, el kellett fordulnom, hogy rá ne kiáltsak: - Pojácá!... - Soha az életben többet jó szemmel nem nézhetek rá!

Mások is jöttek, és mondták fejcsóválva: - Mi volt itt tegnapelőtt! Ezen a cinikus, fád Pesten, ha látták volna!... - De mi nem láttuk, nem tudtunk semmit, sohasem éltünk újságpapirossal.

...Már egyedül bolyongtam itt - megzsilált utcákon, elváltozott kirakatok közt. Mennyi háborús iparcikk, tisztai felszerelés egyszerre! Az üzlettulajdonosok fiai is elmentek?... Kinek gyűjti pénzét, kinek spekulál, ha a fia el talál esni?... Termoszüveg, öngyújtó, konzervnyitó, ágyzsák, hátizsák, ivópohár, töményspiritusz, masina, pléd, sebtapas, vatta, selyemalsók, revolverek. Milyen friss, eleven dolog is szokott lenni a csomagolás, az indulás valahová! S most milyen szívet szorító, kegyetlen mindez!

A könyvkereskedőkhöz bemenekülök! - Ott ül a kis vézna házaspár a kassza mellett, az üres boltban, az arcuk ragyog rám lelkesen, boldogan.

- Most megtaníttuk a kutya szerbeket! - Kérdelem árulnak-e valamit?

- Bizony, csak haditérkép megy, húsz fillér darabja - egy nap háromszázat is elvisznek!

Az hat korona egy nap alatt!

- Bizony nem több - mosolyognak -, de nem baj, ha tönkremegyünk is; a kutya szerbnek megmutatjuk!... - Egy nagy angóramacska ült az elszánt menyecske ölén, jól ismertem, kissé külön, de érdekes egyéniség.

- Hát Bolyhos nem megy a háborúba, rác torkot harapni? - kérdelem.

- Isten őrizz, még sebet kapna! - nevet, és magához szorítja ijedten.

Nem csoda - gyermektelenek, hát ragaszkodnak a szép macskához.

3

Mondtam a kávéházban Schöpflinnek:

- Este indulok az uramhoz Szegedre, egy hétig vagy tán tovább is még együtt lehetünk!

- Isten legyen magával a hosszú úton. Lebeszélni úgyis hiába próbálnám! Nem mondom, hogy írjon, úgyse kapnók meg!

- Ha kémnek néznek az úton, elfognak, föbe lőnek tévedésből... tartson jó emlékezetben!

- Hát bizony, azt mi meg se tudnók itt tán soha! Nem jó kimozdulni ilyen időben, mondom! Meg kell gondolni! - így beszéltünk, de egészen komolyan!

Hazamentem csomagolni, és tele voltam bizonytalansággal, aggodalmakkal. Ott lelem-e még? (Melyik asszony nem utazott *így* ez évben?) Ilyenkor úgy összehúzódnak az igények; abban az órában úgy éreztem, beérném már egész életemre evvel az egy héttel. Csak biztos lenne! Semmire nem számíthatunk! A polgári élet szabad kontrollja egyszerre szűnt meg; nem kérdenek, nem magyaráznak, nem készítenek elő semmire; őt az éjjel elvihetik; a kupémat lekapcsolhatják, s napokig vesztegelhet a nyílt pályán, elállhatják az utam, visszahozhatnak: - ha már ott vagyok, közelébe nem engednek - s nem fogják megmondani az okát, hogy miért. Semmi nem bizonyos, minden megtörténhet. Ott lenn, a délvidéken...

Furcsát gondolhattam, kinyitottam az ő leveles fiókját. Kinn Hannoverben a negyvenéves orosz diák, a finom Da Wac volt legjobb barátja - s a japán Ivasakival, kivel együtt dolgoztak, komolyan és kölcsönösen tisztelték egymást. Összekerestem a két ismeretlen ember leveleit, kikről annyiszor beszélt, és elégettem gondolkozás nélkül. (Az első persze Szibériát is ült; a másik csendesen pancsolt, technikázott éveken át.) - De most háború van! Ha uram kombattans volna, tán lőnie kellene Da Wacra!... Egyszer Zágrábban összeismerkedtem egy kellemes horvát írónővel; könyveket küldött nekem, mert kértem - délszláv novellákat németre fordítva. Most megnéztem őket - sajnáltam, hisz el se olvastam még -, aztán bedobtam a tűzbe a levelek után. Isten irgalmazzon érte, mennyi szép lehetett bennük - de akkor így volt. Félttem; a hirtelenségben elvesztettük a valószínűség mértékét, hogy mennyi lehetséges, mi történhet még, ha már ez megtörténhetett!...

Este volt, a vasúton mindenki a háborúról beszélt. Már akkor szembetűnt, milyen sokat lehet elérni a szavak szimbolikus, letompított használatával: „bevonult”, „elesett”, „megverjük”, „kiporoljuk az ellenséget”. Közkeletű, enyhe, sőt, humoros képzeteket keltenek, nem kíséri őket az a borzadály, mely az erőszakos halál, vérontás gondolatát. Egy katonai posztószállító cég alkalmazottja, akit éppen fölmentettek, nívón alul kezdett udvarolni egy varrónőnek, ki a gyerekével szintén urától búcsúzni jött.

Nagyon utálatos volt mindenki, nagyon egymáshoz illő; egyedül voltam. Jött a kalauz, hogy megnézze az igazolványokat. Megadóan kiteregettem; de csak a fényképemre vetett egy pillantást: - Már tudom! - mormogta és legyintett. Másokét tovább vizsgálta.

Mit tud?... Különös... Zaklatott idegeim ernyedten ejtették el az okság szálait, minden megzilahódott a fejemben. Éjjel volt - az utasok rémes kivégzési történetekkel mulattatták egymást... - Már tudja, csak az arcképemre nézett?... Figyelmeztetve volt a beszálláskor?... Hogy nem volna miért?... - Elgyötört, megzavart ítéletem annál inkább fennakadt ezen. Már semmi valószínűtlent nem láttam benne. Hát úgy érzek, úgy gondolkodom én, mint *ezek* itt mind a kupéban?... Tudnék-e úgy írni, mint egy napilap mostani vezércikke?... Nem! Tehát *más* vagyok, mint akik sokan vannak - és ez bizonynal elég! A maguk részéről igazuk is lesz.

Már úgy láttam, a többiek gyanakodva néznek rám. Egyedül utazom, kicsit másféle tán a ruhám; s ők már mind elmesélték egymásnak: kicsodák, mi járatban vannak? - Megpróbálom, kimegyek a folyosóra!... Egy idő múlva arra jött a kalauz, hátam mögött ment el a lámpával. Tán visszanéztem rá, tán kissé bizonytalanul, várakozón - tán túl hirtelen kaptam vissza a fejem; egy pillanatra megállt, megnézett és azt mondta: - Tessék bemenni! - Nem fenyegetőn vagy zsarnokosan - inkább udvarias hangon. Talán részvétellel?...

Beültem és már most *biztosan tudtam!* - Kevés rohamra induló katona lehetett azóta is, ki biztosabban érezte közeli halálát, mint én azon a hajnalon. Tisztán, világosan láttam a felém fordított fegyverek csövét, hallottam a parancsszót. Hogy miért?... Semmi nehézség nem volt e kérdésben. Hát a többit érthetem-e, ami most történik?... Tehát ma reggel!

Szép, csendes tanyák bomlottak ki a nyári pirkadatból... Jó lett volna mégis egyszer beülni ketten ilyenbe, ha ez a vész elvonul; könyveket vinni és egy nagy pipát neki, és ritkán látni embert; zöldséget termelni és baromfiakat, kertünkéből élni!... Rossz lesz, hogy már nem is láthatom!... Aztán erről is lehullt agyonfáradt érzésem - elhagyta őt is s a fiamat -, *magam* voltam: de nyugodt és szelíden sajnálkozó. Végre, ha épp muszáj - hát elég is volt; sokfélét éltem - de most mégis kár! Most új és eddigieknél tetszőbb formában ösmertem volna meg magam! Boldogság... teljes méltányosság... végre, az is csak egy életforma; de most s csak rövid ideje figyelhettem: hogyan is illik nekem?... De ha mégis így kell történnie, legyen! Csak netaláni zaklatásokra volt rossz gondolni; szerettem volna csak így lehajtani fejem a vasútpárnára: tessék!

Kiszálltam, habozva és csudálkozva, hogy csak így engednek. Kissé ödöngtem is a pályán még; semmi! Végre megindultam a szabad kijáróhoz. Két altiszt ült két oldalt, az egyik megnézte az írásokat... most az enyimet is. Visszaadta, mehetek... tán tévedett? Csakugyan kiáltanak valamit; készséggel visszafordulok, de mi ez, nem nekem szóltak! Hát valóban szabad vagyok? - Csak a kocsiban ülve kezdtem elhinni félig - még a hotelben szívdobogva írtam az igazolólapot.

A kaszánya előtt két szanitéc - két „jó magyar embör” - csupa szíves készség. A kapu alatt egy fiatal hadnagy, már udvariaskodik, elkísér, megkeressük. Az öreg törzsorvos mosolyog, persze hogy mehet, most mindjárt, úgy sincs dolga! - Csak lenn a kávéházban, amikor együtt ülünk megint, meséltem el nevetve az éjszakai képzelgéseim. - Csacsi!... - De ez a kávéház vajon nem a Rossini-é vagy a Viviani - s a Tisza nem az Arno? Mert éppen úgy vagyunk együtt. Nekünk már minden hely egyforma jó!

4

Fekete Péter, a „legény”, kit más néven emlegettem már - a kis vaskályha előtt ült, és fújta a faparazsat; mert hűvösek voltak már az októberi esték errefelé. De a nappalok tiszta verőfényben ragyogtak a szép felvidéki város úri házacskáira, s a Csermely völgye rózsaszín, olív, bíbor, terrakotta, okker meg skarlát ezer, aprós, összemosódó színében ragyogott; a madárhagya ligetek csendje elfolyt szinte, mint az olvadt arany. Hogy *ilyen* völgyekben „rajtá”-zni, rohanni, ölni, szűrni tudnak!...

Hamar gyógyuló kis bajjal, rövid időre küldték vissza ide a Péter gazdáját, ám az őszi szépség, a nap, a finom városka, s az együttlétünk halk optimizmust öntött a szívünkbe, és könnyelműen élveztük a napjainkat, a jelent. - Talán már nem is tart soká az egész! - Hogy jobban lett, sétáltunk és tanakodtuk: hogy is kell csinálnunk majd, ha vége lesz, hogy minél előbb dolgunkhoz lássunk mind a ketten, melyből kizavart és megakasztott az emberiség nagy epidémiája. Már *így* kezdtük látni. Járvány, mely néha jön titokzatos, de emberi okból terjed feltarthatatlanul - de nem az „üdvös” vagy „szükséges” semmire -, ragad, mint szent Vitus örvongó tánca, melynek árja, csak a legkülönbeket nem sodorta el - és bár mindig volt, elképzelhető, hogy valamikor *ne* legyen majd, mint némely leküzdött járványok vagy más, a brutalitás és esztelenségben rokon emberi szokások, a keréketörés, párbaj vagy keresztre-

feszítés - melyek mind emberösztönösek és önkényesek is voltak egyszerre. Ösztön és önkény; emberi kiváltság e kettő *együttlése*; ebben szörnyűbb a magafajta nem bántó állatnál - de *ezért* szabad reménykedni is.

Ily tétova, abbamaradó és naiv teóriákkal mulattunk; de *egy* dolog bizonyos volt már. Hogy az *énnek*, a legbecsesebbnek nem árt. Aki általában nem inklinált a lélek apróbb tömegbetegségeire, szabad volt társashóborttól, előítélettől, az ebben a tombolásban is magános, szenvedő, de független marad. A gondolkodás embere, a testi épség és élet tiszteletében nevelt orvos, a belső őszinteséghez szokott lélek - igen, néha heteken át nem foglalkozik mással, mint küzdeni az örülés ellen - de ha ez sikerül, semmi komoly és igazi vonásában semmi meg nem támadhatja, ki nem forgatja ezt. Hiszen csupa külsőség mind: a fegyverzaj, tömeg, virtuskodás, versengés, kitüntetés, vér, jajszó, halál.

- Ha legalább *élmény* volna! - A fiatal író, Józsi Jenő panaszkodott így, mikor itthon járt. - Az ember agyonfáradt, kábult, eltompult, összezsúfolt, és ami ott történik is, oly áttekinthetetlen, oly gépies rendbe rejtőző... Egy szép, hamvas este itthon, zsibbadt alkonyat, mikor egy álmos madár utolsót csirren a bokron, elbágyadnak a színek, bujkál a homály, felkúszik lassan a hold... mennyivel egyénibb szenzáció, mélyebb, felejthetlenebb emlék!

Így éreztük mi is, és ez vigasztalt. „Csak a magadé maradni! Nem felejteni azt, akivé magadat küzdelmek közt nevelted! A jóságod!”

Nagyon megerősödtünk egymásban; de hát könnyű is így, kéz kézben, a sok rettegést, könnyet felejtvé! *Lao Tset* olvastam neki a patak mellett egy padon; a harmadfélezer éves tanítót, ki sárga császárok alázatos könyvtárhivatalnoka volt, és tekercsei közé gubózta életét; de nyolcvan éves korában könyvet írt az emberhez. Nem voltak tanítványai, sem követői: de Con-Fu-Tse, a népszerű apostol eljárt hozzá magánosan, s azt mondta; „Az ő tanításai magasabbak, az ő erkölce tisztább annál, amelyet én hiszek, vallok és hirdetek a sokaság használatára!”

„A férfiú, ki megőrizte magában a nőies tulajdonságokat is; gazdag és dús, teljes és mély, mint a termékeny Birodalmi Csatorna. - A bölcs ember elköltözik arról a helyről, ahol fegyvereket mutatnak neki. - Ha kis népem volna, csak maroknyi; megtanítanám, hogy az élet egyetlen; egyszerű étkeket enne és darócban járna - és bár a szomszéd birodalomból áthallatszanék a szekerek zörgése, mégsem kívánczozna senki által. - Megösmerheted a világot, anélkül hogy kilépnél házadból, kinéznél ablakodból. - Óvakodjatok, emberek, lakástokat kibővíteni azért, mert elégedetlenek vagytok a meglevő állapotokkal. - Ha két hatalom harcba keveredik, az győz, amelyik megbánta harcias kedvét. - A bölcs elmerül Tao eredeti egyszerűségében, elhagyja a durvaságot, szerényen és megértően néz mindent és jósága erőszakosság nélkül való, nem hirdeti azt kérkedve, nem tudákos, nem kapkod és nem ravaszskodik. Mert ami nem Tao, az mulandó!”... Milyen szép King ez - s mennyivel régibb, mint Attila, Timur lenk, Napóleon!

Ma délben is olvastunk a pataknál; de most hűvös az este, és Péter tüzet gerjeszt a szálláson, mert hazavárjuk a gazdáját. Két kis öreg cipster kisasszony tisztaszobája ez: kedves szoba. A régi dívány, székek, ágyak letakarva, behúzva valami furcsa kézímunkával, melyet maradék rongydarabokból nyűtt ruhák tarka foszlányaiból szabdaltak, csillagos, kockás, bogas mustrákat is slingoltak össze. Az asztal lapján pappendekli, hogy ne kopják; a szőnyeg is rongyból varrott - a festett fászlada oldalára réges-régi divatlapokból kivágott dámák ragasztva dísznek, krinolinban, legyezővel. Legszebb egy nagy, kitömött bagoly; alatta félkerek falipolc, a polcon kézímunkadrappéria, vagy vásott barna szoknyából való szövetre hímezve; annak pedig az ablakvilág felé eső oldala bevarrva papirosba, apróbetűs, sárgult, régi levélbe, hogy a fény ki ne szívja a színét. Vagy húsz év óta nem látta senki e hárászpamutrózsákat, nefelejceket! - Kedves, rendes szoba! - Gyújtson lámpát, Péter! - Az asztalon kirakjuk az apró ajándékot, könyvet, kedves süteményeit - holnap születésnapja van! A széles ablakpárkányra teavíz

készítve a tábori forralóján. Péter egész délután tanulta a köszöntő verset a pitvarban. Ó, még mindig beletelhet háromnegyed óra, míg szabadul a kórházból, ahol segítget. Oly lassan múlik! - Beszélgetni fogom Fekete Pétert!...

5

- Bizon, az ezredünk folyvást ütközik azóta is, hogy mi elgyöttünk!

A tűznél guggol a bő, rogyós komisznadrágban, ormótlan bakancsa nyikorog; az egész ember tagbaszakadt, testes: kerek arca most csupa ravaszdi meglepődés. Dorombol a melegen, mint a macska.

- Ahogy rám tetszett bízni, vigyáztam is én a gazdámra, mintha csak apja vónék. Nemhiába vagyok vénebb egypár esztendővel. Amilyen szótalan, kedvetlen vót odakinn, mindig is avval viccelték: amit ez a Péter eliberak, megeszi szó nélkül; ha Péter oda nem tenné neki, el is felejtene a menázsit. Nem is ett, csak mint a madár, peíg ott falni kell, ha van mit... Ott is, abba a lengyel kastélyba, ahunnat én a selyemridikült csaptam a nagyságos asszonynak, elétek előle a tiszturak a nagy lakoma ebédet, míg ű a korelásokat járt temetni velünk, azt a négy honvédot (mán csak a testeket), amik tán egy hete is rohadtak ott egy színbe.

Jócodik, naivkodik nekem, tüsténkedve - ahogy tapasztalta, hogy tetszik az uraknak a paraszti beszéd. Elfordul, széles markában tördesi a gerjesztőt fölösen már, hiszen ég; belenéz, húzgálja a bajuszát.

- Hát aztat olvastam, amit ide tetszett adni tennap - ahogy megírta a doktor úr a tapasztalatunkat az újságba. Jól ki van írva! Csakugyan benne vagyok még én is, ahogy ezt-azt mondom. 'Isz ha tudtam vóna én, hogy így szerkesztik a nagyságáék, hogy nem a hadiművelet kell, csak amit humi bakák beszélnek ott egymással; 'isz ahho' én többet tudtam vóna mondani, mer' én mindenhun kószáltam, hússzal is beszéltem, míg a gazdám eggyel... Na, hanem, egyér' mán mégis szólok, ha meg nem sértem.

Kinyitja, becsukja a kályhaajtót; úgy tesz, mintha igazi zavarban volna.

- Azt a teafőző kis lábost, úgy van írva, hogy a szolgálja eltörte neki. Hát az a lábos, nem is törtem, hanem elmaradt tüllem valahogy (megmondom, kérem, ahogy van; nincs abba semmi!), az az enyém vót, tulajdonom. Mikor venni kellett (egy vaksi cserepesnél, Orlón), nem vót nálam elég a gazdám pénze, éppen a lábosra való magaméból pótoltam. Este kellett von elszámolni, hát ebédután mán nincs az edénke sehol; perdü, lába kött. (Tudom is, kire gyanakodok!) Egyszóval, este én azt már fel nem írtam; mikor elvesztődött, még nem volt a doktor úré. - 'Isz nem baj, nem azért... csak ha el tanálja olvasni az uraságom, Celestina grófné öméltósága, maj' nevet. Tizennégy esztendeje vagyok nála belső, asztali inas; még egy poharát el nem törtem!

Elszégnykezve hallom. Biz ezt a másolásnál én stilizálhattam így; az uram jegyzései pontosan hívek a valósághoz. Ő is majdnem neheztelt az irodalmi csínyemért; most még szegény Pétert is megbántottam, hiába - élete, munkája ambíciójában. Ő nem tör bögréket!... Ördög vigye az irodalmat!

Megígérem neki, hogy kiírom újra, igazságot szolgáltatok neki. - Majd másra terelem a beszédet.

- Hanem nyalkán kiberetválokzott mára, Fekete Péter! Hány órája várja a menyecskét?

- Tízórás vonathoz, ha ki tetszenek engedni elejibe... Öhöm, hát meg kell tisztelni a hitvest; pocsék is az a sörtés pofa! Az uraságnál világér' nem szabadna, ott minden harmadnap tisztálkodok! Igen, hát meg is áhítja ott a harctéren az ember a családot, hiába! Csupa magamformájút lát az ember, követem, csupa nadrágosat; egye ki a fene, köpedelem mán az a sok férfi együtt! Azt áhítja mind: csak a család!... meg hát az enyém derékszép asszony is, testes, nem valami hitvány, nem lehet rá semmit se mondani! Meg tetszik látni máma!... Nem én, tessék elhinni, nem néztem én a harctéren se' senkire! Azok a tetves rutén banyák... ha, követem, ű fizetne nekem, akkor se! Hászen azelőtt se vótam én éppen parázna sose! Azér' is írtam meg haza a harctérről: az anyjának én soha, az anyósomnak meg nem bocsájtok! Mer' meggyanúsított, rám biztatta a feleségemet is. Vót ott valami kulcsárné minálunk a kastélyba!... Nagyon megsértett engem avval, megírtam: a síron túl, ott megengedek; de míg élek, soha! Rosszuleshetett neki, de nem baj! Úgyse tud olvasni!...

Oly lassan múlt az idő; úristen, még mindig csak fél hét!... Mi is van avval a kulcsárnéval, Fekete Péter?

- Na, kérem, hát ahogy ott jár-kél az ember azokba a díszes feszt libériákba, oszt könnyű munkát végez, finomat eszik, kihízik! Nem így nézek én ki otthol, ne tessék azt gondolni!... Hát a sok nőcselédnek csak szembetűnik, akkor oszt egyik a másikra les irigységből. A kulcsárné, isz vót a mán ötven éves is tán (igaz, hogy annál bolondabb az asszony), de meg olyan félúri; hogy jön az énhozzám, parasztemberhez, hát nem igaz?... Derék, feszt nő vót, nem mondom; meg hát olyan helyt, tetszik tudni, kéz kezet mos. Hát nem vót minekünk együtt, igaz, semmi bajunk; kezure jár olyan helyt egyik cseléd a másiknak. De már abba a részbe nem vót jó felgondolása a feleségemnek, hogy hászen csak neki vót abbul is haszna; csak az ű konyhájába mentek a fél zsák lisztek, bödön túrók, finom lekvárok, szemeskávék! Kérem, ha egy asszonynak megvan a gyerekeivel együtt az élelme, ellátása, az ura kischerzi neki, nehéz dógot nem teszen, tisztán jár; mi kell egyéb? Nem szabad, hogy szava legyen, semmi!... Hiszen csakis az anyja isztikélte akkor is! Azóta se vót nekünk bajunk együtt!

Észreveszi, hogy nagyon belement, szépítgetné is; de az öntelt férfimósoly nem tud elsimulni a barna bajusza alól. Megkérdem, mi lett hát a vége.

- A kulcsárné elment osztán: csúnyán ment el. A grófnénak besúgtak valamit, tudtam, hogy gyanakodik. Gondoltam; majd még rám talál hárulni! Nem igaz? Egy fél véke borsót jelentett a szakácsné; a kertész behozta vót, letette a kamaraajtóba; eltűnt kéz alól, perdű! Én tudtam, hol van eldugva a borsó, láttam a padfeljáró garádján, odatámasztva a grádushoz a zacskót. Azt is tudtam, hogy a kocsisné most a jóasszonya neki, nyalka parádés kocsis jött két hete az udvarba. Öméltósága maga került meg az udvart velem, nézett, vizslatott széjjel; én meg arrafelé irányítottam a borsó felé. Hadd lássa meg! Mán akkor én haragba vótam a kulcsárnéval, két hét óta; a feleségem is mindig rítt. Menjen a fenébe, gondoltam. Hát nem igaz? Nagy vizsgálat vót ellene, minden kisült, én nem vallottam rá a magam részit, még végkielégítést is kapott a rosszféle. Köszönje meg, hogy be nem csukták. Hát nem?...

- Ajhaj! Férfiak!... Aha, jön már! - Gyújtson hamar tea alá!

6

Nincs levél!... Tíz nap óta nincs levél!...

Azok a sokak, kik ma „nacionális érdek”-nek, „diplomáciai kérdés”-nek, „hadászati probléma”-nak hívják e szörnyen szórakoztató életben játszódásukat; elbírhathánk-e vajon ezt?... Az ember *asszony*; kisemmizett, kérdéslen, mellőzött, az ember itt marad, és jár-kél a dolgai után; néha tompán, néha tébolyultan, máskor agyontépve a megsziporodott gondtól és vár...

mindennap monomániásabb reménységgel, sivárabb kétségbeeséssel - és nincs és megint nincs tábori levél.

Az ember hazatart, lihegve siet (hisz csak azért ment el, hogy időt engedjen a sorsnak), elfulladva kanyarodik fel az utcába, szívdobogást kap a lépcsőn, rámered a levélszekrényre - s a pléh kegyetlenül visszacsillog belülről, a szekrény hátát látni; üres megint!...

Talán délután lesz! (Az ember alig nyúl ételhez!...) Hánykor jár a postás?... Volt-e már?... Elébbemegyek, megvárom a sarkon!... Most jönnek, hol a mi öregünk?... Igen, ő az - esdekelve és rémülten nézek elébe, de int már messziről a kezével: - Nincs - semmi sincs!

Többször nem jön már; így kell végigélni a reménytelen napot, fogvacogtató éjszakát. És elülről kezdeni holnap.

- Él-e még? Mi történik vele e percben? Úgy temették-e deszka híján, arcára, ajkára szórták a fagyos, téli földet?... Szent Isten - de hisz holnap jöhet hír! Örökké nem tart a bizonytalanság! Igen, de milyen hír jön? Nem lesz-e úgy, mint minap - leugrottam a szaladó villamosról, mert láttam levéllel inteni a postást - és csak késett írásai voltak, régebbiek az utolszor kapottnál?... Igen, hisz épp ilyenből látszik, hogy csak a posta az oka - csapatszállítás, hófűvás; vagy lehetetlen feladnia!... De ha baj van - mikor tudom meg? Elbírom-e nélküle az életet egyéb kötelességekért? Miért is találkoztunk?... Nem, nem voltam hozzá mindig jó, elég türelmes, gyengéd! Nem voltam-e? Semmi sem biztos, hányszor hallani, hogy tévedett a hivatalos halálhír! Tán nem is jó, hogy mindig oly sokat írt, elkényeztetett, most nem bírom el, ha egyszer fennakadás van. Mások nem is aggódnának tíz napért! Hátha már hazafelé tart, mint a minap? Igen, s ha amputált karral vagy láb nélkül? Inkább a lábát! Ha a kezével dolgozni tud, ha ép esze megmarad, egészen boldog lehet. Csak meg kell szokni! A vakság, az volna a leg-szörnyűbb, de még úgy is... csak éljen! Istenem! Nem befolyásolja-e a titokzatos végzetet az én szuggesztív rettegésem?...

Ilyen pillanatban hoztak egy girhes betűjű írást, keserűen akartam már félredobni, hisz nem övé; de mindjárt mohón estem olvasásának - egyre csillapodottabb szívvel, egyre boldogabb, mélyebb, szelídebb elnyugovással: Fekete Péterné írt.

Drága jó nagysága kérem Tudósítom, hogy most gyött az embertől levél hetfűn írta azaz most péntek vagyon és drága jó doktorúr is Egészségbe megvayon írja mindennap hosszú leveleket sebesültek maródik tarsolyába egy Hadnagy bécsbe menendő egész könyvet adott által annak maga kezével irottat énmagam Nullás lisztel vasárnap virradóra pesten leszek üzente kedves doktor úr emberemmel hogy kügyek magam Felviszem tessék mari Szakácsnét vasúthol elejbem küldeni megyek mint teris számár lisztel téfelel pár csirkével ha meg nem sértem fekete Ternó ruhát háládatosan köszönöm finom szövet pesti kérem a lisztér ne tesszen drágábban fizetni csak rendes ár melyhez kívánok szíves jóegészséget kezét csókolom maradok

Fekete Péter hitvese Rozál

...Milyen oktalan az a megnyugvás is, mely ilyenkor elkövetkezik! Mintha hétfő óta nem százszor lehetne baj!... De még írt, mindennap írt, fogom olvasni megint a naplóját „maga kezével írottat”; - mondhatom az embereknek: „Nincs baj, most kaptam hírt, hálistennek!...” Vagy csak mert úgy elfárasztott a kétségbeesés, hogy most pihenni kell, remélni a téboly ellen! Mintha minden baljóslat, szerencsétlenség megszűnt volna; a meghajszolt érzés elsimul. Az ember hosszú levélíráshoz kezd, tábori csomagot küld, olvasni próbál, este elmagyarázza a gyerekeknek a csörgőkígyót, és megmutatja a lexikonban a hottentottát.

Mire Fekete Péterné beállított - már itt volt egész csomó megkéssett levél a táborból...

Szép, piros-szőke, apró szemű asszony; liheg és csudálkozik és hálálkodik; nagy, erős hangja beteli a lakást, babos festőszoknyája feltűzködve; a hátán kas, szatyor, bugyor. - Ne tessék avval fáradni!... Köszönöm kérdését! Nem vagyok én arra érdemes!

Kissé zavarban van, hát erősen tartja magát, kivált Marival szemben, ki fiatalabb mint ő, csak cselédlány, és itt mégis tájékozottabb, „világibb” nála. A moziból, hova elküldöm, hamar visszajön, unja vagy röstelli, hogy ilyet még sose látott, s itt, az utolsó utcagyerek minden napos benne. Az országházra azt mondta: - Mit nézzek rajta? Nem az enyém! - De lopva azért jól megvizsgálta, hogy elmondhassa. Egészen véve ámulja és megveti ezt a nagyvárost koldus drágaságával, éhenkórász, finnyás, kitanult népével. - Jaj, hogy itt mindenér' pénzt kérnek! Őnekik ott a kanaánban van most is minden dűlásig, kommenciót is kapnak, maguk földje is terem; ő bizony gazdalány volt, nem jött üresen a házhoz... Alig tudom itt tartani hálásra, meggyőzni, hogy nincsen féreg nálunk. Mert arra nagyon büszke, hogy olyat még nem látott életében.

Estére beinvitáltam teára; szép, enyhe csend van, a gyerek alszik odaát. A férfiszobában telep-szünk meg, az ő könyvei, műszerei árnyékába - kivel most egy bajban, egy számkivetésben, tán egy almon, egy kenyéren ennek az asszonynak az ura. És minden barátnémnál közelebb van tán hozzám e percben.

7

- Lássá - mondom óvatosan -, nem jó őket azért ok nélkül gyanúba fogni. Mondta az ura, hogy milyen zokon vette egyszer!...

- Mondta? - érdeklődik fülig pirosodva, és előrántja fejkendőjét. - Mit mondott még? Ugyan, tesszen mán beszélni!

Ám, úgy fordul, hogy jobbadán én kérdezek. Kicsit tüsténkedik - (töltsünk még egy teát!) -, de csakhamar szóra hozom, mint az urát néhány hónappal ezelőtt.

- 'Isz jó ember, nem mondhatok rá semmit azóta; egészen más hozzám, mint az első két esztendőbe. Mer, ha úgy visszaemlékszek, mord vót e', mint a téli idő, a szót is pénzér adták nála. Mer teccik tudni, nem úgy vót a' hogy ű engem valami nagyon szeretett von, mikor elvett. Másat szeretett biz' ű, egy Laskó Maris nevezetűt, két esztendeig járt hozzá. Peig a szegény vót, tán nem vót egyebe a rajtavalónál; meg engem szebbnek is tartott mindenki (régén vót, elmondhatom); csak az úgy nyelvesebb, merimondóbb; én mindég szégyellősebb vótam, azér' aszondták rullam, hogy büszke vagyok a vagyonomra. Na, úgy történt oszt, hogy az a Maris eccer megbosszantotta; truccbul vagy mibül-i... hozzáállott ahó a Franci Danihó, aki most parádéskocsis az udvarba. Csak egy hétig járt vele; de hiába kérte, osztán az engedelmet Pétertől. E' még jobban truccolt, felé se' ment, ha üzengetett, peig nem is ett búvába hat hétig, aszongya a testvére, olyan lett, mint az árnyék. Na, akkor elkezdett ű háromhó is jární, egyik én vótam; de olyan esze vót mán akkor, úgy megfigyelte az embert, nem lehetett bolonddá tenni. - Akkor mán jó fizetése vót mint inasnak, de hazakeresett! Az apja aszonta, köteles a nevelésér'! Egy darab szőlőt vett az öreg hitelre; aszonta: „Na, fiam, ha letörleszted, tied a szőlő!” Hát mikor levót, akkor mást gondolt a vénember, hümmögött, hogy oszt mit szólnának ahó a testvérek, meg hogy míg a férfigyerek nem házas, úgyis tartozik hazaadni a keresetet. „Na - aszongya az én uram mérgibe -, tudja meg, idesapám, mátul fogva vőlegény vagyok!”... Oszt még menyasszon sehun se vót! Akkor választott ki oszt engem a háromból, mer' felgondolta, hogy ennek legtöbbje van, meg legszebbnek hírelik. Én meg elmentem, mer szép legén vót, józan is meg uradalmi... El is látott engem mindennel, ami kellett; de azér én

nem tudtam, tessék elhinni, mi a szeretet. Két gyerekem má' megvót, mégse tudtam. Hogy e' valaha úgy hízelkedett von, mint más fiatal!... Aszongya idesanyám: „Te Rozi, megcsókol-i téged ez a te urad valaha?” „Jaj, ne mongyon má' olyat, idesanyám!”... Még szégyelltem, hogy kérdi.

Épp akkor vótam viselős a kislánnyal, mikor az a kulcsárné odajött a kastélyba, a rossz egye ki ott, ahol van! Teccik mondani, hogy idős vót? Ajaj, hamis szeme vót azér még annak! Én nem is tudom, tán boszorkány vót! Oszt, hogy tudott énnekem is hízelegni: „Rozika, így s úgy!” - adta a jótanácsot, orvosolt, ha fájt valamim. Csak eccer feltűnt; bemegyek valami kommencióér, hát a cselédház gangján ki kávézik ott a vadszölők közt, mint ű meg az uram. „Mi az Isten?” - mondok. De mingyár; hogy csak űjkek le közibek, nekem is készített findzsát. - Telt-múlt az idő; én már szoptattam is, nem nagyon jöttem-mentem, de azér olyan furcsa vót nekem, hogy az emberek nem úgy beszélnek velem, mint azelőtt. Mintha mindnek valami mondanivalója vóna, oszt mégse mondaná! „Mi lel engem - gondoltam -, elcsúnyultam vagy rüh van énrajtam?”

Hát eccer is hajnal felé gyön haza az én emberem; pedig a kocsmázást, azt sohasem cselekedte. Nem is mondhatom, hogy ittas lett von akkor is! Én se szóltam hozzá, csak ríttam magamban az ágyon. - Másnap reggel aszongya nekem a bót előtt az igáskocsisné: „Rozika, mér nem vót az estve? Csak maga hibáztott a fiatal menyecskék közt.” „Hol?” mondok. „Hát a kastélyba, nem tudja, fosztó vót, az uraság tolluját fosztottuk, a cigánt az ispán fogadta, a maga ura meg tálcázott, hordta a rumos teját, kóttes sütemént!...” Csak álltam ott, mint a sóbálvány szégyeltembe. „Vagy igen - mondok -, aztat mongya, Julis néném? Nem mehett, mert változása van a kicsinek!” - „Na - aszongya -, de máma elgyöjjön, mer ma is lesz, megrepetálják, hogy nem fosztódott fel mind a tollú. Ha az urának elébb van dóga; gyöjjön be hozzánk, oszt mennyünk együtt!” - Ebbe maradtunk.

8

Megtörüli a száját illendően, asztalkendőbe - köszöni alássan -, úgy mondja tovább a nehezét.

- Lesem én az én uramat délebed után; szedi ki a komótból az ünneplő libériát, húzza a harmonikás csizmát; de énnekem egy szó nem sok, annyit se szól; csak megyen úgy öt óra tájt, bevágja maga után az ajtót. - Úgy elfakadtam ríva, csak lerogytam a karosszékbe. Hogyne! Rosszulesett! Fiatal pár cseléd vótunk, mér nem mehettünk mi együtt emberek közibe? Mondok, mér nem vagyok én arra érdemes? Szégyellnivaló van énrajtam?

Felötözök osztán nagy könnyhullatás közt, megszoztatok. Nem bánom - mondok -, ha agyonvér is (peig nem ütött meg soha), de most megtruccolom, elmék utána! Az igásék a Szilvaskert alatt laktak, arra kerülök, bezörgetek az ablakon, mán setét este vót. De ahogy nyílt az ajtó, a lámpavilág rám esett, aszongya Julis néném: „Hát maga minek rítt, Rozika?” „Nem ríttam én!” mondok. De a kocsis is, az ura: „De bizon ne is tagadja, rítt maga!” Akkor elmondtam az egészet. „Na e mán csúnyaság az urátul, abba igaza van!” - így biztattak. Ahogy kifordulunk az útra, aszongya a kocsis: „Ejnye a rossz üsse ki azt a bűdös embert; mi az Istent lél azon a vén... (megmondta, hogy micsodán) hogy úgy utánabagzik!”... Így pártolt a kocsis, mer ezek mindig jóembereim vótak. Nekem meg ettől a szótul kezdett megnyílni a fejem. Hát ezért lett vón az a sok szíveesség; hogy az Isten fullassa bele abba a dög asszonyba. Szinte megszédültem! - De tán nem is igaz? Hogy lehetne az igaz! Úriféle nő egy ilyen vadparasztal, mint az enyim. Hogy tudhat ez üvele bánni, mikor még én is nehézelle a természetit. Így háborogtam magamba!...

Odaérünk a kisudvarba, hallik a muzsikaszó; mán aznap csak az öregasszonyok fosztottak - a fiatalság ott járta a pitvarba meg az udvaron. Ahogy belépek, elfog engem az ispán úr. „Na, Rozika lelkem, csak magát vártam én, maga lesz az, akit én megtáncoltatok, nem más!” Vitt a cigány elejbe, szépen rakta, urasan; - belemelegültem én is, szoptatós létemre, eszembe jutott a jánkorom. Alighogy elhagyta, elkap a kertész; avval is jártam jó darabig. „Gyűjjön már velem is eccer!” - mondja a kocsis bácsi. Mindenki úgy kedvelt ott engem, dicsérgettek az asszonyok is, mintha sajnáltak volna. „Ejnye - gondoltam -, hát hektikás vagyok én, dögrováson vagyok én? Mit dicsérnek, mintha búcsúztatnának?”... Eszembe jut, amér gyöttem, hol is hát az uram? Keresem szemmel, nincs semerre! Akkor mondom a kocsisnak: „Mingyár, mingyár, Ferus bácsi, csak ekkis vizet iszok!” Avval megyek ki, végig a gangon, a házhíján; - ott egy benyíló vót a kulcsárné szobájába. Jaj, kérem szépen, amit én akkor láttam, ahogy rájok nyitottam az ajtót! Nem is jó arra gondolni! Ott vótak együtt a díványon... S még milyen szemet vetett az énrám az a gyalázatos, hogy ott nem sijedt el szégyelletibe a föld alá. De énvelem egyet fordult a világ, ki az udvarra, a kertek alatt haza, mint aki lopni jár; úgy fogott fel az anyám, mint a gyereket, úgy szedte ki belülem nagy sírás közt, ami történt.

Nem telik egy félórába, benyit az én uram. Majd sóbálvány lettem, ahogy meglátom; ott ültünk az ágyon, oszt ríttunk. De az én anyám, ahogy belép: „Hát te, gyalázatos, lator, zsvány, világszégyene, falurossza! Te rimafattyá, te hímpellér, minek gyösz ide?” - A meg felragad az asztalrul valami tálat, vágná anyámho', énrajtam tört össze, mer' elibeugrottam. Megvérzett, anyám sikoltott, a nagyobb gyerek is ébren rítt az ágyon; akkor megszégyellte magát, kiment a színbe háltni.

Na, énvelem nem is azontúl - tán fél esztendeig. Napközbe se sokat szóltunk, mer jó neve nem vót előttem, csak „Te lator, te zsvány!” - megbátorodtam, mer nem emelt rám kezet többet, érezte, hogy ludas. Eccer-eccer próbált okosítani: Ládd-é - aszongya -, csak neked van ebbül hasznod, gyön ekkis humi a házho', amér befogod a szád!” De én csak jajkeserűt ettem abbul, soha jóízűet! Ű meg azt hajtotta egyre, hogy engem csak anyám bíztat, minden azér' van. Hász' igaz, hogy engem ígásbarmának tett vón, amilyen jámbor vótam, ha anyám ki nem tanít.

De így se tudom, mi lett von a vége, ha megint ugyanaz a tulajdon Franci Dani ki nem segít a bajbul. Mert az gyütt oda parádéskocsisnak: nyalka vót meg özvegy is, szeretőnek alkalmasabb; avval adta magát össze az a disznó. Az én uram arra, hogy hát így megutálta; bevádolta, kitúrta a szolgálatbul. Énnekem meg mindenképp kedvem kereste osztán, szidta, gyalázta a másikat, elmondta mindennek előttem. Anyám is aszondta: „Te meg most már ne fancsalogj, hé; vágd el, míg meleg! Most kapasd magadho', többet el se engedd!” Hát hajlottam én is a gyerekre nézvést; most meg mán régen vót; elmúlt, háborús világ van, tán vissza se gyön; ne sújtsa az átok! Én már szívembül megengedek! De azt el tessék hinni nékem, hogy ez az ember még csókolni is csak azóta tud, mióta az a jómadár megtanította, az a fraj, az a boszorkány; de csak énnekem oskolázta ki! Hát nem igaz?...

Tizenegyet üt... minden csendes; az ernyős lámpa fényében mosolyogva nézzük egymást. Ami vót elmúlt - Fekete Gányó Rozál! Így emlékezésben milyen lefokozott, illedelmesen elmesélhető minden - ami könny, átok és halálos szégyen volt eleven korában! Lám, humor szellőzi a régi tragédiát! És a szorongást szép, gyenge remények! Minden, minden újra fog kezdődni, frissen, tisztán, elülről!... Tizenegyet üt. Odakinn valahol messze már elcsitult az ágyúszó; nyitott szájjal, dúlt idegekkel rólunk álmodnak a szalmán.

Az első tavaszi este ránehezült a világra súlyos illataival, epesztő ígéreteivel. Egy gyászoló asszonytól jöttem, akinek ura meghalt mint orosz fogoly tífuszban, egy moszkvai kórházban. „Lám, túl lehet élni - gondoltam -, ő túlélte!” A két gyászruhás gyereke közt ült, és olvasta nekik a mesét az engedelmes asszonyról, aki jó bolondistók urának minden ügyetlenségét helybenhagyta, balgaságait megdicsérte - míg egyszer meg is áldotta érte az Isten. „Te, anyám, éppilyen voltál!” - kiált a kislány. „Hagyd, ne beszélj, dehogy voltam ilyen jó!” „De igen, mindég ilyen voltál apához, én tudom, ne nyakaskodj, hanem hidd el! Érted?”... Be- mentem a halott ember szobájába; az íróasztalán minden rendben; a jegyzetei, a legutóbb olvasott könyve, félben hagyott munkája... És dermesztően éreztem meg egy különös dolgot: ez az asszony nem hiszi, hogy az ura meghalt. Érzésben nem hiszi, nem ment át a vérébe, az idegeibe - noha szörnyű, okmányi bizonyosságai vannak. Egészségesen, virulón látta utoljára, napokkal ezelőtt kapta kártyáját, noha két hónapja halott. És egyre rajtakapom, úgy emlegeti, mint élő, jelen időben; élénken, bizalmasan beszél róla, apró szokásairól, terveiről, munkájáról - s folyton a leveleit olvassa. Örület!

Most hova menjek?... Féltem az üres lakástól, a kislány pár napra látogatóban. Itt kinn tavaszi zsongás, szépruhás nők, sok civil, katonák; finom szivarok füstje, virágszagú fuvalmak és mesterkélt illatok szédülete. Mint más évben ilyenkor, mint más tavasszal! *Ezeknek* éppolyan! Akár a fáknak, a felhőknek, úgy *nincs* közülük a ma rettenetéhez, akiket egészen közről nem érint. Emlékszem, mikor szomszédos országok voltak véres és kegyetlen háborúban; milyen derűs közönnyel futottuk végig egy újságlap címeit; s aki elolvasta, milyen jót reggelizett hozzá. Akár a Marson történne mindez! S így, csaknem így vannak most is; úgyszólván csak etikettből szomorkodnak az emberek sok ezrei, a „nélkülözhetetlenek”, az „alkalmatlanok”, a „jól elhelyezettek” családjai. Milyen távol van egymástól ember és ember!

Fullasztó, mély keserűség csapott fel bennem; utána dacos elidegenedés. Elzárkózni, igen - övele vagy egyedül -, külön lenni, nem erőlködni többé udvariasan, mint eddig, hogy magamévá tegyem formáikat, életemre, lelkemre alkalmazzam kicsinységüket. Szegény, vak állat ez, függő és gondolatlan csordalény, rászédhető néhány frázis kolompszavával, megrésze- gíthető egy tarka és cifra figurával, amit mellére tűzhet és jár vele, mint a gyerek. Ki kíváncsi tettei, szavai, szenvedelmei és szenvedései okára, értelmére ma? *Szavakat* tudnak feleletül, pukkanó és üres szókat, zavarba jönnek, elfordulnak csodálkozva és rosszállón. Én vagyok-e örült, hogy nem érthetem őket? Ma biztosan látom: *nem*! Ketten vitatkoznak, egyik nem győzi érvel - akkor arcul üti az ellenfelét... Ez ok! S ami *ma van*, hozzájuk illő, rájuk hasonlít, bírják, élik, játszódnak vele és benne; s feledni tudják kurta időn. Rászolgáltak, nem jobbak nála, törvénye törvényük, nincs mit szánni őket! Mit is akarnék velük? Ó, csöndes hely, eldugott kis tanya, fák, állatok, könyvek, ártatlan dolgok s az ő szép bölcsessége, lelke tisztasága!... Nem lesz soha! Nem érdemlem meg én, ki eddig köztük éltem, és játékaim voltak, kacér önáltatásaik komoly ügyem. Kultúra, humanitások, szépségek! Most lerántódott a lepel, s alatta vigyorog a vérivó, parázna állat. Ó, csak magamon kell kétségbeesni - csak magunkon.

Lábam sok utcán vitt át, kimerülve, félig öntudatlanul jártam az emberek közt, és gyűlöletem fojtó ködében láttam a mosolyokat; a sok buta, gondolatlan, állati mosolyt. Utálatos, ártó, szirupos gőze a tavasznak, szinte látható volt a kábult fejek körül! Egymásra néznek, az ajkuk mozog, hogy oktalan negédes kis szavaikkal, elburkolják az egyetlen, vak, akarattalan ten- denciát, mely rajtunk hatalmaskodik; míg ajk ajkot keres. Hogy lehessenek húsz év múlva is egymást pusztító milliók! A véráradás enyhébb véletlenjei most partra vetik itt-ott a sebzet- ket, váltják, cserélik, frissítik, fokozzák így a kába szerelem esélyeit - s az emberek moso-

lyognak. Fegyverrel és új nővel az oldalukon járnak e csömörletes tavaszban, és boldogok, hogy nem kell gondolkodniuk!

...Nem bírtam tovább! Irtózatoss volt, hogy éreztem: nincs bennem egy hajszálnyi szánalom. Nem szabad így néznom őket, kik alakra hozzám hasonlóak! El közülük a magányba - nincs jogom *így* elfogadni tőlük még ezt se, e kétes szórakozást, a düh erejét, mely összefogja lelkemet az örület ellen. El, haza!...

A kapuban elébem sietnek egy távirattal. Most érkezett. - Betegen hozták az ismerős, kedves városba megint... kórházban fekszik és vár engem!

Mikor hozták?... Hány óra?... A menetrendet! Igen... ma még utazhatom! Milyen boldogság - milyen jó, hogy hazasiettem! De hát *igaz ez?*... Mi baja lehet? Mindegy, mindegy, hisz él! Az utolsó levél egy héttel ezelőtről. Meg is halhatott volna. Útitáskába néhány rongyot, akármit; de nem, jó ruhát is, hátha kérem kell az érdekében? Hogy hazaengedjék feküdni. A cseléd, a házmesterné mind segít, a szomszédnőm felhossa a vasalt ruhát szívességből, a vice kocsiért szalad. Milyen jók hozzám! Még telefonálok gyorsan egy-két barátomnak, egy újsághoz. Kórházat ajánlanak, utánanéznak, helyet csinálnak neki. Milyen jók hozzám az emberek!...

10

S a hamvas reggelben ott jártam már a dóm elegáns terén, számláltam a boltok korai nyílását s az óraütést; csodálatosan friss lélekkel vártam az időt, hogy hozzá mehessek. Fekete Péter fogadott az állomáson, és elmondta, miről van szó. Megkönnyebbültem; tehát hosszabb tartamú betegség, hazajöhet!... Pár sort küldtem hozzá a legénnyel, pár boldog sort és ibolyát. Engem csak tízkor engednek hozzá.

De már nem voltam türelmetlen. „Hadd pihenjen csak!” - gondoltam, és élveztem a reggel üdeségét, a levegőt, a biztosságot, a nem remélt örömet. Ott, egy távoli utcasarkon látszik az épület orma, ahol őt tudom biztos helyen, nyugodtan, veszélyen kívül. Ő is tudja, hogy közelben járok. Milyen szépek ez órák!

Orosz foglyokat láttam, párosával mentek munkára. Ásóval, gereblyével a vállukon, csevegtek vidáman, egyszerű szemük kék mosolyával rám néztek s a tág világra, frissen, mint a tavaszi ég. Egy altiszt ment utánuk fegyvertelenül - az is mosolygott. Istenem, tavasznak ura!... Fehéren csillant meg a napfény a templom nemes ormán. Holnap húsvét van! Krisztos voskres! - mondják akkor az ő hazájukban, testvéri csókot vált úr és szolga, szomszéd és haragos, mindenki; - „Krisztus feltámadt!” - szól hangosan az, aki csókol, s a másoknak hittet kell ráfelelnie: „Valóban feltámadt!...” Milyen szép ez! A szívem feldobog érettük, egyszerű himnuszok csendülnek bennem. Milyen jó, hogy ezek mindnyájan haza fognak kerülni téres földjeikre, a szellős jurtákba, hol apró muzsikok várnak rájuk a szérús, kietlen udvarokon. Az ő vérük nem száll ránk és maradékainkra! Halleluja!

Gyakorlatra menő újonccsapat jön, barna legények. A szívem összébbszorul - sejtéssel, babonásan szálalom őket, mint a deli erdőt. Hány fog elesni, melyik?... Elgondolom őket; az arcukat egyenkint a rombolás tébolyában, a vész örületében, kidülledt szemekkel és állati ajkakkal, fogcsikorgatva, vért áhítva, hajadont gyalázva; és *elgondolhatom!* Aztán akarom látni, sorban az arcokat mind - otthoni portól lepetten, munka után, harangszós, teljes nyári estében, ha jönnek haza a nyájjal vagy kaszával a vállon, ráncos ingujjban, pörge kalappal, fáradságtól gyöngéd arcvonásokkal - s a rozmarinos kapuban egy-egy leány várja őket; és ezt is *látni tudom!* Mindent - ugyanez arcokkal; ó, rettentő Janus-fejek! Ó, százzlelkű ember!

Elhaladnak, s szememmel a napfényt keresem, a színeket, a vigasztaló életet. Népesül a tér, kofák jönnek, megtelepülnek, kirakják a falvak zsenge gyümölcsét, halovány parajt, sóskát, tavalyi almát, friss tojást. Észreveszem, hogy a szemem egy zsömlyés kosárra mered; odább szalámik lógnak, megcsap az erős hússzag, és beleszédülök; Úristen, hogy kívánom! Reggeli előtt vagyok, és tegnap nem vacsoráztam, az izgalomban rá se értem; hónapok óta nem evés az, amit úgy hívok; a konyhalány fejcsóválva hordja ki a teli tálat. De most, most csend és öröm van bennem, most lehet enni! Még ráérek. Szép, tiszta kávéház a szomszéd sarkon - milyen pompás, nagy szaga van a kávénak! Enni!... (Egy csokoládé három zsemlyével; két tojás vajaskenyérrel; két szepesi virsli tormával; édes sütemény.)

Szép lassan, nyugodt deliciával fogyasztom. Az újság itt - még tegnapi. S tegnap már olvastam ugyanezeket a harctéri híreket - szorongó, tompa érzéssel, nehéz lélegzettel -, s kerestem az általános szavakban valami vonatkozást vele, az eggyel, a tömegbe-veszettel, ki szívemhez tartozik. S most - ó milyen másképp olvasom, mások a szók, a betűk! Közönyös zszurnalisztastílbén értesítenek bizonyos messzi hadállásokról, hol bizonyos politikai szempontoknak kell majd tisztázódniuk... Ó, de hisz e sivár szók mögött halál van, vér, rettenés, romok, sebek, anyák könnyei, feleségek jajja!... De én nem tudom ezt érezni most. Elfárasztott a részvét vagy megrontott az öröm. Ó tiszta ágyon pihen, mellette a virág, mit én küldtem ma már, hozzá sietek, *csak ezt* érzem. (Hát én is rossz vagyok?)... A kávéház, az utca, a piac csupa napfény!

11

Kórházi ágyak pedáns, tiszta rendei egy festett padlójú, tág iskolateremben. Pesti, kültelki iskola ez; most egy éve apró, polgárista fiúk drukkoltak itt tintafoltos padokban. A katedrán - hol most borogatóruhák, karbolvizes üvegek, vatták - e komoly, tanári asztalon osztálykönyv állott és noteszmumus. A falitábla itt maradt; most láztabellákat írnak rá a krétával.

Egy sarokágy mellett ülök naphosszat és most e két négyszögméternyi hely; az otthonunk. Az éjjeliasztalon fénykép, virágok a kis firenzei vázánkban; az ablakpárkány teli könyvekkel. Suttogva beszélünk; egy külön, halk sziget a sarokban; a szoba többi lakója, mintha mögöttünk volna, távolabb kissé - a derűs szemlélet vonalában. Szinte kedvesek így.

Csupa férfiak, harcterről jött tiszték, nagyobb részt könnyű vagy gyógyuló betegek; hangosan beszélnek, töméntelen sokat kártyáznak; azt hiszem, többnyire unják magukat. A fennjáró fiatalok az első sarokablaknál tolongnak, egymásnak adják, felváltva őrzik naphosszat; mert a szemközti házból két világos blúzos nőszemély könyököl nekik fáradhatatlanul, délután hosszát, s még tovább a terhes, májusi alkonyatban. Milyen élménytéljes órák, ó - mennyi idegen férfi; messziről jött, fiatal katona! Szegény, nélkülöző nőszívek itt a Ferencvárosban, a szűk utcán, a harmadik emeleten! Két testvérkisasszony, érettek, férjetlenek - a papájuk szenzál vagy ócskabútoros, diplomás férjet akart venni nekik, dolgozott, gyűjtött -, most itt a háború; s a mindeneslányuk már a harmadik szép „diner”-szeretőt keríti odaátrol a kórházból. De ők regényt olvasnak az ablakban; összesúgnak „érdekes” profilt mutatva; csipkeujjas, telt, fehér karjukat kíváncsian mozdulattal emelik a frizurájukhoz gyakran... Jaj, ha hallanák, ha tudnák, micsoda beszédekkel fűszerezik idebenn a játékot; hogy *milyen* szórakozás tárgyai lettek!...

Valami tréfás, könnyű könyvet olvasunk itt a sarokban; csak színből, hogy odaneszelhessünk néha a többire; mint utazásainkban a vonaton beszélgetőkre; ágáló, hangos, furcsa, idegen útitársakra. Milyen jól tudunk így együtt figyelgetni; szemecskélve felszedni idegen dolgokat, szókat, jeleneteket! Mi „két cinkostársak a világgal szemben”!

...Ajaj, de sok repülőgépre lődöztem én odakinn, urak - tízet, istenuccse nyolcat legalábbis eltaláltam. - A beteg főorvos fogadkozik így! Hihetetlenül naiv tóditó; mondják, tegnap egy szerb zászlót emlegetett, mit az ellen kezéből neki adatott kicsavarnia; sőt tegnapelőtt (ha a hallgatósága nem nagyít viszont), a kilencszáztizenkettes mozgósítási érmet valami nagyon ritkán nyerhető orvosi, hadi medálnak mutogatta. - Ah, igen, persze - gonoszkodik sunyin a fiatal medicíner -, nálunk is a legtöbb repülőgépet a vitéz doktor urak pufogtatták le! - Néhányan halkan kuncognak a paplan alatt; a doktor hirtelen áttér három darab tízezreket érő, régi olajfestmény leírására, melyeket egy lengyel főúri kastély lovagtermében vágott ki a rámaikból. Most a keretezőnél vannak, milyen kár, szeretné megmutatni!

A fiatal csúfolódó azalatt öltözni kezd; szép, elegáns, ezüstös toalettkészletben kotorász, finom parfümszag árad az ágya felől. Ma urlaubja van, vacsorára hivatalos. Borotvaszáppant kenve módját leli - immár harmadszor, hogy kiejtse a nevet, egy exminiszter kegyelmes úrét, kihez ma estélyre megy. Két lány van a háznál, az egyiket szeretnék neki elsózni, de akkora orrhoz - mondja az elegáns ifjú - több pénzt kellene adniok.

Az öreg, sovány, fizetéses ápolónő a leghűbb publikuma; az ágy fejére könyököl és kopott, nagy fejével élénken bólogat. Majd ő is belemelegszik, gyorsan beszél, nem győz várni a lélegzettel, befelé is szívja a szókat. Mily tájékozott a „társaság” legbensőbb pletykáiban! A negyedik kerület szereplőit, a bálkirálynékat bizalmasan a keresztnevükön emlegeti; s ő, mennyit, mennyit tud felőlük - mily hivatott kárhoztatója hibáiknak, mily szuverénül oszt elismerést! Mert hiszen ő is - ő, Istenem, ha a boldogult férje nem oly könnyelmű, ha nem játszott volna el mindent lóversenyen s a kaszinóban!... (És mindez igaz! Valaha csakugyan szerepelt, s az álláshoz, presztízshez nyilván illő modora is volt, biztos, sőt méltóságos föllépése... De ennyire külsőség ez - csak a helyzettől függő?...) Most oly félszeg, túl szerény, ügyetlenül buzgó, alázatos e hivatalban, egyre sűrögne, ki akarná érdemelni a havi nyolcvan koronát.

Hogy összeretten, mikor az öreg, címzetes őrnagy szólítja. - Jöjjön csak maga! Már megint összetört valamit, az én jó kis szipkám, milyen ügyetlen!

A hangja lassú, kenetes, nyögdecslő; a többiekhez fordul bizonykodni.

- Ké-rem! Ez a szipka, tudják-e, milyen régen van ez nekem? Most harmincöt esztendeje vettem Bécsben, hadnagy koromban, negyven krajcárért. Aj, de sajnálom! Éjnye, éjnye!

Ez a „kedves jó öreg úr” nem volt a harctéren, ez helyi szolgálatban betegedett meg; ennek van egy kis háza Cinkotán, kétezer korona kapitányi nyugdíjból szerezte, abból élt a családjával a háborúig - s a szipkái harmincöt esztendeig tartanak. De a harctéri helyzet mérhetetlenül izgatja, soha még nem volt megelégedve a tábornokok taktikájával, a vezérek stratégiai tehetségével. - A lelemény hiányzik belőlük, a lelemény! - Ezt panaszolja most nagy sóhajok közt az ulánus hadnagynak.

Ó, az ulánus! Osztrák báró, ötvenkét éves, önként jelentkezett a háború elején. Donkihotét így szokták fősteni, ilyen horgas, búshumoros figurának a szegény, lógó karvalyorral, a mély bánatú, merev szemekkel. A leggazdagabb osztrák hercegcsalád oldalági rokona; kis évjáradékot húz kegyelemből a majorescótól, de abból nevelteti két unokahúgát. Itt keveset beszél; ideges, szenvedő és közönyös, gögös és félszegen bizonytalan egyszerre. Éjszaka nem tud aludni, jár-kél, botorkál az ágyak közt, s ha sikerült az uramat felébresztenie, odaül hozzá, hirtelen generozitásból kitünteti a közléseivel.

- Tudod, én vagyok az utolsó a családomban. Agglegény. A testvéreim mind elhaltak, magunkra maradtunk a mamával. Nem volt szinte semmink már, csak az ócska bagolyfészek a hegyen: de ő olyan ügyeske volt, szegény muti, úgy tipegett, gazdasszonykodott, mindig

kiteremtette, ami kellett. Gondold csak, kilencvenkét éves volt; én voltam az utolsó gyereke. Már egészen összeszáradt; de milyen helyeske volt; s milyen okoska. Könyv nélkül tudta mind az őseket, a kihalt ágakkal s a házasságokkal ezernégyszázhatvantól kezdve; téli estéken mindig erről beszélgettünk. Te nem tudod, mi az, így összeszokni ilyen öreg korban. És egyszerre meghalt, sose hittem volna; tavaly meghalt. Én megbolondultam volna, ha nem jön szerencsére ez a háború. Mi lesz velem, ha élve maradok! Mindig egyedül az üres házban; nincs, akivel a családról beszélgetne az ember!... - Szegény, bús, öreg tűzok, a szívszakadásig igaza van neki. A harcoló seregek csupa ilyen emberekből kellene állni - pont ilyenekből!

Nagy kardcsörtetés a folyosón; a főhadnagy sántít be; a korzón volt, naponta kijár a csúzos lábával; sohase láttam ilyen élénk, szinte heves bicegést. Most mellén a Signum Laudis. „Hát megkaptad? - Na, végre! - Gratulálok, öregem!” Körülveszik, tapogatják; mindenki tudja, mennyire várta már; hogy bosszankodott, amiért késett; előre megvette, hónapok óta hordja a zsebében. Most ragyog a képe, hevült és liheg az örömtől - de közönyös arcot vág, legyint megvetően: - Á, semmi! Marhaság az egész! Bizony isten, nem adok rá semmit!...

Be kell zárnom e portrék sorát! Nyolc óra van, vacsorát hoznak. Ilyenkor fel kell szedődnöm; indulni haza, egyedül - míg itt idegenek mérik a lázát, vetik fel az ágyát éjszakára.

12

Itthon végre - itthon és - együtt... És milyen szörnyű rossz írás volna, ha erről írnék!

Az ember gyáva, hunyászkodó állat! Nemcsak a hatalom és intézményes önkény vághat fát meggömbített hátán; - de a sorssal szemben is alázkodóvá, kezessé teszik a rettegések, kínok, kiszolgáltatottságok. Hová lett világnézetünkben a fölény, kissé kesernyés gőgünk biztossága, az „én”-ek exkluzivitása, a magány, a finomság, az elkülönültség s az ironia?... Korbács alatt szűkülő állatok vagyunk; a templomok tömve vannak, és sok értékesebb veszteséggel együtt elvesztettük a *stílusunk*.

A gyerek, ki verés alatt lett szófogadó - nagyon szégyelli magát; és az Úristen most nem jó pedagógus. A nagy brutalitás, ami lelki életünkkel történt, majdnem minden esetben süllyesztette azt. Ha máshol nem: az ízlés irányában.

Mert itt látszik, hogy a primitivitás mily sokszor nem erény! A közelmúltban, mondják, „túlkomplikáltak” voltunk finom disszonanciánkkal, megkülönböztetett voltunkkal, nagyon belső történeteinkkel, „csendes válságainkkal”. - (Most örüljenek, akiknek botránykövei voltunk!) Most lelkünk állapota nagy, nyers, százmázsás *eseményeken* múlik, külső dolgokon, melyeknek nincs több közük belső vonásaink karakteréhez, mint egy redves, otromba szikladarab ránczuhanásának. Sorsunk kalapácsa kiesett dolgos két kezünk közül - naiv imára vagy a „görcsös tördelés” vásári vagy teátrális gesztusára kell kulcsolnunk e kezeket. - Érzéseink arányai freskószerűek; a nagy arányokhoz nem szokott kifejezés ezért téved könnyen a torzba, még könnyebben az émelyítőbe.

Elválás, búcsú, halálhír, életért-rettegés, sebek, elnyomorodások, özvegység vagy boldogság, várás, viszontlátás; halál... Gigászokká váljunk-e egy csapásra, hogy e torzballonokkal „művészi” játékhoz értsünk? Amit érzünk, rettegésünk, gyászunk, áhításunk mindenkié; s ami ennél sokkal rosszabb: „akárkié”. - Ki óv meg a trivialitástól: s az elemi iskolás olvasókönyvek; a *Jézus szíve* című igen tiszteletreméltó, kolostorokba járatos ifjúsági hetilap; vagy a kései „negyvennyolcas tárgyú” novellák reminiscenciáitól? Egy már agyonkopott, de még nem patinás modor kísért!

Az intimitás segítne tán! Apró dolgok: ahogy a hosszú, harctéri betegségéből lábadozó ember végigmegy először a rég nem látott szobán; lehajol egy kicsit félszegen, nagyon kedvesen megtapogatja a szőnyeg csücskét. (Milyen is egy *szőnyeg*? Milyen a fogása? Igazán *van-e* - valóság?) - Vagy ahogy leszedi a polcról, kinyitogatja sorba a könyveit, csak nézni - és végigsimít a lapokon gyöngéden, szerető kezekkel. Vagy ahogy bezárkózik és a legkedvesebb, hogy egy nyári este, hideg vacsora után esztétikai kérdésekről lehetett beszélni *vele*, a más munkájával, más érdeklődésével - és milyen furcsa, merész dolgok jöttek ki ebből!... „Szép az, ami érdek nélkül születik!”

Aztán feküdni készült, kivette az órát, ami apjáé volt még, szép rendesen felhúzta, és a szekrény márványára tette... És ez a mozdulat a szívemig ért, ahogy semmi egyéb! Ez az egyszerű, mindennapi, szinte reflexes kis cselekvés, nyárspolgári, lefekvés előtti, mely száz és száz *egyforma*, eseménytelen napot szokott befejezni, s a *ma* igénytelenségével a *holnap* biztos biztatása van benne. Ó, egyhangú, szürke életidőmben, hogy kívántam néha felrázó változást, nagy kockavetést, akár nagy fájdalmakat is bolond fiatalságomban, és most mit nem tennék érte, ha tudnám, hogy leszünk még egyszer együtt a szelíd egyhangúság poézisében - robotos, biztos, csendes hétköznapiok estéinek tiktakkos harmóniájában.

Egy hét múlva vissza kell mennie a harctérre.

1915

KÉT NYÁR

1

Kába, kis, félmosolyú verőfény ült a házfalakon, kopottas félszeg februári tavasz-intelem; tán maga is röstellte itt kicsit az embereket bolondítani! Hisznek-e neki megint; mit hozhat a május, a nyár? Kinek van kertje, fája, vetése, nyaralója a Hiúz utcában; mely Budán van bár, de úgy körülépült házzal, sikátorral az utolsó időben? Mikor Vitoriszek beköltöztek, most négy esztendeje a huszonegybe, az utcai pincébe - még füves zöld telek volt szemközt; és az olyan vékony jószág, mint Vitoriszné, átbújhatott a kerítés-léceken vadvirágot szedni egy csorba tejesbögrébe. Most már sötét a pince a két nagy bérháztól, de mit csináljon az ember? Nagy helyiség, száraz, és nem stájeroltak!

Erre gondol Veron, és a két, barna, száraz karja szaporán tereget. - Igen, muszáj valami vidítóat gondolni ilyenkor: a házberről, amely már fizetve, a ruháról, ami holnapra szárad, a szomszéd pucarájáról, mely megbukott hálístennek; a letudott adósságról s az uráról, hogy most megint munkába áll. - Ilyen mindenféle rendeset, mert az ember néha úgy elszomorodik; csak idegességtől kész volna lúgot inni. Ha tavasz kezdődik, mindig is ilyen furcsa változós! - Tavaly azt mondta ilyentájt az urának: „Te, meglátod, hogy egyszer én csak megindulok menni, és megyek és mind futok, amíg látok!” De tavaly rosszabb volt, mert betegeskedett, klinikára járt, meg Károly kezdett a sörvíásra szokni, sok vitába voltak egymással ezen. Most már egyre tisztul az életük, az adósság levan, új házaktól is mindig hoznak ruhát. „Vivát Gáribáldi!” - szerette volna kiáltani, mint apja, a néhai falusi asztalos szokta, ha jól ment a munka, vagy beszopott kicsit. De nem, még kinevetné az ura odabenn az alkóvban!

- Károly, te! Tudod, hogy az a csendőrtiszt is ideküldi a ruhát a huszonhétből?

- Melyik? - hangzott az U-alakú helyiség egyik fülkéjéből, a zilált ágyról, egy ásitásba nyúlt hang. - Az, aki a doktornénál szobaúr?

- Az. A doktorné új cselédje megszólított. Nagyon szíves nő!

- Az a bukjel-frizurás?

- Bukjel... na nézd-a? Hát más nem megfésülködik, hát én nem? - és mosolyogva csillogtatta meg a hollósötét hajába oly bőven tűzött üveggyémánt csatokat, fülönfüggőt.

- De olyan csuszpájzsos-tál képe van hozzá!

- Na, nézze meg az ember a kis gusztusodat! - nevetett az asszony, és kis szemei, a fényes, fekete cseresznyemagvak felragyogtak. Tetszett neki, hogy a telt arcú nőt nem kedveli az embere! Ő maga sovány volt, sötét bőrű, s a Hiúz utca összes pincelakói hitványnak mondták; de a doktorné, akinek mosott, sokszor dicsérgette: „Milyen cárt maga, Vitoriszné! Milyen csepp keze-lába van! Mint egy hercegnőnek!” És Vitoriszné ilyenkor mindig elmondta, hogy az apja taníttatni akarta őt, képezdébe járatni (mint legkisebbet, mert jó feje volt), de meghalt, mielőtt tehetne volna.

Vitorisz úr, a női kalapos, az ágyon hevert; ki akarta még urizálni magát utoljára, mielőtt egy új Király utcai gyárban, holnap munkába lép. Csinos ember volt és magára tartó. A ruhát tisztán és alig gyűrve tudta viselni, barna haját oldalt kefélté, másodnaponként maga borotválkozott, és kis, angol bajuszt nyírt az orra alatt. Ha így, mikor nem volt munkában, együtt hívták őket valahová padlót kefélni - (Vitorisz korcsolyázva lejtett a kefén, s az asszonyra

csak a könnyebb munkát, törölgetést hagyta), olyankor mindig pénzben alkudták az ebédet, s egy kis kocsmába mentek együtt. Károly udvariasan lesegítette a feleségéről az ócskán vett kis kabátot, vizet töltött a poharába és megkérdezte: „Mit parancsolsz, kérlek?” De nemcsak mások előtt, maguk közt is így szólt hozzá: „Kérlek szépen!” és nagyon szerette ezt a szót használni: „korrekt”; de egy r-rel ejtve, így: „korekt”. A népszálló könyvtárából sokszor hozott haza könyveket, gondosan újságpapírosba fedte őket, és felolvasott Veronnak esténként. Sokszor elbeszélgettek, elokoskodtak együtt a világ minden dolgáról. Vitoriszné nagyon jól tudta hát, miért tűri el urának némely pénzbeli könnyedségét, meg hogy nincs maradása sokáig egy-egy helyen, gyárban; elunja. „Kell az embernek egy kis szünet, egy kis változás!” - mondta ilyenkor.

És mert gyermektelenek voltak, nem kerültek nagy bajba ilyenkor. Károly szívesen liferálta egy utazó táskában a mosott ruhát; néha új kuncsaftot is szerzett; a megjelenése imponált mindenütt. És a kis asszony oly életrevaló - a jég hátán is megélt volna! Szimatolt a zálogházak körül, megvette pár hatosért a hiénák otthagya holmit, szövetet, csipkevégeket; majd galandot, cérnát, kilószámra gombostűt hamisan bukó kis üzletekből; Vitorisz kis táskába rakta a holmit, és házalt vele varrónőknél, ismerős úrinőknél. A szövetfélét a szomszédos házak finomabb cselédsége kapkodta szét blúznak, kötőnek; mindig nyertek jó pár koronát. És ha egy-két hónapig így elvult, rendesen lelt egy új gyárat, új munkát Vitorisz; finoman dolgozott, de mire megösmerték, megszerették, ő unta meg újra. - Igen, igen, de ha gyerek volna! - sóhajtott az asszony néha; de ilyenkor mindig esett néhány éles szó köztük, hát inkább ő hallgatott el. Mert Vitorisz, legalábbis egész életén át úgy mutatta - nagyon vágyott volna arra a gyerekekre. Mikor összeköltöztek is a pár évvel idősebb asszonnyal, mindig azt hajtogatta: „Ha úgy leszel kedves, rögtön megesküszünk!” Nem lett úgy, de Veron tudta, hogy az ember szereti. Apja, az özvegy asztalos még húszesztendő korában kiátkozta, mikor egy gépésszel megszökött a faluból. Három évig küszködött avval, halva szülte a gyerekeit, aztán egy özvegy hivatalnoknál volt gazdasszony húsz koronáért meg szerelemért; amikor megismerte, okos asszonyítélettel magához valónak találta, és ügyesen magához kapcsolta ezt a Károlyt. A családja tartotta a haragot. De meghalt az asztalos, osztottak; s a csaknem kétezer koronácska örökségből elsőnek az anyakönyvvezetőt fizették, meg egy kis lagzit. Csak a világ kedvéért! - mondta a kalapos. A pénzből saját mosodát nyitottak; egy év alatt elúszott rajta majd mindenük; a maradékot felette az asszony betegeskedése, mert még a gépész idejéből hozott egy kis bajt, amiatt nem lett több gyerek. De Vitorisszal jóban-rosszban megvoltak mostanig, Veron sok úriasszonyt ismert, nagy intimitásán, a szennyes ruháján keresztül; s ahová bejáratos volt, elbizalmaskodtak vele, elmondták minden bajukat. De fürdőszoba, cseléd, harminc koronás blúzok gondolata sohasem zavarta; oly távol volt becsvágyától és körétől, mint azoknak az úrinőknek egy földszinti páholybérlet az operában, vagy hogy udvarmesterük legyen. Veron sokszor főzött finomabban az urának, mint azok mindenesei kotyvasztanak, s ha nyáron - mert az énekes színész úrra is mosott - két erkélyszéket kaptak a színkörbe; a Veron háromkoronás csipkesálat dobott frizurás fejére, és Károly húszért csokoládét hozott felvonás közben; majd előadás után egy kis kávéházba mentek, pikolót ittak, és vicclapokat néztek... ó igen, ilyenkor a környezetüknél, a *valónál* finomabb, magasabb élet illúzióiba ringatták magukat; csak egy fokkal, igaz, de ez rendszerint elég! Együtt nézték le a buta házimestert, a durva pucerájost meg az iszákos péket; de vigyáztak, hogy a szomszédsággal külszínre nyájas viszonyban maradjanak. Önkéntelenül tisztelték őket; urazta, asszonyozta még a fűszeres is; de villamoson, ligetben néha így szóltak idegenek: „Nagysád kérem, húzza arrébb a ruháját! Pardon, nagysád!” És a kalapos megszoktatta Veront, hogy ne is érezze különösen megtisztelve magát ettől...

- Veron, kérlek, még nem vagy készen? - Gyere már, pihenj meg egy kicsit!

Az asszony friss mozdulattal csattantotta fel a villanykörtét, mely zöld zsinóron lógott a helyiség közepén. A világítás megszokott enyhése kizárta a változó színű alkonyborulatot, az oktan levertséget; meleg vidámság rebbent az asszonyka szívébe és odaadó nagy hála egyszerre. Lám, az ura így szól hozzá!... Goromba nem volt soha életében, csak néha furcsán csúfondáros, és olyankor az asszony mindig zavarba jött, elveszett, elidegenült; mintha egyszerre elszakította volna a másik az összetartozás, szolidaritás szálait. „Húzd fel, kérlek, azokat a mágnes-cipőket!” „Jaj, de bűbajos vagy!” „Grófnő, töröld meg az orrod!” Ilyenekkel mindig könnyen fölébe kerülhetett. De ma jókedvében volt Károly; ilyenkor szép estéik szoktak lenni.

- Tudod mit, fiam - lelkengett felé -, összetakarítok még itt egy kicsit, most kedvem jött! Vidd át addig a Korona utcába ezt a pár inget; a pénzből meg, úgyse sok, vehetnél parizert a téren, meg húszér teát, húszér rumot; kockacukor van is még! Jó?...

Aggódva, kérdve nézett felé. „Hej, haj!” - tápáskodott fel az ember, de nem volt ellenére a dolog. Jó barátok voltak, meg tudtak egyezni.

- Kis üveget vigyél a rumnak - szólt utána Veron, és még abban a pillanatban frissen, repesőn, szívós kis teste minden energiájával, feszült ideges életörömeivel dolgozni kezdett.

Meglepetést akart. Múlt héten költözésben segített valahol; két ócska törökös párnaforma széssel nem tudtak mit csinálni, a cselédszobába se fért; handlénak nem kell az ilyen, még a szemetes se ingyért viszi ki. De tudták, hogy Veron mindent elfogad, tört üvegcserepnék, ócskavasnak örül: „Majd jó lesz valamire!” - s mint egy zsibáros bolt, olyan a lakása. Majd megszakadt, míg elcipelte a két ülökét, és házardul kacérkodott a villamoskalauzzal, hogy fölvegye velük. Az ágy alá dugta Károly elől. Kapott egy rongyos szőnyeget is, azt most elterítette a tisztábbik fölkében, rá a két széket, aztán a díványt vonszolta oda, melyet a poloskák miatt dobtak ki a házban, de ő kitisztálta. Új bútora nemigen volt, arra mindig sajnált. Középre húzta a kis szapuló-széket, és beterítette asztalként, valakinek a mosásba adott kávésabroszával. „Na, csitt, csitt!” - vigasztalt meg két vinnyogó kölyökkutyát egy kosárban. Két pár csésze került, ahány darab, annyiféle - egy csorba teásibrik kék bádogfedővel. A villanykörte csomóba kötött zsinórját megoldozta és kihúzta odáig, kampósszeget vert a falba, hogy megakassza, aztán tűzre tett, megnézte művét és mosolygott: „Igazi török szoba!” Lihegve szaladt át a boltba tíz Duna-cigarettáért; odarakta csinosan egy néhai szappantartó üres aljába, gyufát mellé. Végre megmosta a kezét, megnézte pillanatra parányi tükördarabban a haját; az rendben volt a gyémántüveg-csatokkal; - aztán egy mozdulattal levette dolgozó rongyait, és előkotorta a pongyolát. Igazi pongyola volt ez, japánujjú, sárga, mutatós, olcsó kreppszővetből; különösen adakozó percében ajándékozta egy nagysága.

Abban a pillanatban, mikor a kiszellőzött lakást be akarta zárni, nagysoppo, szőke, női fej jelent meg fölötté az ajtóban.

- Hoztam már én is a kutyuskának egy kis csontot! - szólt be nyálasan az özvegy doktorné cselédje. - A mi vicink mesélte, hogy milyen jószívű az asszonyság; minden nyomorék kutyust, cicust felszed az utcán, itt ápolgatja! Én is szeretem az állatot!

- Igen szépen köszönöm! - felelt Veron, és elpirult. Imponált neki az új nő! Még csak harmadnapja jött a Hiúz utcába, s közbámulatra egyfogatú kocsin, az óriás zöld ládájával, melyen oly sok volt a nyomtatott, idegen nyelvű vámcédula: „American”. S a vici mesélte a fűszeresnél, hogy tegnap kalapban, cérnakesztyűben ment a csarnokba; karján nagy viaszos-vászon táská. S Veron mindjárt rokonszenvezett a fehér bőrű, szőke nővel, ki himzett fehér blúzában, telt mellével, ünnepien frissnek, virulónak látszott neki. S e percben örült, hogy elég világos van még kinn, s a leány jól láthatja az ajtóból az ő hosszú sárga pongyoláját a bársony gallérral.

- Hát mikor hozzam el a hadnagy ruháját, asszonyság kedves?
- Ó, kérem, akármikor! Mindjárt is, ha tetszik! - kiáltott Veron mohón.
- Igen? Akkor leszaladok vele este! Az asszonyom színházba megy úgyis, magam leszek!
- Legyen szerencsénk egy kis teára! - felelt Veron, és újra belepirult, hogy ilyen jól meglegelte a kifejezést. Észrevette, hogy „az asszonyom” szót sietve, elmosva, kis ajkbiggyesztéssel ejtette a leány. Ez tetszett neki, és valóságos becsvágyat érzett az után, hogy ő is „imponáljon” a másíknak.

A leány világos körvonalú alakja ott állt még egy percig a pinceküszöbön, lemosolygott rá a homályból, aztán nyájas, csengő szóval szabadkozva köszönt el. „Milyen barátságos nő!” - gondolta Veron már-már egészen meghódítva.

- Füstölt nyelvet is hoztam, kérlek! Nem baj? - kiáltott be Károly előre.
 - Nem, nem! - mosolygott a szemébe Veron, és legyintett, hogy semmi az, nem krajcároskodik ő! - Gyere csak, ülj le, mindjárt forr a teavíz! *Eset is hoztál?*
 - Na nézd el! - állt meg a férfi a fülke bejárájánál. - De milyen jó ízlésed van neked!
- Veron lihegve nevetett örömeiben.
- Na lám, igazi török szoba! És cigaretta, tea... és ez a te érdekes slafrokod!
 - Dívány, szőnyeg, csészek! - folytatta Veron, és sorba végigsimított minden a tenyerével.
 - De milyen hamar csináltad, mint egy boszorkány! Nem lovagolsz te néha seprűn éjszaka?

Veron megrettent, hogy megint csúfolódni akar; de Károly szíves örömmel ült mellé. Leforázták a kis aszúfüvet, lassan kitöltötték, lassan kavargatták, szürcsölték nagy pihenőkkel, nézdegélvén közben magukat, egymást s a kis illúziókat. A sárga kimonó szép ráncokban folyta körül a Veron keskeny csípőit, aprós, gyerekes mellét. „Na lám, hogy illik mindez hozzájuk! Hát ezt művelik, ezt tudják az urak! De nagy vicc!”... Vitorisz kibontotta az újságot. *Feszültség a külpolitikában... A légyott... A szerb pátriárka síremléke... Öngyilkos rikkancsfüű... olvasta végig a címekeket.*

- A pinceajtón hangosan kopogtak. - Kinn tágasabb! - súgta Károly. - Légy finom hozzá! - súgta a nő. - Tessék, tessék erre fáradni, kisasszony! - A kisasszony arra fáradt, tapogatózva a homályos helyiségen át. - Na tessék! Milyen érdekesen ülnek itt! Na nézze meg az ember! - nevetett a leány. - Igazi törökök! - A „kelet”-ről összekapkodott képzeleik zaggyvaságában mindent e néven hívtak. - Hová tegyem a szennyest?
- Tessen csak ledobni akárhová! És foglaljon helyet nálunk!
- Á, nem zavarom, ha jól érzik magukat! - állt meg, mintha habozna a leány. - Vitorisz úr olvasni akart!

- Semmi, úgyis olyan üresek most az újságok! - adta meg magát a férfi is. - Tessék csak leülni! - Veron a maga csészéjét átöblítette a vendégnek, ő egy pléhcsuprot vett elő, mert több findzsa nem volt. - Tegyéél még hozzá, hogy erős legyen! - biztatta az ura, mikor újra forrázott; a zsírfoltos, sárga pongyola kis uszályát maga után húzkodva a tűzhely körül, a hamuban. Most már a férfi is örült, hogy idegen tanúja van az ő kényelmes, szőnyeges, teás, otthoni életüknek. A nagyfrizurás leány mosolygott; szép, fehér fogsora látszott, telt állán két gödröcske támadt ilyenkor. Egyébként igen egyszerű, nagy arca volt; tömött galambbegy nyaka kiduzzadt a fehér, stikkelt blúzból; fűtarany lóherelevelet viselt ezüst láncon. Károly rápillantott jól felfűzött keblére: de a bőre szagát, ahogy a közelébe leült: kissé erősnek érezte és

nem kellemesnek. A leány kiitta a teát, egy galuskává gyúrt zsebkendőben megtörülte a száját, és bőrféle ridikülből csipkehorgolást vett elő.

- Jaj de szép! Mire lesz?

- Bugyogóra. Szeretem a kézimunkát, tudok mindenfélét. Bár itt nemigen ér rá az ember a szolgálatban.

- Igaz, hogy Amerikában annyival jobb a viszonyok? - érdeklődött Vitorisz udvariasan.

- Ó, Amerikában húsz dollárt is megadnak egy jó szakácsnőnek; de szobalány is - én az voltam - megkap tizenkét-tizennégyet. És szép szoba, szombattól hétfőig kimenő, fogadó délután. A liften felhoznak mindent: fűszeres, mészáros, zöldséges, pék; minden van a házban, csak le kell telefonálni. Persze, ott nem tart cselédet minden rongyos hivatalnok meg doktor; csak a nagyon pénzes népek. Az ember ott nem kutya; elvégzi a kialakított dolgát, aztán kézimunkázhat. Végszámba horgoltam keskeny ingrevalót két dollárjával; szélesebbnek végje három és fél dollár; kéz alatt szétkapkodták.

- Igen - magyarázta Károly -, ott becses a kézimunka; mert ott minden gyári, az asszonyok is gyárba járnak.

- Szép kis mellékkeresete volt! - élénkült fel Veron e gondolatra. - Sok pénzt félrerakhatott, Erzsike kisasszony!

- Ó, ne kisasszonyozzon már! Majd én is Veronnak tisztelem, jó? Hát azt ne higgye, lelkem! Nagyon drága minden szórakozás; és az már úgy divat vasárnap; ott erősen dolgozik mindenki, de mulat is! Mozi, ringli, lufbalon, csolnak a tón, nagy hattyú az orrán fábul; - mindenféle kirándulás, fotografálás, sör, fagyalt, nyelésbe-fogadás... és aki nem gavalléros, azt megvetik. Négy-öt dollár elment sokszor hétfő hajnalig. És sok kell ruhára, ott egy négerdada öltözik úgy, mint nálunk akármelyik nagysága! Meg hát hazajövet drága a hajójegy.

- Négereket is látott? - hajolt előre az asszony felcsillant szemmel.

- Az ugyan nem nagy vicc ottan; minden ligetben nyüzsögnek, mint a bogarak! De a finom parkokba nem szabad lépni nekik; csakis mint dadusnak fehér gyerekekkel.

- Igaz, hogy szagosak?

- Az se egyforma! Tőlünk a szakácsnét elvette egy; az munkavezető volt bőrgyárban, tizenhat dollárt keresett minden héten. Az olyan finom egy férfi volt; bárcsak akadna olyan fehérbe! A felesége is, igaz, nagyon tisztán tartotta; nem érzett azon semmi! A gyerekeket én kereszteltem.

- Hát nem pogányok?

- De kérlek - türelmetlenkedett Károly -, ne blamáld magadat! Ma már nem emberevők a szerencsének sem, mint ahogy te a plakáton láttad. Azt csak a gyerekeknek tanítják úgy, ijesztésül.

- Ó, kérem - mosolygott a leány -, én még ennyit se tudtam az egész Amerikáról, mikor kimentem. Mindenki beszélt; ilyen, olyan ott; de azért semmi fogalma nincs hozzá az embernek, míg nem próbálja.

Veron kedvtelve és elgondolkozva nézte a leány mozgó, tömpe ujjait, áttört blúzá, kongrékötőjét s nyakában az arany lóherét. - Mégis, miért adta rá a fejét, hogy eljöjjön, Erzsike? - kérdezte habozva.

- Hogy visszajöjtek? Haza? - ismételte kissé gyorsan Erzsi. - Hát a honvágy, lelkem!... Az, az! Egyszer csak nem kell az embernek enni, nem alszik: úgy néz ki, mint egy váltott. Csak haza... haza! Míg a hajón nem ült, nincs nyugta... úgy rajta van a happaré!

Mindnyájan hangosan nevettek a különös, parasztos szón, melyet íme, *tudva*, csak színezésül mondott ki a leány. Egy kis csend múlva hozzátette:

- Csupa betegség az ilyen honvágy; az amerikai csak kacagja már! Mert bizony nincs miért olyan nagyon sietni!

- Ha csak nincs itt egy-két domíniuma! - csúfolódott Károly; mint minden munkás, elméletben legalább szocialista volt.

- Ó, mindjárt megmondom, hogy mi van! - nevetett a vendég, megértve, hogy csakis valami földi javak közül lehet: „domínium”. - Szegény papám tanító volt, felekezeti; hároméves se voltam, mikor elhalt; egy évre rá a mamám. A néném nevelt - ahogy az árvát szokták, több pofonnal, mint kenyérrel. A két idősebb testvérem iparosné mindegyik: hallani se akarták, hogy szolgáljak. Amerikából azt írtam: üzletbe járok. Most hívtak haza, de kérem, minek egyek én panaszosat náluk? Nem igaz? Miért nem tanítottak ki legalább varrónénak? Amilyen kezem van; horgolni, slingelni csak magamtól megtanultam, egyszeri mutatóra! De nincs rosszabb, kérem, mint a rokon; segíteni, azt nem; csak parancsolgatni...

- Igazsága van! - vélte Károly. - Legjobb is, ha független az ember!

- Érdekes - vetette közbe Veron egy kis pirulással ura előtt -, hogy én is majdnem tanítónő lettem; képezdébe akart adni a *papám* (*most ő is így mondta*), mert iparos volt ő is; én voltam a legkisebb, hát nagyon szeretett. Ki tudja, hol lennék most, ha el nem hal ő is hamarosan!

- Na - csitította a férje -, valami nagy rakás akkor se lennél! Mi az, egy tanítóné? Már csak ne vegye zokon, hogy maga előtt mondom - de csak úri nyomorúság! Talán nem?

De a leány ráhagyta készséggel. Ilyen három lépésről bizalmasan, jóleső tiszteletadások közt folyt le az este. Búcsúzáskor a leány is meghívta Veront, hogy nézze meg holnap a ládájában a sok tengerentúli holmit, levelezőlapot. Az asszonyka örült neki, de hogy csorba ne essék a tekintélyén, most ő szólította fel tegezésre a leányt, a búcsúzáskor cuppanón megcsókolta. Jártában-keltében tanulta, hogy annak kell előre tegezni, aki asszony, házinő, idősebb; szóval rangosabb a világ szerint. Ő ugyan nem sokat adott erre, és a leány különösen tetszett neki, már szinte becsvágya volt ez az ismeretség; de éppen ezért vigyáznia kellett, hogy alul ne kerüljön! Az szőke, telt és fehér; (titkos álmaiban Veron is ilyen szeretett volna lenni!) tanító leánya; sok világot látott, ruhás, tán pénzes is; egészen más, az bizonyos, mint az utcabeli cselédek. (A varrónőféle meg ugyancsak felfújja magát!) De ő, Veron is tudta az értékeit: azért, hogy mosással foglalkozik az ura mellett - ügyes, eleven nő; nemhiába született keddi napon, és egyszer egy naptárban olvasta versben: „Keddi gyermek magát ügyesen forgatja!”... És akármilyen szegény, de nem szolgált sohasem; az ura mégiscsak iparosnak számít, kitanult - ha gyári is! Ezeket forgatta, méregette magában, s elhatározta, hogy nem teszi magát nagyon alázatosnak.

De nem is kellett, másnap délután Erzsínél örömmel látta, hogy a leány nem nagyralátó, inkább szíves és engedékeny, könnyű természetnek mutatkozott. „Árva volt szegény! - gondolta Veron meghatottan. - Mint én, ő is anyátlan!” A kis zug cselédszoba fala telis-tele volt akasztva fényképpel, levelezőlappal, papírlgeyzővel - melyekre nagy bicepszes néger akrobaták, s telt mellű, trikós nők voltak főtve. A ládákban sok öltözet ruha volt: batisztok, szövetek, egypár selyemblúz. Egy skatulyában kész stikkelések; s a leány rögtön felajánlott Veronnak egy tálcakendőt, melyre azt mondta, hogy szép. Nagy szabadkozással tukmáltatta csak magára; bár nagyon örült, s elhatározta, hogy ennek a kedvéért akárhonnét, de keríteni fog

egy tálcát. - Milyen gavalléros vagy te - ismételte a tetszetős szót. - Én mindig ilyen voltam; mindent szívesen odaadtam akárkinek. Már ilyen a természetem! - Nekem is, pedig látod, nem jó! Az embert csak bolonddá tartják a világon!

Aztán elbeszélgettek a többi „emberről” a világon, hogy milyen irigy, pletykás, neveletlen, buta meg céda a legtöbb! Hát még a férfiak - azokról beszélni se jó! Erzsi megmondta, hogy neki elég volt belőlük, eleget csalódott! Amerikában is volt egy magyar fiú, de ott ösmerte meg. „Egy rendes nő... az mindig csalódik!” - ebben a törvényszerűségben megegyeztek; sőt a legtöbb barátnőre is átvitték. Az is mind hamis; csak - persze - van kivétel, de nehéz találni! Veron említett egy Etelkát, a kovács leánykáját a falujukban, akivel úgy voltak, mint a testvérek, mindig együtt jártak, minden pántlikán megosztottak; valami jót egymás nélkül meg nem ettek volna; híresek voltak a faluban erről. És ő hetekig-hónapokig siratta, egészen belebetegedett, mikor más faluba vitte férjhez egy dongásmester, özvegy pedig...

Igen. Vágyaiban, kedélyében helye volt mindig e tiszta és bensőséges ideálnak: barátság. Finomnak és magasrendűnek tetszett előtte, bár nem tudta volna jól kimagyarázni, az olyan mélységes kapcsolat, melyet nem érzéki szálak tartanak össze; annál inkább, mert az ő köreiből oly könnyen s közvetlenül érhető el a férfiakkal közösködés; - míg a nőtársak, Istenem... „csak összebújni tudnak a férfijukkal; csak annyira van eszük; amit az állat is tud!” Ő szerette az urát, de mikor csak tehetett, inkább kibeszélte magát előtte abban a részben... az ember ki is fárad, egész nap dolgozik; meg hát egy asszony csak arra való legyen?... Jobban szerette, ha csak elbeszélgettek. Ám míg betegeskedett, Károly - ha nem is goromba, de hidegebb volt vele napközben is. Pedig Veron úgy érezte, hogy ő egy betegségben még jobban, mert röstelkedés, gát nélkül, zavartalan, ömlő odaadással tudná szeretni az urát... De egyszer egy fiatal úrikisasszony rábízott egy levelet, hogy postára adná, alig volt leragasztva - hát mért ne kukkant volna bele? - Volt zárdabeli barátnőnek szólott; s Veront csodálatosan megfogták e szent, tiszta gyöngédkezések, e végtelenül mély, lelkes és lelkes ömlengések, melyek választékos szavait nemigen értette. Maga az a tény volt a szemében olyan kifejezhetetlenül finom és emelkedett - hogy két emberi lény ily áradozóan érez és érintkezik; - bár nem a „megmarkolásra” kellene egymásnak... Veron csakugyan felszedett s magánál melengetett mindig vagy féltucat beteg kutyát, eldobott macskakölyket; s ha magában volt velük, néha oly édesen túlzó gyöngédségeket, millió becéző szót duruzsolt a suta kis férgek fülébe, hogy kétségbeesett volna, ha Károly véletlenül meghallja, s holtig csúfolná ezért...

- Énvelem nehéz jóba lenni! - mondta nemsokára a doktorné cselédjének. - Mert én azt kívánom, hogy a barátném még mérgébe is szépen, szívesen beszéljen hozzám; és a hátam megett rólam egy zokszót se mondjon, hanem hű legyen, mint én, a sírig.

- Igen, Veronka, te nagyon *érzékeny* vagy, ugye? Na, nem jól mondtam? Én a világért meg nem sértenélek.

...Ilyen ünnepi percek, mondások nem estek éppen mindig; sajnos, a napi élet nem bírja az ilyet, kivált a pincében, cselédszobában! De Veron mégsem csalódott új barátnőjében, a leány szelíd, építlen, adakozó és nyájas volt vele szemközt. Nemsokára látta ugyan a hibáit is; a viszonyuk egyre kevésbé ünnepélyes volt, de mind összemelegedtebb; csakhamar nem lehettek egymás nélkül. Együtt sétáltak, egymás dolgában segítettek, ajándékoztatták, s mindenütt teli szívvel dicsérgették egymást. Az egész környék csodálattal adózott az előttük ismeretlen szolidaritásnak; s mindegyik fél nőtt az idegenek szemében általa. De a doktorné, Erzsi asszonya fontoskodva csóválta a fejét, és azt mondta, hogy ez nem rendes, hanem abnormális dolog. Nem volt igaza pedig!

Nem jó vége lesz! - mondta egy idő múlva néhány öreges szapulónő is a mosókonyhában; de a fekete asszony hangos, szenvedélyes jó kis lelke csak annál inkább nem tárgított. Ha *ezek* morcognak, ezek az elbutult, vén állatok, akkor csakugyan finom és szép dolog lehet, ahogy

ők vannak a leánnyal. Mit értenek ezek? Neki az ura, a kutyái, a barátnője mind arra kellett, hogy *érezhessen*, hogy kiönthesse a szívét; legalább apró tetteiben, néma, nagy ragaszkodásban; - mert a szavakkal kifestést, bár néha úgy vágyott rá, gátolta a szégyellés, a félelem, hogy megmosolyogják - meg hogy nem is igen voltak szavai: bánni nem tudott velük. S a leány élni tudott mindezzel, jutalmazta, s ki tudta mutatni, hogy *kell* neki, tudott *elfogadni* is; viszont apró ajándékokban szinte a könnyelműségig pazar volt - egy szóra mindenét odaadta volna, és nem bánta meg egy óra múlva; - nem is gondolt rá többet. Veron most már tudta, miért nincs Erzsinek semmi félretett pénze; még azt is csodálta, hogy ilyen ruhás; és feltette magában, hogy takarékosagra szoktatja az ő érdekében. Néhányszor szép prédikációt tartott neki erről.

Vitorisz is megszokta lassan a dolgot. Eleinte szekálta vele néha az asszonyt, azt mondta, hogy a túlság sose jó, és hogy ennek nincs értelme. De Veron váratlanul jól kibeszélte magát. Hogy tán szeretőt tartson, mint a többi munkásasszony? - Egyik nap az uruk éjszakás a gyárban, másikon a nőtlen, ágyrajáró szaktárs - és felváltva alszanak otthon. Neki az nem kellett soha, tudhatja Károly, semmi része nem kívánta. Ágyrajárónak is a hatvanesztendő utcaseprő, szegény Sipita bácsi volt náluk, míg kórházba nem vitte a rákbaja. De az ember kíván még valakit az ura mellett, ha még olyan jó ura van is; és hát gyerek nincsen. A férfi végre megnyugodott. Ő most csakugyan sokat nincs otthon, különórás este. Nagy becsvággyal és kedvvel dolgozott egy hermelinszőrméből vert, óriási, kétezer koronás fehér filckalapon, melyet Augusztának csináltak rendelésre, remekbe, s egészen órá bízták. Csak egy ujjnyi vastag igazi aranyzsinór körül; - ez lesz minden dísz két bojtjal; fő a fazon; a főnök udvari szállítói címről álmódzott érte. Nagy testi munka volt, nehéz vasbunkókkal verik az ilyet a formán; de Károly kedvvel csinálta, bár sokszor eszébe hozta szándékosan, hogy milyen nyomorult keveset kap érte ő, aki csinálja!

Erzsi egy-két hónapig jól megvolt az asszonyával; a doktorné kedvesnek, ragaszkodónak találta. Nem volt nehéz hely; a fiatal özvegy szeretett sétálni, színházba, kávéházba járni; elég jó módban maradt, de férjhez vágyódott. Néha elmesélte a leánynak is, mennyivel szebb, jobb dolog a fészkes élet, mint ez a bús, magános. „Jobb volna, ha Vitoriszné ügyesen férjhez adná magát is, ha olyan jó barátnő!” - De különben sok szabad ideje s független járás-kelése volt itt a cselédnek. Az asszonya névnapjára csinált Erzsi egy gesztenyetakarót, s ibolyát vett egy koronáért a piacon, köszöntőverset dugott a csokorba, és bevitte, míg a doktorné aludt. Az a hímzést ízléstelennek látta, de azért örömet mutatott, s mindenütt eldicsekedett a cselédjével. Áprilisban falura ment pár napra az úrnő, s Erzsi kipingáltatta meglepetésül a konyhát egy mázoló-segéddel, kivel a boltban megismerkedett. Csak nyolc koronát fizetett; az asszonya erővel visszaadta neki, de aztán megmondta, hogy híre nélkül ilyet azért ne csináljon másszor! Veron, mikor elbeszélte neki, izgatottan érdeklődött a mázoló iránt. Kicsoda, hol és hányszor látta? „Vigyázni kell az ilyen facér kölykekkel!” - figyelmeztette azután, s a leány nem felelt.

Apró holmik, olcsóbb díszték, fésűk, csipkék és zsebkendők sokszor elkallódtak a háznál; de az özvegy tudta, hogy bizonyos idő múlva minden cselédjével így van ez; kitanulják a gyöngéit. Néha, mintegy önmagát is büntetve, mindennek hirtelen utánajárt, mindent számon vett, követelt. Erzsi néha visszatalálta neki az eltűnt gránátmelltűt, s ilyenkor sértett arccal járt egy ideig; mire az asszony egyet gondolva benézett a bútorok alá s a lábasokba; tiszta-e minden? Sok hanyagság napfényre jött; mint ahogy előre tudta is. Nem volt rossz vagy szívtelen nő; inkább jobb hajlamú, néha töprengő, igazságra, önjavításra kész; ha olvasott, ebben is bizonyos ízlés és komoly szándék vezette. De a cselédügyön - gondolta - nem lehet segíteni a mai viszonyok közt. Ennek a kapcsolatnak: *úr és cseléd*; más, elmúlt kor volt igazi levegője: a jobbágyi idő és szellem, mikor mindenki szolgált valakit, végsőkben a királyt, az Istent: s a *hűség* ideálja magasztos volt és tiszteletet keltő. Ma ez az eszmény az élclapokba került, minden szolgáló egyéniség, s az „úr”, ha kivált gondolkodik, kissé félve, lelkielégedéssel,

szégyenkezve nyúl a másik élet szent jogába, a függetlenségbe. S mert az özvegy belátta, hogy a cselédnek igaza van, ha csak ellenszenvezni tud a gazdájával, kivált nő a nővel; vagy ha közönséges - (hisz másra nem nevelték), ha lázadva tűri sorsát, s nem tiszteli a tulajdont; épp ezért szívesen és gyakran cserélte a „lány”-okat. Elve volt, hogy csak addig kell tartani egyet, míg nem mer többet lopni, mint amennyit már a bűdséhez számított, s míg a viszony természetellenessége nyájasságba, elnézésbe, emberségbe takarható kölcsönösen - szóval pár hónapig. Miképp lehetne máshogyan: őszintén üzletivé tenni, pontosan megszabni vagy mellőzhetővé tenni ez áldatlan viszonyt; ezen már nem ért rá gondolkozni: férjhez készült egyelőre. Addig is - már júniusban rokonokhoz, falura; s mert fűtés, korompiszok már nincs, odáig takarítónővel is meg lenne; sőt egy kis hajladozás őt is fogyasztaná, meg egy kis kifőzésbeli, gyengébb koszt - és olcsóbb volna. Mindig rosszul járt, ha szentimentalizmusból tartotta és fizette nyaralás időn a „jó” cselédeit; mind elcábérodtak, mire ő hazakerült. Szóval: nagyon kapóra jött neki némi éleskedések után, ha a dúlt hangulat végre valami összeszó-láskor ideges kiabálásban sült ki, mint a villamos feszültség. A cseléd feleselt, az asszony rendőrrel fenyegette; a lány követelte a könyvét, az asszony „kegyelemből” elébe lökte a konyhaasztalra - a fillérig kiolvasott pénzével együtt. - De most már induljon rögtön! - Ne tesszen félni! - E drámai pillanatoktól kezdve fokunkint alábbhagyott mindkettejük indulata - némi katzenjamerrel, de a kibontott csomók, megoldott helyzetek enyhültével. Egyik sem bánta, hogy így esett, s egyik sem látott rendkívülit benne. Egy mindeneslány külsőbbik, konvencionális - mondjuk: policáj-lelkiismerete sohasem teljesen s a múltba visszamenően nyugodt; - egy „nagysága” meg, ha csak egy babot ér, mindig és joggal röstelli kicsit az érdemtelen fölényét az egyoldalú szerződésben. „Neki is jobb - mentegette magát gondolatban a doktorné -, minek ízetlenkedjünk? De előre fölmondani rossz politika lett volna; akkor odáig a szemem is kilopja, elhordja, és semmit nem dolgozik! Jó, hogy ma bevasaltattam még vele!”... Szóval negyedóra múlva maga csinált a búcsúzónak „még egy kis kávé”, s nem akarta megnézni, hasztalan erőltette a leány, a zöld ládát, melybe elpakolt. Kis gúnyos rezignációval legyintett, s tán igaza volt; egy kis útikoffert a napokban csakugyan levitt már Erzsí Vitoriszekhoz. Végre elég tisztességesen elköszöntek egymástól.

Veron megtörölte lúgos karjait, és kitörő örömmel, gyengéd öleléssel fogadta a leányt; már tudott volt a bajokról, és most megkönnyebbülten sírtak egymás vállára borulva.

- Otthagytam, mint szentpál az oláhokat! - kiáltott aztán vígan a leány. - Pedig ugyancsak hízelgett volna már a nyavalyás, hordta utánam a kávé! De nem vagyok veszett! - Ennyit se kellett volna, hogy tűrjél! - vélte az asszony, mély meggyőződéssel, és kicsorgatta a szennyes vizet. Erzsí oly sok rosszat beszélt neki az utóbbi időben a doktornéről, s még az erkölceit is hánytorgatta; - hogy Veron szinte utálta! Elhatározta, hogy nem is fog mosni rá!

Az ura még nem volt otthon. Károly a minap tett néhány megjegyzést arra a kofferre, hogy jó lesz vigyázni! meg hogy vajon mi van benne? - Nekem ugyan nem elvem az izé - a „tulajdonjog bálványozása”; de az nem volna szép, ha valaki bajt csinálna olyanoknak, akik pártolják és jók vele! - Ám Veron megbotránkozva torkolta le: hogy gondol olyat?... Az *olyan* alatt bensejében tulajdonképp csak ékszert, pénzt, nagyobbszabású dolgot értett; olyat, amiért az embert a rendőrségen üthetik, nyaggatják, becsukják. Apró dolgok, elügyeskedések! Egy-két harisnya, zsebkendő, mikor folyton mos-vasal az ember (nyomtató lónak nem kötik be a száját) - még egy ciha vagy lepedő is, ha nem monogramos vagy éppen szalagok, hajcsatok, övek... Istenem, az ilyesmi inkább virtus, minden leánynak hemzseg tőlük a ládája, s mind nyugodtan hurcolja változatos jelzésű, nagyságú s fajtájú darabjait a fehérnemű-gyűjteményének. Ő maga, Veron, például soha nem vett harisnyát, hanem minden mosni adott-szennyesből átöblített magának egy néhány párt, s hordta, míg a többi ruha munkában volt. - Az Erzsí csomagja nem nyugtalanította tehát.

- Tedd fel a vacsorát, szívem, mindjárt itt lesz a komád! - Na, de most aztán nem engedünk el. Minek szolgálj te, mit szekáltasd magad: el lehetsz miköztünk! Szegény Sipita bácsi úgyse jön már ki a kórházból, hacsak nem Szent Mihály lován; - az a fülke tiéd lesz a matrác-surgyéval; a vízvezetéknel mosdatsz ott; aztán takarítani még. A színészurat még holnap megfogom neked, annak a szobáját meg még egyet legfeljebb. Délután segítesz nekem fizetés fejében putzwesch't vasalni, neked jó kezed van ahhoz. Na, hát nem is szólsz?

- Én szeretnék, de a koma mit szól?... (Így nevezték Károlyt tréfásan).

- Sose búsulj, szívem; még ő mondta tegnap, neki jutott eszébe! - hazudta az asszony hősiesen. De tudta: lesz annyi energiája, hogy ezt keresztülvigye az otthonában.

Vitorisz csakugyan nem ellenkezett, sőt váratlanul készséges volt és egyetértő. Igen, már hallotta volt a gyárban, hogy az üzemet a nyári szezonra korlátozni fogják, s csak az öt leg-régibb embert tartják meg a műhelyben. Vele szemben habozott a főnöke: jó és gyors munkás hírében állt; de a könyve szerint egyetlen tartósabb helye, megállapodása nem volt soha, és ez döntött. A főnök már ismerte ezt a típust, és ki tudta használni; szíves, dicsérő szók közt ígerte, hogy őszre - öt elsősorban - visszaveszi. Károly nem is bánta nagyon; nyár jött, az ember akárhogy élél nyáron, s Veron már félre is tett valamit. De jó lábon kellett maradni vele. Meg nem is baj, hogy a leány itt lesz a háznál; az asszony is jobb kedvű, az egész élet-mód elevenebb, vidámabb; még a nyomorúság is, a szapulásgőz meg a csuszpájzvacsora is. „Nem is rossz nő az a bumfordi leány, csak egy kicsit buta!” - gondolta Károly.

Pedig tán inkább lusta volt egy kicsit és néha beszédre, gondolatra is; csak az egyforma babramunkát szerette. Mint egy jó meleg, dunnás ágyban, úgy fészkelte meg a Veron eleven és tevékeny, jó szeretetében. Most már nemigen erőltette magát komoly és tartalmas beszédekre az amerikai viszonyokról, az életről, a családjáról, a világi rendről; amicskét tudott vagy valaha gondolt, kiadta a legelső, ünnepieskedő idejében a barátságnak. Itt, a pincében nem is öltözte, gondozta magát olyan rendesen, mint cseléd korában; pedig Veron szívesen mosott rá is. Mindenben ernyedtebbnek látszott, sokszor megállt, ellógott, mélázott. Dologra kapni nehéz volt, de ha egyszer hozzákezdett, szépen és finoman vasalt, pontosan és tisztán nyomkodta ki fonákján a fehérhímzést, ízléssel hajtogatott, s úgy belejött, hogy abba se akarta hagyni. Csak Veron készítsen kézhez neki mindent, azt szerette. De örült, ha az asszony dicsérte a munkáját, és mindent szerényen megkérdezett: - Jó lesz így, anyuska?

Csakugyan a Veron érzése és szerepe is egyre anyaiabb lett vele szemben. Jóságos elnézéssel mosolygott a leány nyaláncságon, tréfálkozott rajta, de ha csak tudott, hozott vagy csinált neki egy-egy falatnyi jót. Persze, olyankor Károlynak is, „a másik gyerekének”; dehogyis hanyagolta volna el! Hanem a kis kutyákat mind elajándékozgatta sorjában; jól megnézve, hogy kinek, hogy „jó sorba jussanak”. - Sokat mulatott azon is, hogy a leány szeretett soká a dunnák közt heverészni reggel; s e tekintetben Károlyban megértő szívre talált. Nem volt baj, mert a férfi most „szünetelt”; a leány meg csak délfelé ment takarítani a két színészre, mikor már próbán voltak. A fürgé asszonyka hajnaltól sűrített, nyugtalankodott, sepiert, kávét főzött nekik, és néha mindegyiknek odavitte az ágyba füles csuporban, karéj fehér cipóval; olyan öröme telt ebben! - „Bújjunk el, hékám, mert kikapunk az anyuskától!” - kiáltott Károly, és kacagva húzta fejére a dunnát, ha Veron valami rosszalkodáson érte. Ő is jól érezte magát a két nő közt; nemigen voltak férficimborái; inaskora óta „asszonyvitéznek” csúfolták a műhelyekben. Nem ivott, nem kártyázott; olvasni meg színházba menni jobban szeretett - meg csinosan tartani magát, külsejét. Méltányolta a női kézimunkát, az úriasszonyok szép toalettjét; mindez félig-meddig a szakmájába is vágott.

Veron egy zálogházban tizenöt méter piros batisztot fedezett fel, megvette, és két egyforma ruhát varratott pünkösdre a házmesterné hűgával, ki varrni járt; kimosta érte kétszer minden

szennyesüket. Károly ismerős forrásból két nyári kalaphoz valót szerzett, csuda olcsón megcsinálta; s meglepték Erzsit az ajándékkal; abban mentek az ünnepen templomba, kirándulni; - Károly is velük. A Hűvösvölgybe másodnapján kivittek egy regényt, a férfi felolvasott, megtárgyalta a feleségével a történetet jóízűen ott a napsávoztá, erdei fűvön, mely szokatlanul édes volt a szemüknek, bár poros kissé és til-túl újságpapírosoktól tarkázott. Veron éppúgy tudott élvezni, megérteni, befogadni - mint aktívkodni, dolgozni, ha kellett. Oly eleven, sistergőn meleg volt a fényes, szép kis élete! - Közben megigazította Erzsit az új ruhát, hogy ne gyúródjék. - Erzsit is figyelt a könyvre, szerette, ahol értette, de megzavarták minduntalan az úton jövők-menők, az ünneplő ruhák, beszédek - majd az elemózsiás-kosárra pillantgatott; de a szünyogok is nagyon csípték a batiszt alatt dagadó karjait, meztelen nyakát. Károly néha, „viccből” odanyúlt, segített ő is vakarni. - Na, majd én ott is, hékám! - kiáltott kissé nyeglén, mikor a leány a harisnyakötő alá nyúlt, dühösen a sok csípéstől. - Csitt legyen... Károly! - védelmezte Veron a leányt. Esteledett, a nap pirosan szállt a halványzöld lombú, szép hegyek mögé; Veron szinte kimeresztette a két fénylő, kis fekete szemét a villamosállomásnál, hogy többet befogjon, felszívjon még beléjük e ritka gyönyörűségből búcsúzóra. Az ő szülőfaluja is Borsodban ilyen enyhe, tiszta rajzú hegyek koszorújában ült meg; és benne napos, erdős, kislánykori emlékei, szűz és nyugtalan szíve hajdan... a kovács Etelka lánya... a gépész, az első... nagy darab, erős férfi!... Erzsit a tolongó embereket nézte, és arról beszélt, hogy Amerikában még ilyenkor kezdődik az igazi mulatság, sátorok vannak ilyen helyt itallal és mindenféle jóval. - Egyikbe meg dupla ágyak felállítva, ugye hékám, csak be kell menni? - kérdezte Károly durva kacajjal, és megcsípte a leány kemény csípőjét. - Te, a bolhát meg lehetne ölni terajtd! - Elvörösödött, mert Veron odanézett rémülten, majd lesve, nem hallották-e mások? Az ura mellé ugrott, szolgálatkészen a karját nyújtotta neki, hogy fölsegítse. Erzsit utánuk tápászkodott.

Károlyból néha csakugyan kiütközött a durva mesterlegény; e fölös és fehér női hús látása ilyen hatással volt rá. Veron ilyenkor mindig rendreutasította, komolyan védve meg a barátnőjét: - Egy rendes nővel, pláne leánnyal nem illik így beszélni! - De Erzsit is elővette másnap négy szemközt, igazi kisanyáskodással. - Fiam, egy férfinak nem szabad annyit megengedni, illetlen szót, csúfolódást. Kivált egy leánynak tartani kell magára; másképp a legkorrektebb is vérszemet kap! - Erzsit leszegett fővel, némán szedte képére a dorgálást; a hallgatása sem dacot, sem megbánást nem fejezett ki; de Veron jóra értette, megsajnálta, még ő kért szinte bocsánatot. Nagyon kedvesnek látta ezt a „nagy gyereket” duzzadt, fényes bőrével, gödrös álla szelíd mosolyával, engedékeny, lágy természetével. „Árván nőtt szegény, nem volt, aki tanítsa!” - gondolta el, és eszébe jutott, hogy tán ő se botorkált volna annyit az életben, ha anyja él. Vagy ki tudja? Ilyen korában már - maga is teherben - ő szedte fel az utca kövéről a csaknem naponta ittas gépészt.

Ilyen prédikációk után néha Erzsit is felfűjta magát, félnapig haragban volt Károllyal, nem szólt hozzá; de csakhamar megfeledkezett, kiengesztelődött; s akkor a férfi is tisztességesebb volt vele. Néha, összebarátkozva, ártatlan, apró tréfákat csináltak „anyuska” bosszantására; a végén együtt mulattak rajta hárman. Veron soha intenzívebben nem érezhette, mióta élt, hogy szerettei szeretik, tisztelik és szükségük van rá. - Esténként segített az ura is teregetni, és zavarta, noszogatta a leányt, jöjjön, dolgozzon ő is, segítsen anyuskának; - aztán bolondozni kezdett vele, kergette a vizes lepedők alatt bujkálva, melyek lecsüngtek a kötelekről. Ha sok ruha volt, és padlást béreltek húsz fillérért, oda se engedte felfáradni az asszonyt. - Neked megárt a lépcső, fiam, hadd jöjjön az a virágszál, eleget pihen ügyis! - és felment a másikkal, és jó soká maradtak. - Néha, nagy jókedvében odahúzta az ágyra maga mellé mind a kettőt, vagy már úgy is ott pletykáltak, vicceltek alsószoknyában körülötte; - kétfelől átfogta őket a két karjával, és míg Veron felé sandított egyetértően, cinkosan, mintegy kicsúfolva a leányt; másik kezével marokra fogta annak a húsát, jól belecsípett. De Erzsit nem visított, hangtalanul,

lágyan lapult el a férfi hóna alatt, jól ránehézkedve. Néha még akkor is hancuztak ketten, mikor Veron már kifáradt, lepihent: egymás haját cibálták kacarászva, és egymás fejéhez hajigálták a kockás cihájú párnákat. - Elég már, gyerekek! - szólt Veron néhányszor félál-mában. - Le a villanyt! Erzsi, eridj az alkóvba! - Nemsokára csend lett. Egy esetre később emlékezni vélt; hogy reggelre ébredve még ott lelte a leányt Károlynál; szoknyában, mezítláb, félig a takaró alá csúszva, rendetlenül; s mélyen, nyitott szájjal aludt. Megrázta a vállát vigyázva, elvezette kézen fogva; az szinte alva járt, mormogott. - Gyere az alkóvodba, az ágyadba! Az már csak nem illenék, ha felébredne és ott látna!

Valami homályos és kelletlen félgondolat megdöbbsentette néha; a gyanú árnyéka. De csak egy pillanatig. Nem! Az *nem így* szokott történni! Hallott házasságtörő históriákat, mikor a férj megutálta feleségét a másik miatt; avval ment sétálni, annak udvarolt, ráköltötte a pénzét. De Károly sohasem volt hozzá jobb szívvel - ezt érezte -, soha úgy a kedvébe nem járt... és a lányhoz - bárcsak ne lett volna olyan csúfondáros, néha goromba is!... Inkább még ez volt a baj!

Egy meleg júliusi reggel Veron kovászbavaló uborkát válogatott a közeli piacon (azok otthon aludtak még), mikor megszólítja egy szakácsnő: hogy ő itt szolgál a téren egy orvosnál, az ura ápoló az Angyalföldön, a tébolydában; csak azt szeretné megkérdezni, már sokszor akarta, hogy az az Erzsi hogy viseli most magát? *Rendes most?* (Kézével táncos vonalakat írt le a homloka előtt!) Veron meglepetve tudakozódott.

- Hát asszonyosság nem tudta, hogy a tébolydában volt?

- Dehogy!... - sápadt el Veron, és szinte meg kellett fogódnia, hogy el ne essék.

- Na, nem kell úgy megijedni! Csak megfigyelésbe volt... a konyhába tették, úgy használták, mint cselédet, utoljára is elbocsátották, hogy semmi biztos bajt nem látnak a fejébe... Csak néha olyan... andalgós.

- Sose vettem észre!...

- Biztosan nem is igaz; tán csak tetette magát, hogy ingyen utazhasson vissza a hajón, így, mint bolondot hazasuppolták.

- Suppolták?

- Igen - én nem tudom, igaz-e, az én uram úgy hallotta az ottani doktoroktól -, hogy odakint lopott volna. Na... nem valami nagyot, csak úgy eldugdosott kis limlomokat a szolgálatban; valami legénynek adta - de ottan szigorúak, bevitték, nyaggatták magyar tolmáccsal a konzulátustó', hát hogy akkor tette volna gárgyúnak magát, hogy megszabaduljon, még haza is jöhessen! Ha így volt, akkor még nagyon is okos esze volt neki - hát nem? - hogy ezt így ki-komponálta! Na megyek, Isten áldja meg!

Veront mintha fejbe ütötte volna az első megdöbbenés. Borzasztó! Hogy a leány semmi ilyest nem említett neki! Hogy van az életének egy rejteke, egy egész szakasza, amiről el nem számolt! Hogy látszólagos naiv ártatlansága mögött mennyi ravaszság, titkolódznitudás van, és ki tudja, micsoda próbálások?... De ahogy hazafelé tartott szédelegve az izgalomtól s a teli kosár súlyától a melegben; - lassan egyre tisztult a gondolkodása, érzése. Hogy is volt csak? Elhallgatta, hogy *ott* volt?... Ez csak természetes, ilyennel nem dicsekszünk; s nem kérdezték, hát nem is hazudott. De az jó, hogy nem volt *igazán*... ó, istenem!... Gyerekkorából a leg-rettentőbb és legtitokszerűbb képét hozta az elmebetegségnek; ott a faluban egyszer egy örült suszter kiirtotta az egész családját!... De Erzsi *tette magát* ravaszul, okosan - egy egész hosszú hajóút alatt is, ó... hogy volt annyi bátorság benne? Hogy nem félt, hogy *igazán* megkapja? De nem; egyszer azt mesélte, hogy a hajón a konyhán volt, mosogatott; így ingyen hozták! Szóval csak ott tette magát egy kicsit - az idegenben; hogy megszabaduljon, mert nyaggatták -

ó, szegényt, szegénykét, ki tudja mennyire? Holmi *apróság* miatt, hisz mondta az asszony! Még azt sem maga használta el, hanem másnak adta, valami komisz férfinak, kutya hálátlanak, akit szeretett!... S a Hiúz utca sarkán már drága melegség lüktetett a Veron szíve körül, csaknem sírt, csaknem zokogott hangosan és fájó-boldogan, annyira sajnálta és szerette ezt a sokat szenvedett teremtet.

- Asszonyság, kedves! - szólította meg a fűszeres a boltajtóban. - Nem azért mondom, csak említem, hisz maguk rendes fizetők, bár mind olyan volna! Csak hogy az a kis számla nem ment ki véletlenül az eszéből?

- Nekem - számla? Milyen, micsoda?

- Na, hát Erzsike vitte vagy kétszer-háromszor.

- Micsodát?

- Egyszer mandula meg malaga volt valami tésztához; egyszer töltött csokoládé, de csak törmelék; meg negyedkiló édes teasütemény; négy korona hetven az összeske!... - S a boltos fürge szemei kíváncsian néztek rá.

- Igen... persze, már tudom! - felelt hirtelen, bár kissé kényszeredett hangon. - Most nincs nálam - de a napokban még -, hisz tudja, Petz úr!

- Kérem, ké-érem, asszonyság!

Veron a lelke mélyéig fel volt háborodva; minden megfordult benne ettől egy pillanat alatt... Hogy lehet ilyet csinálni? Adósságot! (Ó, milyen emlékei voltak e szóról, mit szenvedett, míg mind letörlesztette! Pedig csak így, kicsin kezdődött akkor is!)... És egy *másik szegényt* csapni be, magához hasonló sorsút!... Egész lénye hangosan, felháborodottan tiltakozott. Már kiszállt belőle az iménti meghatottság; egy perc alatt mély szomorúsággal értette át, mennyire különböznek ők ketten, milyen összeillőtlen a természetük a leánnyal.

Mikor Erzsike hazajött, egy ideig nem is bírt neki szólni; s az, mintha érzett volna valamit, némán somfordált körülötte. - *Ezt* már nem hittem volna rólad... ilyet nem szabad... nem becsület ilyet tenni! - szólt végre, és a sírás fojtogatta. Ha a leány is sírva fakad, bocsánatot kér, mint annyiszor - biztosan a szívére öleli. De az nem merte; némán, összezavarva, megátalkodottan ült, és sápadt volt. Károly hazajött, vidáman, mert három koronát keresett véletlenül valami kis közvetítésen; - kérdezte, van-e ebéd, odaadta a kis pénzt negyven fillér híján - és az asszonynak nem volt szíve a csúnya, ízetlen ügyet fölemlegetni előtte. Délután liferálni kellett több helyre; s a leány halkan, lesütött szemmel ajánlkozott, hogy felét ő elviszi. Megindultak hát együtt a férfival; de különfelé volt útjuk. Délután levelet hozott a postás Erzsike címével. „Mi a csuda!” - gondolta Veron, és a legmélyebb meggyőződéssel jogosítottnak érezte magát, hogy rögtön felnyissa. A forma kedvéért ugyan kötőtűvel srófolgatta fel a borítékot; de egy percre se habozott. „Kedves hűgám” - így kezdődött, és az asszony nagy érdeklődéssel betűzte végig.

Az a Maris, aki is az árvaházban szolgál, itthogy vagyon, és beszéli, hogy talált téged piarcon, hogy elhagytad heled és kovártélba vagy üsmerősnél. Csak kedves hűgám, magadra igen vigyázzál, arra intelek. Ha már odaátról csúnyán kellett, hogy hazagyőjjél, legalább most megbecsülte volna a szolgálatod magános özvednél, hogy lett volna egy kiadós heled a könyvedbe, ne nézzenek cábérnak, ha már szolgálsz, egy bárónőhöz is mehetnél, ha az a Nyika Julis el tudott menni, már két esztendeje van ott, nyolcszáz-hetven korona spórpénze, de te annál külömb is vagy, amikor jómagadat megbecsülöd. Csak egy baj, hogy ideig-óráig van a te jóságod, akkor megunod magad, valami rádgyön, mi istenverés ez rajtad, hogy olyan gárgyú vagy némelykszer, kedves szeretett testvérem, mint ha Isten szép eszed vette volna, mindent elhagysz olyankor, melyre igen

vigyázzál maoltátul fogva, kivált a férfiat ne kívánniad, nincsen abba semmi jó, inkább félretegyél, ne herdáld el mindened, miránk szégyent ne hozzál, jól tudod, tanító volt szegény tatánk, népművellő, nem olyan családból vagyunk, ha iparosék vagyunk is, mellre igen kérlek tisztelettel öregebb testvéred Lakatos Teri.

Veron úgy-ahogy, visszaragasztotta a levelet, és nagy szerencsének érezte, hogy hozzájutott; mintha izgató és nehéz titokról hullt volna le a lepel. „Hát mégis igaz, hogy tanító volt az apja!” - ez volt az első gondolata. Aztán eszébe jutott, hogy abban meg hazudott, hogy a családja ellenezné a szolgálatát... De hogy kimesézte, cifrázta ezt, mikor először itt volt. Veron szíve elszorult a gondolatra, mennyire tisztelte ő akkor, milyen kitűnőnek, összeszedettnek, deréknek látta - milyen rendes és okos volt, milyen *új*! Igen, ez az, ebben van igaza a levélnek: csakugyan sokaknál különb ez, ha megbecsüli magát. - De csak ideig-óráig, akkor aztán rágyön... elhagyja magát; így lehetett ez mindig! „És kivált a férfiakat ne kívánniad!”... Hát ez is, olyankor ez is! Persze, Amerikában is!... De most már régen megbecsüli magát az ő keze alatt. De vajon igazán?...

Kitett az ajtó elé az utcára egy kis széket, várta őket haza; vacsora készen. „Hogy lehetne rajta segíteni?...” A nap hanyatlott már, a nagy házak falán nőttek az árnyékok, a görbe sikátorba be lehetett látni, hogy táncol a por az ablakok előtt; fenn, egyik ormon egy műterem üvegfa pirosan lángolt fel, milyen szép volt! „Pedig tán nem is tehet róla, csak ki kéne oktatni!”... Távolról oly erősen hangzott ma a sok városi z sivaj, messze hangok... mintha egészen a pesti oldalról. „Mi az, de sokan kiabálnak máma. Vagy mert szép, tiszta idő van?... De már jöhetnének!” - Egyszer úgy tűnt neki, mintha sokan egyszerre „éljen”-t kiáltatának. De csak itt a közeli téren. Az utca megtelik néppel. Sokan haladnak a tér felé sietve. „Mi, tán udvari kocsi!” - gondolta kelletlenül; annyira elfoglalva a maga gondolatával. A huszonnégyből kijött a cseh szobalány karonfogva a vőlegényével, egy főherrerrel a bosnyák ezredből, kivel már négy éve várnak egymásra kicsit unatkozva, de híven. A lány szeme ki volt sírva, a legény - ez a józan katonasusztér - mintha ivott volna kicsit. - Éljen a háború! - kiáltott fel és nevetett. - Mi az, mit beszélnek? - Hát asszonyosság nem tud? Menyünk mekverni kutya Szerbia! - Veron nem értette. Mindig azt hitte a piros bosnyák fez miatt, hogy a legény nemzetsége igenegy a szerbvel vagy efféle! Azt hitte tréfálnak, utánuk nézett soká... - Hát asszonyosság csak itt ül? - nevetett rá a házmesternek varrólány-húga; kalapban, kesztyűben lépett ki most. - Az egész világ betódul most Pestre, nagy hecc van, a Gellérthegyen katonazene lámpakivilágítás! - Persze - éleskedett a lány nénje -, Vitoriszné asszony nem megy az Erzsi nélkül! Az meg tán együtt mulat Vitorisz úrral!... - Elementek mind, a láрма, embernyüzsgés tovább húzódott egyre, be a város felé. Csak gyerekek maradtak az utcában meg néhány cseléd a kapuk alatt; azok tárgyalták a történeteket hangosan, izgatottan. „A történelmet”... Ők már délben hallották. Persze, Károly Budán liferált reggel!... Minap említette, hogy most érdekesek az újságok. De hogy nem hallotta mégis, ő mindenről tudni szokott?... Vagy csak neki nem mondta, hogy lesz ma valami multság Pesten... Ó, Istenem?... A házmesterné iménti szava a Veron lelkébe szűrte, bár végig se gondolta még.

- Na, szomszédasszony, lesz egy kis hecc, ugye? - kiabált át a boltos. - Mitőlünk is megy a segéd, holnap kell jelentkezni.

- Az én uram is?... - riadt fel benne hirtelen, mindennél hangosabban a kérdés, az *egyetlen* kérdés.

- Hogyne! Mikor volt katona?

- Nem volt az sose! Mindig kidobták. Trachomás szemű.

- Na, hát akkor nem megy most se!

- Biztos?...

- Hát persze! Hát mért legyen katona mikor nem katona?... Én is úgy vagyok! Ott van különben kiakasztva a plakáton.

A boltos bement; Veron szíve egyszerre eltávozott a „köz” ügyétől, elnyugodott egy percre. De aztán *gondolkodni* kezdett újra. Hol járnak azok, micsoda rendetlenség?... Mi lesz, ha csakugyan későre maradnak, és neki itt kell várnia?...

Besötétült, egy lámpagyújtogató loholva szaladt végig az utcán, létrával felsurrant a gázpóznákra - egyébként szinte kihalt volt az utca. Messze-messziről durrogás három egymásutánban, majd a tramtadaram hangfoszlányai, nagy embertömegek nyújtott kórusa, mint valami sívítás... „Csak kiabáljatok, bolonduljatok - nekem más a bajom!” - gondolta, és karjára fektette arcát. Nem határozta meg pontosan e bajt; de a ruha ujja átnedvesedett a könnyektől. Így ült összezsugorodva, magába temetkezve, mindenre elszántan - sokáig. Egyszer felvetette a fejét; a sarkon, a trafik előtt sötétlett két siető árnyék - ők voltak, megismerte a másik pillanatban. Mintegy megszabadulva ugrott fel besietett, melegre tenni az ételüket. - Na, asszony - kiáltott be Károly előre -, felfordult a világ! - Te, anyuska, van akkora céció Pesten, hogy olyan még Amerikában se... - Veron kissé arcához hajolt. - Ó, Istenem - te ittál? Érzem rajtatok; ittatok mind a ketten! - szólt reszketve és elfordult.

- Na, csak egy ilyen picurkát, kismama!

- Kérlek, Veron - ilyenkor csak muszáj egy pohárral a hazáért!

Veron a falnak dőlt, hirtelen lehunyta a szemét.

„Haza” - szép, „ünnepélyes szó”, néha olvasta az újságban, és nem gondolt semmit. De ha kimondta életében, beszéd közben - egy kis falu állt a lelke előtt, rajzos, borsodi hegyek koszorújában ellapuló fehér folt, erdők, fa-virágos tavaszok, vasárnapi harang, szagos gyaluforgács a műhelyben, a kovács lánya... És most jön valami borzasztó! Az emberek kiáltanak az utcán... és a faluk, az *olyan faluk* határát el fogja lepni a fegyveres katonaság. Majd tanyáznak az erdőn, kitörik a fát, a kerítéseket; elhajtják a pásztoroktól az állatot, a jószágot a házból. Az asszonyok sírnak és félnek, a hegyek oldalából ágyútorkok ásítanak, a templom összedül, a kazal kigyúl... igen, így mesélte a nagyapja a negyvennyolcas időből. A haza, a hazák... mindenkinek van tán faluja!... De most kiáltanak odaát Pesten!

- Hagyjatok békét nekem, hagyjatok! - nyögte.

- Na, ugyan, hisz a komának úgyse kell menni!

- Hát a többi! Az idegent ne sajnáljam?... Ó, hát nem értitek ti... ti! Hagyjatok nekem békét!

És zokogva esett az ágyra.

2

A napok pedig tovább haladtak, és a külső élet sok különös új zaja és mozgalma csak mint felszínes napi szenzáció hatott le a Hiúz utca e pincéjébe. Vitorisz odaadón bújt a krajcáros újságokat, mindenre kíváncsi volt, és nehezen szokta meg, sőt nehezen hitte el, hogy nem *követelhet* tájékoztatást mindenben a napisajtótól, melynek betűje azelőtt tápláléka és szellemi tengelye volt, műveltsége fokához mért, kellemes és kielégítő. - A város képe csodásan megelevenült, tömérdek vidéki özönlött fel, az utcákat ellepték a félig beöltözött katonaruhások, fontoskodó arcú cserkészgyerekek vágattak végig közöttük. Sok síró asszonyt lehetett látni, de százszor több vidámat; összekarolt párokat, nyílt, fesztelen, megújult szerel-

meket. Villamosokban a fiatal népek úgy bújtak össze, hogy azért „rendes időben” rendőri beavatkozás járt volna.

Az élet általában fokozódni látszott. Nyakra-főre házasodott mindenki, s oly édes, üdítő volt e máskor ezerszer meggondolt, súlyos lépést követni bátran, hirtelen, gondolkozás nélkül; és ámulni rajta, hogy nem is olyan nagy eset! Csak a Hiúz utcában kilenc új asszonyt számoltak össze. A cseh szobalány kimenőt kért tizenegykor, s délben már mint a Führer hitvese szolgált fel az asztalnál. A házmester húga is így tett egy tréncáplárral, kit nemrég ismert meg egy majálison; mesélte, hogy hiba volt az iratokkal, de az urak a polgármesteri hivatalban füléhez hajolva kérdezték tapintatosan, komolyan: - Baj van, kisasszony? Ő lehajtotta fejét, és elhaló hangon „igen”-nel válaszolt (pedig szó sem volt bajról, magyarázta nevetve-pirulva), akkor aztán nem gördítettek akadályokat.

A kávéházak zsúfolva voltak, minden asztalnál beszéltek hangosan, egyszerre; s ha az ember figyelt, észrevette, hogy mindig ugyanabban a szellemben: az esélyeket vitatták, a közeli lehetőségeket. Mindenki látnok és stratégia volt; „swarmlénia, front, csapatösszevonás, offenzíva, sturm” és még egy sereg ilyen új szó ismerete - ki tudja honnét? - de kötelezővé vált lenézés terhe alatt. Viszont tekintélyre tett szert, aki közámulat közt kivágta, hogy egy drednaut hány tonna súlyú. Mások komolyan azt állították, hogy ők már megtanulták „a sorok között” helyesen olvasni a mostani újságokat. - Karácsonyra végleg itthon leszünk! - magyarázták fiatal önkéntesek a családi karavánnak, mely néha az összes tántikkal és bácsikkal követte őket utca hosszat, kávéházba, lerázhatatlanul. - Lesz abból tavasz is! - fontoskodott egy beavatottabb; míg mélázó, hallgatag emberek egy-egy sarokban halkán kifejtették, hogy „elvben, elméletben” semmi se mond ellent annak, hogy akár igen sokáig is el ne tartson. Kinevelték őket, vagy elhalmozták praktikus ellenérvekkel, pszichikai, gazdasági meg észkokokkal. - Nem is árt - mondták némelyek -, ha egy kicsit megrázkódik alapjában az a korhadt, bűdös rend; ha azok, akik oly disznó biztonságban ültek és híztak az arányaikon, legalább megszepennek kicsit! Mindenki azt hitte, hogy a gazdagok talán még jobban megszenvedik az idők e rázkódásait. „Hiába van ma a bankban pénzed; éhen halhatsz, de ki nem veheted” - ezen tűnődtek örömmel. Némelyek hangosan és szabadon beszéltek, megmondták ellenvéleményeiket, kifejezték érzésüket; mások riadtan és vészjóslón figyelmeztettek óvatosságra; s akkor a félénkebbek már a commune tilóját vélték nyakukon érezni, megborzongtak, nem aludtak az éjjel. Mindenféle elfogatásokról meséltek; általában az emberek elvesztették egy kicsit a lehetőségek, valószínűség mértékét. Kivált az iskolázottak; ha még néhány Kemény- vagy Jókai-regényt is elolvastak valaha.

Független gondolkodású emberek néha idegesen kerestek valami okot a felháborodásra, de olyat, mely a közhangulattal megegyezzen és visszhangra találjon. „Hős katonáink” valami kis kényelem hiányát hánytorgatták. Ám ami felülről jött, hivatalos helyről vagy az újságoktól; az örökös megnyugtató jegyében volt tartva - s ez néha szárnyat adott a rémhíreknek. Vidéki levelek rosszul jöttek civil rokonoktól is; pedig ezek az emberek igen vigyáztak, hogy mit írnak. Néha egy-egy anya vagy feleség már rég a harctéren hitte, rémlátásaiban elesettnek siratta hívét; mikor egyszerű sürgöny hívta valamelyik messze vidéki városba, melyet sose hitt, hogy valaha meglásson. „Leveleimre semmi válasz. Jöjj, még hetekig együtt lehetünk!” S mentek, utaztak a borzasztó tehervonatokon, zsúfolt kocsikban éjjel-nappal, agyonellenőrizve, izgalomtól kimerülten, reszketve: - Ott lelem-e még? - Kihamvadtnak vélt, elgyöpesedett, gondok-rágta vagy unalomba halt érzések, szeretetek újultak meg, felfedeződtek, égtek sziporkázva a megindultságok e rezgő levegőjében. Az asszonyok becsesek, drágák lettek, ki-ki a maga formája szerint. Türelmetlen könyörület, dühös részvét tartotta izgalomban az idegeket. Az igazi fájdalom, a rettegés, kín megbújt néhol magára hagyva, nem is érte.

Mindennek fulladt visszhangja verődött a Hiúz utcában is. A kapu alatt a huszonegybeli viciné fogadkozott; hogy menten leöntené forró vízzel, ha egy kutya szerb most véletlenül ide tévedne elébe. A legöregebb szapuló asszony a mosókonyhában az Isten büntetéseként fogta fel az eseményeket, mert nagyon rossz volt már a világ, kivált az asszonyok. És elmondta - mert székelőföldi volt -, hogy háromszor járt fel halottaiból Borbán Áron, és tanította az embereket, hogy három zivatarja jön az Istennek, ha meg nem térnek; egyik a háború lesz, utána majd a sáskák jönnek, de harmadjára már a világ vége... De az utcákon - fehér batiszt-köpenyes, lebegő fejdíszű, szép gazdag nők autóztak naphosszat nagy vöröskeresztrel a karjukon és valami titokzatos, de borzasztóan sürgős és fontos küldetésben. A legkomolyabbak közülük eltitkolhatóanul örültek, hogy, mint mondták, megtalálták önmagukat, önértéküket, immár életfogytiglanra; mert megtudták, hogy fel bírnak kelni hét órákor, és nem kell már tisztelve csodálniuk a dolgozó nőket - évtizedek, életek robotoló rabjait. - Veronék láttak egy este kilenc tájban erre sietni két hóruhas, vöröskeresztes fiatal leányt kíséretlenül és gyalog; a doktorné rokona volt a barátnőjével, mindenki tisztelettel nyitott utat nekik. A tárt ablak alatt megálltak, az egyik lihegve, nevetve felkiáltott: „Ott van-e már Sanyi?... Nézzen ki, előbb nézzetek ki ránk: *kosztümben* vagyunk!” Kihúzta egy szőke hajtincsét a kacér fejkötőcske alul, és nevetve szaladt fel a völegényéhez, ki ugyan „fölmentett” volt, de kivel egy hét múlva mégis sommás, „háborús” egybekelésre készült. A férfiak, civilek kedve is megjött a házassághoz. Általában a hungarákkal megszaporodott társadalmontúli nők hemzsegő rajának nagy konkurenciát csináltak a divatba jött és édes hites szeretőkkel kibomlott törvényes feleségek. A doktornénak is komoly szándékkal udvarolt egy jóállású, özvegy vasúti mérnök. Az önkéntes ápolónők tanfolyamára járt a Petz fűszeres sógornője is, egy nyúlánk, barna leány; s „csakolyan” volt az ő fehér jelmeze is, mint a doktorné húgáé. Sőt a „jobb társaságban” tanult, csupa diplomás és úri nő közt. A szuterén őt fogta körül és ostromolta kérdésekkel. Két kezét a fehér, nagy zsebekbe sülyesztve leereszkedő fölényrel beszélt az utcán. Elmondta, hogy szegény öreg Sipitát operálták ma másodszor, s azon tanultak asszisztálni, az öreg ordított rémesen, mert már nem altathatják, nem bírja; de ő már el tudja hallgatni nyugodtan a legörjítőbb sikoltozást is, csak bele kell jönni! Egy „híres zenész felesége” a legbuzgóbb köztük, ő fogta a fejét, leborult, odaszorította arcához az utcaseprő verejtékes, kintől eltorzult arcát, és vigasztalón suttogott a fülébe: „Bácsi!... No nem, nem... bácsi!” Veron eltakarta az arcát, de a viciné nem erre voltak kíváncsiak; hanem hogy van-e már sebesült, igazi, háborús sebesült Budapesten? Némelyek biztosan tudták, hogy tegnap hozták az első ötvenet Szerbiából; mások meg már kétszázról regéltek suttogva. - Minek is titkolja a kisasszony? - Majd lesz magának - fenyegette a szomszédját egy testes szakácsné -, csak terjesszen itt rémhíreket! - De a kisasszony titkolódzó arccal, diszkrétén összeszorított ajakkal hallgatta őket; végül, mintegy elszántan és magát erőltetve kijelentette: - Hát nincs, ha mondom, egy sincs! Nekem csak elhihetik, lelkem! - S mint a gigantikus világ-szcéna egy igen jelentős szereplője; kit fontos tekintetek köteleznek, sarkon fordult, nehogy még kiszalajtsa a száján valamit. Ijedt megdöbbenésben hagyta hallgatóit, azzal a biztos hittal, hogy elképzelhetetlenül nagyszámú sebesültet, véres, csonkított, összekötözött szenvedők rémes, hallatlan tömegét - talán ezret is rejtegetnek már itt Budapesten...

S mikor pár hét múlva igazán megjöttek, és folyvást jöttek - már nem félt tőlük senki. Pár nap alatt megszokták s megkedvelték e sápadt és bepólyált tagú, de többnyire vidám embereket, kik nyitott autók hosszú sorában jöttek kényelmesen hátradőlve, ép kezükkel integetve, elkapkodva a virágokat, s viszonzva az „éljen”-t; ünneplő népek sorfala közt a kórházig; hol már az ajtóban frissítőt kínáltak feléjük a hölgyek - a legénységnek töméntelen cigarettát, gyümölcsöt, szirupot és zörgő aprópénzt. A kórházkertek rácsos kerítésén folyton cukorkákat dobáltak be a kinn üdülőknél; azok felszedték, mint a cirkuszi szereplők, aztán a rácshoz

jöttek mesélni. „Igazán olyan rettentő az a háború?” - kérdezték szomjasan: s a hősök elmesélték hajmeresztő komitácsi történeteiket.

- Igazán, te még egyszer sem voltál kórházban, látogatni! - panaszkodott Erzsi. - Mióta hívlak, nem is szép tőled!

Veron némán, kicsit fáradtan hallgatta. Csaknem két hónap óta törték a gondok és kételyek, figyelni kényszerítve azok tetteit, perceit, kikre eddig nyugodt szeretetében az életét bízta. S míg elfoglalt, tépelődő lelkére tompán hulltak az idegen, egészen külső dolgok szokatlan hullámai; lehunyta szívét minden elől, ami nem ő volt és saját, kicsiny, de neki egyetlen élete. Lehunyta szívét, és már választott: *nem* a férje, hanem az *idegen* leány minden mozdulatát, szavát követte szándékos, kínlódón szigorú ítélettel - őbenne méregette saját, eddigi balgaságát, és titokban sokszor sírt. - Az arca meghalványult, keskeny ajkát szinte elhagyta a vér; egyszer Károlynak is feltűnt ez, és egy percre részvétellel kérdezte, hogy nincs-e baja?

Erzsi mit se vett észre ebből; ő most élénken és kifelé élt, mint a szenzációt vadászó, háborús utca - kalandra, újságra lesőn, a kíváncsiság önző közönyével, felszínesen, élményeket habzsolva. Pár napig néhány újoncnakvaló, kik jelentkezni jöttek faluról - náluk aludt rögtönzött szuronyon; Erzsi hirtelen összebarátkozott velük, és este elhívta őket sétálni - kacarászva jött haza az egyikkel éjfél tájban. Vitorisz akkor érthetetlenül dühbe jött hirtelen, többször is, idegesen emlegette, hogy késik - aztán „ronda cábér”-nek nevezte és még sokkal rosszabbnak is. Veron alig felelt. Töméntelenül dolgozott mostanában, úgyszólván a másik kettő helyett is, kik az „érdekes idők” izgalmaiban éltek és jártak szinte egész nap. Az Erzsi egyik színésze is elutazott hirtelen bevonulni valahová, s félhavi takarítással adós maradt. A leány szemrehányást tett dühében Veronnak: - Te ajánlottál hozzá - egy ilyen rongy komédiáshoz! - A másiknál söpört még ímmel-ámmal; de a színtársulat is oszlóban volt a napokban. - Azért van még egypár koronám! - mondta néha újra vidáman, szívesen, s erővel rátukmált Veronra kisebb összegeket; mulatva az asszony csodálkozásán, ki rég nem volt már ilyenhez szokva, és sejtelve sem volt, hogy a leánynak „spórpénze” van... Már nem is akart gondolkozni semmit!... A leány így is félig ingyen evett nála már, vasalásban soha nem segített; Károly csak liferált, s néha vidékieket vezetgetett pár hatosért, amíg egy-egy ugrifüles cserkész szalutálva át nem vette tőle a paliját útközben, hogy ingyen hurcolja tovább ilyen kommandótól amolyanhoz, mutogatva a „nevezetességeket”. De már csökkent az „idegenforgalom” is - ahogy a sebesültek száma nőtt, és sorban megteltek a kisegítő kórházak.

- Igazán, Veronka, te tán nem is sajnálsz szegény katonákat! - (Ez hat, úgy sejtette!) - Ez egy magyar nőnek kötelessége!... Gyere no, ne gunnyassz itthon örökké, attól leszel beteg! Milyen rég volt rajtunk a piros ruhánk! Gyere, vegyük fel ma, csípd ki magad te is, háromkor van látogatás!

- Azt mondják, most már nehezen engedik be, aki nem tud nevet mondani, hogy ki beteget akar látni!

- Attól sose tarts, ösmer engem az ápoló! Az önkéntes szobába megyünk!

Fölvették a ruhát, a nyári kalapot, együtt, mint harmóniájuk régi, szép idején; Erzsi segített betűzni Veron gyémántdíszes hajcsatjait, s odaadta a kis ollóját egy skatulyából, hogy a körmét is kitakarítsa.

- Azért a kesztyűt, ugye anyuska, nem fogjuk lehúzni!... Nem muszáj mindenkinek tudni, hogy nem vagyunk nagyságák - igaz? Nekik most mindenki nagyság, szegénykének, aki cigarettát viszen!

Hát elindultak nagysámnak öltözve kissé dohszagú, de szépszínű, tűzpiros, fodros ruhákban. Erzsi ránevetett az őrtálló altisztre, és egy marék cigarettát tartott felé. „Tudja már, kihez!”...

A fiú némán vette, megőrizve a hatalom adta tekintélyét. Az emelet egy nyitott ajtajában természetes, fehér zubbonyos ápoló állt egy feldtrage előtt, köszöntést mormogott, és végigmustrálta Veront. Az önkéntes-szobában, ahová beléptek, nem volt húsz ágynál több; néhány mellett már látogató suttogott odahajolva - nők; koránjött, közeli rokonok, kiknek tán külön bejárócedulájuk van. Erzsí egy ablaksarok felé tartott; ott volt a pódiumon egy iskolai falitábla is még a hajdanából. - Mit félsz, anyuska - hisz ezek csupa könnyűek! A súlyosaknál unalmas, ott csendben kell lenni! - Veron félrehúzódott, hogy utat engedjen két néne előtt. Erzsí hangosan bemutatta: Vitoriszné barátnőm, tanítónő! - Veron elpirult, de az egyik fiatal katona, kerek arcú kis barna, rámosolygott, és hadarva szólt. - Kisztihand, nagysám, tessék helyet foglalni! - Láthatóan örült, hogy neki is hozott valakit a leány, „fess, pesti nőt” - mert Erzsí maga előnyt adott a pajtásának, egy igen nyurga legénynek, ki igazi sebesült volt a vállán - míg ő csak hurutból, csúzból lábadozó. Kereskedősegédek voltak, együtt érettségiztek. Krausz volt az egyik s egy nagy, faipari raktárban volt alkalmazva Hunyadon; Weisz volt a másik, és Csíksomlyón vasáruüzletet vezetett. Most ifjú hősök, s a pesti nőkre elméletben kíváncsiak; hiszen először voltak idefenn. És szívük teli volt elismerő hálával a honleányok iránt, kik cigarettát hoztak, mulattatták őket. A csíksomlyói kivált nagyon megszokta Erzsít; nem volt fárasztó neki, mert a stílusa, modora teljesen ismerős; a somlyói centrál kasszírónőjéé, kivel legkiadósabban társalgott eddig. De ez nagyvilágibb - Amerikában is járt, ott társ volt egy virágüzletben, szóval kolléga. Weisz, a kis barna, álmodozóbb természet volt; már megalkotta titokban kissé morózus véleményét a pesti hölgyekről, s valami finomabb, költőibb kalandra vágyott. Veron halvány és kedves arcát élénk, ragyogó szemét nagyon vonzónak találta az első pillanatban, s melegen megszorítva, ajkához vitte fehér kesztyűs kis kezét. Hiszen ez férjes asszony; tanulta, hogy illik! Vitorisznével először esett ez életében; szörnyű zavarba jött, és szörnyen bántotta, hogy zavarban van. - Most először méltóztatik itt lenni? - kérdezte Weisz, a vajdahunyadi, és melegen, de félénken nézett rá, mert szíve úgy vágyott már a tiszteletérzésre. Annyira tudatában volt - fiatalosan, komolyan, kedvesen, hogy ő az édes hazáért lett légsőhurutos Krasznik tájékán.

Veron Erzsire pillantott: az éppen felállt a székről, s a Krausz ágya szélére ült: a takaróra a beteg dereka táján. Az asszony szétnézett; s úgy találta, hogy sok beteghez ül igen közel a női látogatója; idős asszonyok simogatták a fiúk dúshajú fejét, fiatalok kézben tartották a kezüket. - Fiacskám! - néha: - Kis uram! - hangzott ki sokszor a félhalk suttogásból. Idegen látogatók, érdeklődők a hazafias közönségből: igen elmaradoztak már ekkorra, vagy a vezetőség állta útját a hangos búcsújárásnak, a tömérdék szirupnak, összevissza nőknek és nyalánságoknak. Őket is nyilván rokonnak nézik... Erzsí e percben gyújtott rá a Krausz fiú cigarettájáról a magáéra! Megfészkelődött, s kesztyűs kezével kétujjra fogva a szopókát, gyakorlatlanul pőfékelt; bután, de vígan és nagyon feltűnően. És Veront elöntötte a harag; igazi pulykaméreg; - szeretett volna rákiáltani: „Te, te szolgáló - kicsapott cseléd!” - a fiatal Weisz illedelmesen pihent ágyában, óvakodott meg is mozdítani kinyújtott lábait a takaró alatt, kedvesen diskurált; de azért Veron idegesen tolt hátrébb a székét. „Csak nem fogom ezt majmolni?” - gondolt Erzsire érthetetlen gyűlölettel. - Úgy hát nagysám is vidéki, azaz inkább falusi! - folytatta a fiú, és mindig mosolygott; most örült csak, hogy jó modora van. - Annak örülök, hogy nagysám sem pesti; vidéken, ugye, szebb az élet mégis! Több idealizmus van az emberekben! - Igenis, kérem! - hebegett az asszonyka, és kétségbeesett, hogy semmi sem jut most eszébe abból a sokból, amit magában ezerszer elgondolt emberekről, világról, életről. Károly előtt jobban ki tudja fejezni magát; hogy meg is szokta ő azt, mindig *azt az egyet*; mennyi esztendeje már! De így jó; ő egyszer akarva, befejezte a csatangolást; ellene is volt mindig; törvénytelen *hitves* volt ő a két elsőnek oldalán is, arra született! - Pedig milyen kedves, finom ez a kis beteg katona; úri fiú, ki tudja, milyen előkelő! S ő hogy becsapja itt! Elszégyellte magát. - A vidéki emberben, kérem, mindig megmarad valami... valami... az, kérem, tud *érezni*, igenis! Én a szeméből meglátom itt Pesten mindenkinek...! - Az asszony

hallgatta, kicsit kábulón - milyen különös, jó helyzet volt ez!... De újra a leányra kellett néznie, mert csattanón csapott a Krausz ép keze fejére. - Vörös pecsenyét!... - hallotta a kuncogó, csiklandós, fojtott nevetését. - Én a fehér pecsenyét szeretem! - felelte különösen mély hangon a hosszú fiú, és nagycsontú arca pipacsvörösén tüzelt az ágyban. E percben Veron szeme gépiesen elsiklott a leány alakján, a *jobb kezét* kereste, nem ezt, amelyben kiégett cigaretta-csutka reszketett... és elképedve, émelygő utálattal ugrott fel a székről. Szó nélkül fordított hátat a kis Weisznak, rá sem gondolt már, csak el innen! - A harmadik ágynál egy hang hördült felé, tompa, fuldokló: - A... a csészét... kérem a köpőcsészét! - nyögte egy beteg, és megragadta keményen a csuklóját, nem engedte. - Ó, rögtön! Itt van már! - Egyszeriben meglelte, biztos kézzel fogta; a baljáról közben ráért letépni a cérnakesztyűt egy mozdulattal, s vörös, szikkadt kis kezével, melyen beszakadoztak a körmök - odaszorította a borogatóruhát az idegen férfi szőrös melléhez, mert csaknem leesett, amint előrehajolt - görcsös köhögésben rázkódott, majd néhány hatalmasat köpött az edénybe. Csakhamar megcsöndesült, visszadőlt a párnára, könnyebben lélegzett. - Már jobban van? - kérdezte a kis mosónő, és szolgálatkészen hajolt fölé. - Persze, csak egy nagy fene hurut! - mosolygott a beteg, és már visszanyerte rendes arcszínét. - Hanem igaz, valamit kérdeznék magácskától, fiam! - Veron jól látta jegygyűrűs kezét, borostás, viseltes arcát; az asztalán mellette nagy, nyitott könyvben aranyszélű szemüvegét. Negyven körüli népfölkelő hadnagy lehetett. - Mondja meg nekem, édes fiam őszintén: ki az a nő? - ... - Erzsí felé intett: Veron bizonytalanul követte a tekintetével. - Magával jött... de csak nem rokona? Az Isten áldja meg, miféle az... mivel foglalkozik? - Nem, nem olyan, kérem... nem mindig teszen így! - Nem akartam hinni, hogy hozzátartozója! - A néne odalépett, és elvette a köpőcsészét, hogy megnézzze; Veron sarkon fordult, és kiillant a szobából.

Egyenesen, gyorsan ment az utcán; nem is töprengett, nem is fájt. Ő már készen volt ezzel a históriával.

- Hát az Erzsit hol hagyta, asszonyság? - kérdezte a házmesterék új-menyecske húga a kapuban, mert épp az urát várta a kaszárnnyából.

- Ottmaradt! - felelte az asszony hangosan, szinte kihívón.

- Ne mondja? Hát mikor jön haza?

- Az is az ő dolga! - vágta rá, és vont egyet a vállán, hogy nincs köze hozzá.

- Na, csakhoggy egyszer kinyílt a szeme magának is, Vitoriszné asszony! Elég soká volt vak, vagy tette magát, hogy se lát, se hall.

- Micsodát? Mit nem látok?

A menyecske rábámult.

- Rögtön megmondja nekem, ha jót akar, azt mondom!... Nézze, ha nem ellenségem maga is, hát megmondja! - fogta kérőre a végén.

- Dehoggy vagyok ellensége, sose legyen jobb akarója, asszonyság! Amit tudok is, az Erzsijétől tudom; ő maga beszél néha olyanokat az a veszett, hogy az embernek a gyomra kifordul. De azt hiszi, csak énelöttem?... Akivel éppen összeakadt, mikor rájön a beszélőkéje; csak egypár szót mond, de olyat!... Minap mesélte a boltos is!... Én nem is hiszem, hogy nem bolond az néha!

- De hát mit - *mit*, az Isten áldja meg!

- Ó, nem is érdemes emlegetni... Hogy a Vitorisz úr ötet szereti, nem az asszonyságot, hogy más a doktoréktul is ő csalta el, hogy régen jóba vannak!

- Gyalázatos!... Ezt?

- Ójé - ezt! Hát még miket? Hogy az asszonyságnak túrni muszáj, ha szeme előtt csókolgatja az ura ötét - meg hogy ő aludt a Vitorisz úrral egy ágyba, asszonyságnak meg oda kellett vinni nekik reggel a kávé; mert másképp Vitorisz úr elkergette volna asszonyságot, hát inkább eltűrt mindent...

Elhallgatott, mert Veron felkacagott, és ezen megijedt egy pillanatra: olyan érdesen hangzott, rikácsoló némbéri dühvel. De nem - a folytatása már tiszta, éles nevetés volt, végtelenül fölényes gúnyú és biztos. Csak az nevezhet így, aki nagyon biztos a dolgában!

- Na, majd megláthatják máma, hogy ki megy el innét elkergetve!...

Lesték és egy óra múlva látták is a leányt bemenni; és félpercre rá kifordulni megint a pincaajtón - sompolyogva és révetegen. Az asszony egy kurta, parancsoló szavára, fölemelt keze egy mozdulatára kioldalgott semmit sem kérdeve, mindent sejtve zavaros, homályos büntudattal; - mint a kidobott kutya, melynek ismerős ez a szó: mars!

Nyolc órát harangoztak, mikor Vitorisz hazajött; leült, várta a vacsorát. Az asszonynak még nem volt szava hozzá.

- Na, nem is keresed a drágalátost? - kérdezte végre halkán, elfúló hanggal.

- Miért?

- Mert kidobtam - ha tudni akarod!

Károly várt egy pillanatig. Csönd. Akkor vállat vont.

- Te hoztad a házhoz, akkor nem kérdeztél. Most is a te dolgod!

S halkán füttyölt, míg az asszony kitálalt.

Veron nagy megkönnyebbülést érzett, fellélegzett; alig várta, hogy rendbeszedje az életüket megint; hogy tisztán takarítson, kiadósan és olcsón főzgéljen az urára, jól kiszámítva, okosan beosztva; mert az Erzszi idején sokszor ettek hideg vacsorát, sokszor hoztak ebédet kifőzésből; s az utolsó házbérbe tizenhat koronával adós maradt, ami rég nem történt már, és nagyon izgatta. A mosást is jól el akarta látni, és ha csak lehet, többet vállalni még - mert biztosan nagy lesz a drágaság a télen. Sokan máris buzgón gyűjtötték a lisztet, cukrot, kávé; ezekben - hitték - nagy hiány lesz; de főleg ész nélkül: az ezüstpénzt. Vitorisz is komolyan gondolkozott most ebben; buzgón utánajárt, és be is jutott a tisztisapka-műhelybe; azzá a Király utcai gyárat alakította át hamarosan új gazdája.

Erzsiről hallani se akart Veron; de azért hallott eleinte. Mondták, hogy akkor éjszaka a huszonkilencben húzta meg magát, egy üres lakás puszta padlóján aludt a szép, piros ruhában. Hogy tönkregyűrte, piszkolta! - csak negyednapra küldte el a vicit egy emberrel a ládáért; attól kezdve sok holmit eladogatott potom pénzen. Később galíciai menekültek laktak ott; azok is csak úgy, a földön batyuztak szegények; de pénz volt náluk ezüstben; - Erzszi kotyvasztott nekik, mosott kicsit a fürdőkádban, egy szalmán hált velük; angolul beszéltek valamit, mert mind megjárták ezek is Amerikát. De hamar összeveszett e gyanakvó, ideges, boldogtalan néppel; novemberre beköltöztek úgyis a rendes lakók; Erzszi eltűnt az utcából - Veron úgy hitte, az ő életéből is, minden nyommal, emlékekkel együtt.

De nem állta meg, hogy elő ne hozza, hogy ne faggassa néha Károlyt. - Csak egyszer mondd meg már! Hisz úgyis megbocsátok, csak tudjam, mi volt köztetek és hogy meddig? Mikor... - Hagyj békén, kérlek, a barátnőddel! Minek hoztad ide? Hisz rám mászott, simogatott, falt - hisz láthattad! Nem hagyott békét, pedig tudta, hogy utálok! Úgy elengedte magát előttem az a tehén... de hiszen itt voltál! Akkor miért nem járt a nyelved?... Úgy tettél, mintha magad is akarnád!... - Az asszony sápadtan, merev arccal hallgatta, nem bírta tovább kérdezni, pontos

adatot, részletet, mindent kitudni - ahogy elhatározta néha. Kétségbeejtőn összezavarta a lelkét az a gondolat is, hogy igen - hisz ő itt volt, hisz előtte, vele voltak! De hát nem tudott-e csakugyan valamit? Hiszen asszony volt, nem is gyerekasszony, nem is az első férfi ez, akit ösmert! Vak volt ő akkor, vagy csak fel se vette, nem volt fontos, nem vágott az életébe - tán még kényelmesnek is érezte; amíg idegenek ki nem mondták, az utcán nem beszéltek, míg az a szájas örült, az a szerencsétlen el nem kiabálta, túl nem hazudta otromba dicsekvésében?

- Órola hallani se akarok! De te, te! Hogy tudtál hajlani neki - itt, itthon, minálunk -, hogy piszkoltad be magad?... Te is csak olyan vagy, mint a többi!

Már feledni látszott, hogy annak idején neki mennyire tetszett külsőleg is a leány; hogy még vitatkozott az urával ezen; s hogy mennyire szívéhez volt nőve a nyomorult. Hisz egy ideig oly rendesen viselkedett, oly kedvesen... igen, hisz talán még hallgatagon meg is osztotta volna vele ura szerelmét tudva is - ha szó nem esik róla, vagy ha egy pusztá helyen éltek volna hárman, s nem egy népes kis pestbudai utcán szemfüles szomszédok, pletykáló cselédek közt!...

- Hogy is jutott eszedbe legelőször, hogy ránézz úgy?... Azzal a ronda férfitermészeteddel!

- Ugyan, kérlek, mit regényezel? Mit úgy?... Kellott is arra nézni, nagyon érti az azt!... Egyszer azt mesélte nekem a padláson - ha már olyan kíváncsi vagy -, hogy míg a doktornénál szolgált, az asszonya maga mondta egyszer neki, mert látott engem az utcán: „No, ez csinos ember, lássa! Ezt fogja meg magának, ha ügyes!”... Persze, én tudtam, hogy csak hazudik, hízeleg, hogy meglegyen a testi akarata... De ha még egyszer, Veron kérlek, felhozod nekem ezt a komédiát, én szeretlek téged, Veron, azt jól tudod, krajcárt se költöttem más nőre életemben, se nem bántottalak, de ha engem így szekírozol, úgy elmegyek, Veron, hogy soha nem látsz többet!

Megijedt a fenyegetéstől és hallgatott; de nemsokára módját kereste, hogy beszélhessen a doktornéval. Kérte a házmesternét, tudja ki, nem mosatna-e vele megint? Csakugyan jó kuncsaft is volt, félhétben váltott tisztát, nem sok dörgölés kellett a ruhának... Az úrnő örült neki, felhívta. Veron kávét kapott, trécseltek: persze mindjárt az „Erzsi-ügyről” - végre is feltálalta csupa tréfaképp a kerítés e cifra meséjét. Az özvegy majdnem megharagudott, alig győzte békítgetni. - Ilyen butaságot. Hogy jut eszükbe? Foglalkozom én ilyen cselédpletykával?... - Feledte, hogy e percben is foglalkozik; de Veron meggyőződött, hogy megint hazudott volt Erzsi. De miért is volt neki ez a számszóság most fontos, mit érdekelte? - Lássa, Vitoriszné, én akkor is csodáltam magát. Ilyen okos asszony léte, hogy ezt fel nem érte ésszel, hogy ebből jó nem lehet! Két asszony egy férfival! Egy szobában - az Istenért! Amúgy se jó soha egy harmadik a házasetben! Se testvér, se rokon; mióta a világ, mindig bajt csinált! - Veronnak eszébe jutott, hogy hisz faluhelyt, a nép emberei - de iparosfélék közt is, ojjé, egész famíliák alusznak együtt meg a szolgáló... meg az aratók a boglya alatt... hát hisz van, hogy baj esik, de nem olyan sűrűn, nem muszáj!... Hanem már másról beszéltek, szégyellt rá visszatérni. A doktornét folyton a háború foglalkoztatta, erről beszélt, bölcselkedett a vőlegényével; erről olvasott el mindent Tolsztoj nagy regényétől kezdve a sajtóhadiszállás hőseinek sok olcsó és cukros romantikájáig. Néhányszor már arra vetemedett, hogy: „Egy mai nő” aláírással lejegyezze gondolatait, s beküldje valami feminista újságnak: két ízben ki is nyomtatták - ő, ez különös látvány volt neki, különös érzés -, de másodízben nagyon sokat kihúzott a cenzúra.

A fölmentett vasúti mérnök tiszt barátaitól, ha hazajöttek sebbel vagy betegen - oly sokfélét hallott; és mindent megjegyzett. Eleinte sokan emlegették az „öles kéj”-t, a „vérontás ősi férfigyönyörét”, s hasonlókat az utóbbi évek „freudista” szalonjainak egész zagyva szókincsével. Mások fogadkoztak, hogy ámbár minden veszélyben ott voltak a bőrükkel; személy szerint nem öltek soha! Ám tél derekára elfogytak ezek az „érdekességek”, s már csak újság-

írók sajtoltak magukból háborús anekdotákat, türelmetlen dühre lobbantva velük sok frontbeli katonát. Pedig ezeknek itthon, szegényeknek élni kellett ebből; s életben maradni általa! A szabadságolt tisztek lassankint már nem nézték megbotránkozva a pesti színházak, kabarék plakátjait, s a fényes kávéházakat éjjel, vasúttól bejövet; s nem kérdezték: - Hogy képesek itt mulatni azalatt; a családunk, a barátaink?... - hanem maguk is szomjasan és néha halálos-hazárdul estek neki minden szórakozásnak és márnak, mások a családi örömek szépségét itták szívükbe habzsolva; sokan vásároltak a kinn felgyúlt tisztfizetésből derűre-borúra: szőnyeget, ékszer, vadászfelszerelést, ezer apró dísz tárgyat, ajándékot, tán utolsó emlékül. Igen, a „Tán utolsó” gondolat minden mögött ott leskedve rohamos, ideges csengést adott a lelkekben mindennek; a csókba riadt és fájdalmas új gyönyört lopott. De igen sokaknak nem volt ilyesmi iránt érzékük!

Vasúti állomások táján naponta lehetett látni roskatag, vánszorgó csapatokat, végsőkéig kimerült emberroncokat - amint szemükben bamba, elmeredő közönnyel haladtak valami kórház felé. - Ezekből sose lesz ember! - súgták a járókelők egymásnak a megszokástól tompult döbbenettel. De csodálkozhattak volna pár hét múlva, ha látják az embereket az ágy melegében kipihenten, néhányszor jóllakva, megnyugodva, szinte derűtlen, amint durákat vagy huszonegyet játszottak naphosszat, s egymás közt a terméstről beszéltek, gazdaságról, családi meg bonyolult örökségi ügyeikről. A háború egyre kevésbé volt már téma és minden inkább, mint szenzáció, s a legangyalibb nagysága párnaigazgató kacsójánál nagyobb eset volt a beteg parasztnak, ha bejöhetett hozzá az asszony, a szögletes, szégyellős, koravénre szikadt, falusi nemben, ki nem is tudta, mit mondjon, bámult vagy tüsténkedett; de mórlikálása, nehéz szava, megszárt, kemény valója oly ösmerős volt, oly övé, hozzá közeli, értett és otthonzagú. A kórházakban is inkább hivatásos vagy fizetett ápolónők voltak már, s aki „önkéntes” megmaradt; - különösen komoly és elszánt nők, kik egy vagy más okból kötelességet vállaltak önmaguk előtt. A sokdolgó orvosok azonban szívesebben nézték a csendes, öreges népfelkelőket; kiket bármikor kurta paranccsal felferhettek éjszaka:

„Vigye ki az ágytálat! Tartsa a szondát! Vigyázzon, magasabbra!” - Igen, az utcai romantika már lekopott, lekopott az egészről; őszintébb lett így s jobban meglátszott, hogy az „ember”-nek mennyire természetéhez való; mily hozzáillő! Már senki szíve nem dobbant meg, ha a rikkancs „rendkívüli kiadást” ordított, senki sem várt csodát, legkevésbé gyors kibontakozást. A *Hősi halál és a Ki tud róla?* rovatok címe külön betűklisést kapott az újságnymodákban. Kinn a sereg vonult előre, vissza és megint előre; másodszor már senkit meg nem ijesztett, bár senki nem hitte, hogy érti a tervet, s valamennyi titkos hadicselt. Az emberek mukkanás nélkül ették a kukoricakenyeret; egy híres professzor felolvasást tartott róla, hogy a leg- táplálósabb étel, s minden betegség ellen kiválóan hasznos, sőt hosszú életet biztosít. Szinte nap nap után indultak a marsbatallionok; zászlós, virágos fiúk, néha már szakállas férfiak; a banda szólt mögöttük; oldalt tapsikáló gyerekek, fáradtan ügető, verejtékes asszonyok, poros és könnyes arccal, nagy elemózsiás batyúval: „Az útra szegénynek.” - A sort álló villamosokban vagy fenn a rolós ablakok mögött még felsírt egy-egy kalapos nő; gyászfátylasok ajka szárazon összerándult: - Én már nem veszthetek! - mondta a sötét közönyű tekintet; mások szívében lelkesült érzések kóvályogtak, s újságjuk vezércikkének aznapi mondatai. Mindazonáltal a legtöbb ember a maga bajával gondolt.

Vitoriszné is a Hiúz utcából - ó, mennyire! Karácsony előtt megint sorozták Károlyt. Veron több éjszakán nem aludt, s aznap csontig járó ködű, vizes reggelen négy és fél órát ácsorgott a kaszárnya előtt - egy sarkon föl, a másikon vissza a kapuig, már-már gondolatlan kábulatban, az összerogyásig kimerülve. Egyetlen motívum volt, ami zaklatott agyába folyton visszajárt, hogy ők nem éltek jól eddig, egész együttlétük hiányos volt, felületes; ő századrészét sem adta urának, mint amit adhatott volna; ó, alig tett valamit érte, ki sem mutatta a szeretetét! - Csak most adj, te jó Isten, egy kis időt! Csak egy kicsit kipótolhassam! Csak megmutathassam

igazán, hogy milyen asszony vagyok én!... Milyen áldott jó volt hozzám mindig, és én még szekáltam!... Te jó Isten!... Csak egypár hónapot még! - A lélegzete eltikkadt, két térde reszketett. Fél egykor mosolyogva jött felé Károly... - Kellek is én - kell is oda ilyen nyavalyás, vaksi! - mondta illendő rezignációval. Karon fogta, bevitte egy fásítra s egy pohár sörre a kis vendéglőbe.

A karácsonyestjük néhány nap múlva oly szép volt, oly meghitt és drága - elmosott minden haragot, féltékenységet, vádat az a sok hirtelen-jött, találékony jóság, mellyel körülvették egymást a szegénységben. Ez emberek számára a *szóval-gyengédség* új és csodált, eleven forma volt, maguk-találta, friss út, melyre szülőiket, magukat felülmúlva léptek; s mily büszkék, mennyivel különbek lettek általa épp ezért!

Veron erősen felfogadta, hogy bármi is történne köztük, soha egy szóval, szemrehányással meg nem bántja többé az urát. Károly is felfogadhatott egyet-mást; az időtől fogva az asszonynak nem lehetett többé panasza, hogy későn jön haza munka után, tizenegyig is kimaradoz este - mi az utolsó időkben újra megesett volt néha, és sok keserőséget okozott neki.

Egy februári reggel Veron, ahogy a nagycsarnok felé loholt, találkozott Erzsivel. A leány mosolyogva szelíden köszönt neki; kosár volt a karján, s öltözete, haja megint egész rendesnek, csinosnak látszott. Elmondta, hogy már harmadik hónapja szolgál, mint „tészta-szakácsné” egy iskolakórház konyháján. Szép fizetést kap, negyven koronát; egész délelőtt gyúrni kell, az igaz, de az olyan jó, egyforma dolog, nem rángatja senki ide-oda. Ha délben kifőzi, szétosztja; más dolga nincs aznap, szolgálók mosogatnak, ő akár alhatik estig; s ehet, amennyi belefér. Kimenő nem is kell, mert van ott „*társaság*”; este összejönnek, szórakoznak. Egy ápoló ismerőse ajánlotta be ide őt is... Veron figyelte, hogy a leány most, hogy „jó raptussa van”, újra megtanult választékos, biztos kifejezésekkel és bőven beszélni. Eszébe jutottak a múlt tavaszi szép idők, mikor annyira tetszett ez neki: de mindjárt elöntötte a keserűség. Már túl sokat tudott, már túl jól ismerte.

- Elhívnálak, hogy látogass meg egyszer, fiam - mondta gőgösen -, de az uram nagyon megtiltotta!

A leány hallgatott érzéketlen, semmitmondó arccal.

- Nem tudom, mivel haragítottad úgy meg, hogy annyira gyaláz téged, mindennek elmond! Ilyen a férfi! - Erzsí néma maradt. - Kérlek, már csak megmondom, hisz neked mindegy; azt mondja mindig: „Az az aljas személy, az a disznó be ne tegye a küszöbön a lábát!” - A másik nem reagált semmire... Veronnak a nyelvén lebegett még, hogy ura szavaiként mondja: „És még azt hazudta itt a nyomorult, a pizok, hogy én hozzáalázkodtam, hogy bepiszkoltam magam vele!”... De valami szégyellés, bizonytalanság nem engedte ki a torkán - inkább ezt helyette: - Hát ha olyan jól megy dolgod, most meg is adhatnád azt a kis tartozásod: négy korona hetven a boltban édességekért; a pékné is egy koronát követelt rajtam!... - Veron megszokta már, hogy ismerősök, szomszédok előtt is mind ezt a kis pénzt emlegesse, az apró csalásokat legfőbb sérelmül, ha Erzsit emlegették neki; már maga is hitte néha, hogy főleg ez bántja... pedig jószántából mennyit ráköltött, ráadott volna akkortájt szívesen! De ez a panasz mindig értő szívekre lelt, és elburkolta az igazit, a szégyenteljest, a zavarosat, csúnyábbat, mely csak lenéző részvétet keltene!... Erzsí azt felelte, hogy most éppen nincs nála pénz, hanem legközelebb átvizsi, egy délelőtt, mikor „a koma” nincs otthon. - Veron nem tudott mit felelni, hirtelen elbúcsúztak; s ettől fogva hetekig félt e látogatástól. Mit szólnak az utcában? Mi lesz a folytatása? Inkább szívesen lemondott a már úgyis kiizzadt pénzről - minek is szólt neki? De nem volt oka aggódni; a leány nem jött el. Különben is Veront csakhamar új, nagyobb félelem zavarta meg: azt beszéltek, hogy Károly alighanem megint sorozásra fog

kerülni a tavaszon. Még nem volt róla plakát, csak a boltos erősítgette, mert most megy ő is, de a pék azt mondta, hogy: „nem létezik!”

Tavaszi nap játszott újra a házfalakon, kopottas, rozsdás; a sikátorból kiszabadultak a hangok, eleven gyereksikolyok - az esték megfűlledt levegőjében táncolt a por, fenn az elhagyott műterem ablaka égett véresen; hol járhat ez a piktor, mit fest vagy mi festi? - De a kapu alatt vidám sebesültek cicáztak a cselédekkel, a pince előtt szomszédasszonyok pletykáztak, az élelemárakon sopánkodtak, mint akármely más esztendőben. Odakinn, messze, az intézményes emberirtásnak nem volt már régen az utcára, a kedélyek izgult részvételére szüksége; pontosan és a legtökéletesebb bürokratikus rendben, szervezve, szabályosan és korlátlanul haladt kipróbált, örületes útján. - Veront újabban igen kedvelték az asszonyok itt; kevésbé különálló és idegen volt már köztük; inkább a nyelvükön beszélt, erőltetve is asszimilálódott, közönségesedett a kedvükért, ki-kiült velük este; az ember mégsem bírja ki egyedül! Egy szombaton egyik harmademeleti lány (az udvarból) hozta le vihogva, nagy szenzációképp a hatásos hírt.

- Ő a klinikán volt, a gyűlt ujját felvágatni - meg is nézhetik, nehogy mást gondoljanak -, hát ott találta az Erzsit, aki itt lakott most egy éve. Hímezett-hámozott, de ő kileste, kívárta azért is; a szülészetire szólt bizony a cédulája! Azt mondta: nagyot emelt, egy kis női baja támadt; de ő megnézte jól a termetit; ő csak leány, nem tudhatja biztosra, de az ember lát, ha van szeme - hát nem igaz? Esküdni merne, hogy „kicsi bántja a nagyot”!

Veron első gondolata az volt, hogy a kilenc ujján végigszámlálta, titokban elzongorázta a székfal mögött a hónapokat. Aztán rájött, hogy legfeljebb négy ujjra van szükség, ha még nem látszik világosan, ha még klinikára megy kérdezni... És ötőlük a leány elment még szeptemberben!...

Aztán egyszerre, minden vére a fejébe szállt, mert eszébe jutott, hogy ez magában semmit sem bizonyít...

De Károlyt nem faggatta akkor este, sem később - megfogadta volt magában még az első sorozáskor, hogy nem teszi ezt többé. Csak odavetőleg és ártatlan hangon, mint valami újságot mondta el az urának:

- Hát az Erzsinek gyereke készül! - nem is tett hozzá becsmérő szokat. De egy idő múlva, vacsora után a férfi maga firtatta kissé a körülményeket, látszólag odavetőn, lenéző kíváncsisággal, hogy ki mondta, biztos-e, és mióta lehet úgy?

Mikor észrevette, hogy az asszony elszántan állja, nem tör ki vádakban, nem izgul fel - a következő napokon is visszatért erre halk, óvatos kérdezgetéssel.

...És Veron most megint nem sejtett, nem gondolt semmi rosszat; míg egyszer, az egyik bejáró mosóné, egy különösen csúnya, fogatlan boszorka, olyasmit nem ejtett ki (biztosan nem akaratlanul) azon az irigy, csúf száján, hogy: hiszen látta is ő egyszer a télen úgy estefelé Vitorisz urat az Erzsivel... a budai Lánchíd tájékán mentek egy kis kerten át, ő jól a képükbe nézett... de igen siettek!...

Ez a banya nem is hazudott. - Vitorisz egyszer-kétszer véletlenül találkozott még ősszel, az utcában a leánnyal, s a szokott modorában váltott vele néhány szót; azzal a nyegle és bosszús, rosszindulatú érzékiséggel, ahogy soha még nem érzett más néember iránt. A lány - másokkal feleselő, illedelmes kacér, vagy rögtön engedő, ahogy éppen a „raptus”-a hozta - ezzel szemben elnémult, meglípett mindig. Inkább butának tette magát, csakhogy passzív maradjon, egész valóját a lágy, suta ösztönnek engedve átál, melyben ő tudattalan volt szinte és teljességgel gyámoltalan; akár az időszakos könnyelműségeiben, le-lezülléseiben. E férfi „vicces” enyelgése, oly kifejezetten megvető birtoklása nem is boldogította pedig; csak

kellett, hogy így legyen vele, így álljon meg előtte; maga se tudva, mit vár. Számítás és gondolat, sőt szívbeli nagy vonzalom nélkül is - csak... mert hogy ez már így volt mindjárt eleinte, már így kezdődött köztük... egy nap a férfi lerántotta volt magához, és nem is volt olyan nagy eset. De azután sem szólt az neki semmit, hogy így legyen ezután, vagy amúgy akarja, vagy hogy miért, hogy lett ez; s a nő nem mert volna maga változtatni; itt a másik vezetett - már ez így formálódott ki köztük. Sokszor bánt vele nyersen, majd mindig gúnyosan, de néha szólt egypár jóindulatú, barátságos szót, és ő nem volt vele tisztában, nem tudta, mit gondol róla, mit akar vele, kell-e csakugyan neki? Tán kis asszony-esze ebben zavarodott össze, arra várt, hogy egyszer még mellé vagy fölé kerüljön. Ó, ha jól megkönyörögtette, megrikathatta volna egyszer!... De csak meglapult előtte, s azzal szolgált buta megadásában, amit ez legalább tartott valamire benne; néha megdicsérgette a csípejét, a húsos lábát, a fehér nyakát.

Károly nem tudta akkor még, miért ment el tőlük valójában a leány; s nem is nagyon akarta firtatni otthon. Szidta nevetve, hogy így lerongyollott a pajeszeséknél! Egyszer, hogy a vastag ápolóval látta: az este nem is köszönt neki vissza, füttyülve haladt el mellette. De novemberben megfogta a lány, hogy elmondja, milyen jó helyre került. - Na, azt szeretném egyszer látni, bizonyosan füllentesz, hékám megint? - A leány erősködött; s meg kellett ígérnie, hogy majd elmegy, meggyőződik. Tulajdonképp ezt akarta: néhányszor mostanában kívánságot érzett iránta; zavarta ez, és röviden végire akart járni. De otthon mégis mást gondolt, nem ment el; míg végre hetek múlva - igen, emlékezni tud, az december hónap eleje táján lehetett... a nő maga várt rá munka után, hosszan ácsorgott a műhely kapujánál, s ő még meg is váratta szándékosan. De aztán elment vele... Igen, biztos, hogy mindössze csak kétszer, legföljebb háromszor december elején... Egy este, hogy váratlanul hamarabb lépett ki, szemközt a keskeny utca túlsó oldalán egy önkéntessel látta; egy lámpavashoz támaszkodva állt és nevetett, hajladozott - mert a katona a nyakánál be akart dugni valamit, papirospénzt vagy gesztenyehéjat, ezen vihogtak. Károly gonoszkodva nézte egy darabig; de a leány meglátta, íziben szaladt át hozzá; ám Vitorisz jól hallotta, hogy az úrfi utánaszólt: Hát tízre, mint tegnap!

Ennyi volt, erre emlékezett a férfi mindössze. Akkor az ösztönszerű féltést vagy hiúságsérelmet végső utálatnak hitte magában. - Mégis disznóság tőlem, hogy ezzel töltöttem egy félórát is, még viccből is - ezzel a csuszpájosztál-képű szeméttel! Mikor otthon vár a feleségem, szegényem! - Hogy tudnám, én azt szeretni, ha semmit se kérdene, nem szekírozna! Erre nem is köpök többet!

Csakugyan - nem is látta azóta mostanig. Jött a sorozás, a Veron nagy izgalma, szép, forró ragaszkodása - jött az a karácsony!... „Be jól is érti, ez a lelkem, hogy énvelem hogy kell!” - gondolta sokszor megindultan. „Csak egy kicsit pihentebb volna, egy kicsit vérmesebb! - Én nem vagyok magam se valami vadmarha, de hát az ember nem Isten!”... Ám Veron ebbe is változni látszott, fejlődni az ura kívánsága szerint - vagy tán csak hitegette csupa szeretetből; de akkor jól hitegette! A szegénységük sok baja most összezsugorodott; már boldogok lesznek, úgy érezték - ha a háborúnak, bizonytalanságnak egyszer vége szakad.

...És most mégis érezte a férfi, hogy foglalkoztatja, jobban, mint akarná, annak a rongyosnak a dolga. „Hol az Istenben szedte az fel a bajt?” - sokszor kapta tépelődésen magát. - Régi és már eltemetett problémája az életének, aminek soha végére nem járhatott - izgatta újra. Lehet-e öneki - ötöle egy asszonynak gyereke?... Érthetetlen ambíciót helyezett ebbe, néha valami ösmeretlen testi hibáját sejtette tanulatlan ésszel, tán ezért, ó! Veron régebben néha mondta neki: - Ha jól megy a pucérájunk, gazdagok leszünk - akkor nem bánom, kerestess fel ügyvéddel valami inaskori fattyú gyerekedet - akárki az anyja, én elveszem, felneveljük, mint enyémet! - s ő ilyenkor érthetetlen, ijedt szégyennel gondolt rá, hogy nem tud efféle esetről!...

És most - most az a féleszü, lám, még rá is foghatná, ha akarná, ó... Bár éppen annyira nem féleszü, hogy egészséges kölyke ne lehessen rendes apától! - De hogy őmellette mivé nő a szerencsétlen poronty? Lám, ilyenekből lesznek a betörők, gyilkosok! Az ilyentől az államnak el kéne venni a gyereket! Az állam... no hiszen... annak más a gondja, mint a lélekmentés! - De mit izgatja ő magát valami vadidegenné a kölykéért? Fülével hallotta; akkor, hogy a kis ifiúr estére tízre ígérkezett; de hány lehetett annak még ott, a kórházban, ahol szolgált - akár egy regiment! Hiszen, ha biztosan tudná az ember!...

Ha sejtette volna, hogy felesége tud vagy hallott a decemberi találkáról! De Veron a viláért meg nem szegte volna babonás háborús fogadalmát; szóval sem említette. Hanem álmatlan órákon éjszaka és nappal is, dolog közben ennek az ügynek izgalma emésztette - valami rettentően kínzó féltékenységgel, mely éppen erre a dologra irányult. Nem nyugodott - bár maga sem tudta, mi célja ezzel - míg ki nem kutatta Erzsi mostani lakását: megint kvártélyban volt a boldogtalan: hetedmagával egy asszonynál. Ott nem beszélhet vele nyugodtan, azt tudta: írt hát neki pár sort, és bevitte Pestre; az utcája sarkán (hogy olcsóbb legyen) rábízta egy hordárra. Az volt benne, hogy eljöjjön hozzá másnap reggel kilencre, mert sürgős beszéde van vele!

Nyitva hagyta a pincét a meleg májusi levegőben, dologba nem fogott, tiszta kötőt vett magára és rongytalan, mosott blúzt; egész alaposan ki akarta kérdezni a leányt; egyszer, akárhogy, de biztosat tudni. - Az jött végre lassan, félszegen - telt, sápadt arccal, mellén jól összefogott kendővel iparkodva, hogy egészen rendesen lépkedjen lefelé a pincelépcsőn. Veron ülve maradt az ágy sarkában, mozdulatlanul, villogó szemekkel nézte. - Ül le, te boldogtalan! - kiáltott végre rá, önála szokatlan, tragikai hanglejtéssel.

Erzsi habozva ereszkedett egy székre; a kendő szétnyílt. Bizony, már észre lehetett venni, ha nem is túlságosan; nagy mellei szétestek, a blúzáról két helyen is lepattant a gomb. Szelíden, szinte bárgyún nézett széjjel e rég látott helyen.

- Nekem most felelni fogsz a szavamra sorba, ahogy kérdezem! - parancsolta Veron kemény, feszült akarattal, hangosan.

A leány nem is biccentett; de egész lényén tehetetlenség ült és közönyös, végső megadás.

- Ide hallgass! Először is megmondod pontosan, hogy hány hónapos az a!...

Elakadt, fulladozva az izgalomtól. A leány szeme eltévedt egy pillanatra, nyers zöldséget látott az asztalon, szörnyen megéhezett idáig, és gyötrelmesen kívánta, de nem mert kérni.

- Hallod, mit kérdek! Hány hónapja vagy így?

- Vagy öt - azt hiszem...

- Azt hiszed?... ó, te tönkrejutott! Te Isten nyomorultja, hát így kell hogy lássalak! - Érzed-e már mozogni, arra felelj!

- Igen - némelykszer!

- Te elvetemült, mi lesz belőled, mire neveled azt a porontyodat; gondolsz te arra? - Máma, mikor annak is kár lenni, aki van; mikor a gazdag úriasszonyok is óvakodnak; amilyen világ most fog jönni, azt szaporítod te egy fattyú koldussal, aki bolond lesz világegyetében, mint az anyja? De *nekem*, hallod-é, jó mindegy! Én csak azt akarom tudni, igen... *tudni akarom*, hogy ki az apja.

Erzsi hallgatott, megrémítve nézett körül. „Kitől van?” - faggatta az asszony enyhébb hangon, de el nem eresztve hatalmából.

- Egy ápolótól... Aki itt volt előbb az iskolakórházban... te is láttad.

- Attól?... Hisz most is hazudsz nekem!... Az egész világ beszéli itt, azt hiszed, nem tudnak az emberek mindent, hogy egy önkéntesé voltál jó pénzért, te gaz! Hisz szemmel láttam, te szemét, majd kisül érted mind a két szemem; hogy viselted magad, akkor is, most esztendeje, a kórházban! Beszélj, mert kettéváglok! Miféle önkéntestől van?

- Azzal... nem voltam én akkor.

- Nem *akkor*?... Mit tudod te, már magad is összetéveszted! Hol az ápoló? Engem most rögtön oda fogsz vinni hozzá! Beszélni akarok azzal az ápolóval!

- Elment az a harctérre már!...

- Hazudsz, látod, most megfogtalak! Te, ha egy csöpp szemed volna, meg se állnál a Duna fenekéig. Olyan nőnek, amilyen te voltál valaha, ide kellett zülleni?... Ha legalább tettél volna idejében valamit! Anya lenni, *ilyen* természettel; vétek még meg is engedni az ilyeneknek!... Előbb tanul meg lopni, mint beszélni az a poronty! De nekem semmi közöm hozzá, nekem csak azt kell tudni, de rögtön, mert innen addig ki nem megy, hogy nincs-e benne az uram? Hogy ha énbelőlem, az én tiszta testemből, mert mióta ismerem, még nem is néztem más férfira, ha éntőlem, hallod-e (és egyre jobban kiáltott), tőlem nem tudott lenni neki; hát hogy egy ilyen rongy, világszekere elmondhatja-e a piszkos, hazug szájával...

Elhallgatott, maga is megrémült a rikácsoló, eszelősen dühödt hangjától. Már nem volt nyugodt, elvesztette a szuggesztív hatalmát, így célt nem ér! - A leány két tenyerébe fektetett arccal, gyermekies, friss, hangos nyögésekkel sírt - sírdogált előtte. Az utolsó mondatokat tán nem is hallotta már - meleg esőként hullt rá a szidás, melyből veletörődést érzett ki, valami személyes, benső érdeklődést. A legszűkebb *család* tiszte a megesett nőt négy szemközt szidni, gyalázni, néhányszor elverni - minél nagyobb virvárral, minél tragikaibb, keserűbb zokszókkal, annál erősebbek még a szálak a jó rendhez, annál biztosabb a későbbi védelem, vállalás. De Erzsit senki nem szidta eddig; a klinikán magától értetődő, hús emberiséssel bántak vele, idegenek kíváncsi vigyorgással néztek arcába - a rokonai óvakodva - végképp visszahúzódtak, jelezve, hogy nincs közük hozzá. - Most ez a régi meleg szív, e régi, kedves hang mondta el nyomorultnak, tönkrement sorsúnak, kiért kár, hogy idejutott! - Egyszerre fölengedett minden érzése, törődöttsége, testi aggodalma, elhagyottsága - e jóízű, szuszogó, mély és enyhe sírásban...

A pincelépcsőn Károly jött lefelé, döbbsen állt meg egy percre, hallotta az asszony rémítően izgult hangját, látta a leányt zokogni. Elsápadt, és csendes, fáradt léptekkel, rájuk se nézve, nem is köszönve bement a fülkébe, ledőlt az ágyra.

- Most eredj innét rögtön! - sziszegte az asszony villámgyorsan a leány felé. - Majd egyszer tán felkereslek, folytatjuk, most kifelé innét! - A polcra előkotort egy csorba, cifra tányérral valami maradék disznósajtot, futtában tört hozzá a kukoricakenyérből, odanyomta neki, segített felállni, szinte lódította. S az ment kifelé szó nélkül, még szipogva, a kendő alatt már törve a kenyérből. - Veron halkan, bizonytalanul, nagyon megszegyenült és bánatos arccal indult a férje felé; még mindig ott feküdt az ágyon, hanyatt.

- Kár izélni, Veronka - mondta nagyon halkan, szelíden -, úgyis megyek az utadból nem-sokára; máma bevettek!... Nem akartam mondani előre, hogy hiába ne aggódjál, bizony, ma kilenckor beváltam.

Eleinte csak úgy látta, mint valami nagy szerencsétlenséget. Itt valakik, valamiért élete ellen törnek annak, akit ő szeret; neki meg kell tenni mindent, hogy megmentse.

- De hiszen szembajos vagy!

- Ugyan, kérlek, mikor zavart az engem valamiben? Meg se látszik!

Egyszer mégis elment a helyőrségibe, az őrnök azt mondta könyörgő, rémült szemmel, hogy operálják fenn az urát; felsompolygott, egy sötét folyosózugban megvárta a főtörzsorvost. Az öregúr nyájasan nézett a szomorú kis nőre, de mikor kinyögte, miről van szó, bosszúsan legyintett a kezével. „Ach, was denn nicht!” - s tovább sietett!

- De hiszen te katonaruha-készítőnél dolgozol!

- Kérlek, Veronkám, ne nevettesd ki magad. A tisztisapkaüzlet magánvállalkozás. Majd kis-asszonyt fogadnak helyettem!

- De ha lőport, muníciót csinálnál?...

- Ugyan - no!

Megint nekiindult; lehetetlen utakon-módokon kért, próbált - nem is remélve már, éppen csak hogy a lelkét megnyugtassa. Résztvevő mosollyal vagy haraggal utasították el. - Az én fiam is ott van! - Az én uram is! - mondták neki gazdag és hatalmas emberek. S ez előtt el kellett némulnia.

Akkor egy nagy, végleges elszánással belenyugodott. „Itt vége, a szép életünknek vége!” Igyekezett elgondolni, hogy másnak még annyi se jut, mást a részeges ura üt-ver, jó napja sincs. Hány asszony még örül máma, hogy rossz emberét elvitték, a segélyből békén és rendesen élhet a gyerekkel. Hiába, mindent az olyanoknak kell megszenvedni, akik jobbak a többinél. Hát most vége!

Sokat sírt titkon, de már nem lázadva a sors, az emberek ellen, akik megrabolják életét; hanem csendes, meghatott, mély fájdalommal siratta el urát; mint egy drága, nagy beteget, ki oly erős és jó, hogy vidám arccal, kedvesen jár-kezel még övéi között. És mindent elkövetett a végső erőfeszítésig, hogy ezt az időt, e szép nyári napokat kellemessé tegye számára.

Kétség, aggodalom már nem hánykódott a lelkén; valahogy leszámolt. Hogy visszakerülhet-e egyszer ura épségben vagy nyomorékon, hogy ő még dolgozhasson érette, áldozhasson neki? Megőrzi-e a sokféle véletlen közül valamelyik életét? Vége lesz-e hamar a háborúnak? Ezek a kérdések - már látta - *akarata* határán kívül estek, tehát számításai, tervei határán is. Ha úgy történne, még ha darabokban kapná is vissza, csak élne; - ő - ő azt a Gellérthegyet ki tudná mozditani a helyéből a jóvoltáért, a tíz körmével is kaparna neki, *boldog* lenne! De ez akkor már újramezítés lesz; *most* mostanigra: vége! Mert egy lépés nincs hatalmában, egy szalmaszálat keresztbe nem tehet, hogy elősegítse. S passzíve várni, reménykedni, imádkozni, bizonytalankodni; erre nem volt képes.

Mit használ az?

Inkább tett, készült, tervezett, hogy mindent *tőle telhetően* megkönnyítsen. Legyen majd annyi pénze, hogy csomagot adhasson vele, finom elemózsiákat, amit Károly szeret. És azontúl is, úgy dolgozhasson, hogy elküldésre is jusson gyakran pár korona, kis harmincöt dekás postadobozokba egy-egy kis jó, néha füzetes könyvek is, majd kunyorál a doktornétól - zálogházi selyemből fehérneműt varr. Már olcsó tetűvíz-receptet is felírt. S a fő, hogy annyi kis tartalékpénze mindig legyen a föld alól is, hogy - ha étlen-szomjan, ha tehervonaton, de elmeheessen bármilyen messzi városba; ha hírt kapna, hogy Károly ott van betegen, sebesülten. Ha meg kell is halnia - ő legyen mellette, hazahozhassa (még erről is álmodott), itt pihenjen a Farkasréten a közelében! Majd takarítani is jár, mos, kifőz, amit tehet - lányokat fogad kvártélyba, de a huszonegyes pincéből ki nem megy; itt volt a szép idejük, ide találjon vissza, itt keresse őt, még ha ráontaná is a házat valami bomba azalatt...

Károly fáradtan, kiizzadva rohant haza néha a kaszányából a csúf, plötyögős bakaruhában. A szép, kinyalt fiú kopaszra nyírt volt, kaszányaszagú, mocskos körmű; Veron sebtiben vizet forralt, a legnagyobb mosóteknőbe ültette, úgy szapulta. Aztán tömte belé a félrerakott, innen-onnan összerakított jó falatokat.

- Rosszul bánnak veled, mondd, a kiképzésnél? - kérdezte halkan, aggódva.

- Azt éppen nem lehet mondani! Tekintettel vannak, az látszik, a korunkra is; már csak nem vagyunk taknyosok! De kiabálni mégis muszáj, ha sok embert össze akarnak tanítani valamire. És ilyen gyorsan, hetek alatt!... És ilyen kutya, kánikula melegben!...

Csakugyan úgy beszéltek, hogy szeptemberben már indulnak ezek a vagonnal. Jobb szoktató inkább egypár hét még a front mögött.

Veron csakugyan selyemalsót varrt éjszakánként; szárazat, erőset s oly könnyűt, hogy három rend elfért a köpenyzsebben. A zsákot inkább tartós ételneművel tömte meg, teával, szaharinnal, kávékockákkal. Lopva, kissé büszkén, de inkább gondolomra - s néhány olcsókönyvtári füzetet rakott közé, mogyoróstésztát.

Károly nem akarta, hogy gyalog kísérje ki, a marsolók oldalán tipegve a teherrel, mint a parasztasszonyok. Kalapot, sőt fátylat kössön, öltözzék fel rendesen, és villanyossal előre ki. Akkor egy állomásig szóló jeggyel ügyesen kisurranhat a peronra, elbújhat valahol, és együtt lehetnek vonatindulásig.

Ám ez nem sikerült, az őt kétszer is visszakergette; felcúgok indulásakor nincs helye civilnek, asszonynak a sínek táján. - Még tán hogy elébe feküdjenek nekem! - mormogott az ősz bajuszú. A folyosón várta meg, ott sétáltak még pár percig karonfogva a tömérdek loholó, síró, búcsúzó ember zűrzavarában.

- Álljunk ide egy percre a sarokba, a rácsnak megtámaszkodhatsz! - súgta a férfi.

Szeretett volna még sok szépet, biztatót mondani, de a nagy virvár, kavargás, a percek bizonytalansága lefoglalta és elszórta figyelmét. Aztán mindent, mindent elmondtak már egymásnak az utolsó napokban s ezen az éjszakán; mert lopva bár, hajnalig együtt voltak otthon. Minden kavargott bennök és körülük; de szorosan, görcsösen fogták egymás kezét.

- Ha egyszer ráérsz... eridj, nézd meg azt a rongyosat meg a porontyát! - mondta egyszer egész halkan a férfi. Veron bólintott némán, értőn.

Egy percnyi csönd után másféléről kezdett mondani valamit Károly. Hogy világosan címezze a kártyákat, és mindennap írjon; a postán megmondják a tábori számot, amíg ő megírhatná. S ilyen százszor megbeszéltek.

- Van-e hazafelé villamosjegyed?...

Csengetés, trombitaszó, recsegő vezényszavak, gyors, szakadó ölelések. Egy perc múlva nincs itt egyéb az elnémult folyosókon, mint kábult kín, vánszorgó asszonybánat, tétova, ijedt léptek a nagy ürességben: egy-egy zokogás. Veron is ment a többivel kifelé.

Az utcákon már kora délelőtt aranylott, villamosok csengtek, kocsisok káromkodtak, kövező öregember baltája csattant, szikrát hányt; cukorkás kofa énekelve kínálgatott. Veron utána bámult.

- Néni! No jöjjön hát! Cukros mandula van? Hát törökméz? Meg húsz piskóta, de a skatulyásból!

Választott, fizetett; vakon tudta, hogy ezt kell most etetnie. „Az a rongyos.” Szereti a mandulását... Ma negyednapos a fia... Csak meg kell most a rendőrt kérdezni, melyik villamos legközelebb a „Szülönő-Menhely” kórházig.

S a dolgos, hangos reggel közönyében így indult munkára; loholva vitte szent kis ösztöneit, elfojtott anyasága serény, feszülő izgalmát e korcs méhike, e fürge kis dolgozó. Sietett a hely felé, hol a lét fölös és meleg terheit, gőzölgő piciny testgomolyokat raknak le jajban és vérlucsokban, de éppily akaratlanul-akarva, ily tehetetlenül-téve - akik arra kirendeltek. Hogy húsz és száz és ezer év múlva is még több élő hordozhassa életét, valamivel mindig több - mint ahányat a legszörnyűbb fegyverekkel, ezerszeres vérengzéssel éveken át ki tudnak irtani maguk közül - egymás közül. Hogy legyen újra, aki öl, és legyen, kit pusztíthat szédületes tömegben, a számok, a lélek, a porszemnyi egyek leírhatatlan sokaságában... Rendje szerint a töméntelen, szörnyűséges köpűnek, melyből ha ízlel-e valaha mézet, használ-e hasznát egy ösmeretlen gazda? Soha, senki ezt nem sejtheti a kasban, melyet önmagából megérteni nem lehet, sem fölsegíteni - s ha megváltani; s mely mindenestül tán még csak nem is örök!

1916